

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN NORDSJÆLLANDSKE
LANDALMUES KARAKTER,
SIKKE, MENINGER OG SPROG

AF

JOACHIM JUNGE

FORKORTET OG FORSYNET MED OPLYSNINGER

AF

HANS ELLEKILDE

~

UDGIVET AF:

FORENINGEN »DANMARKS FOLKEMINDER«
OG
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

~

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING

1915

Opfordring.

Udgiveren af denne Bog opfordrer sine sjællandske Landsmænd, alle dem, der fra deres Barndom eller ved Forældrenes Fortællinger kan mindes gammel sjællandsk Sæd og Skik, baade i Dagligliv og i Fest og alskens gamle Minder: Sagn og Tro, Viser og Æventyr, Gaader og Mundheld osv., til at nedskrive dette og godhedsfuldt sende det til mig. (Skriv til: Dansk Folkemindesamling, Det kongelige Bibliotek, København). Det er min Hensigt om et Par Aar at udgive en Bog: *Sjællandske Folkeminder*. Det er Tanken her, at lade den ældre Slægt skildre sig selv igennem disse Meddelelser. Foruden hvad der ligger spredt i trykte Skrifter, og hvad Dansk Folkemindesamlings Haandskrifter gemmer, maa en rig Høst kunne gøres fra endnu levende Minde. Jeg beder alle der kan, at give en Haandskrækning til Skildringen af denne gamle Tid, som nu er ved at gaa i Graven. Af os, dens Efterkommere, fortjener den at mindes med Taknemmelighed og Ærbødighed, saadan som Børn holder af deres gamle Forældre, ogsaa med deres Særheder og Fejl. Hvad de Gamle sagde, hvad de tænkte og troede, det skal drages frem, saa at Efterkommerne virkelig lærer at forstaa de Gamle, deres Visdom og deres Livserfaring, deres Livstunghed, deres Ævne til gennem Skæmt og Alvor at hæve sig over Modgang; de skal se en saadan Livsførelses Værdi midt i vor overmoderne Tids Livslethed.

Det er ikke blot det Gamle i det hele taget, jeg vil søge at give; jeg vil, saa langt det staar i min Magt, fremdrage det Sjællandske Væsen, og det er ikke mindst det, jeg beder om Hjælp til: at man vil skrive op til mig, alt hvad man véd om disse Menneskers Færd, baade det hele Samfundslag og de enkelte ejendommelige Skikkelser, deres Vaner og Udtryk, deres Optræden til Dagligbrug og ved særlige Lejligheder.

Man hører ofte haarde Domme over Sjællændernes Karakter, især de som fældes af andre — tidt mere skarpt- end dybtseende — Landsmænd. Lad nu Sjællænderne selv engang faa Lov til at tegne sig selv i deres Lunes Glands, i deres Sans for Menneskelighed, i hele deres selvironiske Livsfølelse.

For Jyllands Vedkommende har vi i Evald Tang Kristensens Samlinger et ypperligt Stof til at lære en Folkekarakter at kende; Kendskabet dertil har været mig personlig i høj Grad værdifuldt; men overfor denne Strøm af Jyskhed vil jeg i en Bog som denne have Lov at hævde vort sjællandske Væsen. Der er jo mellem disse to Folkeejendommeligheder en „Modstilling“ og et „Samspil“, der lader os se dybt ind i det danske Folks Karakter og Væsen.

Saa opfordrer jeg da sjællandske Landsmænd, som har Kærlighed til det Gamle og til det Sjællandske, om at indsende deres Erfaringer til mig. Hvor ringe, hvor ubetydeligt meget deraf kan synes, det har dog sin Betydning og sit Værd, altsammen. Hvis nogen ikke mener, han selv har Tid og Ævner til at optegne noget af det han véd, vil det være mig en stor Glæde dog at faa Meddelelse derom, saa at jeg selv kan komme og høre og skrive det op. Den der ikke selv kender noget, kan alligevel gavne ved at vise mig hen til gamle Folk, som véd Besked, og gøre mig kendt med dem; man faar jo engang ikke ret meget af Sjællænderne, uden man hører til „kendt Folk“.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Indledning.

Junges Liv og Forfattervirksomhed	7—47
Redegørelse for Udgivelsen	47—53

Nordsjællandsk Landalmue.

Junges Forord	57—59
Junges Introduction	60—64
Junges Naturbetragtning 60—62; alm. Karakteristik af Bondens Stilling og Aarsagerne til hans elendige Tilstand 62—64.	
Bondens Ydre og Udseende	64—75
Ringe Vækt; Aarsager dertil 1) Tidlige Giftermaal 64—67, 2) Indgiftning 67—68, 3) Brændevinsdrikning 68—71; — Ansigtstræk 71; Hedeboer og Skovbyggere 71—72; Bondepigerne som Skøger i København 72; — Haar 72—74; Øjne 74; Tænder 75.	
Besøg i Bondens Hjem	75—78
Hilsener (Haandkys, indbyrdes Hilsener) 75; Bohave i ægyptisk Colossalsmag 75—76; Rækken Bænke 76—77; stærk Hede i Stuen 77—78; skrigende, grelle Farver 78.	

Charakter.

Uvirksomhed	78—89
Mangel paa huslig Industri 79—80; Bondens Handel (de fleste Steder kun med Kul og Tørv — kun paa Frederiksborg Amt Sød og lidt Smør; Lige køb, Auctioner) 80—81; daarlige Agerdykningsredskaber 81—82; ligegyldige Husmænd 82—83; Junges Fredsprædiken og Befolkningsstatistik 83—85; hans Polemik med Westenholz om Almuens Dovenskab 86—87; Fremgang vanskelig (yderste Nød ikke tilstede, ret Sans for egen Fordel og Misundelse mangler, Tilfredshed med sine nøjsomme Kaar) 87—89.	
Drikfædighed	89—95
Fylderi ikke vanærende, Brændevin det højeste Gode 89—90; Hustruerne ædruelige 90—91; Drengen lærer tidlig at drikke (Episoden med den døddrukne Dreng) 91—92; Hvorfor drikker Jeppe? 93—94; Skjorten drikkes dog ikke af Kroppen 95.	
Ringe Sjælsvirksomhed	95—97
Tænkeævnens udvikles ikke ved Bondens Arbejde, han sover Hviletiden bort.	

• Kapitelinddelingen ikke Junges egen, men skyldes Udgiveren (Se Indl. S. 27 og 49).

Traditionsbundethed 98—102

Sejg Vedhængen ved den gamle Agerdyrkningsmaade 98; Midler herimod: Nybyggere, Belønninger 98—99; Reformarbejdet i Nordsjælland 99; — Mangler ved det gamle Agerbrug: (manglende Hegn, Sommerpløjning ukendt, fritvankende Svin, Kvægrægt ringeagtet og forsamlet) 100—102.

Mistro til Købstedmand og Øvrighed 102—105

Borgeren som Landbruger (forskellige Agerdyrkningsprincipper overfor Indhegning og Markfred, Hegn ødelægges) 102—103; — »Herremændene« gaar det som Snogen i Myretuen (Landlivets »Fordele«) — Mistro til Øvrighed og Folk udenfor Bondestand 104—105.

Bonden og hans egne 105—110

Yderste Tillid til Medbroder (Grunde dertil: fælles Lidelser, fælles Interesse, Indgiftning) 105—106 — Almuen tager sig selv til Rette (Næveret, Slagsmaal, Skændemaal paa Krostue, Tyvetønde, Tyvenavn arveligt endog paa Børnene) 106—110.

Gode Egenskaber 110—116

Najsomhed (Penge gemmes paa Kistebund) 110—111, *Gavmildhed og Gæstfrihed* (Tiggeren til Bryllupsgilde, Aftægtafolk, Stadens Tigere benytter sig af Bondens Godgørenhed) 111—113; *Barmhjertighed overfor lidende* (Kvindernes gode Indflydelse, Bistand ved den dødssyges Løje) 114—115; *Frimodighed overfor Døden* (den gamle Bondes Død) 115—116.

Bondens Patriotisme 116—127

Taknemmelighed (mangler overfor fremmede, overfor Medbroder) avlet af Frygt) 116—117; — *Bondens Selvviskhed* (fordærver levende Gærder for andre, misligholder Underskov og Tørvemose, Gødning holdes tilbage, Frugttræer ødelægges, Most kendes ikke, Gavnstræer plantes ikke) 117—121; — *slet Økonomi* (Træsko, Uldtøj, Tæggegarn købes af fremmede, Svinehaar laves ikke til Tøve, Spurve fordrives ikke, Færvning kendes ikke, Kritik af Bondekønsens Spinden og Binden) 121—122; — *Forbedringer vanskelige* (Bonden kan ikke lære af Bøger, anser sig selv for klogest, unge Karle burde lære Landvæsen i andre Provinser) 122—125; — *snæver Lokalpatriotisme* (Slagsmaal mellem Hørsholm og Frederiksborgbønder, Hjemstavnsbundethed, Sønderlændere slet anakrevne, ringe geografisk Viden) 125—127.

Levemaaade 127—135

Grovæderi (Brødskorpe det eneste hvormed holdes Diæt, Bonden kan ikke taale Sult) 127—132; — *Libretter* (Rugbrød, Flæsk, Klipfisk, Slid, Blodpølse, Syltemælk) 132—134.

Sprog.

Omgang med Bonden 135—136

Bonden forstaar ikke Høfligheds Omsvøb eller finere Vid; Folkelærer og Bonde.

Bondens Sprog 136—147

Forskel fra Købstadsprog (Ordene tages i oprindeligere og mere bogstavelig Betydning; kun faa Laaneord, især svenske; Ligefremhed i Udtryksmaade) 136—138; — *Elsker Ordsprog* (— ogsaa onde Ordsprog) og *Poesi* (Kæmpeviser og opbyggelige Sange) 138—140; — *Dialektejendommeligheder* (Dialektudtryk, grammatiske og syntaktiske Særegenheder, nordsjællandske Ordsprog, der mangler hos P. Syv) 143; Forkærlighed for Lignelser 144; lydige Ejendommeligheder 145; Accentforskelle fra det dannede Sprog) 140—146; — *Eder og Banden* 146—147.

Skik.

Tyveri	147—150
Tyveri sjældent (undtagen af Brænde og Mad).	
Bonden og hans Hest	150—154
Kærlighed til Hesten 150—151; — Kapkørsler paa Kongevejen 151—154; — Rejser til Vogns 154.	
Klædedragt	154—155
Lever paa Trods af alle Sundhedsregler; — Kvindernes Dragt.	
Sædelige Tilstande	155—161
Sædelighedstilstanden god 156; — Tidlige Giftermaal (Samliv straks efter Trolovelsen, Bæder for for tidlig fødte Børn ophævet); — De rige Bønders Fornuftigtermaal (Hjemgiften) 159—160; — ægteskabelig Lykke 160—161.	
Bryllupsgilde	161—179
Indbydelse (ved Bedemænd), Gæsternes Modtagelse (med Bøsse-skud) — Brudgoms og Bruds Paaklædning (Brudekrans, som kun Jomfruer maa bære); — Brudeblus bruges ikke 163; — <i>Brudemaaaltid</i> (Mandfolk og Kvindfolk hver i sin Stue, Bordbøn glemmes; Bruderetter især Grød og Fisk, Mad sendes til Brudehus, Brudepar opvartes af Mødre og Husbondsfolk i bestemt Orden, Slattekokke, Fadene forbedres stadig for Brudepar, Brude-lys maa ikke pudses, Bryllupsdrik gaar fra Mund til Mund; Kniv og Ske medbringes, Gaffel bruges ikke, derimod Tallerkener 163—169; — Bryllupsglæder: <i>Dans</i> (Violinen Yndlingsinstrumen-tet; Menuet ved at gaa af Brug, polske Trin, Kæden) 169—172; <i>Bryllupssnak</i> 172—174; <i>Kortspil</i> 174—175; <i>Bryllupssvir</i> (tre Dage, dens Virkning paa de forskellige Gemytter) 175—178; — Brude-gaver; — Musikkens Betaling; — Trolovelsesgilde.	
Begravelse	179—184
Begravelsesskikke (Ligets Afvaskning, Barselkone); — Bonden gør meget af en pompøs Begravelse (de gamle Nordboeres Udadelig-hedsforestillinger, Jordefærden en Renselse for Sjælen; Hel-hesten) 180—182; — Sjæleringning 183; — Testament; Atid.	

Meninger.

Sygdomme og Midler derimod	185—199
<i>Koldfeber</i> (det ulige Tals Vigtighed) 185; <i>Tunghørelse</i> (Oprindelse dertil 1) tykke Huer, 2) fugtige Jordhytter med Bilæggerens stærke Hede) 185—187; <i>Udslæt</i> 188; <i>Smaakopper</i> (Bondens stoiske Fatalismus); — <i>Husraad</i> (mod Tunghørighed: Kamfer, Kirkebly; mod Koldfeber og Vatersot) 189—191; — <i>Elverskud?</i> — <i>Fordom mod Lægerne</i> (den kloge Mand i Landskrona) 191—193; — <i>kloge Koner</i> (Oprindelsen til Kvindernes Klogskab, Læseringens Oprin-delse fra Runetrolddom; dølge Edder; gode og onde Øjne; Spy-ningens Magt; Natmandens Kone i F.'s Helbredelseskur) 193—199; — <i>Helene Kilde</i> 199.	
Bondens Magi	200—213
Overtro om Bier 200; — Korsning og Korstegn 201; — Magi paa Retur 202; — Spaadomme af Bibelen (Helligtrekongeverset) 203—204; — Rygning af Kreatur; — druidiske Rester i Bondens Tro (Drufefod, Retten sig efter Maanens Gang, Forsamling under Bytræet; Julen i Oldtid og Nutid) 205—208; — Julegaver 208—209; — Maaling 209; — Amuletter og Talismaner (Næsering; Blyring i Øret; Staal mod Skiftinger; Anekdoter fra N. Hemmingsen og Pontoppidan; Elskovsmidler) 210—213.	

Bondens Kristendom..... 213—229

Almindelig Karakteristik (blandet med Katholicisme, gammel nordisk Hedenskab og Almuens egen Filosofi; Bondens Hjemstavnslust) 213—215; — Religionskendskabet staar højt (Husandagt, Overhøringer); — Religionsudøvelsen staar lavere, Aarsager: 1) Menneskenaturens Delthed med Fornuftens Lov og Sanselighedens Lov (Kritik af Lyksalighedsløve og Fritænkeri) 216—219; 2) blind Tillid til Religionens udvortes Handlinger (den indre Forbedring overses for den ydre Ceremoni; Nadveren tillægges medicinsk Nytte) 220—223; — Hjemmedaab (Skiftinger og Midler derimod, Tordensten) 223—225; — Almuens uværdige Forestillinger om det højeste Væsen, 225—227; — Ringe Næstekærlighed (paa Grund af tidligere Elendighed; Svenskerhad) 227—229.

Overtroiske Meninger 230—247

Sammenligning mellem Muhamedaneres og Nordboeres Paradis (Opfattelsen af Kvinderne); — Forskellen mellem Græker og Nordboers Dæmoner; Ellefolk (Ellekongestykke, Elliser) 232; — Marer 233; — Varulve (Overtro med velgørende Virkninger; Oprindelse fra Scythien, Varulvetrolde) 233—36; — Lygtemænd og Vætter 237; — Trolde (Bakketrolde) og Nisser 238; — Vexeldaler og Spiritus 238—239; — Dværge og Kæmper 239—240; — Genfærd (Oprindelse søges i Ægypten; Maning, Troshøj) 240—243; — Solopgang paa Tinget 243—245; — Genfærdsforfægtere; — Glumsjer (Oprindelsen til Bondens fordelagtige Mening om sin Hest søges i Persien) 245—247; — St. Hans Blus 247.

Slutning.

Bondens Børn 247—254

Børnenes Opdragelse slap 247—249; — Plejebørnenes Stilling (stor Dødelighed, Straffetale mod Hlildebørnenes Forældre) 249—252; — Navneskik (ingen Familienavne; søn el. datter til Faders Navne; besynderlige Tilnavne; Hans og Maren yndede Fornavne; Levende opkaldes ikke) 252—254.

Spaadomme af Dyr, Mærkedage m. m..... 255—262

Hvad Dyrene har lært Mennesket; Spaadomme af Svin, Hanegal, Frækvikken, Slaaen, Lærke, Hund, Ræv, Krage, Skovskade, Gøg (ganter), Stork 255—256; — Bondens Dyrepsychologi (Modsigelsen deri; gl. Hest ringeægtes; Behandling af Dyrene); — Mærkedage (Mosekone); — Hvad Digter, og hvad Bonde ser paa Himlen (Bondemeteorologi, Ark, Regnbue, Stjerne-kundskab) 259—262.

Københavns Indvirkning paa Bønderne .. 262—265

Ikke i Klædedragt, men i Fyldelyst 262; — Bondepigerne bliver Skøger eller Ammer (dissens ulykkelige Ægteskaber i Hjemegnen; Kaffedrikning).

Tidsregning 265—266

Efter Arbejde, Helgendage, efter Søndagsevangellier, Markeder.

Bonden og hans Tyende 266—271

Tyendeløn (i Naturaler) 266—267; — Færedage 267; — patriarkalsk Behandling; — Husbondens Drukkenskab svækker ikke Tyendets Respekt.

Bondens Natursans 271—272

Han ser i Skoven kun Brænde; opflammes ikke til gudelige Betragtninger i Naturen.

Frederiksborg og Hørsholm-Bonden..... 272—274

Tillæg.

Fortegnelse over Udeladelser, Trykfejl, Tilføjelser til Noter 275—279

UDGIVERENS INDLEDNING

I det for den danske Litteratur saa magre Aar 1798 udkom et af den danske Bogverdens betydningsfuldere Arbejder, en Skildring af de nordsjællandske Bønder, som de var i Tiden kort efter Stavnbaandets Løsning og de ikke mindst for Nordsjælland saa velsignelsesrige store Landboreformer: *Den nordsjællandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog*, en Bog, hvis Udstyr forøvrigt er lige saa beskedent, ja tarveligt, som dens Indhold er vægtigt og værdifuldt. Hvem Forfatteren er, siger denne gamle Bog os ikke, han har ikke sat sit Navn paa Titelbladet; hvad han vilde med denne Bog, giver han os derimod fuld Oplysning om. Han har nemlig i Stedet for Navn anbragt et Citat fra en engelsk Digter: »Verdens Pryd, Verdens Gæk, Verdens Gaade« (the glory, jest and riddle of the world)¹⁾. De tilsyneladende saa gaadefulde Ord sigter paa Mennesket. »Mennesket, denne Verdens Pryd, Gæk og Gaade«, er det, den danske Forfatter vil skrive om i sin Bog. Med andre Ord, han har i sin Karakteristik af den nordsjællandske Bonde først og fremmest interesseret sig for »Mennesket«, som han har villet skildre i dets beundringsværdige Højhed, i dets latterlige Ringhed og til syvende og sidst i dets ugribelige Gaadefuldhed. Og det maa siges straks, Forfatteren har naaet sin Hensigt at skildre Bonden som »Menneske«, fordi han virkelig af hele sin Sjæl har undret sig over det ophøjede i den gamle nordsjællandske Bondes Karakter, hans Gavmildhed, hans Godhjærtethed, hans Nøjsomhed, hans Frimodighed overfor Døden, ligesom han af Hjærtens Lyst har let af hans Daarskaber: hans Drikfældighed, hans Grovæderi, hans slet indrettede Agerbrug, hans indskrænkede Synskreds, hans »sjællandske Syge« først og sidst.

Men hvem er Forfatteren? og hvorfor udgav han sit Værk anonymt? Det er de Spørgsmaal, som det meget lovende Titelblad uvilkaarlig vækker. For de første Læsere var dette Spørgsmaal med det samme besvaret, de fik Bogen tilsendt af Forfatteren selv, Pastor Joachim Junge, der, 1791, 7 Aar i Forvejen var blevet kaldet til Præst i Bloustrød-Lillerød Menigheder i Nordsjælland. »Første Oplag af Pastor Junges Skrift om den sjællandske Landalmue blev distribueret af Forfatteren selv og har saaledes ikkun paa en meget ufuldstændig

¹⁾ Citat af Popes (1688–1744) af alle Oplysningstidens Mænd saa højt vurderede Læredigt »Mennesket« (Essay on man), der udkom 1732–34. J. citerer II. Afsnit, der handler »om Menneskets Natur og Stilling med Hensyn til ham selv som Person«. Vers 18.

Maade været Gjenstand for Boghandelen« hedder det i Efterskriften til 3die Udgave 1844¹⁾. Vi ser heraf, at Bogen af sin Forfatter ikke var bestemt for det store Publikum, men for en snævrere Vennekreds, hvem det skulde forundes at nyde godt af Forfatterens Menneskekundskab, hans friske lagttagelsesævine, hans Fremstillings »humanistiske« Vid og Satire, hans humoristisk-ironiske Fortællemaade. Den store Hob af slette Læsere skulde skræmmes væk af hans upopulære Stil, den vrimlende Mængde græske, latinske, tyske, engelske og franske Citater og Hentydninger, hans Venner fryde sig ved hans omfattende Belæsthed, hans »exquisite Erudition«²⁾. Hans Navnløshed er et Udtryk for hans Foragt for det store Publikum, hvem han ikke mente, hans Navn kunde interessere (jf. Side 84), han brød sig ikke om Publikumsry, kun om sine Venners hædrende Omtale. Hans særdeles pompøse, men ikke helt let tilgængelige »Introduktion« (Side 60 flg.) viser dette med stor Tydelighed; han afviser her den uindviede, profane Hob, ikke blot den simple Pøbel, »den lavttænkende Støvets Søn«, der foretrækker »Kippens Krystal-Gift« for Kildens kølige Rislen, men ogsaa den fine Pøbel, »Landliggerne« om man vil, der søger ud i Naturen, ikke fordi det er deres Hjertes Trang, men blot for at følge Strømmen og slaa Tiden ihjel, »give deres Timer en anden og hastigere Død, end sædvanlig«. Med andre Ord, han ønsker hverken de Mennesker til sine Læsere, hvis Interesser ligger alt for lavt, eller de, som vilde jage Bogen igennem for Tidsfordriv af Mangel paa bedre. Nej, han ønsker til Læsere: »I Tænkende!... som i Naturens afvejlende Lystegne glæde eder ved at see et Gienskin af det Væsens blide Aasyn, som opfylder ethvert Rum... som fra disse pragtfulde Virkninger stige op med Tanken til den første Aarsag, fra disse Straaler ledes til Lysenes Fader... han indbyder dem ud til sig i sin landlige Afsondrethed for at lede dem hen til »den jevne og roelige Landmand, maaskee han kan gjøre dem mere bekiendt med denne Naturens ægte Søn,... der befrugter sin Ager med sit Ansigtets Sved, for ikke allene selv at kunne æde sit daglige Brød, men og at have det som han kan dele med eder.« — Slet saa højt vil vi ikke nu tage Tonen. Nu, da denne gamle Bog udgives i en ny Udgave, vil vi ikke som den gamle Præst fordre hverken filosofisk Belæsthed eller religiøs Naturanskuelse af Læseren, men ligesom han henvender vi os væsentlig kun til de »indviede«, hvorved vi forstaar dem, der paa den ene eller den anden Maade elsker Folkets gamle Minder, dets Historie, dets Sjæleliv, dets Filosofi, dets Kultur i det hele taget. Vi vil, modsat den gamle Præst heller ikke indskrænke Vennernes Antal til dem, der er i Besiddelse af betydelig Sprogkundskab, klassisk Dannelse eller omfattende litterære eller filosofiske Forudsætninger, vi vil udvide hans Venners Antal saa meget som muligt, idet vi har bestræbt os for ved Oplysninger, ved Udeladelser af overflødig og tyngende

¹⁾ se om de forskellige Udgaver Indl. S. 47. — ²⁾ Dette Udtryk, der omtrent betyder udsøgt litterær Belæsthed, bruger Jakob Baden, den bekendte Latinprofessor (1735—1804), i sin Anmeldelse af J.s Arbejde i Universitetsjournalen, VII. B. 1799, (S. 39—50) jf. Indl. S. 16.

Stof, og ved denne Indledning at gøre den gamle interessante Præsts fremragende Arbejde saa let læseligt, saa almenforstaaeligt som muligt. Vi vil især søge at vinde den Ven til Læser, som Junge aldrig havde drømt nogensinde skulde komme til at læse hans Værk, den nordsjællandske Bonde, der i Junges Tid ikke var noget »Mynster enten paa Fiinhed eller Skarpsindighed« (Side 58), tværtimod var meget søvrig anlagt, men som nu levende interesserer sig for at faa at vide, hvorledes vore Forfædre i det gamle Nordsjælland for 120 Aar tilbage, saa kort efter Stavnbaandets Løsning, levede og tænkte og var, ønsker at se, hvorledes de store Landboreformer saa smaat var begyndt at virke. Dog helt uden Møje vil denne nye Junge heller ikke være for ham at sætte sig ind i, men som Nordsjællænder véd han, at man ikke faar noget for intet i denne Verden. At Udbyttet, Kendskabet til det gamle Nordsjælland, til sidst skal lønne Møjen, kan Udgifveren, som Nordsjællænder, saa omtrent svare ham for.

Joachim Junge blev født d. 28de Oktober 1760 i Odense, som Søn af Glarmester Christian Junge og hans Hustru Magdalene Juliane From¹⁾. Det gaar ikke med Junge som med mange andre Forfattere: man kender deres Forfædre og Forfædres Forfædre udi tiende Led. Man kender nemlig paa Grund af Kildernes Sparsomhed intet som helst til Forfatterens Slægt; ja blot til hans Forældre kender man snart sagt ikke mere end Navnene. Man kan dog af hans Polemik her i »Nordsjællandsk Landalmue« (S. 248) mod Bønderbørnenes slappe Opdragelse og den nymodens tyske Pædagogik, der vragede det gammeldags Ris, med saa temmelig Sikkerhed slutte, at han har nydt en omhyggelig Opdragelse i gammeldags Forstand. Han omtaler kun et enkelt Sted sin »gode Fader«, og sin Moder nævner han aldrig, men han havde heller ingen Anledning til at komme ind paa en Omtale af sine Forældre og Hjem i de Arbejder, han har forfattet, og nogen Selvbiografi, der er bevaret for Efterverdenen, har han desværre ikke skrevet.

Hvor sparsomme disse Oplysninger end er, de er dog af afgørende Vigtighed for Forstaaelsen og Vurderingen af Junges Værk. De giver os nemlig Forklaringen af, hvorfor han i den nordsjællandske Bonde kom til at se »Mennesket, Verdens Pryd, Verdens Gæk, Verdens Gaade«, dette ypperlig valgte Motto, der saa mærkelig rammende giver hans Bogs Grundstemning. — Hvis vi ikke i Forvejen vidste det, vilde vi af »Nordsjællandsk Landalmue« omtrent med Sikkerhed kunne slutte os til Forfatterens Hjemsted; i den Grad er hans Kendskab til fynsk Bondekultur omfattende, hans Sympati med fynske Bønder umiskendelig. Desværre faar denne saa naturlige og selvfølgelig

¹⁾ Kilde til Junges Liv er først og fremmest Erslevs Forfatterlexikon I, S. 803; i langt ringere Grad Pastor Jantzens Artikel i Biografisk Lexikon. N. M. Petersen giver (sml. Indl. S. 25, N. 1—2) VI B., S. 80, intet om hans Biografi. P. Hansens store Litteraturhistorie og Rønnings Hovedværk »Rationalismens Tidsalder« nævner ham mærkværdigvis slet ikke.

Sympati ham til at se ned paa Nordsjællænderen¹⁾, ja endog til at glæde sig paa Landsmandsskabets og Lokalpatriotismens Vegne, naar de nordsjællandske Bønder ikke kan staa Maal med hans elskede Fynboer. Han er saaledes helt stolt, naar han fortæller, hvorledes hans Landsmandinde, Konen Ane Marie Jensdatter af Vester-Skierninge, 1795 blev offentlig belønnet for at have forfærdiget 900 af de malede og ferniserede Pap-Soelhatte, hvormed den fyenske Bondekarl sædvanlig gjør sin Kiereste den første Present; her [man mærker Foragten i dette »her«, her, hvor man ikke forstaaer at farve] bruges fremmed Lerred til hvide Øienklæder« (S. 122).

Denne fynske Uvilje er en af Arbejdets Hovedfejl; den hindrer ham i at finde Undskyldning for og Forklaring af mange af de Mangler og Fejl i Nordsjællænderens Karakter, som hans af Naturen skarpe, af Antipatien hvæssede Iagttagerblik lod ham opdage hos Nordsjællænderen. Hans faderlige Ven, den førnævnte Jakob Baden, »havde ventet, at Junge [som Aarsag til Bøndernes Uvirksomhed og ringe Husflid] ikke havde glemt Nærheden af Hovedstaden, hvor Bonden kan faa alt hvad han behøver, lettere og bedre, end han selv kan forfærdige det; allerhelst da han dog skal til Staden med sine Varer«. Den gamle Kritiker er nok inde paa noget af den rette Forklaring til Sjællændernes manglende Husflid, Nød har ikke her som paa Fyn og i Jylland lært nøgen Kone at spinde. Værre er det, at hans Antipati hindrer ham i at naa den dybeste personlige Forstaaelse af Bonden; naar man læser en anden Præsts, den gamle Pastor Feilbergs af den inderligste Sympati baarne Skildringer af danske, navnlig vestjyske Bønders Liv, føler man næsten smertelig, hvor meget det skorter Junge paa virkelig intim, hemmelighedsfuld Forstaaelse, hvor langt hans skarpe Kritik af Bøndernes Svagheder er fra Feilbergs kærlighedsfyldte, overbærende Mildhed i et Kapitel som »Folkesynd og Folkesorg«²⁾, hvor langt Junges Satire over Bøndernes Eder (S. 146), er fra Feilbergs Humor i »Skældsordenes Lyrik«³⁾.

Men alligevel, denne Junges Antipati er dog, naar alt kommer til alt, en uvurderlig Vinding for hans Værk. Hvad »Nordsjællandsk Landalmue« nemlig kunde være udartet til, hvis den var skrevet med sin Forfatters udelte Sympati for sit Stof, faar man en ret sørgelig Mistanke om, naar man læser et Arbejde, han begik Aaret efter »Nordsjællandsk Landalmue«. Det er en Mindetale⁴⁾ over hans Lærer og Ven og Velgører, den store danske Historiker Ulrik Frederik Suhm, hvem han har skildret med den allerdebonneste Sympati, den mest glødende Beundring. Junge er utrolig højt oppe i denne Karakteristik, hans skyhøje Overdrivelser og svul-

¹⁾ Den lærde Kender af nordsjællandske Landboforhold, C. Christensen, mener i sin Hørsholms Historie 1879, for hvilket Værk Junges Bog har været en vigtig Kilde, at det turde være usikkert, om Junge havde Ret i at skildre den nordsjællandske Bonde saa dvask, som han har gjort det i sin Bog (S. 244, N. 3), formoder, at hvis J. havde skrevet den i det sidste i Stedet for de første Aar af sin Embedstid, tør det maaske dog antages, at Adskilligt havde vist sig for ham i et andet Lys (S. 356—357). C. Christensen underforstaaer et gunstigere Lys; at dette er meget lidt sandsynligt, skal jeg vise senere i min Indledning (S. 37 f.). — ²⁾ Dansk Bondeliv II, S. 135—148. — ³⁾ Danske Studier, udg. af M. Kristensen og A. Olrik 1905, S. 1—38. — ⁴⁾ Trykt i Rahbeks Minerva 1799 II, S. 196—231. En Stilprøve findes S. 18, N. 1.

stige Ros kunde maaske endog faa en Tysker til at rødme. »Suhm var, saa at sige, den personificerte Menneskekierlighed«. Han paa-viser, at Sakse, Hvitfeld, Holberg var for intet at regne som Historikere ved Siden af Danmarks store Suhm. De ret iøjnefaldende Fejl i Suhms Personlighed og Lærdom er han i sin Kærlighed ganske blind for, antyder dem maaske som Generalstabe deres Hæres Nederlag ved nedstemt Ros. Man savner ganske i dette Skønmaleri uden mørke Skygger den Sans for Personlighedens Begrænsning, den kærlige Nøgtørhed, den Ironi overfor sit Stof, som virker saa uendelig velgørende hos Feilberg, man tænker: saalunde, i denne ufri-villig komiske, opstyltede Stil, vilde vel efter al Sandsynlighed Junge have skrevet om fynske Bønder, hvis han f. Eks. havde faaet Præstekald paa Fyns Land, og hans Bondelivsskildring vilde i saa Fald rimeligvis have været ligesaa værdiløs som hans Karakteristik af Suhm, ulæselig for Nutidsmennesker, ikke værdig at udgives i vore Dage, i al Fald ikke som en ædruelig og paalidelig Tidsskildring. Nu derimod har den fynske Uvilje, han var saa lykkelig at være i Besiddelse af, gjort ham ædru og nøgtør; hans Antipati mod Nordsjællænderen har nemlig ikke paa den anden Side tilintetgjort hans Sympati for Bonden, for Mennesket. — »Nordsjællandsk Landalmue« er mindst af alt noget Anklageskrift mod Nordsjællænderne — hans Antipati har blot heldig forhindret de Sympatiens Udskejelser, som spolerede Mindetalen over Suhm, de har holdt hinanden i Ligevægt, disse modsatte Stemninger, snart med lidt Overvægt paa den ene, snart paa den anden Side; de er gaaet op i en højere Enhed, i en »Med-og-Modvilje«, i en »Sym-antipati«; en Stemning, der er frugtbar for Iagttageren, naar han ret vil have noget at vide om et andet Menneske.

Det er denne Dobbeltfølelse, som snart lader ham se de beundringsværdige Sider i den nordsjællandske Bondes Karakter, men samtidig ikke gør ham blind for det foragtelige, snart lader ham le af Hjærtens Lyst og more sig over det latterlige, uden at glemme den Undren, han til andre Tider har følt for sin Ven, den simple, jævne Bonde; det er denne Dobbeltstemning, som bevirker, at han straks i Begyndelsen af sit Forord kan opstille som sit Hovedprincip at beskrive Bonden *som han er*, uden at forfalde til de to Yderligheder, som var gængse i Datidens Bondeskildringer paa de store Landboreformers Tid, Bondevennernes alt for rosenrøde Sympati, der ikke vilde eller kunde se de nedværdigende Sider i Datidens Bondes Karakter, Reformfjendernes alt for bidske Antipati, der lod dem stædиг lukke Øjnene for det, der virkelig var af gode Sider i den gamle Bondes Karakter og Liv. Junge kan gaa den gyldne Middelvej og give Hug til bægge Overdrivelsers Mænd; han kritiserer de Forfattere, som gør Mistænksomhed til den inderste Kærne i Bondens Karakter, fordi han kender den ganske rørende Tillid, Bønderne viser deres egne, og undskylder og forklarer saa den Mistænksomhed, som Bonden naturlig maa komme til at vise mod fremmede (Side 104 n), han kritiserer (S. 248) med ligesaa stort Fynd de Forfattere, der vil opstille Bønderbørnernes Opdragelse som Mønster for de mere dannede Klasser,

han véd af Erfaring, hvor lidet ideelle Forholdene i Virkeligheden var. Denne »Med-og-Modvilje«, som er hans Værks Grundstemning, genfinder jeg, som før antydet, i hans Bogs Motto; det er den som gør, at han i Bonden kan se »Mennesket, Verdens Pryd, Verdens Gæk, Verdens Gaade«, — Verdens Gaade, fordi han med sin dobbelte Følelse tilsidst støder paa noget gaadefuldt, noget ham uforklarligt i Bondens Karakter. Bondesjælens inderste Hemmelighed formaar han ikke at afsløre. Til den dybeste Forstaaelse af et andet Menneske naar man vel kun ved fuld Medfølelse, vel at mærke en Medfølelse, der i al sin Kærlighed dog ser klart og nøgternt.

Ogsaa paa anden Maade har det været til Gavn for Forfatteren selv og heldigt for sene Tiders Læsere, at Junge er Fynbo og saaledes ikke hjemmefødt i den Befolkning, han kom til at virke imellem som Præst og til at fortælle om. Det giver ham nemlig et ganske anderledes frit og overlegent Syn paa det hele, at han har et ikke ganske ringe personligt Kendskab til en Almuekultur af en noget anden Art end den nordsjællandske, det er af stor Værdi, at han virkelig har noget at sammenligne med. Forskellighederne skærper hans Blik og hans Iagttagelsesævn, hans Skildring faar ligesom Baggrund og Dybde derved. Som Nordsjællænder uden Kendskab til andre Bønder end de nordsjællandske vilde mangt og meget være undsluppet hans Opmærksomhed, dette og hint Træk, han kendte, vilde forekommet ham altfor naturligt og selvfølgelig til at tages med, saadan var det vel alle Vegne, hans Værk vilde have mistet mange af de i sig selv ubetydelige, i Helheden saa betydningsfulde Enkeltheder, der gør Fynboen Junges Værk om Nordsjællænderne saa værdifuldt.

Jeg har tidligere været inde paa, at Junge indirekte fortæller noget om sin Barndom i Afsnittet om Bønderbørnernes slette Opdragelse; direkte faar vi dog ogsaa nogle Oplysninger herom i hans »Nordsjællandske Landalmue«. Han fortæller (S. 195), at han selv »i sin første Ungdom har seet et Slags Runer, blandede med Kors og en Dosis Christendom [3: Skriftsteder], malede med Kridt paa Vindues-skodder og Dørre i Skipperbyen Stige ved Odensefjord for at bortjage Feber-Dæmonen«. Vi ser heraf, at den stærke Interesse, den levende Sans for den folkelige Overtro, som i fremragende Grad udmærker hans Nordsjællandske Landalmue, allerede har eksisteret hos ham i hans tidligste Ungdom. Den, der har vakt den tidlige Iagttagelseslyst og Interesse, som ovenstaaende Notits vidner om, er hans Latinlærer Professor Povel Holm i Odense Latinskele¹⁾, der har øvet en stor Indflydelse paa hans aandelige Udvikling. »Min uforglemmelige Lærer og Under« kalder Junge ham²⁾ og fortæller, hvorledes han havde givet sine Elever det Raad at indtage nogle nye Hyldeknopper som et ypperligt Rensningsmiddel ved Foraarstid³⁾. Hvilket rørende

¹⁾ J. var 1773 kommet i Odense Latinskele; tidligere var han blevet undervist af den joviale Præst Hans Bunkelof (Supplementsbind I til Erslevs Forfatterelexikon, S. 977). — ²⁾ Professor Olufsens (Gulddaasens Forfatters) økonomiske Annaler 1805 VI, 355. (En Opdagelse i Planteverdenen, Hyliden angaaende). — ³⁾ Brugen af disse tilskrev denne værdige Olding sin langvarige Sundhed, siger J. Jf. S. 190, N. 6.

Indtryk faar man ikke gennem denne lille, tilfældige Notits af den gode, gamle Lærers Omsorg for sine Elevers legemlige Sundhed og Velbefindende. Povel Holm var i Junges Skoletid en gammel Mand, op imod de 70 Aar; han var født 1704 i Landsbyen Maale ude paa »Holmen« (s: Hindsholm), og han tog Navn efter sin Fødestavn. Han udgav i Junges første Skoletid en Række latinske Skoleprogrammer om den fynske Almues Overtro, hvortil han tog Stoffet fra sine egne Barndomserindringer, idet han som sin Elev senere hen stadig anførte Paralleller fra de klassiske Forfattere i en vis humoristisk Stil. Han har vel kunnet lære sin Elev at bruge sin lagttagelsesæвне overfor den folkelige Overtro. Feilbergsk Respekt og feilbergsk Forstaaelse af Folkets Tro har han derimod ikke kunnet lære ham, det var Tiden endnu ikke til; Slægts og Venners Overtro hjemme paa »Holmen« staar for Povel Holm som lutter Taabeligheder eller i bedste Fald som løjerlige Kuriositeter.

Det er saa sørgeligt lidt, vi véd om den unge Joachim Junge, der 1778, i en Alder af knap 18 Aar, blev sendt til København som Student. Vi maa væsentlig gætte os frem. Trods sin 2den Karakter har han vist været saa munter, modtagelig og læselysten som nogen Student fra Fyns Hovedstad, der er saa opvakt og kundskabstørstende som maaske ingen anden dansk Provinsby. Hvad end Grunden saa har været til hans 2den Karakter, han tog sig op i København; han fik Aaret efter anden Eksamen med 1ste Karakter, studerede først Filologi, hvori han tog Examen 5te November 1781, ligeledes med 1ste Karakter, og gav sig saa til at studere Teologi, hvori han tog sin Embedseksamen d. 11. Januar 1786. Han var i Aaret 1783 blevet udnævnt til Alumnus paa Borchs Kollegium for 5 Aar og skulde ligesom i sin Tid Holberg som et Slags Vederlag for det husfri Ophold hvert Aar skrive en lille Kollegieafhandling paa Latin og forsvare den mod Opponenternes Angreb. I Borchs Kollegiums Bibliotek fandtes et Haandskrift af den romerske Historiker Livius fra det 11. Aarh., det gjorde han som god Borchianer til Genstand for sin første Kollegieafhandling (i to Smaahæfter, kvitterende for Aarene 1783—84). Dette lille Arbejde interesserer os ingenlunde ved sit filologiske Indhold, dertil er dette altfor specielt, drejer sig om Haandskriftvarianter, vel derimod gennem den Bedømmelse fra en Kollegiekammerats Side, som det gav Anledning til, en Bedømmelse der er af væsentlig Interesse, siden vi ellers véd saa lidt om Junge i hans første Studietid. »Joachim Junge er unægtelig een af Collegiets Hædersmænd. . . Han er een af vore grundigste Philologer og efter Kienderes Dom ligesaa god Theolog, og det uden at have reist udenlands. Han er en af Collegiets udmærkede Videnskabsmænd, en Mand prydet med megen Lærdom, med megen Sprogkundskab og med grundige Studia . . . Sproget [i hans Afhandling] er reent og viser Philologen. Junge talte Latin meget godt og færdigt.« Saaledes skriver Jacob Just Gudenrath i Søren Povlsens »Iris« 1791 (IV, S. 173), hvor han i Anledning af en Jubelfest

paa Borchs Kollegium gennemgaar de sidste 15 Aars Disputatser. Man faar af denne Udtalelse et Indtryk af Kammeraternes Beundring for den lovende unge Forsker.

Junge havde begyndt sin Forfatterbane som Filolog, han kom ogsaa til at afslutte den som Filolog. Han havde gennemset sin gamle Kollegiekammerat Torkild Badens¹⁾ Udgave af Senecas Tragedier og sendt sin Ven sine tekstkritiske Bemærkninger derover; »han var i Færd med at mynstre den anden Deel, men døde over Arbeidet«. En Død ret passende for en gammel Latinelsker og Humanist som Junge. Torkild Baden, der er misfornøjet med Kritikkens ringe Opmærksomhed for hans Arbejde, trøster sig med sin gamle Vens fine, skarpsindige Bemærkninger og optrykker dem i sit Tidsskrift »Prøvestenen« 1831, 3. Hæfte, Side 65—82 med en kort Indledning, der er som en Mindetale over hans bortgangne Ven. Han godtgør Junges Ret til at tale med, dels af hans lille filologiske Førstearbejde, dels af, hvad der interesserer os mere, hans Nordsjællandske Landalmue, og han siger i den Anledning: »Hvor meget havde han ikke læst, hvor meget vidste han ikke! Man skulde have tænkt, Manden levede i Athen, ikke i Bloustrød«.

Ganske Uret har vel den gode Torkild Baden ikke heri; det var nok ikke enhver Landsbypræst, der sad inde med den ganske overordentlig omfattende klassiske Dannelse som Pastor Junge; dog vilde han haft endnu mere Ret, hvis han havde skrevet *Rom* i Stedet for *Athen*. Junge var ganske anderledes Latiner end Græker; mens det vrimler af latinske Sentenser og Citater, findes der saaledes ikke et eneste ordret græsk Citat, knap nok et græsk Bogstav, hos ham. Man maa dog ikke heraf slutte, at Junges Kendskab til Grækerne har været ringe eller overfladisk, det er tværtimod meget fyldigt, men Studiet og Læsningen af dem har ikke i den Grad udgjort saa at sige det daglige Brød for ham, som Læsningen af de latinske Forfattere²⁾, ellers vilde vi lige saa vel have truffet græske som latinske Citater i hans Bog og ikke blot som nu græske Mindelser og Hentydninger³⁾. En Række af disse Citater og Hentydninger er naturligvis blevet udeladt i denne forkortede Udgave, især naar de blot tjente til Stilpynt og ikke til virkelig Nytte. Men mange er ogsaa blevet bevaret,

¹⁾ Søn af Junges førnævnte velvillige Kritiker Jacob Baden, Kunsthistoriker og Filolog (1765—1849), ivrig Modstander af Madvig. Hans Udgave af Senecas Tragedier udkom i Leipzig 1819—1821. Ogsaa hans Broder Gustav Ludvig Baden har ligeledes skrevet om Junges N. L. meget velvilligt og rosende (i sit Dansk-Norsk hist. Bibliothek, S. 173, jf. Indl. Slutningabemærkninger). — ²⁾ Paa dette Punkt har Junge ganske delt sin Samtids Smag, man foretrak i de Dage afgjort den latinske Litteratur for den græske. Vergils *Æneide* o. s. v., o: agtværdig Efterdigtning for straalende Originalitet og Oprindelighed. Typisk for denne Tidens Smag er den Brug af latinske Navne paa de græske Guder og Helte, Mars for Ares, Jupiter for Zeus, Venus for Afrodite, Ulysses for Odysseus, som vi ogsaa finder her hos Junge, f. Eks S. 108, Note 3 og mangfoldige andre Steder. — ³⁾ Vi kan af disse Citater og Hentydninger faa et godt Indtryk af Omfanget af Junges omfattende klassiske Dannelse; han har ikke blot kendt alle de betydeligere græske og latinske Forfattere, men ogsaa mindre Aander som Justinus og Gellius, ikke blot de navnkundige Forfatters almenkendte Hovedværker, men ogsaa deres mindre bekendte Værker af 2den eller 3die Rang.

som den almindelige Læser maaske hellere saa udeladt. Naar Ud-giveren alligevel har taget dem med, er det af flere forskellige Grunde. De kan give et rammende Udtryk for Junges Tankegang, de kan være uopløselig forbundne med Sammenhængen, de kan endelig, og det er det hyppigste, ad en Omvej give Meddelelse om nordsjællandske Forhold: de giver Baggrund og Belysning for Junges iagttagelser over den nordsjællandske Almue (jf. S. 49). Dette gælder saaledes i særlig Grad Citaterne af Tacitus *Germania*¹⁾. Det er helt overraskende gennem disse Citater at se, hvilken Lighed der trods de mellemliggende 1700 Aar kan være mellem Tacitus' gamle Germanere og Junges Nordsjællændere. Tacitus har med sin Skildring af det uforfædtede, stolte Naturfolk oppe i Germaniens vildsomme Skove, vilde opstillet et kraftigt Modstykke til det overforfinede Rom. Junge derimod har mindst af alt haft en saadan Tendens, han vilde jo ikke give noget idealiseret Billede af Nordsjællænderne, men skildre Bonden, som han er; et enkelt Sted stiller han dog i Tilslutning til Tacitus Sædelighedstilstanden paa Landet, de plumpe og naturlige, dog saa troskyldige og ærlige Sæder, op mod den store Verdens forlystelses-syge, leflende Leben og fordømmer det derigennem (S. 156).

»Menneskekundskab maa læres ved Studium af Historien forbundet med iagttagelse af, hvad der foregaar umiddelbart for vore Øjne«, siger Junge straks i Begyndelsen af sit Forord med en engelsk Forfatter, jeg ved desværre ikke hvilken, og han har dermed klart angivet de to Hovedkilder for sit Kendskab til det menneskelige: 1) *Studium af Historien*²⁾ (3: Lærdom af Bøger), 2) personlig iagttagelse. Det engelske Citat sætter »Studiet af Historien« paa første Plads, Junge fremhæver senere hen i sit Forord iagttagelsen som det vigtigste. Han kritiserer nemlig en tysk Lærd, Tiedemann, der 1787 havde udgivet et Værk om de magiske Kunsters Oprindelse, som han har følt sig stærkt skuffet over: »det er gaaet denne store Mand, som flere: han har havt mange Bøger omkring sig, men ikkun faae magie-øvende Folk, jeg har derimod mange Folk omkring mig, men ikkun faa Bøger«. — Man undrer sig over en saa vidtdreven Beskedenhed, at Junge kun skulde have kendt faa Bøger, naar han skriver et Værk, der i den Grad som Nordsjællandsk Landalmue (mest naturligvis i dens oprindelige Skikkelse) tynges af Lærdom. Vistnok mener Junge dog hermed blot, at han nu som fattig Landsbypræst kun har en beskeden Bogsamling. Helt beskeden har den dog næppe været, i og for sig selv; at den er forekommen ham saa, efter

¹⁾ Tacitus, romersk Historikskriver (55—120 e. Chr.), hans *Germania* er sammen med hans *Agricola* oversat paa Dansk af Lefoll og udg. af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse, København 1901—1902. — ²⁾ Om Junge har dyrket Historien i snævrere Forstand, véd jeg ikke; usandsynligt er det ikke paa Grund af hans nære Elevforhold til Historikeren Suhm; væsentlig er det dog et Studium af Historien i videre Forstand, der har optaget ham: de mytologisk-etnografiske Studier, der var hans Hovedinteresse i Aarene efter hans theologiske Embedseksamen, hvilke jeg nu straks kommer ind paa en nærmere Omtale af.

den Bogrigdommens Overflod han paa et tidligere Tidspunkt at sit Liv har kunnet svælge i, er mere end rimeligt. Han havde nemlig været Bibliothekar hos den lærde Humanist, Geheimekonferensraad Luxdorph¹⁾ og havde Aaret efter dennes Død 1788 udgivet et Katalog, fyldende 2 Bind, i alt 820 Sider, over hans i høj Grad værdifulde Bogsamling. Dette Arbejde blev bekostet af Luxdorfs nære Ven, den førnævnte hovedrige Suhm, hvis 100,000 Bind store Bibliotek Junge naturligvis ogsaa har haft den letteste Adgang til, — han fremhæver med allerstørste Berømmelse i sin Mindetale²⁾, at Suhm havde gjort sit Bibliotek offentlig tilgængeligt for Studerende.

Gennem disse to Mænds Biblioteker var »Studiet af Historien« blevet den første Kilde til Menneskekundskab for Junge (ligesom i det engelske Citat), at det ikke blev den eneste, eller den vigtigste, kan baade han og vi være glade for. Jakob Baden taler i sin førnævnte Anmeldelse (Side 39) om hans »lærdeste og dybsindigste Undersøgelser om vore ældste Stammefædres religiøse Meninger og deres Ophav«, mener (S. 45), at hans Bevisførelse her i nærværende Bog for, at vore Forfædres Religion skulde have været druidisk (=: keltisk), er »ført med saa megen exquisit Erudition og Kundskab om Nordens, saavel som de sydlige og østlige Nationers religiøse Oldsager, at det var at ønske, at denne Materie var bleven afhandlet i et andet Skrift, hvor den kunde tiltrækket sig alle europæiske Oldgranskeres Opmærksomhed«. Men trods denne Samtidens højeste Anerkendelse er denne Lærdom nu ganske og aldeles forældet og har næsten ingen selvstændig Betydning for Nutidens Videnskabelighed, selv om et og andet i hans Enkeltheder og Lærdomsiagttagelser peger frem imod vore Dage. For os er den af Junge udviklede Lærdom blot et interessant, i mangt og meget typisk, Eksempel paa Datidens i høj Grad »rationale«³⁾, desværre i langt ringere Grad rationelle, Folkevidenskabelighed. Hvad der hævder Nordsjællandsk Landalmue dens Plads i vore Dage, er saaledes mindst af alt mytologisk Sprænglærdom og ufuldbaaren Folkemindevidenskabelighed, derimod den i saa høj Grad friske, levende, uimodstaaelige, af et næsten holbergsk Lune prægede Iagttagelsesævne⁴⁾. Men lad os nu først, inden vi kommer til det vigtigste, Iagttagelsen af det gamle Nordsjælland, gøre os noget bekendt med det »Studium af Historien«, der ligger forud for denne Bog.

I Aaret 1785 havde den unge Joachim Junge forsømt sin Kollegieforpligtelse, at skrive en lille Disputats, rimeligvis paa Grund af Forberedelse til sin teologiske Embedseksamen (Januar 1786). Til Gengæld skrev han saa i Aarene 1786—87 sin »*Disquisitio de rebus Scythicis*« (=: Undersøgelse om scythiske Forhold) i 3 Hæfter⁵⁾ (ialt godt og vel 80 Sider). Man skulde tro, at denne Undersøgelse om dette sydrussiske Oldtidsfolks Bopæle og Vandringer, deres Lands geografiske Udstrækning,

¹⁾ Jeg henviser særlig til Prof. Vilh. Andersens smukke Karakteristik af denne Mand i »Tider og Typer« II. — ²⁾ se Minerva 1799 II, S. 228. — ³⁾ jf. Indledn. S. 19. — ⁴⁾ Junge maa have haft en Følelse heraf, naar han i sit Forord skriver: Vel er mit Sprog den gamle Verdens (=: gammeldags, humanistisk), men jeg skriver som Bonde om Bonden (=: med folkelig Iagttagelsesævne). — ⁵⁾ kvitrende altsaa for Aarene 1785—87; Gudernath har (Iris 1792 I, 277—283) givet et vidtløftigt Referat af denne Kollegieafhandling.

var os lige saa ligegyldig ved sit Indhold som hans første Disputats om Liviushaandskriftets Varianter; men det er tværtimod, saa underligt det end kan lyde, et Art Forarbejde til den Nordsjællandske Landalmue, forholder sig til dette, som Studium af Historien forholder sig til lagttagelse. Sagen er den, at Junge ogsaa i Nordsjællandsk Landalmue mener, at Scythien er de »Nordiske Folkes Vugge« (S. 234), og (S. 232) at Bondens Dæmonologi (»: Tro paa overnaturlige Væsener) er om ikke Græsk, saa dog ganske Eddaisk eller Celtoscythisk, »: har sine Rødder i oldnordisk, keltisk (jf. Badens Udtalelse ovenfor) og scythisk Hedenskab. I Erindring herom griber man med en vis Interesse den lille Bog, og man bliver ikke skuffet lige straks.

Junge skriver nemlig: »I Skildringen af Scythernes Sæder stemmer de gamle Forfattere ikke overens. Nogle¹⁾ udsmykker deres Dyder i overordentlig høj Grad . . . andre anfører næsten lige modsatte. Vi er gaaet en Mellemvej, idet vi har fulgt Herodot²⁾, det vægtigste Vidne i denne Sag«. De romerske Forfattere har nemlig med Flid overdrevet deres Ros, naar de vilde anbefale deres Landsmænd den scythiske Nøisomhed; de kunde lettere vinde Tiltro, naar de tog deres Exempler fra et fjærnt og af den Grund lidet kendt Folk. Junge mener i øvrigt, at der ingen særlig Grund var til at prise Scytherne for deres Nøjsomhed og Tarvelighed, de maatte i deres ukultiverede Land gøre en Dyd af Nødvendigheden. Hvor kender vi ikke her Junge, der 12 Aar senere vil skildre nordsjællandske Bønder, de gamle Scythers formodede Efterkommere, saadan som de er, vogtende sig for den karrikerende og den idealiserende Afvejs Overdrivelser. — Men det øvrige indeholder ikke, som man kunde ventet, en nærmere Undersøgelse af scythisk Sæd og Tro i Sammenligning og Sammenhæng med vor nordisk Folketro og Skik i Hedenold og vore Dage; den indeholder derimod en Undersøgelse af Herodots Paalidelighed og Velunderrettethed i geografisk Henseende, en Konstatering af hvilke Floder Herodot vel har tænkt paa, hvilket søges paavist ved Hjælp af nyere Kort over Sydrusland, og især ved Hjælp af de Opdagelsesrejser St. Petersborg-Akademiet havde ladet foretage i disse hidtil ret ukendte, nyhervædede Lande i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede.

Dette har ikke meget med Nordsjælland at gøre, siger Læseren, og dog er det ikke desmindre saa. Junges lille Kollegieafhandling er første Led i en ægte videnskabelig Plan, Grundvold til det Lærdomsværk, som efter min Antagelse har været Maalet for de meget flittige og omfattende Studier, han har foretaget i Suhms og Luxdorphs Bibliotheker. Naar det ved Hjælp af sydrussiske Rejsendes lispundstunge Værker var lykkedes ham at paavise, i hvor høj Grad man kunde stole paa Herodot i det geografiske, hvor det var forholdsvis

¹⁾ J. tænker paa Justinus (jf. Indl. S. 14, N. 3, og især N. L., S. 96, N. 3) og Horats (særlig Ode III, 24, V. 9 f.). — ²⁾ den græske Historieskrivnings Fader, Forfatter til et berømt Værk om Perserkrigen (hvoraf der findes en fortrinlig Oversættelse paa Dansk med gode Oplysninger, Falkenstjernes til I og II Bog, Hudes til III—IX Bog). Herodots interessante Beskrivelse af Scytherne findes i 4de Bog af hans Værk.

lettest at kontrollere ham, saa havde man en ikke helt ringe Grad af Sikkerhed for, at man kunde stole paa hans Velunderrettethed i det etnografiske, i hans Beskrivelse af Scythernes Sæd og Skik, — og naar man saa havde faaet udfyldt og suppleret Herodots Beretninger om vor scythiske Oldfædre ved Hjælp af de ovennævnte moderne Beretninger om Nutidsfolks Sæd og Skik, Karakter og Kultur i ganske de tilsvarende Egne, saa kunde man skride til en gennemført Sammenligning mellen Scytherne i Sydrusland og deres Efterkommere, Nordboerne i Hedenold og Nutidens Bønder. Men Resultatet af denne smukke Studieplan, af den for dens Skyld øvede Ungdomsfliid i Bibliothekssalene? Ja Resultatet finder vi først 11—12 Aar senere i Nordsjællandsk Landalmue, i de ofte sprænglærde Undersegelser om Kæmper og Dværge, Varulve og Gengangere, Amuletter og Talismaners Stamtræ og Herkomst og første Oprindelse, der er indflettet i, ofte uopløseligt forbundet med Skildringen af den nordsjællandske Bondes Sæd og Skik og overtroiske Meninger. Det er saa langt fra en fuldfærdig Bygning, vi finder her, langt snarere Ruiner, sprængte Rester af det Lærdomsværk, der havde været hans Ungdomsmaal. Aarsagen til dette sørgelige, dog, som vi senere skal se, ikke helt sørgelige Resultat af mange Aars Anstrængelser og Møje, var først og fremmest den, at Junge havde bygget paa Sand, ja næsten paa Mosegrund, var gaaet ud fra en grundforkert Forudsætning, den førnævnte: at Scythien var de nordiske Folks oprindelige Hjemsted. Vistnok er Scytherne et Folk af arisk Æt, og som saadant i Slægtskab med os Nordboere, ligesom Inderne, Grækerne og Romerne er det. Men Slægtskabet er, som man siger, langt ude, højst et Kvartfætterskab, lige Nedstamning er der ikke Tale om. Hvis der skulde være slaaende Lighed mellem scytisk og nordisk Tro og Skik, maa det være Laan, men ikke Nedarvning fra det ene Folk til det andet.

Den her nævnte falske Forudsætning skylder Junge først og fremmest sin højt elskede, over al Maaede beundrede Lærer Ulrik Frederik Suhm, som med Raad og Daad, med Vejledning og Pengeunderstøttelser¹⁾ har befordret sin unge Elev ind paa de scythiske Studiers Afvej. Suhm igen skylder den gamle nordiske Mytolog Snorre Sturlason, særlig hans Ynglingesaga²⁾, denne Lære. Snorre hævder nemlig, at Aserne er Asiemænd, et jordisk Folk, der har boet i det gamle Asgaard hinsides Floden Don, og som under deres store Hærfører Odins Ledelse havde ført heldige Krig mod Vane-folket paa den vestlige Side af denne Flod, indtil Odin endelig af Frygt for Romernes Overmagt tog Vejen Nord paa med en Del af sit Folk, først til Fyn og dernæst til Sverrig (Upsala), hvor Odin var

¹⁾ I sin Mindetale over Suhm skriver Junge: »O Du Ædle! endnu ved at drage disse svage Linier af dit skønne Billede, er det, som jeg atter skuede Dig i det overraskende Øieblik, da hiin Musernes unge Søn med Ærefrygt offerede Dig hans Aands, i den Handlendes Øie kun ubetydelige Førstegrøde, hvorledes Du imodtoeg det, med en glad Mine saae det og med en gladere rakte hans unødseelig beundrende Trang en opmuntrende Løn«. (Minerva 1799, II, 203). — ²⁾ Indledningen til Snorres Heimskringla det berømte Sagaværk om de gamle norske Konger.

Konge til sin Død. Man vil nu lettelig forstaa, hvorfor Suhm og efter ham hans lærvillige Elev Joachim Junge kunde komme paa den Tanke, at Scythien omkring Floden Don maatte være de nordiske Folks Vugge, at vi i Herodots Beretning om Scytherne havde ældgamle Efterretninger om de nordiske Folkeslags Stamfædre. De forstod ikke, at Snorre havde ladet sig forlede af den lumske, tilfældige Navnelighed: Asien og Aser. Tillige har Snorres (og Saxos) grundfalske »rationalistiske« Opfattelse, at Aserne, specielt Odin, ikke oprindeligt var Guder, men Mennesker, jordiske Konger og Herrer, som ved heldige Sejrvindinger og Trolddomskunster havde faaet indbildt Hoben, at de besad guddommelig Magt, hvorfor de efter deres Død blev dyrket som Guder¹⁾, spillet den største Rolle for Suhm²⁾ og gennem ham naturligvis for Junge. Det er saaledes ganske i Suhms Aand, naar Junge skriver: »Aserne, som vist nok vare Folkets Dommere og Repræsentanter« (S. 206), eller han søger at godtgøre, at Odin vistnok har været Druide 3: keltisk Præst (1ste Udg. S. 245). Blomsten af Junges rationalistiske Forklareri finder vi i hans Opfattelse af Eddaens Kæmper og Dværge som Stridsfolk og Bønder (jf. S. 239—40), og navnlig i hans Undersøgelser af Varulvetroens Oprindelse, som han fører tilbage til Scythien, »de nordiske Folks Vugge« (S. 234).

Lad os tage dette sidste Resultat af Junges scythiske Studier lidt nærmere i Øjesyn, det vil ret skarpt vise os det forældede i hele Junges Folkemindevidenskabelighed. Den tyske Naturforsker og Geograf Johan Forster har forklaret Herodots Fortællinger om enøjede Folk i Scythien paa følgende geniale Vis, at de havde et Slags Rejse-slag, som kun var forsynet med et lidet »See-Hul« fortil (!). Junge følger i det lykkelige indslagene Spor, først ved at formode, at de gedeføddede Folk i Scythien, Herodot taler om, vist nok har faaet dette Navn, »fordi de med Giedenis Hastighed kunde bestige Sneebiergene, formodentlig ved Hielp af et Slags Skier«, dernæst ved at forklare sig de græske Kolonisters Fortællinger om, at Neurerne, et Nabofolk til Scytherne, paa visse Tider af Aaret skulde kunne forvandle sig til Ulve, saalunde, at samme græske Kolonister havde set disse Folk saa indpakkede i Ulveskind, at de havde troet, de var Ulve. Desværre glemmer Junge at forklare, hvorledes det vel kunde tilgaa, at disse Kolonister, disse »saa vittige og oplyste Folk«, som han kalder dem, kunde være saa dumme, at de ikke kunde kende Forskel paa en Ulv, der gik paa fire, og et Ulveskindsmenneske, der dog vel efter Rimelighed gik paa to. — Junges Fejl er, ser man nok, at han gaar over Aaen efter Vand, at han her som de allerfleste Steder i sin Folkemindevidenskabelighed rejser til Østerland for at søge Forklaringen paa alle de Kuriositeter, Almuens Tro hyder

¹⁾ vi betragter nu Tingen ganske anderledes, idet vi opfatter Aserne som de kun i Folkets Bevidsthed eksisterende Guddomsvæsener, der aldrig ved det eller det Aar har hersket som jordiske Konger. — ²⁾ Derfor er ogsaa hans fordom saa berømt Arbejde »om Odin og den Hedniske Gudelære og Gudstjeneste udi Norden« (1771) i Nutiden komplet forældet.

den Udenforstaaende, i Stedet for roligt at blive hjemme i Nord-sjælland og finde den sandsynlige Forklaring af Varulvetroens Oprindelse (i al Fald Baggrunden derfor, Forstaaelsen deraf) i Almuens egen Psykologi: en folkelig Tumlen med de tunge Problemer om Skyld og Skæbne, saadan som sikkert gamle Feilberg vilde have gjort, hvis han indgaaende havde behandlet dette interessante Problem i sine Bøger.

Foruden Suhm har Junge haft en anden Læremester og Hovedkilde til det nordiske, der skulde lede hans Videnskabelighed ind paa lige saa skæbnsvangre Afveje: *Mallets*¹⁾ franske Oversættelse af Snorres Edda²⁾, der bærer den for Værkets Tendens saare oplysende Titel: »Mindesmærker af Kelternes, specielt de gamle Scandinavers Mythologi og Poesi«. Mallet gaar uden videre ud fra den falske Forudsætning, at den nordiske Mythologi er keltisk. Junge er for saa vidt mere fremskreden, som han ikke tror Sagen paa Forhaand afgjort med Mallets Autoritet (som han gjorde det med Suhms), men prøver (jf. S. 205 flg.) at godtgøre Mallets Paastand, at den eddaiske Mythologi er druidisk (d: keltisk), ved et Utal af Beviser, der imidlertid alle til Hobe savner Beviskraft; det er i Virkeligheden en ligesaa haabløs Opgave, som hvis man for Eksempel vilde bevise, at København var en tysk By. Junges »Beviser«³⁾ er nemlig alt for søgte: snart er de Ligheder mellem keltisk og nordisk, han søger at fastslaa, tvivlsomme, for ikke at sige rent umulige⁴⁾, snart er Ligheden for almen til at kunne bevise det allermindste, snart er det kun ganske ubetydelige, tilfældige Ligheder, som der ikke maa tillægges mere Vægt, end de fortjener. Kun et af Junges Beviser hæver sig over det almindelige Lavmaal og peger frem mod Sofus Bugges Tider⁵⁾; han gør opmærksom paa det underlige, at Balder bliver dræbt med Misteltenen, en Plante der er saa godt som ukendt i Norden og næsten ingen Rolle spiller i nordisk Folketro og Skik, mens den derimod er af højeste Vigtighed i Kelternes Religion, en af deres helligste Planter. Junge peger her paa et Problem: kan man forklare Misteltenen i Baldersagnet, som et eller andet Laan, en

¹⁾ Mallet (1730—1807) var en Genfer, der 1752 var kommet til Danmark som Professor i fransk Sprog og Skønlitteratur paa Charlottenborg og som Lærer for den senere Christian den VII. Han interesserede sig stærkt for Danmarks Historie, og har paa Dansk skrevet et Par større Værker derom, se f. Eks. P. Hansen: »Dansk Litteraturhistorie« II, 309. — ²⁾ Junge har næppe læst Snorres Edda i Oldsproget (den var dengang kun udgivet af Peder Resen i København allerede 1665 med dansk og latinsk Oversættelse), han vilde da ikke vel have kunnet være i Tvivl om, at Yggdrasil var en Ask (jf. S. 206, N. 5). Junges Kendskab til ældre Edda er meget tvivlsomt. Der findes, saa vidt jeg kan se, ingen bestemte Beviser for Kendskab til dens Gudedigte, end sige til Læsning af dem paa Oldnordisk i den nye Udgave København 1787. — ³⁾ sml. Badens Dom, Indl. S. 16. — ⁴⁾ Naar f. Eks. Junge mener, at Druidernes Navn er bevaret i Bondeudtalen Gerdrud (af Gertrud), eller i Ordet druit, der er en sjællandsk Dialektform af Ordet drøj, som ikke har det mindste med Druiderne at gøre (1ste Udg. S. 245, 3die Udg. S. 218; jf. her S. 205, N. 4). — ⁵⁾ Denne store norske Videnskabsmand (1833—1907) har i lærde Værker søgt at godtgøre, at meget af den nordiske Mythologi, skyldes Indflydelse fra de vestlige Lande, England og Irland; f. Eks. vil han sætte Balders Død i nær Forbindelse med Kristi Korsfæstelse, og forstaar det første som en Efterligning og Forvanskning af det sidste.

eller anden direkte eller indirekte Indflydelse fra Kelterne, er der paa dette Punkt i den vanskelige Baldermyte nogen Sammenhæng mellem Nordboer og Kelter; men løst Problemet har Junge ingenlunde, selv om han selv tror det, og han kunde umulig gøre det paa Grund af Hjælpemidlernes daværende daarlige Tilstand: paa Grund af det bundløse Uføre, hvori Mytologien og Folkemindvidenskaben i denne deres Barndomstid stak som Følge af den haabløse Mangel paa solid videnskabelig Metode. Der er noget tragisk i Junges videnskabelige Skæbne, den, at han, for at tale folkeligt, kan se, at Vejen snærper, men ikke kan følge den til Vejsende og se, hvor den snærper hen. Han er saaledes omtrent 40 Aar før Grimm¹⁾ kommen til den samme epokegørende Opdagelse, vi finder i dennes »Deutsche Mythologie« 1835. Samme Grundtanke som i dette Værk udtrykker Junge nemlig ganske klart saaledes: »Jeg er vis paa, at hvad der savnes i det Dogma om Aander [ɔ: Aandelæren] i hiint [det Eddaiske og Celtoscythiske] Religions-System, vilde endnu kunne suppleres af Bøndernes Fortællinger« (S. 232), det blev ham desværre ikke givet at udnytte denne Opdagelse og gøre sit Navn berømt med den. Heller ikke uretfærdigt: denne Opdagelse, at Bøndernes Tro er jævnaldrende med Religioner, der er døde for 1000 Aar siden, at man derfor af Bøndernes Tro kan udfylde vor manglende Viden om mangt og meget i den nordiske Mytologi f. Eks., er nemlig hos Junge kun et lykkeligt Øjebliksindfald, hos Jacob Grimm derimod en gennemført Grundtanke. Det gamle og det ny kan være sært blandet hos Junge; han kan i det ene Øjeblik virkningsfuldt kritisere den populære Opfattelse af de gamle Nordboeres Udødelighedslære: at de tapre, vaabendøde kom til Valhal, de fejge, og de som døde Straadød kom til Hel, ved at henvise til, at Balder døde efter Snorre og Sakse en temmelig blodig Død, og dog maatte han til Hel; han falder straks efter, hvor han skal forklare Valhalstroens Oprindelse, tilbage i en Suhms Rationalisme (S. 180). Alt i alt, det tjener ham til Ære, at han dog har set, at Vejen snærper; han kunde jo ikke selv for, at han blev født 100 Aar for tidlig, og som Følge deraf blev ført vild og kom til at spille sin Tid og sine rige Ævner paa de keltiske og scythiske Studiers fortvivlede Afveje.

En tredie Hovedgrund til Junges videnskabelige Forlis var den altfor lette Adgang til Læsning, som Luxdorphs og Suhms Bibliothek bød ham. Altfor megen Føde og altfor let Adgang til den er ikke gavnlig for Legemet, og er det lige saa lidt for Aanden, i al Fald Junge forslugte sig. Han kunde ikke holde sig til Centrum for sin Interesse: de sydrussiske Rejsebeskrivelers Oplysninger om Nordboernes formentlige Urhjem; han spredte sig, som man faar et Indtryk af i den Nordsjællandske Landalmue, over den ganske Jord, fraadsende i Luxdorphs og Suhms righoldige Samlinger af Rejsebeskrivelser fra snart sagt al Verdens Lande og Folk, søgende til Grønlandere og

¹⁾ Jacob Grimm (1785–1863); sammen med Broderen Wilhelm udgav han 1812 de berømte Grimms Æventyr (Kinder- und Hausmärchen).

Sydhavsboer, Patagonier og Kalmukker, Negre paa Guineakysten og Kamtschadalere, Peruvianere og dalmatiske Morlacker og en Mængde andre Folk for at tilfredsstille sin uudslukkelige Kundskabstørst. Junge fik igennem hele denne næsten uhyggelige Belæsthed en saare omfattende, men næppe meget dybtgaaende etnografisk-geografisk Viden, derimod ikke en bestemt afgrænset Kundskab med forstaaende-for-trolig Indlevelse i ganske enkelte Folkeslags Liv. Om indgaaende Studium af de enkelte Værker er der vel udenfor Sydrusland næppe heller altid Tale. Junge har nok tidt blot taget Bøgerne ud af Reolen, kigget her og der i dem, forøgende derigennem sit store Anekdoteforraad, men ikke sin Lærdom i strængeste Forstand. Jeg siger dette her, fordi jeg ved mit Arbejde paa Oplysninger til Junges Tekst har opdaget, at megen af hans Lærdom kun er »Bluff«, Blaar stukket i Øjnene paa Vennerne. De skulde tro, at han havde studeret Buffon, at han havde læst Linné og Pontanus, — han har i Virkeligheden taget sin Viden fra Erik Pontoppidans: Forsøg til Norges naturlige Historie (se S. 72, N. 1, S. 74, N. 7). De skulde mene, han kunde Italiensk og havde læst Professor Zecchinis (se S. 42 n. og 127) under disse Himmelstrøg saare sjældne Bog: om »Kvindernes Dialektik« paa Originalsproget, — i Virkeligheden har han al sin Lærdom fra den tyske Psykolog og Satiriker Wezels: Kenntniss der Menschen I-II 1784—85, Kilden til saa mange andre af hans Anekdoter.

Ejendommeligt for saadan en Rejsebeskrivessluger som Joachim Junge er det, at han ikke selv følte nogen Trang til at rejse udenlands; han ansaa Udenlandsrejser for noget overflødigt for sig og sine Lige (Side 124), han foretrak i Stedet at gennemrejse Mappemonden (∴ Verdenskortet) i Slobrok, i Ro og Mag at læse sine Rejsebeskrivelser i Suhms og Luxdorpha lune Bibliotheker. Hvilken Forskel fra en anden Fynbo, vor berømte, af ethvert Barn kendte Sprogforsker Rasmus Rask. Han havde i sin Ungdom lignende Tanker som Junge, mente, at man paa de sydrussiske Stepper maatte kunne finde Rester af det »trakiske Grundsprog«¹⁾, det formodede Modersprog for Græsk, Latin og Nordisk. Det var ham Livet om at gøre med egne Ører at komme til at høre dette længselsfuldt attraaede Ursprog, han hælmede ikke, før han omsider kom ud paa sin store, besværlige Æventyrrejse til disse og endnu fjærnere Egne²⁾. Hans fynske Landsmand har næppe nogensinde haft romantiske Længsler efter med egne Øjne at skue Nordboernes Urhjem, ved Selvsyn forvisse sig om Herodots Paalidelighed og Velunderrettethed, end mindre da, at han skulde udsætte sig for en Opdagelsesrejses Farer og uudsigelige Møjsommeligheder og Afsavn for en saadan Grilles Skyld; men han blev jo heller ikke nogen Rask, saa lidt som nogen Grimm, han fortjente det ikke.

Har nu end Suhms og Luxdorpha Bibliotheker været til stor Fortrød for Junge paa hans videnskabelige Løbebane, saa opvejes nok

¹⁾ se f. Eks. P. Hansens Litteraturhistorie III, 1091 f. — ²⁾ se N. M. Petersen: Bidrag til Rasmus Rasks Levned (Samlede Afhandlinger I, 258 flg.)

denne Skade langt af den Betydning, som saa aandsfor nemme, højtstaaende Mænd som Suhm og Luxdorph og Kredsen om dem har faaet for den unge Glarmestersøns personlige Udvikling. Vi kan med temmelig Sikkerhed slutte, at den unge Provinsbos fra Naturens Haand ypperlige Iagttagelsesævine er blevet skærpet i den selskabelige Omgang, at hans muntre Lune og gode Humør i disse overlegne Kredse er blevet afslebet til Vid og Ironi, at han her er blevet til en fint dannet, intellektuelt udviklet Personlighed eller, for at bruge hans egne og Tidens Udtryk, en dyrket, opklaret Mand, der med overlegen Ironi kan hæve sig over sin Samtids Fordomme, Københavnernes Tysker- (S. 125) og Almuens Svenskerhad (S. 229). Uden Paavirkningen fra disse aandsfine Kredse var vel hans *Tale i Anledning af Kronprinsens Formæling* (Minerva, Aprilhæftet 1791, S. 19—54) blevet en allerunderdanigst Lykønskning, en fad og flov Skamros, i Stedet for, at det, som nu, er blevet en overlegen, munter Samfundssatire over alle de værdige Medbrødre, som have »belyset, beprædikeret, besyngt, bespillet, besmauset, beskaalet Festen«, foretaget med næsten Johan Ludvig Heibergsk Vid og Elegance, mundende ud i en smuk og værdig Lykønskning for det nygifte Fyrstepar med levende Haab om, at med dem en ny Tid maatte oprinde for Landet. Uden denne Kreds var maaske Junges Nordsjællandske Landalmue ikke blevet til andet og mere end de sognebundne Sognetopografier, Datidens Præster¹⁾ eksellerede i, hvilke Poul Møller godmodigt har satiriseret over i sin berømmelige Lægdsgaard i Ølsebymagle; nu kan jo Nordsjællandsk Landalmue meget vel maale sig med Lægdsgaarden i Iagttagelsens Vid og Beskrivelsens Humor.

I al Fald uden Luxdorph var Nordsj. Landalmue aldrig blevet det den nu er. »Havde Du troet Junge til dette«, skriver den Horsens Rektor, Oluf Worm, til sin Ven Rasm. Nyerup med begejstret Omtale af Junges Bog²⁾, »mon Temlers³⁾ og Luxdorphs Aand har smittet ham. Hvilken forunderlig Blanding af Vittighed, Lune og Skarpsindighed«. Og Junges gode Kending og Kritiker, den førnævnte Jacob Baden slutter sin lange Kritik saaledes: »Forfatteren var i sine yngre Aar en Fortrolig af sal. Lûxdorph, paa hvis Bibliothek han uidentivl har samlet den exquise Lærdom⁴⁾, han her giver Prøve paa, og maaske (ifald jeg

¹⁾ Den paafaldende Forskel i Præsternes Dannelse vil især fremtræde, naar man læser Sejer Mahling Beyers Beskrivelse over Bringstrup og Sigersted (1791) og Junges Bog (N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie VI, S. 80). St. Blichers Fader Niels Blichers »Topografi over Vium« 1795 er vel et bedre Exemplar i denne Genre, udmærker sig ved et vist Lune, men staar dog langt under Junges Bog. — ²⁾ Brevet er citeret hos N. M. Petersen VI, S. 81, trykt i Jens Møllers: Nyt theol. Biblioth. XIX, 186. — ³⁾ Temler, Sekretær i Departementet for de udenlandske Affærer og ivrig Bogsamler. Da Temler døde 1780, ser vi altsaa, at Junge, som blev Student 1778, allerede i sin allerførste Studentertid fik Adgang til højtstaaende Embedskredse i København. Junge har oversat et Par tyske Afhandlinger af ham, optaget i Videnskabernes Selskabs Skrifter XII og Ny Række Tome I: 1) Om Spor af en Overensstemmelse mellem det Illyriske og Celtiske Sprog i de nordiske Mundarter. 2) Om den Tidspunkt da Bøsserkrud og Skydegevær er opfundet i Europa. — Gudenrath siger (Iris 1791 IV, S. 173): »Omgang med Temler, Lûxdorph, Ancher (o: Retshistorikeren Kofoed Ancher), Suhm, har beriget ham med seldne Kundskaber og en seldn Litteratur«. — ⁴⁾ det har jo som før nævnt Baden ganske Ret i; jeg har i min Udgave hyppig ved et Luxdorph I eller II, side det og det, antydte, at Junge rimeligvis har sin Viden fra Luxdorphs Bibliothek.

tør gjøre en personel Anmærkning) ogsaa i denne store Mands Omgang har arvet noget af hans originelle Lune¹⁾.

Interessant er det efter disse Udtalelser at sammenholde Junges latinske Nekrolog af Luxdorph foran i det store Tobinds-Katalog over hans Bogsamling med den førnævnte, højtravende Mindetale over Suhm. Junge er her ganske anderledes nøgtern og konkret — maaske mærkes dog Overdrivelserne mindre i det superlativrige latinske Sprog —, han holder sig efter en kort Levnedsbetegnelse væsentlig til en Redegørelse for hans Lærdom i de forskellige Videnskabsgrene, hans Belæsthed i de forskellige Litteraturer. Man mærker paa en ganske anderledes stilfærdig og inderlig Maade end i Mindetalen over Suhm hans dybe Sorg over sin »Patrons og Velynder«s Død.

Og Junge havde al Grund til Sorg over sin faderlige Vens Død den 13. Aug. 1788, den bragte Forstyrrelser i hans Livsplaner; de gode Dage, hvor han i Ro og Mag kunde studere alt hvad hans Hjerter begærede, var nu for bestandigt forbi. Vel fik han Ansættelse som Vicedekan paa Kommunitetet, en Stilling, der næppe har tilfredsstillet ham synderlig (efter vor Ven Gudenraths Antydninger at dømme, Iris 1792 I, 283). Junge »kunde maaskee været Decanus²⁾); men da Leiligheden først tilbød sig for ham i en Periode, hvor Decani kun var levnet en Skygge af deres Rettigheder, og intet Haab til Befordring, agtede han sin Frihed høiere end uleilighedsfuld Tvang«. — Det Haab om Befordring, der er glippet for Junge, har nok været Haabet om engang i Tidens Løb at kunne blive Professor ved Universitetet; han har i al Fald ændret sine Planer, søgt Præsteembede for at kunne leve, — dette har vistnok for den unge, lærde Videnskabsmand været i høj Grad at bide i det sure Æble —, og han blev da d. 9de Sept. 1791 befordret til Præstekald i Bloustrød-Lillerød Menigheder i Sjælland, hvori han blev siddende til sin Død d. 8. Juni 1823 i sin Alders 62de Aar.

Som Præstemand har Junge genoptaget og fortsat sit gamle »Studium af Historien«, hvilket muligvis havde været afbrudt for en Del siden Luxdorphs Død. Det kan vi med Sikkerhed slutte deraf, at han i sin Nordsjællandsk Landalmue citerer en hel Række etnografisk-geografiske Værker, som ikke findes i Luxdorphs Bibliothek, og som heller ikke kunde findes der, da de først er udkommet senere, i Løbet af 90'erne, hvilke Junge altsaa selv har anskaffet til sin Bogsamling. Jeg vil særlig gøre opmærksom paa, at Junge (S. 181, N. 7) citerer en af de betydeligste sydrussiske Rejsebeskrivelser, Pallas Rejser gennem forskellige Provinser af det russiske Rige, i den franske Oversættelse 1788—93, mens den findes i Luxdorphs Biblioth. i den tyske Originaludg. 1771—73³⁾. Junge har altsaa savnet dette Arbejde, der har beskæftiget

¹⁾ Junge fremhæver den store Mængde af Satirer i Luxdorphs Bibliothek, »hvilke bød hans Aand, saa fuld af Salt forevrigt, Nydelse og Næring«. (Bibliotheca Luxdorphiana, Junges Indl. S. 11 ned.). Foruden sine Rejsebeskrivelser har nok Junge sit omfattende Kendskab til komiske Heltedigte og engelske Humorister, hans Yndlingslitteratur næsteftter Holberg, fra Luxdorphs Bibliothek. — ²⁾ Opsynshavende over et vist Antal af Kommunitetets Studenter. — ³⁾ Luxdorph I, S. 169.

ham saa meget i Luxdorps Bibliothek, og anskaffet sig selv en Udgave deraf, — et Vidnesbyrd om, at Junge ogsaa som Præst er blevet ved med at samle Stof til sit førnævnte Lærdomsværk, der skulde handle om Scytherne og deres nordiske Efterkommere, og at han ikke havde slaaet sin Ungdomsdrøm af Hovedet som uigennemførlig.

Mens Junge saaledes paa forskellig Maade arbejdede paa at virkeliggøre sin Ungdomsplan, samtidig med at han ved Iagttagelse fik et levende Indtryk af den nordsjællandske Befolkning, han nu skulde virke imellem som Præst, indtraf hans Livs største Oplevelse, Bekendtskabet med den store, tyske Tænkter *Immanuel Kants* Værker, i Aarene 1796—97¹⁾. »Den kritiske [= den kantiske] Philosophie rækker os den meest straalende Fakkelt til at skue ind i Dybhederne af den stolteste blandt alle Jordens Bøger [= Det nye Testamente], siger Junge 12—13 Aar senere²⁾. Dette stærke, personlige Udbrud giver sammentrængt, hvad Kant og hans kritiske Filosofi er kommet til at betyde for Junge: Vejen til hans Kristendom. Det gælder ham selv, hvad han skriver sammesteds: »Jeg har kiendt Adskillige —, der vare redelige nok at tilstaae, de tvivlede paa Christendommens Sandhed, og det ikke gandske uden Grund; thi naar man kommer fra Wolfs³⁾ til Jesu Skole, er Forstanden saa bepakket med usammenhængende Sætninger, at det Nye Testamente evig maae blive en forseglede Bog; hvorfor og en vrang Metaphysik⁴⁾ var omsider nær ved at bortraisonnere og bortpunctere os hele Christendommen«. Det er vistnok de personligste Ord, man kan finde i hele Junges Forfatterskab, de indeholder en værdifuld Tilstaaelse af hans egen indre, personlige Udvikling, som vi ellers, paa Grund af Kildernes Sparsomhed, véd saa lidt om. Den unge, filosofisk dannede, rationalistiske Lærde, der selv er kommet »fra Wolfs til Jesu Skole«, [= har maattet ombytte Studerekammeret med Prækestolen, har følt sig paa Vej til fuldstændig at miste sin Kristendom, har følt sig ulykkelig og forpint over at maatte forkynde Kristendommen, skøndt hans Tro var mat og døende, ved at blive kvalt under hans gamle Rationalisme, og Bibelen var

¹⁾ Udg.s Kilde er Junges »Anmærkninger« 1807 (til Prof. Treschows Kritik (jf. S. 29) over Junges Popularisering af Kants Erkendelselære: *Om Sandselighed* [= Sanssevne] og *Indbildningskraft* 1806), Side 13: »i Aaret 1807 altsaa efter at have studeret Kant mindst i en 10 Aar gjør Prof. . . mig . . . et saare underligt Spørgsmaal«. Ordene »efter at have studeret« gaar selvfølgelig paa Junge selv, der jo rimeligvis ikke véd noget om, naar Treschow begyndte sine Studier af Kant. — ²⁾ i sin Kritik af Pastor P. Holsts rationalistiske »Ledetraad ved den første Religions-Underviisning« (Kjøbenhavnske lærde Efterretninger 1809, S. 45). — ³⁾ Wolff, den store, tyske, rationalistiske Oplysningsfilosof (1679—1754), hvis Filosofi var altheberevende i Tyskland, til den omsider blev fortrængt af Kants kritiske Filosofi. I Forerindringen til »Om Sandselighed og Indbildningskraft« siger Junge ligeledes om Kants Filosofi, at »vi ene have den at takke for System i Philosophien, og hvad endnu er betydeligere — for en rigtig Udsigt over Jesu ophælede Lære. Denne har hidindtil været indhyllt i et Gevandt af Leibnitz-Wolffisk Snit, men at den forlænge siden er voxen fra dette Klædebon ligger tydeligt for Dagen«. [Wolff havde foretaget en omfattende Popularisering og Udvandning af sin Lærer, den store, tyske Filosof Leibnitz' (1646—1716) Filosofi; jf. Indl. S. 41, N. 4). — ⁴⁾ Lære om det oversanselige.

ved at blive en for evig forseglet Bog for ham. Paa dette Tidspunkt er saa Kant¹⁾ paa den ene eller den anden Maade kommet ind i hans Liv, et af hans Værker er vel faldet ham i Hænde, han har givet sig til at læse alt af ham, han kunde overkomme, læst ham som for sin Sjæls Frelse. Kendskabet til Kant kom til at betyde det store Gennembrud i hans Liv: Tilintetgørelsen af hans tidligere Rationalisme, Fremvæksten af en ny kantisk-kristelig Livsanskuelse, som det blev hans nye Livsmaal at arbejde for.

Men ikke alene Junge kan takke Kant for den stærke Indgriben i hans Liv, for den rige, personlige Udvikling, han har oplevet ved Fordybelsen i hans Værker, — ogsaa vi i Nutiden, saa mange som læser den Nordsjællandske Landalmue med Glæde og Udbytte, kan komme til at føle os i Taknemmelighedsgæld til Kant. Det er nemlig sikkert ham det skyldes, at det Lærdomsværk om Kelter og Scyther og Oldnordens Folk, som det havde været Junges Ungdomsmaal at skrive, blev forvandlet til det lagttagelsesværk, vi finder i Nordsjællandsk Landalmue. Den stærke Kantinteresse sprængte nemlig Junges gamle Livsinteresse paa lignende Maade, som Kants kritiske Filosofi havde sprængt hans gamle rationalistiske Livsanskuelse; det nye Livsmaal satte en Stopper for hans tidligere Hovedinteressers videre Udvikling; hans »Studium af Historien« blev standset paa Halvvejen. For at hans Ungdomsflid i Studerekammeret imidlertid ikke ganske skulde gaa til Spilde, fik han puttet Stumper og Stykker af sin gamle Lærdom midt ind i sin Beskrivelse af de nordsjællandske Bønder, hvor det tilfældigt faldt ham ind; han havde ikke Resignation nok til at udelade dette Lærdomsstof som noget ufuldbaarent, der aldrig kunde komme til fuld Modenhed.

Men til Gengæld for denne stærkt negative Indvirkning, fik Kant ogsaa en betydelig positiv, befrugtende, drivende Indflydelse paa væsentligere Sider af hans Personlighed. For Junge, der hele sit Liv levede »ugjvt«, men som vistnok i sin Ungdom har følt Kærlighedens hvasse Pil i sit Hjærte²⁾ — saa hovedsagelig intellektuelt udviklet, som han var, blev Kant hans Livs store, lykkelige Forelskelse og trofaste Kærlighed. Og som tidt den første Ungdomsforelskelse vækker hos den purunge Mand, en ham ellers ganske ukendt Genialitet, et vældigt Opsving i Tanker, Idéer, Stemninger, saaledes gik det ogsaa Junge med hans Forelskelse i Tysklands største Tænkter. Det Opsving, dennes stærke Tanker havde frembragt i hans Liv, gav ham Ævne til at skabe sit Livs betydningsfuldeste Arbejde, det Arbejde,

¹⁾ en kortere Karakteristik af Kant (1724—1804) har Høffding givet i sin: Kort Oversigt over den nyere Filosofis Historie, S. 51—66, langt udførligere i sin store: Den nyere Filosofis Historie II, S. 24 f. — ²⁾ er det mon ikke en vemodig bitter Erindring om en ulykkelig Ungdomskærlighed, naar han S. 196 n. skriver: »hvor mange have ikke erfaret, om de vilde sige det, at Øine kan saare og det undertiden meget dybt? men de tie alle med Skaden, og det undertiden saa længe, at den tilsidst bliver gammel, temmelig fordi dette Saar er det eneste, som ingen bekymrer sig om at faae lægt«.

der saa langt overgaar saa vel alt hvad der stammer fra hans tidligere Dage, ligesom ogsaa hvad der stammer, om jeg saa maa sige, fra hans Ægtemandsdage¹⁾, hvor han ligesom er stivnet i Kant, ikke længer har det friske, vidunderlige levende Førsteindtryk af Kants Filosofi, saadan som dengang han skrev Nordsjællandsk Landalmue. Den for ham selv saa vidunderlige Oplevelse af en ny Livsanskuelses Frembrud har sat ham i Grøde, i Vækst, alle hans Sjæls væsentlige Ævner er sprunget ud som Bladene for Vaarsolen, hans Iagttagelses-ævnne, der af Naturen var saa god, er blevet skærpet, vækket, ægget, hans Humor, hans Satire, hans Vid, med et Ord hele den lykkelige Munterhed, der gør denne Bog saa indtagende, har rigtig kunnet folde sig ud, han har faaet Lyst til ret at bruge sine Øjne, og Lykke til med straalende Humor at optegne, hvad der har moret ham selv uendeligt. — Og derved bliver Nordsjællandsk Landalmue noget ganske for sig selv i sine Fortrin som i sine Fejl. Den kan for at bruge et Billede minde om en Hæk ved Foraarstid, før den endnu er klippet, og Skuddene vokser stærkt og vildt. Det er i saa høj Grad blevet et organisk Værk, skrevet som det uvilkaarlig er groet frem af hans Bevidsthed, fuldt af Saft og Liv og Grøde, men tillige i ret ringe Grad et systematisk Værk, saadan som f. Eks. den grundige Skildring af Livet i Klokkergaarden (Danmarks Folkeminder Nr. 2) er det. Junge mangler det andet Gennemsyns grundige Gennemarbejdelse og Udskilning af det i egentligste Forstand uvedkommende; han mangler den systematiske Tilklipning i Kapitler i sin Bog, der er skrevet i et eneste stort Kapitel; han forstaar ikke at behandle enhver Ting paa sin Plads og ingen andre Steder, han kommer saaledes atter og atter tilbage til de samme Æmner, hans Yndlingsæmner: Bøndernes Drukkenskab, deres slette Agerbrug, deres Behandling af deres Heste osv. osv. og behandler dem paa de mest forskellige Steder. Dog i vor oversystematiske Tid kunde maaske et usystematisk, fritgroende Arbejde som Junges Folkemindeværk til en Forandring være ligefrem velgørende.

Mod den her fremsatte Sammenkædning af Kantoplevelse og Nordsjællandsk Landalmue kunde maaske indvendes: Hvorfor blev Junges første Arbejde efter hans Kantbetagethed et folkepsykologisk, men ikke i strengeste Forstand et kantisk Arbejde. Hertil kan der svares: Selv om Junge var blevet saa stærkt betaget af Kant, som det ses af hans Kritik af P. Holsts Ledetraad, følger dog deraf ikke, at han straks var kommet saa vidt i Studiet af ham, at han kunde skrive en Bog om ham. Først 8 Aar efter, i 1806, giver han sig i Lag med denne Opgave, prøver i sin førnævnte »Om Sandse-lighed (o: Sanseævnne²⁾) og Indbildningskraft« at fremstille Kants Er-

¹⁾ den Overspændthed, der behersker Mindetalen over Suhm 1799, i Modsætning til Luxdorph-Nekrologens forholdsvise Nøgternhed, maa vistnok ogsaa for Del skyldes den stærke Opstemthed fra Kantoplevelsens første Aar. — ²⁾ paa ingen Maade i vor Betydning af Ordet: »Kødelighed« (Jf. S. 25, N. 1).

kendelseslære¹⁾ populært i dens Begyndelsesgrunde. Men vi finder selvfølgelig mange direkte Spor af hans stærke Kantinteresse i Nordsjællandsk Landalmue; paavirket af Kant er saaledes den førnævnte Introduktion, hvor han glæder sig ved i Naturen at se et »Gienskin af det Væsens blide Aasyn, som opfylder ethvert Rum«.

En Mand, der har skrevet denne af Undren over Guds Storhed og Godhed opfyldte Indledning, kan ikke vel tænkes, som sine skikkelige Embedsbrødre, de rationalistiske »Folkelærere« prædikende om Sommerstaldfodring (Tidens Fordring), Brakning o. desl. og derved nedværdigende det Hellige. I Modsætning til dem beskæftiger han sig med Menneskelivets centraleste Problemer i sine Prædikener. Han udgiver 1802 paa de store Napoleon-Kriges Tid en »Nytaarsprædiken i kantisk Smag«: *Er det overeensstemmende med Jesu Lære, at betragte Forsynet som Aarsag til Krig eller Fred?* hvilket han, der som sin store Mester er Fredsven²⁾, besvarer benægtende, idet han mener, at Krigens Ulykke ikke kan tilskrives Guds Vilje, men skyldes Menneskenes Uvillighed til at lyde det ubetingede Pligtbud, som det aabenbarer sig i deres Samvittighed.

Dette ubetingede Pligtbud, Kants saakaldte »kategoriske Imperativ« er Junges Religion³⁾, det for ham selvfølgelig Grundlag for al Religiøsitet, det egentlig saliggørende, det, det først og sidst kommer an paa. Vi ser det af hans lille *Christendoms-lære* 1808 — et Arbejde, der er mere en Kantekismus end en Katekismus. Han prøver nemlig ikke at give sine Konfirmander et levende Indtryk af Kristi Personlighed, hans historiske Liv og Lære, han regner dette for det underordnede, det ligegyldige ved Siden af Indøvelsen af det ubetingede Pligtbud, som maa følges, koste, hvad det koste vil. Vi ser det end tydeligere her i Nordsjællandsk Landalmue (S. 218 flg.), hvor han fordømmer den i Datiden gængse Lyksalighedslære⁴⁾, fordi den gør de naturlige Tilbøjeligheder, de »saakaldte Fornøielser« i Stedet for det strenge Pligtbud til Rettesnor for Menneskenes Handlinger. Ligesom sin store Lærer, vil derimod Junge, at man skal arbejde til Fuldkommenhed med sig selv, til Lyksalighed for andre, han opfatter i sin *Christendoms-lære* 1808 endog Daab og Nadver som Symboler paa denne Dobbeltpligt: »Som da Daaben er en Forpligtelse til stedse at voxer i egen Fuldkommenhed (1. Petr. 3, 21), saa er den Hellige Nad-

¹⁾ Junges Forsøg maa sikkert betragtes som mislykket, det har den for en Popularisering uheldige Egenskab at være temmelig vanskelig tilgængeligt, han ligesom ikke behersker Kants Tanker, der er ingen Linjer, intet Overblik. Det var jo ogsaa, som man af det følgende vil se, ikke Kants Erkendelsesteori, derimod hans strenge Etik, der havde spillet den alt overvældende Rolle for Junge. Det er pudsigt at se, at Junge bestandig anfører den for de fleste Læsere ret ukendte Afstand Bloustrød-Birkerød Kirketaarn som Exempel; har Junge skrevet denne Bog til Oplysning af de Bloustrød-Lillered Bønder? — ²⁾ S. 83 findes der et Stykke Fredsretorik, der gør ham al Ære, i al Fald staar fuldt paa Højde med, hvad vore Tider plejer at kunne præstere i den Genre. — ³⁾ Junge er etisk præget, ikke i egentligste Forstand religiøst præget. Han er langt fra orthodox, han betragter ikke som den rettroende, Moralen som en Slags Tilgift til Religionen, men mener derimod, at Moralen er det selvfølgelig Grundlag for Religionen, at Religiøsitet er udvidet Moral. For saa vidt er J. altsaa Rationalist, dog af en ædlere Beskaffenhed end de sædvanlige »Folkelærere«. — ⁴⁾ den gik ud paa, at Mennesket i størst muligt Maal skulde arbejde til Lyksalighed for sig selv — og for andre.

vere en Forpligtelse til stedse at fremme indbyrdes Lyksalighed, (Eph. 4, 15. 16.)« (S. 49) — et karakteristisk Exempel, ser man, paa Junges Harmonisering af Kants Filosofi og Kristendommens Lære. Man kan ikke undre sig over, at han hyldende en saadan symbolsk Nadverlære »det betyder«, nødvendigvis maa finde den katolske Nadverlære med dens skarpe: »det er«, temmelig massiv; »hiin grove Sandseligheds Tid« kalder han den katolske Middelalder (S. 222). Højest interessant er det at se, ikke Tidens andre filosofiske Retninger, Lyksalighedslærerne og Fritænkerne (S. 218—19), men selve Bondens Religiositet bedømt fra Kant'ske Stadier; Junges Skildring af denne hører, trods dens ikke helt lette Tilgængelighed, til noget af det værdifuldeste og ikke helt almindelige i hans Værk.

Som det gaar med Bondens Overtro, gaar det med Bondens Tro, Junge nærer ikke den fornødne Respekt og mangler derfor maaske den dybeste Forstaaelse, hvor skarpsindig og rammende end hans Kritik er. Som Kant mener han, og udtaler det saare hyppig, at det udyrkede (∴ ukultiverede) Menneskes Religion i Grunden ikke er andet end Superstition (∴ Overtro), der næres nemlig ikke Ærefrygt, men blot Frygt for det højeste Væsen (S. 220). Deraf kommer de uværdige Forestillinger, Almuen gør sig om Guddommen, den dyrker Guds Barmhjertighed i saa høj Grad, at den egentlig kommer til at »gøre den Algode til en Ven af Lasten« (S. 227). Deraf kommer »Almuens blinde Tillid til Religionens udvortes Handlinger«, den *udvortes* Ceremoni, i Stedet for den *indvortes* Forbedring. Bonden gaar saaledes til Alters til bestemte Tider, ligemeget om han er sindet til det eller ej [det indre], men altid forberedet ved den for mange saa pinlige Faste [det ydre] (S. 221, N. 1). Ogsaa Bøndernes »stoiske Fatalismus«, ∴ deres Tro paa en uafvendelig Skæbne: »det skulde nu saa være« — er Junge ude efter (S. 189, 226 n.). Her er det interessant at se, hvorledes Feilberg behandler ganske det samme Æmne: Bondens Skæbnetro, i sit Dansk Bondeliv I, 347 f. Forskellen i Stemning er umiskendelig, Feilbergs Mildhed og Forstaaelse i Modsætning til Junges Satire. Afstanden mellem de to Folkepsykologer kan maales derved.

Hvad der havde været Junges lykkeligste Oplevelse, Kendskabet til Kant, blev ogsaa hans Livs bitreste Skuffelse. Det mislykkedes saa ganske med hans Livsmaal, hans Forsøg paa at indføre den Kant'ske Religion i Danmark. Hans førnævnte, ret mislykkede Popularisering af Kants Erkendelsesteori: *Om Sandselighed og Indbildningskraft* 1806, fik ingen Afsætning¹⁾, men blev i Stedet Genstand for en skarp Kritik af Datidens Professor Høffding, Professor Treschow (Københavns lærde Efterretninger, 1807, Nr. 23), hvortil Junge tog temmelig hidsig til Genmæle i et lille Skrift: »Anmærkninger«²⁾, 1807, hvorefter Treschow sluttede Polemiken ved en ny Artikel i lærde Efterretninger (Nr. 43 samme Aargang). Værre gik det dog Junge med hans lille *Christendoms lære* 1808, den blev nemlig overhovedet ikke anmeldt; Junge blev, hvad der skal være det værste, hængt i Stilhed;

¹⁾ Af Forordet fremgaar det, at J. havde tænkt paa at fortsætte med sin Popularisering af Kant, hvis det blot nogenlunde kunde betale sig. — ²⁾ smk. Indl. S. 25, N. 1.

han havde end ikke, som ved sit tidligere Skrift, Opmuntringen af en Kritik og en Polemik. Han giver sig saa til at kritisere en Række af de rationalistiske Katekismusarbejder, der stod i Vejen for og kvalte hans eget lille Arbejde. Hans Kritik Aaret efter af P. Holsts Ledetraad er dog, trods hans Sinds Bitterhed, ingenlunde ubillig, »efter den gamle Philosophie er denne lille Bog mesterlig« (Københavns lærde Efterretninger 1809, S. 46) — det er fra denne Kritik, at jeg har taget Junges Side 25 nævnte indirekte Tilstaaelse af hans egen indre Udvikling og af Kants store Betydning for ham. Han underkaster 7 Aar senere denne lille Bog samt en Række andre af samme Kaliber en skarp Kritik i en større Afhandling: *Om Manglerne i Oplysnings-Væsenet samt hvorledes de kan og bør afhjælpes*¹⁾. Overfor disse Katekismer, der kun bestyrker Almuesmanden i hans fatalistiske Skæbnetro²⁾ stiller Junge sit Katekismusideal, idet han naturligvis stiltiende tænker paa sin egen lille Christendomslære 1808, og han udvikler saa i Tilslutning dertil sin egen kantisk-kristelige Filosofi udførligere og mere indgaaende end andetsteds. Denne Gang fik Junge rigtignok en Anmeldelse, men han kom til at vente tre Aar paa den, og fik saa en i Tonen noget overlegen, affejende Recension fra en Anonym (i Dansk Litteraturtid. 1819, S. 289—93), der bedømte hans Afhandling fra den romantiske Theologis Synspunkt. »Den Lærebog, hvoraf Forf. venter sig saa store Ting, anseer Rec. at maatte vorde lidet gavnlig . . . der blev egentligen kun den Sætning tilbage: [naar man som Junge (se S. 28) vil fjerne det historiske Stof, enhver billedlig Iklædning fra Religionsbogen] at udøve Moral-loven [d: det ubetingede Pligtbud] for dens egen Skyld, af hvis abstrakte Udvikling Forf. lover sig Menneskeslægtens Forædling.« Junges dybe Skuffelse over denne Anmeldelse, der brød Staven over hele hans Livsgærning, haanlig fejede den til Side, brændemærkende den med et Forældet, Overlevet, Forgæves, fornemmer vi, naar hans Ven Torkel Baden (Prøvestenen 1831, S. 66) skriver, at Junge havde givet ham Lov til at offentliggøre de S. 14 nævnte kritiske Noter til Senecaudgaven, hvor han vilde, kun ikke i Litteraturtidenden, »han vragede den paa Grund af dens Partiskhed«. Og Junge havde Ret til at føle sig bitter, hans Livs bærende Idé var dermed bristet, han havde ikke Kraft til at genoprette det lidte Nederlag, men gik i sin Grav som en slagen Mand; det blev hans Livs Tragedie, en Hverdagstragedie.

Vi har nu i de foregaaende Afsnit gennemgaaet Junges Liv fra Barndom til Alderdom, og har samtidig dermed særlig faaet gennemgaaet og belyst de forskellige Hovedarter af Lærdomsstof i Nord-sjællandsk Landalmue, hans klassiske Dannelses, hans mytologiske Videnskabelighed, hans etnografiske Belæsthed, hans kantisk-kristelige

¹⁾ Trykt i Videnskabelige Forhandlinger ved Siøllands Stifts Landemode 1816 II, S. 259—326; citeret i mine Noter: *Om Manglerne i Oplysnings-Væsenet*. Side det og det. — ²⁾ han lærer af »disse ucritiske Børnebøger«, mener Junge (S. 280), kun, at Gud har skabt ham, og at han er i Sind og Skind, som Gud har skabt ham, og skulde han været bedre, havde Gud nok gjort ham bedre, og Gud er Aarsag til alt, baade det Onde og det Gode, . . . en Liebhaber især af de store Krige [jf. Indl. S. 28 øv]. »Vor Troe er puur og reen, som den var paa de Tider: Kong Dan ved Roret sad«, tilføjer Junge (S. 280) ironisk med Peder Paars.

Livsanskulelse; vi kommer nu til den anden og vigtigste Hovedbestanddel af den Nordsjællandske Landalmue, Iagttagelsesstoffet, og det kulturhistoriske Kendskab til det gamle Nordsjælland, som vindes derigennem.

Junges Kendskab til de nordsjællandske Bønder var rimeligvis ikke helt nyt, da han 1791 blev Præst imellem dem. Man har vistnok Lov til at gaa ud fra, at han tidligere har besøgt sine Velyndere paa deres Landgaarde, Suhm i Øverød og Luxdorph i Nærum, men naturligvis lærte han først for Alvor Bønderne at kende, da han 1791 var blevet Præst til Bloustrød og Lillerød Menigheder i Nordsjælland. Forholdene her var gunstige for Udviklingen af hans Iagttagelsesævine. Hans to Sogne havde nemlig en forskellig Karakter, hidrørende fra en helt forskellig lokalhistorisk Skæbne. De to Sogne, som nu hører til hver sit Herred, hørte dengang til hver sit Amt: Hovedsognet Bloustrød til det gamle Hirschholm, Bisognet Lillerød til det gamle Friderichsborg Amt¹⁾. Hørsholmbønderne i Bloustrød havde allerede 1759 faaet Arvefæste og Afløsning af Hoveri af Enkedronning Sophia Magdalena, hvorimod Lillerødbønderne med de øvrige Frederiksborgbønder først i Slutningen af 80'erne ved den »lille Landbokommissions« omfattende Arbejde havde faaet Selveje og Hoverifrihed. Man skulde vel tro, at Hørsholmbønderne, i dette Tilfælde Junges Menighed i Bloustrød, som »saa længe have nydt den gyldne Frihed«, (N. L., S. 272), maatte være anderledes velhavende end Frederiksborgbønderne, der »længst have baaret deres Slavelænker«, men Forholdet var netop omvendt. Bønderne paa Frederiksborg var forholdsvis velhavende, driftige og fremmelige i Agerbrug, »det er næsten kun Bonden fra Frideriksborg Amt, der kan bringe Sæd og undertiden noget Smør til Kiøbstæden« (S. 81 ø.); derimod var Forholdene paa Hørsholm Amt temmelig sørgelige, Bønderne var kun Begyndere i Agerbrug, og det var, som vi faar et tydeligt Indtryk af i Junges Bog, i en ret elendig Forfatning, »den Hirschholmer Bonde lever næsten i den naturlige Stand«, (S. 273), der er ingen Markhegn og ingen Markfred.

Vel kan det have haft noget at sige for Junges mørke Syn paa Hørsholmbonden, at han har haft sine Sognefolk fra Præstegaardssognet Bloustrød lovlig nær ind paa Livet af sig, mens han derimod har haft sin Menighed i Bisognet Lillerød, »den sædeligere Bonde paa Friderichsborg Amt« (S. 175), ligesom paa Søndagsafstand, — væsentlig set har Junge sikkert Ret i sin Karakteristik af den forskellige Sagernes Tilstand i de to forskellige Amter, i de to forskellige Sogne. Han antyder ogsaa Grunden dertil i det afsluttende Afsnit paa sit Værk, hvor han vil sammenligne Bønderne fra de tre nordlige Amter indbyrdes. »Hvad hjælper det, at man rækker den Syge et Sundhedsmiddel, naar man ikke tillige viser ham Maaden, paa hvilken han skal bruge det? Man løsnede alle Baand for Hirschholm Bonden paa

¹⁾ 1805 blev disse to Amter med Cronborg Amt forenede til det nuværende Frederiksborg Amt (Hørsholms Historie 42). Hirschholm (= Hjørtholm) er en Fortyskning af det gl. Navn Hørsholm (opr. Hyrningsholm), der blev genoptaget 1861 (Hørsholms Historie, S. 1, N. 1; jf. S. 243).

engang, og han lignede da det uforsøgte Barn; hvad Ragekniven er i dets Haand, det var Friheden i hans.« (S. 272).

En skarp Belysning falder ved disse Ord over den gamle Landboreform fra 1759, — hvad der ingenlunde er Junges Mening, hans Ord vender nemlig Brodden mod Hørsholmsbonden —, man havde vel i misforstaaet Idealisme skænket Bonden den »gyldne Frihed«, i alt Fald bildte man sig det ind, men man havde ikke brudt sig om at passe paa, hvorledes Bonden nu brugte denne ganske uvante Frihed; Resultatet blev derefter: den Forkludring af alt, som Junge i sin Bog har givet os saa skarpt et Billede af. »En mageløs Velgierning« kalder Junge, (S. 272), denne Landboreform, og aner ikke, hvor han modsiger sig selv; den lærde Hørsholmshistoriker, C. Christensen¹⁾, som har gjort grundige Studier herover, mener tværtimod, at man tog sin Velgerning overmaade godt betalt²⁾. »Hvad man opbyggede med den ene Haand, nedbrød man med den anden« (S. 209); »i Virkeligheden var der Intet skjænket Bønderne ved at give dem Arvefæste paa deres Gaarde« (S. 196). Og desuden, denne mageløse Velgerning var, som vi ser af Christensens Bog (S. 186), en Dyd af Nødvendighed, Godset var kommet i den sørgeligste økonomiske Forfatning, det var maaske det sidste Nødmiddel for at undgaa fuldstændigt Sammenbrud.

Ganske anderledes, naar vi kommer til Landboreformerne paa Frederiksborg og Kronborg Amter. Her havde ikke overspændt Idealisme, parret med en i Forhold til Formaalet ret grel Egoisme, men sund, praktisk Fornuft og sand Uegennytte været Foretagendets Ledestjerner. Resultatet maatte da ogsaa blive et ganske anderledes lykkeligt og velsignelsesrigt end paa Hørsholm Amt, selv om man ogsaa maa tage i Betragtning, at de frederiksborgske Kronbønder næppe nogensinde havde baaret saa tunge Slavelænker som de ulykkelige forkuede Hofbønder paa Hørsholm Gods³⁾. Af Sjælen i den lille Landbocommission, Nordsjællands Fader og Velgører, Konferentsraad W. A. Hansens⁴⁾ »Beskrivelse over de paa Friderichsborg og Cronborg Amter foretagne Indretninger« 1790⁵⁾, faar man et næsten rørende Indtryk af, med hvilken Omhu, med hvilken Omtænksomhed, med hvilken vel betænkt Forsigtighed, man i den lille Landbocommission var gaaet til Værks i det store Reformarbejde i Nordsjælland, hvorledes man havde hjulpet og støttet paa alle Maader for at vænne Bønderne til den nye Overgang i deres Kaar, hvorledes man næsten viist havde benyttet sig selv af Bondens Svagheder i Fremskridtets og Menneskelighedens Tjeneste. Et lille betegnende Træk: belært af Erfaringer fra Hørsholm havde man ikke

¹⁾ Jf. Indl. S. 10, N. 1. — ²⁾ Bønderne paa Hørsholm Gods maatte nemlig betale over dobbelt saa meget i Arvefæste og Afgifter for en Tønde Hartkorn som senere Bønderne fra Frederiksborg Amt: henholdsvis 10 Rigsdaler og 4 Rigsdaler 4 Mark, foruden at saa Hørsholmsbonden havde overordentlig meget Naturalarbejde ved Siden af (se Hørsholms Historie, S. 197). — ³⁾ Jf. C. Christensen, S. 209. Note. — ⁴⁾ W. A. Hansen (1743—98) Godsejer paa Frydendal i Sjælland. Junge kalder ham fejlagtigt de to Steder, han nævner ham direkte, Cfr. R. Hansen (103 og 228). — ⁵⁾ Lad mig henvise Frederiksborg Amts historiske Samfunds Læsere til det korte Uddrag af denne Bog, der findes i Aarbogen 1912, Side 111 flg.

villet udstede Bonden Skøde paa Ejendommen, før den var aldeles indhegnet. Havde man ikke været saa forsigtig, var Ejendommene efter al Sandsynlighed næppe blevet indhegnet, og alle Reformer var da saa godt som spildt (N. L., S. 100 N. 4).

Var nu end, takket være i særlig Grad denne højsindede, i Sandhed menneskekærlige Mands Virksomhed, Forholdene paa Frederiksborg Amt lykkelige i Sammenligning med Hørsholm Amts, saa stod dog Agerbruget ogsaa der meget lavt, dog altid højere end paa Naboamtet. Bægge Steder den sejgeste Vedhængen ved den gamle Dyrkningsmaade og de gamle Redskaber — »Alderdommen haver nu eengang helliget Siellændernes Pleieler, de vil vel altsaa blive uforbederlige«, siger Junge med komisk Fortvivelse, (Side 81 ned). Man havde, saa kummerligt det end tidt var sket, kunnet opholde Livet hidindtil ved den gamle Dyrkningsmaade; ens rodfaste nordsjællandske Konservatisme hang af Hjærtet fast ved det gamle, det tilvante; man havde ikke Jydens Fremdrift, hans Lyst, ja hans Trang til at beskæftige sig med det Nye og drage sig det til Nytte; man turde heller ikke vove noget paa disse nymodens Forsøg; sæt det gik galt, saa var da alt tabt. Ægte Nordsjællandsk, ogsaa i senere Tider, enhver ægte Nordsjællænder har vel en Rem af Huden.

Denne indgroede, gamle Kultur blev det en af den unge Pastor Junges Livsopgaver at bekæmpe. Selv var han den nye Tids Mand, opfyldt af dens Reformiver, ja Reformsyge, om just ikke af dens Reformdygtighed, han kunde ikke finde sig i det Gamle, Tilvante, hans Sjæl higede mod det Nye af al sin Magt. Han kan ikke læse i en af sine kære Rejsebeskrivelser, om hvorledes de indfødte i Guinea laver en syrlig, liflig Drik af Patatos, en Slags Kartoffeløl, uden at det kribler ham i Fingrene efter at lave noget lignende; han kan ikke læse i Kammerjunker Neergaards Rejsebeskrivelse, hvorledes man ved Luzern i Schweiz lægger Kartofflerne i en Cirkelkreds, for at det skal give bedre Udbytte, uden at han absolut maa forsøge sig i det samme, ogsaa uden at have nogen som helst nøjere Underretning om denne Art af Dyrkningsmaade (Olufsens »Oekonomiske Annaler« VII, S. 259 og 256 »om Kartoffler«). Resultatet af hans Experimenter blev kun saa som saa, hvad han er ærlig nok til at indrømme: »jeg fik rigtig nok en syrlig Drik, men til at være Nectar smagde den alt for jordisk«, og i det andet Tilfælde »gik det mig som Damen: hun havde et heelt Bibliothek af Koge- og Bagebøger i allehaande Tungemaal, men kunde dog end ikke ved Hjælp af dem alle lave en eneste Ret ædelig Mad« (jf. S. 123, N. 1).

Man faar af disse to Smaaanedotter som i det Hele af Junges temmelig naive, i al Fald ganske ubetydelige Landbrugsafhandlinger i Olufsens oekonomiske Annaler¹⁾ et Indtryk af, at Junges praktiske Landmandsskab ikke var allermest bevøndt. Og hvor kunde det

¹⁾ nemlig: 1) en Opdagelse i Planterverdenen, Hylden angaaende VI, 347—358, Nov. 1805, 2) om Kartoffler VII, 255—261, og 3) om Bier og Biers Needslagning i Kuber VII B, 261—272, April 1806.

andet være, Junge var jo købstadsfødt; selv om han maaske som Barn ved Besøg hos Slægt eller Venner i det fynske Land havde kunnet faa et vist Indtryk af det fynske Landvæsen, har han dog næppe faaet noget som helst af den nødvendige praktiske Erfaring, som kun Bondesønner, der er med i Gaardens Drift fra ganske smaa, vil kunne erhverve sig. Hele den lange Tid, hvor han laa i København, har han naturligvis haft ganske andre Ting i Tankerne, til at han har haft Lejlighed til at beskæftige sig med Landvæsenet, det var jo, som jeg tidligere har søgt at godtgøre, hans Plan efter hans Embedseksamen at være Videnskabsmand, men ikke Præst. Nu stod han der pludselig som Præst alligevel; han fik Have og Jord at skulle dyrke, og nu skulde han til at lære Landvæsen. Hans Læremestre var ikke hans Menighed; dens Agerbrug var i en altfor vankundig Tilstand, til at han brød sig om at lære noget deraf andet end maaske, hvorledes man *ikke* skulde bære sig ad. Hans Læremestre var derimod dygtige, landøkonomiske Præster som den ærværdige Hr. Høegh i Gentofte, hvis »stupende Erfaring«¹⁾ Junge nok navnlig har draget sig til Nytte, dernæst Hr. Wedel i Everdrup, Sydsjælland, Hr. Birch i Glostrup og Vallensbæk o. s. v. Deres Værker, som var skrevet til Almuens Oplysning, har i al Fald været Junge til Nytte i hans Landvæsenstudier.

Men, vil en Læser maaske indvende: Nordsjællandsk Landalmue giver et helt andet Indtryk end det her givne af Junges Landmandsdygtighed; han maa være et stort Lys i Landvæsenet, ellers vilde han ikke kunne give en saa indgaaende, saa rammende Kritik af hele den gamle Slendrian, som sket er i denne Bog. Tværtimod, — naar man ser nøjere til, vil man opdage, at Junge med sin højtudviklede, livlige Intelligens vel kan se, hvor de dybtgaaende Fejl i det gammeldags Landvæsen stikker, han kan derimod ikke som den førnævnte Pastor Høegh vise Vej frem; hans Bog lider nemlig omtrent saa lidt som muligt af sin Samtids Skødefejl: Lysten til kaldet eller ukaldet, erfaren eller uerfaren at give gode Raad i det størst mulige Omfang; der findes i hans Bog kun eet Raad, siger og skriver kun eet Raad, det ret selvfølgelig, at man skulde se at faa de dygtigste Karle til at tage Tjeneste i andre Provinser, hvor Agerdyrkningens Tilstand er bedre, og saa, naar de kom hjem, lade dem prøve at reformere deres Standsfællers Agerbrug, — har mon Hr. Jochum fortvivlet over sine egne Reformationsforsøg? — og selv dette fremsætter han først, efter at han har set, at hans Autoritet, den ovennævnte Hr. Wedel i Everdrup, har haft den samme Idé (S. 124). Havde ogsaa Junges positive Kritik svaret til hans negative, hans Erfarings Fylde til hans Iagttagelses Skarphed, maatte han sikkert have frembragt, ikke 3 ubetydelige Smaaartikler, hvis

¹⁾ nedlagt især i hans meget udførlige »Veivisning for en Bonde, som har faaet sine Jorder udskiftede af Fællesskabet« (Landhusholdningsselskabets Skrifter 1795 V, 1—518); jf. S. 98, N. 3 og 6.

Stil, en yderlig Overdrivelse af den fra N. L. kendte Udtryksmaade¹⁾, viser, at de ingenlunde var bestemt til Læsning for Almuen, — men et Arbejde, om ikke i Vægt, saa i Betydning jævnbyrdig med Pastor Høeghs førnævnte Vejvisning til Oplysning for Almuen, at den kunde indrette sit Agerbrug hensigtsmæssigere. Det har sikkert ikke skortet Junge paa Lyst, vel derimod paa Ævne, til at støtte sin Kamp mod Almuens Traditionsbundethed paa en saadan positiv, udførlig Vejvisning.

I denne Kamp kom Junge til at trække det korteste Straa. Han kom til Bønderne som den opklarede Mand, der sagde dem, at hele deres Dyrkningsmaade var forkert, *det* var galt, *det* var slemmere endnu, men *dette* var endda det allergaleste. De satte sig til Modværg, ikke med studs Opsætsighed, men med ganske stille, sejt, urokkelig Vedhængen ved det gamle, han var ikke en af deres egne, denne nymodens Præst, de fattede Mistanke til ham. Der var ikke noget at stille op, Junge kom som mange andre til at erfare (jf. S. 105), hvor yderlig vanskeligt det var for enhver anden at overtale eller overbevise Bonden, endog i de allerhaandgribeligste Ting, naar de angaa ham selv; tilsidst, naar man troer alt er rigtigt, vil han dog udkløe fra det høire Øre et tvivlende — Men! Derimod hvis det var en af Bondens egne uvillige Mænd »jeg vedder han skal snart imodtage Grunde«. Og Junge var for lidt smidig, kom for pludselig til dem med det ny, hvorved de instinktmæssig satte sig til Modværg, i Stedet for ganske læmpelig at liste dem fra det Gamle over i det Nye, næsten uden at de mærkede det. Han savnede Pastor Høeghs Forstaaelse af det Gamles relative Ret, hans Ævne til at stille sig paa Bondens Standpunkt og tage sit Udgangspunkt i dennes daglige Erfaring og gaa omstændeligt og sindigt ud derfra; han savnede end mere den førnævnte højsindede Godsejer W. A. Hansens geniale Ævne til at bruge netop Bondens Mangler og Fejl i Fremskridtets Tjeneste. Junges Reformation i Bloustrød havde den samme Fejl som Stolbergs og Sophia Magdalenas i Hørsholm 1759, man vilde ordne det hele paa en Gang, tog det ikke ganske sagte, lidt efter lidt.

Samtidig med denne Kamp kom den unge Folkelærer, som han kalder sig, til at føre en Kamp mod en anden Side af Bondens gamle Kultur, den aandelige, sjælelige Side: Bondens Karakter, Bondens Skikke, Bondens Overtro osv., en Kamp, hvortil Junge paa Forhaand var langt bedre rustet, hvorfor den blev langvarigere, men iøvrigt som den forrige endte med hans Nederlag, fordi han ikke (trods sin skarpe Iagttagelse) besad den intime Forstaaelse af sin Modstanders Karakter, hvorved det først kan lykkes at besejre ham endelig og afgjort. Junge harmes over Almuens Umaadelighed i Mad og Drikke, han giver en ret drastisk, humoristisk Skildring af Æderiet paa Landet

¹⁾ »fortæller Junge saaledes om Pæretæerne og Kartoflerne eller Blerne i sin Præstegaard, maa Læseren ved hver anden Linje gjøre Sidespring til de vilde i Amerika eller Negrene i Afrika eller Oldtidens Digtere o. desl., siger Pastor A. Jantzen om disse Afh. (Biograf. Lexikon VIII, 618). Junge har nok fra Tid til anden fortsat sin gamle Læsning af Rejsebeskrivelser, siden han skrev Nordsjællandsk Landalmue, der synes at foreligge et helt nyt Sæt Rejsebeskrivelser i disse Smaaafhandlinger.

(S. 127 f.), og kommer navnlig atter og atter tilbage til Skildringen af Bøndernes Drukkenskabslast, som han den ene Gang efter den anden har kæmpet imod uden noget varigt Resultat. »Jeg har aldrig kunnet finde Udtryk stærke nok til at gøre Drukkenskab afskyelig i den unges Øine, han smiler kun ved de hesseligste Skildringer, og den som i Dag driver sit Spøg med Drankeren, giver sig selv i Morgen til Latter for den, som han i Dag beloer« (S. 90). Det hjælper ikke, at »vor Faer« prædiker mod Skovtyveriet, man kan sige, hvad man vil, han vil dog aldrig tilstaae, at dette er Tyverie, han følger sin Leveregel: »For Tyverie i Skov og hos Fruentimmer bliver man hverken hængt eller brændt« (S. 149).

Navnlig giver dog de førnævnte landøkonomiske Smaaartikler et saare anskueligt Billede af Hr. Jochum i hans Kulturkamp, vi faar gennem dem ligesom et Kig ind over hans Havegærde, ind i hans daglige Liv, ser ham i hans standende Strid mod en bestemt Side af den gamle Kultur, Almuens Overtro. I sin første Afhandling »en Opdagelse i Planteverdenen Hylden angaaende«, indfører Junge »til Afvexling« en *Dialog* mellem sig og sin gamle Husmand Hans, hvilken jeg her vil aftrykke fuldstændig som Junges eneste Forsøg i den dramatiske Genre: »Jeg: Nu, min gode Hans! I overvandt dog den Sygdom. — H.: Ja, Fa'er; den Gang gav jeg Døden en Skjeppe Havre¹⁾. — Jeg: Hvori bestod egentlig Jer Sygdom, siden den kom saa hastig og svandt saa hastig? — H.: Ja, Gud veed det, jeg kunde ingen Ting beholde i mig, og jeg var saa underlig i hele min Krop. — Jeg: Altsaa, det var nok Forkjølelse hentet i — s Hauge. — H.: Ja! paa det Laug²⁾! Nej, jeg har den Troe, jeg fik min Skade i Fa'ers Hauge. — Jeg: I min? hvorledes da? — H.: Saa gon ved at fælde den gamle Hyld der paa Hjørnet; thi man vil sige, hvor de staae, skal boe underjordiske Folk. Jeg mærkede strax, det var galt fat, og spurgte siden Peer (Tærsker) derom, han sagde, han vidste det ikke, men troede dog, det gjerne kunde være saa«. — »Atter en Opdagelse, der ikke taler til Hyldens Fordeel. Hans blev besat af den«, siger Junge, der lige har forklaret den gamle Hylts skadelige Indflydelse paa et af hans store Pæretræer gennem den »dephlogisticerte Luft«, den om Dagen skal udsvede af sine Blade. »Jeg søgte at betage ham hans Fordom, men et 63 Aars Barn tager ikke mod Grunde«, saa Junge mener, at han nok, hvis han vil have fældet flere Hylde, selv maa give dem det første Hug. »Kun Skade, tilføjer Junge ironisk, at Overtroen freder blot om Hylden og ikke tillige om Asken, der afhugges ligesaa hyppig om Natten, som vi plante den om Dagen; men om den havde Hans ikke hørt det mindste« (Jf. S. 103, N. 5). — I den tredje Afhandling, den om Bierne, fortæller Junge om en Husmand, der hidtil havde haft god Lykke med sine Bier, men et Aar mistede dem næsten alle. Husmanden forklarede sig dette af, at de var bortdøde med hans ældste kære Datter, Junge derimod af, at Husmanden af Begærlighed havde anvendt altfor store Kuber, saa Bierne ikke kunde fylde dem ud, hvorfor de i en

¹⁾ Jf. S. 182, N. 6. — ²⁾ »Ja, paa det Laug! siger Bonden, naar han anseer noget for umueligt«. (Junges Ordbog).

Slags Opgivethed var fløjet deres Vej. Morsomt her som før at se de forskellige Kulturers Forklaring af det samme Fænomen, til syvende og sidst den ene maaske lige saa god som den anden. I al Fald ser vi, at Junge har prædiket og atter prædiket for Almuen om, at den ikke maatte lave sine Kuber for store, men Resultatet?? — »maaskee vil han [o: Husmanden] og flere end han endnu gribe efter Bierne i Luften, thi man lamenterer for Folk og de græde ikke, man fløjter og de dandse ikke«. »Vore Satirer imod dem, langt fra at forbedre dem, lider den bedrøvelige Ære, at more dem bedre«, siger Junge med en fransk Digter, Du Bar. Denne selvironiske Stemning er Vidnesbyrd om, at Junge endnu ikke anser Kampen mod den gamle Kultur for haabløs. Han siger vel, det kan ikke nytte, men mener dog alligevel for sig selv, det baade kan og skal nytte. Det er den samme Stemning, der er Hovedstemningen i den Nordsjællandske Landalmue, den ironiske Følelse af Kampens Uafgjorthed og Vedvaren, selv om man ogsaa her træffer ved Siden deraf baade Steder, hvor man føler, at han prøver at forstaa Almuen, f. Eks. hvor han forklarer dens Mistillid til dyrkede Folk o: Folk over Bondestanden (S. 104) og Steder, hvor han lader sig rive med af sin Indignation, f. Eks. mod Bondens Kapkørsler og Dyrplagerier (S. 234).

Vidnesbyrd om fortsat Kulturkamp finder vi i Fortalen til Junges Christendoms lære 1808; han vilde egentlig i denne Bog have optrykt »nogle Sundhedsregler for Siel og Legeme, samt endeel af de vrang Maximer [o: Grundsætninger, her: daarlige Ordsprog], hvorefter Mængden retter sig«. Han vilde føre sin Kamp ad den Vej, stolende paa Almuens stærke Tillid til, hvad der staar prentet. I Junges sidste Arbejde »Om Manglerne i Oplysningsvæsenet«, hvor han som før sagt indirekte anbefaler sin egen Kristendoms lære, finder vi (S. 285) netop en Del Eksempler paa de Sundhedsregler, som han kunde tænke sig trykt paa en ideel Lærebogs sidste Arkeblade til Oplysning for Almuen: »Ingen maa sove under 6 Timer, og ingen over 8 Timer; Vi maa ikke spise, uden Naturen kræver det; Vi maa holde op at spise, medens Maden endnu smager godt; Umaadelig Nydelse er Nydelsens Grav; Den menneskelige Aande er dræbende; (ogsaa om alt for sammendyngede Selskaber); Luften er Livets Spise, den maa nydes saa reen, som mueligt; Reenlighed i Huus og Klæder, giver Sundhed, Liv og Hæder; tørre Fødder, kiøligt Hoved, varm Mave, hvis du vil din Sundhed have, og flere af samme Slags (jf. S. 154, Note 8). Jeg anfører dette saa udførlig, jeg vilde derved vise, hvad der 18 Aar senere var blevet tilbage af Nordsjællandsk Landalmue (som Junge ikke nævner), det er dette Værk om igen, men udsuget til den bare Moral, sammenknuget til Sundhedsraad for Almuen; egentlig en sørgelig Udvikling: af hans iagttagelses levende Fylde var nu kun tørre Leve- og Sundhedsregler tilbage.

Vi finder forøvrigt det sidste Stadium af Junges Kulturkamp i denne Afhandling. Han har maattet opgive Kampen som haabløs; Nederlagets dybe Skuffelse præger hans Opfattelse af Almuen i al dens sørgelige Bitterhed; her er ikke længer noget af den uafgjorte Kamps uvisse Spænding, naar Junge skriver (S. 266): »Paa Landet!

[hvor kan man vente Oplysning der?], hvor man undertiden støder paa Halvmennesker, som (for at tale i en gammeldags Tone) Prometheus synes først at have dannet, da hans fra Himlen stiaalne Ild gik paa Hellingen og han kun endnu havde nogle Funker tilbage for at oplive, men ikke besiele disse grove Leerklumper; hvor Hiertets liggende Fæe er som en Krambod, af hvis blandede Varelager der tages frem alt efter Tidens Tarv¹, et saare rigt Udvalg af slette Ordsprog¹), der har vakt Junges forbitrede Indignation og voldsomme etiske Harme, paa Grund af deres slappe, karakterløse »Lad-staa-til-Moral«. Og dog, hvilken Forskel mellem det Afmagtens Raseri, hvormed Junge nu betragter sine gamle, uovervindelige Fjender og den ironiske Overlegenhed, hvormed han for 18 Aar siden i N. L., før den egentlige Kamp begyndte, havde set paa disse Bondens »Maximer«. »Kun Skade«, siger han i sin Omtale af Bondens Ordsprog (Side 139), »at de vittige Laster og have her udstrøet deres Klinte iblandt Hveden« og beklager, at Procantsler Pontoppidans meget nyttige Skrift: Onde Ordsprog, som fordærve gode Sæder, ikke er saa almindeligt i Land-Almuens Hænder, som det burde være.

I Nordsjællandsk Landalmue udtaler Junge sig meget rosende om Almuens religiøse Oplysning. Selv om man hverken til daglig eller til Bryllup læser Bordbøn, »kun ved de tre Høitids-store Maaltider« (S. 165), saa er Husandagten langt fra uddød (S. 215 f.), og Bondestanden staar som Følge deraf i Religionskundskab over de Stænder, der kan sammenlignes med den, ligesom ogsaa Ungdommens Oplysning paa Grund af de stadige Overhøringer i Kirken og Degnelæsninger for Ungdommen staar højt. Junge polemiserer mod dem, der mener det modsatte (S. 215, N. 3). Nu, 18 Aar senere, slutter han sig til den almindelige Klage: Bondeungdommen har inden et Par Aars Forløb glemst sin saakaldte Kristendom (S. 268), ja endog »det er som Almuen aldeles

¹) Jeg har anset det for rigtigt at optrykke disse Ordsprog her i min Indledning, de er jo ikke saa helt let tilgængelige i Siælland Stifts Landemodes videnskabelige Forhandlinger (II, S. 266—67).

»Man maa synge med de Fugle, man er iblandt; man maa være Folk lig; hvad een gør, kan en anden gøre med; hvad vilde det nytte, om jeg var den ene ærlige?«
 »Hvad vilde Folk sige, om jeg var saaledes? Man skal ikke gøre sit Arbejde for Eoigheden; evigt Arbejde, evig Prækker; jo større Skielm, jo bedre Lykke; hver er Typ i sin Næring; o! Bedragerie gaar jo Landet rundt; han er riig, han kan nok taale det« (at bedrages); Man kan ikke altid rette sig efter Bibelen; man veed det vel, men det er nu saa en Skik og Brug; skal man ikke tage det gode, naar vi kan faae det, naar have vi det da? hver er god for sig; han har Øine at see med, lad ham lukke dem op; vil de ikke lukke Øinene op, maae de lukke Pungen op; — hvor det hedder om de skændigste Forførelser: jeg kan lige saa gjerne, som en anden; hvor det qvindelige Slagtoffer omsider trøster sig: det var mig saa tilskikket; hvor det hedder om Pligt: Daseren har det lige saa godt, som Aseren; o! det var saa her, da jeg kom her; hvor det sædelige Menneske blandt Gaardens Folk kaldes Fuchssvantser, hvor han endog prygles for Sædelighed: hvad! er du bedre, end vi? — disse ere de Grundsætninger, »den Børnelærdom, efter hvilken de gode Christne, som have været Faddere, oplære Børnene«, saa »man behøver vel ikke at frygte for Lyset, tværtimod, Oplysning vil man kun især finde i vore Skove, det første Sted, hvor Landalmuen ønsker Opklaring; thi lige lidenskabeligt elsker man Frugten og hader man Træet. Dog sandt! under det Frobenske Bogtrykkeries »Træe-Planterer [Froben, Bogtrykker i Basel, 1460—1527] læser man: posteritati, d. e. for Efterslægten, men i vor Moral for det daglige Liv hedder det: lad den lukke Døren, der sidst gaar ind, og — den sørge, der længst lever.« (Jf. S. 103, N. 2, S. 119, N. 5, S. 148 f. og S. 187).

ikke havde lært Christendom« (S. 270). Vi ser af denne Afhandling i det hele, at Junge har været ude for den vist ret almindelige Præstragedie, mange gamle Præsters Skæbne: Begynde under Menighedens om ikke Tilslutning, saa dog Interesse og Opmærksomhed og ende med at præke Kirken tom, talende ud i den tomme Luft, og Menigheden led og ked af det religiøse, som er blevet den blot Præk. Hans Kamp mod Almuens indgroede Kultur havde været saa haabløs frugtesløs, strandet som den var paa Almuens sejge, passive Modstand. Vi ser, at han vil ikke give fortabt alligevel, han samler sig til en sidste Kraftanspændelse for at vende Nederlag til Sejr, han skriver sin Landemodefhandling, dels for at slaa til Lyd for sin Katekismustanke, som det der *kan* og navnlig *bør* gøres for at bøde paa de store Mangler i Almuens Oplysning, dels for i Senrationalismens Tidsalder at skaffe sin kantiske Livsanskuelse Indpas blandt Landemodets Præster. Men Udfaldet af denne Kraftanstrengelse saa vi jo i Slutningen af forrige Afsnit; det mislykkedes saa ganske og aldeles for ham, Høg kom over Høg, en ny Tid, Romantikens Tidsalder havde overfløjet ham, det attende Aarhundredes Barn. Hans sidste Aar har været overordentlig sørgelige, forbitret ved Tanken om, at han havde forspildt sin Livsopgave, at være Almuens Folkelærer, og forfejlet sit Livsmaal at indføre kantiansk Kristendom i Danmark.

Vi vender fra dette bittert stemte Arbejde fra hans sidste Dage, der saa sørgeligt viser Tilbagegangen, Nederlaget, Hverdagstragedien i hans Liv, tilbage til Værket fra hans Livs som hans Genis Højdepunkt, hans Nordsjællandske Landalmue, for at undersøge det med Hensyn til Stil, Stemning og Iagttagelsesævine og derved give en afsluttende Karakteristik af denne Bog. Jeg har allerede i det forrige (S. 23, N. 1) antydnet en Sammenligning med samtidige Præsters Sognetopografier, hvorved vistes Junges absolutte Overlegenhed i Iagttagelsesævine og Fortællemaade, samt med hvad man med lidt Ondskab kunde kalde Sognetopografiens Fortsættelse i Nutiden, »Livet i Klokkergaarden« (S. 27), hvorved vistes Junges Mangel paa System og Underlegenhed i Iagttagelsernes Mængde. Jeg vil nu foretage en mere indgaaende Undersøgelse af denne Art, idet jeg vil sammenligne ham med den jyske Kapellan Westenholtz¹⁾, hvis »Priisskrift«, trods dets uinteressante Titel »om Folkemængden i Bondestanden« 1772 er et Værk, der som kulturhistorisk Dokument omtrent staar paa Højde med Junges Bog.

I sin Tale om »den danske Bondes Stavnsbaand« ved Hundredeaarsfesten 1888 har A. D. Jørgensen fremhævet Westenholtz Bog med særlig Ære, idet han siger om ham: »Han har haft øje for bonden og set på ham i hans daglige liv med en kærlighed og medfølelse, som giver sig vidnesbyrd på hvert blad i hans bog. Hans skildringer måtte røre enhver,

¹⁾ Joh. Dietrich Westenholtz var ikke dansk af Fødsel, han blev født 1730 i Nærheden af Göttingen, død 1794 som Præst paa Mors. 1766–1772 var han Kapellan i Gjerlev-Enslev Sogne mellem Randers og Hadsund, og det er herfra han har de Erfaringer, han har nedlagt i sit Priisskrift: Om Folkemængde i Bondestanden 1772. Det er ikke uden Grund, at jeg har valgt ham til Sammenligning, Junge polemiserer mod ham i det dengang brændende Spørgsmaal om Almuens Dovenskab (S. 86 flg.).

der læste dem, og det var ord, som ikke lød i en ørken, thi hans bog blev trykt og uddelt på offentlig foranstaltning¹⁾ (Histor. Afhandlinger III, 167). A. D. Jørgensen har ganske Ret, det er en saa umiddelbart gribende Bog om »hvad de gamle led«, at man aldrig glemmer den, naar man engang har læst den. Hans Virkning beror paa hans Stil, der er saa simpel, saa ligetil, saa nøgtern, som om man hørte Sandhedens egen Røst, ikke den kolde, objektive Sandhed, der er ligegyldig for Menneskebørnenes Nød, en Sandhed derimod besjælet af den inderligste Varme, Medfølelse, Kærlighed.

Denne ganske simple, om man vil tragiske Stil, kan Junge ikke naa op til. Naar han engang imellem har ganske Westenholtzsk Stof, som i den ved sin egen indre Tragik saa gribende Situation med den død-drukne Dreng (S. 92), saa begaar Junge den Smagløshed at indlede denne Skildring med en Naturbeskrivelse »stemmet i Paarses Tone²⁾«, og den endnu værre Smagløshed at tage den engelske Satiriker Sam Butlers komiske Heltedigts Hudibras³⁾ parodiske Beskrivelse af Heltens Opvækkelse til Mønster for sin egen Vækning af den sovende Dreng. Et Sammenflud af Parodi og Tragik i Stedet for den jævne, usminkede Fortælling, Westenholtz vilde have faaet ud af det. Naar Junge skyder Parodiens ganske uensartede Bestanddele til Side og alene holder sig til det tragiske, behøver han ikke derfor at blive heldigere eller virkningsfuldere, han forfalder nu som i Mindetalen over Suhm til Svulst, til Opstyltethed, til uheldig Retorik. Dette gælder især hans Skildring (S. 228 n.) af den forfærdelige Nødstilstand i forrige Tider: »Gaarde, . . . hvor alt var, ligesom paa den udannede Jord, øde og tomt, hvor ravende Ruiner truede med dræbende Fald, hvor ihjelsultede Huusdyrs udspilede Hude gave ham en stinkende Beskyttelse imod den nedstrømmende Regn . . .«

Det springer i Øjnene, hvor Junge har skruet sig op; man savner her den Ironi, som hos Junge er det tilforladelige Vidnedsbyrd om hans tragiske Skildrings indre Sandhed. Naar Junge nemlig ikke har glemt sin Ironi hjemme, kan hans Skildring fuldt vel maale sig med Westenholtz i virkningsfuld Tragik. Det gælder saaledes hans Fortælling (S. 240) om de Jordbode, »en Slags grønlandske og Kamtskadalske Huse eller Huler«, som de fordums Husmænd boede i, hvor Junge tilsidst skriver: »nu ere disse aabne Begravelser afskaffede«. Westenholtz Medfølelse lægger sig direkte for Dagen, Junge maa skjule sin Sympati for Bondens Nød under Ironiens Maske. Westenholtz er udelte Medfølelse overfor Bonden, selv med de sørgeligste, laveste Træk i deres Karakter, Junges Sympati er som før sagt krydset af den Antipati for Bonden, der skyldes hans Fynskhed, hans borgerlige Fødsel, hans stærkt etisk prægede Kantianisme.

¹⁾ J. Badens Udtryk i Universitetsjournalen, VII, Side 49, der ogsaa kritiserer dette Sted: »den (o: hans paarsiske Vittighed) synes utidlig i et alvorligt Skrift«. — ²⁾ Junge har ofte ellers lentydet til Hudibras i sin Nordsjællandsk Landalmue, det har vistnok mere ham overordentlig at læse denne mod Puritanerne rettede Satire, hvor Sir Hudibras ledsaget af sin tro Vaabendrager og Sancho Panza, Ralph, drager i Ledningstog mod Almuens Forlystelser.

Denne Forskel i Stemning og Stil, Westenholtz massive Medfølelse og tragiske Stil, Junges tvivlrådige »Symantipati« for den nordsjællandske Bonde, hans humoristisk-ironisk farvede Stil giver de to Værker, der ogsaa i andre Henseender er Modsætninger: den ene handler om jyske Bønder før, det andet om nordsjællandske Bønder efter Stavnshaandsløsningens Tid¹⁾, en saa ganske uensartet Karakter. Westenholtz er den lettest tilgængelige for folkelige Læsere, virker stærkest, mest umiddelbart gribende og tiltalende, paa Grund af hans Hjertes Varme. Junges noget urolige Bog er dog den mest kunstneriske af de to, den rigeste alligevel paa Grund af sin Dobbelttonighed. Selv om han dog maaske kan blive misforstaaet af folkelige Læsere, der kan tage Fejl af hans Ironi og forse sig paa den, tro, at han »bare gør Nar«.

Selv om nu Modsætningerne belyser hinanden, maales dog det lige bedst ved det lige. Jeg vil derfor til Afslutning sammenligne Junge med en Forfatter, der ligeledes kunde meget daarligt med det tragiske, en Mand som skjuler sit Hjertes varme Medfølelse med Bondens fortrykte Stilling under Satirens ret gennemsigtige Slør²⁾, under Komediens tætsluttende Dække, en Mand som vist i det hele taget har haft noget af den samme svingende »Med- og Modfølelse« overfor Bonden, som Pastor Junge har haft den.

Det kan synes formasteligt at ville sammenligne vor Fa'r i Blousterød med Fader Holberg. Junge kan dog i al Fald nogenlunde taale Sammenligningen med denne sin store Yndlingsdigter og Læremester; hans Nordsjællandske Landalmue f. Eks. er et Værk, som ikke engang Holberg helt havde behøvet at skamme sig ved.

»Men ved et andet Bord da sad i samme Huus
 Een bleeg og maver Mand, som havde ingen Ruus.
 Han sad og smilede af denne drukne Tale,
 Gav agt paa al den Snak fra Hovedet til Hale.
 Han meget ærbar var, dog kunde man tit see,
 At han sig bared med Møje for at lee.«

siger Holberg i Peder Paars³⁾, som almindelig antaget med Henblik paa sig selv, med Selvkarakteristik. Vi véd ikke helt, hvorledes Junge har set ud⁴⁾; rimeligvis har han som Holberg været baade »bleeg og maver«; vi véd derimod af N. L., at han har haft sin ubetalelige Morsskab af at sidde i en Krog af Krostuen og lytte til Bøndernes drukne Snak og Skænderi, deres »Disputeren paa Kroemandens Auditorium«

¹⁾ se f. Eks. S. 64, N. 7, og S. 156, N. 5. — ²⁾ Peder Skrivers Tale til »I usle Vornede« . . . i Peder Paars 1ste Bog, 3die Sang (Liebenbergs Udg. 1863, S. 52). — ³⁾ 4de Bog, 1ste Sang, Liebenbergs Udg. S. 168 n. — ⁴⁾ I sin »Skrivelse angaaende Dr. Galls sidste Forelæsning« 1805, hvor Junge med næsten Kierkegaardsk Satire driver Spot med den tyske Frenolog Gall, der vil bestemme Menneskets Karakter ud af Hjærneskallens Form, skriver Junge S. 10—11, at Gall har sagt, »at Kant . . . gjemmede al sin Originalitet i en Hjerne, der tillige var indtrykt i Tindingerne! altsaa De vil nu undskylde mig, at jeg ikke er Leibnitzianer (jf. S. 25, N. 3), thi Grunden dertil ligger allerede i min indskrænkede Pande, der indeholder Anlæg blot og bar til den Kantiske Philosophie«. Vi ser heraf, at hans Hoved rimeligvis har været indtrykt i Tindingerne og hans Pande lav og indskrænket.

(S. 108), som han saa siden kan fortælle saa uforlignelig vittigt om. Han er paa Færde overalt, hvor der er Lejlighed til at gøre Iagttagelser: Han er udenfor Store Kro i Lyngby, da Bønderne styrter ud af Kroen og Dievlene ud af Bønderne, som om baade Kroen og Bønderne havde faaet ind at brække paa, og giver sig i Snak med dem for at faa at vide Aarsagen til denne Folkefløtning (Side 153). Han møder Bonden, der som rent ud Slankmand krydser hjem paa sin blinde Hest, og gengiver Synet i et kosteligt Genrebillede (S. 151). Men navnlig har han haft sin bedste Morskab af at lade sig invitere med til Landsbyens Bryllupsgilder og opholde sig der fra først til sidst og være lutter Øje og Øre. »En Skildring af et Bondebryllup er udførlig og jovialsk«, det er alt, hvad Jacob Baden¹⁾, der er saa højt oppe i sin Karakteristik af Junges forældede Videnskabelighed, har at mæle om det mest holbergske udenfor Holberg, vi ejer, om den maaske livfuldeste, vittigste, mest realistisk anskuelige Bryllupsskildring i dansk Litteratur. En Skildring som den tilsidst om Bryllupsvirens Virkning paa de forskellige Gemytter er simpelthen uden Mage ved Iagttagelsens Genialitet og Beskrivelsens Vid.

Overfor dette pragtfulde, farverige Bryllupsmaleri, kan Feilbergs af en mild Humor gennemtrængte Bryllupsmosaiker²⁾ slet ikke, som man siger, være der i kunstnerisk Henseende, selv om Feilberg selvfølgelig overgaar Junge der glemmer mangt og meget, i videnskabelig Udførlighed. »Han meget ærbar var« den gode Præstemand, dog er det kun med Møje, han barer sig for at le, naar han ved disse Bryllupsgilder ser selv Knøse gøre Hoveri i en Menuet, ser dem i Brudedansen slæbe af med den svære Brud, der »bærer sin Skiødesynd fortil som en Tromme« (Side 171); han falder i humoristisk-satiriske Betragtninger over, hvor pudsigt det er, at den ærlige Bonde nægter de Møer Brudekrans, der dog kunde afgive notoriske Beviser for Duelighed til Ægttestanden (Side 162). Eller Sagen gestalter sig end mere tragikomisk: en bedaget Madame trækker af med sin purunge Brudgom, om hvem Junge véd, at han har attraaet hende, der efter Alderen kunde være Moder til ham, for Levebrødets Skyld: hun sad med en antagelig Gaard efter Mandens Død; hun har haft lige saa høje Bevæggrunde, hun har kaaret ham til sin Udvalgte af alle de unge Karle i Landsbyen, hun havde holdt Prøvenætter med (S. 66).

Her, i Junges lette Skildring af disse sørgelige Tilstande, vil vel den populære Bevidsthed lettest fornemme Slægtskabet med Holberg, den Holberg som efter unge Pigers Mening er saa »rædsom uartig«. Og virkelig er der her nogen Lighed til Stede. Som vor store Komedieskriver har Junge haft et vist, ikke helt sundt Pebersvendelune. Han læser hos Wezel³⁾, at den førnævnte Professor Zecchini i Ferrara skulde have anbragt Kvindernes Sjæle i deres Kønsgorganer; denne Anekdote har saa moret ham saa meget, at han absolut maa

¹⁾ Universitetsjournalen, VII B., S. 44. — ²⁾ Bryllupsmosaiker, fordi hans Skildringer (Dansk Bondeliv I, 290—303, II, 4—61) er sammensat af Meddelelser fra saa mange forskellige Hold. — ³⁾ jf. Indl. S. 22.

have den ind i Nordsjællandsk Landalmue (S. 127). Et andet Citat fra denne Bog har han gjort obscønt ved at løsrive det fra dets naturlige Sammenhæng; hos Wezel har det, som man ser (Side 157, Note 7), ikke det mindste uhøviske ved sig, det faar det først ved at passere Junges Fantasi.

Men selv om man saaledes baade hos Junge og Holberg kan finde Uhøviskhed i Tankegang og Stil, er det selvfølgelig urimeligt dermed at ville opfatte dem som umoralske Personligheder, letsindige Spottefugle. De er tværtimod bægge udpræget etiske Personligheder, der i deres Liv i højeste Grad lod sig lede af Pligtens Bud. Holberg, hvis Epistler og moralske Tanker altfor ofte bliver glemt for hans Komedier, opfattede hele sin Komedieskrivning i Moralens Tjæneste, som et virkningsfuldt Middel til at moralisere¹⁾; naar Folk belo deres Daarskaber, vilde de blive mere tilbøjelig til at rette dem, end hvis man bare prædikede »Postil-Morale« op ad Stolper, ned ad Vægge. De menneskelige Ufuldkommenheder og Affald fra Idealet viser sig ikke for Holberg som for mange i et tragisk, men i et udpræget komisk Lys. De er komiske, de Mennesker, der ikke er, som de bør være. Holberg ser *kun* det komiske, hans Elev ser overvejende det komiske, men med en Tilsætning af det tragiske. Han er et udviklet Menneske, en sammensat Personlighed, denne Præst, som ofte ser det grundkomiske ved det der vækker hans etiske Harme; som til een Tid holder vældige Straffetaler mod Hittébørnenes Forældre, der lader deres Afkom i Stikken (S. 251), eller mod »vor Tidsalder, der har gjort de saakaldte Fornøjelser til sit Hovedøiemæed«, men som for den fordomsfrie Tilskuer røber en overveiende Hang til det lave Sandselige (Side 219), men til en anden Tid kan behandle de ovennævnte Forvildelser i Almuens Liv i en i al Fald for en Præst næsten pinlig let Tone²⁾. Vi maa rigtig nok give Junge Ret, naar han siger i sit Forord for at undskylde de Modsigelser, der kunde findes i hans Værk: »Mennesket er jo en evig Modsigelse paa sig selv«, men vi lader os sige i vort Angreb, naar han senere skriver: »Dog ondt skulde det gjøre mig, om jeg nogensteds har fornærmet enten Sandhed eller Dyd eller Religion; thi disse ere Gienstænder, for hvilke jeg føler en uindskrænket Høilagtelse« (Side 58).

Det Arbejde af Holberg, som har øvet den største Indflydelse paa Junge, er ikke Holbergs Komedier, der i Nutiden virker stærkest, derimod Holbergs komiske Heltedigt Peder Paars, hvorefter han rimeligvis som sin gamle Velynder Luxdorph har kunnet store Stykker udenad, og som han har beundret og elsket i høj Grad. Atter og atter kommer han tilbage til det, direkte i sine mange Citater af dette Værk, indirekte i den Morskab, som han — i dets Aand, men ganske selvstændigt og langt fra ueffent — driver med den forældede mytologiske Stil (Side

¹⁾ jf. Epistler IV, S. 206. — ²⁾ man maa dog huske paa, at han ikke selv har udgivet sin Bog som *Præst*: med et Pastor J. Junge paa Titelbladet; Originaludgaven er udgivet anonymt, o: udgivet af Junge som Menneske, som Privatperson.

258) eller med den opstyltede Naturbeskrivelse¹⁾ (S. 92, jf. Indl. S. 40). Som Bevis for Holbergs Almuekundskab anfører Junge S. 146, at han i sin Paars toner Ordet Tobakspibe paa den rette sjællandske Maner, med Tonen paa første Stavelse; han nævner derimod slet ikke det ganske anderledes vægtige Vidnesbyrd om Holbergs Almuekundskab: *Jeppes paa Bjærgel*. Er det tilfældigt, at han ikke har nævnet Jeppe, eller har han gruet for en uvilkaarlig Sammenligning, der kunde blive ugunstig for hans Værk? Er dette Tilfældet, hvad der jo kan tvivles om, saa er det unødigt Frygt. Junges folkepsykologiske Arbejde kan meget vel taale Sammenligningen, ja bør rettere udsættes derfor, for at vi derigennem kan faa hele Rækkevidden af dets Forfatters Ævnersom Iagttagelse og Psykolog. Og disse to Værker bør tillige af en anden Grund læses sammen, de udfylder nemlig paa den smukkeste Maade hinanden, ja mere end udfylder hinanden, de bekræfter hinanden og danner derved tilsammen en Almuepsykologi af første Rang.

Der er iøjnefaldende Forskelligheder mellem dem. Holberg er gennemført ironisk, Junge slipper undertiden denne Stil og springer over i andre Stilarter. Vi ser tydeligst Forskellen af den Maade, hvorpaa Holberg og hvorpaa Junge lader Bonden dø. Den klassiske Skildring af Jeppes Død hos Holberg, hans Afsked med sin brogede Hest, Feyerfax hans troe Hund og Moens, hans sorte Kat, er humoristisk til det yderste. Junges Skildring af den gamle Bondes Dødsleje (S. 115) er paa anden Vis klassisk, sand opbyggelig og saare smuk, som den er. Og dog, trods Forskel i Stil og Stemning og Situation, alligevel Lighed. Jeppe er først menneskelig fejg overfor Døden, han er jo heller ikke moden til at dø som den gamle Bonde hos Junge, men da han først har drukket sig »Corasie« til i Brænde-
vinen, saa dør han med noget af den samme Ro som den gamle Bonde, lykkelig findende sig til rette i det uafvendelige, tagende Afsked med, hvad der har kastet en Straale af Lykke ind i hans sørgelige Liv, en lykkelig Død alligevel. Den anden væsentlige Forskel er den, at Junge ikke kender Jeppes og Nilles ulykkelige Ægteskab, hans Forkuethed af Mester Erik, hendes Bolen med Degnen; i Stedet for giver han (S. 160) en smuk Skildring af den almindelige ægteskabelige Lykke og Troskab, der fandtes, naar det ikke just drejede sig om Gaard- og Enkegiftermaal. Og dog, vi finder hos Junge Muligheden for samme Ægteskabstragedie; Junge fortæller nemlig, at Mændene i Regelen var fordrukne, Hustruerne ikke, kun er Nille her den svagere, Jeppe den stærkere (Side 90 n.). Adskillige Lighedspunkter bliver Læseren straks var: Bondens Kærlighed til hans Hest, hans Søvnighed og Sovesyge (Jeppe er en af de stærkeste Sovere i hele

¹⁾ Naar Junge skal give alvorlig Naturskildring, forfalder han dog morsomt nok selv til den gamle mytologiske Stil (se Side 271); særlig pudsigt er det at se hans moderne Natursans, hans romantiske Følelse af Sammenhæng med de svundne Tider i Skildringen af Solopgangen over Selsø (S. 243 f.) iklædt Fortidens Sprogdragt: »da Natten havde frembragt den spæde Morgen« o. s. v. Øblenschlægers digteriske Genfødelse af den poetiske Stil havde jo ikke fundet Sted, kom først 4 Aar senere med Digte, 1809; at hans romantiske Anskuelse af Naturen dog var ligesom ved at bryde frem, mærker man i Junges Naturbeskrivelse.

Herredet), hans ringe Horizont og Kundskabsmasse, hans Kærlighed til de gamle Folkebøger. Her skal blot gøres opmærksom paa et Sted, hvor Ligheden ikke umiddelbart springer i Øjnene: Dommer-scenen, hvor Holberg i digterisk Skildring bekræfter, hvad Junge har fortalt om Almuens troskyldige Tillid til sine egne, den vagtsomme Mistæksomhed overfor Folk udenfor Bondestanden (S. 105 f.). Jeppes Forsvarer har talt hans Sag saa folkelig jævnt, saa let forstaaeligt, at Jeppe udbryder i et »Ach! Gud velsigne Din Mund!« og troskyldig byder ham et Stykke Tobak fra sin Bukselomme. Da Advokaten nu afviser hans Gave med en Frase om, at han taler ikke for Skienk og Gave, men allene af Christen Medlidenhed, saa vaagner Jeppes Mistæksomhed imod den, der ikke er af hans egne, og han siger med velrettet Ironi: »Om Forladelse, Hr. Procurator! jeg havde icke tenkt, at I Folk vare saa ærlige«, og nu er hans Kritik bestandig vaagen overfor ham, han siger senere: »Hand staar som et dumt Beast«. — Det er ikke urimeligt, at det er gaaet Junge noget lignende som denne Advokat. Han er sprunget fra i det afgørende Øjeblik og harderved mistet Almuens Tillid.

Ligheden i de to Værker strækker sig til deres Tendens, som er ganske mærkværdig ensartet. Bægge Forfattere er Bondevenner (jf. S. 63), men de er paa deres skarpeste Post mod Frihedens Talsmænd, der vil slappe alle Baand. Hvis det sker, hvis man giver Bønder og Haandværksmænd Regiment, saa kan, mener jo Holberg i sin berømte Epilog til Jeppe, Scepteret snart blive forvandlet til Ris, og Herredom falde hen til Tyranni. Junge slutter sig ganske til Holberg, mener i sit Forord (S. 59), at hvis man giver Bonden Del i Statssager, ja endog blot i Bestyrelsen af hans eget borgerlige Vel, vil han blot benytte den derved vundne kommunale Frihed til at modsætte sig de gavnligste Reforme, ja, om fornødent gøres, slaa dem til Jorden med sin svære Krop. Hos bægge Forfattere er Synet paa Bonden stærkt pessimistisk, de har ingensomhelst Tro paa Bondens Udviklingsmuligheder, ingensomhelst Drøm om Tider, hvor alt dette skulde være ganske anderledes, hvor alt det uværdige skulde være borte, og Bonden jævnbyrdig med Rigets andre Stænder tage Del i Statens Styrelse. Naar vi saa spørger om, hvor af de to Steder man kan finde noget, der, maaske ubevidst for Forfatteren selv, kunde give noget af en Forklaring til den mærkværdige, lykkelige Forvandling, som er sket med Bonden siden da, saa er det først og fremmest hos Holberg, vi skal finde Forklaringen, her er hans Blik skarpere, hans Forstaaelse dybere end Junges.

Hos Holberg kender Jeppe noget til sig selv, han kender oven i Købet ypperlig til sig selv, hvad vi især ser af hans berømte Enetale: »Hvorfor drikker Jeppe? Hans Selvransagelse gør ham ydmyg, han véd saa inderlig godt, at han ingen »Corasie« har, han føler dybt det nedværdigende i, at han ikke kan afkaste Nilles fornedrende Aag og lade Mester Erik spille paa hendes Ryg i Stedet. Denne fulde Bevidsthed af sin egen Svaghed gør ham selvironisk: han føler, at han maa være kommen i Himmerig saa »ganske uforskyldt«, han kan

gøre Løjer med sig selv. Men hans Selvkundskab gør ham tillige stærk: han gennemskuer de andre som sig selv og føler sig herved som den, der trods al Nedværdigelse fra de andres Side er den overlegne, paa Grund af sit »vittige« (o: forstandige) Hoved og sit »eye-gode Gemyt«. I denne Bondens Selvkundskab, i dens Dobbeltformer: Selvironi (Selvkritik) og Selvbevidsthed ligger, saa vidt jeg kan forstaa, en af de allervigtigste psykologiske Aarsager til den danske (specielt den sjællandske) Almues Opkomst og lykkelige Udvikling i de Tider der er gaaet siden Stavnsbaandets Løsning. En Følelse af eget indre Værd har holdt Almuen oppe i dens lange Trængselstid, hvor indre Nød, Viljens forfærdelige Svaghed og ydre Nedværdigelse ligesom truede med at knuge den til Jorden, saa den aldrig kom til at rejse sig mere. Men det kom aldrig saa vidt med Folkesjælen som Helhed, dens Selvkundskab var ikke blot Begyndelsen til Visdom, men end mere til Lykke og gode Kaar; thi selv i den lavest sunkne er der Mulighed for Oprejsning, naar han blot vil tage sig selv i Øje og kende sig selv.

Men denne Almuens Selvkundskab, den i Folkesjælen Dyb gærende Selvbevidsthed aner Junge, desværre for ham selv, ikke det allermindste om. Han véd nok, at hans Modstander er et »eyegot Gemyt«, og giver den smukkeste Beskrivelse af Bondens Godhjærtethed (S. 111 f.); at hans Jeppe ogsaa er et »vittigt« Hoved, derom er han i ulykkelig Uvidenhed. Han vilde knap tro det, om man fortalte det, det vilde ligge uden for hans Fatteævne; han vilde indvende, at Bonden var ganske sunket sammen i Sløvhed paa Grund af sin lange Fornedrelsesstand. Han anfører med Tilslutning den tyske Skribent Moses Ord (S. 63), at den gode Gud ligesom af Medlidenhed har betaget Bonden Halvdelen af hans Forstand, at han saaledes mindre kunde tænke over sin Elendighed, og mener, at dette er en Lykke for Bonden. Nej tværtimod, det er Bondens Lykke, at han ret vel kunde tænke over sin Elendighed, at Jeppes Ryg ikke blev baret af Mester Eriks Hug, saa han tilsidst ikke kunde føle det mindste derved, men at den var bestandig øm og smertende — lidt udfordrende Latteren, Aarsagen til den danske Bondes Genoprejsning.

For Junge var denne Underkenden af Bondens Karakter, — denne Undervurdering af hans Modstanders Sjælskraft, denne Mangel paa Kendskab til den sjællandske Bondes sejge Udholdenhed og Vilje til Selvhævdelse, hvor langsomt, hvor sent, hvor trøgt det end gaar, — Kilden til hans Livs store Nederlag; for os er det Vidnesbyrd om Junges Begrænsning som Folkepsykolog, hans Underlegenhed under Holberg som Jagttagger, denne manglende, intime Forstaaelse af Almuesjælens Hemmeligheder. Og Aarsagen til denne Begrænsning, denne Underlegenhed, til syvende og sidst, er det, som jeg gennem hele min Indledning har fremhævet: han ser Bonden fra oven nedad, idet han staar over for Nordsjællænderen som Fynbo, overfor Almuen som den ved sin Opklarethed højt over den hævede Folkelærer, hvorved han kommer til at bedømme ham som Fremmed, ikke som den, der i dybeste Forstand er hans Lige, hans Jævnbyrdige. Han mangler Ævne til, hvor godt han end ser, at forstaa dem gennem sig selv, og gennem dem — sig selv.

Redegørelse for Udgivelsen.

Junge udgav ikke sin Nordsjællandsk Landalmue yderligere i sin Levetid, til Trods for den baade offentlig og privat meget rosende Bedømmelse, der blev ham til Del, maaske fordi han, som hævdet i Begyndelsen af denne Indledning, ikke søgte Publikumsry. Aldrig saa snart havde han lukket sine Øjne, før der Aaret efter, 1824, udkom et Optryk af Originaludgaven, denne Gang med Forfatterens Navn paa Titelbladet, — et Tilfælde, der ser ud som en Tanke — ellers forøvrigt et ganske slavisk Optryk af 1ste Udgave: man har saaledes ikke engang rettet Junges Trykfejl efter hans Trykfejlsliste, men optrykker den pietetsfuldt tilsidst i anden Udgave. Bortset fra, at anden Udgave har større og smukkere Tryk, svarer de to Udgaver Side for Side til hinanden, fylder begge 370 + 46 Sider (Ordbogen). 3^{die} Udgave 1844, som kalder sig andet Oplag, fylder 328 + 30 Sider; det færre Antal Sider skyldes ikke i mindste Maade Udeladelser, men tættere Tryk og større Sider. Derimod har man her foretaget en hel Del Forandringer i Retskrivning og Stil, idet man i nogen Grad har bestræbt sig for at ombytte Provisialismer og simple Udtryk med Former mere »dannede«, mere tiltalende for det af Heiberg opdragne Københavnerpublikum. Derfor er 1ste Udgaves Hesterumper (S. 186, N. 7) ombyttet med de mere kyske Hestehaler, man bruger ikke Junges »lætte en Kiste«, der lugter nordsjællandsk, man sætter i Stedet »løfte en Kiste«, og glemmer, at løfte en Kiste ikke er fuldt det samme som at lætte en Kiste (S. 110 n.). Simple Retskrivningsformer taales heller ikke. Junge maa nu pænt skrive: let, godt, flytte o. s. v. i Stedet for 1ste Udgaves læt, got, fløtte, Former der i Virkeligheden ere ganske anderledes korrekte, lydlig set. Værre end over Junge gaar det dog ud over de nordsjællandske Mødre, de maa ikke længere *kramme*¹⁾ deres spæde Børn (S. 114 n.), nu maa de kun *behandle* dem — et marvfyldt, stærkt, nordsjællandsk Konkret, afløst af et farveløst, slattent, ængsteligt Rigssprogsabstrakt. Mere rimelig er Rettelser af gamle, forældede Udtryk og Former. Folk kunde naturligvis let tage Fejl af Junges »svære« »Besværelser« (192, N. 7) og tro, at det betød Besværinger o. s. v., derfor er det overalt i 3^{die} Udgave rettet til de nugældende Former, sværge, Besværgelser. Mindre Grund var der derimod til at rette 1ste Udgaves »Gienstænder« (58, 2) til Gjenstande, Meningen er nemlig intetsteds i Fare, man har bare forbyttet en gammeldags, stilfarvende Form med en prosaisk, hverdagsagtig.

I en Efterskrift til 3^{die} Udg. hævder Forlaget »J. H. Schubothes Boghandling«, at de ved at tilkøbe sig Restoplaget [af 1ste Udg.] kom i Besiddelse af et Exemplar, hvori Forfatteren havde foretaget adskillige Rettelser og er dette benyttet ved nærværende Aftryk.

¹⁾ er ikke, som maaske i Landets andre Egne, et simpelt Udtryk i Nordsjælland, det bruges snart inderligt, f. Eks. (S. 114 n.) om, hvorledes Moderen krammer sit Barn, snart humoristisk, som naar Moderen spør sin lille Dreng, der ingen Æg kan finde, om han nu ikke har glemt at »kramme Hønsene«.

Interessant kunde det være at se, i hvilken Grad de her nævnte Retskrivnings- og Stilforandringer vare Junges egne; desværre er dette ikke muligt, dette Exemplar, Manuskriptet til 3die Udgave, synes ikke at eksistere mere, jeg har forgæves forespurgt derom. Da nu Originalmanuskriptet desværre heller næppe eksisterer mere, — Junges Præstegaard er brændt for over 20 Aar siden, med samt en Del Papirer fra hans Tid, hvoriblandt rimeligvis Manuskriptet til Nordsjællandsk Landalmue, — saa har der ikke været andet for Udgiveren at gøre end at lægge en af de allerede foreliggende Udgaver til Grund for den nye 4de Udgave.

Man kan i Følge det ovenstaaende ikke undres over, at jeg har valgt 1ste Udgave, her er vi paa sikker Grund. 3die Udgaves Forbedringer er jo, selv om de hver evigste en var foretaget af Junge selv, hvad vi ikke har den allermindste Sikkerhed for, kun Forværringer. Sporene fra 3die Udgave skræmmer: jeg har derfor i min nye Udgave ikke tilladt mig Moderniseringer af nogen Art, i Sprog, Stil eller Retskrivning; jeg er nemlig forvisset om, at selv om en saadan Modernisering blev foretaget med en ganske anden Dygtighed og Sprogsans, end nærværende Udgiver kan rose sig af, vilde den moderniserede Udgave af 1915, med Retskrivningens stærke Udvikling, i Løbet af ca. 30 Aar virke underlig forældet. I vore Dage er i Virkeligheden den moderniserede Udgave af 1844 fuldt saa forældet som den originale Udgave 1798; angaaende Stavemaader som de før omtalte: læt, fløtte, got, der dog ikke gennemføres konsekvent, er denne snart 120 Aar gamle Bog virkelig mere moderne end vor egen Skole- retskrivning 1915. En Modernisering er desuden heller ikke nødvendig, for at moderne Læsere skal kunde forstaa Junge; hvem der kan læse Holberg og Øhlenschläger med Glæde og Udbytte, vil uden Vanskelighed kunne læse Junge, han vil med Hensyn til Stavemaade kun volde dem saadanne Smaaavanskeligheder, som det under Læsningen er en Nydelse mere at overvinde. Hvor meget har ikke den gammeldags Retskrivning hos Holberg lagt Patina, lagt Poesi over hans Værker, det er ligesom Støvet paa Vinflasker med den ædle gamle Drue. Og hvad Stilen angaar, er Junge i sin Helhed langt mindre forældet, jeg vil ikke tale om Holbergs Epistler og moralske Tanker, hvor Holberg mener at kunne »eksprimere sig udi de fleeste Materier uden at forskrive fremmede Gloser«¹⁾, nej, han er i Virkeligheden mindre forældet, mere moderne end f. Eks. Sibbern i hans Gabriellis Breve 1826. Det forældede, ubehjælpsomme i Sibberns Stil ærgrer, støder, hos Junge derimod er det kun en Nydelse mere. — Som Følge af, hvad jeg her har fremhævet, har jeg altsaa ladet Junges originale Udgave optrykke saa nøjagtig som mulig; af praktiske Grunde er Arbejdet foretaget med Aftrykket 1824, men Korrekturen er foretaget efter Originaludgaven paa Universitetsbibliotheket. Jeg har ligesom 3die Udgave uden videre rettet de af Junge fundne

¹⁾ se Dahlerup: Det danske Sprogs Historie, S. 73.

Trykfejl, derimod har jeg anmærket i mine Noter, naar jeg selv har rettet Trykfejl, som Junge har overset, naar disse da ikke er ganske selvfølgelige. Jeg har i Almindelighed ikke anmærket 3die Udgaves Smaaændringer, navnlig i Retskrivningen, kun anført dem, naar de forekom mig at have mere almindelig Interesse, eller de kunde være oplysende for Kommentaren. I det hele taget har jeg naturligvis prøvet at forklare forældede Former i Retskrivning og Stil i mine Noter.

Der findes, som forhen bemærket (S. 27), ingen Kapitelinddeling eller Indholdsfortegnelse i Junges Værk, der er som skrevet i eet eneste stort Kapitel. Det er derfor i de tidligere Udgaver ikke saa ganske let at finde sig til Rette i, navnlig naar man skal bruge ham for første Gang, og finde noget man søger. Jeg har i min nye Udgave søgt at lette Læseren dette Arbejde, dels ved den af mig udarbejdede Indholdsfortegnelse, der er som et kort Udtog af hele Værket, dels ved de af mig tilsatte Sideoverskrifter, og endelig ved stadige Henvisninger i mine Noter fra Sted til Sted, hvor samme Æmne behandles.

Den største Forandring fra de tidligere Udgaver er dog ikke, hvad der er *tilsat*, derimod hvad der er *udeladt*, det maaske vanskeligste Arbejde ved en saadan Udgave som denne, i al Fald det utaknemmeligste. En vil overfalde Udgiveren, fordi han har medtaget dette og udeladt hint, en anden vil bebrejde ham, at han har udeladt dette og medtaget hint o. s. v. Jeg har i min nye Udgave foretrukket at tage snarere lidt for meget med end udelade noget, der kunde have *væsentlig* Betydning. Og som det væsentlige har jeg først og fremmest betragtet, hvad der paa den ene eller anden Maade i det mindste som i det største beskriver Tilstanden i det gamle Nordsjælland, Bøndernes Karakter, Levevis o. s. v. Jeg har, som før antydet (S. 15 øv.), ikke blot været opmærksom paa Junges direkte Meddelelser om Bøndernes Liv, Kærnen i hans Værk, men ogsaa, saa vidt muligt, paa Junges indirekte Meddelelser i klassiske Citater, sammenlignende Etnografi, mytologiske Undersøgelser o. s. v., idet Junge paa mange Maader i dette Lærdomsstof belyser Iagttagelsesstoffets direkte Meddelelse. Derfor har jeg ikke udeladt noget paa dette Omraade; hvor ligegyldigt eller ubetydeligt det end kunde synes, det forekom mig alligevel væsentligt og værd at tage med. Jeg har heller ikke kunnet gaa med til at udelade noget, der maaske kunde forekomme moderne Læsere utiltalende paa Grund af den mørke Tone, eller forargeligt paa Grund af sit Indhold (jf. S. 42) — det har forekommet mig altsammen at karakterisere den kulturhistoriske Tilstand ved Aar 1800 i Nordsjælland, vi kan jo saa glæde os over, »hvor vi har bragt det herligt vidt«.

Men Junge fortæller meget i Nordsjællandsk Landalmue, som ikke i mindste Maade vedrører Tilstande i Nordsjælland, men som paa den ene eller den anden Maade karakteriserer Manden i hans Livsanskuelse eller Forfatterpersonlighed. Disse »Jungekarakteristika«, som jeg tidligere i min Indledning har bredt mig særlig over,

har jeg inde i selve Arbejdet betragtet som det mindre væsentlige i Sammenligning med hans »Bondekarakteristika«. Af disse Jungekarakteristika har jeg bevaret, hvad jeg mente, paa den ene eller anden Maade kunde have almen litterær Interesse for de fleste Læsere, jeg nævner som Ex. Junges Introduktion, hans Fredsprædiken (S. 83), hans Straffetale mod Hittebørnernes Fædre og Mødre (S. 251), hans før nævnte Solopgangsbeskrivelse (S. 243), og meget andet. Jeg har dernæst bevaret, hvad der havde fremtrædende Interesse for Spørgsmaalet om Junges Livsanskuelse, og har derfor medtaget de kantske Partier i Afsnittet om Almuens Kristendom, skønt de uægtelig ikke er de allerletteste tilgængelige, derimod har jeg paa dette Omraade udeladt det uinteressante, det ligegyldige, det vanskelig tilgængelige, det, som paa Grund af sin Filosofi, sin Etnografi, sin Lærdom, vilde kræve en saadan Tynge af Noter, at Udbyttet af Tilegnelsen ikke vilde lønne Møjen¹⁾.

De to Hovedbestanddele af Junges Værk, som jeg her har nævnt, staar sjælden fuldstændig isolerede. I Reglen fortæller han sine »Bondekarakteristika« paa en for ham ejendommelig Maade, hvorved de to Bestanddele gaar op i en smuk højere Enhed. I Afsnit derimod som de om vore Forfædres Udødelighedstro, hans Undersøgelser om Kæmper og Dværge, Talismaner og Amuletter o. s. v., er de to Bestanddele: Bondens Tro og Junges mytologiske Sprænglærdom, paa en ganske anderledes uheldig Maade indfiltret i hinanden. Jeg har paa saadanne Steder, saa vidt muligt, anvendt den sædvanlige Fremgangsmaade, at klargøre Junges Tankegang ved Udeladelser og Noter, men der var enkelte Steder, hvor Indfiltreringen var saa vidt fremskreden, at den sædvanlige Fremgangsmaade ikke med noget som helst Held vilde lade sig anvende. Selv om jeg udelod det tungeste Stof, var Notematerialet for det øvriges Vedkommende alt for knugende tungt, til at den almindelige Læser kunde læse det med tilstrækkelig Udbytte, og Sammenhængen vilde blive uhyre vanskelig at bevare. Jeg har derfor grebet til den Udvej, til det Nødmiddel at referere slige Steder, med hvor meget Held, med hvor megen Ret, lader jeg Kritikken afgøre. Jeg véd nok, at jeg her har slaaet af paa de strængeste videnskabelige Fordringer, men som Junge siger (159, N. 5) *salus populi suprema lex esto*, hvad jeg her paa dette Sted vil oversætte saaledes: Stoffets Tilgængelighed og Læsernes størst mulige Udbytte har været det højeste Formaal baade for mine Udeladelser og Noter, som navnlig for mine Referater. Jeg har i disse Referater saa vidt muligt refereret med Junges egne Ord, kendelige ved hans egen Ret-skrivning, og jeg har særlig holdt mig til Hovedtankegangen, ganske

¹⁾ Junges for Resten ikke overvældende mange Noter har jeg af praktiske Grunde for den allerstørste Del udeladt i Teksten, men brugt i mine egne Noter; ved Tegnet J. N. (= Junges Note), viser jeg min Kilde. Nogle enkelte, som giver Fortællestof, har jeg bevaret oven over mine Noter, betegnet med en Stjerne i Teksten. Udeladelserne er ikke betegnede i Teksten, derimod findes bag i Bogen (S. 274 ff.) en Fortegnelse over alle de udeladte Steder og en Antydning af disses Indhold. I de to første Afsnit, Junges Forord og Junges Introduktion, findes ingen Udeladelser.

ladet Junges mange uvedkommende Sidespring upaaagtede, men jeg har ikke indskrænket mig til et objektivt Referat, jeg har prøvet at fremstille et kritisk Referat, søgt mellem Linjerne at bedømme Junges Bevisførelse o. s. v. for derigennem, og gennem de under Teksten anbragte Noter, at give Læseren en Forstaaelse af den i denne Videnskabelighed indeholdte indirekte Meddelelse om den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog.

Desuden har jeg søgt at gøre Junge saa tilgængelig som mulig ved min Indledning og ved mine Noter, hvoraf Indledningen er anlagt som en mere almen, Noterne som en mere speciel Tolkning til Junges Værk. Indledningen er mere vidtløftig, end mange vilde ønske den; Grunden dertil er, at det er den første indgaaende Undersøgelse, der er foretaget af Junges Værk og Liv. Havde jeg haft en tidligere bredere Behandling, hvortil jeg kunde henvise Læserne, havde jeg kunnet skrive kortere. En anden væsentlig Aarsag til Vidtløftigheden er den, at jeg overalt har fremdraget det Folke-mindestof, der paa den ene eller anden Maade kunde findes i Junges andre, nu fuldstændig glemte Værker, for at spare fremtidige Forskere for en Del Tidsspilde.

Hvad Noterne angaar, har jeg af Pladshensyn strøget de Oplysninger, som den lægste Læser selv vilde kunnet skaffe sig ved Hjælp af smaa Fremmedordbøger eller folkelige Konversationsleksika. Iøvrigt er mine Noter af to Slags: nogle tager Sigte paa folkelige Læsere, andre er bestemt for videnskabelig interesserede Læsere, jeg udgiver Bogen for to Foreninger og har maattet tage Hensyn til begges Læsere. Kilderne til mine Noter er: 1) Junges egen Bog, være sig enten hans Noter (mærket J. N.), hans nordsjællandske Ordbog¹⁾, som man var enig om at udelade (J. O.) eller de i denne Bog udeladte Partier (J. U.), 2) Junges andre Arbejder²⁾, 3) de Kilder, Junge selv har brugt. De vigtigste af disse har jeg allerede nævnt rundt omkring i min Indledning, jeg finder kun Grund til yderligere at nævne her et Par ældre interessante latinske Værker om Folkets Overtro: Professor Niels Hemmingsen: *admonitio de superstitionibus magicis vitandis* 1575 (Paamindelse om at undgaa magiske Kunster) (Jf. S. 197, N. 2) og Biskop Erik Pontoppidan (jf. S. 86, N. 4): *Everriculum fermenti veteris* (Udfejer af gammel Surdej, 3: papistiske og hedske Levninger i Folkets Tro) 1737. Junge har brugt disse Bøger ligesom mange af hans Rejsebeskrivelser paa Steder, hvor han slet ikke direkte har anført dem som Kilder. Junges andre Kilder af denne Art vil blive nævnte i Noterne. En 4de Række Kilder til mine

¹⁾ Junge har senere foretaget en Forøgelse af sin Ordbog i sit Dansk Idiotikon [sm. S. 141, N. 4], Supplement til Ordbogen i min Nordsjællandske Bondes Karakter, som nu findes i Haandskrift (meget utydelig Haand) i Molbechs Samlig, det kgl. Bibliotheks Ny Danske Samlinger 812 E 4to, Sjællandske Bidrag 8; et yderligere Supplement findes Sjællandske Bidrag 9, foretaget af Auditor Rasmussen, Farum (Danmark, dejligst Vang og Vænges Komponist). — ²⁾ Samtlige Junges Arbejder er nævnte i denne Indledning og behandlere paa den ene eller den anden Maade, ikke alle med lige stor Udførlighed (Jf. Erslevs Forfatterlexikon, I, 803).

Noter, er de Forfattere, som selv har brugt Junge til Kilde og derved kommenteret ham. Her kan ingen sammenlignes med C. Christensens tidligere (især S. 32 f.) nævnte Værk: *Hørsholms Historie*¹⁾; end ikke Thiele, for hvis »Danske Almues overtroiske Meninger« (1880) Junges Bog har været en sand Guldgrube. Endvidere H. F. Feilberg, der ofte citerer ham som Kilde. Feilberg danner Overgangen til den 5te Gruppe af Kilder, de Værker, som intet direkte eller indirekte Hensyn tager til Junge. Først og fremmest har naturligvis Feilbergs Jyske Ordbog sparet mig meget Arbejde. Af andre Hjælpeværker vil jeg foruden de sædvanlige Haandbøger især nævne Alfred Lehmanns *Overtro og Trolddom* (1893—96) og Lærer Krygers »Bidrag til nordsjællandsk Lyd- og Bøiningslære«²⁾.

Ja, lad mig standse her i min Opregning, lad mig blot sige, at det har været mig om at gøre, saa vidt muligt, at opspore Junges Kilder og fastslaa hans Citater, til Brug for alle dem, der senere paa den ene eller den anden Maade kunde komme til at gøre et Arbejde med Junge, og det er jo ogsaa i nogen Grad lykkedes mig. Men trods alt anvendt Arbejde, vil den Kyndige naturligvis med største Lethed opdage, at Noterne, med deres tilsyneladende Vidtløftighed, ikke er saa fyldige som det kunde være ønskeligt, paa Grund af de Mangler, der klæber ved dem, og de mange Huller, som findes deri. Men jeg vil ogsaa bede Kritikere at betænke Foretagendets Vanskelighed: Junges utrolig spredte Viden fordrer en vis Grad af Alvidenhed, som Udgiveren desværre ikke besidder. Jeg vil være glad for alle mulige Oplysninger om Fejl og Huller af den ene eller den anden Art, det kan være til Nytte for en anden Gang, og jeg har jo paa Grund af min Ungdom ikke saa lidt at lære.

Jeg takker alle dem, der paa den ene eller den anden Maade har hjulpet mig med Raad og Oplysninger, især Personalet paa Universitets- og det kgl. Bibliotheks Læsesale for den Velvillighed, det har vist mig, den Beredvillighed til at tilvejebringe de mange Bøger, jeg har maattet bruge til mine Noter. Men først og sidst har jeg Professor, Dr. Axel Olrik saa overordentlig meget at takke for Vejledninger, Oplysning og Hjælp paa den ene og den anden Maade.

Og lad mig nu slutte min Indledning med at anføre en i dette Aar 100 Aar gammel Udtalelse om Junges Bog: hans nære Kending, vistnok hans gode Ven, Historikeren Gustav Ludvig Badens Ord³⁾, og bede Læseren tage sig dem til Hjærte: »Jeg vilde, at Bogen skulde sirkulere mellem alle Dannerrigets Præster, hvoraf Enhver skulde opgive, hvad han i sin Egn fandt om Bondens Karakter, Sæder, Skikke o. s. v., anderledes end her er anført, og vi skulde da af disse

¹⁾ C. Christensen har S. 208—209, S. 213—222 i sin Bog givet et med kritiske Noter forsynet Referat af Junges Bog, hvilket har været mig til megen Nytte, som hans Bog i det hele har været mig en ypperlig Kilde. — ²⁾ trykt i Blandinger, udgivet af Universitetsjubilæets danske Samfund I, Side 347—397 (citeret, saaledes: Kryger Side det og det). Kryger, der har været Lærer i det sydlige Hornsherred, kender vistnok ikke Junges Bog. — ³⁾ se lævrigt hans Dansk-Norsk Historisk Bibliothek 1815, S. 173; jf. Udg. Indl. S. 14, N. 1.

Bemærkninger kunne uddrage os en Karakteristik, som maaske intel Land havde Mage at opvise til. — Jeg vilde, at denne gode gamle Bog, rensat for en Del af sin overflødige og forældede Lærdom, skulde gaa sin Gang, ikke som for 100 Aar siden bare til Dannerrigets Præster, men nu især til Nordsjællands Bønder, Efterkommere af dem, Junge har beskrevet i sit Værk; jeg vilde ønske, at de først maa have faaet et levende Indtryk af, hvorledes Livet levedes i det gamle Nordsjælland, men at de dernæst, efter at have gjort sig det store Fremskridt klart, der er sket siden da, baade i aandelig og materiel Kultur, maa føle Lyst til at fortælle deres andre Landsmænd, hvad han i sin Egn fandt om Karakter, Sæder og Skikke o. s. v. anderledes end i denne Bog er anført. Dette kan lettest ske ved at indsende disse Bemærkninger til *Dansk Folkemindesamling* paa det kgl. Bibliothek i København, som saa fra Tid til anden vil sprede det i videre Kredse. Hvad vil det ikke betyde om hundrede Aar, naar det nu saa moderne nye Nordsjælland er blevet det gamle Nordsjælland, at Nordsjællænderne til den Tid kan have et lige saa klart Billede af os, som vi af vore Forfædre, at de kan sige som vi, at vel er Kulturen skredet frem med Kæmpeskridt, men at der dog var noget i den gamle Tid, vi maatte bøje os for og se op til og stræbe efter. For Nordsjællænderen i Nutiden er det de gamles Godhjærtethed og Barmhjærtighed, deres Frimodighed overfor Døden, deres Tillid til hinanden og deres stærke Samhold, som Fynboen Junge fortæller saa smukt om her i denne Bog. Men hvad Nordsjællænderen til den Tid skal undre sig over hos os og lære at vogte sig for hos os, bør det være hver enkelt nulevende Nordsjællænders Sag at bringe Bud om.

Hans Ellekilde.

Den nordsiellandske
Landalmues
Character, Skikke, Meeninger
og Sprog.

The glory, jest and riddle of the world.

Pope on man.

Kiøbenhavn, 1798.
Trykt hos Sebastian Popp.

Junges Forord.

Man læser tit nok, hvorledes Bonden bør være; her seer man derimod hvorledes han er eller i det mindste forekommer mig at være. Skulde nu min Skildring ikke være rigtig, tager jeg med Roelighed imod grundige Udsættelser; thi disse skadede jo dog kun een, men kunde maaskee være til Fordeel for mange. Dog, saameget kan jeg sige, at jeg stedse er gaaet frem efter denne vist nok rigtige Regel: *the knowledge of men is to be derived from history, combined with what passes immediately under our eyes*¹⁾. Maaske vil man her og der opdage nogle Modsigelser; men Mennesket er jo en evig Modsigelse paa sig selv. Der findes vel og adskillige Episoder²⁾ og endeel gamle gothiske³⁾ Prydelser, men hvorfor skulde man ikke heri ligesaavel undskylde Skribenten, som Maleren, der og gierne henkaster paa sit Landskab baade levende Figurer og Ruiner⁴⁾, for at oplive det hele og for immer⁵⁾ at give Imaginationen⁶⁾ noget at bestille. Maaskee kan og nogle af hine⁷⁾ give Bidrag til Magiens eller, som omtrent er det samme, Overtroens Historie. Jeg har rigtig nok læst Prof. Tiedemanns⁸⁾ kronede Priisskrift om denne Materie, men jeg

¹⁾ (engelsk) •Menneskekundskab maa læres ved Studium af Historien, forbundet med Iagttagelse af hvad der foregaar umiddelbart for vore Øjne• (jf. Indl. S. 15). — ²⁾ ɔ: Indskud, Digressioner; man faar dog ikke det samme Indtryk deraf i denne forkortede Udgave som i den oprindelige Udgave. — ³⁾ middelalderlige (jf. gothisk Stil og sml. S. 67, N. 7). — ⁴⁾ altsaa som Staffage i Landskabsmaleriets Forgrund. — ⁵⁾ (tysk), 3. Udg. stedse. — ⁶⁾ Fantasi, Indbildningskraft, (J. bruger dette Ord meget hyppigt). — ⁷⁾ ɔ: Episoder og gothiske Prydelser. — ⁸⁾ Tiedemann (1748—1803) var dengang Prof. i Marburg i Græsk og i Filosofiens Historie; Junge sigter til hans latinske Værk: *Dissertationes de quæstione, quæ fuerit artium magicarum origo 1787*, ɔ: Oprindelsen til de magiske Kunster (jf. Indl. Side 15).

har fundet saare lidet deraf anvendeligt for mig; thi det er gaaet denne store Mand, som flere: han har havt mange Bøger omkring sig, men ikkun faae magieøvende Folk, jeg har derimod mange Folk omkring mig, men ikkun faa Bøger. Jeg har vel undertiden givet min Phantasie et friere Spille- rum, maaskee have og nogle momentane¹⁾ Luner hist og her indsneget sig, men det er nu saa, jeg kunde ikke skrive anderledes. De Gienstænder²⁾, som jeg havde for Øine vare desuden selv heel originale og det var jo overalt i den almindelige Folkecharacter at man finder de rette naive Luner³⁾; ligesom hiin⁴⁾ nærmer sig mere og mere til Grændselinien imellem Mængde og Adel, saa forsvinde og disse, indtil de omsider afvexle med pyntet Stivhed. Dog ondt skulde det gjøre mig, om jeg nogensteds har fornærmet enten Sandhed eller Dyd eller Religion; thi disse ere Gienstænder, for hvilke jeg føler en uindskrænket Høiagtelse. Vel er mit Sprog den gamle Verdens⁵⁾, men jeg skriver som Bonde om Bonden, og uagtet han stedse bliver min Ven, saa var han dog aldrig et Mynster enten paa Fiinhed eller Skarpsindighed; endog Plato og Cicero tale om ham, som Bonde⁶⁾, og Horatius⁷⁾ roser Landet, men ikke sin Avlskarl. Forresten taler jeg ikkun her om *Bondealmuen*; det er alt en Diameter⁸⁾, til hvilken den Kreds, som her omgiver mig, snart mere, snart mindre nærmer sig. Naar man characteriserer et Folk, maae man skrive saaledes, at om ikke alle, saa dog de fleste kan

¹⁾ Øjeblikksindfald. — ²⁾ 3. Udg. Gjenstande, jf. Indl. Side 47; Genstand var dengang et forholdsvis nyt af Sprogrenserne efter tysk Gegenstand dannet Ord til Aflesning af det latinske Objectum, som Holberg bruger. Parallelt med Bøjningen Stand: Stænder, kom det til at hedde Gienstænder i Flertal; men det blev tidlig fortrængt af det nu brugelige Flertal, som opføres som det eneste i Videnskab. Selskabs Ordbog 1802. — ³⁾ de folkelige Ejendommeligheder. — ⁴⁾ Folkekarakteren; altsaa, jo mere ensartet Folkets Kultur i sin Helhed bliver, des mere svinder de folkelige Ejendommeligheder. — ⁵⁾ jf. Udg. Indl. S. 16, N. 3. — ⁶⁾ selv den største græske (jf. S. 64, N. 8) og den største romerske Filosof taler om ham som Bonde, : beskrive ham, som han er og ikke som Idealbillede. — ⁷⁾ romersk Lyriker og Satiriker paa Kejser Augustus Tid (65—8 f. Chr.). Han havde af sin Velynder Mæcenus faaet en lille Gaard oppe i Sabinerbjergene, hvis beskedne Herligheder han ikke kunde blive træt af at prise (jf. S. 66, N. 7). — ⁸⁾ : det er kun et Gennemsnit.

føle sig trufne, men ingen sige: det er mig. Af det hele vil ellers adskillige demokratiskindede Forfattere kunne see, at Bonden ikke er moden til at tage Deel i Staatssager¹⁾, end ikke i Bestyrelsen af hans eget borgerlige Vel²⁾; han vil egentlig kun udgiøre Legeme i Staten, til Aand er han efter sin Bestemmelse ligesaa lidet skikket, som den Appenzeller Bonde³⁾, hvilken, som Aand tillige⁴⁾, saa ofte bruger sin massivere Deel⁵⁾ til at nedslaae de gavnligste Forslag. Held Staten! om den Aand, som styrer dette svære Legeme, maatte mere og mere gøres opmærksom paa Ting, der og kunde tiene til dets Sundhed, og vel mig! om jeg bidrog dertil.

¹⁾ 3. Udg. Statsager. — ²⁾ hverken politisk eller kommunalt Selvstyre vil J. unde Bonden (se Indl. S. 45). — ³⁾ J.s Kilde er Hofraad Meiners, der i sine »Briefe über die Schweiz« (Berlin 1790) III, S. 109 flg. og 144 flg., har underkastet Appenzells saare frie Forfatning (den lovgivende Magt var i Hænderne paa en alm. Folkeforsamling, die Volksgemeinde, hvor selv 16 Aars Drengene skal have haft Stemmeret, se Meiners III, 111) en meget skarp Kritik. [Suhms Bibliothek]. — ⁴⁾ naar han tillige skal være Aand. — ⁵⁾ Legemet.

Landlivet! hvad søges vel i vore Dage mere end dette? Ligesom Smagen stiger i Henseende til alt det, som er ædelt og skjønt, i samme Forhold voxer og vor Attraae efter at nyde Naturens Yndigheder og de tusindfold Glæder, som det landlige Liv tilbyder Mennesket. Og hvad Under? hvor pragtfulde ere ikke Skaberens Gierninger i Naturens Rige, hvor umiskienkelige ere ikke de Præg, som de overalt bære, af den Eviges Viisdom og Godhed, hvor afvejlende ere ikke de Forlystelser, som de forskaffe Øiet og Øret! ligesaa mange Sandser, som Mennesket har, saa mange Kilder finder det og hos sig, af hvilke det der kan øse riig Glæde, og føle og smage, at Herren er stor og god. Jo oftere vi derfor med Eftertanke omvandre i dette Almagtens saa vidt udstrakte Verksted, desto dybere Ærefrygt maae vi nødvendig føle for den store Mester, som virker der saa kraftig, desto mere maae vor Smag dannes til rene og uskyldige Glæder, desto værdigere leve vi i Henseende til vor Bestemmelse, og desto nærmere komme vi den Skaber, hvis Billede vi bære. Det var derfor ikke uden Grund, at den viseste af alle Tiders Lærere¹⁾ saa ofte fremledte det tænkende Menneske igiennem Naturens ynderige Scener til alle Væseners Fader, og atter igiennem disse Fortrylleser opløftede dets glædesvangre Øie til at skue endnu større Saligheder i hine blidere Lysegne, hvor han throner, som Lysenes Fader. Og selv vor Attraae efter Landet og dets uskyldige Glæder, kan ansees som en Drift hos Mennesket, ligesom det og var Menneskets første Bestemmelse²⁾. Men det er kun det følende og mere forædlede Menneske, som attraaer og nyder disse Aandens Forlystelser,

¹⁾ Junge tænker hermed paa Kristus (og i det følgende paa hans Lignelser), der jo ofte tager sine Billeder fra Naturen. — ²⁾ at leve paa Landet og ikke klumpe sig sammen i en By. (Junge paavirket af de Rousseauske Tanker.)

da derimod den lavttænkende Støvets Søn, der synes næsten at være blot Støv, heller indgurgler Bedøvelse af Kippens berusende Krystal-Gift¹⁾, end Vederqvægelse af den kiølige Kilde, og saa mange Fuscere²⁾ heller høre paa Stadens revnefærdige Vandledninger, end den slummertonende³⁾ Raslen af den evigrindende Bek, som taber sig i blomstrende Enge. Dog — endog af den forfinede Menneske-Klasse, hvor mange gives der ikke, som blot søge Landet, for at følge Strømmen? en talrig Skare af Sønner, »som have en Hest og en Moder og det rene Væsen«⁴⁾ tumle derud, blot for at afvekle den ene Adspredelse med den anden; og saa mange Døttre à la grecque⁵⁾, cabriolettere⁶⁾ ogsaa derud, fordi det er Moden og abderisere⁷⁾ ligesaa meget for Landmanden, som hine Sukkerdukker for Philosophen Democritus⁸⁾. Med dem taler jeg ikke her⁹⁾, de omvekle vel og som oftest kun Byen med Landet, for at give deres Timer en anden og hastigere Død, end sædvanlig, og vandre maaskee daglig om iblandt disse Skaberens talende Mindesmærker, uden at tænke paa den Guddom, som opliver dem og alt. Men, I Tænkende! som forlade Stadens konstige Steenmasser for tilligemed den renere Luft at nyde en renere Følelse af den Eviges Allestedsnærværelse, I som i Naturens afveklende Lystegne glæde eder ved at see et Gienskin af det Væsens blide Aasyn, som opfylder ethvert Rum, I som i disse mangehaande Skønheder

¹⁾ Jf. Udtrykket: de klare Draaber. — ²⁾ Elskere af Bylivet. I sine Epistlers I. Bog Nr. 10 betegner Digteren Horats (Jf. S. 68, N. 7) sin Ven Fuscus i Mod sætning til sig selv som Ven af Bylivet og spørger ham (Vers 20—21): Er det Vand, som i Byens Gader søger at gennembryde Blyrørene, klarere end det, som sladrende risler i den roligt flydende Bæk. — ³⁾ som dysser i Søvn ved sin melodiske Rislen. — ⁴⁾ »I Originalen staaer Fæder, men i det Danske synes hin Læsemaade (Moder) at klinge bedre«, siger Junge (J. N.); Originalen er mig desværre fuldstændig ukendt; jeg antager, at det rene Væsen vil sige »Penge«. — ⁵⁾ paa græsk Maner, efter græsk Mode. Datidens nyeste Mode, den saakaldte Direktoriemode, der er et Udtryk for Revolutionstidens Sværmeri for den klassiske Oldtid og en Efterligning af den antike Dragt, synes ikke at have nydt Pastor Junges allerhøjeste Bevaagenhed — ikke uden Grund, da denne Mode under nordlige Himmelstrøg var temmelig ubluferdig. — ⁶⁾ køre i Cabriolet (en let tohjulet Vogn med Kaleche). — ⁷⁾ »molboer«. Folkene i Abdera i Traklen var Grækernes Molboer, altsaa betyder abderisere: tale dumt og taabeligt. — ⁸⁾ berømt græsk Filosof (Atomfilosofien); han var netop fra Abdera. Junge sigter her til den tyske Digter Wielands: Geschichte der Abderiten 1781 (A.s Historie), hvor Wieland i Bogens første Hovedafsnit skildrer Profeten i hans Fædreland, den vidtberøjste, verdenserfarne Demokrit imellem Abderas Hjemmefødning, og derved opnaar stor komisk Virkning. »Hine Sukkerdukker« er Democrits søde Landsmænd, de abderitiske Damer, der udmærker sig mere ved Skønhed end just ved Klogskab. — ⁹⁾ : saadanne Folk ønsker Junge ikke til Læsere af sit Arbejde (Jf. Udg. Indl. S. 8).

see et Indtryk af den Almægtiges Haand og fra disse pragtfulde Virkninger stige op med Tanken til den første Aarsag, fra disse Straaler ledes til Lysenes Fader, fra hvilken alt udstømmer og i hvem alt forener sig som i sin Middelpunkt, eder vil jeg nogle Øieblikke lede hen til den jevne og roelige Landmand, maaskee kan jeg gøre eder mere bekiendt med denne Naturens ægte Søn, der forskaffer eder Livets første Nødvendigheder, der befrugter sin Ager med sit Ansigtets Sved, for ikke allene selv at kunne æde sit daglige Brød, men og at have det som han kan dele med eder.

I Sammenligning med andre Menneskeklasser er Bonden vel den, som kommer Naturen nærmest, men dette Barn har dog, ligesaavel som vi, i mange Stykker forladt denne sin Moders veiledende Haand. Onde Vaner, som fra Slægt til Slægt ere blevne herskende hos ham, have forledet ham paa adskillige Afveie, mægtige Fordomme, som hastig udbredte sig, ligesom det skadelige Ukrud, naar det ikke afluges, have fæstet dybe Rødder hos ham, og efterladt sig et Saar, som Aarhundrede¹⁾ først vil kunne læge. Men hvad er dette andet, end en Følge af Mangel paa fortroeligere Omgang med de opklarede²⁾ Menneskeklasser? det har til alle Tider været indseet, men egne Fordele tillode ikke det graadige Menneske at udrydde det fremspirende Onde, man lagde i det Sted, som Shakespear³⁾ siger, Giødning paa Ukrudet for endnu at gøre det hyppigere og overlod heller det vildfarende Barn til sin egen Skiebne, end ved en Broderhaand at hielpe det tilbage paa den rette Vei. Ligesom Agerdyrkningen var den første af alle Konster, saa vare og de agerdyrkende Stammer stedse de første i Cultur, men de sidste til at gøre betydelige Fremskridt deri, thi de vare tillige de første i Slaveriet, og dette gik gandske naturligt til, thi da denne uskyldige Næringsvei udfordrede mange arbejdende Hænder og Uligheden baade i physiske og moralske Kræfter tidlig frembragte Stændernes Ulighed, maatte nødvendig den leiende være den leiende overlegen,

¹⁾ 3. Udg. Aarhundreder. — ²⁾ ogsaa 3. Udg., oplyste, dannede, (lig aufgeklärten), hyppig Sprogbrug hos Junge og i Datidens Sprog. — ³⁾ Hamlet 3. Akt, 4. Scene, V. 151; i den engelske Tekst staar: and do not spread the compost on the weeds to make them ranker, d: spred ikke Gødning paa Ukrudet for at gøre det kraftigere.

og denne Underdanighed hos den sidste og denne Overlegenhed hos den første, som blev arvelig fra Fader til Søn og som blev saa meget mere despotisk, som disse Herrer selv ikkun stode paa et lavt Culturtrin, omdannede snart Agerdyrkeren til Slave, et Begreb der blev ligesaa identisk med Navnet Bonde, som fordem Syndere med Toldere. Men hvor sørgelige vare ikke Følgerne? Trældommens trykkende Aag, som endog af cosmologiske Aarsager¹⁾ aldeles ikke passer sig for *nordiske* Skuldre og endnu mindre for de nordiske Fordøjelses-Redskaber²⁾, har givet hans Siel en Stivhed, som Friheden, ledsaget af Viisdom, kun langsom vil kunne blødgøre; Mangel af Selvfølelse og en vaklende Uvished imellem mit og dit, værdige Døttre af Slaveriet, har nedspendt hans Virksomhed og udbredet en Dorskhed, som ved Tidens Længde er bleven en Vane og tilsidst en Natur hos ham; thi hvor dybt Slaveriet kan nedtrykke Mennesket, seer man paa de nyere Græker³⁾ i Sammenligning med de ældre. Og dette Onde blev stedse forøget ved den falske Politik, at det var bedre at udtappe den yderste Blodsdraabe og da at overlade det afmægtige Menneske til sig selv, end at give det nye Kræfter og nyde Fordelene med det. Man lignede hiin kloge Mand, som ikke var fornøiet med det Guldæg, hvilket hans Høne daglig lagde ham, nei, han skar den op, for paa een gang at faae dem alle; saaledes tog den Mægtigere med sin høire Haand Bondens sidste Skierv, for i gyldne Bægere at kunne drikke Qvintessencen⁴⁾ af Arbeiderens Sveed, og med den venstre rakte han ham Bettelstaven og forøgede den menneskelige Elendighed og gav Lasterne nye Næring og, som Moser⁵⁾ siger, syntes den gode Gud ligesom at have af Medlidenhed betaget Bonden det halve af Forstanden, at han saaledes mindre kunde tænke over sin Elendighed⁶⁾. Aarsa-

¹⁾ Kosmologi er Læren om Verdensbygningen; men hvad Junge ellers tænker paa med sit Udtryk, er mig ganske uklart. — ²⁾ da man elskede at spise kraftigt og solidt ude paa Landet og ikke kunde nøjes med den knappe Trællekost (jf. 126 fig.) — ³⁾ de stod endnu paa Junges Tid under det tyrkiske Voldsherredømme, blev først 1829 endelig befriede derfra. — ⁴⁾ Kraftuddraget, »skumme Fløden«. — ⁵⁾ Her kan jeg desværre trods anvendt Anstrængelse ingen Oplysning give, Jeg véd ikke, hvilken af de mange tyske Moser's J. tænker paa, end mindre paa hvilket af deres Værker. Jeg antager snarest, at det er Friederich Carl von Moser, tysk Statsretslærd og Oplysningskribent, hvis »Reliquien« Junge har citeret, 1. Udg. S. 279, og hvis Bøger findes i Luxdophs Bibliothek (jf. Udg. Indl. S. 23, N. 4). — ⁶⁾ Jf. Indl. S. 46.

gerne ere vel hævede¹⁾, men Virkningerne ikke, og hvor er det mueligt? Ligesom det gaaer i den physiske Verden, at alt hvad der er længe om at voxe, det har og en lang Tid at tage af udi, saa gaaer det og i den moralske²⁾. Eiendoms-Retten og den søde Frugt af hans sure Arbeide vil først i Tidens Længde rigtig oplive hans modløse Siel og give Virkelystens Drivefiedre deres rette Spænding, og den ædlere Oplysning, som da først kan rigtig udbrede sit Skin til Landmandens Hytter, vil omsider fordrive hans Vildfarelse, ligesom den opgaaende Soel adspredter Nattens Mørke, og udgyder Lys og Vederqvægelse til alt.

Den siellandske Bonde er i Almindelighed ikke saa stor af Vext, som den Fyenske, Jydske eller Holsteenske, han synes heller ikke saa seenefast; er dette ikke ligesom et Naturspil³⁾ i Henseende til disse ubeblandede Indføddninger⁴⁾, thi alle Bondens Huuscreature ere og mindre end paa de andre Steder⁵⁾, maae det vel være en Virkning af hans deals uordentlige, deals kummerlige Levemaade, hans idelige Meelspiser og Mangel paa Vegetabilier⁶⁾. Underholdes Moderen kun maadeligt, som i forrige Tider, bliver Barnet sin hele Levetid kun svagt. Maaskee kan det og bidrage noget til Bøndernes physiske Ufuldkommenhed, at de gifte sig meget tidlig, det maae da naturligviis gaae med dem, som med de ringere Skabninger, Moderen taber sine Kræfter og Fosteret bliver svagere; thi det er ikke usædvanligt at en Pige her er Hustrue og undertiden Moder allerede i sit 16de Aar⁷⁾, noget som i det mindste er heelt uplatonisk, da hiin store Philosoph i sin Republik⁸⁾ paastaaer, at Manden, inden han indtræder i

¹⁾ 3) ved de store Landboreformer i Firsernes Slutning, Stavnsbaandsløsningen f. Eks. — ²⁾ da Ondet har været meget indgroet, vil det derfor tage saa meget des længere Tid at tilintetgøre dets Virkninger. — ³⁾ et tilfældigt Naturens Lune. — ⁴⁾ ikke blandet med fremmede Folk. Aborigines kalder J. dem S. 72 (Note 6). — ⁵⁾ jf. S. 101 n. — ⁶⁾ Grøntsager, Plantespiser. — ⁷⁾ Her har vi en af Hovedforskellene paa Junges Bog efter og Westenholtz' Prisskrift 1772 før Stavnsbaandets Løsning (se Udgiverens Indl. S. 41, N. 1 samt S. 86). Westenholtz klager meget over de sene Giftermaal (og den deraf flydende Ungdomsussædelighed), hvortil Aarsagen er, at de unge Karle ikke kunde finde Næring og Bolig, thi Landsbyfællesskabets Lavstvang hindrede Oprettelsen af nye Lodder for de nygifte. Der maa kun være det bestemte Antal Gaardmænd og Husmænd, der var fra gammel Tid. De tidlige Giftermaal skyldes de mange Udskiftninger og viser det overordentlig glædelige Fremskridt, der er sket. — ⁸⁾ i Platons Hovedværk »Staten«, Slutningen af 5te Bog, se Heises Oversættelse af Platons udvalgte Dialoger V B, Side 28.

Ægteskabet bør have tilbagelagt sit 30te Aar og Qvinden sit 20de, som den Alder, i hvilken baade Legeme og Siel først hos dem begge have opnaaet sin Modenhed, men naar philosopheredes der vel i Kierligheds-Sager? I et talrigt og uddyrket¹⁾ Selskab ere de tidlige Ægteskaber hverken almindelig muelige, formedelst det borgerlige Forhold og de saa kaldte Nødvendigheders Mangfoldighed, hos Bonden derimod falde disse Hindringer bort, her er Folkemængden endnu ikke stegen til sin fulde Høide, og vil maaskee aldrig stige dertil formedelst det ikke langtfraliggende Kiøbenhavn, som stedse vil blive en bondeslugende Hyæne, saalænge Mængden af dens²⁾ lavere Sønner ikke vil imodtage Opdragelse uden i Gothersgadens Skole³⁾ og dens lavere Døttre ikke vil tiene Publicum med Hænderne⁴⁾. Bonden kiender heller ikke mange Fornødenheder, han nyder den Fordeel som enten stor eller slet ingen Philosophie giver Mennesket, han seer ikke ængstelig ud over Fremtiden, tilfreds med lidet lader han hver Dag have sin egen Plage i den egentligste Forstand, beroeliget herved og trøstet ved sin Maxime⁵⁾: det skal være en daarlig Høne, som ikke kan skrabe til een Kylling, opsøger han sig derfor snart en Mage, og dersom det ikke er blind Drift, der henriver hans Hierte uden Forstandens Samtykke, eller udvortes Fordeel, der bøie hans Villie uden Hiertets Bifald, da vælger han hende efter samme Grundsætninger, som Præsten i Wakefield⁶⁾ sin Hustrue og hun sin Brudeklædning, han seer ikke efter det glimrende, men det varige, thi han maae have en Medhielperinde i hende. Bondens Smag er da heri langt rigtigere, end mange andre simple Folks, hos hvilke de alvorlige og nyttige Fuldkommenheder ikke rigtig ere uddannede og som derfor vælge mere efter det, som tiener til Prydelse end Gavn. Interdum vulgus rectum videt, est ubi peccat⁷⁾.

¹⁾ egtl. fuldstændig dyrket, kultiveret Samfund, her nærmest i Betydning overkultiveret, overforfinet. — ²⁾ : Kiøbenhavns. — ³⁾ Jeg har desværre ingensomhelst nærmere Oplysning kunnet skaffe mig om denne Skole; muligvis tænker Junge paa en af de af Agent Hans Holck, »de fattiges Tolk«, oprettede Realskoler, muligvis er hans Opgivelse en Fejlhuskning. — ⁴⁾ : som Tjenestepige, derfor kommer Bønderpigerne til Kiøbenhavn og sluges nu af Byen, jf. S. 72. — ⁵⁾ Princip, Grundsætning, Drivfjeder til Handling, (et af J. meget brugt Fremmedord). — ⁶⁾ en af det 18de Aarh.s mest yndede Romaner, en Bog, fuld af morsomme, idylliske Billeder af engelsk Landliv. Den udkom 1766 og er forfattet af Oliver Goldschmidt (1728—1774). Paa Bogens første Blad fortæller Præsten, at han valgte sin Kone, som hun valgte sin Brudeklædning, ikke efter dens fine, straalende Udseende, men efter mere varige Egenskaber. — ⁷⁾ (Latin). Undertiden ser Mængden det rette, men der er ogsaa Tilfælde, hvor den fejler. (Horats Breve II 1. Vers 63). Junge giver Horats (se S. 58) fuldstændig Ret i dette Syn paa Almuen.

Landmanden nyder da tidlig de ægteskabelige Glæder, og han nyder dem længe, thi og heri ere hans Ønsker simple. Overhovedet har Bonden en sand patriarchalsk Høiagtelse for Ægtestanden og begge Kiøn ansee det som meget vanærende for sig om de ikke kan blive giftede og meget tidlig giftede. Jeg har derfor mere end eensgang med megen Forundring hørt Karle, som nærmede sig til det 30 Aar beklage, at de endnu ikke havde, som det heder, forandret sig, og at de nu vare for gamle til at tiene. Intet er heller Landmanden kiere, end at see sig forynget i en Plovkiøring, som han og næsten tager ligesaa tidlig med sig, som hiin Americaner¹⁾, der bandt sin Søn oven paa Ploven og Jyden, som binder sin spæde Affødning til den knoklede Plovhest og til Møgvognen²⁾. Dog — est ubi peccat³⁾, thi hvorfor skulde ikke her ogsaa de unge Karle kunne frie til en Gaard? ja undertiden til et Vænged⁴⁾ eller blot noget gammelt Boehave og Kiøkkentøj, men da er det sædvanlig den erfarne Enke, som seer til, og hun følger da gjerne samme delicate Grunde, som de, efter hvilke hiin Romerske Dame købte den nøgne Slave, som paa Auctionen fulgte i Nummer med Lysestagen⁵⁾. Ja, jeg har kiendt dem, som efter gammel Tydsk Ærlighed har celebreret »Probenächte«⁶⁾ med flere⁷⁾, inden de bestemte sig. Disse Ægteskaber blive da saa som saa, og saavel Prøven, som det ærværdige Koketterie uagtet⁸⁾, sædvanlig skadelige for Folkeformerelsen, men ofte har jeg undret mig over at de ikke ere ulykkeligere, thi den Kierlighed, som er blandet med Bihensigter, gaaer uden for det sande Øiemærke⁹⁾ og er

¹⁾ en hos Junge sædvanlig Stilfejl at bruge det bestemte Stedord hiin for det ubestemte »en«, hvilken maaske skyldes, at Bogen opr. er skrevet for en mere fortløbende Vennekreds (jf. Indl. S. 8 og 27). J. henviser (J. N.) til letrers d'un Cultivateur Americain, Tome 1 (o: en amerikansk Nybyggers Breve), som Udg. ikke kender, — ²⁾ for at han skal kunne styre Plovhesten eller køre Møgvognen. J.s Kilde er Westenholz Prilsskrift, S. 175 (J. N.), men man har vanskelig ved at genkende W.s gribende Skildring af Smaadrenghens Nød i dette tørre Referat. — ³⁾ men der er ogsaa Tilfælde, hvor han fejler (jf. ovenfor). — ⁴⁾ den nordsj. Form for Vænge (J. O.). — ⁵⁾ J.s Kilde til denne Anekdote har jeg ikke kunnet skaffe mig Oplysning om (maaske Satirikeren Juvenal); man skulde (jf. Udg. Indl. S. 43) ikke tro, det var en Præst, der havde skrevet saa let Stil som her. — ⁶⁾ holde Prøvenætter; denne Skik (eller Uskik) synes ellers ikke at være kendt (eller omtalt) i Danmark, Fellberg har sualedes ingen Prøvenætter i sin jydsk Ord. Men i Tyskland, særlig Schwaben og Balern, var denne Skik godt kendt. Karlen kunde besøge sin Udvalgte flere Prøvenætter, inden bestemt Afgørelse om Bryllupet blev truffet. J.s Kilde er vist den S. 59, N. 3, nævnte Meiners: Briefe über die Schweiz III. Del. — ⁷⁾ o: unge Karle. — ⁸⁾ tysk Ordstilling, betyder: til Trods for Prøven. — ⁹⁾ 3die Udg.: Øjemed.

ingen Kierlighed; undertiden kunde og i saadanne Partier Hustruen være Hosbondens Moder, og det ømme Venskab, som aldrig kan bestaae med Ulighed i Alder, maae da være fremmed i deres Hytte og naar Vanen omsider har gjort Hosbonden ligegyldig ved det attraaede Gode, anseer han Hustruen som han maatte lade følge med fordi han uden hende ikke kunde komme i Besiddelse af hiint Gode, som det allerundværligste Møbel af alle. — Men det er Tid at vende tilbage. En anden Aarsag til Bondestandens physiske Svækkelse, kan maaskee og søges i de nærbeslægtede Ægteskaber. Man kan vel slutte fra Sædekornet til Mennesket; udstrøer man stedse paa sin Ager den Sæd, som fra Aar til Aar var høstet af den, da vanslægter Frugten. Det er en Erfaringssats¹⁾, at det Sædekorn som hentes fra andre Egne, trives bedst i Jordens Skiød. Men Anvendelsen deraf passer sig²⁾ endnu ikke paa Bonden, han opsøger sin anden Deel i sin egen Cirkel, og han maatte søge hende der, thi ligesom hiin Stymper Prometheus var smedet til Bierget Caucasus³⁾, hvor Grypherne⁴⁾ daglig udhakkede hans immer⁵⁾ voxende Indvolde, saa vare og Bønderne stedse indsluttede inden for en magisk Kreds og bundne til den Plet Jord, som frembragte dem, med Lænker smedede i den graae Alderdom⁶⁾ og som vare, ligesom alt gothisk Arbeide⁷⁾, saa forsvarlige, at Tiden først nyelig har kunnet overfile dem. Forverdenens Philosoph⁸⁾ havde vel, til Held for Staternes Styrke og huuslig Orden og Kierligheds-Baandets Udvidelse⁹⁾ iblandt Menneskeligheden og Industriens¹⁰⁾ Forøgelse, udstrøet hine politiske Maximer¹¹⁾, at Ægteskaber imellem nær beslægtede vare ugudelige og denne Sæd har endog fæstet saa varige Rødder, at

1) 3die Udg. Erfaringssætning. — 2) forældet Sprogbrug, jf. Side 63, Linie 8. Meningen er, Bonden gør ikke for sit eget Vedkommende Brug af ovennævnte Erfaringssætning, at fremmed Sæd trives bedst, men, siger Junge straks efter, han kunde heller ikke gøre det, lænket af Slavnsbaandet som han var. — 3) til Straf, fordi han havde ranet Ilden fra Guderne til Menneskene. — 4) (græsk) Gribbene. Junge afviger fra den almindelige Sagntype (jf. C. Blochs dejlige Maleri), at det var en Ørn, som fortærede den bundne Prometheus' Lever, idet den bestandig voksede ud igen. 5) 3die Udg. bestandig. — 6) Oldtid; dette er ikke i strængeste Forstand historisk. Slavnsbaandet blev først indført af Kristian 6te i Aaret 1733, men Junge mener, at Bondens elendige Stilling strækker sig helt tilbage i den nordiske Oldtid (jf. Side 57). — 7) 2: middelalderligt, jf. S. 63, N. 3. — 8) 2: Oldtidens Filosofer. — 9) naar man ikke bare lod den ægteskabelige Kærlighed indskrænke sig til sine egne, men udstrakte den til Fremmede. — 10) 2: Virksomhedens, jf. S. 76: 'huuslig Industri'. 2: Husfild, og S. 82, N. 3. — 11) juridiske (her privatretslige) Grundregler.

Bonden endnu troer, at Forbindelsen imellem Sødskendebørn er ulykkelig og syndig, om han endog har faaet offentlig Aflad¹⁾ derfor og han vogter sig stedse, saa nøie som mueligt, ikke at træde Ærbarheden for nær; men den offentlige Opdragelse²⁾ har dog havt en skadelig Indflydelse paa ham (thi hos denne Stand seer man det især, at Lovene ere det samme for det hele, som Opdragelsen for Individet) og hvor kan det andet være, da man finder hele Byer, ja hele Egne, hvis Beboere ere gandske besvoglede med hinanden og saa sammenkiedede, som Humleranker³⁾).

Og endnu een Aarsag — Brændeviinen, denne infernalske⁴⁾ Drik, som Bonden saa rasende elsker og som saa mange ved enhver Leilighed, nedsvælger i saadan Overflødighed, at de tabe den ene Sands efter den anden, lige indtil den groveste af dem alle, Følelsen. Lyst til Beruselse var vel alle nordlige Folk egen og Scytherne⁵⁾ vare allerede, som Bonden kalder det, dygtige Pibe-Støvler og de drak den græske Cleomenes⁶⁾ saaledes paa Peltsen, at han blev gal derved, hvorfor og Grækerne siden efter kaldte det at scythisere⁷⁾ naar nogen arbeidede paa en Perial: i Cyri Tid kunde Massageterne⁸⁾ ikke tvinges ved Vaaben, men i Fuldskab og de vare saa lystne efter en Ruus at de satte sig i Vennekreds omkring en Ild, hvor Røgen af en Frugt⁹⁾ gjorde dem alle afsindige, ligesom endnu Kalmukkerne¹⁰⁾, der udstrakte paa Maven omkring en ulmende Tobaksgrav forøge deres Brændeviins Kraft¹¹⁾

¹⁾ I Følge Kristian d. V' Danske Lov, 1783, 3—16—9^a, var Ægteskaber mellem Sødskendebørn og Næstsødskendebørn forbudt. Dog skulde dette ikke straffes, hvis de uden Vidende og Vilje alligevel var kommet i Ægteskab sammen (§ 97). Den offentlige Aflad (o: offentlig Skriftemaal) er en Misforstaaelse fra Junges Side, det hørte hjemme i Lejermaalssager. Sml. Suhms Skildring af Verden, S. 34, der fortæller det samme om Almuen. — ²⁾ Junge tænker her (ironisk) paa Stavnsbaandet. — ³⁾ Jf. Side 106. — ⁴⁾ djævelske. — ⁵⁾ se Udgiverens Indledn. S. 17 f. Junge vil altsaa i det følgende forstaa Bøndernes Drukkenskab dels deraf, at dets formodede Stammefædre, Scytherne, i Oldtiden var saa fordrukne, dels deraf, at det er en almindelig Last hos alle uciviliserede, lavstaaende Folk. — ⁶⁾ Thermopylæhelten Leonidas Broder. Scythiske Gesandter havde lært ham at drikke Vinen ublandet, men da Grækerne ellers drak Vin blandet med Vand, kunde han ikke taale det og blev vanvittig deraf (Herodot VI Bog, 84. Kap.) — ⁷⁾ græsk episkythizo, fik deraf Betydningen paa scythisk Vis at drikke ublandet Vin (Herodot VI, 84). — ⁸⁾ vildt Nomadefolk Nord for Aralsøen; som bekendt faldt Kyrus paa et Tog imod dem 529 f. Chr. Han havde dog først hugget en Tredjedel af deres Folk ned, da de havde beruset sig i Vin i hans paa Skrømt forladte Lejr (Herodot I, 211). — ⁹⁾ som de havde kastet paa Baalet (Herodot I, 202), han fortæller det dog ikke om Massageterne, derimod om et Folk, der bor paa Øer i Araxesfloden (Arus). — ¹⁰⁾ Junges Kilde Udg. ubekendt, ligesaa ved de nordlige Amerikanere. — ¹¹⁾ o: den af Hoppemælk lavede «Koumis» (se 1ste Udg. Side 123).

ved at trække den gloende Røg til sig igiennem hule Been; de nordlige Amerikanere søgte og at skille sig ved den smule Forstand, som Naturen havde betroet dem, ved Hjælp af en Maiz-Drik, fermenteret¹⁾ ved Tyggemad og Climaten²⁾ undskyldte paa nogen Maade alle disses Higen efter giærede Drikke; men — Brændevinen!

At Mortaliteten³⁾ tager saa overordentlig til i Petersborg fra Menneskehedsens 20de Aar af, tilskriver Storch⁴⁾ især Brændevinen, og vel ikke uden Grund; thi Th. Pennant⁵⁾, som i hans Bog af London saa meget ivrer imod denne Pøbel-Nektar, paastaaer, at een Porter-Drikker kan bære Dragter, som ti Brændeviinssvælgere maae lade ligge og B. Franklin⁶⁾ paastaaer atter og beviser med sit Exempel som Bogtrykkersvend hos Watt⁷⁾ i London, at han som blot Vanddrikker, hvorfor man og kaldte ham den amerikanske Vandmand⁸⁾, kunde bære i een Haand, hvad neppe nogen af hans 50 Medarbeidere, som vare umaadelige Øldrikkere kunde tvinge med begge Hænder. Af Nidkierhed overdriver Pennant vel dette noget, men vist nok maae denne Ilddrik være skadelig baade for Siel og Legeme. Den nedstyrter Fornuften fra sin Throne og man seer at den hos Drankeren aldrig naaer sin oprindelige Værdighed. Og hvor meget forstyrrer den ikke den dyriske Oeconomie⁹⁾ hos Mennesket? Den hindrer Uddunstningen¹⁰⁾, den fordærver Lungerne og sammenkrymper de øvrige Indvolde; Brændeviinsdrikkeren taber derfor sin Madlyst og Ganen vænnes til det stærk pirrende, Bonden kan derfor strøe Salt paa sit Smørrebrød, om Smørret endog er fyensk¹¹⁾ og det røgede skarpsaltede Flesk skierper han endnu med nyt Salt. Det sørgeligste heraf er dette, som Erfaring viser, at naar Indvoldene først eengang rigtig ere indludede¹²⁾ af hiin Gift, hvilket hos Bonden skeer tidlig, da fordre de stedse denne Næring og for at opfylde denne

¹⁾ gæret. — ²⁾ c: det barske Clima. — ³⁾ Dødeligheden. — ⁴⁾ I hans Gemählde (c: Billeder) von St. Petersburg 1793 I, S. 118—119. Heinrich Friederich Storch (f. 1766) var en i sin Tid meget betydende Nationalekonom og Statistiker, Prof. i St. Petersburg 1788 og Lærer for de kejserlige Børn. — ⁵⁾ Pennant (1726—1798), engelsk Rejsende og Naturforsker (Zoolog). Junge sigter til hans Bog »Of London« 1790, Side 279. — ⁶⁾ I hans Selvbiografi III. Kap., Opholdet i London. — ⁷⁾ engelsk Bogtrykker, ikke den berømte Opfinder James Watt. — ⁸⁾ Junges morsomme Oversættelse af »The Wateramerican«. — ⁹⁾ den legemlige Sundhedstilstand. — ¹⁰⁾ Udsvedningen, Transpirationen. — ¹¹⁾ c: skarpsaltet, se Side 101, 6. — ¹²⁾ gennemtrængte.

uskyldige Fordring har man her vedtaget utallige Gilder og Sammenkomster baade efter jødisk og barbarisk Skik, thi Tyldelysten er en Sygdom, for hvilken Mennesket synes lige saa lidet at ville helbredes, som for Kierlighed. Den tidlige Vane og Bondens gode Natur foraarsager vel, at Følgerne heraf ikke ere saa dræbende for ham, som for andre, men dog kan han med al sin øvede Styrke ikke imodstaae det indsluttede Ildhavs vulkaniske Udbrud, han maae derfor i de følgende Dage, ligesom efter enhver Ildebrand, slukke de luende Ruiner med vældige Øllstrømme¹⁾ eller i Mangel deraf maae han bøde efter Keiser Karl Magnus's²⁾ Krigs-Artikel, som findes ved den Saliske Lov³⁾; thi denne store Menneskekjender befalede, at hans Soldater, naar de den ene Dag havde drukket Forstanden bort i stærke Drikke, skulde den anden Dag drikke den tilbage igien i Vand og naar de havde faaet den, da endnu drikke Vand, indtil de fortrøde deres Fylderie. Det første Punct af denne Sundhedslov opfylder Bonden endnu den Dag i Dag er, men hvad den sidste angaaer, da synes Erfarenhed⁴⁾ at bevise det modsatte. Allerede paa den Tid var da Naturens første og uundværligste Gave en Straf for Mennesket, hvad Under da? at den nu er det efter Love⁵⁾ og den er det virkelig, thi forresten smage vi her aldrig Vand, omendskiøndt vi, ligesom Digteren anmerker om Hollænderne, boe midt i Vandet⁶⁾. Det er ellers besyn- derligt, at Bachus ikke saaledes her brændemerker sine Dyrkere i Ansigtet, som i Kiøbstæden, hvor man seer een Mester Biberius⁷⁾ efter en anden stige op af Kielderne med Hoveder, ligesom den glødende Fuldmaane, naar den kommer fra Frue Thetis's Skienk⁸⁾.

Zurück vom vollen Glase
mit einer Kupfernase⁹⁾.

¹⁾ Jf. J. s. Bryllupsskildring, hvor han fortæller, at man den 3die Dag slukker Indvoldenes Brand ved tilligemed Brændevin at drikke Øll. — ²⁾ c: Keiser Karl d. store (742-814). — ³⁾ I de Capitularier, som Karl d. Store, 803, føjede til den gl. saliske Lov fra det 5te Aarhundrede (se Allgemeine Geschichte 2, Hauptabt. II, 3, Side 1103); Boretius, Legum Lectio II, Capitularia regum Francorum Side 111 f. (Hannover 1888) — ⁴⁾ 3die Udg. Erfaring. — ⁵⁾ der maa sigtes til Vand og Brød-Straffen. — ⁶⁾ Om Danskerne passer det samme, som der siges om Hollænderne: Hvem tror det vel? de ligger midt i Vandet, og aldrig dog de Vandet drikker, hedder det i Charles Ogler (se S. 75,4): Iter Danicum, Svevicveum, Polonicum 1656, S. 38 (Luxdorph II, S. 94). Citeret efter den danske Oversættelse i Memoirer og Breve, udg. af Clausen og Rist XX B 20. — ⁷⁾ (Latin) Svirebroder. — ⁸⁾ Thetis, Achilleus' Moder, var Havgudinde, hendes Skienk (c: Skænk) altsaa Havet. Junge gør i Holbergs Aand og Stil (Per Paars) en parodisk Brug af de forældede mytologiske Omskrivninger af Naturting. Jf. Indl. S. 44, N. 1. — ⁹⁾ (tysk) Tilbage fra det fulde Glas med en Kobbernæse.

Aarsagen dertil er ventelig denne, at Bonden hyppig ved sin Spise bruger Melk, som er et kraftigt Middel mod alt Gift, og han maae ofte afbryde sin Ruus, for at gaae til sit Arbeide, der stedse er angribende¹⁾ og sundt; dette finder ikke Sted hos hine, som roeligere kan bachanalisere²⁾ indtil de omsider blive til omvankende Distilleer-Kiedeler³⁾. Men at Arbeidet især er Aarsag dertil, seer man af den rigere Bonde; thi naar han omsider har bragt det saavidt, at han i Ørkesløshed kan pimpe, da bliver han snart til en kloderund Brændeviins-Tomling⁴⁾ og hans Næse ligesaa blomstrende, som hans Tilstand.

Børnenes Ansigtstræk ere i Almindelighed smukke, men som det gaaer sædvanlig med Mennesket, at de kiønneste Børn blive som oftest de grimteste naar de voxer op, saaledes forholder det sig og med Bonden. Nogen Aarsag til denne Forandring maae vel søges i den almindelige Fraadsevorenhed, hvortil Børnene strax fra deres spædste Aar vænnes, og som saa meget udvider Musklerne. Ogsaa kan Mangel paa Aandsdannelse bidrage noget dertil. Da Sielen saa meget forsømmes, saa udbreder den ikke sielden kiendelige Spor af denne Forsømmelse i Ansigtet, som sædvanlig er den Form, hvori Aanden udtrykker sig, dog ikke i lige Grad under lige Omstændigheder hos alle. Jeg har havt Leilighed til at kiende tvende Slags Bønder, nemlig Skovbyggere og de saa kaldte Hedeboer, men jeg har rigtig fundet det bekræftet, hvad Frankrigs Plinius⁵⁾ har anmerket, at de første ere mere vel-dannede, vittigere og hurtigere, hvilken sidste Omstændighed

¹⁾ anstrængende. — ²⁾ solde, svire. — ³⁾ Brygkedel, Brændevinstøj, ogsaa Ordspil med »destillere« i Betydningen sætte over Styr. — ⁴⁾ Tomling er et halvkugleformigt Bæger, der ikke kan vælte. — ⁵⁾ saaledes kalder J. den store franske Naturforsker Buffon (1707—1788), fordi denne ligesom Plinius d. ældre i Oldtiden (dræbt Aar 79 ved Vesuvus Udbrud) havde søgt at indeslutte hele sin Samtids naturhistoriske Viden i et bindstærkt Værk, som begge Steder har Titten: Naturens Historie. Junge gengiver i det følgende Buffons l'histoire naturelle III. Bind, Side 203, nogenlunde korrekt, dog er der hos Buffon ikke Tale om en Modsætning mellem Skovbyggere og Hedeboere, men om en Modsætning mellem Folk, der bebor de højereliggende Egne, og Folk, der bebor det lavereliggende Land. Men Junge har altsaa fundet ganske samme Forskel mellem Skovbyggere og Hedeboere, som Buffon mellem Højlands- og Lavlandsboere. Denne Forskel søger Junge i Buffons Aand at forklare af de hjergagtige Strækninger som stedse findes i Skovene o. s. v., den skal vel snarere forklares af, at Skovbyggerne, hvorved Junge ganske sikkert tænker paa de senere saa velkendte, iltre, livlige Kulsviere, er af en ganske anden Race end Hedeboerne (Beboerne af den sjællandske Hede mellem Roskilde, Køge og København), Landets oprindelige Befolkning. Efter Sagnet, som Junge næppe har kendt, skal Kulsvierne være indkaldt fra Ardennerbjærgene i det 12. Aarh.

kan være grundet i de biergagtige Strækninger, som stedse findes i Skovegnene og som altsaa under Gangen fordrer en større Anstrængelse hos Mennesket, hvorved Legemet vænnes til større Hurtighed. Men hvor meget staaer ikke Sielens Hurtighed i Forbindelse med Blodets og Vædskernes hastigere Omløb? Hvad Hedeboerne derimod angaae, da siger hiin Skribent, at de som fødes paa Sletterne ere sædvanlig formedelst Jordens Siidhed, Vandets mindre Reenhed og den tykke Luft, plumpe, dummere & les paysannes toutes laides¹⁾. Men dette sidste er dog meget sagt! og hvorledes vilde Buffon kunne bevise det, dersom ikke den almindelige Omstændighed kom ham til Hielp at Landet maae sædvanlig tolde²⁾ alle sine raske Folk til Kiøbstæderne eller maaskee rettere sagt, de³⁾ ile selv derhen, hvor den gamle Uenighed imellem Smukhed og Dyd⁴⁾ gjør mindre Opsigt; thi gives der iblandt Landalmuen, jeg vil ikke sige en Skønhed, men kun en Taaelighed, en Som-Folk-er-fleest, da omfløttes⁵⁾ saadan en Blomst hastig i Storstædernes Clima, som ikke skikker sig for Blomster, end ikke for Bonderoser, med mindre de ere i Drivhuse. De vende vel omsider tilbage, men med faldne Blade og saaledes behandlede, at det skal i dette, som i flere Tilfælde, være en klog Fader, der kan kiende sit eget Barn.

Det lysegule Haar er næsten ligesaa sieldent iblandt disse Aborigines⁶⁾, som fordem i Grækenland før Homeri Tider, hvilken ikke forglemmer at anmerke det som en Skønhed hos hans Helte⁷⁾. Ja endog i vor Edda seer man hvor meget de gamle Nordiske Folk have gjort af denne gyldne Hovedprydelse, da den hvideste Blomst⁸⁾, som de kiendte, blev efter Balders Haar kaldet Balders Øienbryne og i Sagarne kaldes ene det gule Haar fagert. Det sorte Haar er derimod endnu sieldnere hos Bonden, men alt helder det i mere eller mindre Grad til det mørkebrune⁹⁾.

¹⁾ »og Bondepigerne alle grimme«. Hermed slutter Buffoncitaten, som Junge næppe kender fra Buffons eget Værk, derimod fra Erik Pontoppidan: Forsøg til Norges naturlige Historie II 386, Note, hvor dette Citat findes i sin Helhed. — ²⁾ afgive som Told, jf. S. 65. — ³⁾ »de smukke Bondepiger. — ⁴⁾ J. tænker paa den romerske Digter Ovids Sentens: *lis est cum magna forma pudicitia* (Heroides 16, 288), »der er Strid mellem Kyskhed og stor Skønhed. — ⁵⁾ 3die Udg. omflyttes. — ⁶⁾ (Latin) Urindbyggere, et Lands oprindelige Beboere, sml. 64,4. — ⁷⁾ saa berømte Helte som Achilleus, Menelaus og Odysseus hos Homer har guldgule Løkker. — ⁸⁾ (se Snorres Edda: Gylfaginning, Kap. 21) den saakaldte Baldersbræa »Balders Øienbryn (det er just ikke strengt logisk at anføre den hvideste Blomst som Bevis for, hvor højt Nordboerne elskede »det gule«). — ⁹⁾ dette Punktum faldet ud i 3die Udgave.

At see Bonden bære Alderdommens graaehaarede Krone, er en Sieldenhed og dersom Naturen nogensinde giver ham denne, som Salomon kalder det, Prydelse¹⁾, da skeer det i Almindelighed meget sildig. Jeg har kiendt Folk af Bondestanden, som efter Talemaaden vare langt henne i den fjerde Snees, men hos hvilke endnu ikke eet eneste graat Haar var synligt. Hvad er ellers Aarsagen til dette Phænomen, som hos adskillige yttres sig saa meget tidlig? Nogle mene det er Kulde, Strabadser, og Haarets jevnlige Udsættelse for den frie Luft, som udtørre dets fine Canaler, men Bonden beviser det modsatte; andre sige at det er Svækkelse i den indvortes Legems-Oeconomie, men jeg har kiendt Skrædere og Vævere, som ikke vare stærke og dog ikke, som Bonden siger, graahovede; atter andre, at pludselig Frygt skal hastig kunne frembringe dette Særsyn. Den Tübingske Læge Sam-Georg Gmelin²⁾ har og i hans Russiske Reise søgt at opløse dette Spørgsmaal i Anledning af hans Undersøgelse om Aarsagen til visse mørkfarvede Dyrs Overgang til Hvidhed med Vinteren; men han er tilsidst ikke nærmere ved Maalet, end Syrach var det i sin Tid, som lader de omflyvende curæ³⁾ bepuðre vor Hovedisse, og Naturen siger nok til os her, som saa ofte: *meum peplum mortalium nemo retexit*⁴⁾ thi hvor mange Undtagelser taale ikke hine Gisninger. Dog — at slutte fra Bonden kan det ikke nægtes, at ligesom hans Fornødenheder ved Vanen ikkun ere blevne faa, og altsaa let at tilfredsstille, saa boe og de nagende Bekymringer sieldnere i hans Hytte, end i de Mægtigeres Palladser. Bonden er et synligt Beviis hos os, at Grunden til vor Lyksalighed ligger ikke saa meget uden for os, som inden i os, han lærer os, at det ikke er

¹⁾ J. tænker enten paa Salomons Ordsprog 20, 29: En Pryd for de unge er deres Kraft, og et Smykke for de gamle er de graa Haar, eller paa 16, 31: Graa Haar ere en dejlig Krone, naar den findes paa Retsfærdigheds Vej. — ²⁾ Gmelin, (1744—74), Professor i Botanik i St. Petersburg. Han er i sin »Reise durch Russland« 1770 I. S. 38—40 (Luxdorph I, Nr. 1310) tilbøjelig til at tilskrive Hermelinens, Snehønsens o. s. v. Vinterhvidhed Mangel paa tilstrækkelig Næring; han mener ogsaa, at de gamles Graahaarethed skyldes svækket Fordøjelse og Næringsdygtighed; jf. Junge ovenfor »Svækkelse i den indvortes Legemsekonomi«. — ³⁾ (Latin) Bekymringer; J. tænker vistnok paa Syrachs Visdom 30, 26: Nidkærlighed og Vrede formindske Levedagene, og Bekymring gør gammel før Tiden. — ⁴⁾ (Latin) »Ingen dødelig har været min Kæppe op«, o: aabenbart mine inderste Hemmeligheder. Overskrift vistnok over Templet i Dendra i Øvre-ægypten (jf. J. s. Gienpart af en Skrivelse angaaende Dr. Galls sidste Forelæsning 1805. Side 44).

Tingene selv, som gjøre os ulykkelige, men Forestillingen om Tingene. Hans Spise er og stedse simpel og eensformig og let at erholde hans Liv flyder altsaa jevnt hen, som den sagterindende Bek, endskjøndt ikke iblandt Roser, saa dog uden at plumres i dens Klarhed; men hvor mange saavel virkelige, som indbildte Sorger qvæle¹⁾ ikke det oplyste Menneske, hvis ofte svækkede Nerver ere mere følsomme. Vi besidde det lykkelige eller ulykkelige Fortrin fremfor hine, at vi kunne anstille flere Sammenligninger, vores Blik ind i Fremtiden er skarpere, vore Ønsker strække sig saa ofte ud til det, som vi aldrig kunde naae, for aldrig rigtig at nyde det, som vi have. Naar det tilkommende hos os opsluger vor hele Tid, da overrumpler det hiin²⁾ uventet under fuldkommen Nydelse af det nærværende; thi han afficeres blot af det, som rører ham sandselig. Tilvext i Kundskab, siger Salomon³⁾ og Lessing⁴⁾, er Tilvext i Smerte; thi Mennesket kan da betragte sin Elendighed og om end Viisdommen giver ham større Kræfter til at bære dem, saa paalægger den ham og saa megen større Vægt, thi den detaillerer ham Elendigheden⁵⁾. Men skulde disse Sielens Stormvinde ikke kunne ryste Legemets Fasthed og udbrede tidlig Alderdommens Riimfrost over vore Isser og dens Kulde i vore Hierter! dog, lad det saa end være, de bringe kun det som kan fryse, til Jorden igien, men det som derved opdrages — til Evigheden.

Hvad Pontanus⁶⁾ og Linne have⁷⁾ anmærket om de til Østersøen grændsende Folk, at de i Almindelighed have graa-blaae Øine (irides cinereo-coerulescentes⁸⁾) gielder især om Bønderne; det er derfor langt sieldnere her, end i de andre Provindser, at finde det stærktalende brune Øje⁹⁾, som stedse synes at røbe en fyrigere Vert eller Vertinde i Beenhuset¹⁰⁾.

¹⁾ pine. — ²⁾ Bonden. — ³⁾ saaledes Prædikerens Bog I, 18: thi hvor megen Visdom er, der er megen Græmmelse; og den, som fører sin Kundskab, fører sin Smerte. — ⁴⁾ (1729—1781) berømt tysk Forfatter, Dramatiker og Oplysningskribent. — ⁵⁾ Meningen er: lader ham føle sin Ulykke saa meget mere indtrængende i det enkelte. — ⁶⁾ i hans Historie Danicæ, S. 777. Hollænderen Pontanus (1571—1639) var dansk Historiograf fra 1618 til sin Død. — ⁷⁾ 1ste Udg. haver. — ⁸⁾ (Latin) aske-blaa Øjne. Udtrykket stammer fra Linnés Fauna Svecica 1746, S. 1. Man behøver ikke at tro, at J. har studeret disse to Forfattere og har sin Viden direkte fra dem; ligesom i Spørgsmaalet Buffon (S. 72) har haft Pontoppidans Forsøg til Norges naturlige Historie 1753 (II. B., S. 351) til Kilde (Jf. I. S. 22). — ⁹⁾ Kulsvierne i Nordsjælland har dog altid udmærket sig ved deres livlige, brune Øjne. — ¹⁰⁾ c: Hovedskallen eller Øjenhulen.

Indtil den sildigste Alder ere Bønderfolkenes Tænder sædvanlig hvide og det indtil Misundelse endskiøndt de aldrig rygtede dem; det maae altsaa være Arbeide, Mangel af Specerier¹⁾, jevnlig Meel- og Tykmelks-Spiser, som udrette mere her end alle det hellige Romerske Riges²⁾ Tand-Doktore i Stæderne.

Da jeg første Gang traadte ind i en Bondehytte, kom Huusfaderen, som jeg allerede længe havde kjendt, smilende mig imøde, hævede sin højre Haand op til Munden, kyssede den og rakte mig den derpaa fredelig. Hans fireaarige Søn, som han ved Haanden havde ledet hen imod mig tiltaledede han derpaa saaledes: Kys Haanden og giv Manden. Denne Maade at hilse paa³⁾, som nu er meget almindelig iblant Bønderne, paa Frideriksborg Amt, ligesom den i Ogiers⁴⁾ Tid 1634 synes at have været brugelig iblant de Helsingørske Damer, er nok af østerlandsk Oprindelse⁵⁾, ligesom saa mange af Bondens Skikke. Naar den ene Bonde ellers kommer til den anden i hans Huus, da bestaaer hans Hilsen ligesom i Ogiers Tid⁶⁾ fornemme Folkes, i et blot Haandtryk ledsaget af dette simple Ønske: god Dag. I Henseende til Hovedet orientaliserer⁷⁾ Bonden atter saa meget, at han næsten anseer det som vanærende at blotte det; han lader ligesaa urokkelig som Qværkerne⁸⁾ sin Hat sidde paa det Sted, hvortil den er bestemt og det er ikke usædvanligt at høre Bønderne, ligesom hine at sige du til hinanden, de maae have talt med hinanden før eller ikke. Men aldrig har jeg seet Folk af Bondestanden enten ved deres Ankomst eller Bortgang at hilse hverandre med Broderkysset og altsaa heller ikke med Judas-Kysset.

Hvad man finder hos Bonden, saavel af Boehave, som andre Materialier, det er alt giort til Styrke⁹⁾; Bonden er

¹⁾ Krydderier. — ²⁾ Tyskland; til 1806 det tyske Riges officielle Titel. — ³⁾ Feilberg omtaler i Dansk Bondeliv I, 338, denne Skik som deende; den findes endnu i Talemaaden: modtage en med Kyshaand, ☉: med kyst Haand = modtage en gæstfrit og imødekommande. — ⁴⁾ Ogier (1595 - 1654), Sekretær i et fransk Gesandtkab, der 1634 besøgte Danmark i Anledning af den udvalgte Prins Kristians Forædling, og som senere besøgte Sverrig og Polen. Han fortæller i sin Iter Danicæum 1656 S. 26 (se Memoirer og Breve XX. Det store Bilager i Kløbenhavn 1634, S. 6; jf. her S 70, N. 6: Naar de hilser en Forbigaaende, hvad sjældent sker, bøjer de sig ikke eller nejler, men svarer undertiden med et Kys paa deres Haand eller ved at bevæge Læberne en Smule. — ⁵⁾ det er jo Junges sædvanlige Teori, at Bondens Skikke og Tro er østerlandske (jf. S. 9), han søger i et udeladt Stykke at sandsynliggøre denne Opfattelse bl. a. ved at henvise til Jobs Bog, Kap. 31, Vers 26 - 27, hvor Haandkys ganske rigtig omtales. — ⁶⁾ Iøvrigt hilser man dem (☉: de fornemme Damer) ikke med Kys, men blot ved at tage dem i Haanden. (Ogier 34, Memoirer og Breve XX, S. 16). — ⁷⁾ bære sig østerlandsk ad. — ⁸⁾ berømt engelsk Sekt, opstaaet i det 17de Aarhundrede. — ⁹⁾ ☉: lavet saa solidt som muligt.

overhovedet en stærk Materialist¹⁾. Han seer ved enhver Ting mere paa det varige, end paa det siirlige, og dertil har han mere end een Grund. Hans Følelse er ved det grovere Arbejde hærdet og hans Scener²⁾ ere stivnede ved den hæftigere Anstrængelse. Hvad der er tyndt og svagt, det staaer ham kun slet i Næverne; thi han frygter altid at det skal falde sammen i hans Jernhaand. Det er kun Skade, at denne hans stærke Smag ogsaa strækker sig til hans Plov, som saa ofte falder Lastdyret besværlig; men han har arvet den af sine Forfædre og blot derfor er den uforbederlig. I Særdeleshed er hans Bord, som staaer i det ene Hjørne af hans Stue, omgivet paa de tvende inderste Sider med nagelfaste Bænker, i den sande egyptiske Colossal-Smag³⁾ af tykke Ege-Planker, hvorefter den Talemaade hos Bonden kommer: at slaae i Planken, som er meget brugeligt ved Kortspil. Et Stykke Møbel har jeg især funden hos den siellandske Bonde og som er ham ligesaa uundværligt, som hans lille Hænge-Skab, og det er en Lojbænk⁴⁾, men som kun sædvanlig bestaaer af blotte Bredder. Den svenske Landmand kalder den en *Zoffa*, og i Sandhed tjener den og til samme Brug hos dem, som en *Zofa* hos de Store. Dette Mageligheds Reedskab, som man ingensteds vil finde saa hyppigt som her, viser temmelig den Siellandske Bondes Character og at han endnu ikke er kommen saavidt i huuslig Industrie⁵⁾, som han burde, thi Lojbænken er ligesaa sielden ledig som Amerikanernes Hængeseng⁶⁾, og ofte sukker den under flere Kroppe tillige, som da efter Bondens Talemaade række Bænke. Noget hvorover og Holberg har opholdt sig i sin Peder Poors⁷⁾, hvor han meget jevnlig laaner Stoffet til sine Carricatur-Grupper af siellandske Situationer, han lader derfor Fuldmagten⁸⁾ Christen Stork foreholde sin Hosbonde Fogden, til Advarsel mod Krig, det store Livets Gode, som Freden forskaffede ham: en rolig Morgen-Søvn, en Sup Brændeviin, Tobak, Øllebrød, nok en Sup og endnu strax efter denne Frokost:

Paa eders Lojbænk da I nok en Time sover⁹⁾.

¹⁾ her naturligvis ikke Modsætning til Idealist, men bruges, fordi det solide passer Bonden bedre end det spinkle, siirlige. — ²⁾ ogsaa 3die Udg. — ³⁾ man tænke paa Pyramiderne, de ægypt. Billedhuggerarbejder. — ⁴⁾ 3die Udg. Løjbænk. — ⁵⁾ Huslid, jf. S. 67, N. 10. — ⁶⁾ Udg. kender ikke J.s Kilde. — ⁷⁾ andre Steder har J. den rette Form. Paars (rimende paa Aars). — ⁸⁾ saaledes i Peder Paars, men hele 3. Udg. har som i Nutiden Fuldmægtigen. — ⁹⁾ Peder Paars 1ste Bogs 4de Sang, Liebenbergs Udg., S. 68.

Denne Bænk, eller i Mangel deraf en lille halv Seng, som Bonden kalder en *Bet* og hvoraf man har det smukke Riim-Ordsprog hos Peder Syv¹⁾:

Hvo længe ligger paa sin Bet.

Han fanger lidet for sit Neb.

staaer²⁾ hos dem alle i Kakkelovnskrogen, stillet saaledes at de Lojendes³⁾ Hoveder eller Fødder, ligesom det træffer sig kan ligge tæt op til Bilæggeren, som for det meste er sydende heed og ligesom et Vestæ Alter⁴⁾ næsten aldrig frie for Ild; thi i dette Stykke er Bønderpigerne, som skal pleje Ovn, sande Vestalinder. Ja! til min største Forundring har jeg paa mangfoldige Steder erfaret, at naar Hundestiernen⁵⁾ endog gjorde sine Sager ganske got⁶⁾ uden for Huset, da maatte endnu Vulcanus⁷⁾ række den sin Haand inde i Stuen; men dette er næsten almindeligt hos alle Bønder lige fra Nordpol til Sydpol. Hvor stor Uret gjør man derfor ikke Bonden, naar man ofte beklager ham for Høstens utaaalelige Heede? hvad vi kalde heedt, det kalder han endnu kun lunkent. Dog, Bondens Altraae efter Varme kunde nok finde nogen fysisk Undskyldning; thi hans undertiden velholdende stærke Arbeide, som bevirker en heftig og vedvarende Uddampning, maae nødvendig i Frietimerne efterlade sig en mat Kulde, men — Umaadeligheden!⁸⁾ og dog gaaer Bonden ligesom hans Huusdyr, gandske karsk fra det ene Extrem⁹⁾ til det andet fra den strængeste Kulde til den strængeste Hede og han vegeter ret got om Vinteren inden for ved Siden af sin gloende Ovn, (thi han er ikke saa klog, som den russiske Bonde, der lægger sig oven paa den) imedens Naturen uden for hviler

¹⁾ Peder Syv (1631—1702) var Præst i Hellested i Stevns, Sprogmand, Ordsprogs- og Viseudgiver. Det her nævnte Rimordsprog findes i Danske Ordsproge 1682 I, S. 245 og 403. Dog har Peder Syv begge Steder den mere oprindelige Form Bed (oldnordisk beðr, ð: Seng), J.s »Bet« er rimeligvis nordsjællandsk, han anfører senere, at d er blevet til t i en Del nordsjællandske Ord (jf. J.s Ordb. 1ste Udg. S. 373). — ²⁾ i 1ste Udg. Trykfejlen Staaer. — ³⁾ af løje, ð: dovne; Løjbænk betyder altsaa egentlig Dovnebænk. — ⁴⁾ paa Vestas Alter, Roms hellige Arne, maatte som bekendt Ilden aldrig gaa ud. ⁵⁾ Sirius i Stjernebilledet den store Hund, Himlens stærkest lysende Fixstjerne. Solen staar i Hundedagene (d. 23de Juli til d. 23de Aug.) i Løvens Tegn nær ved Sirius. Grækerne forklarede sig Solens Hede i Hundedagene deraf, at denne Stjerne »fordoblede Solens Heede«. (J. N.) — ⁶⁾ 3die Udg. godt. — ⁷⁾ Ildens Gud, »Smedemesterguden«, som J., S. 108, kalder ham, med andre Ord, man fyrede langt hen paa Sommeren. — ⁸⁾ ð: men husk dog paa Umaadeligheden (aml. Side 69: men — Brændevinen). — ⁹⁾ ð: Yderlighed.

under sit hvide Teppe og roelig nyder han det i sin Families Skiød, hvad den frugtbare Høst med begge Hænder rakte ham, uden at misunde eller misundes, og finder paa sin umagelige Zofa en Vederqvælgelse, som Stormanden ikke finder paa sine bløde Bolstere; thi dennes Hvile er ikke krydret ved Legemsarbeide og hvo som ikke kiender Arbeide, kiender heller ikke Nydelse — og som Fyrsten forgieves søger; thi naar er ikke hans Stool haard?

Ligesom Bonden er indtagen af alt det, som trodser af Styrke¹⁾, saa er han og i Henseende til Farverne et Barn i sin Smag; han elsker derfor alt det, som gjør et stærkt indtryk paa Sandserne. Er han riig, det vil sige i hans Sprog, har han det han behøver til at mætte sig og sine²⁾; — er han riig da finder han snart en eller anden omvandrende Apelles³⁾, der overmaler ham Vægge og Dørre og Hylde og Kister og alt med de meest contrasterende Farver. Han seer da for sig Blomster, hvis Lige man ikke finder i hele Naturen; selv langt fra Misundelsens Pile skuer han Contrafeier af Mænd, som have faaet alenlange Næser og Drager af det Slags, som efter ABC skal findes i Indien; men naar Konstneren haver⁴⁾ fremdraget saadant et udenlandsk Foster af hans Imaginations Pulterkammer, da lader han ham altid ligesom Alderdommens Mestere⁵⁾, skrive oven over, hvad det skal betyde for ikke at forville Verden med flere Hieroglypher⁶⁾.

Uvirksomhed er en Hoved-Ingredients i den siellandske Bondes Character; heri ligner han endnu efter saa mange Aarhundrede de gamle Nordiske Nationer Scyther, Celter og Germaner. Hvad Tacitus beretter om de sidste: plus per otium transigunt, dediti somno ciboque⁷⁾, det troer jeg endnu uden Sandhedens Fornærmelse at kunne sige om Bonden. Den søde Ligegyldighed er bleven saa mægtig en Lidenskab hos ham, at intet vilde bringe ham fra at pleie den, hvis det

¹⁾ 3: slutter af Styrke. — ²⁾ jf. S. 110, 8. — ³⁾ berømt græsk Maler i det 4de Aarhundrede f. Chr. (her selvfølgelig ironisk). — ⁴⁾ ogsaa for Junge en gammeldags, forældet Form, som han snart bruger som her for at opnaa en komisk Virkning (saaledes S. 81, N. 7 og 110, N. 2), snart for at gøre sin Stil højtidelig, ophøjet, patetisk. Ellers bruger Junge som vi „har“. — ⁵⁾ Oldtidens Mestre. — ⁶⁾ dengang, 1798, havde man nemlig ikke trods forgæves Forsøg formaaet at tyde denne ægyptiske Billedskrift. Rossetestenen, der muliggjorde Hieroglyphernes Tydning, fandtes 1802. — ⁷⁾ (Latin) „[naar de ikke er i Krig, tilbringer de megen Tid med Jagt] mere med Lediggang, idet de udfylder Tiden med at sove og at spise (Germania, Kap. 15, jf. Udg. Indl. S. 15).

ei var den haarde Nød; men dette var et almindeligt Character-Træk hos alle udyrkede¹⁾ Folk og hvad Under da at man endnu finder den hos Bonden? Om det blot er en Feil i Opdragelsen eller om det er Mangel paa rigtig Kundskab om Menneskets Bestemmelse eller en Følge af Slaveriet, som har naturaliseret²⁾ ham efter dets hede Fæderneland, veed jeg ikke, maaskee have alle tre Aarsager foreenet sig for at pleie Menneskets naturlige Hang til Inertsie³⁾. Men tør man undre sig derover? »Uvirksomhed synes jo ikke at ansees som nogen »Last, man ærer den endog naar den er understøttet af Rigdom, man betragter Virksomhed med samme Foragt og Afsky, som Trældom og man priser dem lykkelige hvis Vilkaar give dem Leilighed til at være uvirksomme⁴⁾.« Maaskee er og denne Bondens Dorskhed en Virkning af de haarde og ufordøielige Spiser, der indlosses, som det var i Tønde-sække; thi hvad Maadelighed⁵⁾ og Spisens Forskiellighed kan udrette, seer man paa andre Nationer, hos hvilke Fraadseriet ikke er giort til Bestemmelse⁶⁾. Men hvor meget lider ikke Bondens huuslige Industri⁷⁾ derved? Hvad man om Sommeren skal bruge af Træ-Redskaber til sin Agerdyrking, derpaa tænker man sielden før Sommeren erindrer os derom; overhovedet, jo raaere Mennesket er desto mere lever det for det nærværende Øieblik⁸⁾, overfalder det tilkommende ham for pludselig, da maae han søge fremmet Hielp. Ere Markredskaberne brugte ligge de bestandig under aaben Himmel, som om de aldrig mere skulde bruges. De Toug, som nu formedelst Udskiftningen forbruges i langt større Mængde, end forhen, og som Bonden paa andre Steder i de lange Vinter-Aftener selv knytter af Svine- og Heste-Haar, og som ere langt varigere end Hamp- eller rettere Blaar-Tougene, maae Rebslageren forskaffe ham; thi siger Bonden: Rebslageren maae ogsaa leve, og ved at anvende denne Sætning paa enhver Nødvendighed⁹⁾ baade beroliger og skader han sig selv. Overhovedet vi¹⁰⁾ tænke ligesaa kongeligt, som

¹⁾ ukultiverede; det er her ikke lykkedes det danske Ord at fortrænge dette Laaneord.

— ²⁾ givet ham samme Karakteregenskaber som Folkene i dets hede Fædreland. —

³⁾ (Latin) Uvirksomhed, Lediggang. — ⁴⁾ Udg. véd ikke, hvor Citatet stammer fra. —

⁵⁾ Maadehold. — ⁶⁾ til Livets eneste Bestemmelse. — ⁷⁾ Husflidsarbejde — ⁸⁾ jf. Side

74, hvor det næsten anses for Bondens Lykke, at han ikke tænker paa Fremtiden.

— ⁹⁾ her omtrent lig med Brugsgenstand. — ¹⁰⁾ »vi« er her brugt ironisk, ganske ligesom S. 70: »forresten smage vi her aldrig Vand«.

Xenophon¹⁾, der ikke kunde lide Professions-Fuskere, men som vil at een skal allene give sig af med at sye Mands-Skoe, en anden Fruens-Skoe, een med at skiere dem til, en anden med at sye dem sammen, een med at koge Fisk, en anden med at stege Fisk. Hvor let kunde Bonden ikke selv bidrage til at forarbeide sin hiemmeavlede Uld og den Hør, som hans egen Ager frembragte ham? men dette besørgeres for det meeste af leiede uden for Huset²⁾. I Fyen og især i Sverrig er det meget almindeligt at finde Væve i Bøndergaardene, men ogsaa dette nyttige Redskab overlades til dem, som bruge det til deres Næring, og Bonden lader hellere sine raae Materialier³⁾ henligge uforarbejdede hos disse fra Aar til Aar eller kjober dem forarbejdede hos andre, end at han skulde afbryde den søde Roe. Af Mangel paa Industrie er derfor Bondens Handel i disse Egne ikke betydelig og paa mange Steder kan han blot afhænde Kul og Tørv: en Handel, som i Grunden er skadelig for Landmanden⁴⁾; thi da Tørven undertiden gielder saa lidet i Kiøbenhavn, at Bonden efter at have ført det 4 a 6 Mile ikkun har faaet 8 á 9 Mk. for Læsset, og undertiden meget mindre, maae han for at kunne tilveiebringe flere Penge komme med flere Læs og ofte til Torvs, han maae altsaa holde mange Folk og mange Heste og Vogne. Men da Reisen gøres om Natten, giver den Anledning til Liderlighed og Legemets Svækkelse og da Hestene og Hestebeslaget og Vogntøiet gaaer stærkt med paa de nye haarde Veie⁵⁾, har han ved Aarets Slutning ikkun vundet saare lidet⁶⁾. Hans Agerdyrkning forsømmes da tillige og hans Jorder svækkes ved at besaaes med megen Havre og ved at savne Giødningen⁷⁾. Det er næsten kun Bonden paa Frideriksborg

¹⁾ Xenofon, Sokrates' Discipel og Omgangsvæn; Junge sigter til hans Cyropædi 3-2-5. — ²⁾ C. C. Christensen: Hørsholms Historie 218, Note 2, gør opmærksom paa Amtsforvalterens Erklæring af 30te September 1762, hvoraf det fremgaar, at de fleste retskafne Husmødre selv forarbejder det Uldent og Linned, Husstanden alider, men det er muligt, siger Christensen, at der har fundet Tilbagegang Sted i den følgende Tid. — ³⁾ Raastoffer. — ⁴⁾ skønt dog Bonden, som Junge fortæller (Side 119), selv anser Tørvemosen for sin Guldgrube. C. C. Christensen: Hørsholm (236-37) mener tværtimod Junge her, at Tørvehandelen har været en mægtig Løftestang for Agerbrugets Udvikling, idet Bonden derved fik de rede Penge, han trængte til, for med Held at kunne forbedre sit Agerbrug. — ⁵⁾ Frederiksborgs Kongevej var blevet grundforbedret i Slutningen af 80'erne (Hørsholms Historie, Side 118). — ⁶⁾ Fortjenesten kunde dog i Aarhundredets Begyndelse anslaaes til en 200 Daler aarlig, og det var mange Penge i disse pengeknappe Tider, hvor Sæden kun gav et Par Rigsdaler Tønden (Hørsholms Historie 236, Note 8). — ⁷⁾ Christensen gør opmærksom paa, at Tørvegødnene tog Gødning med hjem fra København. (S. 237).

Amt¹⁾, som kan bringe Sæd og under[tiden] noget Smør til Kiøbstæden, hvilket han har de kostbare kongelige Indretninger at takke²⁾; men naar Bonden i Fyen kommer til Markedet med sit Lerred og sin Alen og sit Dynevaar, hvortil de endog undertiden betiene sig af Steenkar-Uld³⁾, naar deres egen ikke kan strække til, da komme disse Bønder sædvanlig kun til Market for kiøbe, og dog besøge de flittig Markederne, nogle endog kun blot for at omtuske et gammelt Øg med et andet for Ligekiøbets⁴⁾ Skyld, og andre for at tage Deel i Lige-kiøbet. Ja! hvor langt Landalmuen her endnu er tilbage i Huusflid, kan bedst erfares paa Auctionerne, hvor Linned og Sengklæder ofte drives op til en overordentlig høi Priis af Bønderfolk. Som det gaaer med det øvrige, saa og med Tærskningen: er Bonden ikke meget fattig, da tager han aldrig selv Pleielen i Haanden. Dette nu næsten vanærende Reedskab bruges blot af Leiesvenden, som daglig aftærsker et vist Antal Neeg, alt efter Landsens Brug og Skik. Og denne Vintergiest, paa hvilken Munden, i Følge det ældgamle Ordsprog⁵⁾, ligesaa lidet er tilbunden, som paa hans Familie og som saa nøiagtig lever efter den bekiendte Regel: at æde som en Tærsker, hjælper Bonden drabelig at fortære, hvad der kunde være nok for flere Mennesker. Saaledes pleies Mageligheden og det hele lider. Heller ikke er den siellandske Bondes Tærske-Redskab saaledes indrettet, at det kan gjøre sand Nytte; thi Slagelen eller den Deel af Plejelen, som falder need paa Sæden bestaaer af en blot afbarket Prygel, som sædvanlig er krum og skiæv og kan altsaa ikke berøre Straaet overalt. Den hele Plejel har og den Inconvenients⁶⁾, at den er alt for lang; den udfordrer da en langsom Bevægelse og Tærskerens Anstrængelse hjælper dog ikke meget. Men Alderdommen haver⁷⁾ nu eengang helliget Siellændernes Pleieler, de vil vel altsaa blive uforbæderlige. Hvor nyttigt var det dog ikke? om de, som saa ofte anvende deres Talenter til

¹⁾ se Udg. Indl. S. 31. — ²⁾ Landboreformerne, der foregik paa Kronens Bekostning, jf. S. 100. — ³⁾ vistnok Kæruld, findes ikke hos Jensen Tusch: Folkelige Plantenavne. — ⁴⁾ : Lidkøb; Lige-køb er vistnok Junges egen etymologiske Forklaring til en dengang almindelig Sideform og Forvandskning af Lidkøb, nemlig Lige-køb. — ⁵⁾ Junge tænker vistnok paa 5te Mosebog 25,4: »Du skal ikke binde Munden til paa en Okse, naar den tærsker. Bonden holder Loven og binder ikke Tærskerens Mund, giver ham med andre Ord mere end tilstrækkeligt at spise. — ⁶⁾ Ulæmpe. — ⁷⁾ her som S. 78, Note 4, brugt ironisk, jf. ogsaa Indl. S. 33.

Yppigheds Opfindelse, vilde forskaffe Landmanden en Tærskemaskine¹⁾, som kunde drives ved Arbejdsdyr og som havde mindre Besværligheder forbundne med sig, end de hidintil opfundne. Hvor mange Tønder Sæd vilde ikke derved for det hele spares, som nu allene tiene til at fæde hele Legioner af de føderige Muus!

Ja! om end Bonden selv vilde arbejde med paa sin Loe, saa vil det dog snart blive en Nødvendighed her, ligesom ved Fabriker, at kunne drive det med Maskiner, som nu bliver saa som saa udrettet med Menneskehænder; thi ved den stigende Forbedring i Landbruget, voxer Luxen²⁾, og med den Folkelønningen men jo mere Arbejdslønnen stiger, desto mere aftager Arbejdet, dette viser Erfaring og det kan ikke være andet fordi Lønnens Forhøielse grunder sig paa den saakaldte Folkemangel, og om end Hosbonden forstod at fordoble sine Tieneres Antal ved at anbringe dem til eengang saa megen Industrie³⁾, som forhen (hvilket gierne var mueligt her i Landet) saa maae han nu derimod kun halvere sine Tyende⁴⁾, da han kun tør fordre færre Pligter af dem, som han kan faae; thi hvor mange arbejdende Hænder har han ikke under nærværende Crisis⁵⁾ tabt? om Folkeformeringen i Tiden vil oprette det, staaer derhen⁶⁾, men i det mindste føler endog den stræbsomme Agerdyrker de nærværende Virkninger deraf. Ligesaa omhyggelig som Landets Fader er for at forskaffe Huusmændene Jordlodder⁷⁾, ligesaa omhyggelige ere da strax disse for at forskaffe sig i det mindste et Par Heste, som da idelig krybe om paa Landeveiene fra eet Hvilested til et andet med deres Hosbonder. Disse arbejde da enten aldeles ikke mere for Fremmede, byder Bonden dem Penge, da svarer de, at de ikke ere sultne eller og om de vil

¹⁾ Tærskemaskinen var dengang en ganske ny Opfindelse, gjort af den fattige Skotte Andrew Meickle 1784. De første Tærskemaskiner blev drevet med Haandkraft, først 1796 foreslog Steedman i Trintham at bruge Hesteomgang, men havde ikke væsentlig Held med sig. — ²⁾ Luxus'en, Trangen til Velvære. — ³⁾ til dobbelt saa meget Arbejde. — ⁴⁾ ligesom halvere sit Tyende, da man maa forlange mindre af dem, end man hidtil var vant til. — ⁵⁾ den med Stavnbaandsløsningen og Landbrugsreformerne følgende Usikkerhed i Arbejdersmængden; Bonden mister Arbejdskraft, da de jordløse Husmænd, naar Landsbyerne blev udskiftet, fik særlige Jordlodder, som de nu selv fik travlt med at opdyrke. — ⁶⁾ Tyskhed, c: vil Tiden vise. — ⁷⁾ se Godsejer W. A. Hansen: Om de paa Frideriksberg og Cronborg Amt foretagne Indretninger 1790 (S. 88 flg.), et Værk, som i det følgende ret hyppig bruges til Sammenligning; jf. Udg. Indl. S. 32 flg.

modtage Penge, da er deres Tieneste Bonden meget kostbar og vanskelig. Jeg har kiendt den Huusmand paa Kiøbenhavns Amt, som fra Paaske til Mikkelsdag har forlangt i Løn, foruden Kosten, 20 Rdlr et Læs Høe, 3 Vogne til Kiøbenhavn og en Dags Tørveskiær med 4 Mand eller som er det samme over 20 Læs Tørv. Hvo som ikke er fæstet paa denne Maade arbeider kun nu og da, ligesom han kan behøve noget, og det sædvanlig hver Dag paa et frisk Sted og undertiden paa to Steder i een Dag. Hr. Høeg¹⁾ vil endog, at de jordeiende Husmænd ganske skal unddrage sig fra Bondens Tieneste, og paa mange Steder følge de allerede denne Regel, men naar denne kyndige Mand igien²⁾ vil, at de hiemme skal arbeide til deres Lodders Forbedring, da synes disse ikke at ville dette; thi deres Heste³⁾ fortære alt, og for at kunne holde disse, udmatte de Jorden med Havre og ved stedse at være i Bevægelse med disse, tabe de Giødningen. Naar man derfor i det Brabantske⁴⁾ seer Gadekiellingerne at slaas om de rygende Hestepærer, som de med en Pind op-
rage paa et Bret for at lægge dem paa Skubkærren⁵⁾, da holde disse halve Dage ved Kroerne for ganske at tabe dem.

Og hvad taber ikke Landmanden ved de evig varende Krige midt i Freden? Vel er det sandt hans Folk bortkaldes kun som oftest paa de mindre vigtige Tider⁶⁾, men hvilken Aarstid burde ikke ansees vigtig for Bonden. Agerdyrkningen er et perpetuum mobile⁷⁾, den er en Cirkel, som bestandig løber i sig selv. Gyldne Opklaring! naar vil du dog eengang saaledes antænde den Fakkelt, at Jordens Nationer maae indsee Latterligheden af det man kalder *Krig*: et Uhyre, som blev undfangen i Menneskehedens Dreng-Aar, født i dens Raahed og som endnu omhyggelig pleies i dens voxne Alder. Voxne — men neppe forstandige, thi dets Tilværelse lærer os jo, at vi enten ere Børn eller onde eller begge Dele. Og — Uhyret

¹⁾ i hans Velvilning for en Bonde, som har faaet sine Jorder udskiftede af Fællesskab, 1794, Slutn. af XII. Kap. om Husmandslodders Inddeeling etc. (Landhusholdningsselsk. Skrifter V, S 350). Hoegh, jf. Indl. 34 og 98,3, (1738–1805), var Præst i Gentofte, sml. Hørsbølms Hist. S. 224 f. — ²⁾ til Gengæld. — ³⁾ Hr. Høegh har (S. 316) i høj Grad advaret Husmanden mod at holde Hest: »Skulde Hest ind, saa maatte Du gaa ud».

— ⁴⁾ i det Nederlandske; Udgiveren kender ikke Junges Klilde. — ⁵⁾ Trillebøren. — ⁶⁾ Junges for Resten ikke helt velvillige Kritiker i Kiøbenhavns lærde Efterretninger 1799, 530–31, mener, at Bondesoldaterne tidt ligger inde hele Sommeren igennem, og at Hestmanøvrerne finder Sted paa Tider, der vare ham særdeles vigtige. — ⁷⁾ (Latin) Evighedemaskine, her Arbejde, som stadig maa begynde forfra.

er ikke blot til, men det er endog bleven Moder — til det mangetusindhovede Dyr, som kaldes staaende Hær, et Foster ligesaa fordærveligt, som Moderen; thi naar denne raser opsluger den Folket, naar hiint¹⁾ endog hviler fortærer det Landet. Denne Affødnings Tilværelse have vi at takke at Mennesket undertiden førte Mennesker hen, hvor det under lige Omstændigheder maaskee ikke vilde have henført Slagterqvæget. Ved dig hæver man Skatter og for dig forøger man Skatter. Du er til for at værges for Folket og at værges mod Folket og lige afmægtig baade til det ene og til det andet fordærver du, hvad du ikke fortærer²⁾.

Da jeg i det foregaaende har talt om Folkemangel og da vi leve paa en Tid, hvor hele Europa synes saaledes at trænge til Mandskab, at det vilde være ret ønskeligt, om man, i Stedet for Sæd, kunde ligesom i gamle Dage saae Dragetænder³⁾, for at see bevæbnede Soldater opvoxe derefter vil jeg dog tilføie lidet om Folkeformerelsen her i denne Kant af Landet. De Data, hvorpaa jeg grunder min Beretning ere mig meddeelte af een af mine akademiske Venner, hvis Navn ligesaa lidet vil interessere Publikum, som mit eget⁴⁾, men om deres Rigtighed kan man være fuldkommen forvisset. For Beqvemmeligheds Skyld har man valgt, saavidt som det efter et ikke uvant Øie maatte synes, en Qvadratmiil af en middelmaadig frugtbar Skov- og Hede-Egn og hvor der tillige næsten ikke findes andre, end Folk af Bondestanden. Paa det Plet Jord ere da følgende Forandringer, beregnede efter Decennier⁵⁾, indtrufne:

Junge⁶⁾ undersøger først Forholdene i de sidste 58 Aar (1740—1797) og kommer til disse Resultater, at Folketallet i dette Tidsrum er steget fra 582 til 1029 Indb., og at der gennemsnitlig fødes 42 Børn af 10 Ægteskaber, mens der i København 1751—54 kun gik 32 Børn paa hver 10 Ægteskaber⁷⁾. Forholdstallet mellem Dødsfald og Fødsler i dette Tidsrum: 100 Dødsfald til 123 Fødsler, er ogsaa godt i Sammenligning med Forholdstallet

¹⁾ den staaende Hær. — ²⁾ jf. til Sammenligning J.s kantiske Nytaarsprædiken 1802: »Er det overensstemmende med Jesu Lære, at betragte Gud som Aarsag til Krig og Fred«, og Indl. 28 og 30,2. — ³⁾ som Jason, der for at faa det gyldne Skind i Kolchis maatte pløje Ares Ager med Okser med Malmfødder, saa Dragetænder og fælde de deraf opvoksede Kæmper. — ⁴⁾ man huske, at Junge oprindelig skrev sit Værk anonymt (se Indl. S. 8); hvem hans Ven er, véd jeg ikke. — ⁵⁾ Tiaar. — ⁶⁾ jf. S. 50, Redegørelse for Udgivelsen. — ⁷⁾ J.s Kilde er i Følge hans eget Udsagn Pontoppidans Oeconomiske Balance 1754.

for hele Danmark 1743—56: 100 Dødsfald til 114 Fødsler. Der-
 efter vender Junge sig til »sildigere Tider« og undersøger de sidste
 5 Aar (1793-97) og ser, »hvorledes alt her vidner om Frugtbarhed
 Overflødighed og gode Indretninger«. I disse 5 Aar er Folketallet
 paa den nævnte Kvadratmil steget fra 948 til 1029 (Fødslernes
 Antal var 209 og Dødsfaldenes 128), Dødsfaldenes Forhold til Føds-
 lerne er nu saa ringe som 100 Dødsfald til 163 Fødsler, i Løbet
 af 42 Aar vil, mener J., Folketallet være vokset til det dobbelte, om de
 gode Aar maae vedvare. Det aarlige Fødselsantal forholder sig til
 hele Folkemængden som 1 til $24\frac{1}{2}$ og overgaaes i den Henseende
 kun af de frugtbare Nederlande, hvor Forholdet er 1 : $23\frac{1}{2}$ ¹⁾.
 Derimod er de nye Ægteskabers Antal ret ringe, (49 i 5 Aar), idet
 kun 1 af hver 103 aarlig indtræder i Ægtestanden, men Forhol-
 det er dog bedre end i de fleste andre danske Landsbyer, hvor
 Forholdet er 1 : 108 til 113. »I Fremtiden maae her endnu flere
 Ægteskaber finde Sted, da saa mange Huuslodder uddeles til
 Nyebyggere, og da disse Egne stedse trænge baade til Vævere
 fordi Kiøbstedfolk betiene sig af vore og Hiulmænd, Tømmer-
 mænd, Tæggere og paa mange Steder til Smede. I Skovegnene
 kunde maaskee og med Fordeel boe Landsbye-Garvere, som
 gierne kunde berede Læder til Bondens Brug ligesaa got, som i de
 smaae Kiøbstæder, ligeledes Kurvemagere«. Der fandtes 1797 211
 staaende Ægteskaber paa denne Kvadratmil, og af dem har kun
 hvert femte »skienket Landet eet Barn« det Aar, hvad der er for lidt,
 men »paa Landsbyerne sluttet der jo«, som Junge tidligere (S. 66) har
 fortalt, »de uligeste Ægteskaber for Gaardes og Huses Skyld«. Hele 97 Par
 Egtefolk af disse 211 leve i Ufrugtbarhed, »dog
 ikke alle formedelst Alderen«. Tilsidst undersøger Junge Spørgs-
 maalet om Dødeligheden. Der dør gennemsnitlig aarlig een af
 hver 40, hvad der er for meget, Dødeligheden burde være 1 af
 hver 43 eller 42. Da Dødelighedsprocenten hos Spædbørn har
 været gunstig, 1 : 5 i Stedet for 1 : 3—4, »og da Døden meget
 i de anførte 5 Aar har skaanet baade Ungdommen og de Æl-
 dre«, skyldes den ret høje Dødelighedsprocent, at »Døden har be-
 røvet Landet flere af de øvrige Børn end den burde²⁾, endskjøndt
 Dødsfaren dog ved hvert af de paa det første følgende Alders
 Aar bliver ulige mindre«.

¹⁾ Junges Kilde er den berømte tyske Statistiker Süssmilch (1707—67), banebrydende paa Befolkningsstatistikens Omraade, i hans Hovedværk: Göttiliche Ordnung, som Junge har ejet. — ²⁾ Aarsagen hertil er vist de Børnekoppepedemier, som J. senere fortæller om.

Hvad jeg tilforn¹⁾ har sagt om den siellandske Landalmues Uvirkosmhed, er gandske diametrisk²⁾ modsat en vidtløftig Parenthese i Hr. Westenholtz's³⁾ Priisskrift om Folkemængde i Bondestanden, hvor han søger at igjendrive Procantsler Pontoppidan⁴⁾, som i hans danske Atlas lader en anden sige, at Bondealmuens, især Daglønnernes Arbeidsomhed staaer i temmelig nøie Forhold til Capituls-Kiøbet⁵⁾, og det var til Gavn for Fædernelandet, om denne⁶⁾ havde Uret; men hvad i det mindste Sielland angaaer, vil tusende Øievidner sande det med ham, og iblandt disse Bønderne selv, som nu først ere opvaagnede af deres Slummer, og som mere end andre klage over deres egen Almue⁷⁾. Endog Kong Christ. IV som god Huusfader beklager sig i et Brev⁸⁾ til Canzler Friis over Frideriksborgs Bønder, at uagtet de allene skulde bortkiøre, hvad han havde ved leiede ladet rødde af Strødam Vang, hvor han vilde anlægge en Humlehave, saa dog, siger han, »omgaaesz dii dermed suarlig langsom«. Man maatte og troe, at hiin Forfatter ligesaavel i dette Stykke har truffen Folkets Character, som naar han paa den anden Side med saa megen Sandhed kalder det godgjørende⁹⁾. Dog Westenholtz synes end ikke at have reddet den Jydske Landalmues Ære, thi hvor fordærvelig er ikke den Maxime¹⁰⁾, som Tienestefolk efter hans eget Sigende der skal saa jevnlig føre paa Læberne:

Dagen skal gaae,
Maaltider skal staae,
Naar Aaret er om,
Putter jeg Lønnen i min Lom.

¹⁾ Junge tager Traaden op, hvor han slap den; hans Fredsprædiken og hans Befolkningsstatistik er jo i Virkeligheden Digressioner. — ²⁾ stik modsat. — ³⁾ se Udg. Indl. S. 40 og jf. S. 64, N. 2; Parenthesen findes S. 62—80 i Priisskriftet. — ⁴⁾ Erik Pontoppidan den yngre (1694—1764), bekendt teologisk, kirkehistorisk, moralsk, opbyggelig, sproghistorisk, naturhist. (jf. 74,7) og statistisk Forfatter paa Christian d. 6tes Tid. Hans Danske Atlas er Datidens »Traps Danmark«. J. sigter til I. B, Pag. 142, hvor Pontoppidan med Tilslutning har citeret den anonyme Forfatter i Oekonomiske Magazin V Tom., 3die Stk., Side 72, hvem altsaa Westenholtz polemiserer mod. — ⁵⁾ den Takst for Kornvarer i Tienders og Skatters Beregning, som aarlig saties i hvert Stift; han mener altsaa: jo dyrere Tider, des flittigere Bønder og Husmænd, hvilket Westenholtz med varme Ord bestrider. — ⁶⁾ Pontoppidans Kilde — ⁷⁾ over Husmænd og Tyende. — ⁸⁾ af 5te Maj 1621, Kristian IV's egenhændige Breve I, 208. ⁹⁾ Anonymen har nemlig skrevet: Nogle af de dovnne og efterladne skamme sig dog ved at tigge i de lette Aaringer, gjøre derfor noget, men saare lidet og finde let Føden i et Land, som haver Overflødighed der af, og hvor Folk i Almindelighed er godgjørende. — ¹⁰⁾ Junge glemmer, at det er, naar Tjenestekarlen skal paa Hovarbejde, at han hylder denne Leveregel. (Westenholtz, S. 124).

og under tre Omstændigheder kalder han jo selv Almuen lad¹⁾, enten naar Bonden kommer til Hove (i Agerdyrkningens Forstand) eller naar en heel Byes Folk, endog i deres eget Anliggende, arbeide en heel Dag paa det, som to eller tre Mennesker kunde gjøre i et Par Timers Tid, eller og naar Bonden er forarmet af Proprietæren²⁾. Men disse Tilfælde falde gandske bort i disse Egne³⁾, og dog gaaer det endnu her med Arbeidsfolkene, ligesom han selv siger om Jylland p. 69 70. »I dyre Aaringer tage de Tjeneste, hvor de kan faae Dagløn,« men »i lette Aar kan saadanne Folk *endelig* fortjene deres Brød, derfor blive de hiemme, spinde, vinde (binde) og væve, hugge noget eller bestille hvad ellers kan forefalde«⁴⁾. Ja! gandske uvirksomt kan Mennesket dog ikke være og dog — endskjøndt disse ligge i Hytterne klager Forfatteren p. 78 over Folkemangelen, som skal være saa stor, at Bonden der maa søge dyr Hjælp⁵⁾ hos Kiøbstædfolk. Saaledes og ikke anderledes gaaer det og her i hvor meget end Folkelønningen aarlig forhøies, og dette er jo netop hvad hiin⁶⁾ har sagt. Dog det er gandske menneskeligt. »Bedürfnisz und Leidenschaft sind die beiden grossen Hebel der menschlichen Thätigkeit⁷⁾«; men saalænge Mennesket endnu kun har gjort de første Skridt til Cultur, arbeider det saa at sige kun for at tilfredsstille Naturens første Nødvendigheder, thi en mere forfinet Tilværelsesmaade ligger tildeels uden for dets Idee Kreds, kan det lempelig opnaae hiine, anstrænger det hverken sin Forstands- eller Legems-Kræfter for at vinde denne⁸⁾, og det vil vist ikke afbryde sin Inertsie⁹⁾, førend enten Luxen¹⁰⁾ eller Folkeforøgelsen giver dets slumrende Virksomhed et nyt Stød.

Den anden Kraft¹¹⁾ kan derimod vel her ikke være andet,

¹⁾ Westenholtz, S. 67. — ²⁾ i Datidens Sprog = Herremanden. — ³⁾ hvor Hoveri og Fællesskab er ophævet, og hvor man i mange Aar havde været ikke Herregaards-, men Kronbønder. — ⁴⁾ W. mener naturligvis, at de jydke Husmænd i gode Aar ikke behøver at tage fremmed Tjeneste, ikke, at de ikke glider bestille noget. — ⁵⁾ vel at mærke i Høstens Tid, hvor Bonden nødes til foruden Husmandsfolkene, paa Grund af Folkemangel, at tage dyr Hjælp af Købstædfolkene; Junge citerer jo lidt perfidt. — ⁶⁾ J. mener, at Westenholtz imod sin Vilje kom til at give sin Modpart Ret, naar denne siger, at Landmanden formedelst Mangel paa Daglønnerne i lette Aar knap kan faa sit Arbejde gjort. — ⁷⁾ (Tysk) Trang og Lidenskab er de to store Løftestænger for menneskelig Virksomhed. — ⁸⁾ en mere behagelig, forfinet Tilværelse, — ⁹⁾ Uvirksomhed, Magelighed (se S. 79, Note 3). — ¹⁰⁾ Trangen til Velvære. — ¹¹⁾ J., som har talt om Trangen, kommer nu til at tale om Lidenskab —, som heller ikke findes, da Bonden i al sin Nøjsomhed ganske mangler Misundelse og Havesyge.

end Attraae efter Gevinst og Ærekierhed; disse ere i det mindste de Springfiere, som ellers sætte det hele politiske Legeme¹⁾ i Bevægelse, de Kilder, hvoraaf saa mange baade gode og onde Handler udflyde. Ja! Penge pleie dog sædvanlig at være et kraftigt Motiv for den menneskelige Virksomhed, og det almindeligste og tillige sikkerste Middel for Landalmuen til at vinde disse, paa Aarets vanskeligste Tid er Pleielen²⁾, et Redskab, som vel er møisommeligt, men dog det eneste som de fleste forstaae at bruge, og naar Maskiner engang gjøre os dette undværligt, vil mangfoldige Mennesker savne deres Udkomme — men dog saasnart den større Pengegevinst skal sættes i Forhold til den større Arbeidsomhed, opoffrer man hiin for at undgaae denne³⁾. Dette erfarede jo enhver i Aaret 1797, da var Pundtærskerens Løn endog i Henseende til den saa kaldte giftige⁴⁾ Sæd af meget naturlige Grunde⁵⁾ stegen i langt større Forhold, end Dagtærskerens, men endnu var ingen anden Udvei for Bonden, end at betale Arbeideren sin ringere Dagløn, og saaledes i en dobbelt Henseende at give sin Sæd til Priis for de Store, det vil sige: Rotterne⁶⁾. Overhovedet vor Almue synes hverken rigtig at attraae egen Fordeel, eller rigtig at kiende Ærekierhed. Bonden kan da i een Henseende ikke kaldes lykkelig; men i en anden Henseende er han mere end lykkelig; thi han kiender da heller ikke de mange Laster, som saa ofte ledsage disse Dyder, lige saa troelig, som Skyggen sit Legeme, nemlig Misundelse, Forstillelse, Bagtalelse, Uretfærdighed og — hvo kan opregne dem Alle? Deres Navn er legio⁷⁾.

Jeg siger at Bonden ikke kjender Misundelse, og jeg troer at have Ret, thi endskiønt denne Svaghed nok er den meest herskende hos Mennesket, saa gives der vel neppe nogen Menneskeklasse hos hvilken denne Sielens Rust, dette intransitiv ædende⁸⁾ Onde mindre har indsneget sig end hos Bondestanden. Og hvor kan det andet være, da Nøisomheden her

¹⁾ ∴ Statslegemet. — ²⁾ Kommaet efter Pleielen tilsat af Udg. — ³⁾ ∴ man foretrækker altsaa den ringere Dagløn med det mageligere Arbejde fremfor Akkordarbejdet med strengere Arbejde og højere Løn. — ⁴⁾ ∴ givtig, som giver meget i Skæppen (jf. 95, 7). — ⁵⁾ vel fordi man havde saa meget, der skulde tærskes. — ⁶⁾ de maa ikke (i Julen) nævnes med deres rette Navn, saa faar de for megen Magt, men de kaldes med andre Benævnelser, de Store, de store graa, de store langrumpede (Feilberg: Jul II, 87, Kr. Nyrop: Navnels Magt, S. 125 (trykt i Mindre Afhandl., udg. af det philol. hist. Samfund i Kbhvn.) — ⁷⁾ Udtrykket stammer fra Marcus 5, 9, Lucas 8, 30, den urene Aands Navn er legio (∴ mangfoldig). Legion er egentlig en romersk Hærenhed paa 6000 Mand. — ⁸⁾ sig indadædende, alt gennemtrængende.

er saa stor? Misundelses Øie fæster sig aldrig paa den sande Dyd, det er kun udvortes og tilsyneladende Fordele, som falde inden for dens guulsotige Synskreds, og disse ere ikke afstikkende hos Bonden. Hans større Besiddelse er stedse forbunden med større Besværligheder og større Afgivter, og om han end nyder ved disse nogle smaa Fortrin, saa vedvare de kun i hans kraftfulde Aar, thi saasnart Bonden træder ud af disse, maae han tillige træde bort fra sin, om jeg kan kalde den, glimrende Skueplads for at overlade baade sine Fordele og Byrder til en seenefastere Arm, og da synker han ned til det almindelige Huusmandskab¹⁾. Misundelse mangler og her sit rette Tønder, som er enten Stolthed eller Ladhed, men ingen af disse Smukheder kan Bonden kiende. Han er aldrig stolt nok til at skulde gjøre Paastand paa Fordele, som han ikke fortjente; og aldrig saa lad at han ikke skulde naae det, som hans Tarvelighed udkræver, der i Almindelighed ikke strækker sig videre end til Livets første Fornødenheder, og disse erholder Gaardmanden med mere udstrakt og Huusmanden med mindre udstrakt Arbeide; men hvor der gives fælles Besværligheder, der maae jo kun findes liden Anledning til Misundelse. Deres Klædedragt er lige uniformisk²⁾, og deres Spiser lige simple, og disse tilfredsstillende saa aldeles deres Ædelyst, at de under Maaltidet ere til Trods for alle Skildpaddesmausere heel Sands, heel Nydelse. Deres Søvn er derpaa sødere og deres Sundhed varigere, og de kiende ikke Tungsindighed eller Misfornøielse, disse skumre³⁾ Skygger, i hvilke Misundelsen, ligesom dræbende Insecter, udklækkes. Og hvilken Lykke for Bonden! at denne fornemme Last ikke endnu har nedladt sig til hans fredelige Hytte, da den er saa udmerket slem fremfor alle sine Brødre, thi naar disse ile efter Fornøielse, da stræber den til det modsatte. Carpit que et carpitur una⁴⁾.

Kunde man indgyde Bonden en levende Følelse af sand Ærekierhed, da vilde maaskee dette være det mægtigste Værn imod den Last, som saa meget har udbredet sig i hans Stand, jeg mener Drukkenskab; thi hverken de naturlige Straffe⁵⁾

¹⁾ naar han maa gaa paa Aftægt (jf. S. 112). — ²⁾ ensartet. — ³⁾ mørke. — ⁴⁾ (Latin) Den fortærer [andre] og fortærer sig selv derved (Ovids Forvandl. II, S. 781), sml. 78 øv. — ⁵⁾ Statens Straffe? (jf. S. 93,7). Ved de positive Straffe forstaar J. jo Drukkenskabens Følger: Tømmermænd, Sygdom, moralsk Elendighed.

ere i Stand til at sætte Dæmning for dette overhaandtagende Onde, ei heller de positive, som Drukkenskaben ofte føder af sig, og ligesaa lidet den directe Religion, thi den indeholder enten Formaninger, og imod disse er Mennesket partisk¹⁾, eller Befalinger, og de have Tvang til Hensigt, som strider imod Friheden, Menneskets første Grunddrift. Men inden Bonden kan imodtage Indtryk af Ærekierhed, vil nok i det mindste et halvt Aarhundrede henglide i det Evigheds Dyb, som har opslugt saa mange Aartusinde, thi han føler endnu ikke sit Værd, Sporet af Slavelænkerne er endnu for kiendeligt paa ham. Desuden er Ærekierhed og en relativ Følelse, som avles og udtrykkes i den selskabelige Forbindelse. Men det Selskab, hvori Bonden lever og hvorefter han danner sig, synes ikke at ansee Fylderiet som vanærende, endskiøndt det berøver Mennesket det, som egentlig gjør det til Menneske.

*Diem noctemque continuare potando nulli probrum*²⁾).

Jeg har derfor aldrig kunnet finde Udtryk stærke nok til at gjøre Drukkenskab afskyelig i den Unges Øine han smiler kun ved de hesseligste Skildringer, og den som i Dag driver sit Spøg med Drankeren, giver sig selv i Morgen til Latter for den, som han i Dag beløe³⁾. Denne Ligegyldighed grunder sig paa deres Opdragelses-Principer, efter hvilke de ansee Brændeviin som et uundværligt Styrkelsesmiddel, og da de kiende dens hastigberusende Virkninger, afskye de hverken Drankeren eller Drikken. Bonden maae nu tylde Ild i sig, for at kunne trodse de tre andre saa ofte mod ham stridende Elementer, han kjender denne Spiritus som den kraftigste Antagonist⁴⁾ for hans Musklers Needspendning, og deres Common-spirit⁵⁾ har sat en Smag paa den, som maaskee ikke enhver vil finde, en Smag af Sødhed. Overhovedet Bonden har her fundet det, hvorom de Gamle aldrig kunde blive enige, *summum bonum*⁶⁾).

De som især lide ved dette Svælgerie, ere Hustruerne, hos hvilke Drukkenskabslasten er yderst sielden⁷⁾; thi ogsaa i Bondestanden viser det qvindelige Kjøn sit Sielefortrin, det

¹⁾ her i Betydningen fjendtlighedsindet. — ²⁾ at drikke i et væk Dag og Nat regnes ikke nogen til Skam (*Tacitus: Germania, Kap. 22*), ligesaa lidt altsaa hos *Tacitus' Germanere* som hos *Junges Nordsjællændere*, jf. *Udg. Indl. S. 15*. — ³⁾ jf. *Udg. Indl. S. 36*. — ⁴⁾ Modvirker af. — ⁵⁾ (engelsk) *Almenaand*. — ⁶⁾ (Latin) det højeste Gode. — ⁷⁾ jf. *Udg. Indl. S. 44* og *Nille i Jeppe paa Bierget*.

har immer¹⁾ her, som andre Steder, nogle Skridt forud i Cultur fremfor Mandkiønnet, ogsaa her ere de Baand, som omgyrte²⁾ den qvindelige Bluefærdighed langt varigere, og vel os! vel dem! at det stedse var saaledes; thi naar engang de glødende Kul rigtig oppustes af den indbrydende Luft, hvor rasende udbryde da ikke de fortærende Luer! — de lidende Hustruer see derfor som oftest med Skræk det Øieblik imøde, da deres Hosbonder begive sig paa Reiser, da de ikke kan vide om de igien skal finde i dem Støtter eller blot Ruiner. Og dog — hvilken Modsigelse! — dog har jeg meget ofte seet Mødrene at stille deres spæde Børns Graad ved saaledes at helde Brændeviin i Halsen paa dem, at de dreiede Øinene derved som en Chamæleon³⁾. Men dette varer kun en kort Tid, thi Øvelsen, sagde de Gamle, er en skønne Læremester, og da Barnet indsuer Brændeviin med Modermelken og Faderen fremdeles, naar han af Moderens Haand har imodtaget Sønnen til Opdragelse, lader ham altid pimpe det sidste af Glasset, bliver Nydelsen deraf snart Lidenskab og det drives deraf som Hesten af Sporen. Det er derfor ikke usædvanligt at finde gandske unge Drenge siddende iblandt de ældre i Snurren⁴⁾ og see dem begeistrede eller rettere afgeistrede⁵⁾ af denne destilleerte Bachus⁶⁾. Ja man træffer endog Virtuoser iblandt dem, som jeg selv har erfaret paa mine Reiser, for dog ogsaa at tale med den lærde Verden. Vi reed da, min Ven og jeg, langt inde paa —⁷⁾ Cronborg Amt, Solen havde allerede skjult sit Purpur bag de fjerne Skove og ilede bort til andre Regioner, for at give den ene Landmand Hvile og fremkalde den anden til nyt Arbeide; Natten begyndte allerede i de østlige Egne at udbrede de graanende Skygger af sine sorte Vinger, dampende opsteeg Taagen af de nærliggende Enge som et Røgoffer til Naturens Herre, og Lærken i det høie og Nattergalen i det dybe vare de eneste af den bevingede Skare, som endnu istemmede

¹⁾ 3die Udg. altid. — ²⁾ 3die Udg. omgyrtler, o: omgjorder. — ³⁾ mærkværdig udseende Dyr af Øgleslægten, bekendt for sin Ævne til at skifte Farve og for sine Øjne, som kan bevæges hvert for sig, uafhængig af hinanden, saa at f. Eks. det ene kan se fremad og opad, mens det andet ser tilbage og nedad. — ⁴⁾ o: Rusen, Snur er en let Rus, jf. Udtrykket »blive snurrende«. — ⁵⁾ begeistre betyder egtl. beaande (tysk, »Geist« betyder Aand), afgeistre altsaa berøve Aanden, berøve Sans og Samling. — ⁶⁾ Brændevinen, jf. 94, N. 1 og 5. — ⁷⁾ Tankestregen Udtryk for J.s Selvironi, hans Rejser (jf. Indl. S. 22) er ikke gaaet længere end ind paa Kronborg Amt.

deres Skaber Lovsang, med to Ord¹⁾, hisset i Landsbyen gjenlød allerede den behagelige Aftenklokke, for at erindre Mennesket om Pligter, som for længe siden ere glemte²⁾, — da vore Heste pludselig vege af til Siden. Vi steg ned for dog at see hvad det var, som laae ved Siden i Buskene, og see! det var en Dreng paa 11 Aar. Vi toge ham ved Haanden, men han sov, vi trak ham i Skuldrene, men det var *dura quies*, det var *ferreus somnus*³⁾, vi satte ham op og gjorde ligesom Ralph fordum ved Helten Hudibras⁴⁾, vi bankede paa hans Bryst for at erfare om Livsgeisterne ikke vilde staae op fra deres Sovekamre, for at aabne Øinenes Vinduesskaader, men Sønnen havde saaledes bemestret sig ham, at den snart syntes at ville overlevere ham i sin Broders⁵⁾ Hænder. Vi lagde ham hen paa et sikkert Sted, reed tilbage til næste⁶⁾ Landsbye og fandt Drengens Moder. Oh! sagde hun med en smertelig kold Ligegyldighed, hun som eengang bar ham under sit Hjerte, saa har han igien været i Kroen og Karlene have givet ham fuld, lad ham ligge, det er ikke første Gang. Paa saadan Maade omgaaes her den erfarnere med den uerfarne og det paa Steder, som ere privilegerede⁷⁾ — Mordergruber for Moraliteten, Sundheden og Formuen. Og hvad tør man da ikke love sig af Drengene som Karle! og hvad ikke, som Mænd! thi da Umaadelighed stedse har den sørgelige Virkning for Mennesket, at den svækker Sandserne, nøder den det til immer mere og mere at overdrive Nydelsen. Dog bliver den ucultiverede Bonde stedse staaende ved sin Favorit-Drik; men hvor meget maa Smagen ikke i vore Dage være forfinet hos dem af et vist Kiøn⁸⁾, som fra ikke at kunne lugte Brændeviin arbeide sig omsider frem til at kunne smage det, og derefter stige fra det til Ungarsk Vand⁹⁾ og fra det til Hofmanns Draaber og — hvo veed om der endnu ikke

¹⁾ sml. Peder Paars 2. Bogs 1. Sang, Liebenbergs Udg. S. 81. »At slige kortelig, paa reent og gammelt Jydsk. Da det var bleven Dag, og Soel gik op paa Tydsk.« Jf. Udg. Indl. 44 og S. 40, N. 1. — ²⁾ Bønnen ved Solnedgang, jf. Udg. Indl. S. 38. — ³⁾ (Latin) det var den haarde Hvile, det var Jærnsøvn (Vergills Æneide XII 308). — ⁴⁾ i Sam Butlers (1612—80) mod Puritanerne rettede Satire Hudibras 1663. 1ste Del, 2den Sang, Vers 974, hvor det hedder: For at vække ham af hans dødlignende Søvn, kneb Ralph ham i Næsen; med et rask Dunk bankede han paa hans Bryst, som skulde han faa Aanderne, der boede deri, til at opstaa. De flygtede, vækket ved Støjen, fra de indre Gemakker til Øjevinduet, og Idet de rask aabnede Øjelaaget, Vinduesrammen, saa de ud, men dog med nogen Forbavselse. Jf. Udg. Indl. S. 40, 2. — ⁵⁾ : Dødens. — ⁶⁾ : nærmeste; næste er en Tyksked, som ogsaa findes i 3die Udg. 1844. — ⁷⁾ J. bruger her Tankestregen meget virkningsfuldt; privilegerede — Kroer? nej Mordergruber. — ⁸⁾ Kvindekønnet. — ⁹⁾ en Slags Perfume? Kølnervand?

gives et tørststillende plus ultra¹⁾). Ikke saa hos Bonden, han holder sig stedse til det, quo semel est imbuta recens-testa²⁾).

Man vil ellers erfare hos alle ikke rigtig dannede Mennesker, at Tilbøieligheden til berusende Drikke staaer i modsat Forhold til deres større eller mindre udvortes og huuslige Lyksalighed. Mennesket søger at gjøre sin Tilstand saa behagelig som mueligt, kan det da ei finde den sande Lyksalighed paa Fornuftens Vei, da griber det efter den indbildte i Sandselighedens Tummel, som desuden har den Fordeel forbunden med sig, at den forskaffer Mennesket en øieblikkelig Nydelse og det vælger da det Object³⁾, som ligger det nærmest, og hvorpaa Tilbøieligheden i Ungdommen er ledet. Og saaledes drikker Bonden og flere. Han indtager de perlende Draaber, for ved disse at kunne forglemme sig selv, ligesom Muhamedanen indtager sit Opium, for at drømme sig ind i et Feen-Elysium⁴⁾, for tidlig at vandre om i et Paradiis, hvor endog een Draabe af Damernes Læber kan forsøde hele Havets Bittersalthed. — Det sikkerste Middel til at formilde dette Onde vil derfor stedse være det, som man nu har valgt, og hvis Virkning man allerede begynder at finde⁵⁾, nemlig at aabne Bonden Vei til huuslig Lyksalighed, at realisere ham det, hvad hans Phantasie kun ved skadelige Vehikler⁶⁾ kan afmale ham.

Man har allerede for længe siden⁷⁾ villet sætte Dæmning for dette overskyllende Onde, ved, saa at sige, ganske at forbyde Landmanden Brændeviinsbrænderiet, men Erfaring har viist, at hvor velgjørende end Hensigten var, saa blev den dog mere finantsmæssig⁸⁾ end psykologisk rigtig, thi Tilbøieligheder lade sig ikke tvinge, og allermindst denne under vores Bredde, hvor den massivere og dorskere Legems-Constitution finder ligesom nyt Liv og Bevægelse ved spirituøse Drikke. Hvorledes det saae ud med Bonden, imedens hans

¹⁾ (Latin) »højere op«. — ²⁾ hvormed den unge Krukke engang er blevet fyldt (Citat af Horats Breve I, 2det Brev, V. 69—70) — drikker med andre Ord kun Brændevin fra Barndom til Alderdom. — ³⁾ ɔ: Genstand. — ⁴⁾ Fe-paradis; Elysium er Grækernes Lyksalighedsrige — »de saliges Øer« (jf. Odysseen 4, 561 flg.). Muhamedanernes Paradis kaldes Feen-elysium, fordi himmelske Jomfruer med uforgængelig Ynde (de saakaldte Houris) forsødede de Troende Opholdet i Paradis. — ⁵⁾ (tysk) ɔ: at mærke, 3die Udg. har: at spore. — ⁶⁾ Hjælpemidler; altsaa skaffe ham den Lykke, som han ellers kun kunde finde i Brændevinsfylderiet. — ⁷⁾ ved Forordningen af 30te April 1734 blev Brug af Destilleerpande, Brændevinskedler og Hat forbudt Møllere, Bønder og Husmænd, se iøvrigt den udførlige Behandling af dette Spørgsmaal i Feilbergs Bondeliv I, S. 88—89. — ⁸⁾ Staten fik anderledes store Brændevinsafgifter, end naar Bonden brændte sit Brændevin selv.

Hustrue endnu destilleerte ham Geister¹⁾ igiennem endog Jydepotten, ligger uden for min Synskreds, men hvad jeg har seet, det kan jeg vidne. Bonden har Dag og Nat besøgt Brændeviinsgudens Templer; alt blev ofret Potitierne af Pinarierne²⁾ og fælles Samfund³⁾ har lagt Tønder til fælles Fordærvelse. Han forsømte derved sit eget huuslige Tarv; han har anskaffet sig flere Heste (Dyr som altid vare Tropee⁴⁾ paa Ædedygtighed) for jævnlig at kunne være paa Færde ogsaa der hvor hans Bachus⁵⁾ var tilfals, og han har tilside-sat Qvægavlen og det hele har kun beviist Rigtigheden af hiin Sætning, at private Laster ere til offentlig Fordeel⁶⁾; thi saalænge der endnu iblandt Stadens omtrent halvtrediehundrede Brændeviinsbrændere findes de, som ugentlig kan afgive i den saakaldte Accise⁷⁾ mere end 30 Rigsdaler, og saalænge der gives endog kun Vinkelkroer, som ugentlig kan indkjøbe for 100 skriver hundrede Rigsdaler af denne gal-gjørende Drik er det jo øiensynligt, at baade Elendigheden og Fordelen maae være stor og borttag engang af de saakaldte smaa Kiøbstæder først Brændeviinsbrænderne og siden Kjøbmændene, som sædvanlig og trøste Mennesket med deres gode Taare⁸⁾, og man vil da let kunde tælle Borgerne⁹⁾. Hvad Rønnebærret er for Kramsfuglen og denne for Vellystlingen, det er Brændevinen for Mængden, sædvanlig det kraftigste Motiv til Virksomhed; noget som grunder sig paa Menneskets Natur; thi naar Arbeideren slæber for den betingede Løn, da forudsætter dette Pligt, og han har da foruden Lønnen intet mere hverken at fordre eller haabe, men hiint er ubetinget¹⁰⁾, det anses som Præliminair¹¹⁾ til mere og Arbeideren glæder sig da baade ved sit eget Haab og den andens allerede yttrede Velvillighed.

¹⁾ brændte ham Brændevin i hans Hjem. — ²⁾ Potitlerne og Pinarierne var to gamle romerske Adelslegter, hvem Varetægelsen af Oftringerne til Herakles var overdraget paa den Maade, at Potitlerne ledede Oftringerne, mens Pinarierne skulde vaage over Helligdommen og sørge for den underordnede Offertjeneste. Livius fortæller (I. 7, 13), at Potitlerne kom til rette Tid og fik de ædle Dele af Offerdyret, mens Pinarierne kom for sent og maatte nøjes med det øvrige, og det blev bestemt, at Pinarierne ikke for Fremtiden maatte faa Offerdyrenes ædle Dele. Junge tilstræber vistnok et Ordspil med det latinske Ord potare, 3: drikke (altsaa Potitlerne, 3: Drikkebrødrene), og mener, at ikke blot de ædle Dele, men alt kom til at tilfalde dem. — ³⁾ Fællesskab i Dyknngen af Jorden. — ⁴⁾ Exempel, figurligt Udtryk, Talemaaden 4: æde som en Hest. — ⁵⁾ Brændevin af hans eget Byg (se 91, 6). — ⁶⁾ Jf. hvorledes i Nutiden Staten drager Fordel af Folks Spillelyst ved Stempelafgift paa Lotterisedler m. m.; hvorfra Junge har denne Sætning, véd jeg ikke. — ⁷⁾ Toldafgift af det til Byen fra Landet indførte Korn. — ⁸⁾ Flertal af Taar (Brændevin). — ⁹⁾ J. mener, at Bonden, for at hjælpe Købsladmanden med at bære sine borgerlige Byrder, ofte uforholdsmæssig dyrk maa tilkøbe sig 4: Produktet af hans egne Produkter, 3: Brændevinet af hans egen Byg. (J. U.). ¹⁰⁾ 3: kommer som Tilgift til den afslatte, betingede Løn, hvorved Arbejderens ansøres til at gøre sig Umage; Husbonden giver sine Arbejdere Brændevin for at vække deres Arbejdslyst. — ¹¹⁾ Forløber for mere, hvis han gør sig Umage.

Men jeg har dog aldrig her hos Almuen erfaret, hvad Olearius¹⁾ (og langt sildigere Skribentere end han) saae i Rusland, at en vis Biberius²⁾ Klunker kom ud fra en Kabake³⁾ i Novogrod, hvor han havde drukket sin Kiortel op, traf par hazard⁴⁾ en god Ven, vendte med ham tilbage og — for-tærede sin Skiorte, kom atter ud og vilde nu liste sig i strængeste incognito hiem, men stødte atter paa en Ven, (thi i Velstands Dage har Mennesket mange Venner), gik ind igjen og pimpede (salva venia⁵⁾) Beenklæderne op, kom saa omsider ud, greb i en Hast, ligesom Folk i gamle Dage, til en Skjorte af Katteost og tumlede hjemad, men allene, thi det gik nu som Digteren⁶⁾ siger:

tempora si fuerint nubila solus eris.)*

Man siger i Almindelighed om Mennesket, at dets Sjæl aldrig kan være ledig. Uvirksomhed strider imod Sjæls Natur, den er selv Drift⁷⁾, et perpetuum mobile⁸⁾. Naar Mennesket ikke tænker paa noget got, tænker det paa ont, nihil agendo, sagde de Gamle, male agere discimus⁹⁾ og Grækerne paastaae, hvad vi ofte erfare, at af Lediggang følger Nysgjerrighed i det mindste. Alt dette troer jeg vel kan være sandt, naar der tales om Mennesker, som nogenledes ere dannede enten ved Oplysning eller Cultur, men gaaer man med Rousseau og Kraft¹⁰⁾ over til den Vilde, da finder man at dennes meget begrænsede Attraae kun udstrækker sig til tre Gienstænder: Livets Ophold, en Hustrue og Hvile. Her kan man vel ikke tænke sig megen Virksomheden i Aanden. Irokeseren, Grønlænderen, Samojeden, fordi han har intet nyttigt at

*) Saadan en Slags Udfeielse skeer vel ikke her ved Drik, men undertiden ved Kortspil og dette kalder Bonden ikke upassende: at spille Bankerut.

¹⁾ Olearius (1603—1671) lærd tysk Rejsende, som i 1637 havde gjort en Rejse til Persien gennem Rusland med et Gesandtskab. Junge hentyder til dennes: *Vermehrte Beschreibung der Muscovitschen und Persischen Reise* 1656, Side 125. (J. N.) — ²⁾ se S. 70, Note 7. — ³⁾ (russisk) Brændevinsbod. — ⁴⁾ (fransk) tilfældigvis. — ⁵⁾ (Latin) med Forlov, undskyld, »med Orlov sagt«. — ⁶⁾ den romerske Digter Ovid i hans *tristia* (3: Bedrøveligheder) I, Bog 9, V. 6. Det forrige Vers har J. lige ovenfor oversat frit: thi i Velstands Dage har Mennesket mange Venner. Dette Vers her betyder: »men bliver Tiderne skyede, bliver Du ganske alene«. — ⁷⁾ den gamle Form for Drift; sml. »hævt med den nu deraf udviklede Form »haft«. Omvendt har J. (88.4) »giftig« for vort »giftig«. — ⁸⁾ jf. S. 83, N. 7. — ⁹⁾ (Latin) ved intet at gøre lære vi at handle (eller tænke) ond. — ¹⁰⁾ Kraft (1720—1785) bekendt Prof. i Mathematik i Sorø. Hans »Kort Fortællning af de vilde Folks fornemmeste Indretninger, Skikke og Meninger, Sorø 1760 (jf. Titlen paa Junges Bog) har endnu i vore Dage Betydning som etnografisk Værk, skønt han med Rousseau i nogen Grad fremhæver Lyssiderne ved Naturtilstanden paa Kulturtilstandens Bekostning.

beskæftige sine Tanker med, skulde derfor hiint dilemma¹⁾ gielde om ham, at han tænker paa ont; de Efterretninger som vi have om disse Folk synes jo at vidne om det modsatte²⁾; tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in aliis virtutis cognitio³⁾; de ere endog uvidende om saa meget ondt, og Uvidenheden om ethvert Onde var stedse det bedste Værge derimod. Overhovedet Erfaring viser at det raae Menneske tænker hverken paa ondt eller got, det synes næsten intet at tænke. Gaae vi til Landmanden, da ere hans Forretninger arvelige, Sønnen gjør hvad han har seet af Faderen eller hvad man befaler ham, og alt hvad han har at iagttage, det er noget, hvortil der kun udfordres lidet mere end blot Sensation⁴⁾; hans Forretninger nærme sig til det maskinmæssige, de give altsaa kun lidet Føde for Sielens Tilvæxt, og det Angreb som de gjøre paa den grovere Organismus⁵⁾, lægger (som man selv med Aristoteles⁶⁾ kan erfare) Hindringer i Veien for Sielen at kunne bruge den finere Organisation; jeg troer derfor nok hvad Lessing⁷⁾ siger, at naar man ikke i lang Tid har tænkt, kan man omsider ikke mere tænke:

L'ame est un feu qu'il faut nourrir

Et qui s'eteint, s'il ne s'augmente;⁸⁾

Men denne Ild udslukkes desværre hos Mennesket af mange Aarsager, og hvad Bonden angaaer da synes han selv at bidrage sit dertil; thi har han et Barn som ytrer Drivt til at udvide sine Begreber, da er han strax urolig for dets Sundhed. Det eenfoldige Menneske kiender saa lidet Sielens Natur, at det stedse troer den svækkes ved Arbeide, ligesom Legemet; det vilde derfor forekomme Bonden meget latterligt, om man vilde sige ham, at det indvortes Menneske voxer, selv under Byrden, ligesom Palmetræet (i det mindste paa Aristoteles's Tid.) Og maaskee var han heller ikke tient med denne Aandens alt for store Væxt; thi Erfaring synes at vise, at ligesom

¹⁾ 3: det ovennævnte Alternativ, Et af to, Enten—Eller. — ²⁾ at de ikke tænker paa ondt, de tænker overhovedet ikke. — ³⁾ Saa meget mere udretter hos dem (3: Scytherne) Ukendskab til Laster, end hos andre (Romerne) Kendskab til Dyden. Citat af Justinus Macedoniske Hist. II Bog, 2, 15; han er netop en af de Forfattere, der har malet dette Naturfolks Dyder med alt for straalende Farver. (Jf. Udg. Indl. S. 17, N. 1). — ⁴⁾ Opmærksomhed. — ⁵⁾ Legemet, i Modsætning til den finere Organismus, 3: Aanden, Tanken. — ⁶⁾ en af de berømteste græske Filosofer, Alexander den Stores Lærer. — ⁷⁾ se S. 74, N. 4. — ⁸⁾ (fransk) Sjælen er en Ild, som maa næres, og som gaar ud, hvis den ikke øges.

den ene Deel af Mennesket tager til i Styrke, saa tager den til i Svaghed, men han behøver mere et stærkt Legeme end en stærk Aand. Lykkelig, tre Gange lykkelig var han, om han besad

mentem sanam in corpore sano¹⁾.

Denne Aands-Svækkelse hindrer ham da ofte, især i hans mange Frietimer om Vinteren, at være virksom til hans Fordeel, eller som det heder at tænke paa noget got, men han tænker derfor ikke paa ondt, nei! ligesom det der ikke kan tænke kaster han sig rolig i Armene paa — Sønnen, denne Tids-Morder som berøver Sielen sit halve Liv. Men skulde man troe, at der gaves Mennesker, som ønskede at døe før Tiden²⁾, eller som ikke gider levet, og det er dog saa. Saasnart Mandkønnet om Vinteren har i Tusmørket fuldendt de saa kaldte Sysler, ved at fore Qvæget af, da holder man Vesper³⁾, at sige ved at spise sig træt paa en Een-Pundinger af Smørrebrød, derpaa sover man — indtil den aarvaagne Huusmoder opvækker os til Grøden, da faaer man atter en Motion med den og derpaa sover man — indtil Natten begynder, og den begynder efter Bondens Viser Klokken 9 (thi man vil høre mange Bønder kalde det Nat, om Aftenen Klokken 9, ligesom mange Kiøbstædfolk kalde det Nat om Morgenens Kl. 7.) da tænker man paa det sidste Foder til Hesten og derpaa sover man, men nu i en Seng, til Silden og Grød-Søben opvækker os om Morgenens. Jeg troer derfor nu hvad jeg aldrig før har villet troe, at det kan være sandt hvad Olaus Magnus⁴⁾ beretter om de Nordiske Folk paa hans Tid, naar han siger: de sove et halvt Aar, nemlig med hele Naturen, og den Stoiske Regel bliver da endog i denne Henseende fulgt: naturæ convenienter vivere oportet⁵⁾.

¹⁾ en sund Sjæl i et sundt Legeme (denne velkendte Sentens findes opr. i Juvenals Satirer 10. V., 356). — ²⁾ som Bonden ved at sove Tiden bort. — ³⁾ (egtl. Latin): Aften; sml. det nordsjæll. Maaltid »Festbekost« (Forvanskning af Vesperkost) ved 5-Tiden om Sommeren. (Sml. Drachmann: Paa Sømands Tro og Love, Samlede poetiske Skrifter III, 124. — ⁴⁾ berømt svensk Historiker og Geograf (1490—1557); han har skrevet en »de nordiske Folks Historie« (egtl. paa Latin) i 22 Bind. — ⁵⁾ (Latin) »man bør leve i Overensstemmelse med Naturen«; dette var en Hovedlære i den græsk-romerske, stoiske Filosofi (se Cicero om Pligterne III, 3,13). Junge mener ironisk, at Bønderne ogsaa er Støikere og leve i Overensstemmelse med Naturen ved at sove det halve Aar. For Alvor sammenligner derimod Junge Bønderne med Støikerne, naar han senere kalder Bondens ligefremme Udtryksmaade eller hans fatalistiske Skæbnetro for stoiske.

Som et Pendant¹⁾ til Aands Uvirksomhed hører en besynderlig capricieux²⁾ Stolthed, o ja! Stolthed var stedse en Datter af Uvidenhed, og den maa være det, thi fordi Mennesket da ikke kan indsee hvor meget det mangler, troer det, at det mangler intet; — og dette synes endnu de fleste Bønder at troe i Henseende til den gamle Agerdykningsmaade. Den ærværdige Hr. Høegh har vel, hvad Tvivl ved Udskiftningen angaaer, grundig undskyldt Bonden i hans Anviisning til et velindrettet Jordbrug³⁾, en Bog som nok længe vil blive et Chef d' Oeuvre⁴⁾ i sit Slags, fordi den indeholder saa meget Nyt, og Nyt som grunder sig paa det uimodsigeligste af alle Beviser,⁵⁾ paa Erfaring, en stupend⁶⁾ Erfaring; og man troe ikke, at jeg her berører dette for at gjøre Indvendinger imod en Mand, som endog for dette Verk saa meget fortjener sine Medborgeres Agt, thi det bliver altid en Sandhed, hvad hiin Monark⁷⁾ sagde: dersom jeg havde en Mand, som frembragte mig to Ax i Stedet for eet, da vilde jeg gjøre mere af ham end af alle politiske Genier. Nei! jeg vil endog udlede Bondens Ubøielighed til at antage nye Forslag af den psykologiske Grund, at hvor meget end den menneskelige Siel higer efter det Nye i Følge dens Udvidelseskraft⁸⁾, saa dog, saasnart dette Nye indeholder Regler eller Bestemmelser, hvis Følger ikke strax kan indsees, og som tillige ikke kan antages uden at forkaste de gamle, da afskyer Sielen enhver Nyehed, som en Aands Indskrænkelse, som en ubehagelig Igienføddelse, og man bliver staaende ved det Sædvanlige, hvor man ved Erfaring og Reflexion har funden saa meget, som passer sig paa Omstændighederne. Det er derfor og sædvanlig den gamle Bonde som er meest stivsindet, men end ikke han kan gandske undskyldes, thi han kan endog see de herligste Følger af den nyere Landoeconomie ved Siden af sig hos saa mange Nyebyggere, som nedsætte sig paa Landet, han har Exemplet for sig og vor tilvante Ladhed gjør det jo dog stedse lettere

¹⁾ Sidestykke. — ²⁾ egensindig, stivsindet. — ³⁾ se S. 83, Note 1. Han skildrer i sin Indledning de mange Betæneligheder, en Bonde med Rimelighed kan have, ved at gaa overfra den gamle Fællesskabsdyrkning, kan kender, til den nye Dyrkningsmaade, han staar usikker overfor (sml. W. A. Hansen, S. 69). — ⁴⁾ (Fransk) Hovedværk. — ⁵⁾ Komma tilsat af Udg. — ⁶⁾ overraskende. — ⁷⁾ Frederik den Store af Preussen. — ⁸⁾ jf. Indl. S. 33 f.; det er interessant at sammenligne J.s abstrakte, W. A. Hansens og Høeghs reelt praktiske Forstaaelse af Bonden.

for os at handle efter dette end efter eget Overlæg, men endnu vil Bonden ikke troe sine egne Øine, og kan maaskee heller ikke, thi de blændes nu af Fordom, et Uhyre, som ligesaa urokkelig ledsager Uvidenhed, som Skyggen Legemet; thi hvor mægtig Fordom er, erfarer man hos enhver Menneske-Samling, som har sine egne Lovs-Articler og med disse sin egen *Esprit-de-Corps*¹⁾ og hvor meget denne imodsatte sig fremmede Exempler vil sees overalt, men hvad Landmanden angaaer maaskee ingensteds tydeligere end i Pohlen, hvor de hist og her boende Mennoniters²⁾ *Landoeconomie* er saa fortrinlig god og frappant³⁾ afstikkende fremfor de Indfødtes. Bonden maae derfor endnu foruden Exemplet overtales ved samme Bevægegrunde, som de, hvorved Corporalen i Thomas Jones's Tid⁴⁾ overtalte den pimpende Herre i Kroen til at tage Deel i det forestaaende Tog, nemlig ved saadanne, som man putter ham i Haanden. Han maae have Belønningen i den ene Haand, inden han lægger den anden paa Arbeidet. Paa denne Maade⁵⁾ har den gode Fader, som Landets milde Regent anbettede saa mange af sine arbejdende Undersaatter, udrettet saa meget got. Han kiendte disse hans Fosterbørns Svaghed, og han var lykkelig nok til at kunne hæve den. Allerede tusinde paa Frideriksborg og Kronborg Amter vel-signe i ham den gode Konge og de følgende Slægter vil endnu med Taknemmelighed erindre sig denne omhyggelige Pleiefader, naar han ikke mere er til. Deres Marker og Enge ere for største Delen ryddede, skadeligt Vand afledet, Mose-Tuer afskaarne, og Agrene prange nu paa mange Steder aarlig med Herrens rige Velsignelse og de Steen som forhen oversvømmede hele Marker⁶⁾, og som hindrede Landmandens glade Haab beskyttede det nu⁷⁾. Vist nok har det kostet det Offentlige

¹⁾ (Fransk) *Standsaand*, *Kasteaand* (jf. S. 90, N. 5). — ²⁾ en oprindelig fra Holland stammende Gendøbersekt indenfor den lutherske Kirke. De mennonistiske Kolonisternes Indvandring i Polen fandt først Sted efter 1789 fra Vestpreussen. — ³⁾ forbausende. — ⁴⁾ Junge sigter til og citerer den engelske Humorists Fieldings (1707–54) berømte Roman Thom. Jones 1749, VII Bog, Kap. 11, Midten: »Herren, som hele Nationen havde pimpet i Kroen, var lokket ved nogle Argumenter, som Corporalen havde puttet ham i Haanden, til at tage Del i det samme Tog». — ⁵⁾ Den lille Landbokommission og Sjælen i den Godsejer W. A. Hansen (jf. S. 32) (det er sikkert ham, J. Hænker paa med »den gode Fader») anvendte i høj Grad Pengebelønninger og Præmier for at opmuntre og ansprende Frederiksborg- og Kronborgbønderne til at tage ivrigt fat paa Forbedringer og Reformere. — ⁶⁾ 1ste Udg. Trykfejlens Marke. — ⁷⁾ som Stengærder; W. A. Hansen fortæller (Side 39), at der siden Kommissionens Nedsættelse i 1784 til Udgang af 1789 var sat 57,570/100 Favn Stengærder eller mere end 14 danske Mil.

meget¹⁾; men den Sæd er lagt hvoraf Lykke og Velstand kan udspringe til de sildigste Slægter. Hvor ædel er derfor ikke denne de offentlige Skatters²⁾ Opoffrelse til saa menneskekiærlig en Hensigt? dog det er ikke Opoffrelse, det er ikke Tab, nei! det er ikkun et Laan, som giver den rigeste Rente, en Rente, som Skyldneren med Glæde og Velsignelse yder, og igiennem tusinde Canaler strømme Fordelene tilbage til den Kilde, hvoraf de udflød.

Dog — endskiønt Bonden saaledes er købt til at gøre Fremskridt i Jord-Forbedringen, saa staaer han dog meget tilbage endog for de sydligere Bønder i Sielland. Jeg vil ikke tale om Hirschholms Amt³⁾, hvor Bønderne endog i saa kort en Afstand fra Kjøbenhavn ere endnu kun Begyndere i Agerdyrkningen, thi endskiønt deres Jorder ere udskiftede, saa vil man dog finde hele Byers Marker, der ikke ere indhegnede, end ikke fraskilte fra de tilgrændsede Byers Lodder, en Feil, som Vedkommende⁴⁾ rigtig have indseet, men som vanskelig vil hæves, fordi den Forsigtighed ikke der er iagttaget, som nu bruges paa de andre Amter, nemlig ikke at udstæde Bonden Skiøde paa sin Gaard, førend dens Lod er indlukk⁵⁾; man vil der finde store Overdreve, lige de Siberiske Stepper, som ere overskyllede med et sørgeligt Lyng, som intet Creatur vil æde; men endog paa de andre Kongelige Amter har Bonden ikke bragt det saa vidt, som han burde. Sommerpløining kiender Bonden ikke: noget som den sydlige Siellænder til sin store Fordeel bruger, fordi han har lært dette med mange andre nyttige Haandgreb i Herremandens Tieneste, hvor det blev ham en Nødvendighed og ved Nødvendigheden en Vane. Landsfaderen har, saa at sige, skienket mangfoldige Bønder Kløverfrø⁶⁾, men de have nu

¹⁾ det samlede Tilskud var fra Statens Side ikke mindre end 279,575 Rdlr. 24 Sk. (Edvard Holm: Kampen om Landboreformerne, Side 99). — ²⁾ 3die Udg. Skattes. — ³⁾ se Indl. S. 31 f. — ⁴⁾ J. siger her til W. A. Hansen, som Side 99 i sin Bog skriver: Aarsagen, hvorfor man ønsker det udvendige Hegn færdig, forinden Skiødet gives, er, fordi det siden sildig eller maaskee aldrig blev færdigt, hvilket Erfarenhed paa andre Stæder har viist, tildeels endog paa Kjøbenhavns og Hirschholms Amter. (Jf. Udg. Indl. S. 32 n.). — ⁵⁾ andre Betingelser for at udstæde Skiøde var, at den udflyttede Gaard skulde være opbygget, den fornødne Besætning og Inventar forefindes, Skatte-restancer være betalt. — ⁶⁾ 3die Udg. Kløverfrø (Junge har som Hr. Høgh den gamle Form, Klover, opr. laant fra mellemnedertysk klover); W. A. Hansen (S. 76) skriver, at Kommissionen skænkede Kløverfrø til de Bønder, som vilde gøre Begyndelse med Kløveravl og Staldforing paa dertil indfredede Jorder. C. C. Christensen (S. 76, Note 2) siger, at det gik kun langsomt med Kløveravl, saa længe ingen Markfred havde.

næsten overalt ladet det oprydde af de jerntrynede Sviin, Creature, som her, formedelst deres uindskrænkede Frihed¹⁾, koste Bonden mere end selv hans Heste; thi vel har Bonden gjort den rigtige Beregning, at de, som frie Skabninger, ikke koste ham noget, og han udsender derfor daglig sine tyve Sviin paa sin Naboes Ager, men da Naboen har gjort samme Beregning, udsikker han en ligesaadan Hær paa hiins Jord, og hvad han da vinder ved sine egne Sviin, taber han ved fremmedes. Qvægavlen er da formedelst den ødelagte Græs-avl meget forsømt, ja! jeg har kiendt Bønder i de herværende bedste Kornegne, som af Mangel paa Græsning have hendsendt deres saakaldte nybærre Køer²⁾ til Skovbonden³⁾ i Midsommeren og saaledes afstaaet Melken for det blotte Foder, indtil Ævret⁴⁾ blev aabnet. Bonden synes heller ikke rigtig at skjønne paa Qvægets Værd; thi Mandkiønnet anseer det næsten vanærende for sig at rygte det. At forlænge Avnerne med Hakkelse, kiender Bonden ikke, at give det lidt og tidt forsømmer han, i Kraft af hans egen Umaadelighed kaster han umaadeligt for det og det ligger da hungrig i Æde, ligesom Tantalus stod tørstig i Drikke⁵⁾; at vande det to Gange om Dagen vil vanskeligt blive Landsens Brug og Skik; thi der er intet, som det simple Menneske mere elsker og forsvarer, end sine Sædvaner, og for ikke at giøre et godt gammelt Mundheld til Usandhed, lader man det stedse se ud hos Qvæget — som i en Stald. Man vil og finde mangfoldige Bønder, som have langt flere Heste end Køer, det er derfor ikke usædvanligt, at den Fyenske Bonde maae kjerne for den Siellandske, skjøndt dette Smør⁶⁾ ikke er Hustruen behageligt, da hiin kryddrer det med overflødigt Salt, som her er denne en Modbydelighed. Overhovedet er og det siellandske Qvæg meget lidet af Vext⁷⁾; maaskee grunder dette sig noget paa Forsømmelse, maaskee ere Engene, som Hornqvæget saa gjerne vil søge, som

¹⁾ Junge fortæller (Olufsens oekonomiske Annaler 1806, 7. Bind. Side 256): de frit-vankende Sviin holde os her i Egnene blokerede med vore Kartofler inden for Haugevoldene (saa at man altsaa ikke som nu kunde lægge Kartofler i Marken for Svinenes Skyld). — ²⁾ som nylig har kælvet. — ³⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁴⁾ 2: Hegnene blev nedlagt, og Fællesgræsningen paa hele Byens Stubmarker om Efteraaret begyndte. Da fik man den bedste og rigeligste Mælk af Køerne, det bedste Smør, Ævredsmør af Mælken. — ⁵⁾ Tantalus blev for sin Formastellighed mod Guderne i Underverdenen straffet med kvalfuld Hunger og Tørst. Han stod i en Dam med frugttængede Grene over sit Hoved. Hvergang han vilde plukke af Frugten, svippede Grenene i Vejret, hvergang han vilde drikke, veg Vandet tilbage (Tantaluskvaler). (Odysseen. 11. Sang, 582 fl.). — ⁶⁾ jf. S. 60, 11. — ⁷⁾ jf. S. 64 og Glostruppræsten H. J. Birchs Statistiske og oekonom. Tanker 1786, S. 3.

oftest igiennemtrukne af et Slags jernhaltigt Vand, som om Natten ved de opstigende Dunster udbreder sin skadelige Rust paa Græsset.

En anden Nuance i Bondens Karakter er Mistroe til Kiøbstedmanden eller overhovedet til alle dem, der ere uden for Bondestanden. I Sammenligning med disse synes han at ansee sig som Lydende og dem som Bydende, og betragter dem derfor stedse med et mistænkeligt Øie. Dette er endnu en Følge af Bondens forrige Tilstand, da han sukkede under Despotismens Aag og fandt saa ofte dem, der tugtede ham ikke blot med Svøbe, men — med Scorpioner¹⁾. Kun Skade, at denne Mistænkelighed²⁾ undertiden udbryder i en lumsk Hævn, liig den, som Følelsen af egen Afmagt udklækker i Slavens Barm. Enhver Fremmed, som nedsætter sig iblandt dem, for at ernære sig af Jordbrug, kalde de og gierne Herremand, og som saadan betragtet lægge de ham alle de Hindringer i Veien, som kan optænkes; thi, siger Bonden, enhver bør blive ved det han har lært. Deels fordyre og Kjøbstædfolkene saaledes Jorderne, at de aldrig mere kan komme tilbage i Bondens Hænder, og hvad som er det værste, de vil ikke rette sig efter Bondens Sædvaner; saaledes er det paa de fleste Steder en Skik, at enhver Bonde maa ligesom i gamle Dage holde nogle Udgangs-Øg, som aldrig komme i Huus; ikkun eengang om Vinterdagen kastes et Foder Høe for dem og det paa Møddingen, forresten drive de om paa Marken. Dette vagabonderende Liv skulde vel efter Loven³⁾ høre op den 1ste Maji, men da Loven gierne lægger til sit Aar en Dag⁴⁾, har Bonden og her lagt hele Pløie- og Saaetiden til, thi da maae Hestene arbeide. Efter vores Lov⁵⁾ kan derfor ingen med Billighed fordre Fred førend den 25 Maji. Men fordi Bonden om Vinteren brænder sine Gjerder⁶⁾, og hans Fællede ikke før efter Pløietiden kan forlanges istandsat, er det og billigt, at hans Faar og Sviin følge Hestene. Alt Markhegn strider derfor ganske directe imod Bondens Agerdyrkningsprincip og endnu mere et evigtvarende Hegn. Jeg har derfor seet levende Gjerder paa een Nat ruinerede og

¹⁾ Hentydning til det bekendte Sted 1ste Kongernes Bog 12,11. — ²⁾ ogsaa 3die Udg.; det havde samme Betydning dengang som Mistænksomhed nu. — ³⁾ den store Forordning om Hegn og Fred af 29. Oktober 1794, Slutn. af § 1 (se Schous Forordninger 11. Bind, Side 201). — ⁴⁾ sigter til det juridiske Udtryk »Aar og Dag«, som er et Aar og 6 Uger. — ⁵⁾ i Modsætning til Statens. — ⁶⁾ jf. S. 118,6

lange Strækninger af unge Gavnstræer ganske ulægelig overbrudte, og Toppene afhugne af unge Frugttræer, ligesom de Vilde i Louisiana¹⁾ gjøre, for mageligere at plukke Frugten, med mere saadant hvad man kan vente sig af det raae, ufølsomme Menneske²⁾. Selv den saa vaersomme Hr. Høegh maa sige (pag. 33): »at enhver kiedes ved at plante under »saa stor Usikkerhed for Tyvehaand«³⁾. Denne Uvorenhed sees ogsaa daglig paa Chauseerne; men i adskillige andre Lande gaaer det ikke et Haar bedre og dette bliver os da en Trøst, for saavidt som det kan trøste Mennesket, at han ikke er den eneste som lider. Imidlertid maae man følge det Raad, som Cf. R. Hansen⁴⁾ giver: at plante, indtil got Folk bliver kiede af at stiele, en Regel, som Vedkommende nøie iagttage ved de offentlige Alleer, og som de længe vil komme til at følge, da Bonden synes at have svoret Planteriget et evigt Had⁵⁾.

Ikke desto mindre er denne Udaad en mægtig Slagbom for Landvæsenets Fremgang til Forbedring, thi hos den ene tabes Lysten og hos den anden Exemplet. Hvo som derfor i disse landlystne Tider forlader Staden og sin Næringsvei, for at nedsætte sig paa Landet blot som en Bonde, han see vel til, at det ikke gaaer ham som Snogen, naar den falder i Myretuen, thi med al sin Snildhed afpilles Stympere dog lige indtil Raden. Mange vendte og i vore Dage magre tilbage til det Sted, som de fede forlode, og Avlsgaardene faae ved denne Leilighed hvert andet Aar nye — Herremænd. Men kan man og undre sig over, at Landet lokker saa mange Nybyggere til sig? hvo skulde ikke have Lyst til at tage Deel

¹⁾ Provins i Nordamerika. — ²⁾ i sin Afhandling: Om Manglerne i Oplysningsvæsenet (S. 267) siger J. bittret: »Oplysning vil man kun især finde i vore Skove, det første Sted, hvor Almuen ønsker Oplysning; thi lige ildenskabelig elsker man Frugten og hader man Træet«. (Jf. Udg. Indl. Side 38 n.). — ³⁾ se S. 83, N. 1. Citatet er ikke helt nøjagtigt. Men de (o: de levende Hegn) kan ikke opstaae, thi enhver kiedes ved at plante under den Usikkerhed, man for Tyvehaand skal plante med. (Landhusholdningsselskabets Skrifter V, S. 30 (Aar 1797). — ⁴⁾ er den W. A. Hansen, jeg i det foregaaende ofte har henvist til. Junge sigter til Side 53 i hans Skrift: »Det sørgeligste ved al Træplantning er den almindelige Ufred, hvorimod jeg kun veed 2 Raad: 1) At man aarlig, uagtet alle Uheld, vedbliver at plante, og søger at gøre Træplantningen saa almindelig, at kaade og ildesindede Mennesker tilsidst ikke kan overkomme at ødelægge alting. 2) Belønning til Angivere og de, som bliver ved at plante, trods alle Uheld.« — ⁵⁾ i sin Artikel: En Opdagelse i Planteriget, Hylden angaaende, (Olufsens økonom. Annaler 6. B. (1805) S. 357) siger J.: Kun Skade, at Overtroen freder blot om Hylden og ikke tillige om Asken, der afhugges ligesaa hyppig om Natten, som vi plante den om Dagen; men om den havde Hans (der var blevet besat ved at fælde Junges Hyld) ikke hørt det mindste. (Jf. Udg. Indl. 36).

i den uhyre Fordeel, som visse Naturkyndige love Landmanden. Efter de la Pfluches¹⁾ Forsikring i 2den Deel af Spectacle de la Nature, er en Soe (man tillade mig dette sviinske Exempel) kun 9 Uger og nogle Dage paa gode Veie, kastér 4 til 5 Gange om Aaret og hver Gang 15 à 16 Grise. Hvilken Fordeel! beregne vi af disse ikkun de 70 solgte efter en føie Tid paa Kjøbenhavns Torv for 6 Mark Stykket, har Beboeren af en maadelig²⁾ Gaard alle sine Afgivter og det af een Soe. Men dette Exempel er for gammelt³⁾; jeg vil derfor tage et nyt. Hr. Raff⁴⁾, og han er jo i alles Hænder, fortæller i hans Naturhistorie, at et Par Duer kan i 4 Aar formere sig til 9000 Par. Disse solgte for den meget taalelige Priis 1 Mark Parret bringe da Eierne en Capital af 1500 Rdlr. Ansætter man nu en Bondegaards Skatter til 70 Rdlr. om Aaret eller i 4 Aar 280 Rdlr. har Bonden endnu 1220 Rdlr. tilbage, som han giver sin Kone til Knappenaale; og det var Renten af eet Par Duer, som jo paa Landet føde sig selv!⁵⁾

Denne Mistillid yttres Bonden og ofte imod hans Øvrighed, den maa være nok saa faderlig sindet imod ham, som den vil. Men det kan næsten ikke andet være, thi hvor mangenavuede ere ikke de smaa Skatter, som saa ofte, foruden de fastsatte, lægges paa det saakaldte Hartkorn. De maae alle inddrives til den bestemte Tid og undertiden naar Bonden har kun lidet i Hænderne, saa at den ømme Fader⁶⁾ maa ofte med blødende Hierte og tillukte Øine presse sine sukkende Børn. Deels er og Mennesket meget tilbøielig til at skrive enhver Gienvordighed, som møder det, paa sine Foresattes Regning.

Dog veed jeg ikke, om man ganske kan henføre denne Mistroiskhed til Bondens Karakter, som nogle Forfattere ville, thi det, som man kalder Charakter, maa dannes af Grundsætninger og disse maa da være uforanderlige hos

¹⁾ fransk Teolog, Prof. i Botanik, Historie, Geografi (1688—1761). — ²⁾ i Betydningen beskedent, almindelig, ikke i Betydningen slet. — ³⁾ Spectacle de la Nature (Naturens Beskuelse) udkom 1732. — ⁴⁾ tysk Skolemand og Forfatter af Lærebøger i Geografi og Naturhistorie (1748—1788); hans Naturhistorie, »Naturgeschichte für Kinder«, udkom 1778. — ⁵⁾ Junge satiriserer jo her mildt over de københavnske Borgere, som tro, at det at eje Bondegaard i Nærheden af København, er det rene Slaraffenliv, en sand Guldgrube (jf. Hørsholms Historie 229, Note 1, hvor Christensen citerer Rahbeks Tilskuur 1803, Nr. 38, der er ganske anderledes hvas i sin Satire over disse »ægte københavnske Landmænd«. — ⁶⁾ Staten, dens sukkende Børn er naturligvis Bønderne.

Mennesket, men det er denne¹⁾ langt fra ikke hos Bonden. Betragt ham iblandt hans Jævnlige, og vi vil finde ham godmodig i en høi Grad, hans Hierte staaer stedse aabent for hans *Medbroder*, og han hjælper ham til det yderste; et Ord, et Haandslag stadfæstet med gammel Ærlighed, det er hos ham et kraftigere Beviis end de meest stemplede Forskrivninger, som blot det cultiveerte Menneske maatte opfinde til Værn imod forfinet Uredelighed²⁾.

Paa Grund af denne Sympathie og Antipathie vil man stedse erfare, at det falder enhver anden³⁾ yderlig vanskeligt at overtale eller overbevise Bonden, endog i de allerhaandgribeligste Ting, naar de angaae ham selv; han vil stedse med Opmærksomhed høre, hvad man betyder ham, ofte udbrude i et forundrende Naa! Naa! men dog tilsidst, naar man troer alt er rigtigt, udkløe fra det høire Øre et tvivlende — Men! lad derimod en af Bondens uvillige⁴⁾ Mænd forestille ham Tingen, og jeg vedder han skal snart imodtage — Grunde.

Bondestandens Sammenholdighed maae og nødvendig være stor og saa stor at den ikke i nogen anden Stand kan have sin Lige, thi den hviler paa Grunde, som ere temmelig urykelige. See vi hen til deres forrige Vornedskab, da maatte dette nødvendig paa den ene Side opvække Uvillie til de Mægtigere, af hvilke maaskee deres Plagfogder kunde udklækkes, men paa den anden Side Eenighed, thi det er jo især Lidelser, som gjør Mennesket medlidende; og, ligesom eensstemte Strenger⁵⁾ zittre med hinanden, saaledes gjorde samme Skiebne dem snart til hinandens Venner. Det er ikke allene fælles Arbeide, *communia studia*⁶⁾, som forbinde den talrigste Mængde, og det uden Professions-Had, men det er og fælles indbyrdes Trang og indbyrdes Hielp. Denne Stand udgjør og det meest sammenkiedede Selskab⁷⁾ af alle; thi det gielder her, hvad hiin Philosoph⁸⁾ siger: det første Selskab

¹⁾ c: Mistænksomheden. J. mener altsaa, at den Mistroiskhed, som Bonden viser over for »Herremænd« og Øvrighed, saa langt fra er noget til Grund liggende i Bondens Karakter, at tværtimod det modsatte er Tilfældet. Sml. Udg. Indl. S. 11 og 37. — ²⁾ Her gielder endnu, siger J., hvad Virgil i hans *Georgica* II 473 siger: »Da Retfærdigheden forlod Jorden, færdedes den sidst mellem dem« (nl. efter at den allerede havde forladt de riges Hjem i de store Byer); saa at der altsaa paa Landet endnu findes Spor af gammel Retskaffenhed og Uskyld modsat Forholdene i de store Stæder. — ³⁾ ikke mindst Hr. Jokum selv, sml. Udg. Indl. S. 35. — ⁴⁾ upartiske. — ⁵⁾ 3die Udg. Streng. — ⁶⁾ (Latin) fælles Interesser. — ⁷⁾ ogsaa 3die Udg., vi vilde bruge Ordet Samfund, da Selskab i denne Betydning (sml. tysk Gesellschaft) er forældet. — ⁸⁾ Cicero i hans: Om Pligterne I 17,64, hvem J. har citeret efter Hukommelsen; Cicero-Citatet gaar til »gaae ud i Colonier« næste Side, derefter fortsætter J. i Ciceros Spor.

er Fader og Moder, det nærmeste herved udgjør Børnene, hvoraf fremvoxer een Familie; snart derefter danne Sønnernes og Døttrenes Ægteskabsforbindelser nye Selskaber, og de gaae ud i Colonier; ofte pode og Tienstefolk sig ind i disse Stammer, og da blive ved disse, Colonier forbundne med Colonier, og flere Eftersværme slaaes sammen i een Kube, og saaledes sammenslyngede i det uendelige, ligesom de spæde Viinqviste, brede de sig ud fra Bye til Bye, fra Amt til Amt, saaledes at der gives de Byer, i hvilke der ikke findes eet eneste fremmed Menneske, men alt synes at være een Familie¹⁾. Hvor stærkt maae Baandet da ikke være! ikkun da kan det svækkes, naar der tales om Mit og Dit. — Dette mægtige Tvistensæble, som kan opbringe Søn mod Fader, og Broder mod Broder. Blot i dette Stykke er Egenkierlighed mægtigere end enhver Forbindelse, og de meest sammenflettede Familier ligne da hine Polyper, som forenede til eet Legeme gribe dog med Graadighed efter hinandens Rov.

Som noget der kunde synes at have sin Oprindelse af hiin Mistillid til dyrkede²⁾ Folk, anseer jeg den hos Bonden vedtagne Skik, selv indbyrdes at straffe tilføiede Fornærmelser, eller at tage sig selv til Rette³⁾, en Skik som Bonden har tilfælles med unge tyske Adelsmænd, Renommister⁴⁾, og deslige Folk af Ære. Formodentlig skriver den sig og hos dem alle fra een og den samme Epoche⁵⁾, thi Oprindelsen dertil taber sig i hiin Tidernes Nat, da Nationernes Stammefædre levede i den uselskabelige⁶⁾ (naturlige) Stand, hvor de physiske Kræfter traadte (som Hobbes siger⁷⁾ i Lovenes Sted. Hos den danske Bonde er den øiensynlig et Charactertræk fra vort Folks heroiske Tidsalder, i hvilken personlig Tapperhed udgjorde Menneskets høieste Fortieneste; et Anstrøg, som Tiden endnu ikke har udslettet, og det vil maaskee aldrig tabe sig; thi et Folks characteristiske Grundtræk ere temmelig uudslettelige: Opdragelsen kan modificere dem, men den undertrykker dem ikke gandske, thi de staae i Forbindelse

¹⁾ jf. S. 68, N. 3. — ²⁾ jf. S. 65, N. 1, kultiverede, dannede Folk. — ³⁾ C. Christensen bemærker til sin Gengivelse af dette Sted (Side 222) at den turde dog snarere have været en Levning af den udstrakte Politimyndighed, Bylaaget havde under Fællesskabet. — ⁴⁾ tyske (raa, trættekære) Studenter. — ⁵⁾ Tidsalder. — ⁶⁾ c: uden ordnet Samfund. — ⁷⁾ berømt engelsk naturalistisk Filosof (1588—1679), hvis Tanker om en saadan oprindelig Naturtilstand »Alles Krig imod Alle« (i hans Skrift: de cive, c: om Borgerne, I, 12) Junge har sluttet sig til.

med Climatet¹⁾. I det mindste ere de endnu her heel kien-delige, fordi de physiske Kræfter langt overstige de moralske, og Fornuften er altsaa for svag til at ordne eller dæmpe de sandselige Drivters vilde Udbrud. Om Tiden skal gjøre en Indvending herimod, vil Tiden lære, men vist ikke os, thi endnu elsker Bonden formeget sine Kiempeviser, Holger Danske, Keiser Karl Magnus²⁾ og Octavianus, og ved at elske dem baade røber og forøger han sin Smag for Heroisme. Ja, jeg har endog kiendt Bønder, som naar de i deres Gildeslaug ikke kunde slaae sig igiennem til Fods, da bestee en Hest og reed ind i Stuen for som Ridder at balges med sine Modstandere. — Altsaa — naar jeg undtager betydelige Tilfælde, eller og at den Lidende føler sig for svag til at kunne plaidoiere³⁾ med Næverne, søge de ikke gierne til Øvrigheden; deres høire Arm er dem da en Lov, og dette saaledes at have Loven i sin Magt, giver Anledning til tusende Katzbalgereien, som vore Naboe⁴⁾ sige. Efter ældgammel Helte-Skik gribe da de Stridende sædvanlig til det beleilige Vaaben⁵⁾, hvormed Diomedes⁶⁾ i den Trojanske Krig gav Æneas saa eftertrykkeligt et Puf paa Fundamenten⁷⁾, at det sortnede for hans Øine; det forstaaer sig, man maae hielpe sig med mindre Værgeredskaber, thi kunde end ikke paa Homers Tid fire Næver magte den Steen, som Diomedes greb i sin ene, hvad maae man da sige om Folk paa vore Tider. Undertiden tillade og Omstændighederne dem, ligesom de hølærde⁸⁾ Bønder hos Virgil⁹⁾.

Paa Gjerdestave at faae fat og bagevarmede Prygle¹⁰⁾,

¹⁾ c: Klimatet, Landets naturl. Beskaffenhed (Jf. S. 71, N. 5.). — ²⁾ c: Karl d. St., ligesom Holger Danske og Octavianus gl. danske Folkebøger. Jeg henviser dem, der ønsker nærmere Underretning om disse, til Rasmus Nyerup: Alm. Morskabslæsning i Danmark og Norge. — ³⁾ føre Retssag. — ⁴⁾ c: Tyskerne, Katzbalgereien betyder egtl. Katterivninger, c: Slagsmaal. — ⁵⁾ c: en Kampsten. — ⁶⁾ en af Grækernes tapreste Kæmper imod Trojanerne. I Homers Iliade fortælles (5. Sang, Vers 297–310), hvorledes han slog Trojaneren Æneas til Jorden, saa »bælgmørk Nat omtaagede hans Øjne« (cit. eft. Wilsters Oversættelse) med en Sten saa stor, at to Mænd (altsaa fire Næver) ikke kunde løfte den. — ⁷⁾ c: Bagdelen, efter Iliaden var det i Hofteskaalen, Æneas blev ramt. — ⁸⁾ fordi de jo taler Latin. J. bemærker ironisk i sin her udeladte Note: »kalde endog Professorernes Bønder (c: Universitetets Fæstebønder) sig selv hølærde, hvor meget mere fortjene da disse Latinere ikke dette Prædikat.« (Jf. 1ste Scene i Erasmus Montanus). — ⁹⁾ J. citerer hans Æneide (c: hans Helteedigt om den ovennævnte Æneas, der efter Sagnet var Roms Grundlægger) VII Sang, V. 524, i sin Note, og oversætter dette Vers her i Teksten. En mere tro Oversættelse er vist denne: »der kæmpes med haarde Stave og fortal i Ilden hærdede Kæppe« (imod Trojanerne, der trænger ind i Latium). — ¹⁰⁾ Knipier, hærdet ved Bageovnene.

med eet Ord, de gribe til Menneskehedens første Vaaben men dog ledsages saadan en Action mere af Skarn end Blod, og til Roes for vore Tider slaaes saadant Got-Folk til de blive gode Venner. Ja undertiden kommer Trætten ikke engang saavidt, men afgjøres blot ved en Slags Disputeren paa Kroemandens Auditorium¹⁾, hvor da Argumenterne baade *pro* og *contra*²⁾ fremsættes i samme lydelige Tone, som da den saarede Mars³⁾ gav sig i den Trojanske Krig og de ledsages jævnlige med et Slags *captatio benevolentiae*⁴⁾, som udpumpes af Maven, thi der troer Hudibras⁵⁾ at alle Skieldsord have deres Sæde, og efter Tingenes Natur synes det meget rimeligt. Men under saadanne Omstændigheder kan Sagen blive heel tvetydig⁶⁾, thi enten falder nu den giestfrie Vert pludselig ind *ex auditorio*⁷⁾ og han giver da baade *Præses* og *Opponens* saa haandgribelige Argumenter *à Posteriori*⁸⁾, som Scholastikerne sige⁹⁾, at de ligesaa hovedkulds maae forlade deres Valhalla som Smedemesterguden Vulkan sit Olymp¹⁰⁾, ogsaa for sine fugtige Aarsager, eller og Kielderstuens Valkyrie maa træde frem med de gode blaae Draaber¹¹⁾, som vor Diætetik¹²⁾ har tillagt en dobbelt Nytte i dette Tilfælde, thi de lædske, da man veed at Vrede gjør Folk tørre i Halsen, og de kjøle Blodet. Og saaledes forliges Sager paa gammelt Scythisk¹³⁾. End ikke i vigtigere Tilfælde som f. Ex. i Tyve-Sager nærme de sig til

¹⁾ Hørsal paa Universitetet (hvor Doktordisputatserne holdes). Bøndernes Slagsmaal paa Kroen sammenlignes ironisk med en Doktordisputats paa Universitetet (jf. Udg. Indl. S. 41. — ²⁾ (Latin) for og imod. — ³⁾ Ares (jf. Udg. Indl. S. 14, N. 2). Det fortælles i Iliadens 5te Sang (V. 859—61), at Ares, saaret i Underlivet af Diomedes' Lanse, brølte, »som naar samfulde ni, ja vel tigange tusinde Kæmper brøle paa een gang, naar Fjenden tillivs i Krigen de styrte«, eller som Junge gengiver det paa sin Vis i sin Note: »Denne Officer kunde ene gløse en Støi som 10,000 andre Mennesker«. — ⁴⁾ (Latin) Appel til ens Velvillie (ved Doktordisputatsen den unge Doktorands beskedne Indledningsbemærkninger), her ironisk om de Disputen ledsagende Skældsord. — ⁵⁾ jf. Indl. 40,2 og 92. »Heller ikke skal de Ord af nedrig Gift, som Du fra deres Fødested, Din Mave, har udpumpet for at slynge paa mig, blive uhævnede« (I, 2. V., 762 f.). — ⁶⁾ faa et dobbelt Udfald. — ⁷⁾ (Latin) fra Tilhørerpladsen. Ved Doktordisputatser skal Doktoranden (Præses) først forsvare sig mod den ordinære Opponent (opponens), dernæst mod hvilkensomhelst ekstraordinær Opponent fra Tilhørerpladsen, som vil melde sig (opponens ex auditorio). — ⁸⁾ et vittigt Ordspil; det betyder egtl. Argumenter hentede fra Erfaringen, men kan ogsaa betyde Argumenter »i Bagdelen«, altsaa Værtens Spark, naar han smider Skændegæsterne ud. — ⁹⁾ egtl. de kat. lærde i Middelalderen, her vel de lærde Folk overhovedet. — ¹⁰⁾ Junge sigter vist nok her til Iliaden I, 591 ff., hvor Hefaistos (= Vulkan) fortæller, at Zeus havde taget ham ved Benene og smidt ham paa Hovedet ud fra Olymp ned paa Øen Lemnos, ikke just for sine fugtige Aarsager (»fordi han var fuld), men fordi han vilde komme sin Moder Hera til Hjælp mod Zeus' Overgreb. — ¹¹⁾ i Stedet for Valhals Mjød. — ¹²⁾ Sundhedslære. — ¹³⁾ (ironisk) paa urgammel Vis.

Øvrigheden. De undersøge indbyrdes Sagens Beskaffenhed, overbevise Gierningsmanden, og nogle af de Ældste bestemme da en vis Dag, paa hvilken den Skyldige maae give *Tyvetønden*¹⁾, d. e. en Tønde got Æll, Brændeviin og Fødevare, og de smause da alle med hinanden, alt i Følge de gamle danske Gilder²⁾ og Fostbrødrevæsenet³⁾. Denne Rettens Pleie har altsaa umiskienkelige Fortrin fremfor den lovformelige, thi ved denne pleies tillige Bugen, og flere, undertiden hele Byer med Koner og Børn vinde derved, og den er til Fordeel selv for den Skyldige, thi naar han ved enhver anden Ret taber gandske, saa forholder det sig anderledes ved Næveretten, her baade taber og vinder han, thi han drikker selv med. Man maae derfor ikke undre sig over, at Bonden, ligesom efter Abt Fortis⁴⁾ Beretning Albaneserne, Morlackerne og overhovedet alle simple Folk elske en saa fyldestgiørende Rettergangsmaade. Desuden frygter og Bonden stedse for Justicens podagriske Gang, han kan ikke sætte sin Sag i sit fulde Lys, han maae lade andre skrive sin Klage, og han maae forlade sin Plov for at giøre Opvartninger i Frue Themis's⁵⁾ Forsale, og endelig — Hævnen eller om man heller vil Retfærdigheden, thi hos alle udyrkede Folk synes disse tvende Begreber at være identiske⁶⁾, som og er oprindeligt rigtigt; — nu da, Hævnen — som Juvenal⁷⁾ fandt sødere end Livet selv, og som Guderne, efter de Gamles Sigende, havde for Sødhedens Skyld forbeholdt sig selv⁸⁾ — Hævnen faaer ved denne Leilighed Vinger, i Stedet for den ellers maatte gaae ved Krykker⁹⁾. Men for igien at komme tilbage til denne almindelige Folkes Ret¹⁰⁾, eller om man vil Naturens Ret, ja Cavalleer-Ret, ja endnu mere Nationernes Ret, ja — ypperlige Ret, undtagen for Krøblinger — ingen maae da mere lade den Skyldige høre sin Forseelse, hvilket heller aldrig skeer, at sige imedens Øllet

¹⁾ Jf. Feilberg: Dansk Bondeliv I, 194, og Skattegraveren VII, S. 225. — ²⁾ hvor jo netop Retten plejedes paa den angivne Vis, og Bøderne blev brugt til fælles Fortæring. — ³⁾ hvor alt var Fælleseje mellem Fostbrødrene. — ⁴⁾ Italiensk Abbed og Rejseand (1741—1803), hvis Hovedværk *«Viaggio in Dalmazia»* (Rejse i Dalmatien) 1774, Junge ret hyppig citerer i den franske Oversættelse, Bern 1778 (Luxdorph II, Nr. 1160). Her siges til I, S. 89. Morlackerne er det tysk-ital. Navn for Dalmatiens Indbyggere. — ⁵⁾ Retfærdighedens Gudinde. — ⁶⁾ ensbetydende, lig hinanden. — ⁷⁾ bedsk, romersk Satiriker (60—140 e. Chr.). J. hentyder til hans XIIIde Satire, V. 180. — ⁸⁾ (Jf. maaske 5te Moseb., 32,35, cit. i Pauli Brev til Rom., 12,19: Hævnen hører mig til, jeg vil betale, siger Herren. — ⁹⁾ Jf. ovenfor Justicens podagriske Gang. — ¹⁰⁾ Jf. til det flg. Side 106.

gaaer Kiødets Gang; thi med Svirens Uddunstning er tillige Løftet forsvunden, og den Udsonede faaer nu et Øgenavn, som altid er arveligt paa Børnene. I denne Henseende er da Bonden reent ud Barbar, ligesaa god som Japaneserne¹⁾, der straffe hele Familier istedet for enkelte Personer. Dog som intet Onde er saa stort, at det jo stedse haver²⁾ noget Got i Følge med sig, saa gaaer det og her; thi da Bonden elsker sine Børn meget høit, og han veed hvor punctlig hans Medbrødre følge Maximen: hvad Soe bryder, faaer Griis betale; saa er dette et kraftigere Værn imod Tyverie, end alle politiske Love³⁾, og det gjør paa en vis Maade den ene til Opsynsmand over den anden. Det er derfor ene Bonden, som med Held og Fremgang kan gjøre Forsøg, som andre uden for hans Stand⁴⁾ sædvanlig maae forlade; thi hvad disse⁵⁾ angaaer, da virker strax hines⁶⁾ sædvanlige *Esprit de Corps*, og det gaaer nu med Bonden som med Pøbelen i Rom, naar det gieldt en uadvortes Fiende, denne bliver strax for dem *Maximum concordiae vinculum, quamvis suspectos infensosque inter se jungit animos*⁷⁾.

Da Bonden staaer saa langt tilbage i Cultur, maae han og nødvendig, ligesom Barnet, ikke have saa mange Tilbøieligheder, som det cultiveerte Menneske, og hans Fornødenheder maae altsaa være lettere at tilfredsstille. Han er da endnu den tarvelig-nøisomme. Paa Grund heraf ere og Grændserne imellem Fattigdom og Rigdom hos ham langt snevrere end hos os, men tillige mere philosophisk rigtige. Har Bonden det som udfordres til Føde og Klæde for sig og sine, da kalder man ham her riig⁸⁾. Er han saa forekommen⁹⁾, at han ved Aarets Slutning kan beholde noget tilbage, da heder det strax om ham: han har Skiepper Penge, eller og da alt her bestemmes efter fysisk Styrke: han har Kister saa fulde af Penge, at end ikke 4 Karle kan lætte¹⁰⁾ dem. En Hyperbol¹¹⁾

¹⁾ Udg. kender ikke Junges Kilde. — ²⁾ se S. 78, N. 4. — ³⁾ her om alle Statens Love i Mod sætningen til Bylaugets Tægen sig selv til Rette. — ⁴⁾ f. Eks. Pastor Junge selv; sml. S. 105,3 og Indl. S. 36, Bønderne lader sig kun opdrage af sine egne. — ⁵⁾ o: de fremmede. — ⁶⁾ Bøndernes sædvanlige Standsaand (jf. S. 90, N. 5). — ⁷⁾ (Latin). Den største Aarsag til Enighed, den knytter selv nok saa mlstænksomme og fjendtlige Sind sammen indbyrdes. (Citat vistnok af Cicero). Det samme udtrykkes kortere i det danske Ordspog: Ulv gør Svin saatte (o: forligte). — ⁸⁾ sml. S. 78, N. 2. Junge henviser til Horats Breve I, 12, Vers 4: Han er nemlig ikke fattig, som har, hvad han har Brug for. — ⁹⁾ (nordsjællandsk) »som staaer sig godt«. (J. O.), holden. — ¹⁰⁾ i 3die Udg. det mindre provinsielle: læfte; sml. Indl. S. 47. — ¹¹⁾ Overdrivelse.

som grunder sig paa den gammeldags Skik at samle Rigdom i klingende Mynt, en Grille, hvoraf Bonden er ligesaa indtaget, som af alt hvad der bærer Alderdommens Præg. Det er da heller ikke umueligt at have Penge i Maal, thi da Bonden stedse vakler imellem en dobbelt Frygt, dels for at blive bekjendt for riig, dels og for at tabe Frugten af sin Sveed, vover han ikke altid at giøre sine Penge frugtbringende¹⁾, han samler da i den egentligste Forstand Dyngge paa Dyngge. Jeg har selv saaledes kiendt et Menneske af Bondestanden, som omsider ved en uundgaaelig Forandring maatte aabne sine Skatte, og som da til sin og fleres Forundring fremslæbte over tusinde Rigsdaler meest i Toskillinger. Dog sædvanlig er Bonden nu klogere, men 'at hans Frygt for Udlaan ikke er ugrundet, sees deraf at han ofte træffer paa dem, hvis Ondskab er større end hans Ærlighed. Det var derfor ønskeligt om offentlige Indretninger kunde betrygge den mindre oplyste for Tabet af det, som altid der maae samles paa Flittigheds og Retfærdigheds Vei²⁾. Overflødighed blev dog sielden Arbejderens Løn. Men Bonden anseer sig derfor ikke mindre lykkelig; endog uden at kiende den gyldne Regel: *il faut tacher d'être heureux sans fortune*³⁾ er der neppe nogen hos hvilken den blev mere practisk. Kan han ikkun daglig nyde sin nærende Spise, da strækker hans Ønsker sig ikke ud til Midas's haarde Spise⁴⁾.

Som en Virkning tildeels af denne hans Nøisomhed anseer jeg den Beredvillighed, med hvilken han deler sit Brød med den mere Trængende, med Betleren. At den virkelig Rige kan række den Hungrige en Skjerv, det kan vel undertiden skee, for ikke at være umenneskelig, men af lidet at bortskjenke meget, det er sand Broderkjerlighed og den finder man daglig hos Bonden. Den Fattige forlader ham aldrig tomhændet; nærmer han sig til ham, naar han selv nyder Herrens Gaver, da rækker Bonden ham snart et Fad med Spise: overfalder Natten den hungrige Vandrer, da finder han i Bondens Hytte ikke allene Mættelse, men og et Hvilested enten paa hans

¹⁾ ved at sætte dem ud paa Rente. — ²⁾ der skal betones, dér, ɔ: hos Bønderne (jf. S. 105, N. 2). — ³⁾ (fransk) Man maa prøve at være lykkelig uden Formue. — ⁴⁾ ɔ: Guld; efter Saguet fik Kong Midas sit Ønske, at alt, hvad han rørte ved, maatte blive til Guld, opfyldt paa den Maade, at ogsaa hans Mad og Drikke blev Guld.

Sofa eller dog ved den evigvarme Kakkellovn. En sand østerlandsk Gjestfriehe! Træder han ind i Bondens Gaard paa en Bryllups- eller saakaldet Gildes-Dag, da bliver han ligesaa overflødig mættet, som de andre Gjester. Saaledes har jeg ofte seet ganske fremmede Betlere sidde ved Enden af Bordene, hvor ogsaa de nøde nogle glade Øieblikke. Indtraf Bondens Selskabs-Glæder i Sommerens Tid, da saa jeg ofte et Bord anrettet under aaben Himmel for Krøblinge, Halte og Blinde fra Veie og Stier¹⁾. Saaledes gjør prøvet Nød Mennesket deeltagende i hans Medmenneskers Skjebne. Bonden er medlidende fordi han ofte selv har lidt, og han handler i dette Stykke efter det, som han selv vil hændes og have. Thi hvor sørgelig er ikke ofte Bondens Skjebne, naar hans Arms Styrke forlader ham. Den kolde Alderdom er, som Cicero siger, selv en Sygdom, men hos Bonden er denne Sygdom saa ofte ledsaget med Nøgenhed og Armod. Hvad! om hans egen Broder ogsaa vilde slaae Haanden af ham, naar han omsider bliver kold!²⁾ Der gives neppe i vore Dage nogen Menneskeklasse, som jo³⁾ har Understøttelses Kasser eller deslige Kilder, hvoraf de paa deres kraftesløse Alderdom kan øse Vederqvægelse; men Bondestanden, som dog kun behøver saa lidt for at vederqvæges, denne agtbare Stand, uden hvilken de andre Stænder ikke kunne bestaae, disse Landets egne Børn, de skulde i deres sidste Barndom ikke finde Trøst, førend den moderlige Jord omsider imodtager disse sine egentlige Sønner og Døttre.

Dog har Bonden udfundet et Middel, hvorved han paa en nogenledes sikker Maade kan forsøde sine sidste Levedage. Saasnart de aftagende Kræfter ikke mere tillade ham selv at gaae foran i Spidsen for sine Folk, afstaaer han sin Gaard eller sit Huus til andre, imod at faae det saakaldte Undertag⁴⁾, det vil sige, et Stue-Rum eller et særskildt Huus. Til dette betinger han sig enten visse Tønder Sæd eller et Stykke Pløieland, Græsning til et Par smaae Heste, eller i det Sted et vist Antal Fragtlæs til Byen, nogle Læs Tørv og et feedt Sviin aarlig, alt efter Omstændighederne, og da henvegeter

¹⁾ Jf. Hjortens Flugt: Jørgen og Annas Bryllup (Winthers Saml. Digtninger 7,109): »De Stoddere sig flokked Om Møllerens glade Huus, de bleve alle quægede Af Fad og af Kruus«. V. Dahlerups Kommentar henviser til Junges Skildring her — ²⁾ : gammel. — ³⁾ uden at den jo har. — ⁴⁾ jf. Molbechs Dialektlexikon 631 og J. O.

han sine øvrige Levedage ved at rose de forbigangne Tider og laste de nærværende, ved at plante Kaal og svie Kul.

Kunde det allene bringes saavidt, at den velgjørende Bonde blot skulde dele sit lidet Forraad med sin egen Broder! men med Svalen seer han tillige et Slags Velfærds-Udskud¹⁾ krybe ud af Stæderne, og med Storken modtager han daraussens²⁾ diplomatiske³⁾ Tiggere, som forelægge ham Philotheker⁴⁾ ligesaa fulde af Navne paa virkelige Givere, som Rullerne i Beleiringens Tid paa virkelige Soldatere⁵⁾. Han rækker dem alle sin Haand og jeg troer han kunde, ligesom den hellige Thomas de Villanova⁶⁾, række dem sin Kjortel og, som Borger, som Christen, vil det og stedse være hans Pligt at give den Bedende, men ikke hans at undersøge den Bedendes Trang. Dog gjør Bondens indiscrete Gavnildhed virkelig Skade, thi han ernærer paa denne Maade Betlere, som igjen udklække Betlere og som aldrig lægge Bettelstaven af Haanden; thi hvo er vel den, der vilde koste en Brønd, naar han kunde øse Vand af en riig Kilde! Men disse Kilder findes nu overalt og ved Gaardenes Udfløtning⁷⁾ paa hvert tusinde Skridt, hvad Under da, at denne magelige Næringsvei tager til hos et Folk, som Opdragelsen ei gav rigtig Følelse af Skamfuldhed? Mennesket finder og her alt hvad det attraaer; Nysgjerrighed, denne Ladheds ægte Datter, tilfredsstilles hvert Øieblik. Mennesket, der elsker idelige Afvexlinger, finder bestandig nye Scener og forandrede Menneskegrupper, ved de Stores Villamanie skulde den Dag være tabt for den stærkbenede Betler, da han ikke kunde indsanke sig 8 à 10 Sk. i rede Penge, og dette er reen Gevinst, thi naar Bonden breder Dug for sig, da finder Landstrygeren hos ham et frit *table d'hôte*⁸⁾ og paa de øvrige Timer af Dagen finder han nye⁹⁾ Tilvext for sin Pose, hvis Indmad omsider, som overflødigt, bortsælges til den Høistbydende, for at forvandles til de Overdaadighedsprodukter, som ikke findes hos Bonden.

¹⁾ Hvad Junge bestemt sigter til her, véd jeg desværre ikke, med mindre han dermed haanligt skulde mene franske Tiggere, ligesom han i det følgende tænker paa de tyske (jf. det historiske Udtryk: Velfærdsudvalget). — ²⁾ : «Derudens», ironisk om Udlandet, særlig Tyskland. — ³⁾ snedige, indsmigrende. — ⁴⁾ (græsk) Stambog (Gavebog). — ⁵⁾ en Del af de indrullerede er jo i et saadant Tilfælde slet ikke Soldater. — ⁶⁾ spansk Biskop (1488—1555) bekendt for sin umaadelige selvfornægtende Gavnildhed; som Barn kom han tidt om Vinteren hjem uden Kappe eller Sko, fordi han havde givet dem til fattige Børn (Wetzers Kirchenlexikon XI). — ⁷⁾ 3die Udg. Udfløtning. — ⁸⁾ (fransk) Gæstebord, Middagsbord. — ⁹⁾ 3die Udg. ny.

Vel skulde man troe, at Bondens udvortes Haardhed og strakte sig til hans Inderste, at han bar et Hjerte med Staal-Fibrer, men hvor langt anderledes forholder det sig ikke? Ofte har jeg beundret den ømme Deeltagelse, med hvilken han søger at lindre sin lidende Broders Nød. Den Lidende maa være nok saa fattig, han besøges og pleies dog stedse af dem, med hvilke hans aabne Velvillighed¹⁾ forhen saa ufortrøden deelte Livets Glæder og Møisommeligheder. Bondens haarde Arbeide, som udkræver saa mange hielpende Hænder, har lært ham, hvormeget det ene Menneske trænger til det andet, og denne lange Erfaring tillader ham ikke at glemme forsvundne Velgjerninger. Ømt ledsager han derfor sin trætte Medbroder paa hans sidste Skridt i Livet. Denne gode Egenskab hos et forresten haardt Folk, kan maaskee og være en Følge af deres tidlige Egteskaber. Thi det er dog stedse Qvindekønnet, som afhøvler de skarpe Kanter paa Mandkønnet. Dette indsaar allerede de ældste Grækere, man finder derfor hos Homer idelig Heltene i Selskab med det smukke Kjønn, at deres martialske²⁾ Væsen ikke skulde udarte til Raahed, og hvormeget det virkede seer man deraf, at de tappreste Krigere undertiden kunde græde som Cupido³⁾, da han fik Tornen i Fingeren. Det er især Hymen⁴⁾, som med sine Rosenlænker bringer de grovere Lidenskaber under Fornuftens Scepter. Ene for sig selv vilde den mandige Styrke blive Raahed og den qvindelige Sagtmodighed Svaghed; men slyngede til hinanden, som den spæde Viinqvist til den stærke Elimestav, blive de først det, hvortil de ere bestemte. Den Stærkere taber og den Svagere vinder, og de parrede Menneskesiele vise sig da i et værdigt Lys. Dette seer man især i Sygdomstilfælde. Hvor den mandige Styrke hører op, der begynder den qvindelige Taalmodighed, hvilken, som et Vederlag for Styrken, er saa utrættelig, at den ikke lader sig afskrække ved Synet af nogen Slags menneskelig Elendighed. Med den Ømhed, hvormed de saa varsomt kunne kramme⁵⁾

¹⁾ ham der nu er fattig og lidende, men engang var rig og velhavende (?). — ²⁾ α : drabelig. — ³⁾ græsk Eros. I et lille græsk Digt fortælles der, hvorledes Eros bliver stukket af en Bi, han løber til sin Moder, Afrodite, og beklager sig derover, men hun ler af ham og siger: Naar Blens Stik gør Dig saa ondt, hvor meget tror Du saa ikke den lider, som Du rammer med dine Pile. (Stoll: Anthologie Griechischer Lyriker 1851 II, S. 25). — ⁴⁾ Egteskabsguden. — ⁵⁾ i 3die Udg. behandle (Jf. Udg. Indl. S. 47 N.).

de spæde Børn og forbinde Mandens saarede Hierte, veed de endnu at formilde den Syges Bitterhed og med deres aandelige Sange, som de fra Barndommen kjende, at vederqvæge hans sønderknuste Hjerte, og saaledes ledsage de stedse den Lidende endog igjennem alle Dødens Gradationer¹⁾, fra dens første Ankomst til den sidste rørende Scene, indtil den sveedtrættende Kamp, indtil det blegnede Ansigt og de bævende Læber, indtil de med deres Ønsker overgive ham i det Væsens Hænder, som er alle Væseners Fader. Saaledes har Naturen gjort det til en Lov hos dette Folk, at Veninder og Naboersker idelig er tilstede hos den Syge, og dersom noget pludseligt Tilfælde ytrer sig, som kunde synes farligt, da blive strax et Par Koner hentede, for som det hedder, at se den Døende at døe.

Jeg er ofte falden i dyb Forundring over den store Frimodighed, med hvilken Bonden rækker Døden sin Haand. Han synes endnu med ligesaa roelig en Mine at see ud over Livet og Graven, som vore gamle Forfædre²⁾. Denne Frimodighed er en Virkning af *hans* Christendoms Principer, sædvanlig er og dette Tilfældet hos ham, at han aldrig rigtig kjendte de dræbende sandselige Forlystelser og han er ikke forkjelet ved Verdens Nydelse. Naar han derfor skal døe, har han intet andet at bestille end, at døe. Hans Børn, dette ømme Baand, som undertiden er det eneste, der endnu kjeder³⁾ Forældrenes Hjerter til Jorden, har den velgjørende Natur selv løsnet, thi han seer dem modne i Alder og sædvanlig som de, der selv ere Fædre og Mødre, han har da i denne Henseende opfyldt sin Bestemmelse. Naar han staaer ved Grændserne af Tiden og Evigheden, har hans lange Erfaring viist ham, at det kosteligste af Livet var Møje, og mæt af Dage seer han roelig den Ven imøde, der vil lede ham til en nye Himmel og en nye Jord, hvor der vel neppe gives Hartkorn. Han kjender vel ikke skarpe socratiske Beviser⁴⁾ for hans Siels Udødelighed, og i Sandhed! fordrede Religionen disse, da vilde den være en ubrugbar Gave for den største

¹⁾ Udviklingstrin. — ²⁾ Junge henviser (J. U.) til Thomas Bartholin: *Antiquitatum Danicarum libri tres* 1689 (tre Bøger danske Oldsager om de danskes Foragt for Døden), om hvilken han siger, at denne Bog efter de Tidens Brug er rigere paa Materialer end paa vigtige Resultater. — ³⁾ 3: kæder, 3die Udg. binder. — ⁴⁾ Som de findes i Phædon, Platons berømte Dialog om Sokrates' Død.

Hob af Menneskeheden, men dybt føler han Sandheden af hine Ord: Jeg lever og du skal ogsaa leve¹⁾, og trøstet dermed velsigner han de Børn, som her vare *ham* en Velsignelse, Haabet visker Afskeedstaaren af hans matte Øie, af den henvisnede Støvkokke²⁾ udspringer den forædlede Psyche³⁾ og i hans Bortgang var han liig den modne Frugt, der ikke behøver Stormen for at nedslaaes, men som sagte af sig selv nedfalder af Træet.

Det Menneske, som er os behjælpeligt til at erholde et vist Gode eller til at undgaae et vist Onde, opvækker den Følelses-Yttring hos os, som kaldes Taknemmelighed. Betragter man Bonden i *hans* selskabelige Forhold⁴⁾, da vil man endog til Beundring see ham at lægge denne naturlige Billigheds Fordring⁵⁾ for Dagen. Saaledes vilde man, at jeg skal bruge et Exempel, forgieves søge endog ved usædvanlige Belønninger at leie hans Hjelp i den travle Høst, dersom hans Medbroder har gjort sig ham forbunden endog ved ringere Velgjerninger. Men desuagtet er denne Redebonhed ingen Dyd hos ham, thi den flyder af en meget ureen Kilde. Betragt ham ikkun med Hensyn til Fjenden, det vil her sige, den Fremmede⁶⁾, og man kan see alle Velgiæringer glide over hans Hjerte, som Bekken over den haarde Steen, uden at blødgjøre det. Viis Bonden i denne Stilling 99 af de saakaldte Villigheder, men nægt ham endog af de gyldigste Aarsager den sidste i Tallet til Hundrede, og han skal foragte alle de foregaaende. Men hvorledes skulde man kunde vente andet? thi i Henseende til den Fremmede, skulde Taknemmeligheden være en Frugt af Ædelmodighed, men hos dette Menneske har Oplysningens Soel endnu ikke saaledes penetreret⁷⁾ Sielens chaotiske Taage, at den kan fremlokke saa milde Vexter; i Henseende til hans egen Medbroder derimod, er den en Virkning af Frygt, men denne uædlere Følelse trænger igiennem ethvert Mørke⁸⁾, og den maae det, da Frygten ikke er ugrundet; thi endskiøndt Velgiøreren har efter Naturen kun en ufuldkommen Ret til at fordre Erkiendtlighed, saa har dog Retfærdigheden eller,

¹⁾ Joh. 14, 19. — ²⁾ egentl. blot Støvkok, ikke Støvkokke, σ : Støvdynge. — ³⁾ Sjæl. — ⁴⁾ jf. S. 105, N. 7. — ⁵⁾ latinsk Konstruktion, σ : den Taknemmelighed, naturlig Billighed kan forandre. — ⁶⁾ Fremmed og Fjende er lige saa synonyme (σ : enstydige) Begreber som hostis (σ : Fjende) og peregrinus (Fremmed) hos de ældste raa Homere. (J. U.). Interessant at sammenligne Junges Tankegang her med hans Tankegang S. 104, han ligesom bræmser sig selv her i sin Sympati for Bonden, han har selv stærkt følt Bondens Uaknemmelighed (sml. Indl. 35 flg.). — ⁷⁾ gennemtrængt (Sjælens). — ⁸⁾ σ : i Sjælen.

som her er det samme, Hævnen¹⁾ fuldkommet den²⁾). Det er vel da, som Seneca³⁾ siger, ingen synderlig Roes at være taknemmelig, naar man som utaknemmelig maa frygte for Straf; dog — endog hos den Opklarede — seer man ofte, at Erintringen om Velgierninger er forgiengelig som Midsommerens Morgendug. Taknemmelighed er nok een af de Dyder som dør meget ung hos Mennesket. — Det er og Utaknemmelighed, som har gjort Bonden, i det mindste i disse Egne, kied af at imodtage Opfostringsbørnene; thi neppe har han bragt det saavidt med dem, at de kunne aftiene nogle af de Besværligheder, som vare forbundne med deres Opklækkelse, førend de forlade ham.

Vil man gjøre et Folk dydigt, siger Rousseau⁴⁾, da maae man nødvendig begynde dermed, at man indgyder det Kjerlighed til sit Fædreland: en Sætning, der forekommer mig ligesaa besynderlig som Moralisternes, naar de lære os, at Kiønsforplantelsen er baade Egteskabets og de ægtende Personers Hoved-Øiemeed; thi skulde Mennesket ikke givte sig uden for at avle Børn og ikke blive dydigt uden ved at elske Fædrelandet, da frygter jeg at Verden vilde i vore Dage blive ligesaa fattig paa Mennesker, som Mennesket fattigt paa Dyder. Thi Fædrelandskierlighed, denne forædlede Selskabeligheds-Drift⁵⁾, forudsætter allerede forædlede og lyse Siele. *Junge mener lige saa lidt, at det gaar an at vende Rousseaus Sætning om⁶⁾, at man, hvis man vil, at Folket skal elske sit Fædreland, skal begynde med at gøre det dydigt. De to Ting har i Virkeligheden intet med hinanden at gøre, man kan paa den ene Side elske sit Fædreland og vove alt for dets Skyld som Grækere og Romere uden i udpræget Grad at være dydige, og paa den anden Side »Hvo roser ikke Jydernes Troeskab og Redelighed og ufortrødne Arbeidsomhed: lutter Borgerdyder, og dog forlader disse skareviis deres Fødeland for at tiene andre«. Junges egen praktiske og nøgterne Mening er, at den virksomme*

¹⁾ se S. 109 ned. — ²⁾ : tilvejebragt Erkendtligheden. — ³⁾ berømt romersk, stoisk Filosof, der Aar 65 maa dræbe sig selv paa Neros Befaling. Junge sigter til hans Værk »de beneficiis« (o: om Velgerninger) III Bog, 7,3. — ⁴⁾ maaske sigter J. til V. Del af Rousseaus Emile, hvor den her nævnte Tankegang (men ikke Ordlyden) findes. (Collection des oeuvres de Rousseau 1782, 10. Bind, Side 211—212). — ⁵⁾ Samfunds-Drift (jf. S. 105,7). — ⁶⁾ som Eiler Hagerup (1736—95) har gjort det i sit 1767 udkomne »Brev om Kjærlighed til Fædrelandet«, S. 10. (J. U.).

Fædrenelandskierlighed maa være grundet paa egen Fordeel. Enhver arbeider dog mere for sig selv end for andre, og han arbeider for andre først for sin egen Skyld. Den naturlige Egenkierlighed fordrer, at man maa føle sig selv lykkelig, førend man har Lyst til at gjøre andre lykkelige med sig. Vil man derfor opmuntre Mennesket til at arbeide for Fædrelandet, da maa man tillade det at arbeide for sig selv. Det vil sige, man maa indrømme Mennesket en fornuftig Frihed. Ligesom ingen Dyd kan have Sted uden Frihed i moralsk Forstand, ligesaa lidet kan den i politisk. Men det er ikke nok, at Undersaatten beholder sine Rettigheder uforkrænkede af en god Regent, han maae og beholde dem uforkrænkede af hans Medundersaatter¹⁾. Dette bliver vel den sande Frihedsidee og denne Frihed er Grundvolden, paa hvilken den schweitzerske Fliid og Lyksalighed²⁾ er bygget. Det er den oprindende Soel, hvis Straaler Frankrig nu seer at frembryde igiennem Morgenskyen, og for at den skulde naae Middagshøiden har den allerede udgydet Strømme af Blod³⁾. Held os! Held min Helt! han saae denne velgiørende Soel oprinde over sit Hoved paa en skyefrie Himmel⁴⁾ og daglig varmer han sig ved dens blide Straaler i Fredens Skiød. Men i hvor meget end Fædrenelandet har virket for *ham*, hvor tydelig end Bonden kan indsee den velgiørende Hensigt af Landets vise Agerdyrkningslove, saa arbeider han dog ikke rigtig endnu til Lyksalighed for sig eller sine Medborgere, hvilket jeg endnu med flere Beviser, end de jeg allerede har anført⁵⁾, vil kunne gotgiøre. Saaledes forsømmer han ei allene selv at plante levende Gierder, men han fordærver dem endog for andre⁶⁾. Landets Fader gav Bonden, som Borger, som fornuftig Skabning, Friraadighed over hans egen Underskov, men han omgaaes dermed som Fienden, eller saaledes, at det endnu noget nær holder Stik hvad Pontoppidan⁷⁾ siger, at Sielland allene derved taber hvert Aar en Million Læs Ellebrænde. Aarlig maae derfor her enten borthugges store Terrains for at vedligeholde noget lidet Hegn, i Mangel af selvvoxende, eller og

¹⁾ saa at f. Eks. hans Markfred ikke bliver brudt, hans Hegn ikke bliver fordærvet. — ²⁾ i sin Note til dette Sted bemærker J. »Nu heder det: var; thi ogsaa i dette udskregne Lyksaligheds Land trængte Mængden til *Frihed*«. J.s Kilde er vistnok den S. 59, N. 3, nævnte Meiners Briefe über die Schweiz IV, 224. — ³⁾ i den store franske Revolution, som Samtiden jo lige havde oplevet. — ⁴⁾ c: ad ganske fredelig Vej, uden Revolution og Blodsudgydelser ved de store Landboreformer. — ⁵⁾ især S. 79–83, 88, S. 98–103. — ⁶⁾ jf. S. 102–103. — ⁷⁾ i hans danske Atlas I, S. 420–421.

mod Vinteren Gierderne indfløttes, thi skeer dette ikke, steger den ene sig ved¹⁾ den andens Gjerder og Vedkommende faae vel taale det og ligesom hele Verden aflægge Brillerne tilligemed Parykken²⁾; ligesom man i Holsteen og andre Steder kjører Riis fra Gierderne til Fordeel, saaledes kjører man her Riis til dem og fra dem til Skade. Man finder ikke her Humlehaver, paa faa Steder Bier, Skabninger, som det Indiske Sukkerrør ganske synes at ville fordrive. Endskiønt Bonden kalder Tørvemosen sin Guldgrube³⁾, saa omgaaes han dog langt fra ikke forsigtig med den, end ikke lovformeligt⁴⁾. Mennesket skulde endnu tvinges til at gavne sig selv. Han nyder den Lykke, saa ofte han seer sin Søn, at see den, for hvilken han saa sikkert kan arbeide og spare, men ikke desto mindre handler han endnu efter sin fordervelige Maxime: »Lad min Eftermand sørge for sig, saa har jeg giort«⁵⁾, og dette kan han vist sige med Sandhed. Ja! hvor upatriotisk dette Lige-gyldighedens levende Sindbillede⁶⁾ kan tænke, sees endog deraf, at mange Byer have i mange Aar ladet deres Gjødning henligge indtil deres Jorder bleve mandbyttede⁷⁾; at ikke den ene skulde gavne den anden, tilføiede de sig selv og dem alle og Fædrenelandet en Skade, som endnu ikke overalt er forvunden⁸⁾. Endskjøndt Bonden saa rasende elsker Frugt, at han kan spise Æblet naar det nylig er knyttet og tygge Nødskallen inden den har Kierne, saa beflitter han sig dog ikke paa Havedyrkning⁹⁾. Vor milde Regent har enten skienket eller for en ubetydelig Priis overladt Landmanden Frugttræer af alle Slags¹⁰⁾ og der blev endog sørget for, at kyndige Mænd kunde plante dem og have Opsigt med Planterne i de første Aar, og saa længe trivedes de; men man tænkte ikke paa, at Bonden, overladt til sig selv, skulde handle med dem, som

¹⁾ fyre saa stærkt med de andres Gærdestave, at han er ved at blive stegt derved (jf. S. 77). — ²⁾ ☉: se sig for; Parykken var gaaet af Mode ca. 1760; forøvrigt er J.s Hentydning mig uklar. — ³⁾ jf. S. 80, N. 4. — ⁴⁾ ☉: i Overensstemmelse med Lov og Ret; sml. Forordningerne af 26. Januar 1733, § 42, og 18. April 1781 VII (Schous Forordninger III, S. 84, og VIII, S. 86). — ⁵⁾ »lad den lukke Døren, der sidst gaaer ind, og — den sørge, der længst lever«, skriver J. i sin »Om Manglerne i Oplysningsvæsenet« S. 267, jf. Udg. Indl. S. 38 N. — ⁶⁾ naturligvis Bonden. — ⁷⁾ her = endelig udskiftede, det betyder ellers Bøndernes egen private Fordeling af Jorden i Modsætning til den offentlige Udskiftning. — ⁸⁾ jf. Hørsholms Historie S. 206, W. A. Hansen S. 121. — ⁹⁾ de udflyttede Bønder skulde anlægge Haver inden en vis Tid efter Udskiftningen (Hørsholms Hist. S. 207). — ¹⁰⁾ se W. A. Hansen S. 78 flg. Frugttræerne blev enten skænket Bønderne gratis eller solgt for 12 Sk. Stykket fra Voetmans Frugttræskole i Snodstrup.

hiint treaarige Barn med Hr. Rønnes smukt indbundne Børnebog¹⁾, endskiøndt dog denne egentlig er for Børn, ligesom hine for Bønder, — Fædrenelandets Fader skulde endnu enten Selv have ladet frede om disse eller dyrt ladet Freden betale, men han gjorde det ikke, og utallige Frugttræer fandt deres Død²⁾; thi visse Mennesker foragte ligesaa meget de Ting, der kun forskaffe dem en sildigere Nydelse, som de høitagte alt, hvad de i samme Øieblik kan bruge. Denne Siellænder kiender derfor endnu end ikke Navnet af Most, hvormed allerede i Aaret 1671 den Fyenske Bonde gottede sig³⁾, og som endnu giver ham en langt sundere og behageligere Drik end det kræftesvækkende Brændeviin. Endog Madurter kiøber man her af de omreisende vindskibelige Amagere. Og hvor mange Slags Gavnstræer kunde Bonden ikke, uden synderlig Bekostning, plante i disse Egne, som ere saa rige paa Planteskoler? I Landets ærværdige Lov befales enhver Bonde aarlig at lægge 5 Humlekuler⁴⁾ og et vist Antal af andre Træe-Ymper⁵⁾, men Bonden trøster sig ved, at Træerne staae i Loven, ligesom hiin⁶⁾ glædede sig ved at de undløbne Krebs vare i Brevet. »Ved Elmshorn«⁷⁾, siger hiin muntre Reisende⁸⁾, »saae jeg en Bondekarl, som bar en Hob unge Træer paa Ryggen. Paa mit Spørgsmaal om han tjente ved Forstvæsenet, svarede han, nei! men jeg vil gifte mig, sagde han, og her er en Lov i Landet, som paalægger os at plante et Dusin Træer, inden vi maa gaae til Præsten efter Tillysningsseddel, — og for hver

¹⁾ Rønne (1764—1833), Præst i Alsønderup, udgav 1796 »Læsebog for Bønderbørn«. — ²⁾ Jf. Side 103 (og W. A. Hansen Side 78: en Del af de udleverede Frugttræer »ere udgaaene [o: udgaaede] af adskillige Aarsager, især af Mangel paa tilbørlig Fred«.

— ³⁾ J. henviser her til Jens Sten Sehested († 1698): Det Landskab Fyens billige Børømmelse 1671, hvor der staa: Der stødes Most af all' og hver, naar Frugter lidet gielder; den fynske Most er mig saa kier som Viin af Franzes Kielder (Jf. Th. Gravlund: »Fynboer«, Danmarks Folkeminder Nr. 14, S. 5—6). Derimod »er Misd endnu den meest passende Drik, Karlen paa Rejsen har at byde sin Kjereste«. (J.s Afhdl.: »Om Bier« i Oekon. Annal. VII, 262). — ⁴⁾ Fordybning, som graves i Jorden, til at nedlægge Humlerødderne i. — ⁵⁾ o: »tre Ymper Abild, Pære eller andre gode Træer og der foruden tj Pile« (Kristian d. V's danske Lov 3—13—18). — ⁶⁾ en Stilfejl af samme Slags som S. 66, N. 1. »Hiin«, som Junges Venner, men desværre ikke vi, kender, skulde vel overbringe nogle Krebs som Gave med et Brev, men de løb bort undervejs, og nu maa han trøste sig ved, at de (o: Krebsene) stod i Brevet. — ⁷⁾ Købstad i Holsten. — ⁸⁾ J. sigter her til den svenske, humoristiske Skribent Jacob Wallenbergs (1746—1778): Strödda Anmärkningar under en utlandsk resa 1781, S. 13. J. har dog et Sted gengivet den svenske Original forkert, idet han oversætter: »War trädgårds-mästare« (o: var Gartner) ved »tjente ved Forstvæsenet«.

Arving, som vor Herre giver os, maae vi sætte 6 eller 8 Stykker Træer.¹⁾ Var denne Indretning her paabuden i det mindste ved Indtrædelsen i Egteskabet, vilde ogsaa denne Maade at plante paa være gavnlig for Fædernelandet, og Tvangen velgørende for Bonden selv, og de nye anlagte Vei-Alleer, som nu daglig omhugges, vilde finde Fred²⁾. — Men jeg gaaer nu videre, og i Anledning af Gangen³⁾ erindrer jeg mig da Bondens Træeskoe, disse, i hvor stor Mængde der end forbruges, blive alle indførte fra andre Provindser. Det er ikke her brugeligt, at Landmanden selv bereder Læder, i Henseende til dette og mange andre raae Materialier⁴⁾ da forholder Bonden sig, som Spanierne med sin Uld, han sælger dem for en ringe Gevinst, og køber igien en liden Deel deraf forarbejdet for hele Gevinsten og Rentes Rente. Naar Thyebøen i de lange Vinteraftener sysselsætter sig med at forfærdige sine toflettede fem Favne lange Simer⁵⁾, da køber man her Tæggegarn pundevis og Tæggekieppe hundredeviis. Naar hiin anvender Svine- og andre Haar til Toug, da udstopper den stærke Oeconom⁶⁾ her med disse sine Sofa-Puder. Den svagere kaster dem paa Møgdyngen, og af Overtroe ligger den Fattige heller paa Straaesække sin hele Levetid, end paa Hønsefiers Puder⁷⁾. Overhovedet Siellænderen her er aldeles ingen Oeconom, naar Landmanden paa andre Steder flækker sit Brænde ved Hjælp af Træenøder⁸⁾ da bruger endog den tiggefærdige her Jern mod Jern i ethvert Tilfælde. Siellænderen kryber hele Dage paa sine Knæe for at sauge⁹⁾ den Klods, som opruldt¹⁰⁾ paa skraae Blokke, lige¹¹⁾ Børnenes Kiepheste, kunde langt hastigere overskiæres af staaende Arbeidere. At ødelægge Spurte¹²⁾ er ikke Bondens Sag, naar de kun ikke vilde ødelægge ham, i det mindste fordrive de ham ofte med sin Vaarsæd langt fra Gaarden paa mindre passende Jorde. Bon-

¹⁾ jf. S. 103. — ²⁾ Baden paataler i sin Recencion (Universitetsjournalen VII, S. 50) denne Overgang som utidlig Vittighed. — ³⁾ jf. S. 80, N. 3. — ⁴⁾ Halmreb, som bruges til Tækkereb til Taget. Et Stykke Simereb er paa 5 Favne (Darum, Vestjylland, se Jysk Ordb. III, 205. — ⁵⁾ den gode Husholder. — ⁶⁾ paa Hønsefjer kan jo Mennesket i Følge Overtroen ikke dø. Se f. Eks. Feilberg: Dansk Bondeliv II, S. 102, S. Grundtvig: Gamle danske Minder II, 110. — ⁷⁾ ogsaa i 3die Udg. »En Nødde er en Trækølle, tit forsynet med Jærnringe, til at drive Kiler ind med, naar man kløver Træ«. (Feilbergs Jysk Ordbog under »nydjer«). — ⁸⁾ ogsaa 3die Udg., gammel Skrivemaade for save, jf. Toug for Tov ovenfor og Hauge for Have hos Blicher f. Eks. — ⁹⁾ 3die Udg. oprullet. — ¹⁰⁾ 3die Udg. liig. — ¹¹⁾ 3die Udg. Spurve.

dens Hustrue veed aldeles ikke at benytte sig af Foraarsplanter til Farverie. I Fyen saae man 1795 Konen Ane Marie Jensdatter af Vester-Skierninge¹⁾ offentlig belønnet for at have forfærdiget 900 af de malede og ferniserede Pap-Soelhatte, hvormed den fyenske Bondekarl sædvanlig gjør sin Kiereste den første Present; her bruges fremmed Lerred til hvide Øienklæder. Naar Siellænderinden spinder sine Blaar, kaster hun dem løse paa trearmede Trægafler, Krækker²⁾ kaldede; hun sparer saaledes Tiden ved at binde dem, men taber den ved at holde dem. Hendes Binding er og indrettet til Tidsspilde: naar andre lade Garnet stedse hvile over venstre Haands Slikkepot, for med Bindestikken at hæve Maskerne op derfra, da kaster hun med den hele høire Haand Maskerne omkring Stikken, hvorved de naturligviis desuden aldrig kan blive lige jevne. Dog vilde man saaledes gaae alle Ting igiennem, naar skulde da jeg faae Ende paa at skrive, og andre paa at læse; det vilde for mig blive en *analysis infinitorum*³⁾, og for dig, min gode Læser, en Fortælling saa lang som fra Hadersleb til Kiel⁴⁾. Nok er det, man seer at det var overmaade nyttigt for Land-Ungdommen, at den tillige⁵⁾ blev exerceret i de Ting, som vare gavnlige for Fædernelandet, ogsaa i Fredens Tid, som dog altid vil blive den længste, thi det er dog fra de Unge at alt skal tage sin Begyndelse, men saalænge han ikke udrives fra sin nærværende Cirkel⁶⁾, vil Forbedring finde megen Vanskelighed, og ikkun gaae frem med Skildpaddegang, thi han lever sædvanlig under den gamle Bondes Øie, og denne er i dette Stykke ligesaa ubevægelig som hans gamle stædige firbenede Følgesvend. Vel har man ypperlige Bøger⁷⁾ til Landalmuens Oplysning og Cultur, men det gaaer som Forfatteren af Piecen om Ølbrygningen sagde, førend Bonden giver 8 Skilling for en Bog, da drikker han heller suurt Øl sin hele Levetid, og han drikker det saaledes⁸⁾ i Sandhed, da Brændeviin har her ligesom i andre Lande meget skadet Ølbrygningens Forbedring. Ja! om man endog rækker Bon-

¹⁾ Landsby midtvejs mellem Svendborg og Faaborg, sml. Udg. Indl. S. 10. — ²⁾ »kroget Træ-Arm til at hænge noget paa«. (J. O.). — ³⁾ (lat.) en Gennemgang af det uendelige, ∞: en uendelig Opgave. — ⁴⁾ som bekendt et af Mester Gert Westfaler, den meget talende Barbers, i Længden mindre morsomme Samtalesæmner. — ⁵⁾ foruden i Militærexercits, som (jf. S. 83) Fredsvennen Junge ikke har det allerbedste Øje til. — ⁶⁾ Kreds (jf. S. 129 øv.). — ⁷⁾ sml. W. A. Hansen, S. 71–72, hvor en Række saadanne Værker bliver nævnet. — ⁸⁾ altsaa surt.

den saadanne Bøger, da vil det endnu næsten være umueligt for ham, som uerfaren, at gaae frem efter en død Veileder. Der kan jo være smaae Ting, hvilke Skribenten forudsætter som bekjendte, men som maaskee den uøvede ikke kiender, og da ligger det hele. Skal Bonden desuden først lære Oeconomie efter Bøger, da vil han blive lige saa god Huusfader som en Dagens Donna¹⁾, en god Huusmoder, om end Mama, for at opfylde Moder-Pligt, gav hende endnu Dagen før Bryllupet en Müllers²⁾, ja alle Engellændernes, ja selv en Apicii³⁾ Koge-Bage- og Sylte-Bog. Men hvad tør man ikke vente sig af det Classenske Academie⁴⁾ og af Seminariets Lærere, som tillige kunde undervise i Naturlæren, der dog er Grunden til al Oeconomie?⁵⁾ Ja! kunde den Fordom ikkun hæves, at alt er mistænkeligt, hvad som foredrages af dem, som ikke bære Bondens Dragt⁶⁾. Det gaaer med Bonden og Kiøbstædmændene, som med disse sidste indbyrdes, den ene Naboe beleer den anden, fordi denne ikke lever som han, og det ene Menneske beskuer det andets Planer med giensidig Bejamrelse og Foragt; thi Mennesket maae staae paa hvilket Cultur-Trin det vil, saa tager det immer⁷⁾ sine egne Meninger og Indretninger til Maalestok for det Fortreffelige, og den velmenende Bondekarl indbyder Fremmede, ikke paa en Kop, men ligesom han selv pleier at faae det, paa en Spølkum Kaffe⁸⁾. I det mindste har jeg stedse erfaret, at Bønderne indbyrdes, trække lige saa stærkt paa Smilebaandet ad alle Kiøbstædmændenes Planer, som den Aostaiske⁹⁾ krophagede Menighed fordum af den Reisende, som Naturen ikke havde begavet med Hage lige ned til Brystet, og som de fladansigtede

¹⁾ om man vil, en »Døgnetts Plane«; jf. Udg. Indl. S. 33 fn. og Oeconomiske Annaler VII, 256—257. »Det gik mig som Damen: hun havde et heelt Bibliothek af Koge og Bagebøger i allehaande Tungemaal, men kunde dog ikke ved Hjælp af dem alle lave en eneste Ret ædelig Mad«. J.s Kilde til denne Anekdote kender Udg. ikke. — ²⁾ »: C. Müllers Kogebog, Kjøbenhavn 1785 (Luxdorph II, S. 32). Jf. Chr. Bruun: Bibliotheca Danica II, Side 261. — ³⁾ en bekendt romersk Lækkermund. — ⁴⁾ stiftet 1789 af Generalmajor F. J. Classen (1725—92) (Stifter af det Classenske Fideicommiss), som i sit Testamente særlig havde paabudt Oprettelse af en Agerdyrkningskole. — ⁵⁾ »: Landøkonomi. — ⁶⁾ jf. S. 105. — ⁷⁾ 3die Udg. stedse. — ⁸⁾ et nedertysk Laanord, som egtil. betyder Skyllekop. — ⁹⁾ fra Aostadalen, en Alpedal paa Grænsen mellem Schweiz og Italien. Befolkningen her er for en ikke ringe Del halvtaaebellige Kretinere, hvis Hage lider af Krop, »: en Svulst i Skjoldbruskkirtelen, hvorved Hagen kan, som J. siger, hænge helt ned paa Brystet. J.s Kilde er Keyssler: Neueste Reisen durch Deutschland . . . Italien und Lothringen 1751, S. 240 (Luxdorph I, 153, Nr. 129).

Grønlændere ad Biskop Egedes Næse¹⁾. Jeg troer derfor at det vilde være overmaade gavnligt aarlig ved Belønninger at opmuntre visse duelige Subjecter²⁾ af Bondestanden til paa nogle Aar at tage Tieneste i de andre Provindser, hvor Industrien³⁾ er større; et Forslag, som jeg med saa megen større Grund nu tør yttre, som jeg seer, at det og er fremsat af Hr. Wedel⁴⁾ i hans med saa stor Lærdom og Flid og Erfaring samlede Værk om Landvæsenet, og hvoraf jeg tillige slutter, at hans Egn ligeledes maae trænge til Forbedring. Siellænderen kom jo aldrig ud af Hulen, og han kunde dog især trænge til at ryste Muggenheden af sig. Haandværksmanden har stedse troet, at Lærlingen intet vidste, uden at have reist, og man synes at troe det samme i Henseende til den Lærde, om det er Fordom veed jeg ikke, men hvad Bonden angaaer vilde Nyttens ustridig være stor. Thi man sige om Udenlands og Indenlands Reiser hvad man vil, saa ere de dog kun især lærerige for Practikere, den theoretiske Videnskabsmand kan vel dog i vore Dage kun i det høieste have den Nytte af sin Ulyssiade⁵⁾, at han, som Horats siger, har seet, eller om han er kortsynet, havde kunnet see mange Folkes Byer og Moder, og at han da ikke med andre⁶⁾ behøver giennemreise Mappemonden⁷⁾ i Sloprok; Men hvor mange nyttige Haandgreb og gode Indretninger vilde Bonden ikke derved komme efter. Da Agerdyrkningsmaaden i enhver af Danmarks smaae Provinser er forskiellig, og hver Maade kan have sine Fordele, vilde den indbyrdes Meddelelse være gavnlig for det hele. Bonden fik derved Leilighed til at prøve alt, og naar han kom hjem kunde han friere ophøie sig over forudfattede Griller og vælge det Bedste, og da trænge igiennem dermed, da Bonden ligeledes gjør skrækkelig meget af den, som har reist

¹⁾ ikke Hans Egede, men hans Søn Paul Egede (1708–1789), der 1779 fik Titel at Bisp over den grønlandske Mission. J. tænker paa hans »Efterretninger om Grønland« (Uddrag af en Journal holden fra 1721–1788) 1788, S. 7, hvor han fortæller: Intet var mig den Gang mere nærgaaende, end at høre daglig min store Næse, som de lignede ved Bierget Hiorte-Takken ved Godthaab. — ²⁾ (ikke ironisk) = Personer, jf. Indl. S. 34 n. — ³⁾ Virksomheden, jf. S. 67, N. 10. — ⁴⁾ landøkonomisk Præst i Everdrup i Sydsjælland. J. citerer hans »Samlinger om Agerdyrkning og Landvæsen« (udkommet 1792–94 i 4 Bind) I, S. 24 flg. — ⁵⁾ : Odysse (jf. Udg. Indl. S. 14, N. 2); i de allerførste Vers af Odysseen fortælles der om Odysseus, at han »saa mange Menneskers Byer og lærte deres Tænkemaade at kende«; dette Sted anvendt af Horats i hans Breve I, 2, V. 19–20 og om Digtekunsten, V. 142. — ⁶⁾ med Junge selv, sml. Udg. Indl. S. 22. — ⁷⁾ (fransk) Verdenskortet.

paa sin Profession. Bondens Selvtænkssomhed, som nu ligger nedgravet under skimlede Fordomme, vilde oplives, og den blive en mægtig Drivefjeder til at sætte baade hans physiske og moralske Kræfter i Bevægelse. Det var jo dog først Omgang med Fremmede, som dannede hele Nationer, Græker og Romere! Han vilde gavne og elske sit lille Fæderneland, og dette vilde igien blive Grunden til at elske det større. Thi for nærværende Tid er Bondens Patriotisme meget begrændset, endog enhver uden for hans Amt anseer han med lige saa skieive Øine som man paa andre Steder betragter de Fremmede¹⁾, som dog stedse have været vore Lærere og endnu ere det, og længe vil blive det, og om hvilke den sublime Tacitus nu i en modsat Forstand vilde sige: *multum (utinter Germanos) rationis acsolertia*²⁾. Bonden seer derfor paa hans Reiser og ved andre Leiligheder nøie efter Couleuren paa hans Medbondes Klæder og især paa hans Capuse³⁾, som er det sande Factions Tegn⁴⁾ der bestemmer hans Villighed eller Uvillighed. Saaledes ere Hætterne paa Hirschholms Amt alle røde, paa Frideriksborg Amt derimod hvide, men imellem disse røde og hvide Huer ere Stridighederne lige saa sædvanlige, som forud imellem den røde og hvide Rose i England⁵⁾. Man erindre sig allene Feiden paa Kultorvet⁶⁾ i Kiøbenhavn, som var saa stor, at den er foreviget ved en Vise trykt i dette Aar⁷⁾.

At Bondens Fæderneland er saa lidet, kommer tildeels af hans indskrænkede geographiske Kundskab, som ikke kan udvides, da det er saa sieldent, at nogen af disse Indfødninger forlade deres Føde-Egn. Taler man derfor med dem om noget,

¹⁾ c: Tyskerne. J. vender sig imod den nationale Uvilje mod Tyskerne, der kom til Orde navnlig i København i Slutningen af Aarhundredet (f. Eks. i P. A. Helbergs: Rigsdalersædelsens Hændelser 1789, Hæfte 11—13, se P. Hansen: Litteraturhistorie II, 337 fig., Holm: Danmark-Norges Historie VI, Bog 1, 402—417). Jf. Udg. Indl. S. 23. — ²⁾ se Germania, Kap. 30. »De (c: Chatterne, en vestgermansk Folkestamme) har (af Germaner at være) en stor Del Kløgt og Snille.« Men »utinter Germanos« kan ogsaa betyde: »saadan som man kan vente det af Germanerne« (c: Tyskerne), og det giver jo den helt modsatte Mening, den Mening, Junge har om Tyskerne. — ³⁾ ogsaa 3die Udg., nu Kabuds, Hætte til at trække ned over Ørene. — ⁴⁾ Partimærke. — ⁵⁾ Junge sigter her til den voldsomme Borgerkrig i England (1455—85) mellem Huset Lancaster, hvis Mærke var den røde, og Huset York, hvis Mærke var den hvide Rose. — ⁶⁾ den fandt Sted den 8te Marts 1786 mellem Københavns Amts (Ikke Frederiksborg Amts) og Hørsholm Amts Bønder. Gadevisen om denne Begivenhed er optrykt i Hørsholms Historie, 221—222. — ⁷⁾ denne for Gadeviserne typiske Betegnelse findes dog ikke paa denne Vise.

som har tildraget sig uden for den magiske Kreds, som begrænder dem, om det end ikke er mange Mile borte, da er dette for ham, som om det blev os fortalt fra en anden Verdens Deel. Enhver derfor, som fra hiin Side Roeskilde har nedsat sig iblandt dem, kaldes rigtig en Synderlænder, men er han kommen fra de andre Provindser, da er han, ligesom alle Fremmede, en Udlænder. Hvad forresten en saadan Hans Udlænder og Peer Synder¹⁾ angaaer, da omgaaes man ham i Begyndelsen med temmelig nordisk Kulde og han skal give tilstrækkelige Prøver paa Broderskab inden man rigtig vil antage ham i Samqvem, thi Bonden er sædvanlig indtaget af den ofte ikke ugrundede Fordom imod ham, at var der noget ved ham, blev han hiemme²⁾. Og ofte hæves Fordommen ikke, førend man paa gammel Ridder-Maneer har rakt ham en Staal-Handske³⁾, thi hos alle simple Folk er lidet Haarfilen Venskabs Bekræftelse, ligesom hos alle forliebte Folk lidet Klammerie skal være Kierligheds Fornyelse⁴⁾. Men for at komme tilbage; denne Uvidenhed om Landene giver ofte Anledning til besynderlige Samtaler, saaledes taler man om hele Riger og Lande i Holsteen, jeg har ofte hørt Bonden sammenblande Jyder med Jøder og Jylland med Jødeland; og da en Bonde engang blev tilspurgt, hvorvidt hans Qvæg maatte gaee i Ævrestiden⁵⁾, svarede han, oi nu kan det gaee over hele Hiropien (Europa). Dog hvad vil man tale herom, i London selv kalder Mængden alt hvad som ikke er Engellænder Fransos⁶⁾, og — kiendte ikkun den gode Bonde sin egen Jord, da behøver han, ligesaalidet som den Salomonisk dydige Hustrue⁷⁾, at vide hvor Landskabet Vensu og Ronstian og Runseval, Agapien og Vagien og Tunger og Eringsborg⁸⁾ ligge i Verden. Men — hiin tyrkiske Caper,

¹⁾ ogsaa 3die Udg., med moderne Retskrivning Per Sønder. — ²⁾ jf. S. 102, »thi, siger Bonden [om Kiebstædmanden] enhver bør blive ved det han har lært«. — ³⁾ v: udfordret ham til Strid, jf. S. 107. — ⁴⁾ J.s ironiske Oversættelse af en bekendt latinsk Sentens: ira amantium amoris integratio, v: de elskendes Vrede (eller Strid, J.s Haarfilen) er Kærlighedens Fornyelse (Terents Andria III, 3,23), sml. Begyndelsen af Blichers Novelle: Juleferierne. — ⁵⁾ jf. S. 101, N. 4. — ⁶⁾ Franskmand. J.s Kilde er H. Storch (jf. S. 69,4): Reise durch Frankreich 1787, S. 243. — ⁷⁾ Bondens Hustru, naar hun er som det Hustruideal, der beskrives i Salomons Ordsprog Kap. 31, 10–31; naar Bondekonen blot er en dygtig og kærlig Husmoder, behøver hun ikke at være stiv udi Geografin, mener Junge. — ⁸⁾ de fleste af disse Navne kan findes som Stednavne i Folkebogen om Karl Magnus (jf. S. 107, N. 2). (Vaglen og Ronstian er ikke fra denne Folkebog). Det bekendteste er Runseval, en Fordrejelse af Roncevalles, i Pyrenæerne, hvor Karl d. Stores Søstersøn Roland fandt Heltedøden imod Saracenerne d. 15. Aug. 778 (se C. Elberling: Danske Folkebøger 1866, S. 126 fig.).

som i Middelhavet spurgte en Venetiansk Skipper, om ikke Republiken Venedig grændsede til Rusland! jo! svarede denne, paa det Ottomanniske Rige¹⁾ nær. Men dette var og en Tyrk.

Da Bonden seer, som sagt, meget paa det legemlige, maae man ikke undre sig over, at han gjør sin Bug til en lille Afgud; ja! han giver endog Sielen sit Sæde i Maven, ligesom den ældre Helmont²⁾ og alle simple Folk, thi han boer³⁾ endnu for høit i det tempereerte Clima til at lade den synke dybere. I Italien begynder den først, som Prof. Zecchini siger, at boe i de galante Regioner, og det kuns endda hos Kiønnet⁴⁾. Paa hiin Afguds Altar offerer han derfor i Følge den Nordiske Philosophie jevnlig og store Madoffere. Jeg vil ikke sige udsøgte, thi disse faldt kun i den finere Verdens Lod, og Bonden siger selv, det er kun Papiirs-Folk, som skal have Persille-Retter, men hvad der mangler dem i Godhed, det opretter han ved deres Storhed. Det er stedse anseet som en Skam for en Huusfader af denne Stand, naar Folket skal kunne spise reent op, og man siger for et Ordsprog: det er ikke got, hvor man skal skrabe Fadet, men til Lykke for os møder dette *omen*⁵⁾ aldrig nogen, thi sædvanlig hører man, førend dette indtreffer, et lille Echo *e regione epigastrica*⁶⁾, som erindrer os om at slikke Skeen og putte Kniven i Lommen. Jeg har ofte forundret mig over, hvor det er mueligt, at det menneskelige Liv kan rumme saameget⁷⁾ og rumme det uden at udspiles til en øiensynlig Vidde⁸⁾, hvilket dog ikke skeer, thi vi er stedse den⁹⁾ samme, og vi blive heller ikke feede, thi

*) Bonden selv synes ikke at kunne forklare dette paa anden Maade, end ved at tage Brystet med, som han derfor altid kalder Brødkisten⁹⁾.

¹⁾ det tyrkiske Rige. Udg. kender ikke J.s Kilde. — ²⁾ Helmont, berømt belgisk Læge (1577—1644), Grundlægger af Læren om den dyriske Magnetisme. (Den yngre Helmont var hans Søn, en bekendt Døvtummelærer). I hans Sygdomslære spiller Mave og Underliv en Hovedrolle. J.s Kilde er som nævnt i Udg. Indl. S. 22 den tyske Psycholog Wezels: Kenntniss der Menschen I, 167—168. »Vor Selvfølelse lærer os alle, at vi tænker hverken med Fødderne eller med Hænderne, hverken med Bugen eller med Hjertet, men med Hovedet. Mig er ingen bekendt, som har troet det modsatte, end Fader Helmont, der gjorde Maven til Sæde for Sjælen, og en Professor Zecchini i Ferrara, der har skrevet della Dialectica delle donne« [om Kvindernes Dialektik], som anviste de kvindelige Sjæle — vi ved ikke om i Skæmt eller Alvor — Plads i Kønsorganerne. Hvor han anbragte de mandlige er mig ikke bekendt« (sml. Udg. Indl. S. 42, N. 3). — ³⁾ saaledes 3die Udg. 1ste Udg. har »bar den«. — ⁴⁾ ♀: Kvindekønnet; en nu forældet Sprogbrug, som er alm. hos Junge, jf. »Med mere kræsen Smag, for Kiønnet at behage«, Baggiesen: Danske Værker VII, 231. — ⁵⁾ (Latin) skæbnsvangert Varsel. — ⁶⁾ (Latin) fra Maveregionen. — ⁷⁾ en Vidde, som kan ses, falder i Øjnene. — ⁸⁾ 3die Udg. de. — ⁹⁾ »Bruges i Bondesproget meget ofte figurligen til at betegne Maven« (Videnskabernes Selskabs Ordbog I, 507).

i hvor meget og hvor ofte vi end spise, saa see vi¹⁾ dog bestandig ud som Pharaos syv magre Køer, endog da de havde ædt de fede. Det maae altsaa være en Følge af Umaadeligheden, thi skulde og Landsbye-Maven rigtig kunde fordøie det, som i Sommerdagene²⁾ indlosses først af Ost og Brød og Brændeviin til Froekost, dernæst af Sild og Søbemad til Davre, da af Ost og Brød og Brændeviin til Halgen (Halvgaaen) Middag, siden af Søbemad til Middag og atter af Smørrebrød og Brændeviin til Middag og endelig af Søbemad til Nadvere og det alt efter Cølnsk Vægt³⁾, da maatte jo Fordøielser-Redskaberne stedse være i samme Bevægelse som Veirmøllen i Storm. Men hvo tør tale til Bonden om Maadelighed?⁴⁾ han vilde da strax gjøre megen Ophævelse, fordi man ikke engang vilde unde ham saameget, som han kan æde, og for at unde ham dette, maae Hosbonden belave sig paa Spiser, der gjøre ham uskikked baade til at tænke og at arbeide, thi ellers vilde han endnu hastigere faae Actæons Skiebne⁵⁾. Aarsagen til denne Graadighed troede jeg i Begyndelsen at være Bondens stærkere Legemsarbeide, men det er ikke den eneste, thi jeg har kiendt dem, som arbeide kun saare lidet, ja endog Børn, som kunde holde Skee om Skee med Pundtærskeren⁶⁾, og han er dog, endog hos Bonden selv, et Exempel paa en ønskelig Appetit. Det er heller ikke den grovere Føde, som gjør Mennesket mere grovtærende; thi man har Exempler paa dem, som ved Omflytning til finere Kost endnu ere blevne de samme. Det maa da især være Vanen. Den menneskelige Vom, siger Journalisten⁷⁾ af Urfstädt, kan vænnes til en uhyre Udvidelse, og dette skeer hos Landmanden fra den første Ungdom af, thi sielden ser man Børnene uden at have Mundqværnen i Bevægelse; den synes kun egentlig at staae stille imedens de sove, thi sædvanlig faae de paa Sengen deres sidste Stykke Smørrebrød efter den første Aftensøvn og det første efter deres sidste Morgensøvn. For det meste falder og

¹⁾ samme ironiske «vi» som 70,6 og 79,10, jf. S. 129. — ²⁾ jf. Skildringen af Vinteraftens Ederi (Side 97) og Niels Blichers Topografi over Vlum, Side 145–146. — ³⁾ denne Vægt regnedes i gamle Dage for særlig fuldvægtig (se Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog II, 710), sml.: «See, der har du et par (Ørefigen) efter Cølns Vægt» (Mester Gert Westfaler, IV Act, 9de Scene). — ⁴⁾ ogsaa 3die Udg., nu Maadehold; denne Betydning af Ordet Maadelighed er nu forældet, men kendes af Videnskaberne og Molbechs Ordbog som levende, jf. S. 79, N. 5. — ⁵⁾ : hurtigere blive sønderrevet af Sulten, end Actæon blev sønderrevet af sine Hunde (fordi han havde beluret Artemis i Badet). — ⁶⁾ jf. S. 81. — ⁷⁾ betyder maaske Dagbogskriveren; jeg véd ikke, om «af Urfstädt» skal betegne hans Navn (von Urfstädt) eller hans Hjemegn; jeg kender overhovedet intet til ham.

deres Gang meget iblandt de Skabninger, som man gjerne ønsker altid at ville æde og som for det meste opfylder vor Ønske, og Barnet bliver da et evigtyggende Væsen. Naar Ungdommen siden træder ud iblandt Fremmede, tiener den altid paa Hosbondens Kost, og fordi den da strax kommer i en Cirkel af Mennesker, som gjøre Spiselysten til Øiemeed *per eminentiam*¹⁾, danner den sig naturligviis efter disse. Jeg har derfor kiendt Former²⁾, som endog efter de overflødige Rætter have forsynet sig med et vægtigt Brødstykke, for ved Madens Synkning at kunne stedse holde den samme Høide. Dette er især Tilfældet, hvor man nyder Ruugbrødet ublandet, som da spises af Folkene med samme Appetit som Kager af Barnet; for den menneskelige Graadigheds Skyld blander derfor Huusbonden her paa de fleste Steder Bygmeel i Brødet, thi da skal det bedre kunne imodstaae Forgiengeligheden. Saaledes æder man tidlig her paa Landet Forstanden herunter³⁾, og jo dummere vi blive, desto mere æde vi, og jo mere vi æde, desto dummere blive vi, saa vi tilsidst ikke kan blive stort andet end gaaende Madskabe, thi igiennem alle de forrige Aarhundrede⁴⁾ blev jo en tom Mave anseet som det fornemste Middel til at blive et tænkende Hoved, og hvor mange af de gamle Philosopher have ikke tilsultet sig deres snurrige Ideer?⁵⁾ Endog John Law fandt Afhold fra Spise saa gavnlige, at han i sine yngre Aar ikke nød andet end lidet Hønseskjød for at have sine Tanker ved Kortene.

Hos Bonden derimod seer man tusinde Undtagelser fra alle diætetiske Systemer. De Spiser, som ere lette og fordøielige, foragter Landmanden, han fordrer alt hvad der, som han siger, kan ligge haardt i Maven; om de menneskelige Indvolde i deres Sundheds Stand kræve dette for Varighedens Skyld, eller for at søndergnide det øvrige ufordøiede, overlader jeg Kiendere at bedømme, men i denne sidste Hensigt æde jo Fuglene Steen, ja Strudsen endog Jern, og i hiin Torsk⁶⁾

¹⁾ (Latin) I den mest fremragende Grad. — ²⁾ Folk som Phormio, den listige Snyltegæst i Terents Komedie af dette Navn, der (Vers 334) karakteriserer sig selv som en Ædedolk (edax homo). — ³⁾ (tysk) nedenom og hjem. Som ofte paa Dansk er det tyske Laaneord brugt spottende ironisk (sml. tysk forlibt med dansk forelsket). — ⁴⁾ Jf. S. 62, N. 1. — ⁵⁾ se Wezel: Kenntniss der Menschen II, 85, hvorfra ogsaa den følgende Anekdote om den berømte franske Finansmand John Law (1671—1729), der i sin Ungdom havde erhvervet en betydelig Formue ved Spil, stammer. — ⁶⁾ i en Torsk, J.s sædvanlige, altfor alm. Stilfejl (hiin for en), som vi møder straks efter i hiin Karl, hvem J., men desværre ikke vi, kender (sml. 66,1, S. 120,6).

findt jeg ikke allene en Flynder, men ved Siderne af den 4 hele Krabber, ventelig som Møllestene, men her kiende vi intet haardere end Brødet; Bonden nyder det derfor bestandig, endog til hans Grødsøbe. Ja! I Herrer Salernitaner¹⁾ kommer til Bonden og lærer²⁾ ham:

Ex magna coena stontacho fit maxima poena³⁾.

og han vil trække paa sine Skuldre og sige som sædvanlig: De Høilærde prente altid saa meget. Her indtage Pigerne sædvanlig et Fad fuldt Søbemaad i det Øieblik, da de vil gaae til Nattehville, og det paa Grund af den meget rimelige Slutning: hvad man spiser om Dagen, løber man bort, men det sidste Maaltid giver Kræfter. Og hvorledes, sagde hiin Karl, vilde jeg kunde sove, dersom jeg ikke i Forveien havde faaet min gode Nadere⁴⁾, og jeg saae ofte Karle og Dreng, stoppede endog til Nebbet, at hvile ligesaa sødt, som Rutulerne, da Nisus og Euryalus⁵⁾ hoppede over een efter den anden af dem; *toto proflabant pectore somnum⁶⁾*. Man seer altsaa, at Verden beherskes af Indbildninger. Men, spurgte jeg engang saadanne, drømme I ikke meget om Natten? Neil svarede disse, uden vi have seet nogle Løier om Dagen, som igien kan falde os ind om Natten: Noget som efter Hippocrates⁷⁾ og Rimelighed er et Kiendetegn paa en fortrinlig god Legems Sundhed. Altsaa kan enten deres Organer endnu fuldkommen hvile, (ifald dette er mueligt,) eller om de ikke alle hvile, da er dog det Gøglespil, som Phantasien driver med disse, endnu ikke ubehageligt. Atter en Undtagelse i Diætetikens⁸⁾ Grammatik. Ja! hvad er alt Diætetik? Sanctorius⁹⁾ i hans statiske Lægekunst vil at man fra Bielken i sin Stue skal hænge paa en Bismerkrog imedens man spiser og holde Øie med Loddet, at man ikke æder sig ud af Ligevægten; Bonden holder kun

¹⁾ 3: Læger; i Salerno i Italien var der i det 12te Aarh. en berømt Lægeskole, der ofte forfattede sine Raad (som her) paa latinske Vers (jf. Luxdorph II, 13, Nr. 249). —

²⁾ Bydemaade ligesom »kommer«, 1ste og 3die Udgave Trykfejlen lære. — ³⁾ For Grovæderi faar Maven den groveste Straf. — ⁴⁾ Nordsjællandsk Dialektform for Nadver, jf. Kryger (se Indl. S. 52, N. 1), S. 377 øv. — ⁵⁾ to unge trojanske Venner i Æneas' Følge; Rutulerne et Folk, som Æneas kæmpede med i Latium. — ⁶⁾ (Vergils Ænelide IX, 326) de snorkede af fuldt Bryst. — ⁷⁾ navnkundig græsk Læge, † 377 f. Chr., Lægekunstens Fader. J. sigter vistnok til hans Prognostikon Kap. 10. — ⁸⁾ Sundheds-lære; en Undtagelse, fordi tunge Spiser ellers bevirker urolig Søvn og tunge Drømme (Mareridt). — ⁹⁾ italiensk Læge (1561—1636), som særlig undersøgte Legems-Vægtens Aftagen og Tiltagen i Sygdomstilfælde og under Maaltider; hans statiske Lægekunst, 3: Ligevægts-Lægekunst, udkom 1612 i Padua.

Øie med Fadene og »æder mens han aarker«. Om det første er Diæt, veed jeg ikke, men at det sidste maa være det, slutter jeg af Bondens Sundhed og langvarige Levetid. Dog — maaskee kan Vanen gjøre begge hine Contraster¹⁾ gavnlige for Mennesket, thi Cornaro²⁾ sultede sig gammel og Drakkenberg³⁾ svirede sig ældre.

Men ligesom enhver Umaadelighed slaaer Mennesket med sine egne Vaaben, saa gaaer det og her. Pleier Bonden ikke til den ordentlig bestemte Tid denne hans Afgud, da erklærer den ham strax Krig og den tager ikke imod nogen Capitulation; *un ventre affamé n'a, point d'oreille*⁴⁾. Kort sagt den bliver en Tyran, og Bonden, som føler dens Svøbe, bliver modløs og i samme elendige Lune, som Drankeren naar han er ædrue; thi hans Mave-Nerver, som da ikke paa behørig Maade kan afficerer⁵⁾, pine ham, og han er for sund til at giemme en Sliim i sine Indvolde, som kunde berolige dem. Der er derfor neppe noget Menneske, som mindre kan taale Sult, end den stærke Bonde og fra denne Side betragtet anseer jeg ham kun for en maadelig Kriger. Dog jeg taler her kun om Bonden i hans daglige Virkekreds. Er han altsaa om Sommeren paa Marken alt for langt fra Magasiner⁶⁾, da falder det ham ofte besværligt at holde ud fra Maaltid til Maaltid. Hans Mave hænger da strax, som det heder, ved Rygbenet. Samtalen dreies nu immer⁷⁾ til Klokkeslettet, og dette veed sædvanlig enhver Bonde ligesaa nøie at bestemme, som den Stadsbetient, der hos de ældste Romere maatte efter Solen, i Mangel af Uhre, raabe til Folket, naar det var Middag eller Aften. Bonden seer og op efter Solen, kan Huen derved falde ham bag af Hovedet, da er det Middag; han maaler sin Skygge, kan han spænde den med et Skridt, da har Maven gyldig Aarsag til at brumme; er Bonden saa nær ved Taarnet⁸⁾, at han kan høre Tiden tale, da lytter han idelig efter den, og denne maae atter lystre den mægtige Bug, thi som oftest gaae Landsbyklokkerne, ligesom Bondens Fordøielseskraft, for hastig.

¹⁾ Sanctorius' Maadehold og Bondens Grovæderi. — ²⁾ Venetianer, som døde 1566, 105 Aar gammel. Han har skrevet en Bog om, hvorledes han ved Maadehold i sine senere Aar forstod at bevare sit Helbred (Luxdorph II, 13). — ³⁾ dansk Semand, som døde 1772, 146 Aar gl. — ⁴⁾ (Fransk). En forhungret Mave har slet intet Øre (lader sig ikke sige). — ⁵⁾ ∴: paavirket. — ⁶⁾ Spisekammeret; 3die Udg. Magasinet. — ⁷⁾ 3die Udg. beslandig. — ⁸⁾ ∴: Kirketaarnet.

Den eneste Punkt, hvori jeg har fundet Bonden at holde Diæt og det en fin Diæt, er i Henseende til den her i Landet¹⁾ saa kaldte Skorpe (Brødringen). Den gaaer Bonden meget nødig til at spise, maaskee han frygter for galdeagtige Sygdomme, i Følge Verset:

*Non comedas crustam, choleram quia gignit adustam*²⁾.

Nok er det, han skiærer den stedse meget forsigtig fra Krummen, eller rettere han æder Krummen ud. Maaskee kan den Fattige lade den glide med, men da skal han og være meget fattig og om dem tales ikke her. Naar man vil bedømme et Folk, da maae man betragte dem, som nogenledes leve i Friheds- og Velmagts-Standen. Thi ligesom Mennesket, naar det har Magten i Hænderne, viser sig ganske forskielligt fra det, som det var under Indskrænkelsen, saaledes er det og et i Overflødhedsdagene og et andet, naar det underkues af Fattigdom. Jeg har kiendt mange af denne Stand, som neppe kunde erhverve sig selv det nødtørftige Brød, men som dog efter et Par Ugers Ophold i Huse, hvor de fandt det overflødigt, kunde med Ligegyldighed henkaste Brødkorpen, som noget, der ikkun var for Svinetønden. Saalidet seer det dyriske Menneske enten tilbage paa det forbigangne eller ud til det tilkommende; — den lave Pøbel kaster under Maaltidet Brødet paa Gulvet, den høie i Hovedet paa hinanden³⁾.

Af Kiødvare er intet Bonden kierere end Flæsk, dette kalder han fortrinlig: Suul, og han elsker det saa lidenskabelig, at han kunde spise endog det geile Spek⁴⁾, ligesom Tartaren de hele Klumper Tælg⁵⁾, til hver Maaltid uden at kiedes derved. Naar han derfor skal beskrive os en Mand, som nyder Livets høieste Gode, da maae det være den, som lever af Flæsk og Brændeviin⁶⁾. Denne overveiende Flæskeappetit er lige saa gammel, som det Danske Folk selv. Efter Westenrieders⁷⁾ Beretning anpriste Tydskerne endnu i Middelalderen Flæsket endog som et Helbredelses-Middel. Vore Forfædre

¹⁾ c: her i Nordsjælland; Fynboen Junge kender mærkværdigvis ikke Ordet Skorpe, som et Rigssprogsord, sætter derfor sit fynske Brødring i Parenthes til Forklaring. (J. O.). — ²⁾ (Latin) Du skal ikke spise Brødkorpen med, fordi den fremkalder sviende Cholera (et af Salernerskolens Lægeraad?). — ³⁾ rullet til Brødkugler(?) — ⁴⁾ det bævrende fede Flæsk. — ⁵⁾ 3die Udg. Tælg. — ⁶⁾ sml. S. 137 m og S. 90, N. 6. — ⁷⁾ Lorenz Westenrieder (1748—1829), bairisk Oplysningssekretær og Historiker. Junge sigter til hans Hovedværk: Bayrischer historischer Calender 1791, S. 168. (J. N.).

satte endog deri det tilkommende Livs Lyksalighed; og at tænke sig en Himmel uden Flæsk, var lige saa umueligt for dem, som i Begyndelsen for Grønlænderne at forestille sig en Himmel uden Sælhunde¹⁾. Naar de her havde slaaet hinanden ihjel, da skulde de hisset hos Odin i Valhalla drikke Miød i Mangel af Brændeviin²⁾, og spise Flæsk af Soen Serimner³⁾, som havde den gode Egenskab, at den var uopædelig; i hvor meget man end skar bort af Flæsket, saa voxte det dog strax ud igien, ligesom Leveren paa den arme Prometheus⁴⁾. Og denne besynderlige Udødelighed var jo paa en vis Maade nødvendig, ifald Odins Boelig ikke skulde blive alt for fuld af Sviin.

Af Havets talrige Vrimmel elsker min Helt især Silden og Klipfisken, men denne sidste nyder han kun ved festlige Leiligheder⁵⁾, derimod faaer hvert Lem i Bondestandens Familie daglig til sin Davre een Sild, som maae være kogt. Dette er nok en Vedtægt fra de Tider, da Sildefangsten her paa vore Kyster var hyppigere end nu, thi i vore Dage da Bonden sædvanlig maae købe dette Slags Suul saltet (i en dobbelt Forstand) hos de Handlende, fordi man her har kanoneret Silden over til de Svenske Kyster, hvor man paa visse Tider har større Respect for den, end for hele Commandantskaber⁶⁾, falder denne Spise ham ikke læt, naar hans daglige Huusholdning er stor. Men i Almindelighed nyder Bondens Tyende kun Silden til dette ene Maaltid, og imod deres Villie kun een af Gangen, fordi Overflødigheden af denne Spise forudm ligeledes har gjort dette til en Vedtægt, som nu lige saa punktlig efterleves, som hiint Edict i Hamburg⁷⁾, hvorved det forbydes Hosbonden at give hans Folk Lax mere end to Gange om Ugen.

¹⁾ se Paul Egede (jf. S. 124, N. 1): Beretning om Grønland 1788, S. 24: »Een af dem syntes dog ikke at have saa stor Lyst til Himlen, eftersom der hverken vare Rensdyr eller Sælhunde,« og 131: Naar han rigtig har talt til dem om Himlens Lyksalighed, spørger de, om der er mange Sælhunde. — ²⁾ denne Drik blev først opfundet i det 14—15de Aarh. — ³⁾ den var en Galt (se Snorres Edda, Kap. 37). — ⁴⁾ jf. S. 67, N. 3 og 4. ⁵⁾ navnlig Brylluper. — ⁶⁾ Junge sigter til den svenske Forfatter Jacob Wallenbergs (jf. S. 120, N. 8) humoristiske Beskrivelse af sin Ostindiefart: Min Son paa Galejan 1781, hvor denne i Slutningen af Kap. 2 skriver: Wårt Finland . . . hade emellertid ankrat wid Elfsborg, dock utan skott [ø: Skud]; ty man hade för mycken höflighet för sillen at kunna wisa någon för Commandanten. — ⁷⁾ det samme Edikt(?), som Søren Kierkegaard tænker paa i en Diapsalm af Enten—Eller (Samlede Værker I, 26). . . . Da der engang i Hamburg blev fanget en stor Mængde Lax, befalede Politiet, at enhver Husbonde kun maatte give sine Tjenestefolk Lax eengang om Ugen. . . .

Dog nær havde jeg forglemt een Ret, der er lige saa stor en Delicatesse for Bonden, som Blodpølser*), hvilke man her for Mængdens Skyld koger i Tarme og Vomme og Kaalblade og Poser, ja jeg troer i Støvleskafter, om man kunde undvære dem, og denne Ret er Syltemelken. Den Fattige kierner Smør af sin Faaremelk, men den Rigere nedlægger den fra en Tid til en anden med nogle af de groveste Specerier¹⁾ og lidet Salt, som undertiden ved den daglige Omrøren iblandes for at hindre den alt for stærke Giæring. Naar da omsider Vinteren kommer, for, som Bonden siger, at spørge hvad Sommeren har fortient, da maae ogsaa denne Liv-Ret frem, som nu er bleven lige saa tyk som en Bondevelling. Sædvanlig dypper man den op paa Brød, og den forstaaer især at spise Syltemelk, som kan bierge den største Føring til Munden, men man vilde endnu bedre forstaae Kunsten, om Naturen havde givet os en Mund til hver Haand. Det smager just ikke got, men om Smagen lader sig jo ikke disputere. Bondens Smag er desuden ogsaa gandske forskiellig fra Kiøbstædfolkenes, hvad disse kalde got, det vilde han forlade, jeg troer om det endog var en Skildpadde-Ret, og heller gaae hans arrigste Fiende Hungeren imøde, hvilket jeg mere end eengang har erfaret. Men i de Tilfælde, hvor Moraliteten ikke lider derved, er det vist nok en stor Lykke for Mennesket, især det grovtærende Menneske, at Vanen har saa mægtig en Indflydelse paa Smagen.

*) Nordboerne her ere overmaade meget for Blodspiser, maaskee Climatat og deres eget Blods Fortyndelse udfordrer denne og andre fede Spiser, thi de Russiske Akademier²⁾ ansee det, som den eneste Aarsag, hvorfor deres Landsmænd kan udholde Nova Semlyas³⁾ Vinterkulde, at disse der, ligesom Samojederne, drikke det friske Rensdyrs Blod. Dette gjør vel ikke vore Antibartholiner⁴⁾, men dog lade de Dyrets friske Blod strømme ud paa Grynene, og inden Aftenen ere dets Tarme vendte, og Gaardens Folk sædvanlig halvdøde af Pølseæden. Men i gamle Dage havde man jo intet rarer⁵⁾ at ofre Guderne, end Blod, og det af Mennesker.

¹⁾ Krydderier (jf. S. 75, N. 1). — ²⁾ 3die Udg. Akademiker. — ³⁾ Novaja Semlja, to store Øer i det nordlige Ishav. — ⁴⁾ : Mennesker, som lever stikimod Lægekunstens Forskrifter. Bartholinerne var en berømt dansk Læge- og Professorfamilie i det 17de Aarhundrede. — ⁵⁾ : bedre; derigennem forstaaer altsaa Junge Nordboens Blodpølsekerlighed; jf. S. 68, N. 5.

Naar man vil tale med Bonden, saaledes at han skal forstaae det, da maae man bruge faa og bestemte Udtryk. Han er en lige saa stor Hader af Høfligheds Omsvøb, som Tacitus¹⁾ af Hyklerie. Taler man i den belevne Mands Tone med ham, da enten fatter han det ikke, eller og han frygter for Baghold. Spøg maae man aldeles ikke tale i Bondens Nærværelse, uden det er meget haandgribeligt, thi ellers virker strax hans Mistænkelighed imod det cultiveerte Menneske dette, at han hentyder endog de uskyldigste Ting paa sig selv. Det Mørke, hvori han vandrer, tillader ham ikke at opfange de Lysstraaler, som hans opklarede Medmenneske kaster fra sig. Overhovedet han forstaaer ikke andre Vittigheder, end de, som den finere Verden kalder Grovheder. Og hvor er det og mueligt? hvad er Vittighed andet end en Færdighed hos Sielen i at udfinde Liighed imellem de Ting, som synes forskiellige, og Contraster²⁾ imellem de Ting, som synes lige? men hvorledes vil han hastig kunde føle disse Liigheder og Forskjelligheder, han som ikke har vant³⁾ sig til at tænke over Tingenes Charakterer⁴⁾ og deres indbyrdes Forhold? Han leer derfor ikke meget, eller naar han leer, da er det ofte over saadanne Ting, hvorved den Vise næsten kunde græde. Thi Bonden har endnu ikke bragt det saavidt som manges een, der stedse leer, fordi han troer at finde Ligheder og Uligheder allevegne, endog hvor der ingen er, og som just ved sin megen Latter viser, at han er en Tosse.

Det er ellers beklageligt, at Bonden endnu ikke har bragt det saa vidt i Oplysning, at han kan taale jevnlig Omgang med det opklarede Menneske, og selv dette er en mægtig Hindring for hans eget Fremskridt til Cultur; thi taler man ofte med ham, da taber han tilsidst, jeg vil ikke sige, al Agt, men han sætter endog al Velanstændighed tilside; han bliver det han er, Bonde. Det er derfor lettere⁵⁾ skrevet, end det lader sig udøve, hvad man fordrer af Folkelæreren⁶⁾, at han ved jevnlig Omgang skal søge at bibringe Bonden Klogskab og Sædelighed. Skal han agtes af ham, som Lærer og Fader, da maae han paatage sig et Væsen, som ikke behager Bon-

¹⁾ se Indl. S. 15. — ²⁾ Modsatninger, her: Modsigelser. — ³⁾ (ogsaa 3die Udgave) o: vænnet. — ⁴⁾ Ejendommeligheder. — ⁵⁾ 3die Udg. lettere (sml. Indl. S. 47). — ⁶⁾ den rationalistiske Tidsalders Yndlingsbetegnelse for Præsterne (jf. Indl. S. 28).

den, og denne skyer da hans Omgang; behandler han ham som Ven, da staaer han Fare for at tabe den Anseelse, som skulde give hans Ord Vægt, og Bonden hører ham ikke mere, og med dette taber Religionen. Den Vise maae derfor stedse holde dette Barn i en vis Afstand fra sig, gjør han ikke dette, da roser Bonden ham vel som en gemeen¹⁾ Mand, ifald han er givt²⁾, eller, er han det ikke, da som en gemeen Karl³⁾ (thi som det er Opdragelsen der gjør Mennesket til Menneske, saa er det og i Bondens Sprog kun Mandinden⁴⁾, som gjør den Stærkere til Mand) men Følgerne vise, at han⁵⁾ har mere tabt end vundet. Friheden var selv igiennem alle Aarhundrede skadelig for Folk, som ikke vare vant dertil.

Ligesom Bondens Sæder og Levemaade er forskiellig fra Kiøbstædmandens, saa er og hans Sprog det i mange Dele, og jeg er forsikkret paa, at Kiøbenhavneren ikke stedse skulde forstaae Bonden, naar han længe talte med ham. Han bruger mangfoldige gamle Ord, og hvor vi have naturaliseret⁶⁾ fremmede, der veed han endnu at tilkiendegive sine Tanker ret got ved gamle naive Udtryk. Ved mange af de Ord, som vi bruge, forbinder han ganske andre Begreber, og vi ved de, han bruge, og dette vil ofte give Anledning til Mistydning. Han tager overhovedet alle Ord i deres oprindelige Bemærkelse⁷⁾. Saaledes f. E. hedte⁸⁾ det om hiin omstreifende Pudsensmager, at han forstod alle de Tungemaal⁹⁾, som til var; thi han kunde gale som en Hane, gnægge¹⁰⁾ som et Føl, brøle som en Tyr og miave som en Kat. Ja! sagde derfor en gammel Bonde, saadan en Karl fortiente at være paa — Kunstammeret¹¹⁾. En anden Gang afbrød en Arbeidsmand pludselig sin Gierning, for med megen Alvorlighed at spørge mig; hvad dog det var, som Folk kaldte *den sorte Skole*. O! svarede

¹⁾ jævn. ligefrem. — ²⁾ nu gift, jf. S. 95, N. 7. — ³⁾ Bønderne i Vendsyssel kunde ikke bekvemme sig til at kalde deres ugifte Amtmand for Amtmand, de kaldte ham Amtskarlen. — ⁴⁾ Kvinde; Udtrykket stammer fra Skabelsesberetningen i Bibelen, hvad Junge ogsaa indirekte sigter til (1. Moseb., 2. Kap., 22—23); Gud Herren byggede af det Ribbeen, han havde taget af Mennesket, en Mandinde . . . denne skal kaldes Mandinde, thi denne er taget af Manden. — ⁵⁾ c: Folkelæreren. — ⁶⁾ givet Indfødsret i Sproget (jf. S. 79, N. 2). — ⁷⁾ ogsaa 3die Udg., nu Betydning. — ⁸⁾ ogsaa 3die Udg., nu: hed. — ⁹⁾ opr. om Menneskenes Sprog. Betydningen: ogsaa om Dyrenes Sprog er saaledes ikke Ordet Tungemaal oprind. Bemærkelse. — ¹⁰⁾ smaaavrinske efter Foder (jf. Molbechs Dialektlexikon, S. 172). ¹¹⁾ dette var oprettet af Frederik d. III, 1661, og samlede paa Rariteter og Kuriositeter af alle mulige Slags i en forvirret Blanding. Kunstammeret bestod endnu paa Junges Tid, blev først ophævet 1821 og har derefter dannet Grundstammen i flere af vore Musæer.

jeg, der lærer man Latin; jeg har selv engang gaaet i den. Vor Herre bevare os for saadant Latin, siger han, der har jo Folk med bare Dievelen at bestille; og jeg forstod ham nu. Da jeg engang spurgte en Bonde, om de i hans Egn tillod Svinene at gaae paa Rugageren om Efteraaret, og han strax benægtede dette, siger jeg: Seel! saa vaage I dog derover! men endog denne Trope¹⁾ bragte ham ud fra Meningen, og han igientog da: Nei! der vaager saa gon²⁾ aldrig nogen. Ogsaa vilde man have gjort hiin Karl, om hvilken hans Kammerat fortalte, at han nu havde *meget god Levemaade*, stor Uret, ifald man her ved Levemaade havde forstaaet Cultur i Forstand og Sæder. Nei! Karlen kan endnu være den samme og dog have den bedste Levemaade, naar han blot faaer flere Maaltider om Dagen, mere Brændeviin eller blot mere af det bævrende Flæsk. Af fremmede Folks Sprog synes han allene at have laant nogle Udtryk hos de Svenske³⁾, men hvo vil undre sig over det? da disse Naboe-Kyster saalænge stode under een Krone, og da Overgangen fra det ene af disse Folk til det andet er endnu saa hyppig, saa det maaskee er vanskeligt at sige, hvo her gjorde Udlaanet. Hvad ubeslægtede Sprog angaaer, da giver Bonden ikkun overmaade faa Ord lige Rettighed med hans egne, og disse maae endda i Forveien lade sig trække over en dansk Læst, som, at jeg atter skal anføre et Exempel, Ordet Tvistion, et Udtryk, som overalt bruges i disse Egne i Stedet for Stridighed, Disput, men øiensynligt er det dannet af Ordene Tvistighed og Qvæstion⁴⁾, og hvorledes? *per*⁵⁾ *apocopen*⁶⁾, *aphæresin*⁷⁾ og *synæresin*⁸⁾; saamange grammaticalske Figurer⁹⁾ maae den gode Bonde her bringe i Bevægelse for at sætte et dansk Hoved paa en fransk Hale, og har han da ikke Aarsag at frygte for det Fremmede! Men i Valget af sine Udtryk er Bonden langt fra ikke delikat¹⁰⁾, han benævner gjerne enhver Ting med sin egen

¹⁾ Talemaade, Vending, overførte Udtryk (jf. S. 94, N. 4). — ²⁾ nordsjællandsk Ed = egu, jf. J.s Dialog med gamle Hans (Oekon. Annaler VI, Side 356), optrykt i Udg. Indl. S. 36. — ³⁾ Kryger (Indl. S. 52, N. 1) mener, at Dialekten er nogenlunde ensartet, ren og ublandet sjællandsk over det allermeste af Københavns, Frederiksborg Amt og Hornsherred, men at paa Nordøstsjælland Kyst mærkes skaansk Paavirkning i stærkere Mon (Blandinger, 348). Nordsjællandskens Skaanskheder er nok trængt stærkt tilbage fra J.s til Krygers Tid. — ⁴⁾ (fransk) Stridspunkt, Sag, hvorom Striden drejer sig. — ⁵⁾ ved. — ⁶⁾ (græsk) et Ords Forkortelse bagfra (derved bliver Tvistighed til Tvist). — ⁷⁾ (græsk) et Ords Forkortelse forfra (derved bliver Qvæstion til -ion efter J.s Mening). — ⁸⁾ (græsk) Sammentrækning (hvorved Tvist + ion bliver til Tvistion). — ⁹⁾ jf. S. 146, N. 6. — ¹⁰⁾ fintfølelse, jf. S. 66.

Charakter¹⁾. Sædvanlig ligger hans Hierte aabent for enhver, ligesom den udstrakte rolige Søe, og saaledes ogsaa hans Ideer. Men heri maa man undskylde Bonden, thi hos ham er Følelsen af Skam ikke saa forfinet, som hos os, hvor den er gaaet over til Miner, endog til Stillinger, ja! i saa høi en Grad til simple Udtryk, at man neppe tør nævne, uden med Respect at sige, Skidenstrædet²⁾. Med eet Ord Bonden er en Stoiker³⁾ i sin Tale, men det bliver endnu et Spørgsmaal, enten de nøgne eller de maskerede Udtryk skade meest. I Bondens Kreds synes hiin Stoicisme⁴⁾ blot at forstaaes, eller i det høieste at bestyrtse⁵⁾.

Bonden bruger og i sin Tale jævnlig Ordsprog, man kan derfor undertiden høre ham sanchopansere⁶⁾ baade i Øster og Vester. Denne Maade at udtrykke sig paa var i de ældste Tider meget almindelig. Østerlænderne yndede især Tanke-sprog, og som Folk, der stedse blive staaende ved alt gammelt paa Grund af deres naturlige Ladhed, som igien er en Følge af Climatat⁷⁾, bruge de dem nok endnu meest af alle Nationer. Fra disse gik de over til andre Folkeslægter. I det N. T.⁸⁾ forekomme og Tankesprog hyppig, ja selv de ti Bud Ord synes at have været Gnomer⁹⁾; de udmerke sig blot fra de følgende¹⁰⁾ ved deres store Simplicitet¹¹⁾, som røber deres høie Alderdom og det Folks Raaehed til hvilket de først bleve givne. Ogsaa vore Forfædre have agtet saadanne Maximer høit, som sees af Saxo, der jævnlig lægger dem sneseviis i hans Heltes Munde¹²⁾, og hvad Under! da den blev stedse anseet for den Viseste, som kunde opregne de fleste. Hos Almuesmanden bleve de Ordsprog og fra Talen gik de over til Sæderne¹³⁾. De gjaldt hos dem som politiske, moralske og

¹⁾ med dens eget naturlige Navn. — ²⁾ fra 1818 den nuværende Krystalgade (Historiske Meddelelser om København III, S. 3—5), jf. J.s ironiske *salva venia* S. 95, N. 5. — ³⁾ se S. 97, N. 5. — ⁴⁾ Ligeftremhed i Udtrykkene (se Cicero's Breve (til Pæstus), IX Bog, Nr. 22: Stoikerne har Lyst til at nævne enhver Ting ved dens eget Navn). — ⁵⁾ forbavse (de ligeftremme Udtryk sægger derimod ikke Fantasia, som de tilslørede, slibrige Udtryk). — ⁶⁾ tale i Ordsprog som Sancho Panza, Don Quixotes Vaabendrager og Deltager i Kampen mod Vejrmøllerne o. lign. latterlige Æventyr. (Jf. Indl. S. 40, N. 8). — ⁷⁾ jf. S. 106 ned. — ⁸⁾ Ny Testamente. — ⁹⁾ Fyndord, Tankesprog, der brudstykkevis indeholder en primitiv Etik eller Moral. — ¹⁰⁾ 2: Bestemmelser (i 2den Moseb., Kap. 20 fl.). — ¹¹⁾ Simpelhed, Enfold. — ¹²⁾ f. Eks. i Munden paa Erik Maalspage (2: den Veltalende) i Sakses 5te Bog (Jørgen Olriks Sakseoversættelse I, 211 fig.). Mange af Erik Maalspages Ordsprog er gode Kendinge fra senere Tiders Ordsprogsamlinger og fra Nutiden. — ¹³⁾ jf. om Manglerne i Oplysnings-Væsenet, S. 270. »Disse (2: Ordsprogene) svæve omkring blandt os som Snefløgge i Mangfoldighed, og fordi de som Sententser og Ordsprog indeholde stundom noget billedligt, stundom noget sindrigt knyttes de fastere til Hukommelsen og gaae derfra (som allerede en af de Gamle har bemærket) over til Sæderne.«

oeconomiske Love. Man maae og tilstaae at disse Ordsprog netop forene alt det hos sig, som behager den Enfoldige. Deres Indklædning er ofte billedlig, de ere korte, at den mindre oplyste læt kan oversee dem, og det sindrige, som han nu engang har fordøiet, bidrager til at de fæstes paa Hukommelsen. De bleve endnu langt ned i det forrige Aarhundrede hyppig brugte i al offentlig¹⁾ Foredrag, hvorfor og den lærde Peder Syv²⁾ anbefaler sine Ordsprog til de Candidater, som ville danne sig til Prædikestolen. Men da Bonden endnu er et heelt Seculum³⁾ bag efter den øvrige hele Verden, kan man ikke undre [sig] over, at han ogsaa herudi er gammel, saa at disse Maximer i tusinde Tilfælde bestemme hans Tænke- og Handlemaade. Kun Skade at de vittige Laster og have her udstrøet deres Klinte iblandt Hveden⁴⁾, saa at mange af P. Syvs Ordsprog lede til det Urigtige. Den udødelige Procantsler Pontoppidan har søgt at afluge dette Ukrud i sin Bog: onde Ordsprog, som fordærve gode Sæder⁵⁾; men dette meget nyttige Skrift er ikke saa almindeligt i Land-Almuens Hænder, som det burde være.

Bonden elsker fortrinlig Poesie. Dette maae vist nok forekomme os besynderligt, at Landmanden, som baade i sit Væsen og i sin Tale er saa jevn og ligefrem, finder Behag i et Sprog, hvor Udtrykkene som oftest ikke ere de egentlige⁶⁾, og hvor Tankerne for Rimets Skyld ikke stedse kan følge paa hinanden i den strængeste Orden, og som altsaa synes at have forladt den simple Natur, men det er dog saa, og Bonden har dette tilfælles med alle Alderdommens⁷⁾ Folk, som heri elskede det Svulstige. Poesien er derfor langt ældre end Prosa; man kiender nøie den Tidspunkt, da baade Græker og Romere begyndte at skrive Prosa, men Poesiens Epoche⁸⁾ taber sig i de ældste Tiders Mørke. Endog de første Capitler i Mose Bøger ere poetiske Fragmenter⁹⁾. Førend de gamle Folkeslag endnu havde bragt det saavidt, at de kunde læse Skrift, maatte de og indprænte alt paa Hukommelse, baade

¹⁾ 3die Udg. alt offentlig. — ²⁾ se S. 77, N. 1. J. sigter til Indledningen af hans første Samling Danske Ordsprog § 13. — ³⁾ Aarhundrede. — ⁴⁾ Jf. Udg. Indl. S. 33 og de der i Noten anførte slette nordsjællandske Ordsprog. — ⁵⁾ udkom 1739. — ⁶⁾ d: digteriske, overførte. — ⁷⁾ Oldtiden. — ⁸⁾ Tidsalder. — ⁹⁾ Brudstykker.

hvad deres Love og Religion og Folkehistorie angik. Men for at dette desto bedre kunde opnaaes, valgte man Poesien, da deels det sublime¹⁾ i Udtrykkene bidrog til at anspænde deres Opmærksomhed, Billederne til at pirre Imaginationen²⁾, og Stilens Baand³⁾ bandt det til Hukommelsen. Derfor lærte og Børnene hos de ældste Cretenser⁴⁾ baade deres Love, deres Gudsange⁵⁾ og Heltebedrifter paa Vers. Bonden, som ikke har megen Tid at anvende paa Læsning, vil og gierne beholde det han eengang har lært, ja endog Udtrykkene, for i paa-kommende Tilfælde at kunne meddele sine Brødre det, da han saa faaer Navn af en vellærd Mand, han vælger derfor helst den bundne Stil. Saaledes har jeg ofte hørt ham under sit Arbeide at declamere hele Kiempeviser, hvilke han meget agter, men især den Romance som Bonden kalder Skjøn Valborgs Vise, og vi Axel Thorsens⁶⁾; ligeledes Kong Arthurs Vise⁷⁾. Og selv Anholterne⁸⁾ elske meget Peder Paars. De fleste af de opbyggelige Psalmer kiender Bonden og Ord til andet⁹⁾. Det var derfor got om den luttrede Christendoms-Lære var affattet i Sange og leveret Bonden i Hænderne. I Sandhed han vilde erindre sig disse, naar han havde forglemt alle Systemer¹⁰⁾.

Da Bonden lever mere afsondret fra Folk af fremmede Nationer, end vi, saa maae nødvendig hans Sprog være mindre blandet med fremmede Ord end vores, og dog er hans Sprog ikke fattigere, men han veed ofte meget naivt at udtrykke sig. Saaledes siger han aldrig at reparere sin Gaard, men at hytte paa den. Hvad der hyttes paa Gaarden om Sommeren, forfares¹¹⁾ om Vinteren. Skal noget istandsættes paa Vogne eller andet, heder det at lave den Ting. Hans Tingning er vores Accord og naar vi sige at slutte Accord med nogen, da kalder Bonden det at tinge. At bøde for sig med noget, det er at parere af. Bonden siger ikke at have Uhr i Lommen

¹⁾ det ophøjede, storslaaede. — ²⁾ Fantasien. — ³⁾ Poesi kaldes jo meget ofte for bunden Stil. — ⁴⁾ Udg. kender ikke J.s Kilde. — ⁵⁾ ogsaa 3die Udg. Gudsange (Tryk-fejl?) — ⁶⁾ Visen om Axel og Valborg, som Øhlenschläger har bygget sit bekendte Sørge-spil: »Axel og Valborg» (udk. 1810) over. — ⁷⁾ rimeligvis en Misforstaaelse fra J.s Side, der synes ikke at findes nogen Kong Arthurs Vise paa Dansk. Jf. Nyerup: Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge 1816, S. 115 fig. — ⁸⁾ der gives jo dog en ikke smigrende Beskrivelse af Anholt i Peder Paars. — ⁹⁾ sml. S. 115 øv. — ¹⁰⁾ her = religiøse Lærebygninger. — ¹¹⁾ forfalder. (J. O.).

men paa Lommen. Saasnart det er mueligt, heder i Bondens Mund: saasnart der er Redning til. Vil Bonden udtrykke at Sæden paa et Sted er bedre end paa et andet, da siger han: denne raader for den anden; er den overhovedet god, da har man Sæd, som kan drage til. At formaae noget ved Kræfter kaldes her at magte¹⁾. At rive en hesselig over, det er at overfuse en med Skienden. Jeg skal undres paa hvor han er, d. e. jeg gad vidst etc. At eenes om en Ting, er at blive forligt om noget. Gaaer noget meget urigtigt til, da siger han: det er ikke liigt noget. Jeg har gaaet længe og traadt, siger Bonden naar han maa bie²⁾. Ved Finants-Sager forbinder Bonden ingen gode Begreber, thi saa ofte han bedrages, siger han strax: jeg er bleven narret ved Finantserie³⁾. At kunne spise meget, heder her at være storædende eller og at være lovlig til Tanden. Som Idiotisme⁴⁾ i Bondesproget maae det anmærkes, at Pronomen meget ofte sættes efter Nævneordet⁵⁾, ligesom det var brugeligt i de ældste Tider og Sprog og findes i Sagar⁶⁾ og paa Runestenene. Bonden siger derfor sielden: hans Kone, men Konen hanses; han siger ikke det er min Dreng, men Drengen min; ligeledes Færsens, Moersens, Gaardsens⁷⁾, som om han vilde sige Fader sins, ligesom man i Edda finder Hestsins⁸⁾ etc. Til at benægte bruger Siellænderen sædvanlig to Negationer⁹⁾, saaledes, at jeg skal anføre et Exempel, sagde engang en Bonde: han er just ikke saa gesvindt paa Munden intet. En Sprogfeil, som en vis Skolelærer ofte begik, og som hans Disciple imod hans Villie, men efter hans egen Grammatik, tog affirmativ¹⁰⁾ i Anledning af en Eftermiddagsforlov. Alle Verba activa¹¹⁾ udtaler Bonden passiv¹²⁾, saasnart de staae i enkelte Sætninger, uden at styre nogen Casum¹³⁾,

¹⁾ 1ste Udg. mægte. •At magte, formaae. Huusmanden magter ikke at holde store Øg. I Klempeviserne at mægte. (J. O.). — ²⁾ vente. — ³⁾ ∴ List, Rænker (sml. S. 111). Jf. Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog I, 539; et i Reformationstidens Dansk meget almindelig Ord (saaledes den gamle Rævebog). — ⁴⁾ Afvigelse fra sædvanlig Sprogbrug. — ⁵⁾ nu Navneord, altsaa i Stedet for •min Fader• •Fader min• som Nordmænd og Svenskere. — ⁶⁾ 3die Udg. Sagaer (jf. S. 72 n.). — ⁷⁾ gl. Ejefald i den bestemte Artikel, ikke som Junge synes at antage Navneord + efterhængt Ejestodord (sins); det betyder altsaa ikke sin Gaards, men Gaardens. •Havsens• betyder jo ikke sit Havs, men Havets i et Udtryk som Havsens Bund. — ⁸⁾ er Ejefald af Nominativ hestrinn og betyder Hestens. — ⁹⁾ Nægtelsesord. — ¹⁰⁾ bekræftende, tage affirmativ, ∴ tage som ja. — ¹¹⁾ Udsagnsord i Handleform. — ¹²⁾ i Lideform ∴ med s i Stedet for r. — ¹³⁾ Genstands- eller Hensynsfald.

som Hunden bid's ¹⁾ o: bider. Tidslen eller Miderne (en Slags meget smaae Myg) stik's, Manden bandes, en Archaismus²⁾, som maaskee kan tiene til Oplysning ved D. L. 1 — 13 — 18³⁾, hvor »reises og fældes« ogsaa synes at skulle forstaaes activ ligesom forgaaes i Stedet for forgaaer hos P. Syv p. 502⁴⁾, hvorfor det og især er Bonden, paa hvilken hiin gamle Gaade kan gjøre Indtryk: alting forgaaes, men aldrig faaer Gaas Træeskoe⁵⁾. Ja paa visse Steder, især paa Fredriksborg Amt, er dette s saa yndet, at Ungdommen, naar den kan begynde at læse med Forstand, gierne sætter det i Stedet for alle de active Verbers r. Ligeledes siger Bonden: hvem eyes det i en activ Bemærkelse⁶⁾, naar han derimod bruger Ordet: eye, da forbinder han det med dat. personæ⁷⁾ om at skyldes en noget: jeg eyer ham 2 Rdlr. Overhovedet Bonden elsker meget Consonanten s i Enden af Ordene og han bruger det ved de fleste participiale Adjectiva⁸⁾; saaledes siger han bestandig rindendes Vand ligesom i gamle Dage. Ved sammenlignende Sætninger bruger Bonden ikke som vi Adverbiet »end«, men han siger altid, det er bedre, om det. Hvad som for de andre Øers Bønder er skeet *forleden* Dag, indtraf for Siellænderen *hiin* Dag⁹⁾.

Da jeg her taler om Bondens Dialect, vil jeg endnu tilføie nogle faa Ordsprog, som jeg ikke har kunnet finde hos P. Syv:

Man maae hielpe sig med Armod, til man faaer Fattigdom.

Den skal have en lang Madpose, som kan holde en anden ud (om den Pige, som skal oppebie en Kones Død.)

Han lader Ile gaee til Hvile¹⁰⁾.

¹⁾ fra min egen Hjemegn, Hellebæk, kender jeg: Tyren støss, o: støder, Katten riv's (Former som rives, stødes derimod Passiv = bliver revet, stødt), det gæld's ikke, o: det gælder ikke. »Manden bandes« kender jeg ikke. Kryger kender (S. 397) foruden de af Junge nævnte Nælden bränn's, o: brænder, Drengen niv's, o: kniber, Bilen steks, o: stikker (jf. M. Kristensen og Bennikes Kort over Danske Folkemaal, S. 174). — ²⁾ forældet Sprogbrug. — ³⁾ der staar: »Vidner Barn, der under sine 15 Aar er, da kand det Vidne hverken reisis, eller fældis« (o: hverken bekræfte et Udsagn eller kuldkaaste det; et Barns Vidnesbyrd tages ikke for gyldigt). — ⁴⁾ (jf. 77,1). Det med uret faaes, med sorg forgaaes. — ⁵⁾ Samme Ordsprog kendes fra Nordslesvig, se Feilberg: Jysk Ordbog I, 528 a. — ⁶⁾ o: Betydning = hvem ejer det, besidder det. — ⁷⁾ (Latin) o: Personsdativ, Hensynsbetegnelse: Jeg skylder ham to Rdlr. — ⁸⁾ o: Nutids Tillægsmaade. Kryger siger (396), at dette »s« bruges især, hvor der udtrykkes Bevægelse (komme gaaendes), men at det ellers ikke anvendes meget i Landsmaalet. — ⁹⁾ ligeledes Kryger (386), som siger, at »hin« bruges ellers kun i Forbindelserne: hine Tider, Aar. — ¹⁰⁾ Meningen er vistnok: han ta'r den med Ro, han farer i Mag. (Forvanskning af Tydsk: Ellen mit Welle? eller Ile betyder Fodsaaler?? (jf. Molbechs Dialektordbog, S. 246)).

Vil man bygge sit Huus efter hver Mands Raad,
Saa kommer det kroget til at staae.
Vil han ikke bie, kan han ri'e.
Han har Dagen og Veien for sig.
Dagen er jo aldrig saa lang, at Aftenen er jo Enden.
Der er ei voxen Urt saa stærk,
Som kan fordrive Dødens Værk.
Brændeviin for en Skilling til Davre er sundt,
For en Skilling til Middag gjør intet ondt.
En Klud er bedre end et Hul.
Er det ilde giort, saa er det vel betalt.
Jeg maae tage af begge Ender paa Brødet (naar den Fat-
tige maae bruge sit Ruugmeel baade til Grød og Brød.)
Hvo som sover i Høst og Vaar,
Maae sove det hele Aar.
En lille og voven (vaagen)¹⁾
Er bedre end en Stor og doven.
Synden Soel og Norden-Vind
Det kan bage Hyrens²⁾ Skind.
Brav Møg i Vongen³⁾
Gir Penge i Pongen.
Hvad med Synden kommer, med Sorgen forgaaer⁴⁾,
Uretfærdigheds Gods ikke længe bestaaer.
Den faaer noget, som Gryden rører,
Men den faaer intet, som Ploven kører.
Man skal sidde sin Ven nær, men man skal ikke sidde
Laaret af ham. (om ei at være for paatrængende.)
Jeg torde ikke, siger Bonden, men han har taget Torden⁵⁾
paa Ryggen.
Var det ikke for et Syns Skyld, var det ligemeget hvor
Øinene var. (naar man gjør noget for Stads.)

¹⁾ J. har ikke Ret i sin Gætning; voven betyder dristig, forvoven. — ²⁾ ɔ: nordsjæll. Dialektform for Hyrden (Kryger 361), d ligeledes stumt i Byrde (her S. 153). — ³⁾ ɔ: Vangen (jf. Kryger S. 352). — ⁴⁾ jf. S. 142, N. 4. — ⁵⁾ udtalt Toren (ɔ: det at turde); bruges, »naar man siger om En, at han har Dristighed at gjøre det en Anden ikke tør ... et Udtryk som den raa Kjøbstædmand ogsaa betlener sig af« (Badens Recencion af N. L., Universitetsjournalen VII, 43).

Man bruger her de besynderligste Lignelser¹⁾; i Theocrits²⁾ Tid sang en Skiæferinde³⁾ som en Græshoppe, men i vore Dage som to Orgelværker, en Lignelse, som atter gaaer løs paa⁴⁾ Styrke. Er nogen uselt klædt, da heder det, han er saa nøgen at man kan sigte Meel igiennem ham; Er hans Sæd ikke moden, da siger han: den er kaalgrøn. Seer han en Feed, da er denne saa trind, som en stoppet Foersæk; han har da Hænder saa tykke som Selepuder. Har nogen en stolt Gang, da heder det, han gaaer som en Amflø (Envoyé)⁵⁾, formentlig Pohlsk⁶⁾, da Folk der i det mindste forhen svinkede som de vare i Rang til. Er en Kone lidt hastig af sig, da er Bonden strax uforkammet nok til at ligne hende ved en Brændenælde. Staaer man kun svagt paa Benene, ey! siger da Bonden, han kan falde over en Hosse-L.⁷⁾ Naar Bonden taler om noget, som skal passe, siger han: der skal ikke feile for en Hegte. Er en Ting skrøbelig, da er den som et gammelt Elle-Gierde. Han nogen guult Haar⁸⁾, da ligner Bønderne det ikke som de overdaadige Grækere ved Guldet, hvilket mange af dem aldrig har seet, men han har et Haar som en Ørnekløe. Er et Creatur i god Stand, da heder det i Bondens Mund, det er saa feedt, at det er suurt⁹⁾ igien, eller for en Forandring, det er saa buget¹⁰⁾ som en Flaate¹¹⁾ (et Slags Orm, hvilke ligesom Igler skal hæfte sig ved Hestens Mule). Naar Kiøbstedmanden har Høiden henne¹²⁾, siger Bonden sig at være paa en Halv. Og endnu en snurrig Inpromptu¹³⁾: da en Bonde engang hørte nogle Duer kurre, en Lyd, hvortil man her ikke er vant, udbrød han i Forundring: Ih! det er jo som naar man hører nogen snakke Tydsk.

Bondens Dialect er ikke ubehagelig; han taler sit Sprog

¹⁾ ogsaa Kryger bemærker (382—383), at Nordsjællandsk i højeste Grad ynder Lignelser, især til at forstærke Tillægsordet med: vred som en Tydsker, tyk som en Humlesæk o. s. v. — ²⁾ græsk Idyldigter fra det 3die Aarh. f. Chr., der tager sine Æmner fra det sicilianske Hyrdeliv. J. sigter til I Idyl. V. 148 (se Theocrits Idyller, oversat af C. A. Lind, Kbhvn. 1837, S. 46). — ³⁾ (tydsk) Hyrdinde. — ⁴⁾ ogsaa 3die Udg.; gaa ud paa, have at gøre med. — ⁵⁾ (Fransk) Gesandt. — ⁶⁾ : formentlig en polsk Gesandt. J. s. Kilde er Ogier (75.4), S. 48 (Memoirer og Breve XX, S. 35). De polske Adelsmænd og Gesandter havde hver især i Forhold til sin Stand sin Maade at føre sig paa, hvad de danske Gadedrenge havde luret dem af og gjorde Nar af dem for. — ⁷⁾ Hosse er nordsjællandsk Dialektform for Hoss, : Hest. — ⁸⁾ jf. S. 72 n. — ⁹⁾ raadent? »Suurt kalder Bonden alt det som er raadent«. (J. O.). — ¹⁰⁾ som J. rimeligvis har kendt i Udtalen bevet. — ¹¹⁾ en blødgående Mide. — ¹²⁾ er beruset. — ¹³⁾ Indfald (svarende til den givne Lejlighed), der kommer ganske uforberedt, improviseret.

temmelig reent ud og for det meste overensstemmende med Ordenes Bogstavering. Han udelader hverken saa mange End-consonanter, som Fynboen, der sædvanlig apocoperer¹⁾ og syncoperer Consonanten d, hvilken Siellænderne, især Fruentimmerne, med en behagelig lespende Tone udtrykke; undertiden udtaler han sit d saa tydeligt, at det nærmer sig til t²⁾, som i Ordet: dadle og Giedde udtales Gætte. Han dræver heller ikke saa meget som Fyenboen eller fordreier Ordenes Udtale saaledes som Jyden. Ikkun i faa Ord udsiger han Vokalerne uegentlig, som for Ex. dem udtales dom³⁾, deres: døres, ude: yde⁴⁾, nede: nøre, Sne: Snø⁵⁾, han siger aldrig Birthe, men ligesom Engælænderen vilde udtale det Børthe⁶⁾; Jens paa visse Steder noget nær det svenske Jøns⁷⁾. En Krage kaldes en Krove⁸⁾ (Crow Engl.). Bondens Dialect helder meget til det bløde, hvorfor han og meget elsker de Bogstaver, som Fibelbrettet⁹⁾ kalder flydende; saaledes siger han aldrig Maren, men gjør det til et Slags diminutiv¹⁰⁾ Marne¹¹⁾. Kirsten: Kirstne, Poulsen: Poulen, Nielsen: Nielen, Søren: Søvren, Gade-Kieret: Gade-Kiernet. Ikkun i et Par Ord har jeg hørt Bonden udtale Vocalen e uhyre drævende og disse ere: Hessel, som her udsiges Hæsel og Hes: Hæes¹²⁾. Vil han angive et ubestemt ringe Antal, da siger han, ikke som vi, to tre, men tul tre¹³⁾, af det gamle tu¹⁴⁾. Ligeledes file fem i Stedet for fire fem¹⁵⁾.

I mange Ord sætter Bonden Accenten¹⁶⁾ paa ganske andre Stavelser, end den hele øvrige Verden. Saaledes udtaler han ikke som vi, den sidste Stavelse haardt i Ordet Tobak, men den første. En Anmærkning, som jeg her tilføier for at retfærdiggjøre den store Holberg, som paa adskillige Steder i

¹⁾ = syncopere, o: bortskære, udelade. — ²⁾ jf. Kryger 366; i min Hjemegn, Hellebæk, udtales rydde næsten rytte (se ogsaa S. 77, N. 1). — ³⁾ Kryger har derimod (S. 386) som Rigssproget dām; men i Alsnyderup (Nord for Hillerød) har jeg hørt dom (og ogsaa døres, yde, nøre). — ⁴⁾ Kryger, 361, nævner dette ogsaa en nordsjællandsk Ejendommelighed, der ikke findes i Hornsherred. — ⁵⁾ ligeledes Kryger (S. 363); angaaende Snø henviser J. til Fortalen i P. Syvs Ordsprog 1682, § 8, som kalder Snø en alm. Form, og til P. Syvs allerførste Ordsprog: Det kommer op i tø, mand fieler (o: fjæler, gemmer) i snø. — ⁶⁾ (Kryger, 363), saaledes udtales dette ogsaa i Snekkersten, Syd for Helsingør. — ⁷⁾ saaledes er det ogsaa min Hjemegn Hellebæks Udtale, vi har modsat Rigssproget stærkt Stød i det Ord. — ⁸⁾ jf. Kryger 352 og Udtalen Vong af Ordet Vang (S. 143, N. 3). — ⁹⁾ A B C'en. — ¹⁰⁾ (kælende) Formindskelsord. — ¹¹⁾ se Kryger, S. 377, ligeledes Marne i Zakarias Nielsens: Kulsviere, der dog har haft Junge til Kilde paa flere Steder. — ¹²⁾ Sædstak. (J. N.). — ¹³⁾ ligeledes Kryger, 377 og 384. — ¹⁴⁾ gammel Intetken af to, findes i «Itu», o: egtl. i to Stykker; det er altid et Spørgsmaal, om J.s Formodning er rigtig. — ¹⁵⁾ Kryger kender (S. 384, N.) ogsaa dette Udtryk, men kalder det foreldet. — ¹⁶⁾ Betoningen.

hans Peder Paars toner¹⁾ dette Ord saaledes. Især maatte det synes stødende paa det Sted i 1ste Bog, hvor han lader hiin Fuldmægtig blandt meget andet ogsaa foreholde sin Principal Hr. Fogden paa Anholt den magelige Lyksalighed, som Freden bragte ham, da hans aarvaagne Hustrue saa stedse kunde være paa Færde

Jer Mad at lave til, jer Tobakspibe stoppe²⁾; men dette Tonefald er efter Bondens Talebrug rigtigt, og viser os Holbergs ualmindelige Almuekundskab. Naar Bonden her udtaler Asminderød³⁾, da henkastes Tonen blot paa første Stavelse, ligeledes i Ordet Spøgerie og flere. Taler nogen derimod med Bonden om Boghvede, saaledes at han trækker⁴⁾ paa den første Stavelse, da vil han neppe vide, hvad det vil sige, men Boghvedde (penult, long.)⁵⁾ kiender han.

Førend jeg forlader dette, maae jeg endnu tale om det man kalder Eeder og Banden; de høre unægtelig til denne Artikel, da de i vore Dage ere blot et Slags Figurer i Talen⁶⁾, og endskiøndt de ikke ere Bonden egne⁷⁾, saa vise de dog for saavidt hans Fremskridt til Cultur, at han og har beriget sit Sprog, thi hos de fleste bestaaer den ene Trediedeel af Snakken blot af disse Kunstord, hvorved Mængden baade bekræfter og svækker sin Troeværdighed. Dog de bruges ikke allene i bekræftende Tilfælde men og i tvivlsomme, ved et maaskee, et vel, og da ere de blot euphoniske Interjectioner⁸⁾. Ogsaa maae man tilstaae, i det mindste hvad Bonden angaaer, at dette grove Skyts er meget brugbart ved den finere Beleiringskunst⁹⁾, og det kan ikke andet være, thi det røber dog immer¹⁰⁾ et stort Mod, men der er ingen Egenskab, som her gjør stærkere Indtryk paa Kjønnets, end Tapperhed; de tusinde Afvexlinger røbe tillige Veltalenhed¹¹⁾, og ved disse

¹⁾ betoner. — ²⁾ Liebenbergs Udg. S. 68, det samme Sted har Junge citeret S. 76 n. — ³⁾ Naboby til Fredensborg, der ligger i Asminderød Sogn. — ⁴⁾ lægge Tryk, Betoning paa. — ⁵⁾ (Latin), næstsidste Stavelse lang. — ⁶⁾ blot Talefigurer (jf. S. 137 n.: grammatiske Figurer), Vendinger, hvorved man vil forøge sin Tales Virkninger; ikke derimod virkelige Forbandelser eller Ønsker — tænk paa, hvordan Fanden øde mig er blevet afsvækket i Lyd og Betydning: Fan'edeme, ja endnu mere til Faneme. — ⁷⁾ o: specielle, ejendommelige. — ⁸⁾ o: vellydende Udraabsord. — ⁹⁾ nemlig af Klønnen, o: det smukke Køn, jf. S. 127, N. 4. — ¹⁰⁾ 3die Udg. stedse. — ¹¹⁾ J. citerer (J. U.) Horats Regel i hans Ars poetica, o: Digtekunsten, V. 47—48: »Du vil blive veltalende, hvis Du ved en snild Ordforbindelse kan gøre det kendte Ord nyt« — og hentyder dermed til de bestandige Nydannelser paa Edernes Omraade. Eder kan jo varieres i det uendelige.

Talegaver blive mange til store Machiaveller ¹⁾ i Elskovskunsten. Dog den stakkels Siellænder maae slaee sig igiennem som han kan med een Dievel ad Gangen, og det er ingen Under, thi da hans Naboe ²⁾ bruge tusende Tylte hvert Øieblik, maatte de synes forlænge siden at have udtømmet deres Hochmøgenheders ³⁾ Nederlande. Herudi er da Bonden gandske moderniseret, og endskiøndt han i saa mange andre Puncter nøie følger Østerlænderne, saa har han dog heri forladt dem, da deres Samtaler ere endnu ikke pyntede med disse Blomster ⁴⁾; thi da Tavernier med flere Franskmand engang havde skildt tvende Tyrker fra hinanden, da de sloges uden for Constantinopel, skiendte de endnu dygtig paa hinanden, men af Mangel paa Dievle maatte den ene omsider slutte med følgende Ønske i Anledning af de Hosstaaende ⁵⁾: Gid din Siel faae lige saa stor Uroe ⁶⁾ i den anden Verden, som en Franskmands Hat ⁷⁾ har i denne. Beviset er vel noget gammelt ⁸⁾, men da man seer, at endog Aartusinde slide forgieves paa Østerlændernes baade onde og gode Vaner, hvad vil da en Bagatelle af et Aarhundrede kunne udrette!

Tyverie er en af de Laster, som endnu mindst af alle har tvunget sig ind i Landmandens aabne Hytte. Man finder derfor i nogen Afstand fra Hovedstaden hverken lidenskabelige eller saa kaldte dumdristige Tyve, og den trætte Landmand nyder under sit simple Straaetag en Natte-Hvile, som ikke afbrydes ved anden Uroe, end den, som det hylende Element nu og da foraarsager, naar det gjør os de lange Nætter rædselfulde, endog uden at troe Gespenster ⁹⁾. Med Sikkerhed kan derfor Bonden ved Solens Nedgang forlade sine Arbeidsredskaber, baade paa den aabne Mark og uden for sin Løvhytte, ja endog det lidet som han har udlagt til Bleeg, og med Visshed kan han igjen vente at finde det, naar Solen opvækker ham til nye Driftighed. Til denne gode Virkning bidrager

¹⁾ Italieneren Macchiavelli (1469—1527) var berygtet for sin dygtige, men samvittighedsløse Statskunst. — ²⁾ Svenskerne med deres: ta mig tusan djäffar. — ³⁾ (tyisk, ironisk) Højmægtighedens. — ⁴⁾ J.s Kilde er den straks efter nævnte franske Rejsende Tavernier (1606—1689) »Six voyages en Turquie en Perse et aux Indes« (seks Rejser i Tyrkiel, Persien, For- og Bagindien), Paris 1677, I, Side 623—24. — ⁵⁾ for de Hosstaaendes Skyld. — ⁶⁾ »Man veed hvor gierne Østerlænderne pleie deres vis inertie«, o: Magelighed (J. N.). — ⁷⁾ fordi de bestandig tager den af og paa, hvad Tyrkerne ikke kender. Derfor er Bondens Uvillighed til at tage Hatten af (jf. S. 75, N. 7) østerlandsk. — ⁸⁾ fra 1672, jf. S. 104, N. 3. — ⁹⁾ (tyisk) Spøgelser, 3die Udg. troe paa Gespenster.

adskillige Aarsager; hos nogle practisk Christendom, hos andre er det Overtroe: denne sikkrer os ethvert Redskab paa Marken, især hvad som henhører til Ploven, thi ellers blev den skiulte Hevn lige saa vis for Tyven, som skrækkelig¹⁾; men hos de fleste er det den eftertrykkelige Revselse, som Næveretten²⁾ saa hastig lader følge paa Gierningen, og det som endnu er det værste, de Skampletter, hvormed den giftige Tunge endnu siden vanærer Gierningsmandens og hans Afkoms gode Navn og Rygte³⁾. Atter hos andre kan det være af Frygt for at gaae forgieves, thi paa mange Steder vilde Landmanden, ligesom hiin Tigger⁴⁾, kunne raabe Nattetyven imøde: du Nar! jeg kan ved høi lys Dag ikke finde noget hos mig, hvorledes vil du kunne det i Mørket. Alt forener sig til at befæste offentlig Sikkerhed. Og hvor nødvendigt er ikke dette? thi hvilket Lukke skulde ellers være tilstrækkeligt til at holde store stærke Tyve ude fra Landmandens Hytter, som ere saa svage og ofte saa lave, at man skulde troe de ikkun behøvede at stikke Armene ned igiennem Skorstenen for at aabne Døren.

Dog gives der og de Dele, som Bonden ikke anseer for vanærende at stiele. Saaledes haver⁵⁾ hidindtil hverken Moralitet eller Love kunnet være mægtige nok til at afholde ham fra at hugge paa egen Haand i de Kongelige Skove, ja! jeg troer end ikke at det Middel vilde hielpe, hvoraf Russerne betiene sig, som, efter Szujews⁶⁾ Sigende, aarlig lade deres Poper holde Procession med et Helgenbillede og Vievand om Skovene, og forbande dem, som understaae sig paa ulovlig Maade⁷⁾ at fælde Træer deri; thi man maae sige hvad man vil, han vil dog aldrig tilstaae at dette er Tyverie. Han betiener sig derfor af et mildere Udtryk: han piller kun lidet i Skoven, han hugger sig kun et Øxeskaft, endskiøndt han til dette vilde liste af med et Træ paa 5 a 6 Favne Brænde, dersom han kunde undgaae Forstvæsenets aarvaagne Øie. Almindeligheden af dette Pillerie har udslettet det Forhaanende derved, og man seer sielden Skovbyggeren⁸⁾ uden hans sæd-

¹⁾ naar han fik Øjet slaet ud. — ²⁾ se S. 106 ff. — ³⁾ jf. S. 110. — ⁴⁾ som Udg. ikke kender, jf. S. 66, N. 1. — ⁵⁾ jf. S. 78, N. 4, ironisk Brug. — ⁶⁾ Wasilii Szujew, Medlem af det russiske Videnskabernes Akademi, foretog 1781–82 en Undersøgelsesrejse fra St. Petersburg til Cherson i Sydrusland gennem de dengang nyherhvervede Besiddelser i Lillerusland mellem Floderne Bug og Dnjepr og Sortehavet. Junge citerer den tyske Oversættelse (Dresden og Leipzig) 1789, S. 35. — ⁷⁾ neml. naar Træet ikke havde naaet sin fulde Vækst. — ⁸⁾ Kulsviere, Mænd fra Skovegnene (se S. 71, N. 5).

vanlige Attribut, en bag Nakken fra Trøierne¹⁾) fremragende Øxe. Dog handler Bonden ikke gandske uden Grunde, han har og heri sit Moralprincip, thi al hans Kundskab er Stykkeverk²⁾); hvad enten han har laant dette hos Peder Syv eller den skønne Sædelærer

*divinarum virtutum optimus præceptor*³⁾)

P. Laale veed jeg ikke, men her er det i al sin Uskyldighed: For Tyverie i Skov og hos Fruentimmer bliver man hverken hængt eller brændt; men fordi han, i det mindste i Skove, ikke bliver just brændt, vover han alt, og han kan formedelst Alderdom ikke magte et heelt Træe, overkommer han dog i det mindste Grenene ved Hielp af sin Skov-Krag⁴⁾). — Denne Misbrug har ellers paa de Kongelige Godser havt en skadelig Indflydelse, ikke allene paa Bondens moralske Character, men og paa hans huuslige Industrie⁵⁾, og dette er Hoved-Aarsagen hvorfor Bønderne i de rette Skov-Egne ere saa langt tilbage fra den Fremgang, som andre have gjort i Land-oekonomien. Enhver pludselig indbrydende Trang maatte Skoven afhielp, og fordi han saae at denne Kilde var i det mindste i hans Tid⁶⁾) uudtømmelig, afbrød han ikke sin Rolighed for at aabne sig en anden. Naar hans lidet⁷⁾) Forraad af Fødevarer hørte op, eller naar Moderen bragte Faderen et Billede af hans eget Væsen til Verden, da ilede denne conveyeret⁸⁾) af Natten og sine Folk hen til Skoven, og inden

Aurora aabnede de purpurfarved' Dørre⁹⁾)

var han allerede paa Torvet for at afhænde, hvad han paa sin firehiulede Trillebør havde bragt til Staden¹⁰⁾). Med nogle Skillinger i Lommen og nogle Fødevarer i Vognen, og noget Brændeviin deels i Hovedet deels uden for Hovedet, kom han tilbage, og han glædede sig da med sine Venner og Naboer,

¹⁾ jf. S. 155. — ²⁾ jf. Afsnittet om Ordsprog 138—139. — ³⁾ (Latin) den bedste Lærer i guddommelige Dyder. Saaledes kaldes Peder Laale i Gotfred af Ghemens Udg. 1506 af denne berømte middelalderlige latinsk-danske Ordsprogsamling, alligevel ved man intet sikkert om hans Liv eller Herkomst. (Paludan: Danmarks Litteratur i Middelalderen, S. 106 fig.). — ⁴⁾ En lang Stang forsynet oventil med en Krog, og heelt ned ad med glennemstukne Tverpinde, ligesom en Hønsetrappe; den hænges paa en Green. (J. N.). Jf. J. Olriks Oversættelse af Sakso I, S. 99, A. Olrik: Danmarks Helteedigtning I, S. 184 f. — ⁵⁾ jf. S. 79, N. 7 og Udg. Indl. S. 10 n. — ⁶⁾ jf. S. 119, N. 5. — ⁷⁾ 1ste Udg. liden. — ⁸⁾ beskyttet, ledsaget; Handelskibene blev i Datidens Krigsaar conveyeret af Orlogsmænd. — ⁹⁾ (o: inden det var blevet Morgen). Peder Paars 2den Bogs 1ste Sang, 1ste Vers (Liebenbergs Udgave, S. 81). Aurora er Morgenrødens Gudinde. — ¹⁰⁾ er vel næppe København, da det ligger 3½ Mil fra Bloustrød, snarere Hillerød, kun godt 5 Fjerdingvej fra Bloustrød.

indtil Hungeren opvakte ham til nye — Driftighed. Overhovedet Tyverie blev her Ladheds Moder og Datter¹⁾, og Kongen og Undersaatterne tabte ligemeget, og Bonden som maatte underkiøbe baade sine Tyende og Børn og flere ved Laster til Laster²⁾, udbredte disse fra Slægt til Slægt. Og dog taler Bonden med samme Veemodighed om hine lyksalige Dage som Digterne om den skønne gyldne Tid, da man aad Olden og drak Sumpevand, og gik i Skindpelse.

Hvad Spisevare angaaer, da var det allerede i den Lycurgiske Republik tilladt de forresten saa brave Spartanere, at tilvende sig dem paa hvad Maade skee kunde, og det vil stedse under visse Omstændigheder³⁾ blive Naturens Stemme; men om end disse Omstændigheder ikke stedse skulde iagttages af Arbejdsmanden⁴⁾, da erindre man sig, at han som oftest er Mand og Fader, han tæller altsaa flere trængende, der udgøre een moralsk Person med ham, og hvor læt van-ker ikke Mennesket her om paa Grændserne af Synd og Pligt. Dette kan vist nok blive ruinerende for Husbonden, naar hans anden Deel⁵⁾ enten ikke vil nedlade sig saa dybt at være Huusmoder, eller hun ikke er det, hvad hun skulde være, Mandens Øie; men det er nu engang saa og bliver vist ikke bedre, fordi disse got Folk troe deels at alt hvad som fremsættes paa Bordet gandske tilhører dem, og deels at det som er ringere Synd, nemlig at bortvende noget fra den saa kaldte Rigere, er aldeles ingen Synd. Dette saaledes at tage baade i Pose og Hummel-Sæk kalder Bonden derfor med et honettere Udtryk Snadskerie.

Som et Corollarium⁶⁾ kan jeg da nu tilføje, at her paa Landet aldeles ikke stieles, her pilles kun og snadskes kun.

Af Huusdyrene elsker Bonden fortrinlig Hesten. Grunden til denne Kierlighed begynder fra Kiephesten, den gaaer snart over til den virkelige Hest, med hvilken han strax maae om-gaaes, og den voxer med Aarene, fordi dette Dyr, ligesom en

¹⁾ c: Brændetyveri var Aarsag til Ladhed og igen en Følge af Ladhed. — ²⁾ ved at give dem Brændevin (jf. S. 94 n.) for at faa dem til at deltage i og tie med Skovtyveriet? — ³⁾ naar man er ved at dø af Sult. — ⁴⁾ Junge sigter til, at han gjerne stak Fødevarer til sig fra Husbondens Bord at tage med hjem til Kone og Børn. — ⁵⁾ nu hans (bedre) Halvdel; dette kunde ske, hvis hun havde været Amme i København og der var blevet forvænt. — ⁶⁾ afsluttende Følge eller Resultat af noget i Forvejen givet (her altsaa paa dette Afsnit om Bondens Tyveri).

*fidus achates*¹⁾ ledsager ham igiennem hans hele Liv lige til Graven. Er han Tiener, da plyndrer han alt for at fylde det i Hesten, er han Hosbonde, da tager han sig ofte selv til Skade, for ikke at skade den. Jeg har kiendt mange Bønder, som i Vaaren have mæsket²⁾ hele Tønder Rugskraae, for ogsaa at unde Hesten det høieste Gode, en Slags Beruselse. Det er ikke usædvanligt at høre Bonden beregne sin Søns Alder efter en ligealdrende Hestes Fødsel. Men fordi een Godhed er den anden værd, saa veed og dette taalmodige Dyr mageløst at rette sig efter og under sin Herre i paakommende Tilfælde, og ethvert af dem er her saa øvet i den practiske Statik³⁾, at det aldrig forfeiler Hosbondens rette Centrum gravitatis⁴⁾. Han maae være nok saa excentrisk⁵⁾, eller at jeg skal bruge vort eget techniske Udtryk, han maae rent ud være Slankmand, det siger ikke, faaer Bæstet først sin og Naturens betitlede⁶⁾ Herre paa Ryggen, da seile de begge lige saa uadskillelige til deres Hiem, som om det var en Centaur⁷⁾. Men det forstaaer sig, er Dyret blindt, som ofte er Tilfældet, da maae de begge lavere⁸⁾, om de endog have den bedste Vind.

Saalænge Bonden bliver i sin naturlige og Hesten i den virksomme Tilstand, da omgaaes han meget pligtmæssig med den. Han overlader⁹⁾ den derfor aldrig med svære Læs, ja! han synes ikke engang at kiende Hestens Kræfter. Dette tækkelige Dyr bliver derfor aldrig under Bondens Hænder fordærvet, naar det har noget at trække, men stedse naar det intet har at trække, thi naar Bonden kører til Torvs, da gaaer han sædvanlig bestandig ved Siden af Vognen, og han fører sine Vare lige saa forsigtig frem, som de gaaende Amsterdamske Hyrekudske, de Damer, som til Stads midt om Sommeren lade sig slæbe i Møg-Slæde¹⁰⁾, men paa Hiemveien ligner han de cabrioletterende¹¹⁾ Engellænder, og da maae Hesten løbe lige saa unaturligt som sædvanligt Bondens Blod¹²⁾.

¹⁾ som en tro Ven i Nøden (Achates er i Vergils Æneide Æneas trofaste Ven). — ²⁾ blande med hedt Vand (Molbechs Ordbog), gøre til Mask. — ³⁾ Ligevægtslære (jf. S. 130, N. 9.). — ⁴⁾ (Latin) Tyngdepunkt. — ⁵⁾ borte fra sit Centrum, uligevægtig, svinglende. — ⁶⁾ den, der af Navn (om end i dette Tilfælde ikke helt af Gavn) er Hestens og Naturens Herre. — ⁷⁾ Væsener i den græske Sagnverden, hvis Forkrop var som et Menneskes, hvis Bagkrop derimod var en Hests. — ⁸⁾ krydse op mod Vinden (Skibssprog). — ⁹⁾ (tysk) : overlæsse. — ¹⁰⁾ J.s forkerte Oversættelse af det hollandske »Koetslee» (J. N.), egtl. Vognsælde, : en lukket Vogn uden Hjul, der bruges i Amsterdams Kanaler. Udg. kender ikke J.s Kilde. — ¹¹⁾ se S. 61, N. 6. — ¹²⁾ her synes Junge at modsige sig selv, han skildrer jo ellers Bonden som sløv, uvirksom, jf. Udg. Indl. S. 46.

Her finder han og mange af sine Jævnlige, som ile hastig frem, og strax opvaagner hos Mennesket baade Virkelyst og Lignelyst, og Ærekierhed og Selskabelighedsdrift og Drift til Fornøielse og Medglæde, og jeg veed ikke hvad? men saa mange gode Drifter, hvad maae de ikke kunne udrette? Man vil derfor ingensteds saaledes see alle de menneskelige Kræfter opflammede, ingensteds spore saa brændende en Lyst til at udmerke sig, som paa de offentlige Veie, formodentlig fordi Mennesket her kan udrette alt ved det uskyldige Middel: Pidsken. Nok er det, at kiøre om Kap¹⁾ er en af disse Siel-lænderes Hovedpassioner. Den brede Kongevei er derfor en bestandig Løbebane, og Vertshusene de *carceres*²⁾, hvorfra man idelig seer Bønderne at fare ud, for med gloende Hiul at jage forbi hinanden. For at kunne dette, vove de endog ofte Livet, ja! jeg har seet den, som nedfalden fra sit Sæde paa Hamlen endnu med Benene korsviis lagte ud over Vognstangen, forplantede med omvendt Svøbe en sympathetisk³⁾ Iilfærdighed fra sig til Hestene. Jeg slutter altsaa heraf, at der endnu i Bondens Aarer maae circulere engelsk⁴⁾ eller barbarisk Blod, eller og at han maae hælde til Pereiras⁵⁾ og Cartesii⁶⁾ Systemer, som lære os at Dyrene ere kun Maskiner, en Mening, som er antagen af alle Stadens Vognmænds-Karle, og adskillige Kilde- og Spanie-Farere⁷⁾. Skadel at dette grusomme Raserie stedse skal gaae ud over saa ædle Skabninger, som derfor her i Egnene ere saare forgiengelige, da de danske Heste ikke ere, som Romerne kaldte det, vindige⁸⁾, men stærke. Ja! jeg tør sikkert paastaae, at Hestene nu ved de jevne mangelige Veie⁹⁾ lide langt mere end forhen, da de ofte, nedsunkne

¹⁾ Zakarias Nielsen skildrer en saadan nordsjællandsk Kapkørsel i sin Roman Kulsviere, S. 88–90 (sm. Hørsholms Historie, S. 228, N. 1). — ²⁾ (Latin) i Romernes Cirkus de Baase, hvori Vognene holdt, inden Vædekørslen begyndte. — ³⁾ ikke i den sædvanlige Betydning, elskværdig o. s. v., men i Betydning: lignende, af samme Slags (som den Iilfærdighed, den rasende Travlhed, hvori han selv er bestedt). — ⁴⁾ fordi Kapkørsel jo er en engelsk Yndlingsafornøjelse. — ⁵⁾ Gomez Pereira, spansk Læge fra det 16de Aarh.s anden Halvdel, som i et 1554 udgivet Værk, Antoniana Margarita, har gjort Dyrene til simple Maskiner (jf. Holbergs 124de Epistel, Bruuns Udgave II, S. 147 og 383). — ⁶⁾ Cartesius, stor fransk Filosof (1596–1650), som mente, Dyrene ingen Sjæl havde (jf. foruden den lige nævnte Epistel: Holbergs 366de Epistel, Bruuns Udg. IV, S. 183). — ⁷⁾ et Værtshus paa Strandvejen? Kilden er næppe Kirsten Pils Kilde, men derimod den hellige Kilde paa Strandvejen, hvortil Holbergs Kilderejse gaar (se Werlaufs Antegnelser, S. 312 fig.). — ⁸⁾ J.s Oversættelse af Latinsk ventosus, 2: hurtig som Vinden. — ⁹⁾ Jf. S. 80 Nr. 5.

i Moradser, erindrede Bonden om det man kalder Medlidenhed. Bondens Samtaler gaae og gierne ud paa Veddekiøren og det er ikke sieldent Tilfældet, især naar de fulde Skillingsglas har gjort ham lidet høitalende, at han i dette Stykke søger at tildisputere sig Æren med knytte¹⁾ Næver. Saaledes hændte det sig i L**³⁾), hovedkulds styrtede Bønderne ud af St. Kroe og Dievlene ud af Bønderne, som om baade Kroen og Bønderne havde faaet ind at brække paa. Da Uveiret lidet havde lagt sig, nærmede jeg mig til den, som syntes at være den Fornærmede, for dog at vide Aarsagen til denne pludselige Folkefløtning. Hvad! nu! siger han da, de Gaukløre!⁴⁾ nu! jeg er Mand for mig, jeg kan lægge 400 Rigsdaler paa Bordet, jeg har giftet min Doter⁴⁾ bort med 120 Seddeler⁵⁾, og jeg kan betale Kongen sit, skal jeg lade mig kue? jeg vil give deres Ord Magt⁶⁾, forstaae mig, at Øgene paa Kiøbenhavns Amt kan drage lige Byrer⁷⁾ med vore, men vil de lære mig, nu! at de kan løbes⁸⁾ med vore, saa skal D. — og atter D. — og hans fornærmede Ære syntes paa nye at opflammes til en da Capo⁹⁾. Thi en god Vise, siger Bonden, kan ikke synges for tidt. Det er derfor ikke usædvanligt, her at see Huusbonderne kiøre Væddeløb med deres egne Tyende og egne Heste, jeg har endog kiendt dem, som have pryglet dette Raserie ind i deres Dreng og med det samme Barmhiertighed ud af Drengene. Det er ellers besynderligt, at Bonden, som hvert Øieblik yttre Lyst til at kiøre om Kap og at ride en Dyst, som det heder i Bondesproget, ikke har vedtaget Væddeløb eller andre legemlige Øvelser, som dog kunde være nyttige; men dertil har han sin gode Grund, thi det skulde da komme an paa ham selv, og dette strider ganske imod Menneskets store *vis inertia*¹⁰⁾. Ikkun i Bondens Carnavals-Tid finder man nogle Spor deraf, naar han ved det fire Dages lange Gilde bereder sig til hans forestaaende store Fasten, men sielden ved at løbe, han har modificeret¹¹⁾ dette til at æde eller drikke om Kap. Saaledes udvælges en Karl,

¹⁾ ogsaa 3die Udg., nu: knyttede. — ²⁾ vistsnok Lyngby ved Kongevejen 1½ Mil Nord for København, hvor der endnu findes en Store Kro (jf. Hørsholms Hist. S. 218). — ³⁾ Gavtyve, Skælmer (J. O.). — ⁴⁾ den sjællandske Form af Datter (Kryger, 353). — ⁵⁾ 2: Rigsdalersedler (J. O.). — ⁶⁾ give dem Ret i, indrømme. — ⁷⁾ 2: Byrder (se S. 143, N. 2, Kryger S. 361). — ⁸⁾ løbe om Kap. — ⁹⁾ (Ital.) Gentagelse (af et Musikstykke, der har gjort Lykke). — ¹⁰⁾ (Latin) Træghedskraft (jf. S. 147, N. 6, og sml. Wezel II, 115). — ¹¹⁾ læmpet, ændret.

som i to uvillige¹⁾ Mænds Paasyn skal æde et Rundebrød²⁾ eller drikke en Potte Melk, imedens en anden i to dito ditos Paasyn oplukker alle Husets Dørre³⁾.

Have ellers flere Bønder foresat sig en Reise, hvor de ikke føre Læs med sig, indrette de Kiørselen saa oekonomisk som mueligt. For derfor ikke at besvære sig med for mange Heste eller at slide paa mere end een Vogn, forene tvende Bønder sig om at spænde hver sin Hest for Vognen og da lægge de vixelviis fra den ene Tour til den anden Vogn til. Er det tre Bønder, spender hver af de to sin Hest for den tredies Vogn.

Hvad Vanen kan udrette hos Mennesket, seer man paa Bonden. De Tilfælde, der vilde være farlige og ofte dødelige for andre, virke næsten aldrig paa den grundstærke Bonde-Natur. Bonden trodser alle Elementer. Saaledes kan han gaae hele Dage og Nætter i Regnen, og være saa vaad som (at jeg skal bruge hans egen Lignelse) han var trukken op af en Tørvegrav, det rører ham ikke, naar han kun tillige kan faae noget Vaadt (saa kalder han alle Drikvare⁴⁾) indvendig, og omsider krybe ind i en Stue, der gløder som en Bagerovn. Fra den i Smede-Forstand varme Jern-Ovn kan han opløfte sit Hoved og begive sig paa sin Reise i den strængeste Vinterkuld⁵⁾, og han bliver dog den samme. Det er ikke usædvanligt at see det dampende Mandfolk forlade sin Dands og under den aabne Vinterhimmel blotte sit Bryst for at drage frisk Luft baade udvendig og indvendig. Han maae være nok saa heed, saa drikker han det koldeste Øll med de stærkeste Træk⁶⁾. Plato synes derfor ikke at have Uret, naar han siger, at da Skaberen dannede Bonden, æltede han Jern i hans Legems-Masse⁷⁾. Den stærke Trækvind i Bondens Lade og Udhuse gaaer han endnu imøde med blottede Arme, endog i Vintertiden⁸⁾. Saa stærkt er Mennesket med al sin Svaghed, naar

¹⁾ se S. 105, N. 4. — ²⁾ en Bolle, et rundt Hvedebrød. — ³⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁴⁾ 3die Udg. Drikkevare. — ⁵⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁶⁾ Drag. — ⁷⁾ J. sigter til Platons Stat, III Bog (415 a) mod Slutn. (Helses Oversættelse af Platons Udvalgte Dialoger IV, 199): »I ere vel alle Brødre, . . . men i deres Natur, der ere skikkede til at herske, har den Gud, der har dannet Eder, blandet Guld, men i Krigernes Sølv og i Agerdyrkernes og de andre Arbejderes Jern og Kobber.« — ⁸⁾ Jf. S. 77 og »Om Mangerne i Oplysningsvæsenet« (Landemode, S. 285), hvor J. fortæller: »her gaaer man fra den gloende Ovn til den strængeste Kulde og omvendt; adskillige Gange om Natten af den varme Seng nøgne i Gaarden; ja! Børnene commanderes derud af Moderen; thi efter levitisk Reenlighed ansees alle Commoditeter [o: Bekvemmeligheder, her altsaa Natpotter] for vederstyggelige. Man spadserer fra den hvirvlende Valts — med — Hat — paa til det breddfulde Kruus og under aaben Himmel en chapeau bas [o: med Hat-ten af]; man sidder varme paa kolde Stene etc.« (Jf. Udg. Indl. S. 37 n.).

det fra Ungdommen hærdes og tillige er, ligesom Katten paa Taget, uvidende om det Onde, som kunne flyde af saadanne Forrovigheder.

Ligesaa contrasterende som Bondens Levemaade er imod alle Sundheds-Regler, saa upassende er og hans Klædedragt¹⁾. De Dele af Legemet, som den oplystere Deel af Menneskeheden søger at holde varme, dem forsømmer han og omvendt. Saaledes bekymrer han sig ikke meget om sine Fødder, men Hovedet søger han omhyggeligen at holde varmt. Det maae være Sommer eller Vinter, saa kan han bære adskillige af hans sribede Hverkens²⁾ Trøier og Vester, og nogle endog med Ermer i og til Stads endnu en Kiortel ovenpaa, men det maae være Sommer eller Vinter, saa gaaer han stedse med hvide Lærredsbuxer uden Underfoder³⁾, hvilke i stræng Kulde skal give Extremiteterne⁴⁾ Udseende efter Gaasekiød; dog, da Bønderne ere vante dertil, finde Landsoldaterne i den hede Exerceertid sig yderlig besværede ved de uldne Beenklæder, de lange Strømper og de tykke Gramasker⁵⁾.

Mandkiønnets Favorit-Farve i Henseende til hans Kiortel og Undertrøie (eller den noget kortere Underkiortel) er nu den mørkebrune, ligesom hos Bønderne i mange andre europæiske Lande. Qvindekiønnets er meget forskjellig; jo nærmere man kommer til Staden⁶⁾, desto mere buntede⁷⁾ ere dets Klæder. Paa en Strækning af Frederiksborg Amt elsker man især den grønne Farve. Der bruges tillige en Dragt, som baade klæder Fruentimmerne got og som er gavnligt for Helbredet. De kalder den Klokke og den bestaaer af et Livstykke (thi de have ikke Ermer) og et tilsyet Skiørt med brede Folder rundt om Beltestedet. Alt er bebrejmet med hørøde Baand. Da begge Klædestykkerne ere her forenede, bevare de Legemet fra Forkiølelse og ere magelige ved Markarbeidet. Bedre imod Norden er Kiønnet⁸⁾ sorteblaat, som Amagerinden.

*In puncto sexti*⁹⁾ er Bonden endnu heel umoderne, thi man kan ikke tiene to Herrer paa engang. At forføre og forføres

¹⁾ Jf. J.s Skildring af Brudgomsdragten S. 161 n., og sml. S. 149 øv. — ²⁾ Bøndernes Udtale af Hvergarn (Kryger, 376 n.). — ³⁾ Underfor. — ⁴⁾ Benene. — ⁵⁾ ɔ: Gamascher; den italienske Form for Ordet, hvor vi nu har den franske. — ⁶⁾ København (jf. S. 149, N. 10). — ⁷⁾ (tysk) broget. — ⁸⁾ ɔ: Kvindekønnet (se S. 127, N. 4). — ⁹⁾ (Latin) i Spørgsmaal vedrørende det sjette Bud.

anseer man ikke her, som Tacitus siger¹⁾, for Levemaade. Hvad den afdøde Pastor Birk beretter i et af hans Skrifter, at Selvbesmittelsen skal være mere almindelig iblandt Bondestanden, end man troer, har jeg aldrig erfaret paa den nordlige Side af Staden²⁾, og jeg maae sige, jeg troer ei heller Bondens Phantasie er snild nok til at spille ham Pernille-Fynter³⁾. Heller ikke er Antallet endnu stort af de Børn, som avles uden for det borgerlige Egteskab, ja, det er i vore Dage mindre end i forrige, da dog Vedkommende maatte frygte for den høitidelige Publicitet⁴⁾. Alt dette Gode har sit Udspring af flere Aarsager, deels har man i vore Dage aabnet Landmanden flere Mueligheder⁵⁾ til at kunne give legale⁶⁾ Bidrag til Formerelsen, deels ere og hans Spiser mindre hidsende og hans Arbeide mere trættende; deels er han og vant til fra Ungdommen af under hans Arbeide at omgaaes med temmelig nøgne Fruentimmer, hans Lidenskaber opflammes derfor ikke ved Tvang. Hans Nerver ligge og mere indtrykte, og ere altsaa mindre følsomme⁷⁾; og om end den slibrige Karl nu og da af Spøg slaar et siirligt Strøg paa Viole d'Amour⁸⁾, saa ere dog Pigens Bas-Strenge ikke strax villige til at zittre imod.

Men, som jeg forhen har sagt, det varer dog ikke længe førend Bondekarlen leder efter sit Ribbeen⁹⁾ (en Talemaade som jeg beder de Herrer Anatomici og Critici¹⁰⁾ vil holde den ustudeerte Landmand tilgode;) ¹¹⁾ dette Leden skeer sædvanlig

¹⁾ Germania, Cap. 19: Nec corrumpere et corrupti sæculum vocatur (jf. Udg. Indl. S. 15). — ²⁾ Birk (1750—95) var 1778—1791 Præst paa den vestlige Side af København i Ølostrup og Vallensbæk. — ³⁾ : Pernille-Finter, Puds. — ⁴⁾ : det aabenbare Skriftemaal i Kirken (se Kristian d. V's danske Lov 6—13—1; dette var blevet ophævet ved Forordningen af 8de Juni 1767 og afløst af Vand og Brødstraf i 8 Dage (Edvard Holm: Danmark-Norges Historie under Enevælden IV, 2,44; Schous Forordninger V, S. 37), jf. S. 158, N. 8. — ⁵⁾ idet man ved Landboreformerne, navnlig ved Udskiiftningen, har gjort det lettere for den unge Bondekarl at faa Hus og Hjem. Hvor svært det kunde være før for Bondekarlen at komme til at gifte sig, giver Westenholz Bog gribende Vidnesbyrd om (Især S. 33 f.), se Udg. Indl. S. 41 o. og jf. S. 64, N. 7. — ⁶⁾ : lov-mæssige, det vil her sige ægtefødte, jf. ogsaa S. 158: »Bryllupet gør Trolovelsesfrugterne ægte«. — ⁷⁾ senere siger J., at Østerlændernes fremragende : mere paa Overfladen liggende Nervevæv gjorde dem til lutter Følsomhed i Evigheden. J.s Psykologi er altsaa den, at jo dybere, jo mere indtrykte Nerverne ligger, des mindre modtagelige er de for Indtryk. J. har vistnok lært denne Psykologi af den oftere nævnte tyske Psykolog Wezel, jf. hans: Kenntniss der Menschen I, S. 80. — ⁸⁾ (fransk) Elskovens Strengleg. — ⁹⁾ dette Udtryk stammer naturligvis fra Skabelsesberetningen, 1ste Mosebog, 2det Cap., 21—22. — ¹⁰⁾ (Latin) Anatomer og Kritikere. — ¹¹⁾ da han jo ikke leder efter sit Ribben i egentlig, ligefrem Betydning.

ved saa megen Bryden og Ringen¹⁾, at man skulde troe han maatte staae Fare for at miste de Ribbeen, han allerede har; thi i Henseende til disse Kiertejn følger Bonden det, som man hos de fleste andre Skabninger²⁾ kan see maae være Natur. Nok sagt, finder han det, da fæster han sin Brud, som det heder i de gamle Chroniker³⁾, med nogle hele Penge, her i Egnen med omtrent 4 Rdlr. og han er da for en Kierlighed à la grénadiere⁴⁾ og det, som Bonden siger, for at være vis paa Pigen, og — det skal dog saa eengang være. Bonden ligner heri alle ucultiverede Folk: han kiender ikke de ømmere Følelser, at thrasonidisere⁵⁾ lidet forstaaer han ikke, har gaaer ogsaa her⁶⁾ lige fra Kulden midt ind i Ilden, han træder strax over til det sidste Extrem og han skal nyde det, siger Wezel⁷⁾, — wie er eine Suppe iszt, wenn er hungert. Men dog finder man ikke under dette Clima Inkler eller Yarikos⁸⁾. Har Karlen selv Huus og Hiem, som Bonden kalder det, da indtræffer det undertiden, at han den ene Dag frier og den anden Dag fører Pigen hjem, for derefter at trolove hende. De kongelige Anordninger⁹⁾ have vel søgt at forekomme Uorden endog i Henseende til de Trolovede, men Bonden anseer Trolovelsen som Egteskabs-Fuldbyrdelse, og troer sig derfor berettiget til at leve med sin Trolovede i det mindste under samme *Himmel*¹⁰⁾. Denne Vedtægt er nu saa

¹⁾ (tysk) Kæmpen. — ²⁾ ∴ Dyrene. — ³⁾ Junge siger dermed, at Udtrykket at fæste sin Brud ikke er Rigssprog, men at det findes hos Bønderne, som i de gamle Chroniker og Folkebøger, Bønderne læser. — ⁴⁾ paa Grenadermanen, ∴ Samliv paa Stedet uden foregaaende Forlovelse; Udtrykket stammer fra Trediveaarskrigens Tid. — ⁵⁾ J. sigter her til Diogenes af Laertes græske Filosofihistorie (jf. S. 162, N. 4) VII Bog, 130, hvor Diogenes fortæller om en ellers ukendt Stoiker Thrasonides, at han, skøndt han havde sin Elskede i sin Magt, dog afholdt sig fra hende paa Grund af hendes Had til ham. — ⁶⁾ Ilgesom Side 77 og 154. — ⁷⁾ se Kenntniss der Menschen II, 240. Han skriver: »Et Menneske med haandfaste Nerver og følgelig uden en meget fyrig Fantasi adlyder Naturens Drift (∴ Kønssdriften), naar den melder sig, som han spiser en Tallerken Suppe, naar han er sulten, uden at beholde livlige Billeder deraf og ogsaa uden at gentage Nydelsen . . . Derimod hos en med modsatte Naturanlæg maa hver venerisk Eggelse virke paa den pirrelige Indbildningskraft og fylde den med vellystige Billeder«. Uden hele denne Sammenhæng vil man ikke forstaa J.s Citat »som han spiser Suppe, naar han sulter«, paa den rette Maade (jf. Udg. Indl. S. 43 sv). — ⁸⁾ en i det 18de Aarhundrede almindelig kendt Historie. En engelsk Officer Inkle skulde have solgt en Indianerpige Yariko, der havde reddet hans Liv, som Slavinde. — Hvor plumpe Sæderne end var, en saadan Gemenhed som Inkles vilde man ikke kunne finde i Nordsjælland. — ⁹⁾ saaledes Forordningen af 19. Februar 1783, § 6, som bestemmer, at »de Trolovede maae ej flytte til hinanden og boe under Tag sammen, forinden Brylluppet er holdet; de, som handle herimod, straffes, som for fortillig Sammenleie«. (Schous Forordninger, 8. Del, S. 375). — ¹⁰⁾ sigter naturligvis til Forordningens Ord »under samme Tag«.

gammel hos Bonden, at han synes at have Hævd paa den; den er en Levning fra den raa naturlige Stand¹⁾, men de borgerlige Love have hidindtil ikke kunnet hemme den. Paa sine Steder i Tyskland har Bønderne i det mindste forhen havt endnu større Privilegier. Omkring ved Bregenzer Skoven²⁾ i det Østerrigske vilde ingen Karl ægte sin Dulcinea³⁾, førend han havde avlet det første Barn med hende, hvilken Vedtægt de kaldte »füegen«. Da Øvrigheden vilde standse dette, kom det til et Slags Oprør, siger Keiszler i hans Reise⁴⁾, og Processen desangaaende var i hans Tid endnu ikke tilendebragt. I en Session⁵⁾, som Bønderne holdt indbyrdes, for at afgjøre, om de skulde fortsætte Sagen, skal en graahærdet Olding have reist sig op og med en betydelig Mine have afsagt følgende Votum: Min Farfader har füeget, min Fader har füeget, jeg har füeget, og altsaa vil jeg, at min Søn og hans Efterkommere ogsaa skal füege. Hvad den danske Bonde angaaer, da synes Landets Love selv at lempe sig efter ham, da Brylluppet gjør Trolovelses-Frugterne ægte, og selv de Bøder⁶⁾, hvormed en saadan Recruts for tidlige Anmarsch maatte forhen forsones, ere nu ophævede⁷⁾, naar han allene er forsynet med Ægteskabets Følgeseddel. Ikkun Vand- og Brød-Straffen er bleven tilbage, som her forbigaaes af Mangel paa Rum⁸⁾. Man maae og, hvad Bonden angaaer, tilstaae med Shakespear⁹⁾,

¹⁾ c: den raa Naturtilstand (Jf. S. 106, N. 6). — ²⁾ ligger i Tyrol paa Grænsen med Schweitz. — ³⁾ sin »Hjærter Dame«. Dulcinea var Navnet paa Genstanden for den spanske Ridder Don Quijotes sværmeriske Tilbedelse (sml. S. 138, N. 6). — ⁴⁾ Keyssler: Neueste Reise (Hannover 1751), S. 17 (Jf. S. 123, N. 9). — ⁵⁾ Møde. — ⁶⁾ Straffen for Lejermaal var (Danske Lov 6—13—1) 1) offentlig Skriftemaal, 2) Bøder, for hans Vedkommende 24 Lod Sølv (= 12 Rigsdaler), for hendes Vedkommende 12 Lod Sølv til deres Herskab (Jf. Westenholz, S. 135; Hørsholms Hist., S. 52). Hvis Ægteskab paafølger, skal han bøde 4½ Lod Sølv og hun det halve, og de skal være fri for Skriftemaalet. — ⁷⁾ ved Rescript af 25de Novbr. 1791 bestemmes det, at Bøder for fortidlig Sammenlele ikke skal forbyrdes, naar Forældrene have ægtet hinanden, førend Barnet er født (Fogtmans Rescriptsamling VI, 8, S. 301). — ⁸⁾ J. mener vittigt, at der vilde blive Pladsmangel i Arresterne, hvis man skulde straffe alle, der forbrød sig paa den Vis (Samleje før Bryllup), med Vand og Brød. Men Sagen forholder sig anderledes: der var slet ikke Tale om Vand og Brød-Straf, naar Brylluppet paafulgte; kun i det Tilfælde, at Barnet blev født ganske udenfor Ægteskab, var der Tale om, hos Chr. V. offentlig Skriftemaal, efter Forordning af 8de Juni 1787, Vand og Brød (se S. 158, N. 4). Vand og Brød brugtes altsaa kun, naar Barnet var født før, ikke naar det var født efter Ægteskabets Indgaaelse. — ⁹⁾ i Kong Lear. 1ste Act, 1ste Scene. Jarlen af Gloster taler om den Fejl, at hans Elskerinde fik »en Dreng i Vuggen, før hun fik en Ægtemand i Sengen«, men Jarlen af Kent svarer, at han »kan ikke ønske den Fejl ugjort, siden den havde saa vakker en Følge« og tænker dermed paa Glosters uægte Søn Edmund.

at om det hele end er en Feil, saa er dog Virkningen af denne Feil sædvanlig saa uforbederlig, at Fædrelandet ikke skulde ønske den ubegaaet.

Men — maatte dog den unge Bonde aldrig tabe sin trofaste Ærlighed¹⁾ i dette Stykke! Maatte de dog aldrig troe sig fritagne baade fra de guddommelige og borgerlige Love, naar de blot adlyde de militaire²⁾! Det bliver da kun, siger Seneka³⁾, en snever Uskyldighed at være saa god som Loven fordrer, og det vil i Tiden blive uvist om den unge Kriger⁴⁾ har meest tient eller skadet sit Fædreneland. Hvad allerede de gamle Romere skrev iblandt andet paa de tolv Tavler, vil nok altid være det rette: *salus populi suprema lex esto*⁵⁾.

At de Piger i Almindelighed ere meest ulykkelige, som Plutus⁶⁾ har giort lykkelige er en Sandhed, som alle Tiders Erfaring har viist, og selv Bondestanden giver nu og da Beviser derpaa, thi al sin Orthodoxie uagtet⁷⁾ tilbeder dog Landmanden Guldkalven. Opspores derfor et tøseligt Subject⁸⁾, over hvis Ufuldkommenhed eller Fuldkommenhed Guldet udbreder sin tillokkende Glimmer, da bliver snart denne vandrende Kapital en Gienstand for den graadige Harpagons⁹⁾ umættelige Ønsker. Og disse Ønsker blive ofte realiserede, thi da de slumrende Lidenskaber endnu i Ungdommens Foraar tie hos hiint¹⁰⁾, tale blot Forældrene, som maale alt efter deres egen Alen. Ved saadanne Leiligheder bruger man da, ligesom i alle gamle Comedier, et Slags Egteskabs-Contrakt,

¹⁾ han sviger ikke den Pige, som har givet sig hen til ham, men er sig sin Pligt bevidst. — ²⁾ vi vilde i samme Mening som J. sige: de snævert juridiske Straffelove, der jo kun repræsenterer et lavt Mindstemaal af religiøse eller moralske Fordringer til Statsborgerne. De strengeste juridiske Krav opfylder de unge vel ikke ved deres Samliv før Bryllupet, men de træder ikke guddommelige eller menneskelige Love under Fødder, da han ikke sviger hende. Saa — men først saa — kommer J.s etiske Personlighed for Alvor i Oprør — ³⁾ i hans Arbejde: de ira (3: om Vreden) II Bog, 28,2 (quam angusta innocentia est ad legem bonum esse), hvad Junge (Manglerne i Oplysningsvæsenet 1816, S. 265) oversætter saaledes: »Det er kun en tynd Dyd at være god efter Lands Lov og Ret«. J. slutter sig ganske til Senecas Tankegang paa det nævnte Sted. — ⁴⁾ jf. Recruten forrige Side, Værnepligten hvilede alene paa Bondestanden. — ⁵⁾ »Folkets Velfærd skal være den højeste Lov«. J. kender denne Bestemmelse af de tolv Tavlens Love (451—50) fra Ciceros Værk: Om Lovene 3, 3,8 (sml. S. 50). — ⁶⁾ Rigdommens Gud. — ⁷⁾ trods sin gammeldags Rettroenhed; Pastor Junge er jo ikke som sin Menighed ortodox, men Kantianer (se Indl. S. 25 flg.). — ⁸⁾ en halvoksen Pige, en »Bachfisch«. Der er intet nedsettende i Ordet Tøs; Bondens Døtre kalder sig selv N. N.s Tøs, saalænge de er smaa. (J. O.). — ⁹⁾ Hovedperson i Molières berømte Komædie l'avare (1660), 3: den Gerrige. — ¹⁰⁾ 3: det næppe voksne »tøselige Subjekt«.

hvori Hiemgiften¹⁾ nøie bestemmes, men sielden uden langvarige Debatter; thi da alt her gaaer til paa Kiøbmands Viis, og Bonden er langsom ved enhver Kiøbslutning, maae adskillige Vogne og Heste og Køer, og, om det er paa Fride-riksborg Amt, en lueforgylt Kiste²⁾ lægges paa Vægtskaalen, for at veie Bruden op. Men i hvor læt hun end kan være og hvor vægtige end disse Ting ere, træffer det dog ikke sielden ind, da Phantasien slet ikke rører ved Balancen³⁾, at der endnu kan mangle een gammel Hest, for fuldkommen at hæve hende op til den Værdighed saaledes at indsmedes i Hymens Lænker.

Men dette hører kun til Undtagelser[ne]. Forresten er Bondens ægteskabelige Liv i en lang Række af Aar liigt den blide stille Sommerdag, som meget sielden formørkes ved en indbrydende Tordenskye. Og dertil gives meget gyldige Aarsager, han som ikke af nogen Circe er brutaliseret⁴⁾ og som endnu mindre i et briareisk⁵⁾ Antal Boelskabs Arme har nippet til Vellystens Honninggift, lader sig lettere rosenbinde til een Gienstand, og hun, som tidlig seer et Par Plovkiøringer leege paa Gulvet, forglemmer da sit Kiøns flagrende Lyster. Tilbøielighederne faae et vissere og værdigere Formaal og Omhyggeligheden lænkes mere til Hytten. Leilighederne blive færre til at anstille farlige Sammenligninger for Hiertets første Valg. En tarvelig Tilfredsstillelse af Naturens første Nødvendighed⁶⁾, tillader ikke Naturen at tragte efter Overflødighed i sin anden Fordring⁷⁾. Jo mere Staten desuden har fremmet de muelige Egteskaber⁸⁾, desto mere har den betrygget de virkelige — saaledes trodse da begge al Verdens Asmodeer⁹⁾. I deres fælles Børn forener deres fælles Æmhed sig, som i en Middelpunkt¹⁰⁾; i disse bliver Manden og Mandinden¹¹⁾ til eet Kiød, de sammensmelte i eet Væsen, ligesom naar tvende

¹⁾ (Nordsjællandsk) Medgift. (J. O.). — ²⁾ J. anvender ironisk en af Bøndernes Overdrivelser (se S. 110, N. 11). — ³⁾ med andre Ord: da Kærligheden ikke har noget at gøre med Købslagningen (jf. ovenfor). — ⁴⁾ : forvandlet til Dyr; Trolldkvinde Kirke forvandler (se Odysseen, X Sang, V. 233 flg.) Odysseus Mænd til Svin. Vistnok tænker J. særlig paa Vers 236, hvor det fortælles, at hun kom »gruelig Sejd« i deres Drik, hvorved de glemte deres Hjem. — ⁵⁾ Briareus er i den græske Mytologi en Kæmpe med 100 Arme. — ⁶⁾ Trangen til Mad og Drikke. — ⁷⁾ Kønssdriftens Tilfredsstillelse. — ⁸⁾ ved sine Landboreformer, ved at ophæve Bøder for Samleje før Bryllupet (jf. S. 156, N. 5). — ⁹⁾ Ægteskabsdjevle; Forstyrrelse af det ægteskabelige Samliv og Samdrægtighed. Asmodeus var den Trolde, som havde dræbt Raguels Datter Saras 7 Mænd i Brudenatten. (Tobias Bog III, V. 9). — ¹⁰⁾ ogsaa 3die Udg., nu Midtpunkt (jf. S. 32 o.). — ¹¹⁾ se S. 136, N. 4.

Rosentræer ved de fremvoxende Skud omsider flette sig sammen til een Hæk. Deres Troskabsbaand er liigt hiin Gordiske Knude, intet kan opløse den, uden den alt sønderslidende Alexander — Døden.

Just som jeg nedskriver dette¹⁾, kom en festlig paaklædt Bonde ilende paa sin Hest, smellende med sin Pidsk og roende med sine Arme og ligesaa med Fødderne, for, som Butler²⁾ siger, med et Slags Sympathie at nedsende Hurtighed fra sine jernbeslagne Hæle i Hestens. Ved Indtrædelsen begyndte han i følgende Bedemands Stiil: »Jeg skal hilse jer fra Fæstemanden N. N. og hans Kiereste, om I vil være saa god at møde paa Fredag i Bryllupsgaarden N. N., for at høre paa deres Vielse og offere med dem og tage til Takke med 3 à 4 Retter Mad, godt Øll og Brændeviin, Piber og Tobak, Spil og Musik, Dands, Trampen og Stampen, samt alle smukke Piger og Karle saa mange her i Gaarden er³⁾.« Vi lovede det og indfandt os paa Stedet. Neppe vare vi rullede ind i Bryllupsgaarden, førend vi pludselig bleve til Velkomst overrumplede af nogle Bøsseskud. Denne Skik eller Uskik er endnu ligesaa lidet afskaffet hos Bonden, som hos noget Folk, hvis Sæder ikke er forfinede ved Cultur⁴⁾. Ligesom Tordenen er det høitideligste i Naturen, saa skal og den kunstige Torden være det i deres Glæder, man erfarer desuden, at jo mere Mennesket nærmer sig til Raahed, desto mere elsker det saadanne Pudserier, som indjage hæftig Skræk. Det er derfor paa sine Steder brugeligt, gandske uformerket at skyde et glædeligt Nytaar ind — i Stuen; et Indfald, som altid i høieste Grad er kildrende, men i mine Tanker dog mere naar det læses end høres.

Vi bleve imodtagne af Brudefolkenes Paarørende, og hvad Bedemanden havde lovet os i Henseende til Drikkevare, begyndte man i Øieblikket at opfylde — over vore Ønsker. Brudgommen var iført sin brune Stadskiortel, med adskillige pyntelige Vester, som alle stak frem, den ene under den anden; hvide Beenklæder og hvide Strømper af Uld (thi andre

¹⁾ Udg. henviser i al Almindelighed til Feilbergs udførlige og stofrige Bryllupsskildringer i Dansk Bondeliv I, 290–303, og navnlig II, 4–61. Jf. den alm. Karakteristik af disse Bryllupsskildringer i Udg. Indl. S. 42. — ²⁾ i hans Hudibras (jf. S. 92, N. 4) I, 3die Vers, 483–86: Saa trakterede han med jernbeslagne Hæle sin Gangers Sider, førende sympatetisk Fart fra Rytterens Hæle til Stridshestens Ben (jf. S. 152, N. 3). — ³⁾ alle Husets Folk bliver inviteret med. — ⁴⁾ J. henviser (J. U.) f. Eks. til Abbed Fortis Rejse i Dalmatien I, 108 (jf. S. 109, N. 4).

kiender den tarvelige Bonde ikke). Ovenpaa alt dette har han en sort Klædes Kiortel. Ved ham stode tvende Forlovere eller som Bonden kalder dem Forløftningsmænd, Brudgomsmænd, der ligesom Brudgommen vare sortklædte. Bruden var og iført sort Skiørt og Trøie, med hvidt Forklæde. Om Beltestedet bar hun en meget bred Galon¹⁾, som fortil var sammenbunden i en Sløife med lange nedhængende Sølv- eller Guldfrindser og tvende Sølvduppe. Hendes Haar var indflettet med Guld- og Sølvbroderede Baand og andet bladet Flitterstads, hvori undertiden anbringes Guldax²⁾, alt i Form af en Krands, men til megen Vanziir for Ansigtet. Ved hende stode, ligesom i Davids Tid³⁾, Brudepiger, men ikkun tvende, pyntede paa samme Maade. Man kunde da af denne Hovedprydelse tydelig see, uden endog at have det philosophiske Øie, som Diogenes af Laerte⁴⁾ tillægger Democrit, at Bruden var Pige; thi Enker eller *quasi*-Enker⁵⁾ maae bedække deres Hoveder med en Hue, for ikke at bære Jomfrue-Kransen⁶⁾, og vil den ærlige Bonde saalidet heri vide af Bedragerie, at han ikke tillader nogen anden at blotte sit Hoved paa den Dag, om hun endog kunde fremvise notoriske Beviser paa Duelighed til Ægttestanden. De Syedmørske Brude, siger Strøm⁷⁾, skal og, ifald visse Forseelser ikke ganske kan skiules hos dem, for dog ikke heelt at bedække Hovedet paa deres Hædersdag bære oven for Krandsen paa deres Isse et Slags Lap; ventelig for at vise, at det i visse Punkter kun er Lapperie med dem. Hvor vigtig ellers en reen jomfruelig Hovedprydelse maae, i det mindste i forrige Tider, have været for Kjønnets sees deraf, at i Aaret 1749 blev i det Skaanske en Bondepige

¹⁾ Bræmme, Bort. — ²⁾ som Ønske om kommende Overfladighed, mener J. (jf. J. U.) — ³⁾ betyder blot som i ældgamle Dage. (sml. S. 164, N. 4 og 5). — ⁴⁾ i sit Anekdotewærk om græske Filosofer (jf. S. 157, N. 5) fortæller Diogenes (IX Bind, Kap. 42) om Democrit (se om ham S. 61, N. 8), at han den ene Dag hilste en Pige som Mø, den næste Dag derimod som Kone, og at hun virkelig om Natten var blevet krænket. —

⁵⁾ (Lat.) Skin-Enker. Junge bruger denne Betegnelse om de ikke uberørte unge Piger, fordi de paa Bryllupsdagen maatte bære Enkehuen (jf. Udg. Indl. S. 42). — ⁶⁾ Jt. Fellberg: Dansk Bondeliv II, S. 16, N. 3. Brudesmykket var for en ung Pige (i Nordjylland) Blomsterkrans, for en Enke sort Fløjelshue, for en falden Pige hvid, slet Kappe med Snip for Panden. I Sjælland bærer Enke sorte, Pige røde, men er hun ikke uplettet, grønne Baand; og han tilføjer: Hermed siges Vedtægten at være meget streng. — ⁷⁾ norsk Præst og Naturforsker (1726—1797), udgav 1762 og 1766 i Sorø: *Fysisk og oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* (i Vestnorge, hans Fødeegn) (Luxdorph I, 193, Nr. 1879—1880). J. sigter til I Del, S. 536: Naar en Pige pyntes til Brud, bærer hun altid en Krone paa sit blotte Hoved; men er hun besvangret, da lægges (jeg ved ikke af hvad Aarsag) en Klud eller et Stykke Klæde i Kronen for at bedække Issen.

aflivet, som havde dræbt sit nyfødte Barn, og det af ingen anden Aarsag, end for at kunne ved det tilstundende Bryllup med Barnefaderen bære Krands paa Hovedet¹⁾. Brudgommen derimod lader endog ved denne Lejlighed, ligesom ellers, sit Haar hænge ned i den naturlige Orden. Puder²⁾ kiender Bonden endnu ikke, ligesaa lidet som andre Verdens simple Folk, og man vil erfare ved Omgang med dem, at deres Meninger om denne Hovedprydelse ere gandske deelte³⁾. Hvad Bonden desuden angaaer, da følger han heri sin Maxime⁴⁾: det er ikke klogt at tage Meelet fra Munden og strøe det paa Hovedet.

Mag. M. Wingaard beretter i en Note til hans Oversættelse af Curtius⁵⁾ (v. 399.), at man i Dannemark har havt den Skik at ledsage »Pige-Brude til Brudesalen med Blus og Sang for sig.« En oprindelig Persisk Høitidelighed, hvormed de vestalske Jomfruer omsider bæredes, naar de havde udtient i Templen⁶⁾ og bevaret den udslukkelige Ild⁷⁾. Om dette endnu er brugeligt i nogen dansk Landsbye, veed jeg ikke, men vist nok kunde Pigerne her fortiene denne Æresbeviisning for at have bevaret Ilden, i det mindste i Bilæggeren⁸⁾.

Efterat den Høitidelighed var tilendebragt, som Pave Martin I⁹⁾ har indrettet til Fordeel for Geistligheden og de sildigere Love til Fordeel for Staten¹⁰⁾, bleve alle Giesterne bænkedes, Brudgommen med sin Brud ved den øverste Bord-Ende og

¹⁾ J. henviser her (J. N.) til den svenske Arkitekt Hårlemans »Dagbok öfver en ifrån Stockholm genom åtskilliga Rikets Provinser gjord resa«, S. 46 (Leipzig-udgaven 1751, fandtes i Luxdorfs Bibliothek, II, S. 49, Nr. 1091). — ²⁾ 3die Udg. Pudder. — ³⁾ Bonden tror nemlig, at dette Pudder tjener til Føde for Utøj, derfor er han mere imod at bruge Pudder end just egentlig for. (J. U.). — ⁴⁾ Grundsætning. — ⁵⁾ Romersk Historieskriver (ca. Aar 60 e. Chr.), som har skrevet en Alexander d. Stores Historie med Hovedvægten mere paa det underholdende end paa det historisk correcte. Mogens Wingaards Oversættelse deraf 1704 har Jacob von Thyboe (2den Act, 1ste Scene) ført sig til Nytte i adskillige Krige og tror i den Anledning, at samme Mester Moens maa have været en stor General eller Statsmand selv, — han var dog kun Rector i Aalborg (levede 1639—o. 1710). — ⁶⁾ Samme gamle Fælleskønsform i 3die Udgave. — De vestalske Jomfruer tjente 30 Aar i Vestas Tempel, fra deres ca. 8de Aar; de havde derefter Lov til at gifte sig. — ⁷⁾ »Naar disse Nunner (v: Nonner) hafde holdt deres Tid ud, og forvaret Ilden vel, at den icke blef udsluckt, saa blefve de med stor Pragt, med brendende Blus for sig, og med herlig Musick og Sang ført Hiem huer til sit. Deraf er det opkommen, at mand heri vores Lande icke for lang Tid siden fulgte Pige-Brude til Brude-Salen med Blus og Sang for sig.« — Wingaard (og Junge) har dog næppe Ret heri; der er sikkert ingen Forbindelse mellem Festoptogene for de vestalske Jomfruer og den nordiske Folkevises Brudeblus, — dette var ikke, som Wingaard antyder, en Kyskhedsbelønning, — end mindre mellem disse to Ting og Persernes (eller reitere Parsernes) Ilddyrkelse. — ⁸⁾ Jf. S. 77, N. 4. — ⁹⁾ Martin d. I var Pave 649—653, led Martyr døden 655 i Konstantinopel; hvad han har at gøre med Vielsen, er Udg. ganske ubekendt. — ¹⁰⁾ naar der maatte løses Kongebrev eller lign.?

hans Forlovere og hendes Brudepiger ved Siderne af dem. Men til min store Forundring vandrede alt Mandkiønnet ind i de andre Værelser uden at tage Sæde iblandt Qvindekønnen. Ja! endog i Petersborg skal dette endnu være Mode efter Hr. Storchs Sigende¹⁾, og han anseer det som en Følge af den mindre Grad af Tilbedelse, som Mandkiønnet i dette raae Clima hylder²⁾ Damerne. Dette kan vel være sandt, men hvad den danske Bonde angaaer, da har han andre Grunde for sig, og man synger vel om vore Forfædre:

Saaledes var en tosset Skik,
Mand sad hos Mand, hos Qvinde Qvinde,
Ingen en elsket Naboe fik,
Hver maatte langt fra sin Veninde³⁾,

men det er jo en god gammel østerlandsk Skik, og hvorfor skulde da Bonden forandre den? han har allene saa meget modificeret den fra Stammefader Jacobs Tider, at han ikke lader sin Brud sidde i et særskildt Kammer⁴⁾, og heller ikke være bedækket med Slør⁵⁾, thi det er dog ikke hans Leilighed at faae et *quid pro quo*⁶⁾, deels er og Sædet i Brudeparrets Stue hæderligere, og der er desuden og Bilæggeren og altsaa Varme, og den saa festlig, som i den catholske Stue i Eschenbach⁷⁾, hvor man eengang hvert Aar sammenkalder alle Børn, for at give dem Forsmag paa Skiersilden; deels lever og⁸⁾ Mandfolkene i de andre Stuer heelt uskenerede⁹⁾, saa at jeg i dette Øieblik ikke veed, hvilken af disse Stuer jeg skal give Fortrinnet, thi Heden gjør jo Folk tørstige, men aldrig saae jeg nogen forlade den kolde Stue tørstig.

Hvad hiin Junker Jean siger i Wandsbecker-Bote¹⁰⁾: *en France on ne prie le bon Dieu jamais*¹¹⁾, kan nu udstrækkes

¹⁾ i hans Gemælde von St. Petersburg 1795 II, 423: »Ved Bordene sætter Damerne sig ved Siden af hinanden, i Selskaberne afsondre de sig, jf. S. 69, N. 4. — ²⁾ en Sammenblanding af at hylde og at yde Tilbedelse, som maaske skyldes Storchs »Aufmerksamkeit huldigen«. I »Om Manglerne i Oplysningsvæsenet« taler J. (S. 262) om at hylde Agtelse. — ³⁾ Hvorfra dette Vers stammer, har Udg. ikke kunnet skaffe sig Oplysning om. Det er ikke fra Tode: Saaledes var en gammel Skik. — ⁴⁾ Brudekammeret, hvor Brudgommen blev ledet hen (Tobias Bog 7,19). — ⁵⁾ se 1ste Mosebog, 24,65, Rebekka tog et Slør og skjulte sig, da hun kom nær til Isak. — ⁶⁾ (Latin) faa noget for et andet, 3: købe Katten i Sækken (derfor er Bruden utilsøret). — ⁷⁾ lille By i Baiern; Udg. kender ikke J.s Kilde for denne Anekdot. — ⁸⁾ 3: men paa den anden Side: Sammenhængen er gaaet i Stykker for Hr. Joachim. Meningen er, hvor vil Hr. Pastoren tage Plads, i den fine, varme Stue hos Brudeparret og Kvindfolkene, eller i den kolde Mandfolkestue? — ⁹⁾ 3die Udg. den finere Form ugenerede. — ¹⁰⁾ et Blad, der 1770—75 blev redigeret i Wandsbeck i Holsten af den tyske Digter Matthias Claudius (1740—1815). — ¹¹⁾ (fransk). I Frankrig beder man aldrig til den gode Gud.

videre. Dette Erkiendtlighedstegn imod det Væsen, fra hvilket alle gode Gaver kommer, ytrer desværre Landmanden overmaade sielden. Ved hans daglige Maaltider giver han sig ikke Tid dertil, deels er og hans Appetit for stor, at den skulde tillade ham denne Opsættelse, og om end nogle vilde gjøre Accord med Hungeren saalænge, var det dog ikke sagt, at Hungeren vilde billige Accorden hos andre, som da maatte blive til Skade for visse¹⁾. Kort sagt, Bonden læser ikke til Bords, end ikke ved Brylluper²⁾, ikkun ved hver Høitid i den alleregentligste Forstand³⁾ eller ved de tre store Høitids- eller Høitids store Maaltider. — Man kastede sig da strax hen i Fadet.

De Retter, som frembæres, bestaae hos den almindelige Bonde i Riisgrød og derefter Klipfisk med Sennep⁴⁾. Er Bonden fornem, da beværtes Giesterne med Hønsesuppe, rigelig forsynet med Bær, det vil sige, Rosiner, og derefter med Sylt⁵⁾; men denne Overdaadighed har endnu ikke udbredet sig paa Frideriksborg Amt, endskiøndt Bonden dog er der mere velhavende. Paa dette Amt adskiller man sig og fra de andre derved, at man først fremsætter Fisken og derefter Grøden. Dette er ellers den simple Bondes fortrinligste Spise ved denne Leilighed og Vanen kræver den nu saaledes, at jeg har ofte hørt Bønderne sige, naar de paa andre Maader vare blevne tracterede ved Brylluper: ja! det var godt nok, men vi fik dog hverken Grød eller Fisk.

Da saadanne Brylluper ofte maae blive bekostelige for Folk, som kun har lidet imellem Hænderne, kommer den ene Bonde den anden broderlig til Hielp. De kappes derfor ligesom med hinanden om at sende Fødevarer til Bryllupsgaarden. Nogle give Melk, andre, især de Beslægtede, Brødet af hele Tønder Meel, andre Høns og atter andre Malt eller Øll i Tøndevis. Paa Bryllupsdagen tilfalder det og alle Husets Folk og Brudeparrets Paarørende at gjøre Opvartning; og Retterne frembæres altid efter en vis Orden: det første og øverste Fad af Brudgommens Moder, det andet af Brudens, det tredje af Brudgommens Søster og det fjerde af Brudens, og saaledes gradeviis. En artig⁶⁾ Høitidelighed, saaledes at see Mødrene fremtræde for endnu sidste Gang at pleie de Børn, som de

¹⁾ Trykfejl for disse? — ²⁾ jf. Feilberg: Dansk Bondeliv II, S. 29 og 32, hvor det er Degnen eller Præsten, som læser til Bords. Jf. Udg. Indl. S. 38 f. n. — ³⁾ Jul, Paaske, Pinse. — ⁴⁾ jf. S. 133, N. 5. — ⁵⁾ ogsaa 3die Udg.; Sylte. — ⁶⁾ smuk.

engang bare under deres Hierter og at see dem omhyggelig vedligeholde Fadets Overflødighed, som et forbetydende¹⁾ Ønske, at det herefter aldrig maae mangle disse deres Hiertes kiereste Yndlinger paa Herrens rige Gaver. Ingen af disse opvartende kan derfor være pyntede, men Bonden og hans Hustrue maae være nok saa fornemme og Brudefolkene maae være nok saa fattige, endog Tienestefolk, saa forsømme dog hine aldrig deres Pligt. Deres Brylluper ligne da i denne Henseende de Romerske *Saturnalia*²⁾, hvor Tienerne bleve opvartede af Herrerne, endskiøndt Aarsagen er ganske forskiellig; thi hos disse var det vel kun et Billede³⁾ paa den saa berygtede Frihed og Lighed⁴⁾, hos Bonden derimod er det et Beviis paa sand christelig Ydmyghed. Han lader paa denne Dag, som ellers, sine Tienere føle, at de ere fattigere, men ikke slettere end ham. — Naar de Fremmede omsider have forladt Bordet, da træder Huusfaderen med den øvrige Familie og Daglønneren og alt hvad som hører til Huset hen til de ledige Pladser og man opdsker for ham. Ikkun Slattekokkene, eller de Fruentimmer, som have med Madlavningen at bestille, maae paa denne Dag tilsidesætte al Magelighed; thi i hvor gierne end Bonden pleier ved alle sine Forretninger at forekomme endog Tiden selv⁵⁾, saa indfinder han sig dog, dels af Fornemhed og dels af andre Aarsager, kun sildig ved disse Høitideligheder, hvorfor Slattekokkene hele Dagen og indtil langt ud paa Natten stedse maae staae færdige til at imodtage enhver, paa hvad Tid han kommer, med varmt Mad⁶⁾. De Levninger, som blive tilbage fra ethvert af disse mangfoldige Maaltider, kalder Bonden Slatte, og heraf have disse Heber⁷⁾ faaet deres Navn, da de maae samle og tillave dem for Giesterne næste Dag.

Men overalt bliver Maden i stor Overflødighed frembaaren, og især for Brudefolkene, som neppe have øst de første Skeefulde af Fadet, førend det igjen forbedres; thi skulde de paa

¹⁾ (tysk) varslende (sml. næste Side øv.). — ²⁾ Saturnsfester i Decbr. Maaned til Erin-
dring om den Guldalder, der skulde have hersket under Saturns (Jupiters Faders)
Verdensregering (se Skildringen i Feilberg: Jul I, S. 226 flg.). — ³⁾ : kun et betyd-
ningsløst Symbol paa den Frihed og Lighed, som i Virkeligheden langt fra fandtes
mellem Herrer og Slaver. — ⁴⁾ saa berygtede, fordi det jo var den Fordring, der
havde fremkaldt den lige oplevede franske Revolution. — ⁵⁾ se S. 131 n. — ⁶⁾ denne
Fejl ogsaa i 3die Udg. — ⁷⁾ Hebe, den personificerede Ungdom skænker Nektar ved Gude-
festerne paa Olympen.

denne Dag mangle, vilde det være en ulykkelig Forbetydning for deres øvrige hele Egteskab. Bønderne have derfor aldrig ved Brylluper Anledning til at bruge den Skik, som ellers er vedtagen ved de daglige Maaltider, hvor de strax, saasnart Fadene ere udtømte, alle klempe derpaa med deres Hornskeer, ligesom Alexanders Soldater paa Skioldene med deres Spyd, hvilken sørgelige Lyd den opvartende Huusmoder saa jevnlig hører, at jeg næsten skulde troe, der aldrig kan gives noget Menneske, som maae være bedre overbeviist om de jordiske Tings hastige Forgiengelighed, end hun.

Ved Vinterbryllupper er det ellers en ubehagelig Omstændighed for Brudfolkene, at de maae indtage disse overflødige Retter i halv Blinde; thi endskiønt et Lys brænder for hver af dem, saa forbyder dog den mægtige Overtroe at pudse disse, at ikke en uheldig Udslukning skal paa den Dag sige enhver, hvilken af dem begge omsider først skal dø¹⁾.

Vore Drikkevarer bestaae i godt gammeldags Øll, som frembæres i Kruse, og i dansk Brændeviin, men dette skienkes aldrig paa den Dag i Glas. Det fremsættes blot i sorte Bouteiller²⁾ paa Bordet, og Verten siger da idelig til Giesterne: »rør Flasken«, eller i Mangel af Rørelsen rækker os den med en »god Taar!« og den imodtages med »Skaal!« og den gaaer da saaledes fra Haand til Haand, fra Mund til Mund og man vederqvæger sig gandske incognito³⁾ uden at misunde eller blive misundt. Anden Skaaldrikken kiender Bonden ikke, han ligner ikke heri den øvrige store Verden, som ofte for Kongers og Keiseres og Pigers Sundhed tyldede med bredfuldt Maal Sygdomme ned ligefra Fødderne indtil Hovedet. Ja vist nok!

*Vestra valetudo corpora nostra necat*⁴⁾.

Ved alle Gilder og ellers ved ethvert Maaltid veed enhver at bringe sin Pirot⁵⁾ med sig, om endog Gaardskarl Arf

¹⁾ Jf. Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 85, 144; Tang Kristensen: Det jydsk Almueliv IV, 66, 173. Junge vil (J. U.) mene, at det er Artemidorus Daldianos (c. 150 e. Chr.), der i sit Værk: Oneirokritika, 3: Drømmetydning, skulde have lært Bonden dette. — ²⁾ (fransk) Flasker. — ³⁾ 3: ukendt; mener J. blot: ukendt for hinanden (idet man ikke præsenterer sig), eller mener han: ukendt ogsaa af Værten? (Jf. S. 112, hvor der tales om Tiggeres Deltagen i Bryllupsgilderne). — ⁴⁾ (Latin): eders (Drikken) Sundhed ødelegger vore Legemer. Et Citat af den lærde, sachsiske Humanistdigter Taubmann (1565—1613), hvilket Junge kender fra Erik Pontoppidans: Everriculum (se Udg. Indl. S. 51) 1737, S. 31 (Jf. Luxdorph II, S. 161, Nr. 3866). — ⁵⁾ 5: Foldeknav; saaledes kaldet efter en hos Bonden berømt Engelsk Knivsmed (J. N.).

havde forglemt at erindre dem derom¹⁾; (i dette Tilfælde er da Bonden ganske parisisk, thi, som Hr. Storch²⁾ siger i hans franske Reise (p. 263), faaer man aldrig der, end ikke ved Giestebud nogen Kniv, hvis man ei har en med sig; *sit fides penes autorem*)³⁾. Ofte bringer og Bonden sin Skee med sig, ligesom mange ved de daglige Maaltider, hvorfor man seer ham slikke den meget reent af, efterat have brugt den, for at kunne putte den i Lommen, og var det maaskee paa Grund af denne gamle Nordiske Skik, at de Svenske Officerer, som ofte i Krigens Tid spiste hos Hr. Jochum i Boeslunde⁴⁾, saa gierne vilde stikke hans Sølvskeer ved sig, som de formodentlig aldrig havde husket at bringe tilbage, hvis ei denne gode Mand havde erindret dem derom, ved i lige Tilfælde⁵⁾ at gjøre det samme imod dem⁶⁾. Af Gaffler kiender Bonden blot den, man kalder Kiødgaffelen⁷⁾; ja! jeg er vis paa, at man i mange Landsbyer ikke skulde finde en eneste. Men dette er dog heller ikke den eneste Egn, hvor man er uvidende om disse Overdaadigheds-Redskaber. Den lærde Townsend⁸⁾ fortæller som noget besynderligt, at han ikke var istand til at faae en Gaffel i en heel Landsbye i Provindsen Murcia, men skulde han reise her, vilde han maaskee finde vore Egne ligesaa østerlandske, og endnu komme til, i Mangel deraf at knække Halsen paa en Flaske i den alleregentligste Forstand⁹⁾. Bonden lader sig heller ikke lettelig overtale til at bruge Gaffel; jeg er og vis paa, det vilde gaae mangan een, som det gik hiin Sydlænder, hvilken *Fourneau*¹⁰⁾ bragte med sig: denne vilde og efterligne sin Herre i at spise med Gaffel, men Fingren kom ligesom sædvanlig til Munden og Kiødet til Øret.

¹⁾ sigter til Holbergs Komædie: Den honnette Ambition, I Act, 5te Scene. Arv har faaet Ordre til at invitere Skrædderen paa en Dyrekølle og siger nu til Pernille, at han glemte at spørge sin Herre, Jeronimus, om han skulde bede ham tage Kniv og Gaffel med sig. — ²⁾ se S. 69, N. 4, og 164, N. 1. Dens Titel er: Skizzen, Scenen und Bemerkungen auf einer Reise durch Frankreich gesammelt 1787. — ³⁾ (Latin) Forfatteren indstaa selv for Rigtigheden. — ⁴⁾ se videre om dette Sagn i Thiele: Danmarks Folkesagn I, S. 75. — ⁵⁾ da han blev indbudt til en af Generalerne. — ⁶⁾ og saaledes paa en sin Maade lod Sandheden komme for Dagen. — ⁷⁾ som bruges til at tage Kød af Gryden med. — ⁸⁾ Joseph Townsend, engelsk Geolog (1739-1816), hvis »journey through Spain« (Rejse gennem Spanien) 1791 var udkommet i 3 Bind. Det Sted, J. maa sigte til, synes dog ikke at findes i T.s Beskrivelse af Provinsen Murcia (1 3die Bind). — ⁹⁾ det synes at fremgaa heraf, at J. har brugt sin Gaffel som Proptrækker. — ¹⁰⁾ Tobias Furneaux (ikke Fourneau) (1735-1781), engelsk Søfarer, James Cooks Næstkommanderende paa hans anden store Opdagelsesrejse (1772-1775) i det store, stille Havs sydligste Dele. Fra denne Rejse bragte han med hjem til England en Sydhavsbeboer, Omai fra Ulaietea, som opholdt sig 2 Aar i England og vendte med tilbage paa Cooks 3die Rejse. Denne Omai var den første Sydhavsbo, der havde været i Europa.

End ikke de yppige Romere synes at have kiendt Gaffeler, thi i den opgravede Bye Herkulanum¹⁾ fandt man i en romersk Dames Fadebuur mange Kiøkkenredskaber, men ikke en eneste Gaffel. Dog denne Mangel foraarsager ofte Bonden Uleilighed, thi er det Mad, som skal optages paa Knivsodden, maae den aabne venstre Haand gaae i samme Direction²⁾ op mod Munden, som den høre, for at imodtage hvad som da lettelig kan falde af. Tallerkener derimod bruger Landmanden nu jevnlig; man seer endog i den velhavende Bondes Stue hele Rækker fulde af afblankede³⁾ Tinfade, som dog kun tages i Tieneste ved Høitideligheder. Til dagligt Brug benytter han sig af simpelt Pottemagerarbeide, hvori Begyndelsesbogstaverne af hans Navn og Opholdssted, samt Aarstallet, ere indebrændte, og omkring paa Randen en passende Tanke, som oftest de Ord, hvormed den oplyste Verden prøver Penne: den som mig føder⁴⁾. Maae man holde mange Folk, da bruges de saakaldte Langskagler, det er tynde afhøvlede Bretter, saa lange, at de kan naae hen for tre eller fire Mennesker. Ofte har jeg og seet Bonden at bruge Brødet som Tallerken, hvilken Skik er østerlandsk⁵⁾ og ligesaa gammel, som simpel. Allerede P. Laale⁶⁾ siger: det Barn giver lidet, som gnaver sin egen Brøddisk, med hvilket Ordsprog han ustridig sigter til disse ældgamle Tallerkener.

Dog vi begive os igien til Bryllupsglæderne. Naar Bonden har indtaget sit tarvelige Maaltid, stemmes Violinen fra den alvorlige Bord-March til den glædeligere Cotillon Able mon Coeur⁷⁾. Violinen, dette Bondens Liv-Instrument, som ledsager ham ved enhver Høitidelighed: anførte af Spillemanden saae man forhen paa Hovmarkerne store Skarer af pyntelige

¹⁾ var jo blevet begravet ligesom Pompeji ved Vesuvs Udbrud Aar 79 efter Chr. 1719 blev Byen genopdaget ved Gravning efter Oldsager. — ²⁾ Retning. — ³⁾ polerede. — ⁴⁾ Begyndelsesordene af Salmen til anden Søndag efter Helligtrekonger i Kingos Salmebog: Den, som mig føder, det er Gud, min Herre (jf. Poul Møllers: Udvalgte Skrifter (ved Vilh. Andersen) II, S. 8, N. 1). — ⁵⁾ i det følgende udeladte Stykke henviser J. til Vergils Æneide, VII Sang, V. 116 (jf. V. 125), hvor det siges om Trojanerne, at de havde spiselige Tallerkener af den Slags, og til Abbed Fortis Rejse i Dalmatien II, S. 98. — ⁶⁾ se S. 149, N. 3. Ordsproget hedder hos Peer Laale: »Thet barn giffwer lidhet sijn eghen brøddisk gnawer« (Koch og Petersens Udg., Nr. 267). J. kender vist dette Ordsprog fra Peder Syvs Ordsprogssamling 1682, Fortalen, § 7, der har Ordsproget ganske i samme Form som J. — ⁷⁾ en gammel fransk Dans; det var ikke Cotillon i den nuværende Form, som først blev opfundet i Frankrig ca. 1820. Hvad Dansens Navn som Helhed betyder, véd Udg. ikke, »mon Coeur« betyder mit Hjærte.

Karle med Leen at udbrede et pludseligt Blikstille over Sædens bølgende Hav¹⁾; anførte af Spillemanden vandre de til Krigsskolen og opflammede af hans søde Toner borttrydte de enhver Hindring, baade den som kommer dem i Veien og den som ikke kommer dem i Veien, paa deres Viis, *qui militiam in lasciviam vertunt*²⁾. Kort sagt, det kraftigste Vehikel³⁾ til at indgyde os her Glæde og Fyrighed er — Violen⁴⁾, hvis Lyd ganske amalgamerer⁵⁾ sig med vore sandselige Følelser, den være endog ligesaa harmonisk, som Giessenens og Ændernes og Kalkunernes sultne Morgen-Tutti⁶⁾. Men saaledes har ethvert Folk sin Kiephest⁷⁾. — Hos de gamle Tydskere og flere var et Slags kattetonet⁸⁾ Barderie⁹⁾ Krigsluens Tønder; men skulde Bonden nogensinde, som Østerlænderen siger¹⁰⁾, omsmedde sit Langjern¹¹⁾ til Sverd og sin Lee til Spyd, da troer jeg intet vilde kraftigere anspore ham til at dræbe og lade sig dræbe, end Violinen. Dog — vi betragte kun her Bonden i sine huuslige Glæder. Da Menuetten¹²⁾ udfordrer en meget dyb Alvorlighed, maae man ikke undre sig over, at Mængden for ikke at bryde denne, gaaer¹³⁾ stedse frem med Siden mod hinanden, fravendt Aasyn, nedslagne Øine og ligesaa henrykte ved Violen, som Plato, naar han i sit Studeerkammer hørte paa de himmelske Sphærrers fortryllende Concert¹⁴⁾; dog synes Bonden nu og at ville afskaffe denne ærbare Dands, for derved at hæve en *contra-*

¹⁾ Idet Sæden faldt. — ²⁾ (Latin) som forvandler Krigstjeneste til Vellyst; hvorfra Citatet stammer véd jeg ikke, men Junges Mening, tror jeg, er klar. Det har gaaet lystigt til med Svir og Sværm, naar Bondekarlene skulde til Krigsskolen, o: Søndagens militære Øvelser. — ³⁾ Virkemiddel. — ⁴⁾ Violinen (saa solgte han sin Viol for Brød, den gamle, blinde Mands Sang i St. Hans Aftens Spil). — ⁵⁾ blande sig med, smelte sammen med, harmonere med. — ⁶⁾ blandet Kor af alle Instrumenter. — ⁷⁾ — som Eks. herpaa fortæller J. i et længere, udeladt Stykke, hvorledes Skotterne ikke kunde slaas, uden de hørte deres nationale Sækkepibe o. s. v. — ⁸⁾ jf. Kætemusik. — ⁹⁾ J.s Gengivelse af »Barditus«, o: Krigshyl, Krigsang; de gamle Germaner sang denne Barditus med Munden ind i deres Skjold for derved at forstærke Lyden og af Klanggen tage Varsel om Krigslykkens Udfald (Tacitus: Germania, Kap. 2). — ¹⁰⁾ sml. 1ste Samuels Bog, Kap. 13, Vers 20—21. — ¹¹⁾ Plovjærn. — ¹²⁾ egtl. »Dans med smaa Trin«; det var en opr. fransk »gammeldags sirlig Dans, som det ikke var let at finde ud af, det hændte tit, at hele »Molevitten« røg for en af Danserne, den gik i Stykker (Feilberg: Bondeliv II, S. 39, N. 1). — ¹³⁾ 1ste Udg. gaae. — ¹⁴⁾ J. sigter her til den græske Filosof Pythagoras Lære om den »Sfæernes Harmoni«, den himmelske Musik, som Himmellegerne frembragte i deres Bane omkring Jorden. Det var en Opgave for den vise at uddanne sit Øre, saa han igen som det lille Barn kunde høre de »himmelske Sfærrers fortryllende Concert«. Den opklarede J. stiller sig jo noget ironisk til denne Lære, som ogsaa Platon var Tilhænger af. (jf. Heegaard: Populær Astronomi, 27).

*dictio in adjecto*¹⁾. Han har allerede modificeret Tingen, at han immer dandser *Menuet en quatre*²⁾, undtagen naar det er en Brud, som skal træde frem, hun har da Gulvet ene først med Brudgomsmanden og derefter med flere, da hun gaaer fra Haand til Haand, saa at endog Knøse maae undertiden gjøre Hoverie i en *Menuet*³⁾, først med jevne og siden med nogle, som vi kalde Pohlske Trin, hvilke tvende Toure Bønderne paa andre Steder give Navn af Ost og Brød. Men i hvad de end kalde dem, falder dette meget besværligt for Bruden under tvende Omstændigheder, enten naar hun har mange Aar paa Bagen eller naar hun bærer sin Skiødesynd fortil som en Tromme. I Springedandsene⁴⁾ seer man heller aldrig meere end to Par; thi de Engelske eller her saa kaldte Rade-Dandse kiender Bonden ikke. Det er altsaa her et Slags *Contredands*⁵⁾, som vore Piger dandse med meget langsomme og beskedne Trin, naar derimod Karlene gjøre undertiden *Kakerlak-Spring*⁶⁾. Her figureres⁷⁾ forresten aldrig i Forveien, og dog saae jeg aldrig⁸⁾, hvad jeg saa ofte er bleven vaer hos den finere Verden, at een støder den vildfarende *Chapeau*⁹⁾ i Skuldrene, en anden parerer af, en tredie leder ham ved Haanden og han selv fierde dandser for Fornøielsens Skyld, som om han havde, som Zimmermann¹⁰⁾ siger om den Melankolske, et Bret for Panden. Af Toure veed man her ingen mesterligere end — Kieden¹¹⁾. Hvo som tør give sig af med den, ansees som en Merion¹²⁾, den er derfor ikke almindelig og der gives hele Egne, især paa Friderichsborg Amt, hvor

¹⁾ (Latin) ophæve en Modsigelse i Tillægsordet (som hvis man taler om en lille Stormand). J. mener, at Dans og Ærbarhed er saadanne hinanden modsigende Begreber, og mener ironisk, at Bonden, der har en Følelse af denne Modsigelse, vil skaffe den ud af Verden ved at opgive den ærbare *Menuet*. Snarere var dog dens Vanskelighed Skyld i, at man opgav den. — ²⁾ (fransk) *Menuet* med fire Deltagere. — ³⁾ Det stemmer med Skikken fra den øvrige Del af Landet, hvor Bruden først skulde dances *op* eller *af* *Laget*, før den almindelige Dans kunde begynde. — ⁴⁾ de før nævnte Pohlske Trin, 2den Tur af *Menuetten*. — ⁵⁾ *Kvadrille*; Ordet betyder landlig Dans. — ⁶⁾ Sten Blichers Fader, Niels Blicher, kender ganske den samme Dans fra *Vium* og har givet en ganske tilsvarende Skildring af den (*Topografi over Vium*, S. 197, citeret i Feilberg: *Bondeliv II*, S. 39). — ⁷⁾ udføre de foreskrevne Dansefigurer eller Vendinger. — ⁸⁾ Meningen er, at Bønderne danser godt, om end ikke korrekt. — ⁹⁾ (fransk) *Kavaler*. — ¹⁰⁾ snarest Johannes Georg Zimmermann, tysk filosofisk Forfatter og Læge (1728—1795). — ¹¹⁾ efter min Antagelse samme Navn og Betydning, som vi har i Danselokalet *Kæden* i København. Dette Ord betyder ikke, som man skulde tro, *Kæde*, *Lænke*, men derimod *Kaadhed*, *læssluppen Lystighed*. — ¹²⁾ græsk Helt mod Troja, Kretensernes Fører, berømt for sin *Rapfodethed* (se *Illiaden*, XIII Sang, Vers 249 fig.).

ingen tør vove sig ud til dette *non plus ultra*¹⁾ i Dandsekunsten. Aarsagen hertil ligger i de høie Forestillinger, som baade de Dandsende og Spillende gjøre sig selv herom, da de troe, at der til Kieden udfordres en egen Musik eller som det her kaldes: det nye Spil, hvilket ikke enhver Fusker, men kun en Mestermusikant kan udføre. Man hører derfor Bonden, naar han ret vil vise sig, saaledes at raabe til Spillemanden: lad os faae en Kiede; men for at kunne udføre den, maae Musikanten enten selv forstaae Ordene eller have lært hos en som forstaaer Ordene, det vil sige: Noderne, og hvo som har bragt det saavidt, han er agtet for ligesaa stor en Kunstner, som den der kan lodde²⁾). I en Pause med Bryllupsdansen blev engang det Spørgsmaal afhandlet imellem tvende Spillemand, hvad dog egentlig disse Ord eller Noder vilde sige. Du maae troe, siger den ene, at de smaae nedstaaende Streger med Hovederne betyde Viol-Skruerne, thi de ligne jo disse, og Tverstregerne betyde Violens Strenger; ja! siger den anden, jeg vil nok give dine Ord Magt³⁾, men du har ikke lagt Mærke til, at der er 5 Streger paa Papiret og kun 4 Strenger paa din Viol, — og den hele søde Drøm forsvandt! og til Lykke opfordredes de til et nyt Stykke, og Gigerne⁴⁾ skurrede og Fødderne klampede og de glædeberusede Chapeaus igientog idelig deres: Hui! med eet Ord: de dandsede (som vi⁵⁾ sige) saa Linden maatte groe derved og de tudede af Glæde: thi Bonde-Ungdommen er heel rasende efter Dands. Da Bonden fra Ungdommen af har vant⁶⁾ sig til at holde Hovedet varmt, saa skal det være meget fornemme Grunde, som kan overtale ham i hans eget Laug til at blotte det, og han er endnu saa judaiserende⁷⁾ og qvækkerende⁸⁾ i dette Stykke, at han endog under Svingedandsene⁹⁾ bedækker det æolipeliske¹⁰⁾ Hoved med en Hat eller for en Forsigtigheds Skyld med en lodden Hue.

Hvo som ikke dandser, og dermed holder Bonden op længe før Socrates begyndte, (thi han skal først have lært det i sit 50de Aar), han griber til den store Verdens Topik¹¹⁾ — Veiret; men han betragter det ikke efter den Indflydelse, som

¹⁾ (Latin) »ikke højere op«, uovertræffelige Toppunkt (Jf. S. 93, N. 1). — ²⁾ J. ironiserer vistnok her over Sjællændernes Mangel paa Husflid. — ³⁾ Jf. S. 153, N. 6. — ⁴⁾ Violin. — ⁵⁾ v: vi herude paa Landet (Jf. S. 128, N. 1). — ⁶⁾ v: vænnet sig til, sml. S. 135, N. 3. — ⁷⁾ v: jødisk, østerlandsk. — ⁸⁾ se S. 75, N. 8. — ⁹⁾ se S. 154, N. 8, J.s Forundring over, at man danser med Hatten paa, men gaar udenfor og afvaler sig med Hatten af. — ¹⁰⁾ stormomsusede. — ¹¹⁾ almindelig brugt Samtaleæmne.

det har paa hans Nerver eller Skoe, men paa hans sødeste Haab, Sæden. Han taler, med eet Ord — *de tauris tractat arator*¹⁾, og denne hans Samtale er ligesaa nyttig, som den er uskyldig og for ham udtømmelig; thi ved Agerdyrkningens Forbedring maae nødvendig Bondens Idee-Kreds udvide sig. Hvad Goldoni²⁾ derfor siger, at al Selskabelighed taber sit Liv, naar man ikke kan kandestøberere i Politiken, holder i det mindste ikke Stik hvad Bonden angaaer, thi ligesaa lidet som Munden staaer paa ham, naar han ikke taler et Ord, men spiser, ligesaa lidet staaer den paa den anden Side stille, naar han ikke spiser, og dog politicerer han ikke. Men hvad Storch³⁾ siger om Franskmanden, at han kan tygge og tale paa eengang, det kan vi ikke her, vi gjøre enhver Ting for sig, fordi vi gjøre dem begge til Gavns. Hvor lykkelig er derfor ikke den danske Bonde fremfor saa mange, selv endog de fordmu republicanske Venetianer⁴⁾, thi end ikke hos disse lykkelige Folk taaltes det, at Demokrabater, besielede af Punsch og Liigheds-Chimærer⁵⁾, slaae, som Samsoner, med politiske Asenkiefter løs paa de Europæiske Statsforfatninger, hvorfor Goldoni beklager, at de strax om Aftenen maatte lade de 4 Knegte slaaes om deres Formue⁶⁾. Men det var vel og den allerurepublikanskeste Republik af alle. Nok sagt, min gode Læser, her tales meget, og hvo som ikke altid er oplagt dertil efter Maaltidet, han bevæger sig, ligesom Stierne, *motu proprio*⁷⁾ derhen hvor han hører at tales og vel os! vel os! da, om man kan treffe Christen Hellebek, som sætter sin arme Siel ti Gange i Pant paa, at han har seet Oliebjerget i China og Olien strømme derud af, som Vandet af et Mølle-dam, eller, naar han er udtømmet, *si perdidit oleum*⁸⁾, da Poul Chinafarer, som har seet den Fugl Phoenix, hvorledes han hver Fastelavnsmandag brænder sig selv i Arabien; eller Mads Skræder, som fortæller om Friemurerne⁹⁾, paa hvad

¹⁾ (Latinsk Ordsprog) om Studene taler jo Pløjemanden. — ²⁾ berømt italiensk Komedieforfatter, født i Venedig (1707—93). Han har udgivet sine Memoirer paa Fransk (Paris 1787) i 3 Bind, men jeg har ikke i dem kunnet finde de følgende fra ham stammende Anekdoter. — ³⁾ se S. 168, N. 2. — ⁴⁾ ved Freden i Campo Formio (Oktbr. 1797) var den gamle Republik kommet under Østrigs Overherredømme. — ⁵⁾ Ligheds-griller (jf. J.s Udtalelse om den lykkelige schweiziske Republik, S. 118, N. 2. — ⁶⁾ som var blevet konfiskeret af den aristokratiske Regering. — ⁷⁾ (Latin) ved sin egen Bevægelse, af sig selv (som Fixstjernerne). — ⁸⁾ (Latin) hvis han fik spildt Olien, v: hvis han kan udtømmes; jf. Arlauds: Bevingede Ord, S. 69. — ⁹⁾ se Artiklen Fri-murer i Feilbergs Jyske Ordbog I, 371; jf. Tang Kristensen: Jyske Folkeminder IV, S. 407, Nr. 635: Friemurerne skal levere Menneskekød til Tryntykkerne, og derfra er det, de faar deres mange Penge.

Maade de slagte Mennesker og salte Kiødet og sælge det til Hottentotterne og faae Tønde Guld for Tønde Kiød; eller Hans Tydsk, som 600 Mile nede i Tydskland, thi disse Folk bruge gierne et rundt Tal, har dræbt saa mange Franskmænd, at han reed i fransk Blod over Hovskieggæt af Hesten; eller Jørgen Væver, som tydelig beviser, at der har været Folk til før Adam¹⁾, eller Për Qværnbilder²⁾, som med diævelske Beviser hübneriserer³⁾ for os om Portugisenland, at der er aldrig Nat og ikke een eneste hvid Siæl⁴⁾.

Er man træt af baade at dandse og at tale, begiver man sig for en Forandring hen til Lykkens Skifteprotocol⁵⁾. Bonden maae endnu udbytte sine Penge enten ved Trekort eller Styrvolt, eller overhovedet saadanne Spil, hvortil ikke udfordres Arithmetik. Den tilkommende gyldne Alder⁶⁾ vil derfor først lære Landmanden at dele sin Boe efter den uødelige Mr. l'Hombres Maade⁷⁾. Endnu synes Bonden ikke at være moden dertil, thi den pythagoriske Tavshed⁸⁾, som hiin berømte Mand udfordrer⁹⁾, strider imod Bondens Natur. Han vil gierne tale, og dette gode opnaaer han baade før og under og efter Styrvolten. Deels behøver man ikke heller her at gaae i Blinde, thi da man ved hvert brugeligt Kort som optages, bør tilkiendegive sin Makker ved Tegn hvad det er, og henlægge det saa kaldte Skarn¹⁰⁾ paa Bordet, og man naturligviis belurer sin Modpart under disse Forretninger, veed enhver gierne hvad han har at rette sig efter. Og dog behøver man undertiden at see sig for, thi da det deels ligger til Festligheden at smøge Tobak, bliver alt liigt de Stuer, som skal have været i Moden før Kong Nielses Tid¹¹⁾, da Ilden laae midt paa Gulvet, og Røgen søgte Udgang igiennem

¹⁾ J. bemærker i sin Note, at denne »Grille om Menneskers Tilværelse førend Mennesket er meget bekendt iblandt Landalmuen«; jf. S. 139, N. 9, hvor han kalder de første Capitler i Mosebøgerne for poetiske Fragmenter; hans Kritik er, ser man her, ikke fuldstændig yderliggaaende. — ²⁾ ♀: som laver Kværne. — ³⁾ et af Junge selv dannet Ord (jf. S. 157, N. 5). Han sigter til en tysk Lærer og Geograf Hübner (1688—1731), som har skrevet: Kurze Fragen aus der alten und neuen Geographie, en Bog, der for første Gang har ført Geografien ind i mange Skoler. — ⁴⁾ jf. S. 126, Bøndernes geografiske Uvidenhed. — ⁵⁾ dette Udtryk og Udtrykket »dele sin Boe« straks efter hentet fra Arveretten. J. opfatter jo ironisk Kortspillet som en Art Arveuddeling. — ⁶⁾ den kommende Guldalder. — ⁷⁾ J. tror fejlagtig, at dette Kortspil har Navn efter en engelsk Opfinder Mr. L'hombre. Det er et oprindelig spansk Kortspil og betyder egentlig: Manden, ♀: den, der er Mand for at spille ene imod to andre. — ⁸⁾ ♀: strænge, absolutte Taushed. Pythagoras Elever maatte lie i 5 Aar og blot være opmærksomme Tilhørere, før de fik nærmere Adgang til ham. — ⁹⁾ det er, saa vidt jeg véd, ikke saa meget L'hombre som Whist, der fordrer Taushed. — ¹⁰⁾ de ubrugelige Kort, som man bytter i »Katten«. — ¹¹⁾ betyder blot: I gamle Dage (jf. S. 162, N. 3).

Taget¹⁾, ligesom endnu hos Laplænderne og adskillige Jydske og Nedersachsiske Bønder; og Forgiengelighedens Billede²⁾ hviler saa føleligt paa Hovederne, at en Venus kan endnu gjøre sin Æneas usynlig deri³⁾; deels er det ikke her Skik at bruge andre Lysesaxe, end de som Naturen haver⁴⁾ givet enhver, hvilke vel ere langt bedre, men ikke skikkede til at borttrydde Levningerne af *le plus meilleur Tabac dessous le soleil*⁵⁾. Saaledes forsvinder da den første Dag og Nat i Gammen og Glæde; men det er endnu ikke nok. Naar Bonden drikker af Glædens Bæger, da drikker han indtil den sidste Bærme. Det var immer Tilfældet hos det udyrkede Menneske, at det ikke kan vandre paa den gyldne Middelvei, det søger stedse Extremer⁶⁾. Endskiøndt Bonden jevnlig har rykbeensverkende Prøver paa den Ekelhed⁷⁾, som de sandselige Glæders overdrevne Nydelse efterlader, da den sædvanlig, efter hans Ordsprog, bekommer ham, som Hunden, naar den æder Græs, saa viser det dyriske Menneske sig dog gandske følesløs⁸⁾ ved de Revselsler, hvormed de misbrugte Lidenskaber, hiemsøge det, og Bryllupsrusen fortsættes dog i det mindste i tre Dage. Denne Misbrug skulde vel ved Overdaadigheds Forbudet⁹⁾ være indskrænket, som den og for en stor Deel er bleven hos den sædeligere Bonde paa Friderichsborg Amt, men hvor Vedkommende indrette saa kaldte Penge-Brylluper, og ligesaadanne Barselgilder, lader det sig ikke gjøre. Bonden vil have fuld Værdie for sin Skilling, og han ligger heller et Par Dage syg, end at han skulde give den ud, som det heder, for ingen Ting. Det mangler ham heller ikke paa Undskyldninger ved denne Leilighed; han har ofte maattet gjøre en lang Reise¹⁰⁾, og han er dog langt tarveligere end baade Østerlænderne og de gamle Danske; thi hos Jøderne varede fordom

¹⁾ gennem den saakaldte Lyre (i Feilberg: Dansk Bondeliv I, 38, er der et Billede, S. 29 en nærmere Beskrivelse af et saadant Lyrehus). — ²⁾ c: Røgen. — ³⁾ der sigtes til Sagnet om, hvorledes Venus redder sin Søn Æneas ud af det brændende Troja. — ⁴⁾ se S. 78. N. 4; haver brugt, ironisk. — ⁵⁾ (fransk) den bedste Tobak under Solen. Ole Lægdsmand i Ølsehymagle ryger Tobak af lignende Kvalitet og Aroma »petum optimum subter solem«. — ⁶⁾ Yderligheder (jf. S. 157 m.). — ⁷⁾ 3die Udg. Ekelhed. — ⁸⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁹⁾ det blev udstedt d. 12te Marts 1783. (Se E. Holm: Danmark-Norges Historie V, 471, og Schous Forordninger 8, S. 378 flg.). I Følge dette maatte der kun være 32 Gæster alt ialt, kun traktes med 4 Retter Mad i det højeste; det blev forbudt at traktere med Vin og Kaffe; intet Bondebryllup maatte holdes mere end een Dag, dog maatte 16 af Gæsterne 2den Dagen komme sammen om Aftenen Kl. 6 og danse til Midnat, men de maatte ikke sættes til Bords. Det er navnlig dette sidste, J. sigter til med sit: i det mindste 3 Dage. — ¹⁰⁾ for at komme til Bryllup.

disse Glæder i 7 Dage¹⁾, formedelst det hellige Syvtal, som ligger til Grund for enhver Omstændighed i den gamle Jødiske Huusholdning, ligesom hos Pythagoræerne, og Holger Danskes Fader holdt jo Bryllup med Frøken Dannemunda i 15 Dage²⁾. Kun Skade at denne hans indskrænkede Maadelighed³⁾ endnu er Aarsag til moralsk Fordærvelse, troeløse Tienestefolk, forførte Døttre, faderløse Børn og braadne Pander. Der taler enhver Lidenskab frit, der giver man Landet Folk og berøver det Borgere. Der dandse de yngre en Kehraus⁴⁾ med Døden. Der afgjøre de ældre gamle Tvistioner⁵⁾; ikkun deri ere Gilderne forskellige fra de ældgamle, at man ikke sender hinanden strax ud af Verden. Men i hvor meget end Almuen i dette Stykke er gaaet frem til det bedre, saa beklager jeg dog endnu med den gamle Mand⁶⁾, at Verden hver Dag bliver værre og værre, da man ved saadanne Leiligheder nu langt fra ikke iagttager saa stræng en Orden i Henseende til Sædernes Reenhed, som i gamle Dage; thi efter den Ringstedske St. Knuds Gildeslov⁷⁾ maatte den som i Gildeslauget faldt af Tunghed paa Gulvet, betale i Straf en Øre⁸⁾, og efter Kong Oles Lov, maatte den som blot sov paa Benken, betale det samme, og hvo som i Medbrødrenes Nærværelse spyede⁹⁾, maatte bøde en halv Mark¹⁰⁾, ventelig til Stuepigen. Dog er den egentlige Bryllupstid kun bestemt til to Dage, da man har gjort den rimelige Slutning, at de Indbudne paa den sidste Dag¹¹⁾ skulde kunne overkomme, hvad Slattekokkene endnu har tilbage, men da dette undertiden slog feil, er den tredie Dag bleven en Tilgivt, for at kunne indtage Levningernes Levninger, og den har desuden en god diætetisk Nytte, thi just paa den Dag slukker man Indvoldenes Brand ved tilligemed Brændeviin at drikke

¹⁾ saaledes Samsons Bryllup (Dommernes Bog 14, 12 flg.). — ²⁾ (se Christiørn Peder- sen (o. 1480—1554): Kong Olger danskis Krønike (Danske Skrifter ved C. J. Brandt, 5te Bind, S. 137). — ³⁾ : Maadeholdenhed (jf. S. 128, N. 4). — ⁴⁾ (tysk) egentlig Fej-ud, den vilde Afslutningsdans ved Brylluper og andre Festligheder. J. skriver i sin Note: »En 72 Timers Glæde kan vel nok være Aarsag til de Epilepsier, som ere saa udbredte hos Ungdommen i de rette Dandse-Egne». — ⁵⁾ se S. 137, N. 4 (jf. Feilberg: Dansk Bondeliv I, S. 136). — ⁶⁾ der siger: da jeg var ung, da var der Pliger til. — ⁷⁾ denne Gildeslov saavel som Kong Oles [Dronning Margrethes Søn Oluf] Lov er ikke optrykt i Hovedværket. Nyrop: Danske Gilde- og Lavsskraaer I-II (jf. Sagoversigten i dette Værk II, S. 581). — ⁸⁾ ikke som nu en meget ringe Mønt, den havde dengang en Værdi af ca. 4 Kr. — ⁹⁾ kastede op; J. fortæller altsaa indirekte, at man paa hans Tid derimod uden Anstød spyede, faldt om paa Gulvet og sov paa Bænken ved Bryllupsgilderne paa Landet. — ¹⁰⁾ var 4 Øre, altsaa ca. 16 Kroner; det var ikke til Stuepigen, som J. ironisk mener, men derimod til Gildelagets fælles Kasse og For- tæring (jf. S. 109, N. 2). — ¹¹⁾ : den anden Dag.

Øl¹⁾, hvilket Legemet da indsuer²⁾, som det var heelt Svamp. Da denne sunde Nødvendighed er bleven til en Vedtægt, gaaer man vel efter 48 Timers Forløb hjem, for som det heder at skiøtte sit Huus (om man boer i Nærheden) og for at tage sig en roelig Luur, men man er saa vis paa atter at blive indbuden, at man end ikke klæder sig af. Denne Invitation skeer ved en meget pyntelig Kone, som gaaer Huus fra Huus³⁾.

Ved Bønderbrylluper ere en Bedemands Forretninger langt andre end hos Kiøbstædmanden, thi man seer ham aldrig; dog fandt jeg ham omsider i Kielderen, hvor han de to første Dage staaer ligesom smedet til Brændeviinstønderne, og den eller de sidste Dage til Øltønderne. Men endskiøndt denne Mand staaer i Brændeviin, saa at sige til begge Ørerne, er det dog som en tantatisk⁴⁾ Straf for ham, thi han maae omgaaes ligesaa forsigtig med disse Glædes Kilder, som mange af dem, der glimre som Stierner, omgaaes med Viidsoms Kilderne⁵⁾, *ne primis quidem degustabat labellis*⁶⁾; thi tabte han sin gode Forstand, stode vi andre Fare for at beholde vores. Her stod han da, og ligesom en Troldmand fremlokkede han Aander af Tøndens magiske Kreds; og jeg saae Geisterne stige op af Jorden, indsluttede i Flasker, ligesom Haltefanden⁷⁾, og de listede sig hyppig ind i de grovere sublunariske⁸⁾ Væsener. I nogle en Væveraand, i andre et Slags ubehøvlede Cupidoer⁹⁾, og atter i andre en Eumenedisk Dame-Aand¹⁰⁾. I andre derimod foer, *mirabile dictu*¹¹⁾, et Slags Heraclitiske Aander¹²⁾; disse trak sig da bort fra det menneskelige Selskab til Bilæggerne, nogle sadde urokkelige, som Taalmodigheden paa Liigstenene, andre fordybede sig i indvortes mystiske Beskuelser, nogle sørgede ligesom naar Øl og Barmhiertighed kommer sammen, andre bleve nidkiere som Cato, naar hans

¹⁾ jf. S. 70, N. 1. — ²⁾ 3die Udg. indsuger. — ³⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁴⁾ jf. 101, N. 5. — ⁵⁾ idet de vel har vogtet sig for at komme til at drikke for dybt af den. — ⁶⁾ (Latin) han nippede ikke engang dertil (jf. Manglerne i Oplysningsvæsenet, S. 283 N.). Udtrykket taget fra Quintilian Institutiones XII, 2,4. — ⁷⁾ i Lesages berømte satiriske Roman af dette Navn (le diable boiteux) 1707. Romanens Helt befrier i Bogens første Kapitel Haltefanden fra den Flaske, hvori en spansk Troldmand har indesluttet ham. — ⁸⁾ egentl. Væsener, som bor under Maanen, d: jordiske Væsener. — ⁹⁾ a) Eroter, b) Begærligheder (Ordsplil). — ¹⁰⁾ Eumeniderne er græske Hævn gudinder, der rasende følger Modernordere og Menedere; at en eumenidisk Dameaand farer i Bondekarlene vil vel sige, at Brændevinen faar dem til rasende at efterstræbe de unge Piger den Dag. — ¹¹⁾ (Latin) saa underligt det end lyder. — ¹²⁾ i Modsætning til Demokrit (se S. 61, N 8, og S. 162, N. 4), som efter Sagnet altid lo, skal Filosofen Heraclit (535—475 f. Chr.) altid have grædt over Verdens Daarlighed.

disse Glæder i 7 Dage¹⁾, formedelst det hellige Syvtal, som ligger til Grund for enhver Omstændighed i den gamle Jødiske Huusholdning, ligesom hos Pythagoræerne, og Holger Danskes Fader holdt jo Bryllup med Frøken Dannemunda i 15 Dage²⁾. Kun Skade at denne hans indskrænkede Maadelighed³⁾ endnu er Aarsag til moralsk Fordærvelse, troeløse Tienestefolk, forførte Døttre, faderløse Børn og braadne Pander. Der taler enhver Lidenskab frit, der giver man Landet Folk og berøver det Borgere. Der dandse de yngre en Kehraus⁴⁾ med Døden. Der afgjøre de ældre gamle Tvistioner⁵⁾; ikkun deri ere Gilderne forskellige fra de ældgamle, at man ikke sender hinanden strax ud af Verden. Men i hvor meget end Almuen i dette Stykke er gaaet frem til det bedre, saa beklager jeg dog endnu med den gamle Mand⁶⁾, at Verden hver Dag bliver værre og værre, da man ved saadanne Leiligheder nu langt fra ikke iagttager saa stræng en Orden i Henseende til Sædernes Reenhed, som i gamle Dage; thi efter den Ringstedske St. Knuds Gildeslov⁷⁾ maatte den som i Gildeslauget faldt af Tunghed paa Gulvet, betale i Straf en Øre⁸⁾, og efter Kong Oles Lov, maatte den som blot sov paa Benken, betale det samme, og hvo som i Medbrødrenes Nærværelse spyede⁹⁾, maatte bøde en halv Mark¹⁰⁾, ventelig til Stuepigen. Dog er den egentlige Bryllupstid kun bestemt til to Dage, da man har gjort den rimelige Slutning, at de Indbudne paa den sidste Dag¹¹⁾ skulde kunne overkomme, hvad Slattekokkene endnu har tilbage, men da dette undertiden slog feil, er den tredie Dag bleven en Tilgivt, for at kunne indtage Levningernes Levninger, og den har desuden en god diætetisk Nytte, thi just paa den Dag slukker man Indvoldenes Brand ved tilligemed Brændeviin at drikke

¹⁾ saaledes Samsons Bryllup (Dommernes Bog 14, 12 fig.). — ²⁾ (se Christiern Peder- sen (o. 1480—1554): Kong Olger dansks Krønike (Danske Skrifter ved C. J. Brandt, 5te Bind, S. 137). — ³⁾ o: Maadeholdenhed (jf. S. 128, N. 4). — ⁴⁾ (tyisk) egentlig Fej-ud, den vilde Afslutningsdans ved Brylluper og andre Festligheder. J. skriver i sin Note: »En 72 Timers Glæde kan vel nok være Aarsag til de Epilepsier, som ere saa udbredte hos Ungdommen i de rette Dandse-Egne». — ⁵⁾ se S. 137, N. 4 (jf. Feilberg: Dansk Bondeliv I, S. 136). — ⁶⁾ der siger: da jeg var ung, da var der Pligter til. — ⁷⁾ denne Gildeslov saavel som Kong Oles (Dronning Margrethes Søn Oluf) Lov er ikke optrykt i Hovedværket. Nyrop: Danske Gilde- og Lavsskraaer I-II (jf. Sagoversigten i dette Værk II, S. 581). — ⁸⁾ ikke som nu en meget ringe Mønt, den havde dengang en Værdi af ca. 4 Kr. — ⁹⁾ kastede op; J. fortæller altsaa indirekte, at man paa hans Tid derimod uden Anstød spyede, faldt om paa Gulvet og sov paa Bænken ved Bryllupsgilderne paa Landet. — ¹⁰⁾ var 4 Øre, altsaa ca. 16 Kroner; det var ikke til Stuepigen, som J. ironisk mener, men derimod til Gildelagets fælles Kasse og For- tæring (jf. S. 109, N. 2). — ¹¹⁾ o: den anden Dag.

Øl¹⁾, hvilket Legemet da indsuer²⁾, som det var heelt Svamp. Da denne sunde Nødvendighed er bleven til en Vedtægt, gaaer man vel efter 48 Timers Forløb hiem, for som det heder at skiøtte sit Huus (om man boer i Nærheden) og for at tage sig en roelig Luur, men man er saa vis paa atter at blive indbuden, at man end ikke klæder sig af. Denne Invitation skeer ved en meget pyntelig Kone, som gaaer Huus fra Huus³⁾.

Ved Bønderbrylluper ere en Bedemands Forretninger langt andre end hos Kiøbstædmanden, thi man seer ham aldrig; dog fandt jeg ham omsider i Kiøderen, hvor han de to første Dage staaer ligesom smedet til Brændeviinstønderne, og den eller de sidste Dage til Øltønderne. Men endskiøndt denne Mand staaer i Brændeviin, saa at sige til begge Ørerne, er det dog som en tantalistisk⁴⁾ Straf for ham, thi han maae omgaaes ligesaa forsigtig med disse Glædes Kilder, som mange af dem, der glimre som Stierner, omgaaes med Viisdoms Kilderne⁵⁾, *ne primis quidem degustabat labellis*⁶⁾; thi tabte han sin gode Forstand, stode vi andre Fare for at beholde vores. Her stod han da, og ligesom en Trolldmand fremlokkede han Aander af Tøndens magiske Kreds; og jeg saae Geisterne stige op af Jorden, indsluttede i Flasker, ligesom Haltefanden⁷⁾, og de listede sig hyppig ind i de grovere sublunariske⁸⁾ Væsener. I nogle en Væveraand, i andre et Slags ubehøvlede Cupidoer⁹⁾, og atter i andre en Eumenedisk Dame-Aand¹⁰⁾. I andre derimod foer, *mirabile dictu*¹¹⁾, et Slags Heraclitiske Aander¹²⁾; disse trak sig da bort fra det menneskelige Selskab til Bilæggerne, nogle sadde urokkelige, som Taalmodigheden paa Liigstenene, andre fordybede sig i indvortes mystiske Beskuelser, nogle sørgede ligesom naar Øl og Barmhiertighed kommer sammen, andre bleve nidkiere som Cato, naar hans

¹⁾ jf. S. 70, N. 1. — ²⁾ 3die Udg. indsuger. — ³⁾ ogsaa 3die Udg. — ⁴⁾ jf. 101, N. 5. — ⁵⁾ Idet de vel har vogtet sig for at komme til at drikke for dybt af den. — ⁶⁾ (Latin) han nippede ikke engang dertil (jf. Manglerne i Oplysningsvæsenet, S. 283 N.). Udtrykket taget fra Quintilian Institutiones XII, 2,4. — ⁷⁾ i Lesages berømte satiriske Roman af dette Navn (le diable boiteux) 1707. Romanens Helt befrier i Bogens første Kapitel Haltefanden fra den Flaske, hvori en spansk Trolldmand har indesluttet ham. — ⁸⁾ egtl. Væsener, som bor under Maanen, d: jordiske Væsener. — ⁹⁾ a) Eroter, b) Begærligheder (Ordspl). — ¹⁰⁾ Eumeniderne er græske Hævn gudinder, der rasende følger Modernordere og Menedere; at en eumenidisk Dameaand farer i Bondekarlene vil vel sige, at Brændeviinen faar dem til rasende at efterstræbe de unge Piger den Dag. — ¹¹⁾ (Latin) saa underligt det end lyder. — ¹²⁾ i Modsetning til Demokrit (se S. 61, N 8, og S. 162, N. 4), som efter Sagnet altid lo, skal Filosofen Heraclit (535—475 f. Chr.) altid have grædt over Verdens Daarligdom.

Dyd fik en Perial¹⁾, og atter andre græd som Cromvel, hvis Devotions-Taare²⁾ ofte flød fra een Stue i en anden. Kort sagt, Bedemanden er den, som lenker³⁾ alle Gemytterne, en gjør han fuld af Lisbeth, en anden af Finkel⁴⁾, og han leder Bachanterne igiennem alle Drikkekunstens Grader, først til Lystighed og Aabenhierlighed, dernæst til Vrede, Mistroe og Trættekierhed, indtil de omsider kan capessere *summos in ebrietate honores*⁵⁾ Selvubevidsthed⁶⁾ og Jernsøvn.

Ved deslige Leiligheder bevertes og Giesterne med Kaffe, og det undertiden mere end eengang. Men for at forekomme at den ikke, som Folk snakker, skal hidse Blodet, bruger Bonden den Forsigtighed jævnlig at tage en Slurk Brænde-viin dertil, en Blanding som man her i Egnen endog har fundet saa gavnlig, at den er et probat Middel imod den slemme Ting⁷⁾.

Paa den anden Bryllupsdags Morgen modtage Brudefolkene Brudegaven, som almindelig er for Mand og Kone 2 Rd.⁸⁾, for en enkelt Mand eller Kone 8 Mk., en Karl 6 eller 8 Mk., en Pige eller Dreng 4 Mk. Ved andre Ølgilder derimod giver en Mand kun 3 Mk., en Karl 24 β, en Dreng og ligeledes en Pige 4 β. Saa 4 Skilling, saa Bøtten⁹⁾ fuld for 4 Skilling!

Musikanten faaer ikke her sin Betaling for hver Dands, som paa andre Steder, men ved Slutningen af Gildeslauget, og tænker Siellænderen heri langt reellerere end Bonden i andre Egne, hvor han for at faae fuld Værdie for sin To-skillig, kunde spadserere en heel Nat i en Menuet, dersom Spillemanden selv ikke var saa forsigtig, i et Par Taktters Pause, at give ham en kierlig Erindring med Buen, at det nu er Tid, at give begge Hænder¹⁰⁾.

Da Troeløvelsen hos Bonden er det samme som Bryllupet hos andre¹¹⁾, maae man ikke undre sig over, at den paa sine Steder høitideligholdes ved 3 Dages og Nætters Giestebud, og det er ligesaavel ved denne som ved Bryllupsfuldbyrdelsen

¹⁾ Opstrammer; Horats siger om denne gammeldags, strænge Romer (Oder III, 21, V. 11—12), at selv han ofte har varmet sin Dyd ved ublandet Vin. — ²⁾ Skinhelligheds. — ³⁾ (tysk) leder, styrer. — ⁴⁾ daarlig Brændevin (Fusel). — ⁵⁾ (Latin) opnaa de største Æresbevisninger i Drukkenskaben [som ellers i Videnskaben eller Staten]. — ⁶⁾ manglende Bevidsthed. — ⁷⁾ Koldfeberen (jf. S. 185 N. 2). — ⁸⁾ à 6 Mark, à 16 Skilling = 2 Kr. i vore Penge. — ⁹⁾ 3: Hovedet. — ¹⁰⁾ at give Damen begge Hænder og derved slutte Marchen, saa Menuetten kunde faa en Ende. — ¹¹⁾ finere Folk, jf. S. 157 n.

brugeligt, at Fæstefolkene ved deres Hen- og Hiemkiørsel ledsages af et Corps ridende Karle¹⁾, som smeldende Slag i Slag tumle sig omkring de gloende Heste og Vogne, ligesom de Gamle²⁾ lode de sorte vingede Bekymringer flagre omkring Mennesket, og de blive heller ikke disse³⁾ gandske ulige helst i smudsigt Veir.

Ved Liigbegængelser har Bonden ikke mange særegne Skikke, men alt dreier sig her, ligesom ved ethvert andet Tilfælde, om det eneste Hovedpunct, Legemets Fylde. Smauserierne begynde derfor strax efter den Døendes Død, og man maae til den Ende indlade⁴⁾ Byens Koner foruden de tvende som have seet den Syge at døe⁵⁾, for at tracteres og efter Jødernes Skik⁶⁾ at afvaske og klæde den Dødes Legeme. Paa Begravelsesdagen spørges de Tilstedeværende om nogen endnu vil see den Afdødes Legeme, derefter ledsages det til Graven af Mænd og Qvinder. Da man ikke her kan gaae i Procession med Liget igiennem Kirken af Mangel paa Dørre, bæres det ofte rundt om Kirken⁷⁾ ligesom de gamle Folk gik tre Gange om den Dødes Grav⁸⁾, men var det en Barselkone⁹⁾, som døde inden hun holdt sin Kirkegang, da hielper ingen Snak, hun maae føres tre Gange omkring Kirken og sædvanlig gives hende nogle af Offerskillingerne med i Graven, hvilket og er Aarsagen at man paa Landet ikke sielden finder Penge ved at opkaste Grave. Bonden gjør ellers meget af en pompøs Begravelse, ligesom alle simple Folk, der endnu bære Præg af Oldtidens Barndom. Endog de ukunstlede gamle Danske vare saa inddrukne af denne Grille, at naar tvende Helte¹⁰⁾ skulde af Overgivenhed gaae i Tvekamp med hinanden, faldt det dem aldrig ind at tænke over Barnagtigheden af denne deres Handling, eller at de, som Plato siger¹¹⁾, deserterede fra deres Post, eller at de berøvede Verden deres Hielp — men ikkun dette laae dem paa Hiertet, at den Tabende kunde faae

¹⁾ jf. Feilberg: Bondeliv II, S. 20—21. — ²⁾ Romerne; de sorte (vingede) Bekymringer er en almindelig latinsk Stilblomst, findes f. Eks. i Horats Oder III, 1, V. 40; IV, 11, V. 35. — ³⁾ o: Bekymringerne. — ⁴⁾ (tysk) indbyde. — ⁵⁾ jf. S. 115. — ⁶⁾ se Apostolnes Gerninger 9,37, Matthæus 27,59 og Johannes Evangelium 11,44. — ⁷⁾ jf. Feilberg: Bondeliv II, S. 118. — ⁸⁾ (for at den døde ikke skulde gaa igen; jf. Tang Kristensen: Det jydsk Almueliv IV, S. 91, Nr. 266). — ⁹⁾ jf. Feilberg: Bondeliv II, 130. — ¹⁰⁾ Amleds Fader Ørvendel og den norske Vikingehøvding Koller (Saxe, 3die Bog, Jørgen Olriks Oversættelse I, S. 146—148). — ¹¹⁾ i Dialogen Phædon (62 B.) (Heises Oversættelse af Platons Dialoger, 1ste Del, S. 10).

en anstændig Begravelse, hvorfor de og i Forveien betingede sig den hos hinanden paa Cavaleer-Parole¹⁾ (som sees af Saxos 3die Bog), ligesom Bonden endnu meget omstændelig betinger sig den af hans tilkommende Eftermand. Hvad var Aarsagen hos hine?²⁾ den kan ikke ligge i en vis Kierlighed for det Mennesket saa kiere Legeme, thi da havde de, uagtet en vild Tapperhed var deres første Religions-Bud, ofte kundet forekomme unødigt Trætte, men de syntes at have sørget mere for deres Legeme efter dets Død, end imedens det endnu var en Boelig for Sielen; det maae altsaa grunde sig paa de Begreber, som de gjorde sig om det andet Liv, ligesom og saadanne dunkle Begreber endnu ligge til Grund hos Bonden.

I Anledning heraf kommer nu Junge ind paa en lang, vidtløftig Undersøgelse af de gamle Nordboeres Udødelighedstro. Han kritiserer først »de vedtagne Forklaringer over den Odinske Udødelighedslære«, 3: den ogsaa i vore Dage populære Formening, at de tapre Mennesker kom til Valhal, de fejge og sottedede til Helhjem. Nej, mener Junge, »Vore hedenske Forfædre vare fuldkommen visse paa et Liv efter Døden . . . men naar de omsider nedsank, hvad enten det nu var i deres eget Blod eller under Aarenes Vægt, synes de alle at have maattet vandre til Underverdenen« (3: til Hel, og altsaa ikke, nogle til Valhal). Han beviser dette ved at henvise til Balder, der maatte til Hel, skønt han efter Snorre og Sakso³⁾ dog »døde en temmelig blodig Død«; ved at henvise til de 5 »Escadroner« døde Mænd, der var redet over Gjallerbroen til Helhjem, »af saa mange Cavallerister skulde man dog troe, at nogle have været Helte.« Hvor sørgelige de Farver end var, hvormed Nordboerne skildrede Helhjem, var det dog ikke noget Pinested, men et Prøvested, hvor de alle synes at være blevet prøvet og efter Prøven at have faaet deres tilkommende Plads, »thi hvortil havde ellers Dødens Gudinde behøvet ni Verdener under sit Departement«⁴⁾. Valhåltroens Oprindelse forklarer Junge saa paa den rationalistiske Maade, at, »da Religionen var ganske underordnet Statsinteressen, maae Odin, som af samme Aarsag var lige saa raae som Soldaten, kun have taget

¹⁾ paa Æresord. — ²⁾ Ørvendel og Koller. — ³⁾ Fra Snorres Edda, Kap. 48, stammer den bekendte Historie om hans Drab ved Misteltenen (sml. Udg. Indl. S. 20); i Sakso, hvor han opfattes nærmest som en jordisk Hersker, falder han i Kampen mod Hother. (J. Olriks Oversættelse I, S. 131). — ⁴⁾ se Snorres Edda, Kap. 33: Hel kastede han (3: Odin) i Niflheim og gav hende Raadighed over 9 Verdener paa den Betingelse, at hun skulde skaffe dem, der blev sendt til hende, nemlig sottedede og ældedøde Mænd, Ophold.

sig af de Stridbare og hastig udløst disse¹⁾«, hvilket vel »efter de Gamles sandselig billedlige Sprog« ikke vil sige andet »end at Heltene gik igiennem Døden over til deres Bestemmelse eller de samme Beskæftigelser, som her i Livet havde været dem de kiereste.« »Døden var for dem«, som den romerske Digter Lucan²⁾ siger: »kun en Mellemact i Livet, hvorved de gik over til et andet Clima med de selv samme Legemer, som de her havde havt³⁾»; thi at de ikke, som Grækerne og Romerne, vare ved Døden blevne til Vindbeutler⁴⁾, men til gode knoklede Karle, sees af de eftertrykkelige Prygl, som de i Valhalla lode regne ned paa hinanden, dels og af deres Udødeligheds Spise⁵⁾, som udfordrer gode Fordøielses-Redskaber.« Junge henviser naturligvis ogsaa til Sagnet om Asvit og Asmund hos Sakse, hvorledes Asmund i Følge sit Løfte lader sig levende begrave med sin døde Fostbroder Asvit og bliver forfærdelig tilredt af den genoplivede Dødning⁶⁾. De gamle Nordiske Folk troede ikke som Pythagoræerne paa nogen Sjælevandring, hvorved Menneskets Sjæl gik over i et Dyr, i en Plante, den Tro vilde stride mod, hvad Junge før har fortalt (lige før Referatet) om de gamle Danskes Dødsforagt: »de gamle Danske skulde da heller ikke have været saa villige til at forlade et Legeme, som de kiendte, for at flytte ind i et ubekiendt.« Nej, Døden var for dem, som for Tartarerne⁷⁾, kun en Prolongation (∴ Forlængelse) af det selv samme Liv, som de her have ført, som disse gav vore Forfædre deres Døde Heste og andre Ting med sig i Graven.

»Kan dette bevise, hvad det skulde«, siger Junge, »indseer man Aarsagen, hvorfor de gamle Danske sørgede saa kiønt for deres Jordefærd, denne var som et Slags Lustration eller Purgation (∴ Renselse) for Sielen«. De frygtede lige saa meget som Jøderne at faae en Asens Begravelse⁸⁾ ovenfor Jorden; Grep kan ikke true Erik Maalspage hos Sakso⁹⁾ med noget værre end dette, at hans Legeme skulde blive givet til Priis for Rovdyr og Himmels

¹⁾ anført i Udg. Indl. S. 21 som Exempel paa J.s Rationalisme. Med Suhm som Kilde fortæller J., at Lappernes øverste Gud, Radlen, tager de døde til sig, naar de en Tid lang havde været i Dødningslandet. (Om Odin, 276). — ²⁾ i hans Pharsalia (∴ Skildring af Borgerkrigen mellem Cæsar og Pompejus) I, 455 ff.; der staar dog: »Den samme, indsnævrede Aand hersker i en anden Verden; Døden er det lange Livs Midte«. — ³⁾ Servius' Kommentar til Vergils Æneide VI, 532. — ⁴⁾ som bekendt ansaa Romerne og Grækerne Livet efter Døden som en glædesløs Skyggetilværelse (se navnlig Odysseens 11te Bog og Lucans lige før nævnte Sted. — ⁵⁾ Flæsket; jf. S. 133 øv. — ⁶⁾ se Jørgen Olriks Sakso I, S. 266. — ⁷⁾ J.s Kilde er den fremragende tyske Rejsende og Naturforsker Pallas (1741—1811): Voyages à travers plusieurs provinces de l'empire russe (1788—93) I. S. 472 (jf. Udg. Indl. S. 24 n.). — ⁸⁾ Hentydning til Jeremias 22, 19. — ⁹⁾ se J. Olriks Oversættelse I, S. 221 øverst, sml. her S. 138, N. 12.

Fugle; »deres Opstandelses Beskaffenhed stod i nøie Forhold til deres Jordefærds Høitidelighed.« De sildigere Lovgivere have betient sig af denne Fordom for derved at holde Mennesket fra Misgierninger, deels ved at forbyde den tredobbelte Jordpaakastelse, deels christen Jord¹⁾, eller som Nederlænderne, ved at lade den Døde bæres med Hovedet fremad til Graven.« Derved kommer Junge ind paa en Undersøgelse af de gamle Nordboeres Begravelses-Ceremonier; de vare og af den Beskaffenhed, at de nødvendig maae have haft Hensyn til et Slags Aande-Renselse; »thi de brændte Legemerne paa Baal, ventelig fordi Ilden blev anseet som det meest passende Rensningsmiddel for Sielen«. Dette synes, siger Junge, at være tydeligt af de Ceremonier, med hvilke den Svenske Kong Ringo²⁾ begravede Harald Hildetand³⁾. Hvorfor lagde man her en prægtig Hest, Vogn og hans Skib og mange andre Kostbarheder paa Baalet, hvis det ikke var for at forsone Hela; »thi foruden dette gav man ham endnu i Graven med sig, ventelig til Brug i Valhalla, hans Hest og Vaaben, ligesom man paa visse Steder forsyner den døde Donna med et Par nye Danse-skoer«. »Dog hvad behøver jeg flere Beviser?«, siger Junge nu tilsidst, »jo høiere Røgen steeg op fra Baalet, desto større blev den Afdødes Lyksalighed«⁴⁾. —

Indirekte har Junge jo gennem hele denne Undersøgelse fortalt noget om den nordsjællandske Landalmue og dens Udødelighedsforestillinger, Forestillinger om et Liv efter Døden, i Graven, i Dødningsriget, som en omend en afbleget Fortsættelse af Livet her paa Jorden; af direkte Meddelelse og Iagttagelse, som vilde have været ganske anderledes betydningsfuld, findes der desværre kun et enkelt Bidrag: Han fortæller, at Helhesten [som Dødsvarsel] hver Nat klamper paa sine tre Been om i adskillige smaae Kiøbstæder og banker Folk op⁵⁾, samt at Bonden kiender denne Hest saa nøie, at han, hver Gang, han overvinder en Sygdom, siger: jeg gav Døden en Skieppe Havre⁶⁾.

¹⁾ se f. Eks. Forordning af 9de Aug. 1737 (Schous Forordninger 3, S. 297). Begravelse i indviet Jord (men uden Ceremonier) var tilladt ved den mildere Henrettelse (den med Sværd). Ved den mere nedværdigende (med Økse) skulde Kroppen begraves under Galgen af Natmanden. (Jf. Blicher: Præsten i Vellby). — ²⁾ den latinske Form af Navnet ligesom Hela. — ³⁾ se J. Olriks Saksooversættelse II, S. 78. — ⁴⁾ J. citerer her Subms Bog om Odin, S. 109, hvilken igen, hvad J. synes at være ganske uvidende om, har citeret Snorres Ynglingesaga, Kap. 9: »Det var deres Tro, at jo højere Røgen steg op imod Himlen, des mere anset blev den afdøde i Himlen og desto rigere, jo mere Guds der brændte med ham«. Jf. fig. Side, N. 1. — ⁵⁾ J. citerer her Horats Ode I, 4, Vers 14: »den banker uden Forskel (egtl. med lige Fod) paa de fattiges Hytter og Kongernes Borge«. — ⁶⁾ akkurat det samme Udtryk lader J. sin Husmand benytte sig af i sin Dialog (se Udg. Indl. S. 36, Oekonomiske Annaler 1805 VI, 356).

Men Læseren tilgive mig denne lange Episode! den staaer blot her for at kunne gotgiøre, at nogle af de Fordomme, som endnu findes hos Landalmuen, ere Skygger af hiint Legeme. Til ydermere Beviis herpaa vil jeg ikke beraabe mig paa, hvad jeg selv har erfaret, men jeg vil lade den for tidlig bortdøde Hr. Birch¹⁾ tale, han siger da i hans Haandbog for Geistlige (p. 400): »at Almuen troer at alting staaer vel til med deres Afdøde, naar de kun blive begravne med Hæder.« Men dette maae ikke forekomme os underligt, thi man veed jo, at intet Folk antog Christendommen saa ubesmittet, at det ikke beholdt nogle af sine Fordomme, og man maae undskylde hine Lærere, thi det var paa den Tid lige saa umueligt, som det vilde have været farligt, gandske at bestride dem, da Hang til Overtroe og overnaturlige Ting er det raae Menneske lige saa egen, som Gruesomhed. I Stedet for hiin rædselfulde Geleidelse²⁾ igiennem Dødens Rige fik Mængden da Middelalderens Sielemesser og Klokker. Med disse skulde der ringes i Dødsstunden³⁾, at ikke de Aander, som opfyldte Luften og Jorden, skulde komme i Besiddelse af Menneskets Aand. Hos de Christne bleve Klokkerne derfor, efter Fædrenes Beslutning paa Mødet i Cøln⁴⁾ (Cap. 14), døbte og signede, hvilket og er skeet i Dannemark, som sees af P. Poulsens⁵⁾ Fortegnelse over Aarhus Stifts Præster (p. 53), hvor tillige en Indvielses-Formular findes anført. Naturligviis havde de og Faddere, hvilket desuden Biskop Palladius forsikkrer i hans Bog, Peders Skib kaldet⁶⁾, og vores Stormklokke har vist og havt sine; men endskiøndt den tydelig bærer sit Navn Bernhard og sit Døbeaar 1472 og endnu et Ønske: St. Pieter up Dic!⁷⁾ saa nævner den dog hverken Damen, som bar den,

¹⁾ se S. 156, N. 2; han døde 1795, kun 45 Aar gammel; hans Haandbog for Præster udkom 1791 f. Han skriver her S. 400: »Jeg har bestandig nægtet at holde Lilg-Tale over nogen aabenbar Ryggeslæs, saa meget meer, da Almuen seer mere derpaa end paa deres Levned og Endeligt og troer, at alting staaer vel til med deres Afdøde, naar de kun blive begravne med Hæder«. — Da jeg viste min Fader, Sognefoged P. Ellekilde i Hellebæk, dette Sted hos Junge, sagde han, at det passede godt nok endnu, det var der mange, der troede. — ²⁾ Ledsagelse; J. tænker vistnok her paa Hel — efter hans egen mytologiske Teori. — ³⁾ Jf. Feilberg: Bondeliv II, 103 f. — ⁴⁾ Udg. ved ikke, hvilket Kirkemøde J. sigter til. — ⁵⁾ Poul Poulsen (1674—1736), Præst i Saxild og Nølev; hans: »Catalogus sive recensio pastorum Dioeceseos Aarhusiensis«, 1727, omtaler Lyngaa Sogns Klokkes Daab 1471. — ⁶⁾ en Slags Kirkehistorie, udkommet 1554, hvor Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop, angriber Papisterne for deres Misbrug af Daaben: »Item Klancker / der mand ringer Folck til Kircke met / skulde ocsaa døbis / smøris oc biudis Fadder til dem / som skulde siden lære dem deris Cathelismum«. (Udg. af 1615, Blad L 8). — ⁷⁾ St. Peter (indviet) til Dig(?)

eller Fadderne. Da Bønderne endnu bevare Erindringen af Klokkernes antidæmoniske Kraft¹⁾, hører man dem alle i det Øieblik, da Sammenringningen begynder, hviskende at nævne Christi Navn; og tillige korse de sig alle baade for Panden og Brystet, formodentlig paa Grund af denne Kirkefædrenes Forsikkring²⁾, at Korset er en Skræk for Gespenster³⁾ og Dievelen. Dog — da Loven 2 — 22 — 40 har forbudt⁴⁾, at der ikke maae ringes over Bonden i Dødsstunden, sørger dog den Døende sædvanlig for, at der maae ringes, naar hans Legeme skal begraves⁵⁾. Dog, hvad Ringningen angaaer, vil omsider, med Uvidenheden om Tingens Hensigt⁶⁾, Tingen selv forsvinde og den kan det gierne, thi endskiønt man vel indseer, at dette er især opfundet, for at give Tiden en mere høitideligtalende Tunge, saa udslettes dog Dødsklokkens Erindring ligesaa hastig hos det sandselige Menneske, som Fuglens Spor igiennem Luften. Med Ringningen forbindes undertiden Liigprædiken, hvorved det vigtigste for Almuen er Oplæsningen af den Afdødes Testament⁷⁾, ikke saadant et, som angaaer hans Efterladenskab, men hans Levnets-Løb, som forfattes af Degnene⁸⁾. Slutningen deraf er sædvanlig en Taksigelse til de Tilstædeværende, samt en Forsikkring i de Sørgendes Navn, at de igien vil aftiene deres⁹⁾ Artighed, men helst i glædeligere Tilfælde. Dog, denne Aftiening begynder strax, thi de gaae alle fra Kirken lige til Sørgehuset, for, som Bonden kalder det, at holde Atid¹⁰⁾ over den Døde, hvor man da trøster sig ved et overflødigt Maaltid¹¹⁾.

¹⁾ »Bondens Korsen og Mundsignen, naar Klokken lyder, er, som man i hundrede Tilfælde kan erfare, ikke Andagt, men vist nok Frygt for de derved foruroligede Dæmoner« (se 1ste Udg. S. 268, 2den Udg. S. 237, udeladt i denne Udg.). — ²⁾ se Alfred Lehman: Overtro og Trolddom I, S. 95. — ³⁾ (tysk) Spøgelse, jf. S. 147, N. 9. — ⁴⁾ Sammenblanding af: »har forbudt, at der maa« og »har befalet, at der ikke maa« (jf. S. 141, N. 9—10). — ⁵⁾ dette er tilladt i nævnte Paragraf af Kr. V's danske Lov, »men da ej heller længre end een Time i det højeste«; jf. Holbergs 291de Epistel (Bruun III, 347): »Forgangen Torsdag blev begravet en Mand, om hvis Salighed Almuen her i Nabo-laget ingen Tvivl bær, efterdi Sang-Klokkerne ginge for ham udi fulde 4re Timer, lige fra 2 til 6 Slet«. — ⁶⁾ nemlig at værne mod onde Aander (1ste Udg. Tingenes). — ⁷⁾ se Feilberg: Bondeliv I, 360, II, 115. Junge mener (J. U.), at det har Navn af det nye Testamente, hvori der findes saa meget biografisk. Feilberg sætter det i sin Jyske Ordbog i Forbindelse med testimonium Vidnesbyrd. — ⁸⁾ jf. Tang Kristensen: Det jydsk Almueliv IV, 91, Nr. 265. — ⁹⁾ o: de andres. — ¹⁰⁾ første Stavelse lang (J. O.); efter J.s Antagelse maaske Aftid, efter Molbechs Formening i hans Dialektlexikon, S. 19, Junges Fejlhøring af Ordet Artid, som det ellers skal hedde i Nord-sjælland, hvilket skal staa i Forbindelse med oldnordisk Artid og betyde Aarsmesse, den hvert Aar paa den hedengangnes Dødsdag afholdte Sjælemesse for hans Sjæls Frelse. — ¹¹⁾ sml. Feilberg, Skildring af Gravøllet i Dansk Bondeliv II, 120—125.

Da Bondens Legeme fra Ungdommen af er hærdet til at trodse de voldsomste Virkninger af alle Elementerne og han daglig kan indaande den friske Luft uden at betale Bompeng¹⁾ derfor, maae man ikke undre sig over, at han er frietaget fra mange moderne Febre. Af nedtrykkende Sygdomme kien-der derfor Bonden kun de gammeldags Febre²⁾, som Fyenboen kalder Kolden og Siellænderen den onde Ting³⁾, men i hvor ond den end er, veed han dog paa en lempelig Maade at skille sig af dermed eller at give den en anden Vending, nemlig ved hans almindelige Panacee⁴⁾ Brændeviin; dog, det forstaaer sig, ved saadanne Leiligheder lægger han en Tørv til Ilden, han forstærker den ved Peber. Af Peberkorn, som stødes, tages sædvanlig 27, undertiden færre, men altid et ulige Antal; thi i denne Henseende er Bonden ganske pythagorisk, ligesom de fleste Nationer⁵⁾ stedse have været det. Endog under Hønen maae lægges et ulige Antal Æg, ifald det skal lykkes. Hr. Wedel i hans skønne Bog om Landvæsenet⁶⁾ troer, at dette grunder sig paa meget naturlige Aarsager, da Æg-Samlingen ikke saa got kunde blive afrundet ved et lige Tal; men da Erfaring viser, at dette og er mueligt, og Hønen desuden ordner dem paa sin Viis og hun altid frembringer de fleste Kyllinger af sin selvvalgte forborgne Rede, endog uden Hielp af Pythagoræismen, har Bonden vel her hentet Viisdom fra samme Philosophie, som havde lært Tryllekonen hos Virgil sin Grundregel: *numero Deus impare gaudet*⁷⁾.

Af endemiske⁸⁾ Svagheder, (om jeg saa maae kalde dem), har jeg kun opdaget tvende, som desværre ere temmelig udbredte hos Bondestanden, men som ikke omhyggelig nok forekommes⁹⁾, da de just ikke hindre ham i hans daglige Forretninger. Den ene er Tunghørrelse¹⁰⁾, en Svaghed, som oftest

¹⁾ som Københavneren maatte gøre det, hvis han vilde køre Lysttur paa Landet. Efter Forordning af 15de Febr. 1786 (Schous Forordninger 9, S. 118) skulde der opsættes en Bom for hver Mil af de nye sjællandske Hovedlandeveje og betales Bompeng af alle kørende. Paa Kongevejen nærmest København er disse Bomme først blevet nedlagt fra 1ste April 1915. — ²⁾ 3die Udg.: den gammeldags Feber. — ³⁾ en ganske kort Skildring af denne nu saa sjældne Sygdom giver Junge S. 190 øv.; den onde, den slemme Ting, kaldes enhver feberagtig Sygdom. (J. O.). — ⁴⁾ Universalmiddel (jf. S. 178, N. 7). — ⁵⁾ hos Romerne og Grækerne gjaldt ligesom hos Pythagoræerne det ulige Tal for det bedre og lykkeligere (sml. Zeller: Die Philosophie der Griechen I, 321 og 451). Til de himmelske Guder blev der ofret et ulige, til de underjordiske et lige Antal Offerdyr hos Romerne. — ⁶⁾ se S. 124, N. 4. — ⁷⁾ Guden glæder sig ved det ulige Tal (Vergils Bucolica VIII, 75). Dette Digt vender J. hyppig tilbage til i sin Bog (se f. Eks. S. 197, N. 7). — ⁸⁾ Sygdom, der til enhver given Tid findes paa et Sted, i Modsætning til epidemiske Sygdomme, der raser paa et Sted til en Tid, men saa fuldstændig forsvinder. — ⁹⁾ hindres. — ¹⁰⁾ ogsaa 3die Udg.

findes hos Mandkiønnet og undertiden endog hos halvvoxne Dreng. Den har vel tildeels sin Oprindelse af de tykke Huer, med hvilke man forøger Blodets Fart til Hovedet, og disse ere desuden ligesom begede til Bondens Hoved¹⁾, undtagen i det Øieblik, naar han enten skal i Stads eller paa en Reise, da de saa ombyttes med de contrasterende²⁾ Hatte, der ikkun bedække hans Isse. Thi i hvor gierne end Bonden gider indpudet³⁾ sit Hoved, saa tillader Etiketten ham dog ikke under enhver Omstændighed at nyde dette Legemets *høieste* Gode. Han tør kun bruge enten Hue eller Hat, naar han er simpel Bonde; stiger han derimod enten i Værdighed eller han vil være sin Riigdom bekiendt⁴⁾, da gaaer han et Skridt videre. Jeg har derfor ofte hørt Bonden sige: den Mand er nu bleven saa riig, at han kan gaae baade med Hue og Hat, at sige den ene oven paa den anden. En Rettighed, der er ligesaa egen for Fogder, Udridere⁵⁾, Tingmænd og andre hos os distingverede⁶⁾ Personer, som tvende Hesterumper⁷⁾ for en Tyrkisk Bascha⁸⁾. Hvad forresten Huerne angaaer, som strax sættes paa Sløykiolsdrengens⁹⁾ Hoved, da mangler det ikke paa dem, som forestille Bonden Følgerne af dette naturstridige Forhold; men det er Moden, som har sat den paa, og det er ene den, som kan tage den af, dog først hos de sildigere Slægter; thi de gamle Bedstemødre kan faae den onde Ting¹⁰⁾ ved at see et nøgenhoved Barn, og de bede stedse, at Gud vil forlade de Mødre, som saaledes kan omgaaes de stakkels Børn. Maaskee kan og Tunghørelsen noget befordres ved de fugtige Jordhytter, hvori Bonden boer, thi naar jeg undtager Loftet, bestaaer hele Stuen af Leer, som i Henseende til Tørhed og Fugtighed staaer i nøie Forhold med Veiret. Ved Hielp af den gloende Ovn udvikles en kold Fugtighed af Jorden, som ved Loftet, der hviler paa Bondens Hoved¹¹⁾, forvandles til en svulmende Damp og i disse Skyer lever og

¹⁾ Jf. S. 154, N. 8, og S. 172 n.; Niels Blicher: Topografi over Vium, 108 f., fortæller, at endog under hele Gudstjenesten sidder Mandkiønnet med bedækket Hoved. —

²⁾ ganske og aldeles forskellige. — ³⁾ : har Lyst til at indpude, omgive sit Hoved med Puder. — ⁴⁾ Jf. S. 111 øv. — ⁵⁾ ridende Bud, som skal tilsige Bønderne at møde til Tjeneste paa Herregaarden. — ⁶⁾ fremragende, »udmærkede«. — ⁷⁾ i 3die Udgave: Hestehaler (Jf. Udg. Indl. S. 47). — ⁸⁾ 3die Udg. Pascha; Ærestitel til tyrkiske civile og militære Embedsmænd; der skelnes mellem Paschaerne af een, to, tre Hestehaler, de sidste er de fornemste. — ⁹⁾ af Sløjkjole, en vid og rummelig Dragt for Småbørn. —

¹⁰⁾ som lige ovenfor nævnt, altsaa Kolden. — ¹¹⁾ der er med andre Ord meget lavt til Loftet.

aander og sover han; og er dette maaskee Aarsagen, hvorfor Bonden selv¹⁾, som kan nyde dette Gode, hastig faaer et sygeligt Udseende, thi Fugtigheden er undertiden saa stor, at Loftet drypper. Men at den udvendige Luft ikke skal trække ind, da lader han omhyggelig alle Vinduer nagle og kline fast, og at den indvendige ikke skal trække ud, da vil han ikke, som den fyenske Bonde, vide af de der kaldte Caminer eller Vindovne at sige, af hvilke denne har Varme, i hvilke denne koger sin Mad og ved hvilke han tørrer sit Malt. Disse vilde være meget nyttige, endog til det immer aftagende Brændes Besparelse, thi det er her, som overalt de raae Mennesker, som fortære Skovene²⁾, og imedens de Lærde skrive inden for om at spare Brænde, arbeide disse uden for paa at ødelægge Brænde, i Følge den besynderlige Pøbel-Maxime: Verden skal jo ødelægges og lykkelig er den, som hjælper til med³⁾. Hvad Bonden angaaer, da lægger han Gierderiis, Tørv og Brænde i sin Bielægger, Brænde paa Skorstenen⁴⁾, uden endog at bruge de ildsparende Kiedelkroge⁵⁾, og Brænde paa det tredie Sted under sin farlige Træe-Kølle⁶⁾. Kiender han derimod Vindovne, da kunde ogsaa her Imaginationen⁷⁾ sætte Mennesket Briller paa Næsen, thi han saae og hørte Ilden og troede nu selv mere at føle dens Varme, ligesom man mindre tørster ved at høre Vandspringets behagelige Pladskan. Dog, dette veed Bonden nok, han fyrer derfor saaledes i Bilæggeren⁸⁾, at han kan see Ilden, at sige igiennem Jernet; thi han er og meget for at have noget for Øinene.

Den anden endemiske Sygdom er Udslæt; fordi ethvert Menneske paa Landet har i det mindste eengang havt det, troer man det er en sand Nødvendighed eengang at have det,

¹⁾ 3: Husbonden (J. N.). J. siger i sin Ordbog, at »Bonde« er et Hædersnavn for Gaardmændene; den samme Sprogbrug kender jeg fra min Hjemegn, Hellebæk, og fra Alaynderup, 1¼ Mil nordvest for Hillerød. Husmænd og Parcellister regner sig ikke selv for Bønder der. — ²⁾ se S. 148 fl. — ³⁾ Jf. andre daarlige Ordsprog, Udg. Indl. S. 38. — ⁴⁾ Maden kogtes dengang ved den aabne Ild paa Skorstenen, ikke som nu ved Ild i selve Komfuret. — ⁵⁾ 3: hvorved Kedelen kunde hejses højere op eller sænkes længere ned. Heller ikke i Østjylland brugtes Kedelkroge (Westenholtz 97—98). W. mener, at derved mere end den halve Part af Køkkenild kunde spares. Bondekonen bruger nemlig først Ilden, naar Tørvne paa Skorstenen var brændt til Gløder. — ⁶⁾ Maltovn af Træ; her tørres Kornet og bliver til Malt. — ⁷⁾ Indbildningen. — ⁸⁾ i Modsætning til vore Ovne, der er Vindovne, er Bilæggeren en i Skorstenen opmuret Ovn, som ingen Aabning har ind til Værelset, men hvor der fyres udefra Køkkenet. Bondepigerne fyrer nu i Bilæggeren, til den bliver rødglødende (Jf. S. 77). Se Fellberg: Bondeliv I, S. 49 f.; S. 52 er der et Billede af en saadan gammeldags Bilægger.

og man hindrer derfor ikke dette Onde, som kan udbrede sig til hele Byers Ungdom og undertiden til de ældre med. Denne ækle Sygdom, som saa meget befordres ved den fugtige Luft i Husene, ved Mangel af Reenlighed hos nogle og ved en overdreven lidenskabelig Attraa hos dem alle efter Flæsk og Afskye hos dem alle for Vegetabilier¹⁾, betager ofte Børnene deres sunde Ansigtsfarve og hindrer dem ikke sielden i deres Vext.

Da Bonden ellers ikke er udsat for nogen dræbende Sygdom, er det Skade, at de fortredelige Smaakopper skal henrive saa mange af disse Fædrenelandets ægte Børn og Staten saa gavnlige Mennesker. Det gaaer paa Landet, som andendets, næsten den tredie Deel af de uskyldige Smaae blive her et Bytte for Døden i deres første Leveaar²⁾, og paa de tilbageblevne tvende Dele og den øvrige lille Marionetverden³⁾ skal Morder-Engelen med sine Børnekopper kunne anrette saa sørgeligt et Nederlag eller i det mindste ofte efterlade sig saa sørgelige Spor⁴⁾, endnu — saa mange Aar efter at den smukke Lady Montague⁵⁾, som lærte at kiende saa mange store Hemmeligheder i Constantinopel, ogsaa lærte den at indpode Kopperne; et Middel, hvorved Engælænderne allerede i Süsmilchs⁶⁾ Tid, for 40 Aar siden, saaledes havde revet Døden dette morderiske Vaaben af Hænderne, at naar af et lige Antal Børn 25 maatte bukke under for de naturlige saakaldte gode og 50 for de onde Kopper, da døde ikkun een af de paasatte. Men hvilke Fremskridt maae denne Kunst ikke siden have gjort? og hvor mange virksomme og sunde Mennesker vilde ikke derved blive frelst? Dog — for hvem skriver jeg dette? Staten kan ikke befale Bonden denne Indpodning, thi det vilde være det voldsomste Indgreb i den faderlige og moderlige Ømhed; Forældrene maae dog i dette Stykke have Frie-

¹⁾ Grøntsager, Planteføde (jf. S. 64, N. 6). — ²⁾ Jf. J.s statistiske Meddelelse S. 85 n. — ³⁾ Dukkeverden, om Smaabørnene over 1 Aar. — ⁴⁾ gennem Koppearrene. — ⁵⁾ (1689–1762). Som Gesandtskabsfrue i Tyrkiet lærte hun 1717 i Adrianopel (ikke Konstantinopel) at indpode Kopper. (Letters of Lady Montague 1. April 1717, Luxdorph II, S. 55, Nr. 1229). Det var ikke den nuværende ret ufarlige Koppelndpodning, Lady Montague havde opdaget, den blev først med Held iværksat af den engelske Læge Jenner 1796, men Junge, som skriver sin Bog blot 2 Aar senere, kender naturligvis ikke noget til dette nyeste nyt paa Lægekunstens Omraade. Hvad Lady M. havde lagt Mærke til i Adrianopel, var det, at hvis man indpodede Børnene de ret godartede Tilfælde af Smaakopper, var de senere uimodtagelige for denne Sygdom, selv naar den var ondartet. — ⁶⁾ se S. 85, N. 1; Süsmilch døde 1767.

hed over dem, som ere deres sødeste Glæde og som engang skal være deres sildige Alderdoms Stytter¹⁾, saa længe end ikke den viseste Læge kan fuldkommen forvisse enhver om sit Barns Liv eller Helbred, men ikkun forsikre, at Børnene ved Inoculationen²⁾ staae mere end 25 gange mindre Fare end ellers. Og de, som Bonden maaskee helst vilde høre, deres Præster, kan ikke gjøre andet end at anbefale den, men ikke med Eftertryk opmuntre Bonden dertil, thi hvad? om af 60 Børn de 59 bleve reddede fra Døden eller Lemlæstelse og netop den, hvis Inoculation de havde fremskyndet, skulde blive et Offer enten for den første eller sidste³⁾, hvilken ufor-glemmelig Bebreidelse vilde Præsten ikke derved paadrage sig? og naar skal vel Bonden af sig selv gjøre dette Skridt, da han hænger saa urokkelig fast ved sine gamle Forfædres stoiske Fatalismus⁴⁾, som i saadanne Tilfælde lader sig saa meget mindre igiendrive, som det, hvad der er giort, ikke mere kan blive ugiort. Mister Bonden derfor sine Børn, da skulde det saa være, bærer den ugifte Frugt imod sin Villie, da skulde og dette saa være, kommer hun mere end eengang, siger hun strax: Jeg skal have mine Børn ved hvem jeg saa faaer dem, og dem, jeg har faaet, behøver jeg ikke at faae⁵⁾. Man maae derfor heri lade⁶⁾ Bonden en sørgelig Frihed og Bonden vil, til Skade for Fædrenelandet, først sildig betiene sig af et Middel⁷⁾, som Forsynet, da det bekiendtgjorde os det, kan synes at have giort til Pligt for os.

Bonden bruger helst topiske⁸⁾ og som oftest meget stærke Lægemedler, og hvad maaskee ikke een iblandt hundrede kunde udholde, det befinder han sig vel ved. Mod Tung-hørelse kom for noget siden en aldrende Mand saa stor en Klump Kampfer i Øret, som han vel kunde rumme deri, stoppede for det, og hører nu ret godt. Nogle gyde et lidet Stob⁹⁾ Enebær-Olie i Øret. Er saadant utilstrækkeligt, da iler man til Overtroen; man haaber, at erholde ved ubekiendte Aarsager, hvad man ikke kan opnaae ved bekiendte. I dette

¹⁾ 3die Udg. -støtter. — ²⁾ Indpodningen (af Kopper). — ³⁾ Døden eller Lemlæstelsen. — ⁴⁾ Fatalisme er Troen paa en forudbestemt uundgaaelig Skæbne. Muhamedanerne er som bekendt Fatalister, og Stoikerne (jf. S. 87, N. 5) var det ogsaa: »Hvad der i Følge Verdensplanen skulde ske, vilde ogsaa ske, ligegyldigt om Mennesket ønskede det eller ikke«. Se den smukke Skildring af Almuens Skæbnetro i Feilberg: Dansk Bondeliv I, 347—354 (jf. Udg. Indl. S. 29 og S. 30, N. 2). — ⁵⁾ underforstaaet: i Fremtiden. — ⁶⁾ overlade, give. — ⁷⁾ Koppeindpodningen; jf. N. Blicher: Vium, S. 216 f.; han fortæller, hvorledes det lykkedes ham at betage Bønderne deres Fordom mod Inoculationen. — ⁸⁾ udvendige. — ⁹⁾ gammeldags Bæger, Krus.

Tilfælde skal Kirkeblye¹⁾ være særdeles godt. Dette er tildeels Aarsagen, hvorfor man altid seer det nederste af Blyetaget paa Vaabenhusene saa forhakket, og Virkningen maae og være stor, thi, sagde engang Bonden, jeg har altid gaaet med Ringe af almindeligt Blye i mine Ører, men Kirkeblyet det var mig for stærkt. Saa mægtig er Fordommens Herredømme over Indbildningen og dennes²⁾ over Fornuften. Man fortalte mig om hiin Febricitant³⁾, at Kuldens Paroxysme⁴⁾ var saa heftig, at endskiønt man gav ham en Søbe saa heed, at den kogte i Skeen og det var saa varmt i Veiret, at Ravnene gabede, hialp det dog ikke. En haardnakket trediedags Feber forsøgte en endnu levende Kone, efter Gotfolks Raad, at fordrive ved et Par stødte Smørurter⁵⁾, som bleve lagte paa Pulsstedet ved den høire Haand; disse gyldenbladede Blomster, som have noget ædende hos sig, trak hastig en Vable, som foraarsagede en ulidelig Svie og udartede til et Slags Flod. Feberen forlod hende, men hun føler Svaghed i Legemet og et Slags Lamhed i Armen. Vatersoten helbreder Bonden ved en god Dosis udpresset Saft af Hyldetræets friske Rødder⁶⁾. Dette Middel foraarsager heftig Laxeren⁷⁾, undertiden tillige Vomeren⁸⁾ og driver Urinen stærkt. Jeg har selv længe kiendt en Mand, som dermed curerede sig og som for kort Tid siden døde af Alderdom. I Mangel af Apothekersager raadede og Th. Bartholin⁹⁾ Bønderne omkring ved Hagested at drikke en Decoct¹⁰⁾ af spæde Hyldeblade i dette Tilfælde, og Mangelen veiledede ham til et Middel, hvoraf han stedse betiente sig. Jeg har og kiendt den, som har fordrevet Vatersoten ved et Decoct af got Øll og Bukkeblade¹¹⁾. Til tre Potter af Øllet tages eet Pund tørrede Bukkeblade, som blive kogte under lukt Laag. Af denne bittre Vædske indtog Patienten tre Gange om Dagen en god Dosis og hver Gang, (det forstaaer sig), en Sup af Brændeviin, hvorpaa var sat den friske Rod af Loestilken¹²⁾, og Vandet

¹⁾ Jf. Thiele: Overtrolske Meninger, Nr. 436; Kirkebly som Middel mod Gigt. —

²⁾ 1ste og 3die Udg. denne. — ³⁾ ∴: (Kold)feberpatient. — ⁴⁾ forstærket Udbrud af en Sygdom (især Feber). Kuldens P. ∴: Kuldegysningen. — ⁵⁾ Engkabeleje. — ⁶⁾ Et Decoct af Hyldens Rødder bruges her mod Vandsoten, og den driver Vædskerne ud af lillesaa mange Veje, som Legemet saa at sige har Aabninger. (Olufsens oekon. Annaler VI, S. 355; sml. Udg. Indl. S. 12 n.). — ⁷⁾ Afføring. — ⁸⁾ Opkastning. — ⁹⁾ berømt dansk Læge og Videnskabsmand (1616—1680), jf. S. 134, N. 4. Hagestedgaard paa Tude Næs ved Holbæk var hans Herresæde. — ¹⁰⁾ Afkog. — ¹¹⁾ bedre kendt under Navnet Caprifoller. — ¹²⁾ en fra Sydeuropa stammende Skærmpilante (af Fenikelgruppen), der ofte fandtes i Bøndernes Haver (Halosclia Scoticum). Se Mentz og Ostenfeld: Billeder af Nordens Flora I, Tavle 253.

svedede ud af Neder-Extremiteterne¹⁾. Tager Udslættet for meget til, da bruges enten Gniden med simpelt Leer, eller og Salver; og endskiøndt Landmanden tager sig nøie i Agt for, hverken at bringe sin dyriske Oeconomie²⁾ i Orden eller Uorden ved rensende Midler³⁾, er dog Naturen desuagtet enten saa god eller saa stærk, at den stedse kan gjøre den tilbageslagne Fiende Modstand.

Men! endnu et Sygdomstilfælde, som ikke er saa usædvanligt her paa Landet, og dette foraarsages af — Hvirvelvind. Denne kan indtræffe saavel om Vinteren som i det blideste Sommerveir, og naar den om Efteraaret slaaer ned i Skoven, kan den hvirvle de tørre Løv op til en utroelig Høide; men for Mennesket ere Følgerne deraf uudslettelige. Hvo som omarmes⁴⁾ af denne Luft-Scylla⁵⁾, falder pludselig ned som ved apoplectiske Svagheder og naar Mennesket omsider opvaagner, da omendskiøndt noget af det Onde kan hæves, bærer det dog bestandig Virkningerne deraf i en eller anden af dets Lemmers Lamhed. Saaledes saae jeg nyelig een, hvis venstre Haand var næsten henvisnet, man finder andre, som ere hentagne⁶⁾ i den ene Side, nogle som blive stedse fortumlede i Hovedet⁷⁾. Er denne Vind et Slags Typho⁸⁾, eller, som det maatte synes, et Slags Prester⁹⁾, besvangret med electricke Dampe, eller overhovedet, hvad er Hvirvelvind? I Jordens Vise! hvo vil her kunne fuldkommen hæve os Naturens Slør? og hvad er Mennesket? ikkun en Vind farer over det¹⁰⁾, og det er enten ikke mere, eller det er kun halv, hvad det før var.

Hvor meget end Landets vise Regiering har sørget for dets talrige og arbejdende Børns Vel og Sundhed, ved overalt at udsende iblandt dem visse Districtslæger, hvoriblandt man tæller saa mange værdige Mænd, saa er dog Bonden paa mange Steder meget uvillig til at raadføre sig med dem. De ere jo ikke af hans eget Folkefærd¹¹⁾, dette svækker strax hans Tillid til disse Æsculapii¹²⁾ ægte Sønner; og hvorfor kan

¹⁾ Benene. — ²⁾ sin legemlige Sundhedstilstand (jf. S. 69, N. 9). — ³⁾ han bruger jo helst udvortes, topiske Lægemedler. — ⁴⁾ (Tyskhed) omfavnes, gribes. — ⁵⁾ Luft-Hvirvel; Scylla, Uhyre, der greb de forbisjellende Sømænd. (Odysseen, 12, V. 85 ff.). Charybdis, en Malstrøm paa den anden Side af det smalle Stræde mellem Sicilien og Calabrien. Komme fra Scylla i Charybdis's: fra Asken i Ilden. — ⁶⁾ ramte. — ⁷⁾ er den Sygdom, J. her beskriver, Folketroens Elverskud? — ⁸⁾ bedre kendt under Betegnelsen Cyklon. — ⁹⁾ Prester(!) saaledes ogsaa i 3die Udg., efter al Sandsynlighed en Trykfejl, jeg gætter paa Puster (Flertal af Pust). J.s Haandskrift er ret utydelig. — ¹⁰⁾ jf. Davids Salme 103, 16. — ¹¹⁾ jf. S. 102 f., især S. 105. — ¹²⁾ Æsculap er hos Romerne Lægekunstens Gud; Æsculapii Sønner's: Lægerne.

Bonden ikke ligesaavel, som hiin preussiske Konge¹⁾, troe, at Doctorne slaae alle Folk ihjel? en Fordom, som han ofte vilde see bestyrket, dersom hans Natur ikke var desto bedre²⁾ og hines Erfaring ikke desto større, da Patienterne undertiden ere halv ihjelslagne ved Huuskure, inden Lægen hentes; han frygter og for, at han skal betale Lægemedlerne, da han veed, at denne sunde Spise er endog, hele Naturens Frugtbarhed uagtet³⁾, meget dyr; heller ikke stemmer disse erfarne Mænds Helbredelsesmaade overeens med Bondens Ønsker, da han gjerne vil have det onde ligesaa hastig fordrevet, som det er paakommet. Bonden gaaer derfor kun langsom til den kyn-dige Læge, han forsøger først alle de Huusraad, som han kan opspørge fra tredie og fjerde Haand, og han giver paa denne Maade de Lidende til Priis for enhver, ligesom Egypterne og Babylonierne, der fremlagte deres Syge paa Torvene, for at faae Raad af de Forbigaaende⁴⁾; virke disse ikke, da nærmer han sig endnu i Forveien⁵⁾ til — Overtroen: dette mageløse Uhyre, som fremstod i Østerlandenes hede Ørkener, og som igiennem saa mange Aarhundrede er tilbedet af alle Vankundighedens Børn, som boe paa den hele Jordens Kreds; dette tihornede Dyr, som ene kunde undertvinge de stridbare Græker og Romere⁶⁾. Ligesom Nattens Fugle, fordi deres svage Øine ikke kan fordrage Lysets blide Straaler, søge Skiul i Mørkhedens Vraaer, saaledes har og Overtroen opslaget sin Throne i Vankundigheds Hytte, hvor den endnu behersker Mængden med sit tunge Jernscepter. Lægekunsten var, imedens Nationerne endnu stode paa det nederste Cultur-Trin, ikke Videnskab, men Overtroe; den var, saa at sige, en Deel af de Gamles Religion. Enhver Sygdom var et Lunestød af den haarde Skiebne, den maatte altsaa formildes ved en Guddom; men hvo kunde bedre udvirke dette end Gudernes Fortroelige: Præsterne, Philosopherne, og hvormed kunde de bedre bevirke dette, end ved Besværelser⁷⁾, Bønner, Offere og Ceremo-

¹⁾ Frederik d. 2den. Han skal engang have sagt til sin Livlæge: »Tag Bladet fra Munden, Doktor. Hvormange Mennesker har De dræbt i Deres Liv?« »Deres Majestæt«, svarede Lægen, »næsten 300,000 mindre end Deres Majestæt«. (Guérard: Dictionnaire d' Anecdotes II, 79). — ²⁾ saa meget bedre. — ³⁾ jf. S. 66, N. 8. — ⁴⁾ se (angaaende Babylonierne) Herodot I, Kap. 197. — ⁵⁾ før han egentlig har opspurgt alle Huusraad. — ⁶⁾ i samme Skure fortsætter nu Junge en hel Side igennem, — Avner, men ikke Kærner; derfor udeladt. — ⁷⁾ 3die Udg. har (jf. Udg. Indl. Side 47) den nuværende Form Besværelser; at sværge udtaltes i ældre Tid at svære, »g« stammer fra Skriftsproget. (Dahlerup: Det danske Sprogs Historie, S. 94).

nier? Man har ogsaa endnu, men desværre kuns i Landskrone, en metempsychoseret¹⁾ Merlin²⁾, til hvilken den raae Hob fra disse Egne gjør hyppige Vallfarter; han kaldes fortrinlig den kloge Mand, for to lumpne Rigsdalere helbreder han de ulægeligste Sygdomme, bilægger Slagsmaal imellem Mand og Kone, giver Orakelsvar ligesom Butlers Sidrophel³⁾; efter hans Vink maae de Afdødes Aander spadserere frem, ligesom for Madamen i Endor⁴⁾, han taler med dem ligesaa fortroelig, som hans Landsmand Swedenborg⁵⁾, og for enhver nysgjerrig Kierling hæver han det Dække, som skiuler Fremtidens Mørke for hendes videlystne Øie; overhovedet, denne Mand er ligesaa navnkundig her, som fordum Jørgen Korseberg⁶⁾ og Mads Veierup i Fyen med deres Cyprianusser. Hvo som ikke kan paatage sig saa lang en Pillegrimsreise⁷⁾, maae lade sig, ligesom Cardinal Richelieu⁸⁾, nøie med en eller anden *klog Kone*, hvorpaa der aldrig i noget Sogn er Mangel; thi hvorfor skulde endnu saadanne erfarne Matroner med deres glatte Falskhed og foldede List⁹⁾ svække den Tillid, som den stærkere Deel af Menneskeheden igiennem saa lang en Række af Aarhundreder har sat til dem. De svage Mandinder vidste i enhver Tidsalder og i enhver Levealder at seire over Mandens Styrke. I deres Rosenaar brugte de ingen laante Vaaben, blot de, hvormed Naturen havde udrustet dem, vare uovervindelige nok, men endog i deres Lives¹⁰⁾ Vinter, naar de ikkun bære sørgelige Rudera¹¹⁾ af deres Ungdoms Ynde, da vide de endnu kunstig at smedde de Kieder, hvormed de kan lænke¹²⁾ den Stærkere hvorhen de vil. Saaledes har det været hos alle Folkeslægter, det er og saaledes hos Bonden *en mignature*¹³⁾.

¹⁾ (græsk) »sjælevandrende«; Tilhænger af Sjælevandnings-Hypotesen; hvis Junge havde levet nu, havde han rimeligvis sagt »spiritistisk«. — ²⁾ en Troldmand i de britiske Oldsagn, Kong Arthurs Ledsager. — ³⁾ Sidrophel, en Troldmand, en af Hovedpersonerne i Butlers Hudibras (se S. 92, N. 4). — ⁴⁾ hun manede som bekendt Samuel frem for Saul Natten før hans Fald (1ste Samuels Bog, Kap. 28). — ⁵⁾ berømt svensk Mystiker og Naturforsker (1688—1772); se Alfred Lehman: Overtro og Trolddom III, 12—23, navnl. S. 16). — ⁶⁾ Jørgen Korseberg (1704—1789) (og formodentlig ogsaa Mads Velerup), var en dygtig, fremragende Bonde fra Broby Sogn paa Fyn, et Særsyn mellem sin Tids forkuede og uvidende Bønder, som selvfølgelig mente, at hans Fremgang skyldtes den onde og Cyprianus. — ⁷⁾ som til Landskrona i Skaane. — ⁸⁾ denne berømte franske Statsmand (1585—1642) »troede paa Hexer«. (Citat af »Om Manglerne i Oplysningsvæsenet 1816, S. 262). — ⁹⁾ Ordspil; i Modsetning til glat Falskhed. — ¹⁰⁾ 3die Udg. Livets. — ¹¹⁾ Ruiner, Rester. — ¹²⁾ (tysk) lede, styre, føre; ikke, som man kunde tro, det danske Ord lænke, fængsle (jf. S. 178, N. 3). — ¹³⁾ (fransk) i formindsket Maalestok.

Ligesom en slebner Mandinde¹⁾ kan i sin Ungdom gjøre sig elsket af Bonden, saaledes kan hun i sin Alderdom gjøre sig frygtet af ham. Den uoplyste Mængde troer derfor, at enhver gammel Kone kan hexe, ja dette troe endog Grønlænderne²⁾. Er nogen især bekjendt for disse overordentlige Gaver, da hentes hun baade til Folk og Fæe. I visse Tilfælde og³⁾ hos voxne Folk virker denne Qvindelæsning ligesaavel for Helbredelse, som Pater Gaszners⁴⁾ Besværelser⁵⁾ forðum, ventelig fordi den Lidendes heftige Imagination kommer denne Uting til Hielp. Jeg saae for et Aars Tid siden en Dreng, hvis høire Haand var overordentlig opsvolmet, som det syntes af en forsømt Forstrækkelse, man sagde, det var paakommet ham sovende i Skoven, men jeg kunde ikke overtale Faderen til at søge en Læge, thi han havde allerede været hos to kloge Koner med ham, og ikke eengang de havde kunnet hielpe ham. Her tager en klog Kone undertiden vort Smør af Kiernen, men, kan troe, en klogere Kone maae give os det igien, saaledes veed vi at knibe Dievle ved Beelsebub⁶⁾. Oprindelsen til denne fordomsfulde Frygt og Høiagtelse for den nedbøiede og bekrykkede Deel af Qvindekjønnen, maae søges i det Tidsrum, da Nationerne endnu stode neden for al Cultur. Hos Germanerne som hos flere var det og i Grunden den vilde Stolthed⁷⁾, som veltede al Omsorgen for Huus og Hiem, Mark og Fæe paa den qvindelige Svaghed; men just dette øvede Fruentimmernes Forstand, og gav dem, som Saxo saa skønt siger: *primam physiculandi solertiam*⁸⁾, de lærte derved at blive opmærksomme paa Aarsag og Virkning. Hustruernes Erfaring blev dem da i en raae Alder en Fordeel over Mændenes Uvidenhed og den blev i de kraftesløse Aar tillige en Værge for hine og en Skræk for disse. Hvad Læsningen angaaer, da maae den vel udledes af de berygtede Runer; ligesom den

¹⁾ Jf. S. 136, N. 4. — ²⁾ Paul Egede: Efterretninger om Grønland 1788, S. 171. — ³⁾ «og» har her som flere Steder Betydningen «endog» eller «ogsaa», ikke den sædvanlige Betydning. — ⁴⁾ berygtet østrigsk Djævlbesværgelse og Aandemaner (1727–1779), jf. 1ste Udg. S. 158. — ⁵⁾ Besværelser. — ⁶⁾ en af Jøderne brugt Benævnelse om Satan som Dæmonernes Øverste; knibe Dievle ved B. : fange Ræv ved Ræv. — ⁷⁾ Hovmodet hos Mændene, der holdt sig for gode til Arbejde ved Huset. J. sigter til Tacitus Germania, Kap. 15: «Mens de er des mindre virksomme, jo mere tapre og krigslystne de er, og overlade det til Kvinderne, de gamle Mænd og de svageste af Husstanden at passe Huset og Hjemmet og Agrene — bestiller de selv ingenting — en forunderlig Selvmødsigelse i deres Natur» (Jf. S. 78, N. 7). — ⁸⁾ J. tror, at det betyder «den første Indsigt i Naturvidenskabernes». J. Olrik oversætter det samme Udtryk saaledes: «være de første, der ejede Spaadoms gave». (Saksis Danesaga I, S. 40). Det er dog ikke om Kvinderne, men om Aserne, at dette siges.

gamle Verden tiltroede de fleste af dem, som havde opfundet Bogstavskriften, noget guddommeligt, saaledes tillagde og det gamle Norden sin Odin, som var Runeskriftens Opfinder, saa stor en Troldoms-Magt, at han ved disse og hans Trylle-Vers kunde fremkalde Døde¹⁾. Hvo som altsaa kiendte disse og Gudernes hellige Sprog, Poesien, fik og derved Gudernes Kraft, og de bleve siden de bekiendte Alruner²⁾. Af dette Slags var hiin Haardgreb³⁾ (Saxo), som tvang en Død til at tale, ved at lægge Runer, indgravne paa Træe, under hans Tunge. Men hvor meget lettere maatte disse kloge Folk ikke ved den⁴⁾ kunde i det mindste helbrede Sygdomme⁵⁾? Saaledes har jeg selv i min første Ungdom seet et Slags Runer, blandede med Kors og en Dosis Christendom, malede med Kridt paa Vinduesskodder og Dørre i Skipperbyen Stige ved Odense Fiord, for at bortjage Feber-Dæmonen⁶⁾. Denne Læsning synes blot at være bleven modificeret⁷⁾ i Catholicismens Epoche⁸⁾, thi jeg anseer det som en Levning af Hedenskabet, at Almuen tvang de danske Munke til, som Pontoppidan siger⁹⁾, at holde Messe over syge Kiøer og Heste, siden efter er denne Læsning igien gaaet over til sin forrige Reenhed, saa den nu atter anbeløes vor Tids Alruner. Dog maae disse Besværerinder nøie iagttage, ikke at foreskrive os nogen vis Betaling¹⁰⁾, thi da er Konsten uden Virkning. Det samme skeer og, dersom de lære andre deres Trylleformularer, thi da gaaer Kraften i samme Øieblik over fra Mesteren til Disciplen. Dette veed enhver Bonde, og hvo, som ikke vil troe ham, naar han forsikkrer det, maae dog tro den lærde Augustinus¹¹⁾, som bekræfter det samme.

Denne af alle Læsninger meest nyttige Læsning er og brugelig, naar nogen faaer, som det heder, Edder i en eller anden Lem¹²⁾, hvilket ofte kan indtræffe enten af indvortes eller udvortes Aarsager, i hvilket sidste Tilfælde intet er kraftigere, end at holde den saarede Deel i et Jordbad, helst af Mose-

¹⁾ se Ynglingesaga, Kap. 7; Suhm: Om Odin, S. 107. — ²⁾ kloge Koner, hos de gamle Tyskere vise, tryllekyndige Kvinder. — ³⁾ se J. Olriks Sakseoversættelse I, S. 44. Haardgreb var en Jættekvinde, men ingenlunde en Al rune. — ⁴⁾ 3: Læsningen; eller Trykfejl for dem, 3: Runerne. — ⁵⁾ naar man i gamle Dage kunde opvække døde. — ⁶⁾ se Udg. Indl. S. 12. — ⁷⁾ ændret, læmpet. — ⁸⁾ Tidsalder. — ⁹⁾ Jeg har ikke kunnet finde det paagældende Sted hos Erik Pontoppidan, ikke engang i hans everriculum (jf. Udg. Indl. S. 51). — ¹⁰⁾ bestemt Betaling. — ¹¹⁾ den romerske Kirkes største og berømteste Kirkelærer (353—430). — ¹²⁾ nu Intelkøn, dengang (som oprindelig) Fælleskøn. 3die Udg. et eller anden.

dynd; men i hvor simpelt end dette Middel er, løber man dog heller til de tryllende Væsener, at de, som man siger, skal dølge Edderen. Den Lidende befales da at see stivt og taus paa den Besværende¹⁾, og her bruges og misbruges adskillige Korsbetegnelser, men især det Sprog af den hellige Skrift, som findes hos Marc. 16, 17, 18²⁾, og Acten sluttet blandt andet med et Plasters Paalæg. Men desuagtet har jeg dog kiendt adskillige, paa hvilke man har bortraisonneret og bortplastereret hele Fingre, og dog skrække disse Spor ikke den Lidende; thi man kiender og dem, som hellig have forsikkret, at Smerten endnu under Læsningen ganske og aldeles har ophørt.

Naar nogen er bleven saaret enten af en Øxe eller en Lee, da kiender og Bonden i enhver Egn dem, som ved det blotte Syn kan hele dette. Er han saa lykkelig at faae en af disse Øiendoktere til at see ind i Saaret førend nogen anden, da er dette »at de blot begloede, skjønt intet forstode«³⁾ ligesaa tilstrækkeligt til at læge Saaret, som Kiempen Visins Øjekast til at døde Sværd⁴⁾. Disse maae da have et got Øie, thi der gives og Øienmordere. Plinius den ældre⁵⁾ nævner allerede hele saadanne Familier i Afrika, hvis Syn var ligesaa dræbende som Rangleslangens⁶⁾, og hvis Roes var ligesaa giftig for Træer og smaae Børn, som Meeldugs-Insekterne for Planter. Og hvo tør nægte enten Plinius eller Bonden dette? hvor mange have ikke erfaret, om de vilde sige det, at Øine kan saare og det undertiden meget dybt? men de tie alle med Skaden, og det undertiden saa længe, at den tilsidst bliver gammel, ventelig fordi dette Saar er det eneste, som ingen bekymrer sig om at faae lægt⁷⁾. Og at visse Folkes Tunge er dræbende, det er jo og unægteligt, men da den ikke kan

¹⁾ 3die Udg. den Besværgende. — ²⁾ Marcus, Kap. 16. Vers 17—18: Og disse Tegn skal følge dem, som tror. I mit Navn skal de drive onde Aander ud, de skal tale med Tunger, de skal tage Slanger i Hænderne, og om de drikker noget giftigt, skal det ikke skade dem; paa syge skal de lægge Hænderne, og de skal blive helbredede.

— ³⁾ Citat af 1ste Vers af P. A. Heibergs Indtogsvise (»Ordner hænger man paa Idioter«) 1790. (P. A. Heiberg: Udvalgte Skrifter, S. 578). Der staar egentlig: »Alle begloede, faa kun forstode Digterens [Præms Festsplil] Fingal og Frode«.

— ⁴⁾ se Olriks Saksøversætt. I, 304, jf. II, 93. Starkad dræbte ham med List, han omgav sit Sværd med en tynd Hud, saa Jætten af Visin ikke kunde se det og derfor ikke kunde døde det. — ⁵⁾ født Aar 23, død ved Vesuv's Udbrud Aar 79 (jf. S. 71, N. 5). J. hentyder til hans historia naturalis, VII Bog, 2det Kapittel, 16. — ⁶⁾ Klapperslangen; den fortryller med sit Blik Fugle, saa de falder ned og kan fanges af den uden Besvær. J. bemærker i en Note: »Ilfald det ikke er dens Aande«. — ⁷⁾ sml. Udg. Indl. S. 26, N. 2.

bide paa Bønder¹⁾, troe de det dog om andre Ting. Almuesmanden kan derfor ligesaalet endnu, som i Dr. Niels Hemmings Tid²⁾, taale at nogen roser enten hans Heste eller Lam eller andre levende Ting; han nedsætter derfor altid til det maadelige, hvad andre have ophøiet. Dog, der gaves og til alle Tider gode Tunger; saaledes kunde allerede den bereiste Ulysses³⁾ ved sin blotte Tale helbrede blødende Saar, men formodentlig Hiertets.

For ellers stedse at være paa Færde imod saadanne misundelige Øine og andet Dievelskab, betiener Bonden sig af et Huusraad, hvormed alle de Græske og Romerske Damer forstum vidste saa got at holde alle Anfægtelser tre Skridt fra Livet, han — spytter; egentlig skulde dette skee tre Gange⁴⁾, men da Præservativet⁵⁾ saa ofte maae bruges, at Kilden undertiden bliver tør, lader han det sædvanlig beroe ved at spytte engang saavel paa Hesterumpen, naar den nedløses, som paa ethvert Foder, som rækkes Qvæget.

Da engang saadant et misundeligt Øie havde fremlokket Vand i en Tørvegrav paa en ubeleilig Tid, vidste man i en snever Vending intet paalideligere Middel til at hemme dets Udbrud, end at kaste Salt over Stedet, og een af Graverne holdt ved denne Leilighed ligesaa dyb en Tale⁶⁾, som Tømmer-svendens er høi, naar han bekrandser Huset.

Men — for igjen at komme tilbage, ligesom Lægekonsten er af et meget vidtløftigt Omfang og det er en Sandhed, hvad Poeten siger: *non omnia possumus omnes*⁷⁾, og man ligesaa vel indseer dette paa Landet, som i de høilærde Kiøbstæder, saa

¹⁾ de lader sig jo (i Følge S. 105) ikke sige af nogen Fremmed, men tror, at den fremmedes Ros er skadelig. — ²⁾ i det 16de Aarh.; se Niels Hemmingsens (1513 — 1600) Admonitio 1575 (jf. Udg. Indl. S. 51) Blad K 7: »Ogsaa hos os er der dem, som ikke taaler, at deres Heste og Hunde roses ret rigeligt, især af dem, hvis Venskab er tvivlsomt. De tror, det er et daarligt Varsel«. (Se desuden Fellberg: Jydsk Ordbog, rose, 2, og Nyrup: Navnets Magt (jf. S. 88, N. 6), S. 200). — ³⁾ 3: Odysseus; Junges Kilde er Plinius XXVIII, 2, 21. Homer har sagt, at Ulysses har stillet det fremstrømmende Blod paa en saaret Hofte ved sin (Trylle)sang (jf. Odysseen 19, 455 f.); man forstaar saa Junges Viltighed: »formodentlig Hjertets»; der var jo ikke faa Kvinder (Circe f. Eks., jf. S. 160, N. 4), der var forelsket i den vidt vandrende Odysseus. — ⁴⁾ J. henviser (J. U.) til Theocrits Idyller VI, 1, V. 39—40 (jf. S. 144, N. 2), hvor Hyrden Dametas siger: »For at jeg ikke skulde blive forhekset, spyttede jeg tre Gange i min Brystfold (jf. Plinius: historia naturalis XXVIII, Kap. 4). — ⁵⁾ forebyggende Middel. — ⁶⁾ han taler fra Bunden af Tørvegraven. — ⁷⁾ vi formaar ikke alle alt. (Citat af Vergils Bucolica 8, Vers 63, samme Digt, som er citeret S. 185, N. 7); (jf. Arlaud: Bevingede Ord, S. 73), man henvender sig ikke til den samme kloge Kone med alle Sygdomstilfælde.

veed man og i ethvert Sygdomstilfælde, hvilken Doctor man sikkerst kan anbetroe sig til. Er det et Barn, som lider, eller er noget hos os Ældre kommet i Ulave *in regione hypogastrica*¹⁾, eller plages vi af en Maveaand, af det Slags, hvorom Hippocrates²⁾ taler, som i gamle Dage kunde spaae, men som i disse oplyste Tider kun kan knurre, det vil sige, ere vi, ligesom Keiser Theodor Lascaris³⁾, blevne forgiorte, da maae Natmandens Kone i F . . . i Færd med Aanden. Ja! det laae stedse til Folk af dette Slags at gjøre Mirakelkure; men her finder man en sand Medea⁴⁾, som i sin Gryde kunde omkaage, jeg troer endog gamle Koner saaledes, at de gierne kunde dandse med. Hvo som vil tage Deel i denne Hygæas⁵⁾ Mysterier, faaer en Aperiens⁶⁾ af en hvid Drik, som blandes i et afpillet Menneskehoved. Naar Pharmaceutrisken⁷⁾ har bekorset Skaalen med den helbredende Vædske, holder hun den selv til den Syges Mund, *labra movet metuens audiri*⁸⁾. Zittrende, som Bryllups-Fiolens Strænge, rystes den Lidendes Nerver ved Sibyllens hellige Lyd, som en elektrisk Straale farer denne ned med en kold Gysen igiennem enhver Aare og med bævende Læber drikker den panisk bestyrtsede⁹⁾ Patient af Dødelighedens levende Sindbillede¹⁰⁾ Bedøvelse, ofte Sundhed, men altid lyse Udsigter til Haabet.

Dog — kan man undre sig over, at der endnu gives Mennesker, som løbe efter Daarlighed? man har endog langt hen i Christendommens Epoche kiendt de Dage, da hele Europa bissede i et Slags Religions-Hede tit Jerusalem for Ting, som vare af mindre Betydenhed end Sundheden, og da ingen var klog uden den hellige Fader i Rom, som blev hiemme, for at besøge Europas Huusvæsen¹¹⁾. Men — behøver man vel at hente Exempler fra saa langt bortliggende Tider? man kan vel dog af Hovedstadens Mængde fordre, at den maae være

¹⁾ (Latin) i Maveregionen. — ²⁾ se S. 130, N. 7. J. sigter maaske til hans Prognosticon, Kap. 15. — ³⁾ Kejser i Byzants (1254—58), som led dels under epileptiske Anfald, dels under den Indbildning at være blevet forhekset. (Allgemeine Geschichte II, 7, 414). — ⁴⁾ Jasons (med det gyldne Skind) Elskede, der efter Sagnet foryngede sin Fader ved at koge ham om; da Pelias Døtre skulde prøve det samme ved deres Fader, kom de til at dræbe ham. — ⁵⁾ Sundhedens Gudinde hos Grækerne (jf. Hygiejne). — ⁶⁾ (Latin) »Aabningsmiddel«. — ⁷⁾ Lægedriksblandersken. Rimeligvis kalder J. den kloge Kone saaledes i Erindring om det af ham saa ofte citerede 8de Digt af Vergils Bucolica, der bærer Navnet Ecloga Pharmaceutrisca; sml. S. 185, N. 7. — ⁸⁾ Hun bevæger Læberne, idet hun frygter for, at hendes Ord skal høres. (Horats Breve I, 16, Vers 60). — ⁹⁾ jf. S. 138, N. 5. — ¹⁰⁾ Hovedpanden (jf. S. 119, N. 6). — ¹¹⁾ J.s »overlegne« Betragtning af Korstogene typisk for hans Tidsalders, den rationalistiske Tidsalders Mangel paa Forstaaelse af Middelalderen, dens mangtende historiske Sans.

nogle Skridt i Forveien paa Oplysningens Bane fremfor Landalmuen, men endog jeg har seet, at totrediedeel Kiøbenhavn, baade det uwise og det vise, sværmede hen til Trompetergangens¹⁾ Pythonisse²⁾. Ikkun en Peter Eremit³⁾, og strax strømmer hele Menneskeheden, som et bølgende Ocean, til Asien; ikkun en Engastrimyth⁴⁾ og strax er en heel Stad i Oprør!

Ligesom Franskmændene for ikke længe siden havde en Abbed Paris's⁵⁾ Grav og Reliquier, til hvilke utallige, ja endog af den oplyste Classe, ilede hen, saa har og Bønderne og flere end Bønderne, en Helena⁶⁾, til hvis Grav og Kilde de ved St. Hans Dags Tider skareviis strømme hen, ligesom fornemme Folk til Badene. Først tvætte de sig af hendes Kilde ved Thisvelde⁷⁾ og derefter maae de, om det skal hielpe, sove paa denne Helgens Grav, hvor da mange have sovet sig til deres Sundhed, og derfor, ligesom ved adskillige Brønde i Tyskland og i Engelland, efterladt sig mange Sygdoms Mindesmærker, Krykker, Stokke og, som Bonden kalder det, Suurklude⁸⁾. Der gives og de, som have der nedlagt nyttige Klædes-Stykker, som et Offer til Helgenen, men hvad er dette, naar man hører, at Russerne hænge Fødder, Hænder, Øine, Ører og Hierter af Guld eller Sølv paa deres undergiørende Billeder⁹⁾! En Helenas Medaille af Kobber sælges og hyppig i Venedig og kiøbes af Pøbelen der, ja endog paa hiin Side Havet af Tyrkerne, som et Præservativ imod Faldsygen¹⁰⁾; om det er den samme Helena, som den danske Bonde tilbeder, veed jeg ikke, og (for Periodens Skyld) maaskee Læseren ikke heller.

Paa een af mine smaa Excursioner møder jeg engang tvende

¹⁾ den nuværende Niels Hemmingsensgade. (Historiske Meddelelser om København III, 17—20 (jf. S. 138, N. 2). — ²⁾ Præstinde ved Oraklet i Delphi, 3: Spaakvinde. — ³⁾ († 1115), en af de berømteste Korstogsprædikanter. — ⁴⁾ (græsk) Bugtaler, Menneske, som spaar ved Bugtaleri. — ⁵⁾ Abbed Paris (1690—1727), fransk Jansenist, bekendt for sin store Godgørenhed og Omsorg for de Fattige; begravet paa Kirkegaarden St. Medard i Paris. Efter sin Død regnet for en hellig Mand af sine Trosfæller og Kvarterets Fattige. — ⁶⁾ Navnene Paris og Helena hører jo nøje sammen i de græske Sagn om Trojanerkrigen, hvis Anledning netop var Paris' Rov af den græske Konge Menelaus' Hustru Helena. — ⁷⁾ paa Nordsjællands Nordkyst (se f. Eks. Thiele: Danmarks Folkesagn II, 22—26). — ⁸⁾ Klude, der har været brugt til Forbinding af Saar; suur er nordsjællandsk = raadden. (J. O.); jf. S. 144, N. 9. — ⁹⁾ J.s Kilde er Szujew: Reise von St. Petersburg nach Cherson 1781, Side 25 (jf. S. 148, N. 6). — ¹⁰⁾ J.s Kilde er den oftere nævnte Abbed Fortis: Rejse i Dalmatien I, S. 99 (jf. S. 109, N. 4).

Karle bærende paa en Stang en, som det syntes, temmelig svær Byrde, og løbende, som naar man saaer Boghvede. Ved at sige hinanden god Dag, spørger jeg om Aarsagen til deres svedende Ilfærdighed. O! svarede de, vi kan ikke holde os op, og seel det var et Biestade, som aldrig lykkes, naar man hviler dermed. Lykke paa Reisen, sagde jeg, og beklagede et Folk, der er kaldet til christelig og borgerlig Frihed, men som ligesaalet vil kunne smage den, som det Romerske Folk, fordi det saa mægtigt er indsluttet i Overtroens Lænker¹⁾. Men det er ikke det eneste Slags Overtroe i Henseende til Bierne. Bonden afhænder aldrig et af sine Stader, thi da er Følgen atter en Ulykke, man maae først have halv Lod i et eller andet af dem, og da kan man omsider af alle de til-lagte Sverme erholde sin egen Andeel. Byder man paa et Bistade imod eens Villie, og faaer det ikke, da gaaer det ud; har man arvet det, maae Kurven første Vinter staae paa den platte Jord. Overhovedet, der er neppe nogen Ting, hvor Overtroen har været rigere paa Opfindelser, end ved Bier: et Beviis paa den Sandhed, at Overtroe er en Datter af Uvidenhed; thi da disse ypperlige Skabningers beundringsværdige Drifthandlinger ere en Hemmelighed for Bonden, som han ikke kan udlede af naturlige Aarsager, tager han sin Tilflugt til det unaturlige²⁾. Ja, jeg har kiendt en forresten meget klog Mand, som stedse var forsynet med en god Portion af tørrede saakaldte Svinepærer³⁾, hvilke han i Svermeøieblikket bestandig kastede over Bierne, at de ikke skulde tage Flugten bort, og desværre! det Held, som han af andre gyldige Aarsager stedse havde med sine Bier, blev da stedse tilskrevet dette Svinerie. Hofraad Hirsch i hans saakaldte fränkischer Bienenmeister⁴⁾ udleder dette af den slemme Stank, som skal ledsage disse tørrede Vare, en Undersøgelse, som jeg og vist Læseren med, vil overlade Hr. Hofraaden. Dog, jeg har fundet endog opklarede Folk af fremmede Nationer, at være overtroiske i Henseende til Bier og mere end eengang seet dem, ligesom den danske Bonde, at banke med store Grydesløbe⁵⁾ paa Metalkar, fordi de derved troede at hindre de sværmende

¹⁾ jf. J.s Tirade om Overtroen S. 192. — ²⁾ : overnaturlige. — ³⁾ jf. Hestepærer. —

⁴⁾ franskisk Bilærer (eller grundig Anvisning til Blavl), udkom Augsburg 1767. —

⁵⁾ jf. Jens Kamp: Danske Folkeminder S. 179, Nr. 10 (Vestjylland). Jeg kender den samme Overtro fra min Hjemegn, Hellebæk; man lo af de gamle, som gjorde saa.

Bier fra at flyve bort; men dette er i Grunden ikke andet, end den gamle Overtroe, at Luftdæmonerne ere ligesaa bange for Metallets Lyd¹⁾, som Landsbyehestene for Trommens²⁾).

Efter gammel baade hedensk og christelig Skik bruger Bonden endnu meget Korsbetegnelsen, om hvis Nytte Kirkefædrene fra det fjerde Aarhundrede³⁾ ofte tale. Han korsrer sig baade for Panden og for Brystet. Om Aftenen, naar Tærskeren sammenskraber sin Sædbunke, da trykker han og med Riven adskillige Kors eller maaskee Thorshamre⁴⁾ derpaa, inden han forlader den. Paa Frederiksborg Amt er det og paa mange Steder hos mange fromme Huusbonder brugeligt, med Haanden at gjøre Kors foran Hestene paa Jorden og under Vognen, inden de begive sig paa Reisen⁵⁾. Ja! sagde derfor Drengen, da adskillige smaae Uheld indtraf paa vor Reise, det er ikke at undres over, da den ugudelige Karl spænder Øgene for og lader os kiøre, uden at have gjort Kors for Vognen. Denne catholske Fordom, hvormed Mennesket lader Kiødet falde for at gribe efter Skygge-Billedet, lærer Bonden deels af hans Lecture, thi saasnart det kneb for de Christne og Keiser Karl Magnus⁶⁾ »reed Turpin Erkebisp frem og han havde et stort Kors i sin Haand, derudi var et stort Stykke af det hellige Kors, som vor Herre døde paa, og det gruede Hedningene for, og deels af hans Børnelærdom, thi endnu trykkes de uforstaaelige og i dette Stykke catholiciiserende Cathechismer⁷⁾, som Bonden, til Forskiel paa den sundere Oversættelse, kalder: dem med Pavebilledet⁸⁾; men uagtet Bonden her troer at see Paven og endskiønt han frygter ligesaa meget for Paven, som for Salan og en Frimurer⁹⁾,

¹⁾ Jf. S. 184 n. — ²⁾ sml. J.s Afhandling: Om Bier og Biers Nedslagning i Kuber (Olufsens oekon. Annaler, 7 Bind, 1806, S. 261—272), hvoraf der er givet et Uddrag 1 Udg. Indl. S. 36. — ³⁾ f. Eks. Augustinus, Epiphanius og Athanasius (jf. S. 184, N. 2, og Alfred Lehman: Overtro og Trolddom I, S. 95). — ⁴⁾ J. har Ret i sin Formodning. Hedenskabet værnende Thorshamre blev efter Kristendommens Indførelse forvandlet til kristne Kors. — ⁵⁾ Jf. Thiele: Danmarks Folkeminder III, Nr. 253; Taag Kristensen: Jyske Folkeminder VI, 292, Nr. 385. — ⁶⁾ Jf. Elberling: Danske Folkebøger 1867, S. 68; Chr. Pedersen (se S. 176, N. 2): Danske Skrifter V, S. 58. — ⁷⁾ de gamle Katechismer anbefaler nemlig at korse sig, naar man staar op, og naar man gaar til Sengs om Aftenen. (A. C. Bang: Dokumenter og Studier vedrørende den lutherske Katekismus Historie i Nordens Kirker II, S. 211—212). — ⁸⁾ i mangfoldige ældre Katechismer fandtes et Lutherbillede med følgende Vers under: Her mig du Paw' / jeg være vil / Din Pestilenz / medn jeg er til / Naar jeg er død / skalt du forgaa / Det siger Luther / var der paa. (A. C. Bang II, S. 58, 170 og 290). Bønderne har altsaa paa Grund af dette Vers, som de ikke ret forstod, anset Luthers Billede for at være et Pavebillede. Dette »Pavebillede« med tilhørende Vers er udeladt i »den sundere Oversættelse«, s: Balles Katekismus 1784. (A. C. Bang II, S. 308). — ⁹⁾ Jf. S. 173 n., Mads Skrædders Fortælling.

kiøber han dog sædvanlig denne; thi deels har han selv lært den, deels have og alle simple Folk størst Høiagtelse for det, som de ikke forstaae¹⁾.

At forresten Religion og Overtroe saaledes blandes imellem hinanden, maae ikke falde os underligt, thi hos alle de gamle barbariske Folk var Magien det, som vi i vore Dage kalde Religion, den udgiorde deres Gudsdyrkelse. Ligesom den sande Religion og med den Oplysningen steg eller faldt hos ethvert Folk, saaledes forøgedes eller svækkedes Magiens Anseelse i et modsat Forhold. I vore Tider synes de magiske Geister at ligge i deres sidste Aandedræt, thi meget af Oldtidens Børneværk kiender vore Dages Hexemesterinder blot af Navnet, som f. Ex Coscinomantien²⁾, som skal have sin Oprindelse fra Chaldæerne, hvilke ved Hielp af et Sold og en Sax mesterlig kunde opdage enhver Tyv³⁾. Saaledes gaaer det og med den sorte Konst at slaae Øiet ud paa Tyven, hvortil Bonden nu maae bruge sit sædvanlig nødværgende Redskab, en Træskoe. I Michael Pselli⁴⁾ Tid var det almindeligt iblandt de græske Bønder, at spaae af et Bækken fyldt med Vand, men denne Videnskab⁵⁾ er reent forglemt. Det er kun sielden man kan finde en Matrone, som i Grumsen af hendes Caffenectar kan fremkalde ikkun et blot Contrafey; men hvad er det imod hine platoniske Bønder⁶⁾, som med deres Vers kunde saaledes pidske Dievelen ned igiennem Vandet paa Bunden af Kiedelen, at han peeb derved, og gav i sin Betuttelse et svagt og ængsteligt Svar fra sig. Hvad magisk ellers Almuen nu omstunder øver, det er for det meste accommoderet efter dens Religionsbegreber; i Stedet for hines *diræ*⁷⁾, Forbandelses- eller Ønske-Formularer, bruge de Sprog af den hellige Skrift. Allerede i Midten af det 16de Aarhundrede, i Doct. Hemmings Tid, kiendte man ikke mere de Udtryk, som Magerne skal have brugt ved

¹⁾ Junge citerer Kraft: Om de vilde Folk 1760, S. 317. (J. N.). Jf. S. 95, N. 10. — ²⁾ Spaaning ved Hjælp af et Sold. — ³⁾ (J. N.). »Denne og overhovedet alle Hexeoperationer kalder Bonden »at seine«. J. mener, at dette Udsagnsord er beslægtet med det oldnordiske Ord: Seid, s: Trolddom. — ⁴⁾ Michael Psellos (den, som stammer), græsk aristotelisk Filosof, f. 1020 i Konstantinopel. — ⁵⁾ den saakaldte Hydromantik, s: Spaaning af Vand (se A. Lehman II, S. 144). — ⁶⁾ Udgiveren kender ikke det paagældende Sted hos Plato. — ⁷⁾ (Latin) [Kaldæernes frygtelige] Forbandelser (se Lehman I, 52). Niels Hemmingsen, J.s Kilde, siger (B. 8), at Kaldæerne og andre bruger Satans Ord og Anraabelse af de onde Aander; men hos os misbruger man gudsbespotteligt Guds Ord og Kristi Navn til djævelske Taabelligheder

at lade Soldet løbe, men Vedkommende maatte betiene sig at Davids 50de Psalme, (hvor det 18de Vers især gjorde Udslaget), tilligemed nogle Gøglerier, som kan sees af den nysnævnte lærde Mands Afhandling *de superstitionibus magicis vitandis*¹⁾. Ved saadanne Leiligheder indløbe vel tillige hyppige Aandsbesværelser²⁾, men kan man undre sig derover? Exorcismen³⁾ er endog ved høitideligere Tilfælde alt for nylig afskaffet, at den endnu ganske skulde være forglemt af den Enfoldige. Forresten bedrager Mængden baade sig selv og andre ved en alt for ordret Fortolkning af Viisdommens Mesterværker⁴⁾, men hvorledes skal dette fuldkommen kunne hæves hos det Dyr, som har hundrede Hoveder⁵⁾? ikke ethvert af disse er skikket til at tage imod Oplysning og saalænge dette ikke kan skee, vil den snedige List endnu stedse, endog under Religionens Maske, krybe frem i Mørket; thi Uvidenhed og en blind Tillid til Religionens baade tydelige og utydelige Udsigender ere meget nær beslægtede med hinanden.

Denne Kunst at lade Bibelen bestemme, hvad Fornuften ikke kan opdage, er og af hedensk Oprindelse; og grunder sig paa den hos den Eenfoldige saa stærkt brændende Lyst at skue ind i Eftertiden og der at see de nødvendige Følger af deres ofte naragtige frie Handlinger. Hedningerne brugte dertil deres fortrinligste Poeters Skrifter, men de Christne kiendte intet mere passende dertil end Bibelen⁶⁾, der aabner os alle saa glade Udsigter i det Tilkommende. Endnu den Aften, da Nye-Aars Nye, som det heder, tændes, gaar Landsbyepigen og maaskee flere end hun⁷⁾ enten med Bibelen eller i Mangel deraf med Psalmebogen ud under frie Himmel, aabner Bogen med en Kniv og læser deri sin Skiebne, især i Henseende til Giftermaal og Død eller i det mindste hvad hun tør love sig i Henseende til Fremtidens tvende Extremer: Frygt og Haab. Rasmus fra Rotterdam⁸⁾ lod og saaledes den

¹⁾ det S. 197, N. 2, nævnte Skrift: »Advarsel om at undgaa magisk Overtro» 1575. De hviker de mistænkte Navne paa Rad i en Hulnøgle, tager Bibelen mellem Fingrene og oplæser Salme 50. Dersom saa ved Oplæsningen af Vers 18, »Hvis Du ser Tyven, saa løber Du med ham«, Bogen bevæger sig, tror de, at den, hvis Navn var hviket ind i Nøglen, er skyldig. (B. 8). — ²⁾ 3die Udg. Aandsbesværelser (Jf. S. 192, N. 7). — ³⁾ Djævlueddrivelsen ved Daaben; den blev først afskaffet 1783 (Forordning af 7de Maj, se Schous Forordninger 8, 393), hvorimod man beholdt Djævlforsælgelsen ligesom i Nutiden; Jf. Paludan: Danmarks Litteratur mellem Reformationstiden og Holberg, S. 88. — ⁴⁾ det gamle og det nye Testamente. — ⁵⁾ o: Almuen. — ⁶⁾ se Lehman: Overtro og Trolddom I, S. 97. — ⁷⁾ af Købstad- og Københavnerdamer. — ⁸⁾ den bekendte Humanist, Luthers Samtidige († 1536). Den følgende Anekdote kender J. fra N. Hemmingsens Admonitio 1575 J. 3, (se herom: Historisk Tidsskrift, III Bind, 619—620).

bekjendte Hans Bogbinder¹⁾, som fra Dannemark var reist i Landflygtighed med Kong Christian den Anden, aabne Homers Iliade og af det opslagne Steds høire Side spaaede denne store Mand sin Ven, at han skulde faae en meget riig Kone, men som han formedelst hendes Arrigskab skulde forlade, og Spøget blev Alvor, maaskee fordi det var spaaet.

Naar ellers vore Donner²⁾ have saaledes³⁾ faaet et Nys om en behagelig Forandring, da er jo intet naturligare, end at deres Nysgierrighed maae endnu mere opflammes; de betiene sig derfor af et andet Alderdoms⁴⁾ Middel, for bag Fremtidens Forhæng at faae Fyren selv at see, men denne maae de hellige tre Konger vise dem i Drømme ved Phantasies Laterna Magica, de lægge sig derfor paa den Aften, som er disse helliget, til Sengs med følgende Ønske:

Jeg beder jer, I hellige Konges tre!
 I mig i Nat vil lade see,
 Hvis Dug jeg skal brede,
 Hvis Seng jeg skal rede,
 Hvis Navn jeg skal bære,
 Hvis Brud jeg skal være⁵⁾.

Det er ikke til de fornuftige Dyr⁶⁾ allene, at Overtroen maae række sin hielpende Haand, men den fremkaldes og, naar et eller andet af Bondens Huusdyr lider; thi da er man strax færdig med den Slutning, at Creaturet er forgiort eller om Natten krammet⁷⁾, som det kaldes, af underjordisk Tøierie. En saadan Dievel maae da ikke allene læses og kors⁸⁾, men og ryges bort; thi i hvor fuule end disse Aander maae være, saa kan de dog ikke fordrage en slem Lugt, man belaver sig derfor paa en Aande, som er værre end deres, og det er Svovlets⁹⁾. Processionen med denne magiske Røgelse gaaer ellers her saaledes for sig: Aandens Beherskerinde lægger en

¹⁾ († 1564). Broder til den betydelig mere bekendte Borgmester Ambrosius Bogbinder. — ²⁾ 3die Udg. Donnaer. — ³⁾ ved at slaa op i Bibelen. — ⁴⁾ Oldtids. — ⁵⁾ om andre Former af dette Vers se Henvisninger i Feilbergs Ordbog under Helligtrekongedag. — ⁶⁾ (ironisk) Menneskene, i Modsætning til de ufornuftige Dyr. — ⁷⁾ ogsaa i 3die Udg., jf. Udg. Indl. S. 47 og S. 114 n. — ⁸⁾ hvad J. jo i det foregaaende har talt om; senere kommer han til at tale om Maaling. — ⁹⁾ i det lille udeladte Stykke siger Junge, at Rygning med Svovl kendes af Juvenal, Ovid (Elskovskunsten) og Homer. »Med Røgen af hiin Fiskelever fordrev og den fromme Tobias hiin skindsyge Troid, som kunde fordrage alting, undtagen de Mandfolk, som vilde nærme sig den smukke Jødinde Sara«. (Tobias Bog, 6, 9de V.).

Glød i en Træskoe under aaben Himmel, øser en Portion stødt Svoel derpaa og bærer dette Røgfad sagte mumlende tre Gange avet om for Ex. Hesten, (ligesom Daphnis's Elskerinde i Virgils 8de Ecloge¹⁾ bar hans Billede trende Gange om Alteret, for at trylle ham til sig), derefter transporteres den rygende Træskoe ligeledes tre Gange avet omkring Midten af Hestens Krop, og da — »flyer Aanden øverst hen i Egypten«²⁾ eller for Veiens Korthed til Bloksbiereg. Til denne overtroiske Høitidelighed maae man nødvendig tage en Træskoe og just een, som er baaren af et Mandfolk og det paa hans høire Fod. Da dette er en væsentlig Nødvendighed³⁾, bestyrkes jeg i den Tanke, at vore Forfædres Religion, hvoraf dette endnu er en Levning, har været druidisk⁴⁾.

Hvad hiin Træskoe angaaer, da troer jeg sikkerlig, at den skal betegne den saakaldte Druten-Fusz⁵⁾ hvorom Bønderne paa adskillige Steder i Tyskland endnu tale, og som skal have været et Slags Træskoe, brugt af Druiderne og betegnet med den pythagoræiske Fem-Angel⁶⁾.

End videre: Druiderne, hvilke ligesom deres oprindelige Lærere⁷⁾ lagde sig meget efter Astrologien, indrettede stedse deres Fester saaledes, at de faldt ind i den tiltagende Maane, ligeledes de gamle Tydskere⁸⁾. Bonden indretter og mangfoldige af sine Ting efter Maanens Gang; saaledes maae hans kiereste Dyr, Hesten⁹⁾, indtages paa Vinter-Foder i den voxende

¹⁾ samme Hyrdedigt, som Junge S. 185, N. 7, har hentydet til. — ²⁾ : den af Tobias fordrevne Aand; i Kristian den VI's Bibel fra 1640 hedder det: »Men da dievelen luctede regnen, flydde han øverst hen i Ægypten, og Engelen bandt ham«. (Tobias 8, 3). — ³⁾ : at det er en Træsko. — ⁴⁾ : keltisk. Paa de følgende Sider, der er udeladt, fordi de ingen Oplysninger indeholder om de nordsjællandske Bønder, kun om Junges videnskabelige Personlighed (jf. Udg. Indl. S. 50), findes væsentligst de i Indl. S. 20 f. omtalte »Beviser«: 1) at Druidernes Navn skulde findes i den nordsjællandske Dialektform af drøjt, »druitt«, i Odinsbetegnelsen »Drottinn«, 2) Misteltenen i Baldersagnet. — ⁵⁾ : Drudefod (med andre Navne Marekors, Pentagram). Ordet »Drute« har intet med Druiderne at gøre, men er et Navn, som de gamle Tyskere har givet Pentagrammet, fordi de troede, at det var en Afbildning af Druidernes (: Heksene, Marernes) Svanefod. Druiderne kendte saare vel dette Tegn og ansaa det som Pythagoræerne for et helligt og magisk Tegn. — Men Junges Bevis svigter ganske afgjort; der foreligger jo end ikke det allermindste om, at den nordsjællandske Træsko var mærket med et Pentagram. (Se Salmonsens Leksikon under Drudefod; Feilberg under Marekors; Lehman: Overtro og Trolddom II, 152). — ⁶⁾ Femkant. — ⁷⁾ J. tænker her paa Kaldæerne, af hvem dog Druiderne næppe har lært meget, da den druidiske Religion oprindelig stammer fra Britanien. (Cæsars Gallerkrigs VI Bog, Kap. 13, Slutn.). — ⁸⁾ Tacitus: Germania, Kap. XI (J. N.): »De holder Ting ved Nyttænding eller Fuldmaane, thi disse Tider anser de for de mest heldvarslende at begynde noget Foretagende paa«. — ⁹⁾ jf. S. 150—51.

Maane; hos Druiderne var det den siette Dag efter Nyet, da de indsamlede Mistelen, hos Bonden er det den tredie, paa hvilken det bedste og varigste Træe maae fældes. Sætter en Frugtsommelig sig paa en Grav i Nyemaane, bliver hendes Foster stedse blegt, og hvor nysgierrige ere ikke de ugifte Landsbyepiger i Nyt-Aars Nyet¹⁾.

Men det er Tid at anføre flere Beviser²⁾ paa at vore Forfædres Religion var druidisk. Efter Feuerlins Beretning i hans tvende sieldne Programmer *de druidar. relig.*³⁾ kalde Bønderne i Tydskland alle store Egeetræer Druten-Bäume⁴⁾ og endnu skal de fortælle mange underlige Ting om dem, ligesom i Karl den Stores Tid, hvorfor og denne virkelig store Mand lod saa mange omhugge, for tilligemed dem at fælde Overtroen. Aarsagen til disse fabelagtige Fortællinger er unægtelig denne, at Druiderne ved alle Høitideligheder henstillede sig under disse og endnu for faa Aarhundrede siden havde de Tydske Fyrster den Skik, at afgjøre deres Mellemligheder under Skyggen af saadanne store Træer⁵⁾. Ogsaa de Eddaiske Guder, som vist nok vare Folkets Dommere og Repræsentanter⁶⁾, forsamlede sig under Træet Ydrasil, som Oversætteren⁷⁾ siger at have været en Ask. Men gjøre ikke vore

¹⁾ J. prøver i det følgende at forklare denne Overtro deraf, at »de Nordiske have, ligesom alle Østerlænderne, tilbedet Maanen i Freyas Person, som den der raadede for Naturens Frugtbarhed (hvorfor og giftfærdige Piger consulere hende ved Aarets Begyndelse), og som især havde Indflydelse paa Planteriget«. At nu Freya skulde have været Maanegudinde i den nordiske Mytologi, foreligger der ikke det mindste om. Maanen blev ikke af Nordboerne betragtet som guddommeligt Væsen, saa det er forgæves, at J. prøver at bevise det ved Parallellisering af Freya med den ægyptiske Maanegudinde Isis og den syriske Astarte. Lad mig i Stedet henvise til Feilbergs rationelle Forklaring (Jyske Ordbog II, 659 a): »Månen har indflydelse på vækst og sygdom, alt hvad man ønsker skal afdage, må gøres i aftagende måne, svulster smøres bort, kirtelsyge helbredes, mens alt, hvad der skal vokse og fremmes, må ske ved tiltagende måne, således køer føres til tyr, korn sås, planter sættes o. s. v.« — ²⁾ J. har været indviklet i en vidtløftig Undersøgelse i Anledning af Tacitus' bekendte Udtalelse (Germania, Kap. 9): »en Deel af Sveverne offer ogsaa til Isis«, hvorved J. (jf. forrige Note) formener, at T. har tænkt paa en Gudinde svarende til den nordiske Freya. — ³⁾ (Latin) om Druidernes Religion; Udg. har ikke kunnet skaffe sig yderligere Oplysninger om dets Forfatter. — ⁴⁾ Drude-Træer; Træer, under hvilke Druiderne holder deres Sammenkomster, hvortil de især vælger Egeetræer. Disse Træer har ligesaa lidt at gøre med Druiderne, som Drudefoden har det. Navneligheden er tilfældig, her som der. — ⁵⁾ J.s Kilde er Mallets franske Oversættelse S. 38 (jf. Udg. Indl. S. 20). — ⁶⁾ i Indl. S. 19 fremhævet som Prøve paa J.s rationalistiske Opfattelse af Gudeverdenen. — ⁷⁾ hvem J. tænker paa med Oversætteren, véd jeg ikke bestemt, muligvis er det Bertel Sandvigs Oversættelse af Sæmunds [o: den ældre] Edda 1783–85. J.s Tvivl om denne Oversættelses Rigtighed hidrører fra, at Mallet, som han anser for den bedre Oversættelse, undertiden har den forkerte Oversættelse: *chéne*, o: Eg.

Bønder det samme? Der gives neppe nogen gammel Landsbye, i hvilken man ikke skal finde et ved Alderdommen helliget Træe, omgivet, i en Kreds, af store Stene og nogle indrettede til Sæder i Midten, under hvilket Oldermændene ved et Horn sammentuder sine Medbrødre til Stevne, naar nogen Ting skal afgjøres, som udfordrer deres fælles Overlæg.

Og endnu et Beviis, taget af Bondens Jule-Glæder! Julen er en Fest, ældre her i Norden end Christendommen.

Junge mener ganske fejlagtigt med »nyere Lærde«, at Jul skulde være et keltisk Ord Hjaul, som skal betyde Solen¹⁾, »til hvis Ære denne Fest blev helligholdt«. Tillige tror Junge, at Julen har været en Fest for det nye Aar, for det at Solen forandrede sin Bane og Dagene længedes. At Juleaften i tidligere Tid — hvad der virkelig er Tilfældet²⁾ — har været det gamle Aars sidste Aften, beviser Junge af det Mundheld hos Bønderne: Aaret er aldrig saa langt, at Juleaften er jo trang [kort nok]. Han giver saa en Skildring af den gamle, hedenske Jul, »der og den Gang [i: ligesom nu] synes især at have været en Drikkefest«, og prøver at føre Bøndernes Slagten Svin Jule- og Nyaarsaften, hvoraf de om Aftenerne spise Suppe, om Dagen Levningerne (thi da koges ikke Mad) op til de hedenske Julegilders Offermaaltider, hvor man ofrede Galtene (Gyldenbørsten)³⁾, enten til Freier, Solens Herre, som raadede for Frugtbarheden, eller til Agerdyrknings- og Frugtbarheds-Gudinden Freya⁴⁾, til hvem Svinet blev helliget, fordi det var det føderigeste og vellystigste af alle nordiske spiselige Creature. »Tillige var dets Suul, som endnu, det meest yndede af Menneskene, og altsaa tillige af Guderne«⁵⁾. Junge identificerer nu lettelig Freya med Tacitus: »Gudernes Moder« (Germania, Kap. 45) navnlig ved Hjælp af de Svinefigurer, som den tyske Gudindes Dyrkere bar hos sig. En tysk-hollandsk

¹⁾ Grundbetydningen i Ordet Jul skal være Skæmt, Spøg (Sophus Bugge). Selv Julen er dog ikke, hvad J. maatte tro — selv Troels Lund har troet det — en Solhvervsfest, men som det udførligt er paavist af Feilberg i hans smukke Bog Jul I-II, 1904, en oprindelig Dødningsfest i Julenattens Løndom. — ²⁾ se Feilberg: Jul II, 74; Troels Lund: Dagligt Liv i Norden (3die Udg.) VII, S. 13. — ³⁾ J.s Kilde er Hervararsaga, Kap. 10 (Fornaldar sögur I, 531, jf. 463, hvor det fortælles, at Heiðrek »bloter sin største Galt til Frey«, (men ikke til Freya, hvilket er J.s egen Gisning). Der fortælles om denne Galt (S. 463), at den var saa fager, at dens Haar syntes at være af Guld. Som Følge heraf identificerer J. falskelig denne Offergalt med Gyldenbørste, Freys Trækdyr. (Snorres Edda, Kap. 48). — ⁴⁾ jf. S. 206, N. 1. J.s Opfattelse af Freya kommer nok Sandheden betydelig nærmere end Øhlenschlägers Romantisering af hende som Elskovens nordiske Mø. Et af hendes Navne er, hvad J. ikke véd, netop Sýr, der betyder So. — ⁵⁾ jf. S. 132—133.

Historiker, Hoche [1762—1836] fortæller, at slige Julegalte, lavet af Dejj, blev gemte til Saatiden, og ved den Tid delt i 3 Dele, en til Plovdyret, en til Plovkørerens, og en blev lagt i Sædekurven¹⁾. Som en Skygge af denne »celtiske Religiositet« regner Junge den overtroiske Skik hos nordsjællandske Bønder, at de, naar Sædekurven ikke bruges paa Marken, vender den med Aabningen ned mod Jorden og lægger et Stykke af Gudernes Moder selv — nemlig en Jordklump — derpaa, i Mangel af hendes Attribut, de ovennævnte Juledejgs Galte²⁾.

Da Julen var de Gamles Nye-Aar og den Fest, da man tilønskede sig Jordens Frugtbarhed³⁾, og, ligesom i Cains Tid⁴⁾, offrede, baade til den avlende og fødende Naturkraft⁵⁾, kan man ikke undre sig over, at de Nordiske Folk, ligesom andre, bragte hinanden Foræringer⁶⁾, deals for at forøge Glæden, og deals som Forbetydninger⁷⁾ paa Tilflydelsen af mange gode Ting i Aarets følgende Dage. Denne Skik vedvarer endnu hos Bonden. Ligesom hele den oplyste Verden overbringer hinanden paa Aarets første Dag enten købte eller ordtomme Ønsker⁸⁾, saa gaaer og Bonden ved det gamle Nye-Aar eller Julen omkring med sine Ønsker, som baade ere fyldigere og bedre skikkede til at udtrykke hans Hiertens Mening; thi de bestaae i hele Føringer af allehaande Suul og Gryn og 24-pundige Julekager af hiemmesigtet Ruugmeel⁹⁾. Dog, disse Foræringer sendes allene til de fattige Familier, som have staaet Bonden bi i hans Sommerarbeide, thi hvad hans Børn og Tyende angaaer, da skienker han hver af disse blot een af de omtalte Jule- eller som de kaldes Sigte-Kager, hvilke de endog have Frihed til at sælge. Da denne ældgamle Skik kan medtage 3 á 4 Tønder Ruug for hver Bonde¹⁰⁾, seer man, at Bonden langt lettere kunde købe sine Ønsker, om de endog

¹⁾ jf. Feilberg: Jul I, 192. — ²⁾ Jeg behøver vist næppe at sige, at den indre Forbindelse imellem disse to Skikke: Juledejsgalten i, og Jordklumpen paa Sædekurven er mere end svag, og at det er ret haabløst over Freya og Tacitus' »Gudernes Moder« at konstruere den indre Forbindelse mellem dem. — ³⁾ man drak jo nemlig for »Aar og Fred« ved de gammelnordiske Midvintersblot. — ⁴⁾ c: ligesom i den ældste Tid (jf. S. 162, N. 3). — ⁵⁾ c: Frey og hans Søster Freya for Nordboernes Vedkommende. — ⁶⁾ se Feilberg: Jul II, 179—196. Han forklarer, S. 180, Julegavernes Oprindelse saaledes, at de gamle Romere gav Nytaarsgaver d. 1. Januar; disse Nytaarsgaver blev til Julegaver, da Juleaften blev det nye Aars første Aften. — ⁷⁾ Varsler (jf. S. 166, N. 1). — ⁸⁾ enten digtede Nytaarsgratulationer, som man købte, eller ordtomme, c: det blotte Nytaarsønske: Glædelig Nytaar. — ⁹⁾ jf. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden VII B., 36 (3die Udg.). — ¹⁰⁾ vil vel sige Gaardmand; jf. S. 187, N. 1.

vare forgyldte og forfattede af Boghandlernes meest yndede Digtere; de bleve da vel mindre fyldige, men og mindre forgiengelige¹⁾. — Men, endog i Kiøbenhavn selv, kan man af de Børn, som ved Julen daglig vrimle paa Børsen, for at imodtage Nye-Aars Gaver af den der fremsatte Nürnbergske Miniatur-Verden²⁾, see, at der engang i vor Nations Barndom har været den Tid, da Juul og Nye-Aar var een og samme Fest³⁾. Paa Grund heraf raabte og hiin Kone en Juleaften under aaben Himmel paa sine Giæs, men ønskede i det samme ligesaa mange Ulykker over sin Dreng, som hun ønskede sig selv Giæslinger i det Aar, fordi han, som endnu uindviet i disse Mysterier, svarede at Giæssene allerede vare i Gaarden⁴⁾.

Naar et Qvægshovede bliver sygt, da hentes strax en Koe-doctorinde. Hun falder paa Knæ for den, læser, korsor og signer og *maaler* den⁵⁾. Hvad dette sidste egentlig skal sige, er just ikke let at opdage, men saameget veed jeg, at dertil bruges en Mands-Halsklud og tvende afbrudte Straaestykker. Da den enfoldige Deel af Almuen stedse troer baade hvad de selv og deres Creature angaaer, at de ere forhexede, saasnart noget ondt tilstødes dem, (en Indbildning, som ofte antænder Hævnens Lue i Mængdens Barm) skal maaskee dette Maalen være et Middel derimod. Ved en magisk Hestecur har jeg selv seet, hvorledes den kloge Kone rullede et dobbelt sammenlagt Mands-Strømpebaand op om en Foldekniv, og lod den efter nogle *hocus pocus* løbe ned med Baandet paa Jorden. Dog, Vandkalvene⁶⁾ har lært Bonden ikke at bie til disse lærde Matroner behage at komme hans Koe til Hielp, og saaledes vil han vel og Tid efter anden blive klog ved sin egen Skade, men heller ikke før.

¹⁾ da Julekagen snart gaar *al Kødets Gang*. — ²⁾ Nürnbergerlegetøjet. — ³⁾ det fremgaar heraf, at man paa J.s Tid ikke gav hinanden Julegaver i Københav, kun Nytaarsønsker. — ⁴⁾ Denne Skik har Udgiveren ingen som helst Paralleller kunnet finde til. — ⁵⁾ som man vil se, har J. igen taget Traaden op, hvor han, S. 205 *ov.*, slap den for at finde druidiske Rester i Bondens Tro og Skik. Han har dér talt om *Rygen* af Kreaturet, nu gaar han over til at fortælle om *Maalen* af det. Jf. om Maalen, Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger, Nr. 264 og 562, og navnlig Tang Kristensen: Jyske Folkeminder VI, S. 184, hvor der gives en udførlig Beskrivelse af den hele Proces. — ⁶⁾ Hvad J. mener hermed, er mig ikke klart; jf. Tang Kristensen: Det Jyske Almuelev, Tillægbind I, S. 117, Nr. 1241, hvor der fortælles om, hvorledes man forgive Vandkalve, som er i vandet og fordærver kvæget, som den nem inddrikker.

Vel har jeg maaskee trættet din Taalmodighed, min gode Læser, ifald jeg endnu har Læsere, der have kunnet holde ud med mig, at vandre igiennem saa tørre Steder, for at see den menneskelige Forstand at ligge i Svøb; men dog kan jeg ikke forlade denne sorte Materie, førend jeg har talt om nogle Sieldenheder, som vise os, at de Egyptiske Præsters hemmelige Philosophie endnu efter nogle Aartusinde vegeterer i et Slags Udødelighed hos den Siellandske Bonde, og disse ere Amuleter¹⁾ og Talismanner²⁾.

Junge mener, at deres Stamtavle stiger op til Ægypternes Hieroglypher³⁾. Denne Skrift var først ganske simpel og letforstaaelig — Billedet af en Hest betegnede Begrebet en Hest, — men den blev omdannet i symbolsk-allegorisk Retning, saa de ulærde ikke længere kunde forstaa den, men omgav de for dem uforstaaelige Billedtegn, med en Nimbus af Hellighed, og troede paa deres Tryllemagt og Magt over Tingenes inderste Natur, naar disse Tegn blev anbragt paa Amuletterne.

De Næseringe⁴⁾, som Naturfolk saa hyppig bruger som Prydelse, antager Junge oprindelig har været Amuletter, som de bar for at værne de Steder, hvor Livet, Sjælen var indblæst⁵⁾. »Man hindrede i gamle Dage de onde Aanders Indtog i Legemet, siger Junge, ved at slaa Bom for Næsen med en Ring, indtil Folk omsider fandt paa i dens Sted at tilstoppe Næsen med Tobak.« »En lignende Forestilling maa vel og Almuen gjøre sig om Ørenringene, naar de tages af Kirkebløe« [jf. S. 190]. Men hvor langt mere har ikke Astrologien forøget Ringens Kraft, naar den dannes af Bløe? Stiernetyderne kaldte nemlig Saturn for Blystiernen og mente, at den fører Herredømmet over Menneskets høire Øre⁶⁾. Som et Væрге imod underjordisk Tøierie, at det ikke skal bortslæbe de smaae endnu udøbte Børn og lægge Skiftinger⁷⁾

¹⁾ var hos Kaldæerne smaa Ler- eller Stenplader, paa hvilke der var indskrevet en kraftig Besværgelse. (Lehman I, 48). — ²⁾ var Gudebilleder, som opstilledes rundt om, i og udenfor Huset. (Samme Sted som i forrige Note); jf. om Ægypternes Talismanner, Lehman II, 40; om Aarsagen til Amuletternes Virkninger IV, 293. — ³⁾ jf. S. 78, N. 6; sml. Skildringen af, hvorledes Runerne fik Trolddomskraft, S. 195. — ⁴⁾ Hvor meget J.s Idé om, at Næseringene saaledes forener det nyttige med det behagelige, det pyntelige med det Livet værgende, saaledes har paa sig, véd jeg ikke. Det er sikkert ikke helt forkert, i al Fald en Idé, som kunde fortjene nærmere Undersøgelse. — ⁵⁾ i en Note til 1ste Udg., S. 267, fortæller J., at Bønderne tale om onde Væseners Blæsen paa dem selv og deres Fæe, en Blæst, som alle simple Folk fra Nordpol til Sydpol kiender, og henviser saa til Poul Egede: Efterretninger fra Grønland, S. 126. — ⁶⁾ se Lehman II, S. 121. — ⁷⁾ jf. S. 224.

i deres Sted, bruger man her overalt, ligesom paa de Svenske Kyster, tvende Syenaale, hvoraf den ene hæftes paa Moderen og den anden paa Barnet, indtil det er, som det kaldes, christnet¹⁾. Kraften af denne Amulet ligger ikke i Formen, men i Materien²⁾, thi hvad har Staal ikke til alle Tider kunnet udrette?

Lars Gaardskarl Marthe gav et Stykke Staal i Handen

Og sagde: Dermed kan du holde fra dig Fanden³⁾.

Da⁴⁾ Planeterne først i Østen vare blevne forguede, hvilket er skeet meget tidlig, og deres Navne siden efter bleve anbragte paa Metallerne⁵⁾, var jo intet naturligere, end at det Metal, som var støbt eller helliget paa den Tid, da dets navnlig⁶⁾ Planetgud sad paa sin Throne, maatte imodtage noget af dens Kraft, eller at den planetariske Aand maatte især kunne virke igiennem sit Metal paa de arme jordiske Mennesker. Men Jernets Gud er jo Mars⁷⁾ selv, og skulde han ikke kunde holde Dverge fra Børn? skulde han ikke, naar Bonden Skiertorsdag Aften kaster Øxer og Jernkiler paa de besaaede Agre og fæster Staal paa alle Dørre, kunne tvinge de gamle Kierlinger, at de hverken kan skade ham eller hans glade Haab⁸⁾ med deres Hexerie? Dog, jeg vil troe, at saadanne Levninger af den østerlandske Planetaryrkelse vilde for længe siden været uddøet, hvis ikke de forrige Aarhundredes Læger havde ved deres astrologiske Magie givet den en nye Vegetation⁹⁾, men det var de Tidens Mode, at Lægerne skulde være vise paa Himmelen og Daarer paa Jorden¹⁰⁾, og de Enfoldiges Indbildningskraft kom paa en mægtig Maade deres bedragne eller bedragende Kunst til Hielp. Saaledes fortæller en dansk Munk Gotskalk, at en Kone, som leed meget af Øiensvaghed, gik til en ung Studerende for at søge Raad, og hun fik det, thi han skrev strax nogle ulæselige Charakterer¹¹⁾ paa et Papiir

¹⁾ 3: døbt. — ²⁾ ikke i Synaals Form, men i det Stof, den var lavet af, 3: Staalet. — ³⁾ Citat af Peder Paars, 3die Bogs 3die Sang (Liebenbergs Udg., S. 148, Lin. 1-2 f. n.). Holberg har dog: Haanden. — ⁴⁾ 1ste Udg. Trykfejl da. — ⁵⁾ saadan som ovenfor Saturns Navn paa Blyet (se Lehman II, 121). — ⁶⁾ som har samme Navn. — ⁷⁾ den romerske Krigsgud, svarende til den nordiske Thor. (Torsdag Aften). — ⁸⁾ Sæden (jf. S. 99 n.). — ⁹⁾ Vækst, Blomstring. — ¹⁰⁾ som Tycho Brahes Kusk skal have sagt om ham, da hans Herre havde ladet ham køre efter den store, nyopdagede Stjerne, og de derved var kommet ud i et Morads. (Arlands: Bevingede Ord 1906, S. 154; jf. Erasmus Montanus I, 6). Tycho Brahe delte med Hensyn til Astrologi sin Samtids Vildfarelse, dog med det Forbehold: »Stjærnerne styrer Menneskenes Skæbne, men Gud styrer Stjærnerne». — ¹¹⁾ Tegn.

og derunder følgende Vittighed: *Diabolus eruat tibi oculos et foramina stercoribus repleat*¹⁾, bød hende at folde det sammen og at bære det i en Klud paa Halsen; og Svagheden forlod hende, men den qvindelige Nysgierrighed maatte og helbredes — og det gik da som med al Magie: naar Hemmeligheden opdages, taber den sin Kraft, thi see — Sygdommen vendte tilbage til hende og hun til Docteren, for at opfylde paa ham, hvad han havde ønsket hende. Men — man tilgive mig denne Munkefarce, den skulde ikke her have fundet Sted, hvis den ei var fortalt af den ærværdige Doct. og Prof. Theol. N. Hemming²⁾. Denne store Mand beretter i samme Anledning, hvorledes han selv ganske uskyldig blev en middelbar Aarsag til adskillige magiske Helbredelser; thi da han engang paa sit Collegium over Dialektiken³⁾ forklarede følgende smukke Hukommelses Distikon⁴⁾:

Fecana, cageti, daphenes, gebare, gedaco

Gebali stant, sed non stant phebas, becas & hedas.

siger han af Spøg, at disse scholastiske Blomster⁵⁾ kunde være herlige imod Kolden, og hvad skeer? et got Menneske forstaaer Tingen ligefrem og giver strax derefter en Febricitant⁶⁾ daglig eet Ord ind af denne dialectiske Recept afskreven paa Brød. Men han var endnu ikke kommen til No. 6, førend den Syge var cureret, og det samme hialp siden efter mange, indtil det omsider gik med denne magiske Cuur, som med den foregaaende⁷⁾. Labat⁸⁾ i hans Spanske Reise fortæller og, at en Patient af Eenfoldighed aad Recepten, i Stedet for den der foreskrevne Medicin og det blotte Papiir udrettede det, som maaskee Lægemidlerne ikke vilde have udrettet. Nei, sandt og hensigtsmæssigt var hiint Amulet⁹⁾, som blev givet et

¹⁾ (Latin) Djævelen rive Dig Øjnene ud og fyld Dig Hullerne med Møg. — ²⁾ i hans Admonitio 1575 (jf. S. 203, N. 2), Blad C2. J. har genfortalt denne Anekdote med yderligere Ironi; saaledes findes den sidste Linje: »og hun til Docteren, for at opfylde paa ham, hvad han havde ønsket hende», ikke hos Niels Hemmingsen. —

³⁾ Forelæsning over Disputerkunsten. — ⁴⁾ Rimpar, Verspar; det følgende Verspar er ganske meningsløst (Fecana o. s. v. til Gebali gælder, men phebas, becas og hedas gælder ikke), det brugtes i den katolske Tid i Skolerne (Niels Hemmingsen, Bl. C2) for at øve Elevens Hukommelse (jf. Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger 1860, Nr. 429). — ⁵⁾ : Lærdomsblomster (jf. S. 108, N. 9). — ⁶⁾ se S. 190, N. 3; det var hans Tjener. — ⁷⁾ som Niels Hemmingsen siger (C3): »Da endelig Spøgen blev aanbenbaret, tabte Amuletten sin Kraft». — ⁸⁾ fransk Missionær og Rejsende (1663—1738) Voyage en Espagne et en Italie 1730. — ⁹⁾ ogsaa 3die Udg., nu Fælleskøn.

Fruentimmer at bære imod Tandpine, men hvis Indhold hun dog omsider ogsaa maatte see¹⁾, og fandt da blot følgende lærerige Sandhed:

Var du ei en skiden Soe,
Da fik du vel i dine Tænder Roe²⁾.

Alt dette var nu for at afvende det Onde, men man har og de Midler, ved hvilke man kan tilvende sig det Gode. Saaledes har jeg engang seet, *honny soit qui mal-y-pense*³⁾, en liden Pose, som blev baaren af en ung Pige, for at vinde, som man sagde en Karls Hierte; saa nordisk-koldt er i disse Egne Mandkiønnets Temperament! Af de Rariteter, som deri vare indsyede, saaes tydeligt, at det Hele var det, hvad Grækerne kaldte *Philtron*. Den lærde Forfatter af *Nucleus*⁴⁾ har oversat dette Ord ved en Elskovsdrik; men jeg troer, at vore ulærde Piger kiende bedre Bemærkelsen deraf, end han. Man fandt nemlig deri en Negl, nogle Haar, smaaestødte Krebs-skalle, endnu nogle ubekiendte Species⁵⁾ og som det syntes Sand; thi umueligt kunde det være Pulver af Dalai Lamas⁶⁾ Excrementer, da dette er saa dyrt, at ikkun Fyrster formaae at købe det, som Pallas⁷⁾ forsikkrer, hvorfor de og bære det i Gulddaaser og bruge det som Peber.

Bondens Religion er, hvad andet? christelig; men da der ikke gives under Solen tvende Væsener, som ere hinanden fuldkommen lige, og dette synes, til Vidnesbyrd om Skaberen's Storhed, at være en Sandhed i Henseende til de Ting som falde i Sandserne⁸⁾, er det vel ligesaa i den intellectuelle Verden, formedelst dens store Afhængighed af den korperlige⁹⁾. Man kan vel derfor sige, at der ikke findes et eneste Individ, som ikke skulde have forskellige Religions-Meninger. Men hvad Bondens Religion overhovedet angaaer, da er den endnu

¹⁾ da hendes Nysgærrighed tvang hende dertil. — ²⁾ J. kender dette Vers fra Erik Pontoppidans *Everriculum* (Kbhvn. 1736), S. 96. — ³⁾ (fransk) »Skam faa den, som tænker ondt derom«. Som bekendt Hosebaandsordenens Indskrift (jf. Arlaud: *Bevingede Ord* 1906, S. 557—558). — ⁴⁾ c: (Latinitetens) Nøddekærne, et gammel latinsk Lexikon, forfattet af den lærde Historiker Hans Gram 1722. Junge mener altsaa, at *Philtron* ikke kan betyde Elskovsdrik, at det derimod skal betyde Elskovsmiddel. J. siger, at dette nordjællandske Elskovsmiddel var lavet efter en Recept, som endog Grønlænderne kende. (Poul Egede fortæller nemlig, Side 218: en Hex var seet ved Stranden med et Halvørme fyldt med Haar, Negler, Græs og Mos, som hun mumlede noget over). — ⁵⁾ Bestanddele. — ⁶⁾ Den tibetanske Pave. — ⁷⁾ se S. 181, N. 7, og Udg. Indl. S. 24 n. — ⁸⁾ i den syntlige, legemlige Verden. — ⁹⁾ jf. korporlig; 3die Udg. legemlige.

blandet med Levninger deals af Celticisme¹⁾, deals af Catholicisme, (som har gjort et uudsletteligt Indtryk formedelst overtroisk Legemlighed), deals med noget af hans egen Philosophie, thi som Cicero siger, at intet Dogma²⁾ kan statueres saa absurd, at det jo har været udklækket i en eller anden Philosophs Hierne, saa kan heller ikke nogen Philosoph nogensinde have fremsat saa snurrig en Mening at man ikke skulde finde enten den samme eller Magen til den hos Bonden. Og dette har sin gode naturlige Aarsag, thi ligesom mange af de gamle saakaldte Philosopher have selv maattet veilede sig³⁾, saa er det og gaaet Bonden, naar han har været oplagt til at avle Philosophemer⁴⁾. Hvad de hedenske Dogmer derimod angaae, hvilke endnu hist og her stikke frem, ligesom en sort Lap paa en hvid Kiol⁵⁾, da veed man jo, at den Stamme, hvorpaa Christendomsspiren blev indpodet, var raae og vild, og, hvad endnu er mere, gandske passende efter Climaten⁶⁾, men skulde den da ikke udbrede nogle af sine Vædsker til Poden⁷⁾, om denne endog var nok saa ædel? eller skulde vel hine Reformatorer gandske kunne have afhugget den vilde Stamme, for i dens Sted at plante Christendommens frugtbare Friheds-Træ? eller var det mueligt saaledes at oprykke den, at den ikke mere skulde udbryde i nogle hemmelige Skud? Hos Mængden vil Religion uophørlig gaae Haand i Haand med Superstition⁸⁾, og man jage denne Gudinde eller rettere Qvinde nok saa tidt ud af Døren, saa kryber den dog igien ind ad Vinduet⁹⁾, især blev den ældre Classe af den uoplærde Menneskehed stedse hængende ved sine Ungdoms-Principer¹⁰⁾, og disse ere da ved Tradition forplantede fra Slægt til Slægt, og hvad der saaledes er blevet Bonden overleveret og endnu stedse overleveres Børnene af Forældrene, som hine naturligviis fremfor alle troe, det kunde og kan saameget sikkrere bevares, som Bondestammen ustridig af alle er den meest ubeblandede¹¹⁾ ved fremmede Egteskaber.

¹⁾ c: gammelnordisk Hedenskab, hvad Junge jo ovenfor (S. 206—208) har gjort sig hæderlige Bestræbelser for at bevise. — ²⁾ Læresætning (i filosofisk eller religiøs Retning); jf. S. 232, N. 2. — ³⁾ c: uden at have nogen Lærer, der kunde sige ham, hvorledes det skulde være. — ⁴⁾ (læsrevne, uholdbare) filosofiske Paastande eller Meninger. — ⁵⁾ 3die Udg. Kjole. — ⁶⁾ jf. S. 108 og 230 øv. — ⁷⁾ Podekvisten; udmærket Billede fra J.s Side, ganske tilsvarende til de virkelige Forhold ved Kristendommens Indførelse. — ⁸⁾ (latin) Overtro (jf. S. 202 øv.). — ⁹⁾ dette er i Virkeligheden en Udtalelse af Frederik d. Store af Preussen. (Olufsens oekonom. Annaler 6, S. 357). — ¹⁰⁾ jf. S. 98 n. — ¹¹⁾ se S. 64, 68 og 106 øv.

Deels ere og Bønderne, formedelst Nærheden af Hovedstaden, her mere end andensteds forblevne ved deres gamle Hiem, hvor de vel og vil forblive, man løse endog saa mange Stavnsbaand man vil; thi det er nu bleven en National-Charakteer hos dette Folk, at elske, jeg vil ikke sige, sit Fødeland, men sin Fødeplet med en saa schweizerisk Enthusiasme¹⁾, at jeg ofte har hørt den gamle Bonde sukkende at sige: jeg har tumlet nok om i mine Dage, naar hans hele jordiske Løbebane udgiorde en Kreds af 3 eller 4 Mile om den Plet Jord, hvor han første Gang saae Lyset, og enhver, som vover sig længere bort, faaer strax Navn af en Landstryger. Man seer ellers heraf, hvormeget — Love kan danne et Folks Charakteer, men man vil og hist og her have erfaret, hvor megen Indflydelse de kan have paa et Folks slette borgerlige Dannelse²⁾. Men dette i Forbigaaende.

Hvad den theoretiske Deel af Religionen angaaer, da paa-staaer jeg frit, at Bonden, overhovedet betragtet, har bragt det videre end nogen anden af de Folkeklasser, som kan sættes i Ligning med ham³⁾. Dertil gives adskillige Aarsager, som enhver maae finde grundede; thi naar hine omsider have bragt det saavidt, at de nogenledes kan offentlig bekiende Christendommens Lære, da blive de fremdeles enten overladte sig selv eller og dem, af hvilke de skal imodtage borgerlig Cultur⁴⁾, men hvor forskellige ere ikke disse Subjecter?⁵⁾ og hvormange findes ikke iblandt dem, hos hvilke ikkun spores en svag Følelse af Religion? Tør man da undre sig over, at en Ager, der maaskee længe laae vild og som omsider med Møie blev bearbejdet, for at imodtage den ædlere Sæd, hastig igien vil bære Ukrud, naar den derefter ei mere dyrkes. Men hos Bonden forholde Tingene sig anderledes; han føler endnu nogen Høiagtelse for Religionen, hos ham er endnu ikke den huuslige Andagt gandske uddøet, dette

¹⁾ Begejstring (jf. S. 125); Schweizerne er jo berømte for deres Fædrelandskærlighed.

— ²⁾ jf. S. 68, N. 2, hvor J. mener, at de altfor stærke Indgiftninger skyldes Stavnsbaandet. Han mener jo her, at ogsaa Bondens Hjemkærlhed skyldes Stavnsbaandet.

— ³⁾ sammenlignes med ham; i det følgende tænkes nærmest paa Almueklassen i Byerne, navnlig i København. J. siger i sin Note, at han vel modsiger den lærde Provst Ussing (1743—1820) i hans Kirkeforfatningen i de danske Stater (1786—89), men at han kan hente Beviser for sin Sætnings Rigtighed af dennes Menighed (i Lille Lyngby ved Arresen, Strø Herred). — ⁴⁾ med andre Ord lære deres Haandværk. —

⁵⁾ Individier (jf. S. 124, N. 2).

kraftige Vehikel¹⁾, hvorved Menneskets baade indvortes og udvortes Forædelse saameget fremmes, fordi det disponerer Villien²⁾ til det, som er ret og got; man vil derfor neppe kunde nævne Bonden en eneste opbyggelig Psalme, som han ikke fra Ungdommen af skulde kiende endog udenad³⁾, dersom det ikke har manglet ham paa indvortes Receptivitet⁴⁾, og just ved at kiende disse, eller om der i en ikke opbyggelig Psalme findes et lærerigt Vers, da ved endog at have udsøgt og henlagt dette paa sin Hukommelse, baade røber han sin Bevandring i sine Andagtsbøger og sin Smag for det sunde. Hos Bonden kan og de spæde Spirer, som opvoxte af den Sæd, som Lærerne udstrøede i de Yngeres Hierter, endnu i Fremtiden pleies, deels ved de idelige Catechisationer⁵⁾, som holdes i Kirkerne for den confirmerede Ungdom, ikke efter, men under Gudstienesten, hvori altsaa baade Fædre og Mødre kan tage Deel og hvor saameget, som ikke passer sig for andre Steder, kan siges Menigheden af den dueilige Lærer; deels og ved de saakaldte Degnelæsninger, som om Vinteren holdes hist og her i Bøndergaardene for Egnens sammenkaldede Ungdom, saa det mangler ikke Bonden paa rigtig Kundskab om sine Menneske- og Christen-Pligter i vore Dage, da Religionsbøgerne for en Deel ere forbedrede⁶⁾. Men hvor stort et Dyb syntes ikke til alle Tider at være befæstet imellem Kundskaben og dens Udøvelse? Skal Oplysningen gaae over til⁷⁾ Sæderne, da maae den være bleven interessant for Mennesket, den maae have baaret hundredefold Frugter, Sandheden maae saaledes være fordøiet, at nye Sandheder igjen udspringe af de gamle, i hvilke de laae skjulte, kort, Mennesket maae være vandret saa vidt ind i Oplysningens blide Egne, at dets Siel gandske igiennemtrænges af Lysets Straaler⁸⁾; eller har hans borgerlige Bestemmelse⁹⁾ hindret ham derfra, da maae hans svagere Lys understøttes ved Opdragelse, ved Anviisning til og Exempler paa det Gode og Nyttige, som kan forædle hans Følelser, men denne Opdragelse

¹⁾ Virkemiddel (jf. S. 93, 6). — ²⁾ rette Villien (mod. — ³⁾ sml. S. 115 øv., 140, N. 9. — ⁴⁾ Modtagelighed, Ævnen til at lære udenad. — ⁵⁾ Overhøringer. — ⁶⁾ jf. S. 201, N. 8. Om J.s ændrede Syn paa Almuens religiøse Oplysning 18 Aar senere se Udg. Indl. S. 38 f. — ⁷⁾ Meningen er: resultere i Sædernes Forbedring. — ⁸⁾ jf. S. 116, N. 7. — ⁹⁾ hans Livsstilling i det borgerlige Samfund som Haandværker, Bonde f. Eks., der jo hindrer ham i at studere paa egen Haand og skaffe sig religiøs Oplysning.

har jo Bonden hidindtil i sin slaviske Forfatning ganske savnet. Den borgerlige Cultur maae nødvendig række Fornuftens Opklaring¹⁾ en hielpende Haand, dersom den skal kunne virke. Dette seer man allerede hist og her paa den danske Bonde, men den Engelske Bonde giver os flere Beviser derpaa. Ved borgerlig Dannelse kan Mennesket arbeide sig frem til huuslig Lyksalighed, det vil da mere føle sig selv²⁾, det behøver nu ikke at være uredeligt, fordi det paa en redelig Maade kan slaae sig igiennem, det behøver ikke at stiele³⁾, fordi det kan erhverve sig sine Nødvendigheder, det vil blive ædrue, fordi det ikke behøver at drukne sine Bekymringer i Rusen, Dydsexemplerne vil blive flere og de vil virke, fordi de vil findes i disse Menneskers egen Classe⁴⁾, og Lyset vil ved Straalernes Tilbagefald, ligesom fra et Huulspeil⁵⁾, udbrede sig til det Hele. Paa denne Maade synes allerede alt uformærkt at skride frem til Forældelse, men det gaaer ikkun langsomt, og hvad er Aarsagen? »hvis er Skylden«? spørger den lærde Birckner⁶⁾, Lærernes⁷⁾ kan det vel neppe være, thi Hr. Birckner roser jo selv Almuens sunde Sands og Agt for Moralitet; og Mennesket behøver dog vel ikke, som Rousseau⁸⁾ siger, at forstaae Ciceros Bøger om Pligterne eller at have igiennemstuderet Garves⁹⁾ Commentære over disse, for at vide, hvad der er ret og got, hvad der er Pligt, og — hvor ofte seer man ikke endda de største Laster at boe til Huse med de største Kundskaber? men det er nu saa, Mennesket finder overalt Hindringer for sig¹⁰⁾, og det maae finde Hindringer, fordi Naturen gav det Kræfter

¹⁾ Oplysning. — ²⁾ have Selvfølelse og Ærekærhed (jf. S. 89 f.). — ³⁾ jf. S. 148 flg. — ⁴⁾ Bønderne er jo (se S. 105, jf. S. 135) mest tilbøjelig til at se og høre efter deres egne og lader sig kun med den allerstørste Vanskelighed overtale til Dyd af Fremmede, som f. Eks. af Folkelærere Junge selv. — ⁵⁾ den dydige Bonde sammenlignes her med et Hulspeil, en Linse, der samler Lysets (og Dydens) Straaler i sig og derefter spredte dem videre ud. — ⁶⁾ Michael Gottlieb Birckner (1756—1798), Præst i Korsør, Trykkefrihedens djærve Talsmand, ligesom Junge en erklæret Tilhænger af Kants Filosofi, og optaget som han af Harmoniseringsbestræbelser mellem den kritiske Filosofi og Jesu Lære. (Jf. ogsaa Øhlenschlägers: Birckners Gravskrift, i Langelandsrejsen). Junge har vistnok tænkt paa B.s Afhandling: Om den geistlige Stand (Samlede Skrifter IV, 63—164, særlig S. 120 flg.), maaske ogsaa paa hans Afhandling: Hvorfor tale Menneskene i deres Selskaber saa lidet og seiden om Gud og Religionen? (III B., 55—148). — ⁷⁾ : Præsternes. — ⁸⁾ se S. 117, N. 4. — ⁹⁾ Garve (1742—1798), tysk Populærfilosof. (Birckner havde Hædersnavnet den danske Garve; jf. S. 71, N. 5: »Frankrigs Plinius«). Hans Oversættelse og Commentarer til Ciceros filosofiske Arbejde »Om Pligterne« udkom 1783. — ¹⁰⁾ : det er derfor, at det gaar saa langsomt med Menneskeslægten, specielt Almuens Forædling, ikke, som Fritænkerne mente, paa Grund af Præsternes Mangler og Fejl.

til at overvinde dem og ved deres Overvindelse at opdrage sig selv til en høiere Bestemmelse. Saaledes gaaer det i den fysiske og saaledes i den intellectuelle Verden; men Mennesket lader sig jo ofte ikke engang sige i de legemlige Ting¹⁾, i de Ting, som kunde — ædes — hvor meget mindre i de aandelige! Vi føle desuden hos os selv en mægtig Modstand i Henseende til alt det, som kaldes Pligt. Kilden dertil har allerede Paulus, og det nok rigtigst af alle Philosopher, viist os, naar han (Rom. 7, 22. 23.) siger: min Fornuft maae bifalde Guds Lov, men jeg finder en anden Lov i mine Sandser, i mine Tilbøieligheder, som stride imod Fornuftsloven og som vil gjøre mig til en Slave af Sandselighedens Lov, ja! hvor ofte lader Mennesket ikke hiin Lov være denne aldeles underordnet?²⁾ thi da den kolde Fornuft³⁾ med al sin Værdighed anviser Mennesket sine strenge Pligter, uden at raadføre sig med Sandserne, hvor kan man da undre sig over, at disse Menneskets første Lærere⁴⁾ ligesom opbringes derved og der reiser sig saa, som Kant⁵⁾ kalder det, et Slags naturlig Dialektik⁶⁾ og ligesom enhver Tiener saa gierne vil, til Skadesløsholdelse for sin Undermagt, ansee sig klogere end Herren, saaledes gaaer det og her, og Sandserne disputere og raisonnere da saalænge imod Fornuftplichterne, indtil de omsider svække deres Gyldighed eller i det mindste kalde dem i Tvivl, endskiønt den practiske Fornuft⁷⁾ aldrig giver sit Bifald dertil, og Mennesket følger da sine Tilbøieligheder, hvis fuldkomne Tilfredsstillelse det giver Navn af Lyksalighed⁸⁾. Dette er nok Hovedaarsagen til al upractisk Oplysning hos Mængden og som det synes hos flere end Mængden;

¹⁾ Jf. S. 105. — ²⁾ saa Sandselighedens Lov fuldstændig er herskende, og Fornuftens Lov intet har at sige. — ³⁾ J. tænker paa Kants »kategoriske Imperativ«, det ubetingede Fornuftbud, der hersker i Menneskets Indre, og hvis Stemme det hører, — for Kant det største Vidnesbyrd om Menneskets høje Adel og Værdighed; to Ting fyldte ham med Undren, Stjernehimlen over hans Hoved og Moralloven i Menneskets Indre. For Kant var der, som det fremgaar af det følgende, en stadig Strid mellem det ubetingede Fornuftbud og Menneskets naturlige, sanselige Tilbøieligheder. — ⁴⁾ da Mennesket, før det var blevet Fornuftvæsen, kun rettede sig efter sine Sansers Bud. — ⁵⁾ se »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten« 1783 (Kants Werke IV, 405). Det følgende til ... Navn af Lyksalighed er et nært Referat af Kants Tanker paa det Sted. — ⁶⁾ Diskussion, Tvist. — ⁷⁾ c: det førnævnte kategoriske Imperativ, Fornuftbudet i Menneskets Indre. — ⁸⁾ her og i det følgende har J., som nævnt i Udg. Indl. S. 28, udfra sin kantske Etik fremført en skarp Kritik af den i Datiden herskende Filosofi, den rationalistiske Lyksaligheds lære.

thi man taler vel i vore Dage overalt om den store Verdens Oplysning, men ligesom man kiender Træet af sine Frugter, saa maae man vel og bedømme Menneskene efter deres Gierninger, og disse røbe jo dog kun i det Hele for den fordomsfrie Tilskuer en overveiende Hang til det lave Sandse- lige. Culturen er gaaet frem, men den har ladet sin veile- dende Skytsgudinde Oplysningen langt bag efter sig, og den raver derfor om fra en Daarlighed til en anden, ligesom det uerfarne Barn. Vor Tidsalder synes at gjøre de saakaldte Fornøielser til sit Hovedøiemeed og disse Rovdyr, som ligne de virgilske Harpyier¹⁾, berøve enten Mennesket alt eller opvække Ekkelhed hos det til alle de Ting, som skulde give det Næring og Styrke. Heraf reiser sig vor Tids Ulyst til det Alvorlige, Pligters Forsømmelse og de derpaa følgende og saa ofte yttrede ubehagelige Følelser; heraf den saa ofte paaankede offentlige Uredelighed; heraf Had til Fædrenelandets Religion, thi naar afskyede Mennesket ikke den Viise, som foreholder det sine Feil? heraf Ringeagt for Eeden, dette det borgerlige Selskabs saa mægtige Baand, dette Sandhedens sidste og største Pant; heraf Egteskaber, som ophøre med Hvedebrødsdagene — og hvo kan opregne alle de Elendig- heder, som udflyde af denne rige Kilde. Dog, jeg erindrer mig hvad Kant siger: wir leben nicht in aufgeklärten Zeiten, sondern in Zeiten der Aufklärung²⁾. Maatte vi dog gaae en blid Dag imøde! men denne synes de fleste af vore Refor- matorer³⁾ ikke at bebude os, thi uophørlig smelde de løs paa Religionen, enhver Uorden, som viser sig hos Mennesket, vil de lægge den til Last, og ved at gjøre dette smigre de for den menneskelige Egenkierlighed, som gierne vil velte Skylden fra sig selv, og da løsnes det ene Baand efter det andet. Men det ligger jo klart for alles Øine, at dette Onde ikke har sit Udspring af Religion, som dog vel aldrig raadede Mennesket til det Onde, men af Mangel paa Religion. For-

¹⁾ I *Æneiden* III, V. 212 ff., gives der en Beskrivelse af disse uhyggelige Væsener; det var rovgerrige Kvinder med Fuglevinger, som river Folk med sig i deres rasende Fart. — ²⁾ vi lever ikke i [allerede] opklarede, men i opklarende Tider. (Kant: *Was ist Aufklärung?* 1784, Werke VIII, S. 40). — ³⁾ Fritænkerne, hvis Angreb paa Religionen som Aarsag til alt det umoralske i Tiden nu underkastes en ikke mindre hvas Kritik. (jf. Udg. Indl. S. 29).

uden hiin Aarsag¹⁾), som er Hovedkilden til alt det moralske Onde, gives endnu andre Omstændigheder, som maaskee endog hindre Mængden fra at dæmme for hiin Kilde²⁾) med den Omhyggelighed, som den burde, og det er Almuens blinde Tillid til Religionens udvortes Handlinger. Sædelæren blev og af alle raae Folk anseet, som den uvigtigste Deel af Religionen og den maatte nødvendig saaledes ansees, thi det udyrkede Menneskes Religion er i Grunden ikke andet, end Superstition³⁾), og kan ikke være andet, thi det Sublime, som er Religionens Gienstand, ligger gandske uden for de raae Menneskers Ideekreds, det indgyder derfor ikke Ærefrygt i Siælen: ikkun det mægtige Væsen, som Mennesket føler sig gandske underkastet, opvækker hos det en Frygt⁴⁾), som snarere leder til Hyklarie end Sædelighed⁵⁾). Man vil derfor erfare, at alle de Mennesker, hvis Forstand ikke rigtig er bearbejdet, langt hellere høre Foredrag af den saakaldte Lov, end af Evangelio; thi de ansee, at jeg skal bruge Pontoppidans Ord⁶⁾), Evangelium, blot som Egenvillium. Da Sædelæren desuden beskæftigede sig saa meget med Forstanden, valgte man heller Oxer og Bukke, som bedre faldt i Sandserne⁷⁾) og da den indvortes Forbedring udfordrede en streng Opmærksomhed paa sit eget Jeg, noget som den uoplyste stedse overseer, fordi det ligger ham for nær under Øinene, underkastede Mennesket sig heller de besværligste Ceremonier, man finder derfor i alle gamle Religioner en stor Mængde udvortes, endog piinlige Skikke; thi det synes dog stedse at have været en dyb naturlig Følelse hos Mennesket, at moralsk Brøde maae forsones ved Lidelser. Vel udmærker Christendommen sig og derved, at den ikkun foreskriver dens Tilhængere meget faa i Sandserne faldende Handlinger⁸⁾); ja! selv dette Sandselige, dette Legemlige i Christendommen er saaledes indrettet, at man skulde troe, at det maatte have en kraftig Indflydelse

¹⁾ c: den her nævnte Aarsag, Villiens Delthed mellem Fornuftens Lov og Sandse-
lighedens Lov, mellem det gode, som jeg vil, og det onde, som jeg ikke vil. —
²⁾ det naturlige, sandselig bestemte Menneskes store Ulyst til at gøre, hvad han i
Følge sin Fornuft maa anse for det Rette, det Fuldkomne, dets Lyst derimod til helt at
arbejde for egen Lyksalighed. — ³⁾ jf. S. 202 og 214 (N. 8) samt Udg. Indl. S. 29, der giver
som en Forklaring af dette Stykke. — ⁴⁾ i Østerlændernes Sprog er og Frygt det
samme som Religion. (J. N.). — ⁵⁾ J. støtter sig her til Kant: Kritik der Urteilkraft,
2det Oplag, 119 (Werke V, 264). (J. N.). — ⁶⁾ Udg. véd ikke, hvor dette Udtryk findes
hos Pontoppidan. — ⁷⁾ jf. S. 213, N. 8. — ⁸⁾ ydre Ceremonier; her tænkes paa Daab
og navnlig paa Nadver.

paa Menneskets aandelige Deel, men dog har jeg erfaret, at Mennesket her bliver staaende ved Skallen, uden at tænke paa den indsluttede Kierne. Saaledes har Bonden sine visse bestemte Tider, da han indfinder sig til den hellige Nadvere, han maae være sindet hvorledes han vil, men især beredet ved den for mange saa piinlige Faste¹⁾. Sædvanlig skeer dette i Foraaret og Efteraaret, kort før Saae-Tiden; J. A. Hermes²⁾, som har erfaret det samme i Henseende til den Tydske Bonde, mener, at det har sin Oprindelse fra den gamle Fordom, at Nadverens Nydelse skulde give dem Vel-signelse til deres Arbeide. Den Mening, som allerede i det andet Aarhundrede synes at have været giengse iblandt de Christne, at Nadveren gavnede Communicanterne³⁾ ikke allene i Henseende til Sielen, men og Legemet, er endnu temmelig almindelig i Bondestanden; thi hvor meget end Lærerne⁴⁾ søge at opklare Bondens Begreber, saa tillægger han dog stedse denne Handling en medicinsk Nytte. Det er derfor ikke ualmindeligt at høre Landalmuen sige naar en Syg skal berettes: vi haabe at det skal giøre en Forandring⁵⁾ og fordi Imaginationen⁶⁾ ofte kommer baade den Syges og de Sundes Forventning til Hielp, har Vedkommende⁷⁾ ondt ved at betage dem denne Fordom. Denne Fordom har unægtelig faaet sin saa varige Styrke af Transsubstantiations-Læren⁸⁾. Det forvandlede Brød var og en Deel af Christi eget Legeme, som var uden Synd og altsaa frit for Sæden til Sygdom og Død; dette forenet med et syndesmittet Legeme maatte nødvendig beskytte for udvortes Fare og i det mindste virke til Sundhed. Deels er det og en Følge af Munkenes Bedragerier; thi man veed, at Lægekunsten blev i Middelalderen endnu blot øvet

¹⁾ Her er Sammenhængen igen gaaet i Stykker for Junge. Meningen er: Bonden kommer til Alters, enten han er sindet til det eller ej; men selv om han egentlig ikke er sindet dertil, har han dog aldrig forømt den for ham tidt saa pinlige Faste. (Det er jo gammel Skik at gaa fastende til Alters; se Jens Kamp: Danmarks Folkeminder, S. 402, Nr. 1327; Livet i Klokkergaarden, S. 220). — ²⁾ tysk rationalistisk Præst (1736—1822) i hans Communionsbuch (3: Nadverbog), Berlin 1783, S. 33. — ³⁾ Nadvergæsterne. — ⁴⁾ Præsterne (jf. S. 135, N. 6). — ⁵⁾ at Sygdommen skal bryde sig, som Pontoppidan siger i hans Everriculum 1736, S. 73. Der findes dér en tilsvarende Skil-dring hertil, som har paavirket Junge, navnlig i Spørgsmaalet om Oprindelse fra Catholicismens Tid; jf. ogsaa Fellberg: Dansk Bondeliv I, 348. — ⁶⁾ Indbildningen. — ⁷⁾ 3: Præsten. — ⁸⁾ den katolske Nadverlære, hvorefter Brødet og Vinen blev forvandet til Jesu Kød og Blod, ikke i det udvortes, men i det indvortes, ikke i Udseende, men i Væsen (jf. S. 214 øv. og Udg. Indl. S. 29 øv).

af Geistligheden, som da undertiden skiulte sin Uvidenhed under Religionens Maske, var desuden og Sygdommen efter Tidernes¹⁾ Begreber en Straf af den fortørnede Guddom, hvad kunde da være kraftigere derimod end Nadveren, som ligeledes efter Tidernes Begreber blev anseet som et forsonende Offer, frembragt den Høieste? da saadanne Forestillinger ere saare ønskelige for Forstanden og magelige for Villien, maae man ikke undre sig over, at de igiennem saa mange Sekuler²⁾ ere endnu uudslettelige, det er derfor ikke sieldent, hverken i Kiøbenhavn eller her eller andensteds at finde dem, som gjøre sig megen Umage for at see deres Overtroe bestyrket ved Brugen af Kirkeviin i Sygdomstilfælde³⁾, og man veed, hvilken Uleilighed hiin Magister⁴⁾ derved paadrog sig. I Middelalderen blev og, som Westenrieder⁵⁾ siger, Vinen anbefalet som et Lægemedel. Men var endog den simple Viin helbredende, hvormeget mere maatte da ikke den helligede være det? For ikke længe siden i Øedmans Tid⁶⁾ var det endnu brugeligt i Bahun Lehn i Sverrig at tilsnige sig Oblaterne, for dermed at curere Sygdomme, og Biergskytterne stial dem endog af Munden paa sig selv, for at kunne lægge noget deraf i Geværret, som et Middel til at være lykkelige paa Jagten⁷⁾. Merk — ved hvilke Midler hæves deslige Forestillinger hos Mængden, da man erfarer, at det er lige saa vanskeligt at curere Mennesket i en vis Alder for Overtroe, som for gammel Skade⁸⁾? Vel os! Vel Menneskeheden! om vor Tids oplyste Lærere kunne være lykkelige nok til hæve den hos de Slægter, som nu staae færdige til at afløse os paa Verdens Skueplads. Det er forresten besynderligt, at Bønderne endog ved den blotte Tradition kan bevare saa mange af Middelalderens Ideer uforfalskede imellem sig, thi fra hiin grove Sandseligheds Tid⁹⁾ udleder jeg Grunden til denne hos Bonden saa sædvanlige Talemaade: det er saa sandt, at jeg torde nyde Her-

¹⁾ 3die Udg. de Tiders. — ²⁾ Aarhundreder. — ³⁾ se Feilbergs Jyske Ordbog under Messevin. Ogsaa denne Overtro kender Pontoppidan, Everriculum (S. 73 f., jf. S. 48). Han fortæller, at det paa Kirkemødet i Odense 1568 blev forbudt Præsterne under Embedsfortabelse at give indvlet Vin mod Ringning for Ørerne og andre Sygdomme. — ⁴⁾ som J. kender, men Udg. desværre ikke; J.s sædvanlige Stilfejl (S. 66, N. 1). — ⁵⁾ ligesom Flæsket (se S. 132, N. 7). Historischer Calender für 1791, S. 168. — ⁶⁾ svensk Præst (1682—1749); se hans Bahun-Lens Beskrifning 1746, S. 76. — ⁷⁾ jf. Thiele: Danmarks Folkesagn I, 320; Feilberg, under Oblat. — ⁸⁾ jf. J.s Udtalelse om gamle Hans 7 Aar senere: »Jeg søgte at betage ham hans Fordom, men et 63 Aars Barn tager ikke mod Grunde«. (Se iøvrigt Udg. Indl. S. 36). — ⁹⁾ se Udg. Indl. S. 29 og S. 214 øv.

rens Legeme og Blod derpaa¹⁾; Begreber, som unægtelig have deres Oprindelse fra de gamle Dages rædselsfulde Høitidelighed ved Jernbyrden og andre Sandhedsprøver, da de Sværgende foruden deres Fasten og udmærkede²⁾ Sørge dragt og Fremstillelse for den forsamlede Meenighed og offentlige Skriftemaal, maatte tillige nyde den hellige Nadvere, naar de skulde bære gloende Jern.

Dog, skulde man troe det, at Bonden, der er saa haardnakket i at holde over sine gamle Fædrene-Skikke, at han endog kan knibe sin Degn, om han ikke altid sang det gamle Julevers³⁾ tre Gange, kunde overtale sig til at afvige fra dem i betydelige Tilfælde? og dog har han kunnet dette endog i Henseende til Daaben. Paa Frideriksborg Amt især er det nu gandske gaaet af Brug at lade Børnene døbes i Kirken. Overalt finder man der Døbebekkenerne omvendte paa Fonten, og saasnart et Barn fødes til Verden, bliver det strax hiemme døbt. Vel kan det være overmaade gavnligt for Barnets Helbred, at det ikke strax udsættes for Luftens Forandringer, og dog er dette ikke Aarsagen; men Bonden sparer derved et Gilde, som sædvanlig medfører store Bekostninger, og som kunde vedvare flere Dage og som undertiden kunde ende sig⁴⁾ paa Tinget⁵⁾. Hans Troe har derfor i denne Henseende maattet give efter for hans huuslige Tarv. Og dog vil Bonden endnu stedse have sine Børn omsider frembaarne ved Daaben, men at han ikke da lader dem døbe, derfor har han sine egne Grunde. Den overtroiske Dæmon, der er ligesaa uadskillelig fra ham, som hiin fra Sokrates⁶⁾, forelæser ham atter her af sine graae Legender nogle casuistiske⁷⁾ Betæneligheder, som Bonden ikke selv kan besvare, og hvori han ikke vil troe dem, som kan besvare ham disse. For det første maae Spinde-rokken staae stille i det Huus, baade hvor der findes et saa

¹⁾ sml. Pontoppidan: Everriculum, S. 71—72: Det vil jeg tage Sakramentet paa; han forklarer desuden Meningen med denne Nadverprøve: hvis det ikke var sandt, skulde Nadveren blive ham til Sygdom og Fordærv. Junge har sammenblandet Nadverprøven og en anden Gudsdom, Jærnbyrden (se derom f. Eks. Lehman: Overtro og Trolddom I, 131). Den anklagede, der skulde bære Jærn, maatte nemlig ogsaa, som J. her siger, nyde den hellige Nadver, før Jærnbyrden fandt Sted; men den hellige Nadver var ikke her, som i Nadverprøven, det væsentlige, det afgørende. —

²⁾ 3: mærket ud, særlig udpegede (nemlig som den, der skulde bære Jærn). — ³⁾ »Et lidet Barn saa lysteligt« (1ste Vers) skulde synges 3 Gange før, »Lovet være du, Jesu Christ« 3 Gange efter Prædikenen i gammel Tid (se Niels Jespersens Gradual (3: Sangbog) 1606, S. 53; jf. Kingos Salmebog: Psalmer paa dend Første Juledag (Vinterparten, S. 112). — ⁴⁾ ender; jf. S. 67, N. 2: passer sig, for passer. — ⁵⁾ for Domstolen. — ⁶⁾ Sokrates' bekendte Dæmonion, der advarede ham, naar han var i Færd med at gøre noget, der vilde bringe ham Ulykke. — ⁷⁾ spidsfindige, haartrukne.

kaldet Hedninge-Barn¹⁾ og et Liig. Dernæst kan og Barnet, ifald det ligger udøbt, lettelig blive ombyttet af Troid- eller Biergfolk, og Moderen faaer da i Stedet for et velskabt Barn kun en Skifting, en Bytting, en Knudebug²⁾. Jeg har allerede forhen talt om eet Præservativ³⁾ imod dette Diomediske Bytte⁴⁾ men man har endnu flere⁵⁾. For ikke længe siden blev jeg hentet til en syg Barselkone. Der havde indfundet sig nogle febrilske⁶⁾ Tilfælde, som hun havde forøget ved den under saadanne Omstændigheder brugelige Styrkningsdrik, Brændeviin med overflødig paasat Kommen. Det spæde endnu ved Brystet liggende Barn, dette moderlige Barometer, havde allerede ved pludselig Skrigen om Natten forkyndet det Uveir, som trak op⁷⁾, og Moderen, foruroliget baade over det ene og det andet Tilfælde, vilde dog befries fra den Frygt, som heftig ængstede hende, at noget underjordisk Tøierie skulde have indfundet sig om Natten, endskiøndt, som hun selv sagde, Barnet var døbt og — Lyset havde været tændt. Ved Lægemidler baade for det indvortes og udvortes Menneske, blev derefter hun sund, i det mindste paa Legemet⁸⁾, og jeg underrettet om et simpelt Raad imod saadanne Nattetyve. Da jeg derefter spurgte flere, om de og var ligesaa overtroiske i dette Stykke, svarede en gammel Bonde mig: jeg har forhen⁹⁾ ikke brugt at brænde Lys, men jeg veed og, at jeg en Morgenstund maatte søge min Dreng under Sengen, og der agter jeg saa gon¹⁰⁾ ikke at søge flere Drenge. Et naturligt Lys har ellers

¹⁾ ∴ udøbt Barn. — ²⁾ (Nordsjællandsk) en lille tyk, vantreven Dreng. (J. O.). — ³⁾ forebyggende Middel (se S. 210 n.), nemlig det at fæste een Synaal paa Barnet og en anden paa Moderen. — ⁴⁾ ∴ tvivlsomme Bytte. Diomedes (S. 107, N. 6) foreslaar Troeren Glaukon at bytte Rustning, — og Zeus formærker Glaukons Forstand, saa han giver Diomedes sin egen Guldrustning til 100 Oksters Værdi og faar selv kun en Kobberrustning til 9 Oksters Værdi i Stedet. (Homers Iliade, VI Sang, V. 230—236). — ⁵⁾ Foruden de Midler, som J. i det følgende omtaler: Lys, Tordensten, henviser han (J. N.) til Pontoppidans Everriculum, S. 84, og siger, at denne fortæller om flere Forsigtigheder, som *Jyderne* [∴ Alsingerne] bruge paa den Tid. Disse Forsigtigheder, som J. ikke nævner, er: Staal, helst en Saks af Staal i Barnets Vuggetøj (rimeligvis, mener P., fordi Saksen danner Korsets Tegn); det er Synaale over Kors paa Moder og Barn; Hørfø (S. 80—81). Mens Barnet ikke er døbt, maa dets Vasketøj ikke tørres i fri Luft; der maa ikke males Korn, Væven maa, ligesom i Juleugen mellem Jul og Nytaar, ikke gaa. (S. 84). Pontoppidan har spurgt sine Piger, hvorfor de ikke vilde væve i Juletiden, og de svarede i fuldt Alvor: Fordi vor Herre er endnu en Heen (∴ Hedning). — ⁶⁾ feberagtige. — ⁷⁾ ∴ Feberen, som var i Anmarsch hos Moderen. — ⁸⁾ J.s Selvironi (jf. S. 210 øv.); han tør ikke garantere, at han har fravristet hende hendes Overtro. — ⁹⁾ 1ste Udg. forher. — ¹⁰⁾ nordsjællandsk Ed; se S. 137, N. 2.

i mange Tider været en Skræk for Biergtroldene, thi dette Slags Folk, saasnart som det

kun Lys og Solen seer

Forvandlet blir til Steen, kan sig ei røre meer¹⁾).

Er man ellers saa lykkelig, at komme over en Tordensteen (*belemnites*)²⁾, da kan man ved den spare mange Lys og endnu være ligesaa sikker, som om man sad ved Siden af Thor. Thi efter Mr. Rolands³⁾ Sigende hos Holberg og enhver Bondes Sigende her paa Amtet ere de Smaae-Folk overmaade bange for Torden og Tordenstene; og det er ikke Under, thi Tordenens Bestyrer var jo Guden Thor, som og ventelig af sin rullende Tordenvogn, kaldes i Edda⁴⁾ Ake-Thor, den agende Thor, og hine Stene, som efter Folke-Meningen ere Tordenens dræbende Redskaber, og som ligne et Hammerhoved, ere lutter Copier af Hammeren Miølnir, hvormed Dvergejægeren Thor i gamle Dage knusede saa mange af disse Mennesketyve. Vi kiende derfor endnu her i Egnen en Skomager, som er saa til Misundelse lykkelig, at være i Besiddelse af ikke mindre end 7 Tordenstene, og af hvilke aldrig nogen nogensinde er falden til Jorden, men (kan troe) hans Huus er og ligesaa frit for Trolde, som Eseler for Luus.

Man vil finde i alle Aarhundredes Annaler⁵⁾, at Mennesket i enhver Tidsalder karakteriserede sine Guder efter de locale Omstændigheder, ved at abstrahere fra sig selv⁶⁾ det, som man meest agtede eller frygtede, og at henføre det til Begrebet om de høiere Intelligenser⁷⁾. Hos den hævngierrige Østerlænder

¹⁾ Citat af Peder Paars, 2den Bogs 3die Sang (Liebenbergs Udg. S. 123, Vers 11-12). — ²⁾ (græsk) Vættelys (Forsteninger af en uddød Blækspruttearts Kalkpig). Der findes 3 forskellige Arter af Tordensten i dansk Folketro: Vættelys, forstenede Sæpindsvin (Echiniter) og Stenaldertidens Flinteskær (se C. Blinkenberg: Tordenvåbenet i kultus og folketro [i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen, Nr. 79], navnlig S. 7-9 og S. 68). Han har dér paavist, at Sæpindsvinet ikke kendes som Tordensten i Østdanmark, og det stemmer ogsaa med Junge. J. opfatter vel Vættelyset som den egentlige ægte Tordensten (jf. S. 233) i Modsætning til Flinteskær, men at ogsaa den har været anset for Tordensten, kan ses af det følgende: »de Tordensten, som ligne et Hammerhoved». — ³⁾ den overtroiske af de tre Brødre (den overtroiske Roland, den sundt tænkende Ovidius og den vantro Leander) i Holbergs: Uden Hoved og Hale. J. sigter til I Akt, 6te Scene. — ⁴⁾ Snorres Edda, Kap. 20. J.s Formodning er ganske rigtig. Eddaens *Aku-pórr* betyder den agende, kørende Tor. — ⁵⁾ Aarbøger. — ⁶⁾ uddrage af sig selv, sin egen Karakter. — ⁷⁾ her i Betydning. Aander, Guddoms-væsener. J. slutter sig med disse maaske ikke helt klare Ord til den saakaldte Antropomorfisme, d: den Formening, at et Folks (f. Eks. Grækernes, Jødernes o. s. v.) Guder, ubevidst for Folket selv, er udstyret med det paagældende Folks Egenskaber i forstørret, idealiseret Maalestok. Et grusomt Folk vilde saaledes gøre deres Guder grusomme og hævnlystne; et letfærdigt Folk vilde fortælle Historier om deres Guders frie Forbindelser o. s. v., J. giver i det følgende ypperlige Eksempler paa den antropomorfistiske Synsmaade.

var en despotisk bevinget Hævn Guddommens Hoved-Attribut¹⁾; en Idee, som blev fremavlet og bestyrket af Tordenen, Guddommens Stemme og sædvanlige Nærværenheds-Yttrelse²⁾. Hos de galante Græker vare Guderne selv fulde af Kierligheds-Intriguer. I de heroiske Tidsaldere maatte de høiere Væsener agere Helte, og da Helte-Daad blev saa nøie paaseet³⁾ og de blotte physiske Kræfter endog forgudede, finder man overalt, baade i de hellige og profane⁴⁾ Aarbøger, at det ene Folk har antaget det andet Folks Guder, blot fordi de vare stærkere, og det var endnu i de sildigere Tider hos Tydskerne⁵⁾ den fornemste Bevæggrund til at antage Christendommens Gud. Ligesom Folkene selv vare mere eller mindre raae, saa vare og Guderne mere eller mindre metaphysisk og moralsk⁶⁾ ufuldkomne, men sædvanlig manglede intet dem i fysisk Fuldkommenhed og her i Norden især intet i Styrke. Saaledes var det til alle Tider og det forholder sig endnu saaledes hos den store Hob. At man derfor hører den Enfoldige at kalde Gud en god gammel Mand, derom vil jeg ikke tale, da ingen, i hvor opklaret han end er, kan forestille sig en Aand uden Legeme, og da Skriften saa ofte fremstiller os Gud under Faderbilledet; men den Anthropolathie⁷⁾, som Almuen tillægger Guddommen, er ikke allene sig selv modsigende, men endog skadelig for Moraliteten. I det herskende Menneske fandt Bonden ofte en Despot, han troer derfor ligesledes at finde den⁸⁾ i Altbestyreren. Hans Begreber om Forsynet ere derfor meget vaklende og blandede med Fordomme om Fatalismen⁹⁾ eller om man vil give den et mildere Navn, Forudbestemmelsen. En Lære, der er ligesaa magelig for Forstanden, som den kunde være skadelig for Virksomheden, dersom Bonden ikke ved sit daglige Forhold beviste, at han

¹⁾ Jf. S. 208 L. 9. — ²⁾ 3: Maaden at ytre sin Nærværelse paa. — ³⁾ vi har nu i Stedet for dette danske Ord det tyske: anset. — ⁴⁾ verdslige. — ⁵⁾ og ogsaa hos Nordboerne, der vilde tro paa den, der var den stærkeste, den hvide Krist eller Tor. (Jf. Snorres: Olaf d. Helliges Saga, Kap. 113, Slutn.). — ⁶⁾ udvortes og indvortes ufuldkomne (jf. Kbhvn.s lærde Efterretninger 1809, S. 45, hvor Junge i sin Kritik af P. Holsts Lærebog imod sædvanlig Sprogbrug opstiller det metafysiske som en Modsætning til det moralske. Ved at danne sig et Afguds-Billede af sin Gud, dyrker man Gud i Metafysikken; dyrker man ham i Aand og Sandhed, dyrker man ham i Moralens, jf. Indl. S. 25.) — ⁷⁾ (græsk) menneskelig [som Følge deraf lidet guddommeligen, for Guddommen lidet værdig] Føle- og Tænkemaade. — ⁸⁾ bedre: ham, 3: Despoten (der hersker ganske vilkaarligt og efter sine egne Luner). — ⁹⁾ se S. 189, N. 4; Udg. Indl. S. 30, N. 2.

i Gierningen nægter, hvad han i Forstanden antager, thi sædvanlig handler dog Bonden saaledes, som om intet var bestemt, fordi Bestemmelsen ellers vilde bringe ham i samme Forlegenhed, som hiin reformeerte Præst Pet. Kesler¹⁾, der besluttede at ægte det første ugifte Fruentimmer, som mødte ham paa Veien fra hans Huus til St. Peders Kirke i Basel; men Skiebnen sendte ham en Betlerske, som han siden efter maatte ligesaa ofte bede om Naade, som hun tilforn havde bedet ham om Almissee. — Bondens forrige slaviske Forfatning har ogsaa haft Indflydelse paa hans religiøse Tænkemaade; thi da den saa ofte gjorde ham til Øientiener for hans jordiske Herrer, har den forledet ham til at hykle for den Alvidende. Fordi hines Love ofte vare saa ubetydelige, at de nok kunde overtrædes uden Skade for det Hele, anseer Mennesket og den Eviges Love for uvigtige, endskiøndt de have deres evige Sanktion²⁾ i Menneskets practiske Fornuft³⁾ og staae i planmæssig Forbindelse med det Heles Vel; og fordi hine ofte efter et blot *car tel est notre plaisir*⁴⁾ uddeelte Løn eller Straf, eller ved tryglende Smiger lod sig bøie, saa dømme de og saaledes om det fuldkomneste Væsen. Barmhiertighed er derfor den Egenskab, som Almuen næsten ene tilbeder hos Guddommen, men en Barmhiertighed, som er blot Følelse, ikke Charakter⁵⁾, thi Mennesket gjør den Evige saa barmhiertig, at det nægter ham Viisdom, Hellighed, Retfærdighed, ja selv Godhed; og kunde Almuesmanden gjøre rigtige Slutninger, da vilde han bestyrtset⁶⁾ erfare, at han ofte gjør den Algede til en Ven af Lasten.

I Henseende til den almindelige Menneskekierlighed, som den himmelske Lærer lægger enhver af sine Tilhængere saa ofte og eftertrykkelig og rørende paa Hiertet, da synes dette Bud endnu hos Bonden at taale nogen Indskrænkning. Hvad hans Næste angaaer, da judaiserer⁷⁾ han lidet, omendskiøndt

¹⁾ Udg. kender ikke J.s Kilde; de reformerte er Tilhængere af Prædestinationslæren, Læren om Menneskenes Forudbestemmelse til Frelse eller Fortabelse. — ²⁾ Billigelse, Bekræftigelse. — ³⁾ se S. 218, N. 7. — ⁴⁾ (fransk) »Dermed sker vor Vilje«. Med disse Ord endte de berygtede franske Kongebreve (*lettres de cachet*), hvorved Ministrene uden Lov og Dom kunde lade vigtige Modstandere fængsle. Her altsaa lig Indfald, Lune. — ⁵⁾ eller om man vil »uden Villie« (sml. Udg. Indl. S. 29 m.). — ⁶⁾ overrasket, jf. S. 138, N. 5. — ⁷⁾ anser paa jødisk Vis ikke alle Mennesker, men kun sine Standsfæller for sin Næste; han er (jf. S. 116) sine Venners Ven og sine Fjenders Fjende.

denne Fordom vist ikke har sin Oprindelse af den Kilde, hvoraf Jødernes udfloed. Man vil især mærke dette af den Forsigtighed, hvormed han omgaaes Kiøbstedmanden¹⁾ uden for sit Huus (thi i hans tarvelige Hytte, hvor han troer sig sikker²⁾, imodtager han ham stedse med en østerlandsk Hospitalitet³⁾;) men kan man og undre sig over denne mistænkelige Lunkenhed, naar man seer tilbage paa de forbigangne Tider. Jeg vil blot nævne een Punkt, og for ikke at sige andet, end hvad jeg kan bevise, vil jeg lade den gode, for tidlig afdøde Cfr. R. Hansen⁴⁾ tale: »Hovveien frem og tilbage var for mange af Bønderne 5 á 6 Mile, ja for nogle 8 Mile paa Frideriksborg Amt⁵⁾ og »til Høchøsten brugte de i det mindste 3 Uger, ja i ustadigt Veir ofte 6 á 7 Uger, i hvilke disse Høstfolk laae der bestandig i en Leir⁶⁾ og det paa en Aarstid, da Nærværelsen i deres egne Huse saa meget udfordredes. Hvem tykkes dig her at have været hans Næste, som var falden — ?⁷⁾ Hvilken fortreffelig Oplysning i Ungdommen maatte ikke her have forenet sig med den ædelmodigste Størhed og Godhed i Sielen, om Bonden under saadanne Omstændigheder skulde have tænkt paa Næsten? og hvor sørgelige vare ikke Følgerne for ham? den kolde Nøgenhed, den gustne Hunger, huuslig Elendighed, alt det, der er bittreere end Døden selv, som desuden kun saa sildig banker paa den Fattiges Hytte⁸⁾; Gaarde, i hvilke man indkastede den velhavende Huusmand — til Straf, og hvor alt var, ligesom paa den udannede Jord, øde og tomt, hvor ravende Ruiner truede med dræbende Fald, hvor ihjelsultede Huusdyrs udspilede Hude gav ham en stinkende Beskyttelse imod den nedstrømmende Regn, hvor sammenfaldne Køllers⁹⁾ igiennemborede Bredder ikkun tillode enkelte Lysstraaler at snige sig ind i hans Hyttes,

¹⁾ Jf. S. 102 flg. — ²⁾ Enhver er jo gjerne »Hane paa sin Mødding«. — ³⁾ Gæstfrihed (jf. S. 111 flg.). — ⁴⁾ c: W. A. Hansen (J. har begaaet samme Fejl som S. 103, N. 4). Han døde 1796, kun 53 Aar gammel. — ⁵⁾ W. A. Hansen S. 62. Han angiver S. 61 n. som Aarsag til den lange Hovvej, at Bønderne paa hele Frederiksborg Amt skulde gøre Hoveri paa Frederiksborg, skønt Slottet laa i en Udkant af sit Amt (det gamle Frederiksborg Amt, jf. Udg. Indl. S. 31). — For Beboerne yderst paa Halsnæs kunde der altsaa godt være en 8 Mil frem og tilbage til Hillerød. — ⁶⁾ W. A. Hansen, S. 64. Ved en fornuftig Ordning af Hoveriet, hvor hver Bonde fik sin Part at heste, lykkedes det W. A. Hansen og Landbokommissionen at ned sætte dette Hoveri til 5 á 6 Dage for hver Bonde paa Frederiksborg Amt. — ⁷⁾ se Lucas 10, 30 ff. — ⁸⁾ Jf. S. 182, N. 5, og se angaaende Dødelighed S. 85 n. — ⁹⁾ Hus, hvori man tørrer Malt (jf. S. 187, N. 6).

men ikke i hans Sinds Mørke, thi Mennesket sukkede over Mennesket, og den Svages Stemme er selv svag, ikkun Menneskenes Fader hører den¹⁾.

At Bonden endnu undertiden kan yttre Spor til Uvillighed imod et vist Naboe folk, som vi dog i saa mange Henseender næsten kan ansee som vore Brødre, er ikke faldet mig underligt, da der udfordres mere end Bonde-Oplysning til at hæve sig over saadanne Fordomme²⁾. Det er ikkun de egentlig Lærde, som i dette Stykke ikke erkiende Fædreneland. Og hos hvilket Folkes Mængde hersker ikke National-Egenkierlighed? Dog, — den kan og her være noget grundet dels paa Fortidens Krige, hvilke have efterladt sig et Slags Had, som maaskee begyndte i Hovedet (thi endog den 70aarige Kong C. IV. skal have sagt, da han havde holdet Sønnesønnen C. V. over Daaben, og denne Prinds var falden ham saa tung at bære, at han under Forretningen maatte forlange en Stytte-Stok³⁾: Villt du trykke Svensken saa, som du har tryckt min Hand, saa faaer hand skamm)⁴⁾ og har nu endet sig i Fødderne; dels paa Fortidens Love, thi af hvad Kilde Kongslev⁵⁾ har øset det, veed jeg ikke, men paa et Sted i hans private Ret heder, det omtrent, at een Dansk bøder for to Svenske. Maaskee kan deraf det Bondesagn have sin Oprindelse, at en Dansk straffes ikke, om han — slaar en Svensk eller en Jøde, ventelig da fordi han ikke slog to⁶⁾. Ja endog i Henseende til Danske selv, gøres i en gammel Lov Forskiel imellem den, som slaar en Lollandsk og en Siellandsk Søemand ihiel⁷⁾, alt efter den Saliske Lovs Aand⁸⁾.

¹⁾ jf. Udg. Indl. S. 40, hvor der gives en Kritik af denne Skildrings Sandsynlighed og Rigtighed. — ²⁾ jf. S. 125, N. 1—2, hvor J. viser sig hævet over den i København herskende Hadefuldhed mod Tyskerne (sml. Indl. S. 23). — ³⁾ ogsaa 3de Udgave. — ⁴⁾ Udg. kender ikke J.s Kilde. — ⁵⁾ K., retslærd (1737—83), udgav 1781—82: Den danske og norske private Rets første Grunde. J. sigter vist til 1ste Del, S. 367, hvor det siges, at to Udlændinge skulde bøde med deres Hals for een Dansk. (Kong Frodes Lov, se Jørgen Olriks Sakseoversættelse I, S. 251); J. har ikke nøjagtig kunnet huske dette Sted. — ⁶⁾ selvfølgelig ironisk. — ⁷⁾ »Laaland / Falster oc Møen / hafve den samme Lov / som Sielands Fare / foruden det / at hvo som dræber nogen Mand i Laaland / hand skal bøde ofver den rette Mandebod 40 Marck«. (Kong Ericks Handfestning § 11). Hvor aff det gamle Ordsprock: At Laalecker sigts 40. Marck bedre/end Sielands-Farene. (Ostersøen Weylles: Glossarium Juridicum 1672, S. 465). — ⁸⁾ se Folkenes Historie III, 86—87; naar der betaltes 200 Guldsolidi i Mandebod for den frie Franker, betaltes der kun det halve for den frie Romer. — Romerne i Gallien var blevet overvundet af Frankerne.

De østerlandske Dæmoner svæve endnu ligesaa levende om i den *enfoldige* Bondes Imagination, som da de nyelig vare krøbne ud med Jøderne af det babyloniske Fængsel¹⁾. De have kun forandret sig noget efter Climated, en Forskiellighed, som allerede tydelig falder i Øinene i den ældste nordiske Digter-Philosophie²⁾, thi det forholder sig, som Fontenelle³⁾ siger, med Ideerne, ligesom med Planterne, hverken de første eller sidste lykkes lige godt i ulige Jord. Naar Østerlændernes og især Grækernes Myther ere fulde af Galanterie, saa finder man i vore Forfædres Guderlære⁴⁾ mere Raaehed og stærke Spor af Nordens Kulde og næsten ingen Kierligheds-Intriguer. Landets Kulde strækker sig endog til Dæmonernes Hierte eller (om man vil) til Nordboernes Imagination, ja! den gik endog ind i Evigheden selv; ligesom Østerlænderne, saa ringeagtede og Nordlænderne Kiønnet og ligesom hine udelukte deres Damer fra Paradiis, saa og disse deres fra Valhalla. Virkningen var den samme, men Aarsagen forskiellig, thi hos hine var det Hede, hos disse Kulde. Naar Østerlænderen har bortelsket den tidlige qvindelige Skjønhed for Forstandens Komme⁵⁾, da foragter han de sørgelige Rudera⁶⁾ — af Mættelse, men Nordboen foragtede baade Skjønhed og Forstand⁷⁾ for Systemets Liigheds Skyld⁸⁾. Naar hines Vellyst krævede nye⁹⁾ Evigheds-Gienstænder¹⁰⁾ af Spurvagtighed¹¹⁾, da fordrede Nordmandens Phlegma¹²⁾ ligesaadanne¹³⁾ af Magelighed. Naar Muhammed maatte i sit Paradiis skabe hemisphæriskbrystede¹⁴⁾ Møer (Houris) for den østerlandske Følsomhed, da maatte en Odin i sit Valhalla skabe beskioldede Møer (Valkyrier) for den nordiske Tapperhed; hine for at elskes, disse for — at tappe Øl¹⁵⁾. Naar Østerlændernes fremragende Nervevæv¹⁶⁾ gjorde dem til lutter Følsomhed i Evigheden, da gjorde Blodets heftigere Drivt til Hiertet Nordmanden til evig Tapperhed.

¹⁾ ∴ som for Aartusender tilbage. — ²⁾ som den findes i Snorres Edda. — ³⁾ fransk Forfatter (1657—1757), mest bekendt for sit Værk om »Verdenernes Flerhed« (entretiens sur la pluralité des mondes 1686). — ⁴⁾ ogsaa i 3die Udg. denne Form (jf. S. 225 n. fl.). — ⁵⁾ før Kvinderne blev forstandige, ældede. — ⁶⁾ Rester, Ruiner. — ⁷⁾ ∴ unge og gamle Kvinder. J. har vistnok sin Viden fra Pontoppidans: Danske Atlas I, 77. — ⁸⁾ for ikke at forfordele nogen af Parterne. — ⁹⁾ Trykket ligger paa nye, i Modsætning til de gamle Kvinder, som hverken kom i Paradis (jf. S. 83, N. 4) eller Valhal. — ¹⁰⁾ ∴ Genstande (jf. S. 58, N. 2). — ¹¹⁾ Sanselighed? Udg. véd ikke, hvorfra J. har dette Ord. — ¹²⁾ Flegma. Koldsindighed, Dorskhed. — ¹³⁾ ∴ Evighedsgegenstande: Valkyrierne. — ¹⁴⁾ halvkuglebrystede. — ¹⁵⁾ nej, for at bære Mjød; sml. S. 133 og Snorres Edda, Kap. 35 og 38. — ¹⁶⁾ mere paa Overfladen liggende; se iøvrigt S. 158, N. 7.

Naar hine elskede Hvile paa bebolstrede Sofaer i kiølede Lunde, da elskede denne Strid og Død og Opstandelse og Strid i et evigt Kredsløb¹⁾. Og saaledes gik det og gaaer det endnu med Nordens Dæmoner. Naar Østens Aander vare i Overeensstemmelse med Folkenes forfinede Imagination af en subtil ætherisk²⁾ Natur, naar de kunde, ligesom Zephyrerne³⁾, omflagre Mennesket i tusinde Tal, saa ere vore Aander ligesom den behagelige Aftenvind, der kommer fra Norden i Januarii Maaned. Naar hines Dæmoner havde en Fierkraft⁴⁾ i Fødderne, Straaler om Hovedet og Morgenrødens Vinger paa Axlerne⁵⁾, da gaae vores ligefrem med Træeskoe paa Fødderne og røde Huer paa Hovedet⁶⁾. Naar hine kunde nære sig med ambrosisk⁷⁾ og ætherisk Spise, da maae vores have Sødgrød og got Øl. Naar hine hendyssede en Ascanius⁸⁾ paa en Blomsterseng under Løvskyggen i en fortryllende Rosenduft, da ligge vore⁹⁾ lige saa tungt paa Bonden, som hele Himlens Hvelving paa Kiempen Atlas, og de vilde ride ham saaledes om Nattetider, at baade Luft og Veir maatte forgaae ham, dersom han ikke dreiede sine Træeskoe bagvendt for Sengen¹⁰⁾. Dog er det ikke Mandkiønnet allene som plages af Aander, ogsaa Fruentimmerne have deres dæmoniske Forfølgere. I gamle Dage sad dog Pan¹¹⁾ nogenledes roelig og spillede ved Nymphernes Pikeniks¹²⁾, og jeg har aldrig læst, at han gjorde Skade, uden da han fik Jomfrue Syrinx¹³⁾ gjort til Fløite, i vore Dage derimod blive vore Hyrdinder saaledes elleskudte¹⁴⁾ af Skovguderne, at de længe kan have got deraf. *Quisque suos patimur manes*¹⁵⁾ — nok er det, man seer af denne Ind-

¹⁾ J. tænker paa Einherjerne (se Snorres Edda, Kap. 41). — ²⁾ forfinet, aandelig. — ³⁾ (græsk) de milde, blide Vestenvinde. — ⁴⁾ Spændighed, Elasticitet. — ⁵⁾ Skuldrene. — ⁶⁾ som Nisserne. — ⁷⁾ Ambrosia var Gudernes Spise. — ⁸⁾ Æneas unge Søn; der sigtes vistnok til Vergills Æneide I 691, i hvilket Tilfælde Junge ikke har husket helt rigtigt. Det er blot Venus alene, som dysser ham i Søvn, fører ham i sine Arme til de skyggefulde Idalske Lunde, hvor den bløde Merian gemmer ham i sine duftende Blomsters milde Skygge. — ⁹⁾ der tænkes paa Mareridt. — ¹⁰⁾ sml. Holberg: Uden Hoved og Hale, I Act, 4de Scene (jf. Werlauffs: Antegnelser S. 374 f.). — ¹¹⁾ den græske Skov- og Hyrdegud (jf. Panik, panisk Rædsel). — ¹²⁾ (engelsk; ironisk) Gilder, Skovture. — ¹³⁾ J. sigter til Ovids: Metamorphoser (3: Forvandlinger) I, 689–712, hvor Nymfen Syrinx, som flygter for Pans Elskov, forvandles til et Siv for at kunne skjule sig for ham, men han tager Sivene og laver sin Pansfløjte deraf. — ¹⁴⁾ jf. Kristensen: Danske Sagn II, S. 18 flg., navnlig S. 19, nr. 76; Feilberg: Bjærgtagen, S. 36. — ¹⁵⁾ Egtl.: »Enhver især lider vi for vore Sjæls Synder de fastsatte Straffe i Underverdenen»; hos Junge betyder det blot: Enhver har sit at trækkes med, sit Kors at bære. (Vergills Æneide VI, V. 743).

ledning, at Bonden ligeledes har sin Dæmonologie¹⁾, og er den end ikke Græsk, saa er den dog ganske Eddaisk eller Celto-scytisk, og jeg er vis paa, at hvad der savnes i det Dogma²⁾ om Aander i hiint Religions-System, vilde endnu kunne suppleres af Bøndernes Fortællinger. Men — til Sagen. Edda nævner os Stedet Alfheim, hvor de glindsende Engle³⁾ havde deres Boelig, da derimod de sorte, de onde, boede under Jorden. Af et af disse tvende Slags Aander, paa Eddaisk Alfer, har Bonden ustridig dannet sine Elve- og Elle-Konger, nogle Personager, som efter Beskrivelsen ligne de Gamles Markguder, Fauner og Satyrer. Ligesom disse finde de og deres Lyst i at fixere⁴⁾ Pigerne. Mænd, som har hørt det, fortælle, at de skal kunne spille overmaade lifligt, saa man næsten skulde troe, at de ikke giver Pan⁵⁾ noget efter; man taler og meget om Ellekonge-Stykket⁶⁾, som rigtig nok en og anden Tydsk Mestermusikant kan spille, men tør ikke, thi det har samme Virkning som Orphei Lire⁷⁾, baade Borde, Stole og Bilæggere dandse derved; noget, hvori jeg snarere troer Bonden end den store Homer, naar han fortæller os, at Vulkan gjorde Stole, som gik af sig selv med Guderne, endog uden Musik⁸⁾. Dog skal dette ikke være Hovedaarsagen⁹⁾; thi man har før seet gamle Tresorer¹⁰⁾ dandse, men den Spillende kan aldrig holde op igien, med mindre han er lykkelig nok til nøiagtig at kunne spille Stykket tilbage igien¹¹⁾, eller og nogen bag fra kan komme til at skiære Viol-Strængene over. Disse Geniers¹²⁾ Hustruer kaldes Elliser¹³⁾. De lade sig kun see, lige-

¹⁾ Aandelære (jf. Udg. Indl. S. 21). — ²⁾ Lære (jf. S. 214 N. 2); her omtrent lig med: i det Kapitel om Aander. — ³⁾ J.s Oversættelse af oldn. ljósálfar, 3: Lysalfer. Se Snorres Edda, Kap. 18, som J. her siger til: »Der er et Sted, som hedder Alfheim, der bor Lysalferne, men Mørkalferne nede i Jorden, og de er forskellige af Udseende og end mere af Væsen. Lysalferne er fagrere end Solen at se til, men Mørkalferne er sortere end Beg.» — ⁴⁾ holde for Nar. — ⁵⁾ med hans Rørløjte Syrinx, hvorpaa han spillede som Vinden suser gennem Rørene. — ⁶⁾ se Arndts: Reise durch Schweden III, 18, IV, 247; Molbechs Dialektskikon S. 99. — ⁷⁾ Orpheus kunde i de græske Sagn ved Sang og Strængespil tæmme de vilde Dyr, faa Klipper til at bevæge sig og Trær til at danse. — ⁸⁾ J.s Fejlhuskning og Sammenblanding af Iliaden 14, V. 240, hvor Hephaistos skal lave en gyldne Stol til Gudinden Søvn, og Iliaden 18, V. 416 f., hvor der fortælles om gyldne Møer, Hephaistos havde lavet, hvilke kunde gaa af sig selv med ham. — ⁹⁾ hvorfor han ikke tør. — ¹⁰⁾ (fransk) Skatkister; J. mener, at Bonden ofte har set Skabene danse, naar han er fuld. — ¹¹⁾ sml. Kierkegaards Papirer II A, 65; Efterladte Papirer, III Bind, S. 22. — ¹²⁾ Aander. — ¹³⁾ i Asserbo ved Frederiksværk kaldes de ligeledes El-liser, i Nordskoven i Hornsherred for »en Els«. (Tang-Kristensen: Danske Sagn II, S. 4, nr. 12, og S. 20 nr. 77 og 94).

som alle pyntelige Najader¹⁾ og Dryader²⁾, i smukt Veir, men kun i Ellemoserne, især paa de Steder, hvor nogen er kommen ulykkelig af Dage. Snart rive de Høe, snart dandse og brave³⁾ de, ere for til meget smukke Fruentimmer, men bag til —

Ja! det som oventil en deilig Pige bliver,
Til fæle Elletrunt sig ud i Enden giver⁴⁾.

Det er disse Nympher, som klemme Folk i Søvn⁵⁾, naar de have forprovianteret⁶⁾ sig til Natten. Denne Mare rider og undertiden Bondens Heste om Natten, og da faae de Mare-lokker⁷⁾ i Mannen, men, mærkes dette, hænger man strax en langagtig spids Flintesteen lige over dem i Stalden. Egentlig skulde det være den ægte Tordensteen⁸⁾, som og Tydskerne, der anprise den mod Mare-Ridt, derfor kalde Alpenschosz⁹⁾, Elleskud, men da Bonden har erfaret, at den ene skyder ligesaa got som den anden, betiener man sig af det Middel, som er nærmest ved Haanden.

Ligesom disse Genier¹⁰⁾ søge at belure især Mandfolk, og, som vi tillige have seet, ogsaa Heste, saa kiender og Bonden et Slags laadne Aander, meget farlige for Qvindekjønnen. Man kalder dem her Var-Ulve¹¹⁾, et Slags Ulve, som vil være langt vanskeligere at udrydde end de som bide Faar¹²⁾, da et Barn og et Folk, som nærmer sig til Barndommen, gierne vil blande Indbildning med Virkelighed, og Skud bider ikke og kan naturligviis ikke bide paa dem. Disse Gaste¹³⁾ gaae især paa Luur efter frugtsommelige Qvinder, hvilke derfor

¹⁾ Kildenymfer. — ²⁾ Skovnymfer. — ³⁾ (nordsjællandsk) efter J. O.: trodse, gøre sig til. Det betyder i det hele taget: optræde udfordrende, brammende. — ⁴⁾ Udg. véd ikke, hvorfra Verset stammer; det stemmer ikke helt med den almindelige Forestilling, at Ellepigerne er hule i Ryggen (se saal. Thiele: Danmarks Folkesagn II, 176). — ⁵⁾ det er, i alt Fald efter de almindelige Forestillinger, ikke Ellepigen, men Maren, der rider Folk i Søvn. J. har nok kunnet for meget Tysk; den tyske »Alp« (jf. oldn. Alf) er saadant et plagende Drømmevæsen; eller denne Misforstaaelse kan stamme derfra, at saavel Ellepigen som Maren efter Sagnet besøger Bondekaren i Søvn. — ⁶⁾ o: provianteret for stærkt, forspist sig; jf. S. 130 og »Uden Hoved og Hale«, I Akt, 5te Scene. — ⁷⁾ flitret, uredt Lok (se f. Eks. Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger, Nr. 752, og Werlaufs Antegnelser, S. 375. — ⁸⁾ altsaa Vættelyset; se S. 225, N. 2. — ⁹⁾ bedre Oversættelse altsaa Mareskud; Elleskud er jo noget ganske andet. — ¹⁰⁾ Aander, Væsener (jf. S. 237, N. 5). — ¹¹⁾ se Thiele: Danmarks Folkesagn II, 279, III, Nr. 753—757; Tang Kristensen: Danske Sagn II, S. 227 flg. Varulv betyder egentlig Mandulv (se Feilberg: Jysk Ordbog under Varulv). — ¹²⁾ de virkelige Ulve; der var dengang kun enkelte omstrefjende Ulve tilbage i Danmark, den sidste blev skudt 1813. — ¹³⁾ Fyre.

gjerne tage i det mindste et Drengbarn med sig, naar de gaae ud ikke allene i Tusmørket, men og i Middagsstunden; thi de ere og, ligesom Hungeren, et Slags Middagsdievle. Denne Overtroe gavner da for saavidt, at den ofte redder Mødre, som kun ere slette til Fods, fra farlige Fald¹⁾. Men saaledes gives der flere overtroiske Meninger, hvis Hensigt var velgiørende. Skulde det hele Aaret gaae Bonden og hans Qvæg got, maatte han ved Begyndelsen af det forrige Nye-Aar eller Jule-Aften²⁾ sigte Bøgeaske paa sit Qvæg og dette bevarede dem i den Tid fra de nu almindelige Qvægfluus. Skulde Bonden ikke gaae og pløie efter sin Død³⁾, maatte han lade Skielstenene staae urykkede, hvilket nu ofte forglemmes med Overtroen. For at tænde Blus⁴⁾ St. Hansdag, maatte han nødes til at rense Enge, og at de spæde Børn ikke skulde blive til Glumsøer⁵⁾, lode Mødrene omsider være at udsætte dem. Hos det gandske raae Menneske virker Fornuft kun lidet. Vedkommende⁶⁾ maatte maaskee derfor af Nødvendighed gribe til Ufornuft, som virker langt mere; og var det ikke got, om man kunde ved Overtroe indgyde det raae Menneske hvad vi kalde Medlidenhed ogsaa med de Creature, af hvilke de just ikke selv have Interesse? thi hvilke Grunde af Moralen skal virke paa de Voxne, som kan gotte deres Følelse ved at see Hunden sønderslide den til Træet bundne Kat, eller som intet kiende ædlere at fortælle, end hvor mange Mennesker de paa Chauseerne⁷⁾ have kiørt med Heste og Vogn i Grøften, eller hvad de have ødelagt af Levende og Dødt? Varulvene ere ellers af ældgammel Nordisk Herkomst og deres Stamtavle maae udledes selv fra Scythien, de Nordiske Folkes Vugge⁸⁾. Allerede Herodot taler om dem og det i Anledning af hans scythiske Reise⁹⁾. De fandtes vel ikke i Landet selv, men hos et Naboefolk, som han kalder Neurer¹⁰⁾ og som vare saa store Hexemestere, at de paa visse Dage af Aaret kunde forvandle sig til Ulve. Dette forekom

¹⁾ Idet vel den frugtsommelige Kvinde har den lille Dreng at støtte sig til. — ²⁾ Jf. S. 207, N. 2. — ³⁾ se f. Eks. Thiele: Danmarks Folkesagn II, 124; Tang Kristensen: Danske Sagn V, S. 438; Feilberg: Jysk Ordbog, under Plove. — ⁴⁾ Jf. S. 247. — ⁵⁾ Jf. S. 245 f. — ⁶⁾ Folkeopdrageren. — ⁷⁾ Hovedlandevejene; Jf. S. 152 f. — ⁸⁾ Jf. Udg. Indl. S. 17 flg., særlig S. 19. — ⁹⁾ se Herodot, IV Bog, Kap. 105 (Jf. Kap. 17). — ¹⁰⁾ der boede nord for Skytherne; Herodot kendte intet nordligere Folk end dem.

vel Historiens Fader noget selsomt¹⁾, men de græske Colonister som opholdt sig i Scythien for Handelens Skyld, forsikkrede det dog, og de bekræftede det endog med høie og dyre Eder. Hvorfor skulde da han og vi ikke heri troe saa vittige²⁾ og oplyste Folk, som disse vare? ja! jeg troer endog, at Oprindelsen til Varulve-Slægten Tilværelse ikke grunder sig paa blot Imagination, men paa noget virkelig Objectivisk³⁾; thi de samme Græker talte endnu om flere besynderlige Folk i Norden, nogle som de kaldte Eenøiede⁴⁾ og andre Giedefødede⁵⁾. Hvad de første angaaer, da har den lærde Forster⁶⁾ med megen Rimelighed sluttet, at de saaledes ere kaldte af et Slags Reiseslag, som ikkun havde et lidet See-Hul fortil, og de sidste have vist nok faaet dette Navn, fordi de med Giedernes Hastighed kunde bestige Sneebiergene, formodentlig ved Hielp af et Slags Skier⁷⁾. Paa saadan Maade kunde jo og en Neurer paa visse Tider (om Vinteren) blive Ulv⁸⁾, da de høinordlige Folk endnu klæde sig saa heelt i Skind⁹⁾, at man ikke seer uden Dyrehud og et Ansigt, som seet paa en Samojede eller Kalmuk af en delicat¹⁰⁾ Græker ikke kunde røbe meget menneskeligt; ja! havde de sindrige Græker kiendt vore Grønlændere, hvo veed da, hvad de vilde have kaldet disse? maaskee Sælhunde, maaskee gaaende Kufferter, og havde de seet hiin Grønlænder, som var iført en heel Klædning af den stiaalne *nucleus latinitalis*¹¹⁾, hvad vilde de ikke have kaldet ham? i det mindste et levende Lexicon. Dog, jeg undskylder Grækerne, og det saameget mere, som man

¹⁾ Herodot siger nemlig: »Mig faar de (o: Skytherne og de i Skythien boende Hel-
lenere) nu ikke til at tro dette, men de siger det alligevel, og de sværger endda derpaa.
(Hudes Oversætt. II, S. 168). — ²⁾ forstandige (jf. S. 245, N. 3). — ³⁾ eksisterende, tilværende,
et ganske virkeligt Fænomen, og ikke blot Imagination, o: Indbildning. — ⁴⁾ se
Herodot IV, Kap. 27. — ⁵⁾ se Herodot IV, Kap. 25. Dette finder Herodot heller ikke
troværdigt. — ⁶⁾ Johan Reinhold Forster (1729—1798), tysk Naturforsker og Opdagelses-
rejsende, James Cooks Ledsager paa hans anden store Opdagelsesrejse. Junge hen-
viser i sin Note til hans »Geschichte der Entdeckung in Norden« (1784), S. 10. —
⁷⁾ denne Forklaring er ikke Forsters, men Junges egen, forøvrigt ganske af samme
Kaliber (se Udg. Indl. S. 19). — ⁸⁾ Morsomt er det at se den lærde Historiker Werlauff
tage denne »Forklaring« for gode Varer; han henviser i sine »Historiske Antegnelser
til Holbergs Lystspil«, S. 402, til J.s lærde Bemærkninger om Varulvene (jf. Thiele II,
S. 280 N.). — ⁹⁾ J. henviser (J. N.) til Olearius Persiske Rejse, S. 189 (jf. N. L., S. 95, N. 1).
»Deres Støvler ere laadne og deres Handsker, som gaae ud i et med Ermerne, ligne
Dyrelapper«. — ¹⁰⁾ flintfældende, forfinet, forkælet (jf. S. 137, N. 10). — ¹¹⁾ se S. 213, N. 4.
J. sigter til Poul Egedes Efterretninger om Grønland 1788, S. 16, hvor han fortæller,
at en Grønlænder havde stjalet hans latinske Lexikon og ladet sin Kone sy en
Dragt deraf til ham.

endnu i vore Tider ogsaa paa visse Dage kan see Mennesker saa ulveklædte, at de lettelig kunde indjage den enfoldige og uvante Tilskuer Skræk, dersom han blot betragtede disse igiennem Phantasieens Mikroskop og ikke tillige vidste, at det ofte er Sandhed, hvad hiin gamle utrykte Digter¹⁾ har sagt:

Jeg veed — — — —
 At der er paa jêr Ulvekrop
 Et naadigt Lammehoved.

Hiin Virgilske *Moeris*²⁾ fik og de Ting fra Pontus, et scythisk Land, hvorved han kunde omdanne sig til Ulv. I Arcadien og siden efter i Rom dyrkedes ogsaa en Ulve-Fanden (Ulve-Pan)³⁾ og de Frugtsommelige, som toge Deel i hans Dyrkelse, fik ved hans Hielp en meget let Forløsning⁴⁾. Dette troer ogsaa Bønderne om deres Varulve⁵⁾, men de frygte dog for dem, thi de tage Fosteret eller Barnet bort, en Omstændighed, som undertiden har fødet Mistanke i Henseende til den faldne Ugifte⁶⁾ — thi at der gives Varulve, derpaa sværger Bonden ligesaa høit som Grækerne, og jeg er næsten i samme Forlegenhed med hans Vidnesbyrd, som Herodot med hines⁷⁾, thi jeg læser, at den lærde Petrus Mamorius⁸⁾ har virkelig seet en i Savoien og vor Karl faldt nyelig over een i Vassingerød⁹⁾.

¹⁾ Luxdorph(?) — ²⁾ en Trolldmand, der ved Urter fra Pontus (ved Sortehavet) kunde forvandle sig til Ulv. (Virgills *Bucolica* 8, 95, samme Digt, som citeret S. 185, N. 7). — ³⁾ paa Græsk: Pan lykaos, paa Latin: Faunus luperca. — ⁴⁾ ved de romerske Lupercalia (∴ Ulvefester) løb Præsterne (luperci) nøgne gennem Gaderne, kun med Bukkeskind om Lænderne og slog de Kvinder, de mødte, med Remme af de ofrede Bukkeskind; de skulde derved forebygge, at disse blev ufrugtbare. At de ogsaa skulde faa en let Forløsning derved, er Udg. ubekendt; jeg har Mistanke om, at det ikke er andet end Pastor Junges Fejlhuskning eller videnskabelige Gisning og Kombination. — ⁵⁾ J. kender altsaa den almindelige Folketro, at en Pige kan skaffe sig en let Forløsning, hvis hun nøgen, i Fandens Navn, kryber gennem en Horsehalm (derfor oversætter J. altsaa *Faunus luperca* ved Ulve-Fanden); men de Drengébørn, hun fødte, vilde blive Varulve (Jf. Tang Kristensen: *Danske Sagn* I, 227 f.). J. har her indviklet sig i haabløst Kombinereri; han omforklarer det kendte Sagn (som han, se S. 233 n., ogsaa kender), at Varulven river Fosteret ud af Livet paa de Frugtsommelige og dræber det (for at blive løst fra sin Forbandelse), saaledes, at Varulven vel skaffer Konen en let Forløsning, men at han derefter bringer Barnet bort. — ⁶⁾ Det synes at fremgaa heraf, at de faldne Kvinder, der har begaaet Barnemord, ofte har prøvet paa at bilde Folk ind, at Varulve har bragt Barnet til Side [og revet det ihjel]. — ⁷⁾ de græske Kolonisters (se ovenfor). — ⁸⁾ har skrevet et latinsk Værk: *Flagellum maleficarum* (∴ Heksenes Svøbe), Lyon 1621 (Rottermunds: *Gelehrtenlexikon*). — ⁹⁾ en Landsby, 5 Fjerdingvej sydvest for Bloustrød. (Jf. Begivenhederne i Brønsholm, S. 246 øv.).

Af glindsende eller brillante Alper¹⁾ kiende vi nu ikke andre end de saakaldte Lygtemænd²⁾ og Vætterne med deres Lys. Maaskee have disse i de ældste frie Tider været gode Væsener³⁾ men siden efter have Tingene forandret sig. Da Almuesmanden fandt alt, hvad der var mægtigere end ham, tillige skadeligt⁴⁾, blev og denne Idee overført til disse hvide høiere Aander. Naar derfor Græker og Romere saae disse Genii⁵⁾, som Satyrer, at dandse om i hele Chore⁶⁾ (thi deres Moser var mere svovelagtige)⁷⁾ ved Fakler efter Trommers og Cymbalers Lyd⁸⁾, da saae Nordlænderen kun enkelte Bussemænd krybe om med en Lygte, antændt ikke til Glæde, men for at styrte Vandringsmanden i Sumper⁹⁾. Dog blive Lygtemændene smukt paa deres eget Territorium, men Vætterne¹⁰⁾ snige sig endog ind i vore Hytter, og de have undertiden kastet Forfatteren lige saa pludseligt et Lys i Øinene, som det, adskillige Fornuft-Forfattere¹¹⁾ kaste Mængden i Hovedet, og det maatte skrække os, dersom vi ikke vidste, at det var Vætte-Lys.

Ligesom der i Menneskeslægten findes Extremer baade af det Store og det modsatte Smaa, saa har og Bonden iblandt sine Aander en meget liden Afartning, som han kalder Trolde. For deres Ubetydeligheds Skyld kan man, som Lessing¹²⁾ siger om smaae Figurer, ikkun kalde dem Symboler paa Aander¹³⁾, ligesom og Bonden stedse bruger Ordet Bakketrolde¹⁴⁾, som et symbolisk Navn¹⁵⁾ paa smaae ondskafulde Mennesker. Til denne Trolde-Classe regner jeg de saa kaldte Nisser, et Slags Væsener, som ligne Romernes Huus-

¹⁾ ○: af Lysalfer; se S. 232, N. 3. — ²⁾ se f. Eks. Thiele II, 298—99, III, Nr. 744—745; Tang Kristensen: Danske Sagn II, S. 487 fig. — ³⁾ som Lysalferne var det hos vore Forfædre. — ⁴⁾ jf. S. 220, N. 4. — ⁵⁾ Aander; jf. S. 233, N. 10. — ⁶⁾ ogsaa 3die Udg.; ○: Skarer. — ⁷⁾ nemlig end vore, hvor der kun viser sig en enkelt Lygtemand. — ⁸⁾ Bækkener. J. antyder i sin Note, at Negres religiøse Danse ved Maanskin eller Fakkelblus til Lyden af Trommer o. s. v. maaske kunde være Oprindelse til alle Fauner; navnlig da en Negerstamme, som efter Missionærernes Beretning skal tilbede Gedebukke. — ⁹⁾ ogsaa 3die Udg. — ¹⁰⁾ det er efter Folketroen vist blot en Afart af Lygtemændene. — ¹¹⁾ det fremgaar ikke tydelig, om det er rationalistiske eller fritænkeriske Forfattere, J. tænker paa, vistnok det sidste (jf. S. 219). — ¹²⁾ se S. 74, N. 4. — ¹³⁾ ○: men ikke egentlige, rigtige Aander; Side 245 (N. 5) kalder han paa lignende Maade Smaabørn for Menneskesymboler; de er jo nok Mennesker, men ikke rigtig udviklede Mennesker. — ¹⁴⁾ ○: Bjærgmand (jf. S. 239, N. 9), Molbechs Dialektlexikon, S. 28. »Skieldsord om en lille Person«. (J. O.). — ¹⁵⁾ betyder her blot det samme som Skældsord; disse Mennesker er ikke Bakketrolde i Virkeligheden, de ligne dem kun i Væsen.

guder i Henseende til deres Bestemmelse¹⁾, men ikke i Henseende til deres Tilværelses-Maade; thi naar disse ikkun vare symboliske Billeder enten af Vox eller Metal, saa ere disse Personerne selv²⁾, et Slags Dæmoner, som bære Troier, og, ligesom Bonden selv, Hat paa Hovedet før Michelsdag og Hue efter Michelsdag³⁾, og de ere Fyhre af en ugemeen⁴⁾ Hurtighed. Ligesom Romernes Huusguder i de ældste Tider stode i Kiøkkenet⁵⁾, saa give og Bønderne deres Nisser Plads, enten i Stegerset⁶⁾ eller paa det Sted, som er ham saa saare vigtigt, i Stalden, hvor han rygter Creaturerne og tillige foerer stærkt paa Naboers og andres Bekostning

*Atque satas alio vidi traducere messes
Moerim;*⁷⁾

men naar hine⁸⁾ fik Mad hver Dag, saa blive disse ikkun opvartede paa de store Høitiders Aftener⁹⁾. Da Følgerne af Nisse Rygtningen er Qvægets overordentlige Trivelse, mistænkes ofte den Landmand, som ved ordentlige Midler opnaaer det, som andre ikke kan eller gider opnaae¹⁰⁾, thi Mennesket kalder heller endog de naturligste Aarsager Hexerie, end det skulde være enten sin Dumhed eller Ladhed bekient, og man betragter ham med et skielende Øie, thi, som Seneka¹¹⁾ siger, misunde gemene¹²⁾ Folk altid dem, som de burde beundre, og til Straf fradømmer man ham et eller andet Ledemod (thi Fæstepenge tager Nissen ikke imod) og efter Døden det hele — Legeme, som Løn for denne troe Leiesvend.

Har Bonden bragt det saavidt, at han har Penge tilovers, hvilket i forrige Tider var saare ualmindeligt¹³⁾, da ere strax de gamle Kierlinger færdige til at tænke paa Høst uden Ud-

¹⁾ nemlig at beskytte og værne Huset. — ²⁾ altsaa ikke Billeder, men personlige Væsener. — ³⁾ jf. S. 186. — ⁴⁾ usædvanlig. — ⁵⁾ J. siger (J. N.) f. Eks. til Plautus Aulularia (Prologen). — ⁶⁾ (nordsjællandsk). J. anfører i sin Ordbog, at det udtales »Steset« og betyder Køkkenet. Ordet kendes ogsaa fra Sydsjælland; jf. Otto Lützens Beskrivelse af Præstø Amt 1839, S. 362, og Molbech: Dialektlexikon, S. 550. — ⁷⁾ Vergils Bucolica VIII, V. 99 (jf. S. 236, N. 2): »Jeg har ofte set Moeris føre Korn, der voksede paa Marken, andetsteds hen«. Hvis J., som det synes, kender et Sagn om Nissen, at han stjæler Korn fra Marken, er det i alt Fald ikke nogen almindelig Sagnform; det sædvanlige er jo, at Nissen stjæler fra den anden Mands Lade (jf. f. Eks. Kristensen: Danske Sagn II, S. 50 flg.). — ⁸⁾ de romerske Husguder. — ⁹⁾ nemlig med Sædgrød og godt Øl (jf. S. 231). — ¹⁰⁾ jf. S. 193, N. 6. Schneedorf har gjort akkurat samme Iagttagelse. (Den patriotiske Tilskuer, 1ste Bind, Side 23). — ¹¹⁾ jf. S. 117, N. 3. — ¹²⁾ simple; jf. S. 136, N. 1, hvor »gemeen« har Betydningen jævn, ligefrem. — ¹³⁾ jf. S. 110 f.

sæd; thi Kierlingerne ere endnu, ligesom altid, Overtroens paalideligste Depositairer¹⁾. Nok sagt — Kierlingerne fortælle os da strax under Haanden, at Vedkommende ere i Besiddelse af en Vexel-Daler²⁾, som stedse vender tilbage til sin Eier med Fordeel ligesom Lokkeduen; eller og han maae staae i Forbindelse med en Spiritus³⁾. Hvor smaae disse Hochmøgenheder⁴⁾ maae være, kan sluttet deraf, at et levende Øievidne har seet een siddende i en Eske at ryge paa sin Pibe. Denne Luftspise synes og bedst at kunne passe sig for Aander.

Foruden disse kiender og frygter man endnu paa Landet et Slags trespandslange⁵⁾ Pygmæer⁶⁾, Dverge kaldte. Jeg har forhen talt om deres tyvagtige Menneskebytning⁷⁾, de ere ligesaa hurtige, som smaae, de tractere allehaande Instrumenter, som sees af Kiempeviserne, de opholde sig i Høie og Bakker, og disse ere de egentlige Bakketrolde⁸⁾, som endnu igien tage vore Ord ved Dvergemaal⁹⁾ (Echo). De omtales ofte i vor Edda, hvor de modsættes de grovlemmede Kiemper; thi det er mærkeligt, at den gamle Danske Historie, ligesom Skriften og alle Oldtidens Monumenter tale om Kiemper.

Junge stiller sig skeptisk til Forklaringen af Kæmperne som Mennesker af en overnaturlig Legemsvækst — man har ofte ladet sig bedrage af deres Begravelser; de store Benrade, man fandt (bl. a. ved Auderød i Karleboe Sogn), var kun Benradene af Hestene, som forud blev begravet med Heltene. Nej, ved Kæmper forstaar Junge paa rationalistisk Vis blot vaabendygtige Folk¹⁰⁾. »Hvo som kunde slaae, var Kiempe, og hvo som maatte lade sig slaae, var Dverg«; Kiemperne var de bydende, og Dvergene blot de lydende. Dværgene var Trælle, de maatte besørge Hus-

¹⁾ Opretholdere, Opbevarere. J. mener (J. U.), at Plato gaar for vidt, naar han paaastaar, at al Overtro har sin Oprindelse fra Kvindekønnet; han mener, at Hippokrates snarere har Ret, naar han antager, at Forestillingen om Dæmoner blot mere har forvildet Kvinder end Mænd, fordi Kvinderne havde mindre Styrke og Mod (jf. S. 193 f.). — ²⁾ se f. Eks. Tang Kristensen: Danske Sagn VI, S. 227 fl. — ³⁾ : spiritus familiaris (J. N.), egtl. Latin: Husaand. (Tang Kristensen: Danske Sagn VI, 230, 677, 88—92). — ⁴⁾ Højmægtigheder (jf. S. 147, N. 3). — ⁵⁾ 3 Kvarter lange; et Spander, hvad man kan spænde over med Haand fra Tømmelfinger til Lillefinger. — ⁶⁾ Pygmæ, det græske Ord for Dværg; betyder egtl. Næve. — ⁷⁾ se S. 224. — ⁸⁾ se S. 237, N. 14. — ⁹⁾ maaske endnu paa Junges Tid et folkeligt Navn paa Ekkoet, skøndt hverken Molbech eller Feilberg har det. Det findes derimod i Moths Ordbog fra Slutningen af det 17de Aarh. samt i den oldnordiske Litteratur (se Fritznér, under dvergmål; se Fornaldarsögur III, S. 222 og 629. — ¹⁰⁾ jf. Udg. Indl. S. 19.

væsenet, »hvilket og den Tid, ligesom endnu, blev anseet for et Slavearbeide¹⁾ og de maatte dyrke Jorden, og da disse Forretninger gik over fra Fader til Søn, har det ventelig lagt Grunden til Bondestandens langvarige Slaverie«. ²⁾ Den gamle Myte om Dværgene, at de levede i Jorden som Maddiker i Kød³⁾, forklarer Junge paa den højst sindrige Maade, at det blot var et allegorisk Udtryk: først for den Foragt, som Kæmperne nærede for disse Dværge. »Ormen var jo overalt i den gamle Verden Symbolet paa Underdanighed og Snildhed«, dernæst en Omskrivning for deres Bolig, dels i Bjerge, hvor Kiemperne ikke havde Plads eller Lyst til at omtumle sig, dels i Jorden ligesom de forrige Husmænd — adskillige af disse boede nemlig i et Slags grønlandske og Kamtskadalske Huse eller Huler, som ikkun havde lidet Halm og Quas i Form af et Tag ovenfor Jorden, de saakaldte Jordbode, men, slutter Junge sin Note, nu ere disse aabne Begravelser afskaffede⁴⁾. Junge mener dog ikke, at man skal tage hans Undersøgelser for videnskabelig uomstødelige, hvad de saa vist ikke er, hans sædvanlige Selvironi⁵⁾ svigter ham heller ikke her, han siger med et latinsk Citat: »at i saa gamle Sager anser han det for tilstrækkeligt, hvis man faar noget, der ligner Sandhed, for Sandheden selv«.

Førend jeg forlader Bondens Pneumatologie⁶⁾, maae jeg endnu tale om Giengangere, disse Phantasiens Bussemænd, som kan tvinge, hvad 10 Mand ikke kan tvinge, en Ungersk Haiduk⁷⁾. Deres Oprindelse skyldte de enten Chaldæa eller Egypten eller Ammestuen. Men hvor de end ere udklækkede, enten det saa er i en gammel Philosophs eller i en Barnepiges Hierne, kan de, videnskabelig betragtede, henføres til tvende Classer. De ere enten physiske eller metaphysiske⁸⁾. Hvad det første Slags angaaer, da kan deres Tilværelse saa tydelig bevises, at den ikke er underkastet nogen Tvivl, end ikke i vor sceptiske Tidsalder, da disse Giengangere ere jævnlige Erfarings-Gienstænder for alle sande Bachantere og de

¹⁾ Jf. S. 194, N. 7. — ²⁾ Jf. S. 62—63. — ³⁾ de havde jo efter Myten (Snorres Edda, Kap. 13) været Maddiker i Urjættens Ymers Kød; de boede i Jorden og i Klipperne. — ⁴⁾ se Udg. Indl. S. 40 n. — ⁵⁾ Jf. f. Eks. S. 210 øv. — ⁶⁾ (græsk) Aandelære; jf. S. 232 øv. — ⁷⁾ Haidukerne er vilde, overtroiske ungarske Røvere og Grænsevogtere, der blev adlede for deres Fortjenester i Kampen mod Tyrkerne. Junges Kilde er Abbed Fortis: Rejse i Dalmatien (se S. 109, N. 4) I, S. 95—96; jf. S. 78—81 samme Værk. — ⁸⁾ 3: naturlige eller overnaturlige, »Tømmermænd« eller rigtige Gengangere.

kan kun fordrives enten ved Faste eller ved hiint kongelige Raad i den Salernitanske Skole:¹⁾

*Si nocturna tibi noceat potatio vini,
Hoc tu mane bibas iterum, et fuerit medicina*

De metaphysiske²⁾ derimod ere blot Gienstænder³⁾ for Indbildningen; men tør man derfor nægte deres Tilværelse? I hvor høj en Grad kan dog ikke Imaginationen realiseres?⁴⁾ Hiin grønlandske Mand⁵⁾, som Angekokken indbildte, at være frugtsommelig med en Sælhund, kunde allerede føle Hovedet deraf; og hiin Bondepige⁶⁾ føelte sig virkelig frugtsommelig ikke allene med en Skruptudse, men med en nedkommen Skruptudse og dens Yngel, da det dog kun var med een i Søvnne nedslugt Naal. Kiender man desuden det ucultiveerte Menneskes uudslettelige Hang til det overnaturlige, og veed man, hvor crasse de Begreber vare, som de ældste Folkeslægter gjorde sig om Sielens Tilstand efter Døden, vil man let kunne undskylde deres Troe paa Giengangere. Efter al Sandsynlighed maae Spøgelsernes Stamtræ søges i Egypten, hvorfra dets dunkle Grene har overskygget hele Verden; thi, som Herodot siger⁷⁾, var dette Lands Vise de første, som lærte Sielens Udødelighed, dog ikke en himmelsk, men blot en jordisk eller underjordisk. Denne Egn var og formedelst dens tørre og salpeteragtige Jordbund, meget got skikket til at bevare Legemerne fra Forraadnelse, en Omstændighed, som var dette Folk overmaade vigtig, thi de troede, at Aanderne opholdt sig ved Legemerne, saalænge disse vare ufortærede; dette kan man slutte deels af deres omhyggelige Balsamering, deels og deraf, at de ansaae ethvert Snit, gjort paa et afsielet Legeme, som et Mord⁸⁾, deels og af deres colossalske Begravelser, Mindesmærker, paa hvilke Tiden i adskillige Aartusinde forgieves har trættet sin fortærende Tand; thi at Pyramiderne egentlig have været bestemte til Legemernes evige Bevarelse,

¹⁾ (Jf. S. 130, N. 1): »Hvis Du har følt dig besværet ved natligt Vindrikkeri, saa skal Du bare i Morgen drikke igen, og det skal nok hjælpe«. J.s Kilde er Sanctonius De Medica Statica III, 57; jf. S. 130, N. 9. — ²⁾ de rigtige Gengangere. — ³⁾ se S. 58, N. 2. — ⁴⁾ det indbildte blive (eller gøres til) Virkelighed. — ⁵⁾ se Poul Egede: Efterretninger om Grønland, S. 71. Angekokken er en grønlandsk Heksemeister og Trolde-mand. — ⁶⁾ jf. S. 66, N. 1. — ⁷⁾ II Bog, Kap. 123. — ⁸⁾ se Diodor I, 91.

slutter jeg af den nøiagtige Diodor¹⁾, som siger, at Egypterne, ligesom endnu, ikke gjorde meget af deres Boliger, som de blot kaldte *Herberger*, men desto mere af deres Begravelser, som de kaldte *Huse for Evigheden*. Veed man nu tillige, at ingen philosophisk Skole igiennem alle Aarhundrede før Cartesius²⁾ har kiendt nogen Aands fuldkomne Immaterialitet³⁾, hvo vil da undre sig over, at de Gamle saa ofte lade deres Døde spøge, i det mindste i deres Indbildning?

Dette var formodentlig den Gruppe, hyorefter vore Forfædre have dannet deres Aftryk; men ligesom enhver Oversættelse taber sig imod Originalen, saa gik det og her. Naar hine kunde opreise sig Pyramider, en colossalsk-allegorisk Overtroe, da efterlade disse sig kun Steendysser. Begge Slags Bygninger have vel opnaaet en vis Uforgiengelighed; men naar Tiden synes ligesom at have havt Ærbødighed for hine i Betragtning af deres konstige Dannelse, da have disse formedelst deres Raahed trodset Tiden. Naar hine røbede Hoved, da røbe disse blot *truncus*⁴⁾. Naar hines Gienfær⁵⁾ vare ikkun lidet materielle⁶⁾, da kunde de Danske Spøgelser, ligesom Holger Danske, kløve en Rytter lige til Sadelknappen⁷⁾; og ligesom de Egyptiske Siele maatte opholde sig ved Legemerne, saa yttrede de Danske Gienfær sig og ved det afsieledede Legeme og dets Grav, som kan sluttes af Haardgrebs Eventyr med Verten⁸⁾ og Asmunds med Asvit⁹⁾. Disse Spøgelser bleve kaldte Haugbuer¹⁰⁾ (Høi Boer) af deres Gravhøie, og at saadanne haandfaste Siele under visse Omstændigheder¹¹⁾ kunde være farlige for de Levende, er af den Eenfoldige bleven troet igiennem hele Alderdommen¹²⁾. Imod dette Onde opfandt man tvende Midler, bleve Spøgelserne strax efter Begravelsen alt for glubske, manede man dem, det vil sige, man hug Hovedet

¹⁾ græsk Historieskriver paa Cæsars og Augusts Tid. J. sigter til hans *Bibliotheca Historica* 1ste Bog, Kap. 61. — ²⁾ jf. S. 152, N. 6; han lærte, at man skulde skelne skarpt mellem Legemet, hvis Attribut var Udstrækning, og Aand, hvis Attribut (Væsensmærke) var Tanke. Aand var for ham ganske immateriel, o: ulegemlig. Han ramte derved en Pæl gennem al Spøgelsetro og Djævletro. — ³⁾ Ulegemlighed. — ⁴⁾ (Latin) Krop. — ⁵⁾ 3die Udg. Gjenfærd (jf. Udg. Indl. S. 47). — ⁶⁾ o: legemlige. — ⁷⁾ se Christiern Pedersen: *Danske Skrifter* V, S. 122; *Danske Folkebøger*, udg. af Elberling: *Kejser Karl Magnus Krønike*, S. 142. — ⁸⁾ jf. S. 195, N. 3; hun galdrer den døde Husbond til Live igen; derfor mener J., at Gienfærdene færdedes ved det afsjælede Legeme. — ⁹⁾ se S. 181, N. 6. (J. Olrik: *Saksen Danesaga* I, 265). — ¹⁰⁾ den oldnordiske Betegnelse. — ¹¹⁾ naar man som Asmund bliver hisset ned i Asvids Grav. — ¹²⁾ (tysk) Oldtiden; jf. S. 204, N. 4.

af Giengangeren, lagde det imellem hans Been og slog en dygtig Pæl igiennem Kroppen¹⁾ eller i det mindste igiennem den frygtelige høire Arm, hvorfor og Bonden endnu, saasnart han med sin Spade støder paa en ligestaaende²⁾ Pæl, spørger strax tvivlende: Mon skul troe, her er een manet! eller og man bragte Giengangeren Fredsoffere. Endnu for et Par Aar siden fandt man ved et vist Sted paa den gamle Frideriksborg-Vei³⁾, hvor et Menneske ulykkeligt var kommet af Dage, en saa kaldet Tros-Høj⁴⁾, opdynget af Pinde og Steen, som Tid efter anden vare henkastede af de Forbigaaende. Unægtelig var dette et Offer, bragt den Dødes Gienfærd, at det ikke skulde skade den Vandrende. Om hine uhyre Steenhobe, som omringe de saakaldte Kiempebegravelser, saaledes ere samlede, eller om Oekonomien har taget Overtroen til Hielp, for paa denne Maade at faae Markerne ryddede⁵⁾, veed jeg ikke; men Samlingen er saa stor, at man i de sildigere Tider har af een Høj kunnet opreise over 150 Favne Steengierde.

Dog ikke alle disse Høie ere Begravelses-Steder, men ligesom Perserne, efter Herodots Forsikkring, offrede til Jupiter paa Bierghøiene⁶⁾, saa have og nogle her været Offerhøie og ved Byen Selsmark⁷⁾ paa Hirschholms Amt fandt jeg een, som Bønderne endnu efter Tradition, maaskee fra de ældste Tider, kaldte Thinget⁸⁾, men som var langt mindre end Thinghøien ved Upsal. Da jeg kom derhen, havde Natten nyelig frembragt den spæde Morgen⁹⁾; dog steg jeg derop, thi saadanne ved Alderdommen helligede Steder gjorde stedse et høitideligt Indtryk paa min Aand, og det gik mig og saaledes denne Gang; thi neppe stod jeg paa denne Colossal-Bygning¹⁰⁾, som i Aartusinde havde imodstaaet Tidens og Menneskets

¹⁾ Junge tænker paa Asmunds Behandling af Asvids Genfærd. (J. N.). — ²⁾ ogsaa 3die Udg., 2: en opretstaaende. — ³⁾ den gik over Bagsværd og Farum og Bregnerød. — ⁴⁾ nu tilintetgjort (Danmarks Folkeminder I, Side 114); jf. Dyrlands Afhandling om »Stenkaste og Troshøve«, Dania VII, S. 224 f.; Feilberg III, 553 a. — ⁵⁾ jf. S. 224 (N. 4) og 247 (N. 7). — ⁶⁾ 2: til deres højeste Gud. Herodot I, Kap. 131: »Perserne have ikke for Skik at rejse Gudebilleder, ej heller Templer eller Altre . . . derimod pleje de at gaar op paa Toppen af de højeste Bjerge og bringe Zeus deres Ofre; thi det, de kalde Zeus, er hele Himmelhvælvingen«. — ⁷⁾ lille Landsby Nord for Selsøen mellem Bloustrød og Hørsholm. — ⁸⁾ der findes en Afbildning af denne Gravhøj i C. Christensen: Hørsholms Historie, S. 319. Det er ikke, som J. jo tror, nogen Offerhøj for Soldyrkning, men en almindelig Gravhøj. Skriver Navnet sig fra, at der er blevet holdt Herredsting her? (Jf. Tingbakken ved Esrom). J.s Note: »Exekutions-Stedet, Galge-Bakken kaldet, ligger ikke langt derfra« tyder vel derpaa. — ⁹⁾ jf. Udg. Indl. S. 44, N. 1. — ¹⁰⁾ der fandtes dengang en Stendysse paa Gravhøjen.

Ødelæggelse, førend Tanken rev mig ud af Tidens Strøm og førte mig tilbage til vor Nations Barndoms-Dage, og det forekom mig, som om jeg endnu stod iblandt hine Mennesker, som engang indfandt sig paa dette Sted i Livets vigtigste Angiggender, og som vare saa forskellige fra os i Sprog og Sæder og Tænkemaade, men som dog endnu havde dette tilfælles med os, at de kunde henrives af den smilende Naturs Fortryllelser; thi Udsigten fra denne velvalgte Synspunkt var ganske romantisk¹⁾. Da jeg endnu beundrede disse ukunstlede Menneskers Smag, oprandt den purpurstraalende Soel ogsaa for mig, ligesom den vist ofte vil have oprundet for hine paa dette Sted og pludselig stod et fortryllet Malerie for mine Øine, fremlokket ligesom ved en magisk Stok. Trindt omkring mig hvilende og frugtbærende Agre, over hvilke den uudtømmelige Natur havde udgydet riig Velsignelse af sit Overflødheds-Horn, dybt ved Foden af den langsom dalende Høi laae Landmandens fredelige Hytter og endnu dybere den udstrakte Selsøe, som roelig imodtog Solens første Straaler. Paa hiin Side atter stigende Sletter, hvor den opfinderiske²⁾ Natur, for ikke at trætte Øiet, havde udstrøet yndigt Buskverk og isoleerte³⁾ Lunde paa det afvejlende Grønne, indtil den omsider begrænsede den smilende Skueplads ved det høie Manglebjerg⁴⁾ med sine fremragende Graner. Men blot for ikke at lade sine andre Skønheder ubemærkede, lagde Naturen her en Dæmning for det vidtudstrakte Syn; thi hisset laae endnu det tæt begroede Hege⁵⁾ i sin endnu nye Sommerdragt, med hvilken det beskyggede den skiulte Søebugt og Deiligheden⁶⁾ selv, og atter hisset blomsterteppede Enge, hvor de fremilende Skovpynter havde efterladt sig uformærkede Aabninger, for igiennem disse at lede det lystne Øie henud over næsten uafseelige⁷⁾ Sletter. Alt bestrøet med landlige Hytter og Kiøbstædmandens Yppigheds-Boliger⁸⁾, alt oplivet af tusinde Stemmer, som hilsede Nattens stolte Betvinger, alt

¹⁾ man bør mærke sig dette Ord, brugt 5 Aar før Øhlenschlägers berømte romantiske »Digte« af 1803 udkommer. — ²⁾ ogsaa 3die Udgave, nu opfindsom. — ³⁾ enlig beliggende. — ⁴⁾ ogsaa i 3die Udg., det nuværende Manglebjerg i Rudeskov Syd for Sjølsø. — ⁵⁾ udtalt Heje, det saakaldte Nebbeheie, 2: Selsølund ved Nebbegaard ved Nordøstsiden af Sjølsø. Junge ser imod Syd og har det paa venstre Haand af sig. — ⁶⁾ saaledes kaldet af Frederik [d. V's] Dronning Louise, som der havde sit Lysthus (J. N.) og en af sine Yndlingspladser. — ⁷⁾ uoverskuelig; J. ser nu mod Nordøst og Nord og kan virkelig i den Retning se meget langt over det jævnt opadskraanende Land. — ⁸⁾ Villaer.

i forgyldt Pragt og glimrende ved millionfold Gienskin af Dagens lysende Stierne i de perlende Dugdraaber.

Imod saadanne Gienfærdsforfægttere¹⁾ af Landalmuen har jeg adskillige Gange disputeret, men det gik her, som ved alle Disputatser, vi beholdt Ret paa begge Sider. Ogsaa ere Bondens Beviser ofte uomstødelige, thi de ere sædvanlig Erfarings-sætninger, hvilke og gierne kan være subjectivrigtige²⁾; thi i Erfaringsøieblikket ere alle Sindsbevægelserne saa opbragte, at de hindre Sielen i at tænke eller at anstille Betragtninger, og Indbildningskraften danner da strax saadanne Billeder, som svare til den Tone, i hvilken den bedøvede Siel er stemt. Eller og hvad han ikke selv har erfaret, det har han hørt af troeværdige Vidner. Ja! engang forsikkrede en gammel, ikke uvittig³⁾, Bonde mig, at han havde kiendt een endog kun ligefrem Doctor, som ogsaa engang saaledes havde kaldet en død Mand til Live, at han taledes, og føiede han til, der var saa gon⁴⁾ maaskee mangen en Præst, der ikke kunde gjøre ham det efter.

Ogsaa de smaae Børn, disse uskyldige Menneske-Symboler⁵⁾, naar de paa en voldsom Maade ere tagne af Dage, tillades det ved en besynderlig Metensomatosi⁶⁾, ikke efter 1000, men, ved et Nuls Forglemmelse, efter 100 Aars Forløb

supera ut convexa revisant

Rursus et incipiant in corpora velle reverti⁷⁾,

og i hvilke Legemer? de sees da som — Glumsøer⁸⁾, det farligste af alle Slags Søer, især for dem, som bære hos sig Punge af Soeblærer. Nei, sagde hiin, hvilken jeg engang vilde skienke en saadan Tobakspung, vel er jeg en fattig Mand, men med

¹⁾ her er inlet udeladt, men Junge optager Traaden, som han har sluppet, for at skildre os Solopgangen paa Thinget; har J. muligvis indflettet dette Afsnit, som han kom hjem til Præstegaard og sin Forfattervirksomhed, efter at have oplevet en Solopgang paa Thinget en Skærsommormorgen (1798)? — ²⁾ rigtige for de paa-gældende, der i Kraft af deres Indbildningskraft kan have set Genfærd, der ikke eksisterer, jf. S. 241, N. 4. — ³⁾ se S. 235, N. 2. — ⁴⁾ se S. 137, N. 2. — ⁵⁾ se S. 237, N. 13. — ⁶⁾ Genoplivelse, Sjælevandring; egtl. Indvandring af forskellige Sjæle i samme Legeme. — ⁷⁾ at de (o: de afdøde Sjæle) alter [efter 1000 Aars Forløb] maa gense Himmelhvælvingen [uden Erindring om det tidligere Liv] og begynde at vende tilbage i legemlig Skikkelse. (Vergils Æneide VI, 750–51); jf. S. 231, N. 15. — ⁸⁾ betyder egtl. den mørke So (i Mod sætning til den svenske Glosso, o: den lyse So), kaldes ellers i Jylland en Gravso, men baade i Frederikssund (jf. Thiele II, S. 297) og i Helsingør (Lars Baches Erindringer, trykte Memoirer og Breve II, S. 57) for en Glumsø. Hvad der fortælles her, er mere oprindelig Folketro end det, at Gravsoen er Kirkenes Være og Dødsvarsel. Soen er nemlig det lille Barns Fylgje (jf. Tang Kristensen: Sagn II, S. 362 flg., navnlig Nr. 86–87).

Vidende at udsætte mig for en Ulykke, det gjør jeg ikke; og han fortalte mig da, hvorledes hans Ven — i Brønsholm¹⁾ maatte slaaes en heel Nat med saadant et Uhyre, fordi han havde en saadan In-Fortunatus's Pung²⁾ paa sig, og ikke kunde Verset: Frygt Gud, saa skal du stadig staae³⁾ — (thi under Skrækkens Affekt greb jo Mennesket sædvanlig til Bønnen) og han var vist ikke kommet derfra med Livet, da de kløve Folk fra neden af opad, dersom ei hans Vrinsker⁴⁾, som han maatte spænde fra Vognen, havde været mægtigere end Glumsoen. Dog, — seer man hos Boileau⁵⁾, at saamange endog Canniker kunde falde over en Bogstoel, som var besat af en Ugle, hvo vil da nægte, at en Bonde kan under visse Omstændigheder⁶⁾ falde over en Soe? Grunden til denne Bondens fordeelagtige Tanke om hans Hest⁷⁾ maae vel ogsaa udledes fra Persien, hvor Hestene i gamle Dage endog valgte Konger⁸⁾, som sees af Tildragelsen med Darius Hystaspis. Men dette maae ikke falde os underligt, da Hestene, især de hvidagtige, vare, formedelst deres Farve, Styrke og Hurtighed, paa en symbolisk Maade helligede til Solen, Persernes og Massageternes⁹⁾ øverste eller næstøverste Gud. Auroras¹⁰⁾ Spand var jo ogsaa hvidt. Efter Taciti Beretning¹¹⁾ havde Tydskerne og hvide Heste, som aldrig bleve brugte uden til at bestemme Udfaldet af Livets vigtigste Tilfælde og i samme Hensigt foerede Rygerne Afgudens Svantovits Hest endnu i Biskop Absalons Tid¹²⁾. Vor Edda taler og om Solens Hest, Skinfax¹³⁾,

¹⁾ en Landsby $\frac{3}{4}$ Mil Nord for Hørsholm, hvor Fredensborg Vejen skiller sig fra Helsingørs Kongevej. — ²⁾ U-Lykkepung. Om Fortunatus uudtømmelige Pung se Nyerup: Alm. Moerskabslæsning, S. 160, Elberlings Udgave af Folkebogen om Ridder Fortunatus S. 38 og jf. Skattegraveren VIII, S. 209. — ³⁾ 3die Vers af Nr. 19 i vor Salmebog: Jeg løfter højt mit Øje op (se Brandt og Helveg: Dansk Psalmedigtning I, Nr. 103). Grunden til, at just dette Vers vælges, er den, at den følgende Linje hedder: Din Fod skal dig ej glide fra. — ⁴⁾ Hingst. — ⁵⁾ fransk Satiriker og Smagsdommer (1636—1711). J. sigter til hans komiske Heltedigt «le lutrin», 3die Sang (: Bogpulten, Nodepulten) (jf. Nordisk Tidsskrift 1904, S. 32—33). — ⁶⁾ Amsterdam Kro ligger ikke saa forfærdelig langt borte fra Brønsholm. — ⁷⁾ : at den kan bekæmpe og overvinde Mørkets Magter. — ⁸⁾ se Herodot III Bog, Kap. 84 flg. Den af de 7 sammensvorne, hvis Hest ved Solopgang først vrinskede, skulde have Kongemagten. Grunden dertil er den (Hudes Note), at «Persernes Religion var Soldyrkelse og Hesten helliget Solguden Mithra». Derfor skal altsaa vore danske Heste endnu kunde overvinde Natens Væsener! — ⁹⁾ se Herodot I, 216: «Den eneste Gud, Massageterne dyrke, er Solen; til den ofre de Heste. Og Tanken med dette Offer er den, at de ville give den hurtigste af alle Guder det hurtigste af alle dødelige Væsener.» — ¹⁰⁾ jf. S. 149, N. 9. — ¹¹⁾ Germania, Kap. 10. — ¹²⁾ se Jørgen Olriks Sakseoversættelse, IV Bind, S. 127. — ¹³⁾ Snorres Edda, Kap. 9 Slutn.: Den Hest, som Dagen ejer, hedder Skinfaxi (: Lysmanke), og den ganske Luft og Jord oplyses af dens Manke.

men Bonden seer ikke mere paa Farven¹⁾, ikkun dette udfordres²⁾, at Hengsten maae have overalt een Farve og ikke være redet af noget Fruentimmer: en Omstændighed, som endog blot ved den deri liggende Foragt for Kiønnet, røber en østerlandsk Oprindelse.

En Levning af den Persiske Ilddyrkelse³⁾ troer jeg endnu at finde i Bondens St. Hans Dags Ild⁴⁾. Paa denne Dags Aften samler endnu paa mange Steder, især Ungdommen, sig skareviis, for, som det heder, at brænde Blus paa Høiene. Hensigten dermed har nok oprindelig været denne, at den naturlige Ild skulde hindre Dverge, underjordisk Tøierie og Hexerne, som da ere paa deres Reise til Mester Eriks Rigsdag paa Bloksbierget, fra at skade Sæden, thi jeg har hørt den gamle Bonde sige, naar man har beklaget sig over Brand i Sæden: »Det kommer deraf, at I ikke har blusset«⁵⁾. Især skal det forekomme de Brandkorn, som i Aaret 1796 saa hyppig indfandt sig, fornemmelig i Rugen, og som Bønderne kalde Meeldruer⁶⁾. Dog begynder nu denne Overtroe saaledes at formilde sig, at mange troe, det skeer blot for at rense Engene⁷⁾ fra de ved Gierdselhugning tilbageblevne Pinde, hvilken Forretning er meget nyttig, da her hugges Gierdsel baade Nætter og Dage⁸⁾. Saaledes bar enhver Overtroe sin egen Dødeligheds-Sæd hos sig selv.

I Henseende til Børnenes physiske Opdragelse retter Bønderne sig endnu efter gammel Skik; de forsømme altsaa den jevnlige Afvaskelse, de indrulle Børnene i en Liste, en Skik, hvis Skadelighed allerede Spartanerne indsaae, og de holde Hovederne meget varme⁹⁾, hvorfor og Børnene først sildig tabe Arpen¹⁰⁾ og lide meget, naar Tænderne skal bryde frem. Fra den spædeste Alder vænnes de til Umaadelighed, hvorefter de ret godt udvikle sig. At see Mødrene give deres Børn Bryst til tredie og fiende Aar, naar Omstændighederne tillade

¹⁾ Hesten behøver saaledes ikke for enhver Pris at være hvid. — ²⁾ naar den skal kunne overvinde Mærkets Magter. — ³⁾ jf. S. 163, N. 7 Slutn. — ⁴⁾ jf. Tang Kristensen: Danske Sagn VI, 2, S. 112—115. Blussene menes at være Rester af en gammel Solfest (Feilberg: Jysk Ordbog III, 160 b). — ⁵⁾ brændt Blus (nordsjællandsk); jf. Kristensen: Danske Sagn VI, 2, S. 113, Nr. 406. — ⁶⁾ den sædvanlige Form er Meldrøjer; dru er jo den sjællandske Dialektform for drøj (jf. Udg. Indl. S. 20, N. 4). — ⁷⁾ jf. S. 234, N. 4, og S. 243, N. 5. — ⁸⁾ se saaledes S. 102 og 118. — ⁹⁾ jf. S. 166, N. 9—10. — ¹⁰⁾ graalig Hudskorpe hos Smaabørn, Skurv.

det, er ikke usædvanligt, altsaa heller ikke at høre Børnene selv kræve det. Af Grunde, som ligge Bonden nærmest ved Haanden, drager han især Omsorg for Barnets legemlige Opdragelse; den moralske vilde endnu være mange mindre vigtig¹⁾, dersom ikke den borgerlige Nødvendighed udkrævede den. Hvad den egentlige Børnetugt angaaer, da retter Bonden sig efter den nyeste tyske Pædagogik²⁾: det gammeldags Riis seer man derfor overmaade sielden her bag Speilet; det Onde forgaaer nok, siger Bonden, naar Barnet kommer til Forstand. Overhovedet i denne barnagtige Ømhed ligne Forældrene alle barbariske Folk, de elske deres Børn saa høit, at de end ikke hade deres Laster, og som vilde Qviste ere sædvanlig de Folk opvoxne, hvilke nu i hver Bog anprises som Mynstere for os, ligesom Scytherne forud for Romerne³⁾; et sørgeligt Beviis enten imod den policerte Verden⁴⁾ eller imod Skribenternes Uvidenhed. Dog maae man tilstaae, at den tidlige Virksomhed, som Nødvendigheden udfordrer, formedelst de martialske⁵⁾ Karles oftere Fraværelse og ofte sædelige Fordærvelse⁶⁾, hindrer Børnene fra meget af det Onde, som sædvanlig er en Følge af Lediggang, men ogsaa hindrer det dem fra at besøge de Steder⁷⁾, hvor de kunde gjøre Fremgang i Oplysning. Under hiin Omstændighed ere da Børn for denne Stand, hvad de ere for flere Stænder hos de virksomme Engellændere, en Velsignelse; maatte de kun og blive det i flere af Livets Aldere! men ikke sielden har denne Barndoms-Driftighed samme Inconvenients⁸⁾ i Følge med sig her, som i Schweiz, den gjør Børnene tidlig uafhængige af Forældrene, den svækker den faderlige Agt⁹⁾ og Erindringen af saa tidlig nydte Velgierninger bliver omsider saa svag hos Børnene, at de ikke gjøre mere af deres Forældre, end af enhver anden Fremmed. Den ækle Skik, at tygge Maden, inden den rækkes Barnet, og altsaa

¹⁾ forkert Ordstilling. Meningen er: endnu mindre vigtig. — ²⁾ jf. S. 96, N. 3; se J.s Scythedisputat (jf. Udg. Indl. S. 17, N. 1). — ³⁾ imod den dannede Klasse, som maa være slemme, hvis Bønderbørnenes Opdragelse skal kunne opstilles som Mønstre for dem (jf. Universitetsjournal VII, 47 og Udg. Indl. S. 11 n.). — ⁴⁾ krigerske; jf. S. 114, N. 2; deres oftere Fraværelse : deres hyppige Fraværelse i Militærtjenestens Øjemed, særlig om Søndagen (jf. S. 83, N. 6; S. 122, N. 5; S. 170, N. 2), saa at man paa den Tid maa tage Nytte af Drengene. — ⁵⁾ daarlige Stil. Meningen: til trods for disse Karles hyppige sædelige Fordærvelse (jf. S. 159. Junge synes at modsig sig selv). — ⁷⁾ : Skolerne. — ⁸⁾ Ulæmpe; jf. S. 81, N. 6. — ⁹⁾ (latinsk Konstruktion) : Agtelse for Faderen.

at blande den med Saliven¹⁾, denne Legemets Uhumskhed, er meget vedtagen, og den vedvarer længere eller kortere, ligesom Moderen føder færre eller flere Børn. Jeg har endog kiendt den Dreng, som endnu i sit syvende Aar fik Tyggemad til ikke liden Besværlighed for Moderen; thi formedelst Knøsens gode Appetit kunde Moderen ikke saa hastig igiennemtygge Grøden, at han jo ofte fik Leilighed til at raabe: Nu Møer, skynd dig noget! Overhovedet, i hvor ucultiveret end Mennesket i denne Stand kan være, saa er dog den fader- og moderlige Ømhed for deres Afkom overordentlig stor, ja endog den Forladte elsker sit Barn saa høit, at man aldrig hørte nogen forlade det. Man vilde derfor, endog hos den Betlende, forgieves søge en Moder, liig den, som paa Commandør Byrons²⁾ Reise i det magellanske Stræde tilbød en Officer sit diende Barn; et Træk, som enten røber en dyb Natur-For-dærvelse eller og bærer Vidne om den beklagelsesværdigste Tilstand³⁾.

Da Folk af Bondestanden altsaa ere saa ømt sindede imod Børn, og de fra Barndommen af alle ere vante til, som Bonden siger, at kramme Børn⁴⁾, fordi det ene Barn maae være Goldamme for det andet gradeviis opad, kan det være en god Indretning, at hine smaae Skabninger, som have den flygtede Skiøge til Moder og Staten til Fosterfader, overdrages Bondens Hustrue til Pleie. De finde vel der ingen egentligt Moderhierte, men det vilde de maaskee heller ikke have fundet hos dem, som ofte blot for nogle Kludes Skyld⁵⁾ bære Udødeligheds Frugter, hvilke de strax kunne kaste fra sig; men de komme dog ofte der til et moderligere Bryst, end de vilde have truffet i enhver anden Stand, og disse Beklagelsesværdige, som ikke have andet Middel, hvorved de kan opvække Menneskets Medlidenhed, end den bittre Graad, vegetere dog som blafaldne⁶⁾ Smaa-Planter, nogle kortere, andre længere, saa at Forholdet imellem de Døde og Levende, efter de fem første og altsaa farligste Aars Forløb, bliver omtrent som 8 : 1⁷⁾.

¹⁾ (latin) Spyt; Savl. — ²⁾ engelsk Verdensomsejler, Digteren Byrons Bedstefader (1723—86). Junge sigter til hans «Voyages round the world» (Hawkeworths voyages, London 1773; Luxdorph I, S. 162) I, Side 72. — ³⁾ Kommandør Byrons af Junge forkortede Betragtninger. — ⁴⁾ jf. S. 114, N. 5. — ⁵⁾ (haanlig) for Pynt, Stads. — ⁶⁾ 3: berøvede deres Blade. — ⁷⁾ 3: kun 1 af 8 Børn bliver tilbage.

Lavere tør jeg, efter de Data¹⁾, som jeg har for mig, ikke ansætte det. Dog maae jeg tilstaae, at her er ikke Egnen, hvor det nøiagtig kan bestemmes, da Nordsiellænderen er heel uvillig til at imodtage Børn fra Fødselsstiftelsen²⁾, jeg har derfor maattet beregne det i det smaae, og jeg vilde ønske, at det maatte kunne imodsiges fra Sydsielland; men er Beregningen rigtig, skulde kun af 1000 Børn efter hiin Epoche³⁾ 125 blive tilbage. Vel kan de Levendes Antal her i det Store og blive noget større, men Forholdet er dog endnu overordentligt, og overstiger langt alt, hvad Süssmilch⁴⁾ har fundet, men i de tvende Bind, som jeg eier af denne ypperlige Forfatters göttliche Ordnung⁵⁾, har jeg heller ikke nogensteds opdaget Calculer⁶⁾ over Findehuusbørn. Dog, lad end Forholdet være engang saa lidet, saa ere endnu 250 levende Børn⁷⁾ altid et for Staten skadeligt Forhold. Men det kan nu ikke anderledes være: disse Børn ere jo Glædens forhadte Frugter, som omsider kom til Lyset

*Post varios casus, post tot discrimina rerum*⁸⁾

og deres Arv er sædvanlig Følgen af Moderens Had og undertiden Følgen af Moderens Udsvævelser. De ere derfor almindelig svage og hvad den nu stedmoderlige Pleie ikke kan udrette til Mortalitetens⁹⁾ Forøgelse, det gjør Mangel paa Klæder og Reenlighed, da det, som Staten giver til Klædepenge, aarlig 2 Rdlr.¹⁰⁾, er i disse Tider utilstrækkeligt. Kunde overhovedet Landet afgive noget mere, især for dem, som ere saa ulykkelige at fødes af Mødre, som ansee disse Uskyldige som deres Skiendsel, og som derfor reent unddrage Moderhaanden fra dem, vilde velhavende Huusfolk maaskee findes redebonne

¹⁾ Kendsgerninger. — ²⁾ jf. S. 117. — ³⁾ Tidsrum, de første 5 Aar. — ⁴⁾ se S. 85, N. 1; S. 188, N. 2. — ⁵⁾ Den guddommelige Indretning; udkom første Gang Aar 1741. — ⁶⁾ Beregninger. — ⁷⁾ af 1000, altsaa Forholdet 4 : 1. — ⁸⁾ efter skiftende Skæbner, efter saa mange Farer (Vergils Æneide I, 204). — ⁹⁾ Dødeligheden (jf. S. 69, N. 3). — ¹⁰⁾ se Forordning af 7de Decbr. 1770, § 5 (Schous Forordninger 5, S. 207). Plejeforældrene fik det første Aar de med Barnet modtagne Klæder, de næste 5 Aar 2 Rdlr. aarlig i Klædepenge; for Underholdning 1 Mark 8 Sk. ugentlig; som en extraordinær Gave ved det 2det Aars Udgang 3 Rdlr., ved det 6te Aars Udgang 2 Rdlr. For den følgende Tid fik Plejeforældrene intet Vederlag, men havde Ret til at beholde dem som Tjenestefolk indtil det 25de Aar blot for Kost og Klæder, akkurat som deres egne Børn (§ 6); ja, Plejeforældrene kunde afgive deres Plejesøn til Landsoldat i Stedet for deres egen Søn (§ 7). Foruden de 93 Rigsdalers Plejeverderlag i de første 6 Aar fik Plejeforældrene Extra-Skatten godtgjort af den kgl. Opfostrings Stiftelse (§ 11) (se især E. Holm »Danmark—Norges Historie 1720—1814« IV, 2, S. 34).

til at imodtage dem og de vilde da paa Landet have det bedre, end i enhver offentlig Anstalt; thi man seer af visse Stiftelser, hvor uskikkede de Børn, som udgaae fra dem, sædvanlig ere og blive igiennem deres hele Levetid til de huuslige Sysler: deres alt for eensformige Forretninger gave dem ikke Anledning nok til at udvikle hverken Sielens eller Legemets Evner, og de henfalde da i en Slags Søvn, hvoraf de aldrig opvaagne. Hos Bonden derimod, hvor man dog, som den forrige Konge af Preussen¹⁾ pleiede at sige, egentlig skal lære Oekonomie, man søge ham saa i Syden eller Norden, blive de tidlig vante til Virksomhed og tusindfold huuslige Forretninger. De blive da i det mindste Arbeidere, og til disse vil Landet stedse mere og mere trænge; men de blive ikke alle gode Borgere, thi sielden faae de Opdragelse i egentlig Forstand, og da de i Barndommen ere, som Bonden siger, forhadte og forstødte, bliver Sielen sædvanlig stiv og ubøielig, og de forfalde da gierne i den voxne Alder til Trodsighed og Grumhed, sædvanlige Følger af alt for haard Medfart. Det maae derfor være en tung Pligt for Folkelærerne²⁾, at opmuntre Vedkommende til at imodtage disse Umyndige. I sit Ansigtssveed fra Solens Opgang til dens Nedgang maae Arbeidsmanden æde sit Brød, og for en ringe Penge, lidet over 3 Skilling daglig³⁾, maae han see sin Natteroe afbrudt af det spæde Barn, som græder fordi det hverken fandt Fader eller Moder. Det græder for at finde Forbarmelse, og fordi det græder, finder det ofte ufølsom Haardhed. Skrækkelige Følger af Tidernes Letsindighed! Trød hen, du Vellystige! du, under hvis Hierte dette gustne Barn engang hvilede, og du, af hvis Legeme det er et Udspring, trød hen med os, og see dit eget Billede, dit eget Legems Dele sukke efter Forbarmelse — fra Skrækkens Konge — og lær heraf, om du ikke haver⁴⁾ høiere Love at adlyde,

¹⁾ efter Tidsregningen Frederik Vilhelm d. II (1786—1797), men Junge tænker dog snarest paa Frederik den Store. — ²⁾ I Paragraf 11 af den, forrige Side N. 10, nævnte Forordning var det paalagt Præsterne paa Sjælland at bekendtgøre Menigheden de nævnte Vilkaar, forestille den de deraf for Plejeforældrene flydende Fordele og opmuntre den til at tage Plejebørn; ligeledes skulde de have Oplyst med Plejebørnenes ordentlige Behandling (se ogsaa Rescript til Sjællands Biskop af 7de December 1770; Fogtmanns Rescripter, 8te Del, 1, S. 276): »De Landsbye-Præster som besørge det største Antal af disse Barn, og vise meest Iver og Nidkjerhed for en saa almindelig nyttig Indretning, kunne vente derved at tilvende sig Kongens Naader. — ³⁾ 1 Mark 8 Sk. = 24 Sk. ugentlig. — ⁴⁾ her er selvfølgelig den gammeldags Form brugt for at forhøje den højtidelige Virkning (Jf. S. 78, N. 4).

end dine utøilede Lidenskaber. Uretfærdig er du imod dine egne Indvolde, du er heri Menneske, thi det vilde Dyr forlader ikke sin Affødning: uretfærdig imod din Medbroder, du, som velter Byrden gandske fra dig, for at lægge den dobbelt paa ham: du vil være Fader eller Moder, og du skammer dig ved at bære det værdigste Navn af alle: du er uretfærdig imod dit Fødeland, for at du kan nyde Sandselighedens Glæde, maae den fattige Borger, som selv er omringet af en forhungret Børneskare, endnu unddrage disse en Skierv, for at forlænge din¹⁾ Afkoms kummerfulde Liv: du skylder dit Fædreneland Borgere, men som en Forræder skienker du det kun Menneskeskabninger, som ofte forøge den menneskelige Elendighed. Dog — de opnaae saa sielden Modenheds-Aarene, at man hartad kan ansee denne Børnenes Udsættelse paa Landet, som et Slags *expositio infantum*²⁾, og til at befordre enten den ene eller den anden³⁾, maae endnu den velgiørende Christendoms Bevæggrunde anvendes, fordi den byder Mennesket heller at haabe et uvist Gode, end at frygte for et vissere Onde⁴⁾.

Af Familie-Navne⁵⁾ veed Bonden intet. Ligesom han i enhver Ting retter sig efter den gamle Verden, saa og heri. Han holder sig derfor især til sit Døbenavn⁶⁾. Dette finder man og i Almindelighed kun ene brugt indtil det 12te og 13de Aarhundrede hos de fleste, især Nordiske Folk. Siden efter er det gaaet med Bønderne, som med flere. Da Folkemængden tog mere og mere til og Børnene bleve blot benævned efter Engle og Helgene og disse saa hyppig opkaldte⁷⁾, at det maatte foraarsage en Forvirrelse, opfandt man den Skik, at lægge Faderens Navn til Sønnens, for at adskille ham fra andre ligenævned. Dette blev nu almindeligt i Engelland, Holland, Dannemark, Sverrig og Rusland. Hos cultivateerte Folk blev omsider disse Fædrenenavne til Familienavne, saa at endog Døttrene bære Navn af Sønner⁸⁾; men Bonden retter sig efter Naturen, saa at Barnet bærer tillige Faderens Døbe-

¹⁾ ogsaa 3die Udg. — ²⁾ (Latin) Udsættelse af spæde Børn [i den Hensigt at skaffe dem af med Livet]. — ³⁾ af det Slags Udsættelser (Jf. forrige Side N. 2). — ⁴⁾ bliver de i Byerne, naar de jo i alle Tilfælde til Grunde. — ⁵⁾ Jf. til det flg. »Dansk Navneskik« 1899, navnlig S. 39 flg. og S. 107 flg. — ⁶⁾ c: Fornavn. — ⁷⁾ I Nordens Oldtid havde man Tusindvis af (For)navne, men Tallet blev meget stærkt indskrænket i Middelalderen (Dansk Navneskik, S. 108). — ⁸⁾ Sofie Hansen er Datter af Peder Hansen og hedder saaledes i Stedet for det naturlige Sofie Pedersdatter, som Bønderne bruger eller rettere brugte (Jf. Navneskik, S. 113).

Navn, med Tillæg af Søn eller Sen, om det er af Mandkiønnet, og Datter, om det er af Qvindekiønnet, ligesom endnu endog de Russiske Fyrster og Fyrstinder¹⁾, og saaledes gaaer det fra Slægt til Slægt. For at blive denne Regel troe, forvende Bønderne undertiden paa en besynderlig Maade Folkes Navne: jeg har selv kiendt et ungt Menneske, som ved at træde over i Bondestanden bragte sit Familie-Navn, Müller, med sig, men for at gøre ham ogsaa i dette Stykke lige med sig, antog de dette som et Døbe-Navn, og fordi Faderen heed Berthel Müller, maatte da Sønnen hede Müller Berthel²⁾. Fra Korstogenes Tid skal ellers Familie-Navnene først her i Norden have taget deres Oprindelse³⁾; thi da adskillige af de Visere⁴⁾, som førte hine Sværme til Canaans Land, vare Fyrster og store Herrer, toge de, for at udmærke sig, Benævnelsen af deres Fædrene-Provints eller Gods, andre af de Sindbilleder eller Vaaben, som de førte paa deres Skiolde, hvilke siden efter have givet Verden adskillige Ulve og Bjørne og andre slemme Dyr andre af deres Hiem, og atter andre, for at være med af deres Haandværk. Denne Mode synes endog at have udbredt sig til Bonden, blot med den Forskiel, at Navnet ikke bliver arveligt. Nogle kalde sig derfor efter deres Gaarde, om disse have Navn, andre for at skilles fra flere lægge deres Byes Navn til deres eget Døbe- og Fædrene-Navn, og atter andre faae Navn af andre Ting. Ved Sessioner hører man derfor undertiden de besynderligste Navne, snart tales om en Fortred-Björn, snart om en Rasmus Gasse, ligesom enten Huseene kan foranledige det⁵⁾, eller Vedkommende kan være mistænkte for engang at have ført en Gasse i sit Skiold. — Med de Børn, som Bonden imodtager til Pleie fra Opfostringsstiftelsen, er han især i Forlegenhed, fordi han ikke veed Faderens Navn, han giver dem derfor alle Tilnavn af Kasse, til Erindring om den Kasse paa Friderikshospital, hvorved Mødrene forðum sneeg deres contrebande⁶⁾ Børn ind i Publikum.

¹⁾ deri har Junge Ret. Ivanowisj (Ivans Søn) og Ivanovna (Ivans Datter). — ²⁾ Jf. Dansk Navneskik, S. 40, Anm. 1; der er i Sjælland en Tilbøjelighed til at bortkaste Endelsen »sen« (jf. S. 145, Poulen og Nielen for Poulsen og Nielsen). — ³⁾ se Navneskik, S. 109. — ⁴⁾ Bifører, Bldronning; Udg. har hørt dette Ord folkeligt i Hornsherred. »Nar wijsen ær borthæ, thaæ fare byerne (v: Bierne) wildhe«, hedder det hos Peer Laale (Koch og Petersens Udg. Nr. 146). — ⁵⁾ (ironisk) de Huse, hvoraf han har sit Navn. — ⁶⁾ utilladte; denne Hittebørnkasse var blevet lavet 1771 (altsaa paa Struenses Tid), nogle Maaneder efter Opfostringsstiftelsens Oprettelse. Meningen var at forhindre fortvivlede Mødres Barnemord, men den kom til at virke til at føre Letfærdigheden hos de unge Kvinder (E. Holm IV, 2, S. 35). Om Hittebørns Navne jf. J. Olrik: Danmarks Heltedigtning I, S. 237.

Navnet Hans er ellers ikke her i Sielland saa almindeligt som i Fyen (hvor man endog troer, at enhver Bonde maae hede Hans) eller i Tydskland, hvor man undertiden har fundet i et og samme Huus en Groszhans, en Mittelhans, en Kleinhans¹⁾, dog i dette Tilfælde veed Fyenboen bedre at behielpe sig, thi jeg har og kiendt saadanne Huse i Fyen, men der er den ene af Sønnerne blevet kaldet Hans, den anden Johan og den tredie Johannes²⁾. At dette Navn saa hyppig er bleven brugt fremfor alle andre, har sin Oprindelse fra den gamle Fordom, at Tordenen ikke slaar ned i det Huus, hvor en Hans findes³⁾, om Maren i Mangel af Hans har samme Virkning, veed jeg ikke, men er Maren og Marie et og samme Navn⁴⁾, skulde jeg næsten troe det, da man endnu i det franske Toul finder hartad over hver Dør et Marie-Billede anbragt, for at aflede Tordenen.

Endskiøndt man rigtig kan sige, at Bonden lever anden Gang i sin Søn og ofte tredie Gang med i sin Sønnesøn, saa bliver dog hans Navn meget sildig forplantet; thi den gamle Bedstefader vilde ansee det som et Tegn paa, at Sønnen vil slaae ham ihjel eller i det ringeste ønsker hans Død, ifald han opkaldte ham i hans Børn, saalænge han endnu var i Live⁵⁾. Og dertil har han sin gode Grund; thi levede han allerede i en yngre Descendent, da havde han jo, som han selv siger, intet mere her at giøre og han maatte da pakke ind. Ved Børnenes Pluralitet⁶⁾ maae man derfor her paa Landet see sig meget forsigtig om efter afdøde Forfædres eller Paarørendes Navne, og i hvor meget end Mængden troer, at den Opkaldtes Egenskaber enten onde eller gode gaae over paa den, som bærer Navnet, saa vælger man dog heller dette af døde Afskum, end af de værdigste Levende.

¹⁾ Store, Mellem og Lille Hans. — ²⁾ disse Navne har i Virkeligheden fælles Oprindelse: Apostelnavnet Johannes. Johan og Hans er en Forkortelse af Johannes (jf. Universitetsjubilaets Danske Samfunds Blandinger I, 227). — ³⁾ jf. Tang Kristensen: Jysk Almueliv (Tillægsbind) I, S. 56, 439—440, hvoraf det fremgaar, at ogsaa Johannes har samme Virkning som Hans. — ⁴⁾ hvad det ikke er; Maren stammer fra det middelalderlige Helgenindenavn Marina (jf. Aasens Navnebog, S. 83); det er paa Grund af denne Afstamning, at man i Nordsjælland har haft Udtalen Marne (se S. 145, N. 11). J. fortæller indirekte, hvor hyppigt Navnet Maren var. — ⁵⁾ se Feilberg: Ordbog, især under »Navn« (»I skal ikke kere jer efter at kalde mig op«, siger den gamle, »jeg er ikke færdig til at dø endnu«, eller: »nu er du opnævnt, nu kan du gerne dø, du bliver ikke glemt«); jf. under »opnævne« og Nyrop: Navnets Mægt, S. 197. — ⁶⁾ Forøgelse.

Bonden tager mange Prognostika¹⁾ af de Dyr, iblandt hvilke han lever og med hvilke han daglig omgaaes. Men dette forekommer mig ikke underligt, thi hvorfor kan den Eenfoldige ikke tiltroe Dyrene en Slags Spaadoms Aand, da saa mange andre paastaae, at de have veiledet Menneskene til saa mange nyttige Ting? Det er jo overhovedet Dyrene, som vise os, at vi ikke bør dræbe os selv; Svinet har lært os at pløje²⁾, og Oxen erindrer Russen om Sædens Modenhed³⁾. Svalen har lært os at bygge Jordhuse og Bierne at oprette Kongeriger og boe oven paa hinanden, Fisken at styre Skibe, og Nautilus⁴⁾ baade at hidse Seil og at roe, og Utøi, siger Salzmann⁵⁾ og Kant, lærer endnu got Folk at rense sig. Iglen og Hippopotamus⁶⁾ har lært os at aarelade, Ibis at sætte Klysterer⁷⁾, Ichneumon⁸⁾ at fordrive Slangegift, Hunden at krybe under Kakkelovnen og — hvo veed, om Dyrene ikke endnu have givet Menneskene Underretning om mange andre Ting? men hvad det Tilkommende angaaer, da kan man med temmelig Sikkerhed betiene sig af et Sviin, i Mangel af et Barometer, thi løber det med en Halmvisk i Munden (for deraf ligesom at lave sig et Leiersted) og giver det en vis skrigende Lyd fra sig, da er det et sikkert Forbud paa Uveir⁹⁾, ligesom Hagens Galen paa en usædvanlig Tid¹⁰⁾ betyder Forandring i Veiret. Fra Frørnes Sang om Aftenen slutter Bonden sig til den følgende Dags gode Veir og naar disse om Vaaren begynde at qvække, veed han, at det er Tid at saae Havre¹¹⁾, ligesom og at saae Korn, naar Slaaen-Tornen springer ud¹²⁾. Efter det gamle Sagn troer Bonden endnu, at ligesaa længe som Lerken

¹⁾ Varsler; sml. S. 130, N. 7. — ²⁾ ved at rode Jorden op; sml. S. 207. — ³⁾ Junges Kilde er Szujews Reise, S. 16 [jf. S. 148, N. 6]; det er ikke Sædens Modning, men den indtraadte Blomstring, de mener at opdage af Kvægets Brølen. — ⁴⁾ en særlig Art Blæksprutte. — ⁵⁾ berømt tysk Pædagog (1744—1811). — ⁶⁾ (græsk) Flodhesten; Plinius (se S. 196, N. 5) fortæller (Historia naturalis 8, Kap. 26) at dette Dyr, naar det er blevet overmæt, gaar ind til Land, stikker med det skarpeste afkkaarne Rør, det kan finde, Hul paa en Aare og kommer sig derved. — ⁷⁾ Tarmbade, indsprøjtet gennem Endetarmen. I det følgende Kapitel fortæller Plinius om Ibis, at den »med sit krumme Næb indsprøjter sig paa det Sted, hvor det især er sundt at give Madens Byrde fra sig«. — ⁸⁾ : Faraosrotten, en Ilder, der eftersporer Krokodilleæg. (J. N. henviser til den svenske Læge Sparmanns »Resa til Goda Hopps Udden« (1772—76) 1783, S. 51—52). — ⁹⁾ jf. Thiele III, Nr. 101: »Si, si! Souven slæber til Lei«, og Tang Kristensen: Jyske Folkeminder IV, 359, Nr. 137. — ¹⁰⁾ jf. Kamp 202, Nr. 137, Skattegraveren VII, 60, Nr. 297. — ¹¹⁾ Jyske Folkeminder IV, 360, Nr. 145; IX, 36, Nr. 387. (Naar Frørne kvække, saar de Havre; og det er da klogt at gøre ligesom dem). Skattegraveren VIII, 39, Nr. 46 og 106, Nr. 450 og 53. (Fyn) — ¹²⁾ jf. Skattegraveren VIII, 39, Nr. 44. (Naar Slaaentornen er som en skimlet Hest, er Bygsæd bedst).

synger før Kændelmesse¹⁾, saalænge skal den tie efter Kændelmesse. Æder Hunden Græs, eller giør Ræven stærkt²⁾, eller seer man en Efteraars Dag Kragerne at lynge sig³⁾ i Hobetal paa Marken, da er det alt en Forbetydning paa ondt Veir, og jeg har kiendt en Bonde, som, endog kiørefærdig, begav sin Reise, naar han hørte et vist Slags Skovskader skrige, ligesom hine Romerske Legioner⁴⁾, der stode stille midt paa Marchen, da de saae en Krage.

Men Bonden udleder og Spaadomme, ham selv angaaende, af Dyrene. Seer man første Gang om Aaret Giøgen⁵⁾ (som efter Bondereglen kommer 14 Dage før Voldermisse eller Maidag og kukker indtil den seer første Høestak i Byvängen)⁶⁾ fastende, da heder det, at Giøgen ganter os, og er det et Mandfolk, skal han i det Aar ikke hitte Creature eller andet, hvad han søger⁷⁾: er det en Pige, maae hun vogte sig for Ungkarlene, at hun ikke bliver gantet af dem⁸⁾, og er det gamle Folk, frygte de for Sygdomme⁹⁾; seer Tienestefolk Storken første Gang flyvende, skal de flytte, gaaende, skal de blive¹⁰⁾; men dette veed man i Jylland længe før Storkens Komme, thi Nye-Aars Aften lægger enhver Gaards Tyende deres Skoe og Tøfler sammen, kaste dem alle paa engang mod Stuedøren og af Skoe-Næsernes Vending seer man da, hvilke af Eierne skal i det Aar vende Næsen ud af Huset¹¹⁾. Hvor Storken ellers bygger, spaaer man sig Held, og man seer det paa Nye-Aars Ønsket: die Störche bringen Seegen¹²⁾.

Besyderlig er ellers Bondens Dyre-Psychologie, han indrømmer de umælende Skabninger Fornuft, ligesom adskillige gamle Folkeslægter, der næsten kun stode jevnside ved Dy-

¹⁾ 2den Februar; 3die Udg. den nyere Form Kyndelmisse; se Feilberg under Kjørmesse og Lærke; sml. Jyske Folkeminder IV, 355, Nr. 98, VI, 261, Nr. 84 og 87; Skattegraveren III 93, V 43, VII 58. Almindeligst er: lige saa mange Uger efter Kyndelmisse, ikke som her lige saa mange Dage. — ²⁾ jf. Skattegraveren VIII, 106, Nr. 445—48. — ³⁾ vistnok nordsjæll. Dialektudtale af lynde (jf. Ing for ind, Rungsted for det gamle Rundsted; Folkemaalskort S. 121), samle sig i Mængde, flokke sig i Klynge — ⁴⁾ Udgiveren kender ikke J.s Hentydning. — ⁵⁾ se Feilberg under Kukkemand; jf. Skattegraveren V, 38, Nr. 314. — ⁶⁾ saaledes 3die Udg.; 1ste Udgaves Bygvängen regner Udg. for en Trykfejl, man har jo ikke Høestakke i Bygvängen (jf. Skattegraveren IV, 160, Nr. 501; VII, 57, Nr. 261. — ⁷⁾ jf. ligesaa Kamp 186, Nr. 56 (Vestsjælland). — ⁸⁾ 3: daaret; jf. Skattegraveren VIII, 58, Nr. 193 (alm.) — ⁹⁾ jf. Jyske Folkeminder IX, 10, Nr. 89. — ¹⁰⁾ sml. Kamp 223, Nr. 256 (Nordsjælland), Skattegraveren III, 126, Nr. 592, Jyske Folkeminder IV, 354, Nr. 82. I Jylland hedder det, at hvis man ser Storken første Gang gaaende, bliver man doven, hvis man ser den flyvende, flittig til sit Arbejde (Kamp 223, Nr. 224; sml. Skattegraveren V, 41, Nr. 350). — ¹¹⁾ sml. Kamp, 395, Nr. 77 (Vendssysel). — ¹²⁾ (tysk) »Storkene bringe Velsignelse»; alm. Tro (jf. f. Eks. Skattegraveren VIII, 182, Nr. 760).

rene¹⁾, og han leer Haan over dem, som ikke er af samme Mening som han og Rorarius²⁾, der paastaaer, at de ofte bruge Fornuften bedre end Mennesket (nemlig bruger den) men dog har han dette tilfælles med Mængden af andre Stænder, at han ofte behandler dem som blotte Maskiner, der ikke engang have Følelse³⁾. Naar Hesten derfor har maattet fortære sine Kræfter, for at forskaffe Mennesket Overflødighed og Glæde, og den nu ikke kan mere, da lader Bonden den endnu paa mange Steder henligge flere Dage efter hinanden, paa det Sted, hvor den sidste Afmægtighed overfalder den, indtil den barmhiertige Død omsider stivner dens mødige Lemmer. At bevise Hesten den sidste Velgierning, det vilde være for meget, fordi den nu ikke kan aftiene den; og for dig, du ædelmodigste Skabning iblandt de Fireføddede, du som troelig hialp Mennesket at bære, som det heder, sin Forbandelse⁴⁾, men hvis Lod omsider bliver saa sørgelig, blot fordi Naturen ikke opfylder din gode Villie og Menneskets uskiønsomme Fordringer, for dig skulde ikke et bedre Liv være beredt, ligesaavel som for den trætte Arbejder! men saa tænker nu Bonden ikke: overhovedet fra det Øieblik af, da denne Bondens troe Achates⁵⁾ af gyldige Aarsager ikke mere kan achatisere, bliver den anseet som — uærlig⁶⁾. Dog, endog i den 1796de Vinter efter Lysets Oprindelse blev man endog kun en halv Miil fra den Stad, hvor man har skrevet saa smukt om Dyrepligter, erindret ved tre kollegiale Lastdyrs mephitiske⁷⁾ Duftning, at det er ikke firbenede Heste, som fortiene at begraves og besynges.

Man skulde næsten troe, at Bonden har forandret sine Begreber om Dyrene efter Philosophernes Systemer; thi han fortæller ofte, at der har været den Tid, da de ufornuftige Skabninger har kunnet tale, en Mening, som enten maae have sin Oprindelse fra den ligefrem forstaaede Fabellære⁸⁾, dette Oldtidens moralske Billedsprog, hvilket han kiender i det

¹⁾ Ikke meget højere end Dyrene. — ²⁾ Clemens d. VII's (Pave 1523—34) Gesandt ved Ferdinand af Ungarns Hof. R. har skrevet to Bøger paa Latin om, at Dyrene bruger deres Fornuft bedre end Mennesket, udgivet 100 Aar senere af Gabriel Naudæus i Paris 1642 (se Jöchers Gelehrten-Lexikon). — ³⁾ Jf. S. 152; andre Stænder er jo Stadens Vognmandskuske og adskillige Kilde- og Spaniefarere. — ⁴⁾ se 1ste Mosebog, 3de Kap., 17, da Adam og Eva er drevet ud af Paradiset. — ⁵⁾ Bondens fuldtro Ven og Ledsager; se 151, N. 1. — ⁶⁾ vel ikke den gamle Hest selv, men Rakkeren, som flaar den døde Hest. — ⁷⁾ stinkende, kvælende. — ⁸⁾ : Æventyrernes Dyrefablar.

mindste af Reynike Fosz¹⁾); eller fra den pythagoriske Sielevandring, thi skulde man og troe, at en Rhetors²⁾ Siel kunde boe i et Dyrelegeme, uden at det maatte i det allermindste kunde tale, hvilket og adskillige i Alderdommen have paa-staaet og adskillige givet sig af med at fortolke, iblandt andre Apollonius Thyaneus³⁾ og den Norske Hr. Eric hos Saxo⁴⁾. Men Pythagoræismen, som endnu i nogle Lande saa mægtig formilder Dyrenes Skiebne, at man endog har Hospitaler for dem, forsvandt i Vesten og *des Cartes*⁵⁾, som nægtede Dyrene Siele, efter hans Sielebegreb, har virket saa meget, at Creaturet ofte sukker, selv i de christelige Lande. I dette Stykke tænker da Bonden langt anderledes end hans Forfædre, som tillagde de Umælende — Udødelighed, thi tilligemed Herren begrove de jo og hans Livdyr, og — de fineste Følelser, thi naar Hanen i det Eddaiske Helvede goel, fik han Svar fra den Olympiske⁶⁾.

Bonden gjør ikke allene Slutning fra Dyret til Veiret, men Tradition saavel som Omgang med Naturen har lært ham andre lagttagelser i Henseende til Veiret, som ere ligesaa paa-lidelige som Almanakkens Spaadomme. Efter gammel Sagn⁷⁾ troer han da, at tør Marts, vaad April og kold Mai skal fylde ham Husene. Regner det den 1ste Mai, da skal i det Aar ingen Væde kunne forslaae⁸⁾. Fryser det paa de 40 Ridderes Dag, da skal det fryse de paafølgende 40 Nætter. Bringes Syvsover Dagen Regn, venter han med hele Verden 7 Ugers Væde. Svarer Veiret ikke i de første Dage af Ugen til hans Forventning, haaber han Forandring om Fredagen⁹⁾. Ryger

¹⁾ o: Rævebogen, en gammel-europæisk Folkebog, som 1555 blev oversat paa Dansk fra Plattysk som Folkebog og senere oftere blev optrykt; se Nyerup: Alm. Morskabslæsning i Danmark og Norge 1816, S. 17 fl., navnlig S. 21. — ²⁾ Taler; Junge gør sig lystig over Pythagoræismen og dens Tro paa en Sjælevandring (jf. S. 181). — ³⁾ A. fra Tyana, nypythagoræisk Filosof fra det 1.—2. Aarh., som Hedenskabet tog til Indtægt overfor Kristendommen. — ⁴⁾ Erik Maalspage (jf. S. 138, N. 12; Jørgen Olrik: Saksens Danesaga I, S. 215). Han kunde tyde de vilde Dyrs og Kvægets Sprog. — ⁵⁾ se S. 152, N. 6, samt S. 242, N. 2, hvor han paa Latin kaldes Cartesius. — ⁶⁾ Misforstaaelse af Eddadigtet Völuspá (o: Vølvens Spaadom, som J. næppe selv har kendt paa første Haand), V. 43. »Gyldenkam gol for Aser, den vækker Helle hos Hærfader (Odin); en anden, en sodrød Hane, gol neden under Jorden, ved Hells Sale«. — Hanerne galer for paa bægge Sider at vække Ragnarokskampens Deltagere. — ⁷⁾ 3die Udg. gammelt Sagn, jf. 255 n; — samme Tro findes Kristensen: Jyske Folkeminder IV, 370, Nr. 268; Jysk Almueliv Tillægsbind I, 84, Nr. 879-80. — ⁸⁾ sml. Jyske Folkeminder IX, 29, Nr. 307-8; Jysk Almueliv Tillægsbind I, 75, Nr. 734-39. — ⁹⁾ J. forklarer i det udeladte Stykke her (samt 1ste Udg. S. 256) denne Folketro saalunde: Fredagen er Freyas hellige Dag, hun forsoner ligesom den græske Venus de stridende Naturkræfter og beroliger dem. Derfor er det maaske, at der sker Forandring til det bedre paa hendes Dag.

Engene, da heder det i Bondens symboliske¹⁾ Sprog, at Mosekierlingen rører sin Aftengrød, og han venter da en paafølgende heed Dag²⁾, ligesom dette selv er en Følge af den forbigangne Dags Hede. Falder Løvet først sildig om Efteraaret af Træerne³⁾, er det Forbud paa en streng Vinter, ligesaa naar Rønnen bærer overflødig Frugt. Hører man om Vinteren fra de store Søer et voldsomt Bragen i Isen, betyder det en hastig paafølgende Tøe.

Men, min gode Læser, vi har nu længe nok vandret om paa den mørke Jord, som nogle kalde en Jammerdal, andre et Paradiis og alle maaskee med lige Ret: vi vil derfor nu gaae over til Digternes Verden⁴⁾, en Verden, som er langt større end disse faa Amter, en Verden, hvor man snart seiler paa Skyer, snart hopper om iblandt Stierne, spiser Vind og drikker Glæde, hvor man skal kunne see, hvad ikke enhver seer, om Morgenen en Dame, kaldet Aurora⁵⁾, som kører Lysttur i en Cabriolet paa en lazur⁶⁾ Chaussee, indhyllt i et Purpur-Sjalder⁷⁾ og bekrandset paa det flagrende Guldhaar med en Diamant-Diadem, styrer hun selv, efter nu brugelig Maade, med sine yndige, men nu ikke brugelige, *couleur de rose*⁸⁾ Hænder sit hvide Spand, som veiledes af en meget bekendt og brillant⁹⁾ Løber, ved Navn Lucifer¹⁰⁾. Om Aftenen see de snart

A Constellation af ten thousand — gems¹¹⁾,
snart en bleg melankolsk Person vandre eensom paa Firmamentet¹²⁾, nogle sige det er en Mand, andre det er en Kone,

¹⁾ billedlig, sml. S. 237 N. 13 og 15. — ²⁾ sml. Jyske Folkeminder IV, 368, Nr. 241, Skattegraveren VII, 173, Nr. 756—58, Jysk Almueliv Tillægsbind I, 50, Nr. 329—30. — ³⁾ ligesaa Jyske Folkeminder IX, 26, Nr. 261. — ⁴⁾ jf. Udg. Indl. S. 44 øv. J. morer sig her i Holbergsk Aand over Digternes Udtryksmaade, især over den mytologiske Naturbeskrivelse. — ⁵⁾ Morgenrødens Gudinde. Tidlig om Morgenen kører hun paa gylden Karm, indhyllt i safranfarvet Kaabe, sine straalende hvide Heste (jf. S. 246, N. 10) med egen Haand for at varsle Guder og Mennesker Dagens Frøbrud. — ⁶⁾ himmelblaa (Vej). — ⁷⁾ purpurfarvet Gevandt (?) (samme Ord som Sjal ??); — ⁸⁾ (fransk) rosenfarvet. J. sigter til en staaende Vending hos Homer: »saasnart ved Gry den rosenfingrede Morgenrøde havde vist sig« (f. Eks. Odysseen, 2den Sang, V. 1). J. sammenligner Aurora med sin Samtids Damer (se S. 61, N. 5—7), der med deres egne Hænder styrer deres Forspand, men som ikke sværmer for det rosenfarvede, snarere for det liljehvide, som Haandens skønneste, ideale Farve (sml. Øhlenschlägers Guldhornene (4 Aar senere), hvor den ideale Bondepige faar Liljehænder (!)). — ⁹⁾ glimrende, straalende. — ¹⁰⁾ Morgenstjernen (Venus), der flygter for den kommende Dag. Navnet Lucifer betyder egtil. Lysbringer, men det er ved Kirkefædrenes Misforstaaelse af Esaias 14, Vers 12—15, gaaet over til at blive et Navn paa Djævelen. (Roschers Mytologische Lexikon III, 2, S. 2452). — ¹¹⁾ (engelsk) en Samling (eller et Stjernebillede) af 10,000 — Edelstene. — ¹²⁾ Himmelhvælvingen.

atter andre at det er kun noget af begge Dele, jeg veed det ikke, men den store Mogol¹⁾ maae vide det, thi han kalder sig Maanens Fætter, dog de fleste paastaae, at det er en ved Egteskab kronet Mand, hvorfor og alle Elskende stærkt sympathisere med ham, thi det gaaer med Mennesket²⁾, som den gamle Poet siger: *nihil humani alienum a se putat*³⁾. Hverken det ene eller det andet seer nu Bonden saaledes, dog betragter han baade Skyer og Stierne og Soel og Maane, men aldrig *in abstracto*⁴⁾, stedse *in concreto*, thi han veed med sig selv, at han staaer endnu paa Jorden. Hans Opdagelse er derfor et Slags Meteorologie. Seer han en carmoisinhvælvend Aftenhimmel, da slutter han derfra paa sin Jødisk til en klar Morgen, i Følge dette for Peder Syv⁵⁾ ubekjendte Riim: Aftenrøde Morgensøde⁶⁾. Ere Skyerne derimod rødstribede, da venter han den følgende Morgen Blæst, og efter hans Erfaring giver Morgenrøde Aftenbløde⁷⁾. Merker han mod Aftenen omkring ved hans Zenith⁸⁾ en Samling af lyse og rolige, bølgedannede Skyer, da kalder han dette Phænomen en Ark⁹⁾ og han indretter sine Ting til godt Veir. Staaer Regnbuen ned i Synder, betyder det fremdeles Regn, i Norden, tørt Veir. Opdager han et enkelt Bue-Stykke, da kalder han dette et Veirstød¹⁰⁾, og han spaaer sig ustadigt Veir. Hvad ellers Regnbuen angaaer, da troer vel Bonden ikke, som de gamle Celter¹¹⁾, efter Edda, at det er en Gudernes Broe¹²⁾, men ligesom

¹⁾ bedre kendt i Sættelsen Stormogulen. J. s. Kilde er muligvis Taverniers 6 Rejser (jf. S. 147, N. 4) — ²⁾ : Maanen. — ³⁾ berømt latinsk Sentens: Han regner intet menneskeligt for fremmed for sig (opr. fra Terents Selvplageren I, 1, V. 25). — ⁴⁾ : poetisk; i Modsætning til *in concreto*, : prosaisk; jf. J. s. Skildring af Bondens Natursans S. 271. — ⁵⁾ se S. 77, N. 1. — ⁶⁾ jf. Thiele III, Nr. 77. — ⁷⁾ jf. Verset: »Morgenrøde lyver ikke, den vil os vist Regn tilskikke» (Jyske Folkeminder IV, 368, Nr. 240); jf. Jysk Almueliv Tillægsbind I, 50, Nr. 327–28. — ⁸⁾ Himlens Issepunkt, det Sted, der er lodret over ens Hoved. — ⁹⁾ dette Fænomen har sit Navn af Noe Ark. I Roskilderegnet anses det, at »Arken bygges», : at Driveskyerne samler sig, som Tegn til Regn. Thi som Noah byggede Arken, mens Regnskyerne trak sammen, saaledes bygges endnu Arken paa Himlen, og naar den er færdig, kommer Regnen. (Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 128, Nr. 345; jf. ogsaa Kristensen: Jyske Folkeminder IV, S. 367, Nr. 216 og 218, Skattegraveren VII, 172 Nr. 750–53, Thiele III, Nr. 88). — ¹⁰⁾ : Veirstub. Stød er i Nordsjælland den Rod-Stub, der staaer tilbage, efter at Træet er fældet (J. O.). Junge har næppe Ret i at gøre det til Intetkøn [som Ordet Stød, : Puf], det er i alt Fald i Udg. Hjemegn, Hellebæk, Fælleskøn. I andre Dialekter Navne som: Vejrstump, Vejrstok, -stang, -stage o. lign., men iøvrigt samme Tro (Thiele III, Nr. 91; Molbechs Dialektlexikon S. 646, Jysk Almueliv Tillægsbind I, 49, Nr. 316). — ¹¹⁾ J. har jo tidligere (S. 205 f.) »bevist», at vor gamle Eddamytologi var keltisk. — ¹²⁾ i Snorres Edda, Kap. 12. Regnbuen kaldes Bif-röst (den gyngende Vej) eller As-bru (Asernes Bro). Gudene har lavet denne Bro fra Jord til Himmel, og det siges, som J. straks efter sigter til, at Regnbuen bestaar af 3 Farver. Forestillingen om Regnbuen som en Bro synes glemt (Fellbergs Ordbog).

disse har han dog endnu ikkun opdaget trende af Grundfarverne, hvilke han forklarer baade efter celtiske og bibelske Begreber. Saaledes siger han, at det blaae betyder Vandet, hvormed Verden engang forgik, og det røde og gule en Ild, vel ikke den, hvorved Kiemperne holdtes fra Gudernes Rige¹⁾, men den, hvorved Verden engang igien skal forgaae.

Af Stiernebillederne kiender enhver Bonde, ligesom de allerældste Folkeslag, ja endog de vilde Amerikanere og Grønlænderne, den store Biørn eller den saakaldte Karlsvogn, og han veed af Stiertens²⁾ Dreining omtrent hvad Tid det er paa Natten. Fra Karlsvognen veileder han sig til Polarstiernen³⁾, og efter den kan han temmelig nøie orientere sig, maaskee bedre end Tycho Brahe, som saaledes anviste sin Kudsk Veien efter Stjernernes Situation⁴⁾, at de kom begge i en Morads, hvorfor og Kudsken heel fortrydelig skal have sagt: »Gode Hosbond, I maae vel være en klog Mand paa Himmels Løb, men paa Jorden er I en Nar.« Bonden kiender og Jacobs Stav eller, som han kalder dem, St. Peders Stok eller Marrokken⁵⁾, og af Erfarenhed og Ordsproget veed han, at Kukkeren og Syvstiernen⁶⁾ sees ikke sammen. Maanens Aftagelse eller, som han kalder det, dens Qvælning⁷⁾ veed han og temmelig nøie at beregne. Overhovedet det er her gaaet Bonden, som Astronomiens første Opfindere, disse vare jo og agerdyrkende Folk⁸⁾, og Nomaderne i Chaldæa, som dreve meget om paa de der værende store Sletter, hvor de ikke kunde andet end lægge Merke til Stierne i den meget klare Luft, og om de end ikke havde villet, saa vare de dog tvungne dertil, fordi de der maae sædvanlig betiene sig af Natten til deres Vandring og Flyvesandet ofte gjør Veiene der ukiendelige. Men Bonden maae jo og reise meget om Natten⁹⁾,

¹⁾ »Det røde, Du ser i Buen, er brændende Ild: Bjærgriserne vilde gaa op i Himlen, hvis alle, som havde Lyst til det, kunde fare paa Bifrost.« (Snorres Edda, Kap 14, jf. Mallets Oversættelse, S. 36). — ²⁾ Halen. — ³⁾ naar man forlænger Linjen gennem »Baghjulene« kommer man til Polarstjernen, Nordstjernen. — ⁴⁾ »: Stjernernes indbyrdes Stilling (jf. S. 211, N. 10). — ⁵⁾ »: Marie-rokken, ligesom de andre folkelige Navne paa Orions-Bæltet, som Øhlenschläger jo kalder Frejas Rok; i Hornsherred (Kyndby, Kommune lærer Mortensen) er Pe's Stok særlig Navn paa de 3 Stjerner i Bæltet (jf. Skattegraveren VIII, 16, Nr. 21). Mar-rokken er muligvis hele Stjernebillede. — ⁶⁾ jf. Jyske Folkeminder IV, 352, Nr. 60: Naar Kukmanden faar Syvstjernen at se, da skal Verden forgaa (jf. S. 256). — ⁷⁾ »: Kvælding; i sin Ordbog taler J. om, at det kvælner 2—3 Timer, naar Maanen først staar op 2—3 Timer efter Mørkets Frembrud. I andre danske Dialekter (se Feilberg, Molbech) bruges »kvælde« med samme Betydning som i J's Ordbog om Maanens senere Opstaaen. — ⁸⁾ Grammatiken, som man ser, ikke helt i Orden; det sidste Komma en Parenthes. — ⁹⁾ jf. S. 80 n.

det var altsaa den samme Aarsag hos dem begge, nemlig den haarde Nød, der er for Mennesket, hvad det vægtige Lod er for Uhret, det som sætter alle Hiulene i Bevægelse¹⁾ ikkun Virkningen var forskiellig²⁾, ligesom Nøden hos det ene Folk var større end hos det andet.

Man seer daglig i Kiøbenhavn nogle hundrede Bønderfolk af begge Kiøn. Denne Conflux³⁾ til Landmandens Skatkammer maae nødvendig have nogen Indflydelse paa Bondens Charakter, formedelst den stærke Lignelyst, som er nedlagt hos Mennesket, og som yttres sig i større eller mindre Grad, ligesom Mennesket er rykket mindre eller mere frem fra sin Barndom. Denne virker vel i visse Dele ikkun langsom og lidet paa Bonden, formedelst den stærke *Esprit de corps*⁴⁾, som denne Folkeklasse har dannet sig, og som den saa stadig har bevaret fremfor alle andre, men i de Punkter, hvor Skiødelysten⁵⁾ kommer med i Spillet, der vakler Mennesket snarere og bliver hastig *servum pecus*⁶⁾. Dette har vel ikke Sted i Henseende til Klædedragten⁷⁾, thi endnu beholder Bonden uforandret det samme Kiolesnit, som var brugeligt i Frankerig i Henrik den Fierdes Tid⁸⁾ og han kliner endnu endog paa sin Trøie 4 Dosin Garderknapper⁹⁾, og han bærer endnu adskillige Brystduge og Vest og Trøie og Kiortel¹⁰⁾ oven paa hinanden, hvorover og Engellænderne vide at gotte sig, naar Hamlet opføres og naar Graverkarlene¹¹⁾ staae en halv Time for at klæde sig af inden de gaae til Arbeidet; men desto mere i Henseende til Fylderiet. De tjenstvillige Væsener, med hvilke han der omgaaes, ere som oftest ikkun Bærmen af det danske Folk, thi det gaar med denne Hovedstad, som

*) En Vest uden Ermer er en Brystdug, en Brystdug med Ermer og af Hverken¹²⁾ er en Vest, og en Vest lidet større og af Vadmel er en Trøie, en Kiortel maae kunne gaae over dem alle; men længere end til Trøien, maae ingen Dreng komme.

¹⁾ denne Tanke har J. fra Herders Humanitetsbrieve (jf. Olufsens oeconomiske Aenaler VII, S. 261; sml. her S. 87, N. 7). — ²⁾ Kaldæerne kunde betydelig mere Astronomi end de nordsjællandske Bønder, det er ogsaa vanskeligere at orientere sig derovre end paa Nordsjællands gode Kongeveje (jf. S. 80). — ³⁾ Tilstrømning (jf. S. 65). — ⁴⁾ (fransk) Standsaand, Klasseaand, Lavsaaand (se S. 99, N. 1). — ⁵⁾ : Skødesynd (her Bondens Tilbøjelighed til Fyldert). — ⁶⁾ : Fæets (: Pøbelens) Træl. Det er et Udtryk, som Horats, hos hvem det betyder »Trælleflok« (Breve, I Bog, Nr. 19, V. 19) bruger om slette Efterlignere. — ⁷⁾ jf. S. 155, N. 1. — ⁸⁾ : paa Kristian d. 4des Tid (ca. 1600). Henrik d. 4de var fransk Konge (1589–1610). J. mener, at Bonden er saa langsom til at forandre Moder (jf. S. 270). — ⁹⁾ det var en Slags toppede Tinknapper, som en Garder først skulde have støbt i den dengang brugelige Form. (J. N.). — ¹⁰⁾ Hamlet, V Akt, 1ste Scene; man huske, at Hamlet er Prins af Danmark. — ¹¹⁾ Hvergarn (jf. S. 155, N. 2).

med Rom i Taciti Tider¹⁾, hvor alt hvad som ikke duede omsider strømmede hen, ligesom i en Spøltønde²⁾. Af disse lærer han den Forsigtigheds Regel i Henseende til hans Sup³⁾, at det er ikke got at gaae paa et Been⁴⁾ og adskillige skrabe da saamange Par Been sammen, at de ligesaa lidet kan gaae paa dem, som paa eet. Af samme gode Læremestere indaander han og Trodsighed, allehaande Bedragerier og Hiertets Ureenlighed. Jo oftere derfor Bonden besøger Staden, desto dybere synker han, vel ikke i den saakaldte Opklaring, men i Uморalitet. Paa Fruentimmerne har Hovedstaden en ikke mindre skadelig Indflydelse. Det blev jo overhovedet Kiønnet⁵⁾ eienommelige Charakter at blive staaende ved Tingenes Overflade, stærkt at henrives af Sandserne og tidlig at føle en prikkende Begierlighed efter Pynt; naar derfor de unge Landsbyepiger see igiennem Phantasiens Trylleglas deres Systre⁶⁾, glindsende i Silke og vaiende med lange røde Vimpeler, at krydse igiennem Gaderne, kan man ikke undre sig over, at det gjør Indtryk paa dem, og allerede i den Alder, da Sandseligheden endnu ikke har besluttet noget Ondt imod Dyden⁷⁾, blive de lystne efter at besegle hine Farvande. Man finder derfor langt flere Piger af denne Stand, end Karle, i Hovedstaden. Men sædvanlig opkapres de snart, og tiltakles med en Pragt, som, efter Qvintilians⁸⁾ Sigende, ikke saa meget pryder deres Legeme, som røber deres Tænkemaade, og de omtumles da saa længe paa Lidenskabernes brusende Hav, indtil omsider det lække Skrog maae toves⁹⁾ ind i den Havn, hvorfra det udløb. Men for at blive paa det faste Land¹⁰⁾: disse Grunde med tilhørende Rudera¹¹⁾ finde dog omsider Liebhave, thi i denne Punkt synes Bonden ligesaalidet som hine gamle Folk¹²⁾, at være delikat¹³⁾, og om end vore Piger have et Par Gange været paa Huset¹⁴⁾, som Bonden kalder det, saa blive de dog tilsidst giftede i deres egen Stand, men sielden lykkelige ved Egteskabet. Paa hendes Side kan Hiertet umueligt tage Deel heri, hun gjør blot dette Skridt i Haab om at

¹⁾ Tacitus levede 55—120 efter Kristi Fødsel. — ²⁾ Bærmetønde. — ³⁾ Svir. — ⁴⁾ nøjes med een Dram. — ⁵⁾ Kvindekønnets; se S. 127, N. 4. — ⁶⁾ 3die Udg. Søstre, 2: Kænsfæller. — ⁷⁾ 2: i deres ufordærvede Ungdom; jf. S. 72, N. 3. — ⁸⁾ romersk Taler og Lærer i Veltalenhed (35—100 e. Chr.), jf. S. 177, N. 6. — ⁹⁾ 2: rebes, føres med rebede Sejl ind i Havnen. — ¹⁰⁾ efter alle disse ironiske Lignelser fra Sømandsproget. — ¹¹⁾ Ruiner, Rester af fordums Herlighed (jf. S. 230, N. 8). — ¹²⁾ Udg. kender ikke J.s Hentydning. — ¹³⁾ fintfølende (jf. S. 137, N. 10). — ¹⁴⁾ 2: «Accouchement-Huset», Fødselsstiftelsen.

undgaae en kummerfuld Fremtid, som hun dog i Gierningen gaaer hver Dag nærmere og nærmere imøde; og naar Manden seer sig bedraget med en forvænt Egtefælle (thi ved Hymens Fakk¹⁾ bliver Amor først klarøiet²⁾) da synker Qviksølvet i hans Hiertes Barometer hastig til Frysepunktet. Med fravendte Ansigter og hængende Hoveder vandre de da begge en tornefuld Vei igiennem Livet, og de see med Længsel den Dag imøde, da Døden vil overskiære et Baand, som Ubesindighed knyttede. Og dette var den ene skadelige Følge af Pigens Vandring til Hovedstaden; men der gives endnu flere. En barnagtig Vindelyst driver mangfoldige unge Mødre til Kiøbstæden, for at paatage sig Pligter, som Naturen paalagde andre Mødre; og disse andre, som man med Philosophen Favorinus³⁾ ikkun kan kalde Halvmødre, disse som med deres Blod ernærede et Foster, hvilket de ikke *saa*e, men som sædvanlig ere for kiælne⁴⁾ til at opklække med deres egen Melk et Barn, hvilket de see, berøve da Landet for bestandig tvende arbeidssomme Hænder, for at lægge fire paa engang i Mageligheds Skiød, og det hele taber derved, thi den fornemme Moders Barn faaer kun en leiet Moder og den fattige Moders kun ogsaa en leiet, men som Leien er, saa er og Pleien, og sædvanlig døer den sidstes Barn og Staten taber saaledes immer Tienere for at vinde Herrer. Og hine som neppe kunne være gode Mødre, fordi de kunde forlade deres eget Barn⁵⁾, og som kun langsomt kan blive gode Ammer, fordi Vanen maae først, om det er mueligt, forandre Naturen, vende da omsider laskede og magelige og forvænte til deres Hytte, men — ikke til Roelighed, thi de ere nu blevne bekiendte med for mange Nødvendigheder, og den Plante, som omsættes fra et fedt til et magert Jordsmon, trives ikke mere, — heller ikke til deres Mænds Glæde, thi de synes nu ikke mere at være skikkede til Landet. Man behøver derfor sielden at spørge, om Møer har været Amme, — da man sædvanlig strax kan see det ved at træde ind i Huset; thi hvad den tilvante Magelighed ikke kan udrette, det gjør den af Bonden saakaldte Bankerut-Kiedel,

¹⁾ se S. 114, N. 4. — ²⁾ tidligere er Kærlighed jo som bekendt blind. — ³⁾ græsk Filosof og Taler paa Kejser Hadrians Tid (ca. 130 e. Chr.), hvis Værker nu kun findes i Brudstykker. Junge sigler til et saadant, som findes i hans Elev Aulus Gellius': Attiske Nætter, XII Bog, Kap. 1, navnlig Afsnit 6. — ⁴⁾ blødagtig. — ⁵⁾ jf. S. 249, N. 2.

da alle de københavniserede Mandinder ere sædvanlig stærkt hengivne til Kaffedrik¹⁾. Fordi de nu maae savne saa mange andre Ting, bortslukke de Sorgen i denne Fruentimmer-Nepenthes²⁾, og det undertiden saaledes, at de ikke allene faae et Udseende som den personificeerte Hunger, men straffe endog sig selv og Manden paa, saa at sige, yderste Formue³⁾. Ja! jeg har kiendt dem i Bondestanden, som fire Gange om Dagen have indsøbet deres Kaffe og da sædvanlig den sidste Gang naar de skulde gaae til Sengs, og altsaa tvertimod dens oprindelige Bestemmelse, thi en Prior i et arabisk Kloster skal have opfundet Kaffedrikken, for at faae sine dovne Munke tidlig op til Morgen-Messe, da han saae, at denne Frugts Spise gjorde Gederne lystige⁴⁾, men Bonden bruger den nu til at sove paa og endog dette lykkes ham.

Naar Bonden taler om Tiden, da nævner han næsten aldrig Maanederne, men han henfører alt til Aarstiderne og de dermed i Forbindelse staaende Forretninger. Gaaer Talen derfor ud paa forbigangne Ting, da indtraf de enten ved Vaardagen eller paa Tørveskierstiden eller i Høehøsten eller i Høsten eller Efterhøsten eller Vinteren. Skal Bonden endnu gaae til en nøiere Bestemmelse, holder han sig endnu, ligesom fordom i Catholicismens Tid, til de bekjendteste Helgendage, enten Valborg-Dag⁵⁾, eller St. Ols-Dag⁶⁾ og saa fremdeles; thi med Tal, denne Maalestok paa et Folks Cultur, er Bonden ikke meget for at befatte sig. Undertiden hører man ham og, naar han er kommen til den Alder, i hvilken først Mennesket rigtig begynder at beskæftige sig med Religionen, at indrette sin Tidsregning efter Indholdet af den ved Gudstienesten anordnede Bibellæsning, saaledes sagde derfor hiin Bonde: vi havde allerede dengang Evangeliumet om den rige Mand inde⁷⁾, andre sige blot: vi havde den rige Mand inde.

¹⁾ Kaffedrikning var vistnok egil. Bønderne forbudt paa J.s Tid. I Forordning af 12te Marts 1783 om Overdaadigheds Indskænkning i Bondestanden (jf. S. 175, N. 9) staar der: »Ligesom der i øvrigt ingen Sammenkomster ved slige Leiligheder (s: Barsler, Barnedaab og Ligførd) maae være, saa skal og al Caffé-Drikken blant Almuen paa Landet være forbuden (Schous. Forordninger 8, S. 379). — ²⁾ Saften af en Plante i Asien, der blev brugt til Lindringsmiddel for Hjærtesorg (saal. Odysseen IV, 219). — ³⁾ jf. S. 150, N. 5. — ⁴⁾ J.s Kilde er en vis Forfatter i Memoires de l'Academie des Sciences (J. U.), som Udg. ikke nærmere kender; — en Mufti fra Aden skal have lært Brugen af Kaffe i Abyssinien, dens opr. Hjemsted, og udbredt Brugen af den hjemme blandt Dervischerne, for at de kunde afholde Bedetimerne bedre (se Meyers tyske Konversationslexikon under Kaffe). — ⁵⁾ el. Voldermisse (se S. 256), den 1ste Maj. — ⁶⁾ s: St. Olavs Dag, den 29de Juli (paa denne Dag faldt Hellig-Olav i Slaget ved Stiklestad 1030 mod sit oprørske Folk). — ⁷⁾ s: vi var over 1ste Søndag efter Trinitatis.

Da Antallet af Bondens Maaltider tage af og til med Dagene og hans Maaltider ligeledes ere Forandringer underkastede i Henseende til Dagens Timer, saa at han i et vist Tidsrum af Aaret skal spise sin Davre ved Lys, i et andet ved klar Dag, og han om Sommeren skal holde Midtens Maaltid Kl. 5, men til andre Tider naar hans Dagarbeide haver Ende¹⁾, maae og disse Forandringer have deres visse Termin; i denne Deel retter han sig da paa de fleste Steder efter de nærmeste Byers²⁾ Markeder. Man vil altsaa let kunne indsee, at disse Markeders Dage maae endog blot i denne Henseende være høist vigtige især for Bondens Tyende, men man vil og ligesaa let kunde begribe, at Landalmuen maae paa nogle Aar være bragt i en ikke liden Forlegenhed, da Vedkommende saa ofte have i Aviserne anmeldt Afgivelser fra Almanakken i Henseende til den sande Markedstid.

Da Penge ere rare³⁾ hos Bonden, har han endnu beholdt den gamle nomadiske Skik, at betale sine Folk og Medhielpere med Vare. Ligesom i hiin patriarkalske Tid en Jacob maatte tiene Laban for visse Faar og Geder⁴⁾, saaledes tiene og Bondens Folk for Klæder, enten, som det kaldes, halv eller dobbelt Skoe og Klæder. Til den sidste Betingelse hører, hvad Mandkønnet angaaer, foruden nogle visse Penge om Aaret (paa Frideriksborg Amt for en Karl 26 Rdlr.), en Hat og en Hue, 2 Halsklude, 2 Hverkens Veste, 2 brune Trøier, det vil sige, korte Kioler uden Overslage og Opslage⁵⁾, 2 Par Lærredsbuxer, 2 Blaarlærreds Skiorter, et Par Strømper og et eller to Par Strømpfødde, 2 Par Skoe eller et Par Skoe og et Par Skoesoller⁶⁾. Pigerne faae sædvanlig 8 Alen Vadmæl, 5 Alen Hørlærred, 8 Alen Blaarlærred, et Par Skoe og maaskee endnu noget mere, samt nogle Rigsdalere om Aaret. Foruden dette tilstaaer og Bonden i visse Egne sine Tyende et vist Antal Vogne aarlig, som de selv befragte, sædvanlig med Tørv, hvor de have deraf. Den Skik, som er vedtagen paa andre Steder, at overlade til Karle og Piger et vist Stykke Agerjord til Kornsæd eller Hørav, samt Græsning til Faar og

¹⁾ Jf. S. 78, N. 4; ogsaa 3die Udgave; hvorfor J. bruger denne Form just her, véd Udg. ikke. — ²⁾ navnlig Frederiksborg, hvor der holdtes store Markeder, hvor hele Nordsjælland mødtes og mødes. — ³⁾ sjældne, faantallige. — ⁴⁾ se 1ste Mosebog, Kap. 30. — ⁵⁾ uden Overslag og Opslag (jf. S. 262, N. 11); sml. S. 155 for hele Dragstens Vedkommende. — ⁶⁾ 3die Udgave Skoesaaler.

Kalve, bruges ikke, saavidt jeg veed, her i Sielland¹⁾, ligesom det og ved Forordningen om Politievæsenet²⁾ er forbudet at give eller tage Sæd i Løn. Men hvad Huusmanden angaaer, da faaer han sædvanlig sin Betaling for Høstdagene i Eng, Græsning til Qvæg og Sædeland til omtrent 3 Skiepper Korn, (hvilket Bonden kalder Lønnesæd) hvor han da, efter Bondens Talebrug, møger og høster to Halme eller Kierve³⁾, da han saa omvexler⁴⁾ med en nye Plet Jord. Er det et saa kaldet Læsebarn, det vil sige en Confirmand, som tiener Bonden, da faaer denne i Beredelses-Vinteren ingen Løn og maae i det næstpaafølgende Aar ikke sige op, da Barnet i det Aar skal aftiene Bondens Tieneste. Da Agerdyrkerens Force bestaaer især i at have mange arbejdende Hænder til rette Tid⁵⁾, fordi den kraftige Mekanik endnu ikke har lettet ham denne fortærende Byrde⁶⁾, og det nu er heelt vanskeligt at faae Tienestefolk har Bonden vedtaget den Betingelse, at hans Tyende ikke maae forlade Plads uden ved Efteraarsterminen, fordi Billighed kræver, at de, som have bidraget til at fortære, hvad Sommeren havde indbragt, skal igien bidrage til at indbringe, hvad Vinteren har fortæret. Men og Tienerne have deres besynderlige Vedtægter; thi om de end have bortfæstet sig til en anden Hosbonde, da kunne de endnu paa hvad Tid det end er bringe Fæstepengene tilbage, naar de ville forblive paa det Sted, hvor de ere, men ellers ikke: en Coutume⁷⁾, som ofte er ligesaa fatal⁸⁾ for Vedkommende, som den formedelst sin Ælde er gieldende. Men ogsaa i Henseende til de saakaldte Faredage⁹⁾ følge Tienestefolkene her den gamle Skik, og Forordningen¹⁰⁾ maae sige om 1ste Mai og 1ste November hvad den vil, saa gaae dog aldrig nogen i deres nye Plads

¹⁾ Glostruppræsten H. J. Birch (jf. S. 156, N. 2) fortæller derimod i sine Statistiske og oekonomiske Tanker 1786, S. 10, at Tjenestefolk kunde sælge for 100–150 Daler Sæd, paa de Jordstykker, de fik til Dyrkning. — ²⁾ Forordning af 25de Marts 1791, § 17; se Schous Forordninger X, S. 220 ned. — ³⁾ Afgrøder; Sædhøster. Denne Brug af Ordet er ikke nordsjællandsk. »Kierve bruges allene om Langhalmknipperne»; i Jysk er den derimod almindelig. (Feilberg under Kjærv, 3). — ⁴⁾ bytter. — ⁵⁾ til Høsttiden. — ⁶⁾ man havde jo mindst af alt Mejemaskiner o. desl., ikke engang ordentlige Tærskemaskiner (jf. S. 82, N. 1). — ⁷⁾ Skik. — ⁸⁾ uheldig, kedelig. — ⁹⁾ Skiftedage. (J. O.). — ¹⁰⁾ den ovenfor nævnte Forordning af 25de Marts 1791, § 5 og § 7. I sidste Paragraf bestemmes det, at hvis Tyendet indfinder sig senere end Faredagen uden lovligt Forfald, skal det bøde 2 Sk. daglig, til Deling mellem Husbonden og Stedets Fattige; men hvis det udebliver over 8 Dage, skal det have sin Tieneste og de modtagne Fæstepenge forbrudt, og tillige et $\frac{1}{4}$ Aars Løn til Deling mellem Husbonden og de fattige. (Schous Forordninger X, 218).

hos Bonden førend den paafølgende og undertiden den atter paafølgende Søndag og fordi Skikken er god gammel, lader Husbonden den immer bliver ældre, thi Bondens Fordom for alt gammelt har stedse og overalt været meget stor: man har endog engang havt det besynderlige Exempel i Sverrig¹⁾, at en Bonde, som af sit Herskab var formedelst en grov Forbrydelse dømt til at pidskes med Spidsrod, men som siden, i Betragtning af hans høie Alder, blev benaadet med blot at bøde en svensk Daler, skal selv have valgt det første, da han sagde: »jeg er ikke for at indføre nogen nye Skik paa min gamle Alder.«

Bondens Forhold til hans Tienestefolk er næsten patriarkalsk. Som den, der selv har tient sin Jævnliges og som aldrig blev af denne Herre strengt behandlet, omgaaes han stedse sine Underhavende²⁾ med Mildhed og Sagtmodighed. Det gielder her, hvad Cicero siger³⁾: af Forældre og Børn, og man kan her lægge til, af Tyende fremstaaer een Familie og alt er tilfælles. Tienestefolkene nyde altsaa hos Bonden ikke allene Børnerettigheder, men endog ofte, i Betragtning af deres Alder, Forrettigheder fremfor disse. Alt Qvindekønnet, hvad enten det er fremmed eller ikke, ligger derfor sædvanlig inde i Bondens egen varme Stue, naar endog hans Sønner maae ligge i Udhusene iblandt de mandlige Tienestefolk. Ikkun et Bret er Skillerummet imellem hans Kone og hans Piger, fordi Bondens Senge staae endnu i Rad efter Længden⁴⁾, ligesom hos de gamle Nordiske Folk⁵⁾. Tienestefolkene have og for det meste Adgang lige med Børnene til Bondens Spisekammer paa hvad Tid af Dagen det end er og troelig deler han alt sit Huses Gode med dem. Naar Karle eller Piger kiøre til Torvs, da faae de ikke allene hver Gang deres fastsatte Drikkepenge, men og, naar det er Tørv som bringes til Staden, deres visse Snese Tørv, som i Kiøbstæderne søges med Begierlighed, da de ere de udsøgteste; man kalder dem i Kiøbenhavn Skillingstørvene. Et Tienestebud⁶⁾ kan saaledes for hver Torvereise have i det mindste 24 β undertiden endog 2

¹⁾ Udg. kender ikke J.s Kilde. — ²⁾ ogsaa 3die Udg., ω : som man har under sig undergiven. — ³⁾ jf. S. 105, N. 8. — ⁴⁾ mens de jo nu staaar ved Siden af hinanden. — ⁵⁾ jf. Valtur Gudmundsson: Privatboligerne paa Island i Sagatiden, S. 209 fig. — ⁶⁾ ogsaa 3die Udg. (Tyskhed, sml. Dienstbote).

Mk. i Drikkepenge af sin Hosbonde, ved andet Hiemarbeide som Skovning og deslige faaer en Karl daglig i Douceur 8 β og de andre Tienere i Forhold. Man kan derfor ikke undre sig over, at Tienestefolkene heller vælge Bonden til deres Herre, end de Kiøbstædfolk, som nedsætte sig paa Landet, hvilke ikke ret gierne vil beqvemme sig til disse Skikke, og om end Tienerne undertiden faae bedre Kost hos disse, end hos hiin, saa er det dem dog en Beroligelse, at hiin ikke faaer det bedre end de selv. Hos Kiøbstædfolk er og Tienernes Forventning overspændt, hos Bonden derimod ikke; men da den menneskelige Forventning aldrig rigtig kan tilfredsstilles, hvorledes vilde da den overspændte kunne det: jeg troer derfor, at hiin Karl¹⁾ vilde have takket en Bonde for 8 β i Drikkepenge, da han derimod utaknemmelig kastede Kiøbstædfolkenes Rigsdaler i Pøsthuset. Deels har og Tieneren en overordentlig stor Frihed hos sin Bonde-Herre, thi denne seer kun egentlig paa sin Interesse²⁾, alt hvad som ligger uden for den, er ham noget gandske ligegyldigt: saasnart Mandkønnet derfor har tilendebragt sit Dagarbeide, kan de om Aftenen nyde deres Frihed hvor og paa hvad Maade de vil, og endskiøndt de under Arbeidet blive stærkere medtagne hos Bonden end hos andre, saa er det dem dog en Trøst, at Bonden gaaer selv med. De tilsidesætte og sielden den tilbørlige Agtelse for ham, saa at om han end maatte synes at tabe noget deraf, som blot Bonde, saa vinder han dog dette igien som Hosbonde. Ligesom en Fader tiltaler han dem derfor alle i den latinske Person, naar de svare ham i den franske³⁾; og han er deres Herre, ikke saa meget fordi han giver dem Løn, som fordi han er deres Velgiører.

Man har ellers gjort den almindelige og vist nok i mange Henseender rigtige Bemærkning, at Hosbondens Laster virke Ringeagt og Ligegyldighed og Ulydighed hos Tienestefolk, og at man af deres Trodsighed kan slutte sig til Hosbondens moralske Forhold; da Mennesket ikke rigtig kan adlyde den, som det ikke ærer, hvilket strider imod vor moralske Følelse.

¹⁾ J. henviser til Adresse Avisen 1797, Nr. 286, hvor Udg. imidlertid ikke har kunnet finde det, saa der foreligger sikkert en Trykfejl. — ²⁾ bryder sig blot om, at Arbejdet bliver udført. — ³⁾ han siger »Du« (latinsk tu) til dem, naar de svarer ham med I (fransk vous) jf. S. 75 n.

Men dette synes ikke at gielde hos Bonden. Jeg har kiendt mange drikfældige Hosbonder, som have udrettet det samme hos deres Tyende, som den ædruelige. Dog enhver Ting maae jo og betragtes relativ¹⁾. Drukkenskab er vel en Skam hos os, men Skam kan neppe være nogen naturlig Følelse, thi da maatte den, som Wezel siger²⁾, yttre sig allerede i de første Aar og paa samme Maade hos alle Folkeslag, den synes kun at være noget konventionelt³⁾ ved Opdragelsen. Otahiten⁴⁾ skammer sig end ikke ved de skammeligeste Ting og hos vore første Forældre⁵⁾ var i Begyndelsen ingen Skam. Hos os vilde det baade være Skam og latterligt at gaae i den bare Skiorte, kan Grønlænderen komme over een, trækker han den uden paa al sin øvrige Stads. Saaledes synes og ingen her i Bondestanden at ansee Fylderiet for Last eller Skam, uden blot de, som formedelst en nærmere Forbindelse med Fyldebøtten lide derved⁶⁾. Dog, Pimperiet var jo i forrige Tider endog en Mode⁷⁾, og i Riddertiderne, siger Westenrieder⁸⁾, sluttede man fra en Mands Dygtighed i at drikke til hans Kraft og Styrke, og saaledes slutter den gemene Mand endnu og det maaskee ikke uden Grund. Det synes ene at være den moderne Luxe⁹⁾, som har jaget Drukkenskaben ud af den finere Verden. Men hos os ere Moderne ikke saa veiragtige¹⁰⁾ som i Kiøbstæderne; de antages sildigere og beholdes længere: saaledes begynde nu først vore Donner¹¹⁾ at gaae rigtig paa Cothurner¹²⁾, da den hele cultiverede Dameverden slæber paa Sokker¹³⁾ og ikkun nu først tør nogle Enkelte af vort Kiøn begynde at bruge Udkik paa Kiolerne¹⁴⁾. Engang omsider vil derfor og vist nok vore Følelser saaledes forædles, at vi og vil kunne see Druk-

¹⁾ i Forhold til sine Omgivelser, — ²⁾ i hans ofte citerede Kenntniss der Menschen II, S. (228 og) 232. — ³⁾ tillært. — ⁴⁾ Beboerne af Otahiti (o: Tahiti) i det store, stille Ocean, hvis Kvinder var berygtede for deres Usædelighed. (Wezel II, 231). Kvinderne bød saaledes de engelske Officerer deres Døtre og viste dem med tydelige Gebærder, hvad de havde at gøre. Jf. Bahnson: Etnograften I, S. 90. — ⁵⁾ maaskee en Erindring om Jeppe paa Bjerget (III Akt, 2den Scene), hvor Jeppe siger, at Abraham og Eva var vore første Forældre. — ⁶⁾ o: Hustruerne, jf. S. 90 n. — ⁷⁾ J. henviser i det udeladte Stykke til Ogters Beretning om Chr. d. IV's Drikkegilde i Anledning af hans Søns den udvalgte Prins Christians Formæling 1634 (jf. S. 75, N. 4). — ⁸⁾ se S. 132, N. 7, og S. 222, N. 5. J. sigter til hans Historischer Calender 1791, S. 229 n. — ⁹⁾ her: Finhed i Levemaade. — ¹⁰⁾ o: »vejrhaneder, omskiftelige (jf. S. 262, N. 8). — ¹¹⁾ 3die Udgave Donnaer (jf. S. 204, N. 2). — ¹²⁾ o: paa høje Hæle; Cothurner er de græske Skuespilleres Fodbeklædning i Tragedierne; de skulde ved dem være højt hævede over den almindelige Hob. — ¹³⁾ o: paa lave Hæle; Socci er det græske Skotøj i Komedierne. — ¹⁴⁾ at gaa med nedringede Kjoler (jf. S. 61, N. 5, de græske Moder breder sig kun vanskelig ud paa Landet).

kenskaben i sin sande Skikkelse, hvad for en Kiephest vi da skal ride, staaer derhen¹⁾. Dog skader dette nærværende Onde paa en anden Maade; thi da en Herre ikke med Grund kan paastaae, at Tierenen skal være sædeligere end han selv, saa virker Hosbondens Drukkenskabs Exempel sædvanlig ligesaa meget paa det tjenesteydende Mandkiøn, som Madmoderens Ædrueligheds Exempel²⁾ paa Qvindekiønnet. Og hiint Exempel har endnu sørgeligere Følger for Bonden selv: under saadanne Omstændigheder ligner han den fabelagtige Cephalus; ligesom denne omsider ved sin alt treffende Piil omsider uforsigtig nedlagte sin saa kiere Prokris³⁾, saa nedslaaer og ofte hans ligesaa smittende Last dem, der ikke ere ham mindre kiere, — hans mandlige Afkom.

Skulde man troe det, at Bonden daglig kan vandre om i den levende Natur uden at røres ved dens Beskuelse! og dog synes det saa. Han igiennemlever den ene Aarstid efter den anden, og endskiøndt ingen af Naturens Afvexlinger mangler sin Behagelighed, saa ere dog hans Sandser saa afstumpede, at de ikke paa nogen mærkelig Maade afficerer derved. Naar den Rige vil pryde sit Palais, da bære dets kolde Vægge ikkun en Efterlignelse af det, som daglig ligger Landmanden for Øine, og de mørke Taager kan vige bort af Sindet, saa ofte han beskuer endog blot denne Afbildning, som dog kun er noget dødt, noget som er uden Bevægelse, uden Tiltagelse⁴⁾ eller Forandring; men omkring Bondens Hytte er alt Liv, alt, hvad dog Mennesket især attraaer, Afvexling, og dog træder Bonden frem fra en fortryllende Skueplads til en anden ligesom med tilbundne Øine. For ham udbreder Flora⁵⁾ forgieves sine Blomstertepper over Engene, han seer ikke engang der, hvad Barnet bliver vaer⁶⁾, han seer intet der uden — Græs. Ubemærket af ham iføre Lundens Træer sig deres fornyede Sommerdragt, han vandrer i Skovenes Skygger og seer der — ikkun Brænde. For ham kan den nyfødte Morgen, indhyllet i sin Purpurkaabe, daglig vandre over de straalende østlige Høie⁷⁾, for ham kan Naturen hver Aften opføre et

¹⁾ (Iysk) er uvist. — ²⁾ se S. 90. — ³⁾ hun belurer af Skinsyge sin Mand Cephalus, mens han er paa Jagt; han tror, det er et Dyr, der rører sig i Busken, og derved kommer han til at dræbe hende (jf. Ovids Forvandlinger, VII Bog, 661 flg.); sml. Skildringen af Drengenes Beruselse, S. 91. — ⁴⁾ Vækst. — ⁵⁾ Vaargudinden; sml. S. 260, N. 4. — ⁶⁾ Blomster. — ⁷⁾ jf. S. 259.

forandret Skuespil med den dalende Soel, han bliver dog hverken hiin eller denne vaer; for ham er den opgaaende og nedgaaende Soel ikkun Begyndelsen og Enden paa hans Dag-arbeide. Blind for alle disse maleriske Scener¹⁾ øiner han intet uden den Plet Jord, som han har at befrugte med sin Sveed, hvad som ligger uden for den, det rører ikke ham, thi det bærer ikke Frugter for ham, og Bonden troer sig skabt for at nyde Naturen, ikke for at beundre den. Deels er og hans Følelse ikke forfinet nok og hans Phantasie er ikke saa spillende, at den kan frembringe saa mange associerte²⁾ Fornemmelser, som udfordres til at skabe et Heelt, et for Sielen interessant Heelt deraf.

Man skulde fremdeles troe, at Landmanden jevnlig maatte opflammes til gudelige Betragtninger, naar han saa ofte træder frem til saa mange smilende Scener, hvor Naturen trindt omkring ham offerer sin Skaber Røgelse paa tusinde Altare; men hvor langt anderledes forholder det sig ikke? det raae Menneske er omgivet af Verden, ligesom af en Skæl; det ligner hine Fugle, hvilke Raf³⁾ saaledes lader fortrylles af Rangle-slangens Duft⁴⁾, at de, i Stedet for at hæve sig i Veiret, nedfalde i dens Svælg⁵⁾. Bondens Øie er endnu for svagt til i dette Lys⁶⁾ at skue Lysenes Fader; dertil udfordres og en tænksom og følelsesfuld Aand. For den tankeløse store Hob er jo og næsten intet virkeligt, hvad som ikke falder i Sandserne⁷⁾, og fordi den Usynlige ikke viser sig synlig, da er han for den endog her saa got, som ikke til. Man erfarer derfor sædvanlig, at Mennesket, naar det træder frem i Naturens Tempel, bliver, i Stedet for lutter Aand, lutter Dyr, og de Gamle, som lode enhver Lidenskab tale saa tydeligt, satte vel og derfor i deres forborgneste Lunde — Priaper⁸⁾ og Fauner.

Sammenligner man Bønderne paa de tre kongelige nordlige Amter med hinanden, da er, som jeg forhen har sagt, ingen mere velhavende, end de paa Frideriksborg Amt⁹⁾, end-

¹⁾ Optrin. — ²⁾ sammensatte, sammenspillede. — ³⁾ 3: Raff, tysk Naturhistoriker (se S. 104, N. 4). — ⁴⁾ Jf. S. 196, N. 6. — ⁵⁾ med andre Ord: Naturen virker ikke opløftende, opdragende paa Bonden, tværtimod nedbrydende. Tænker J. paa f. Eks. Sommer i By-Festerne, hvor det ikke gik allersædeligst til? — ⁶⁾ 3: Naturens Lys; smt. S. 62 8.: fra disse Straaler ledes til Lysenes Fader. — ⁷⁾ Jf. S. 213, N. 8. — ⁸⁾ Avleguder, Kønslustens Guder. — ⁹⁾ Udg. henviser i Almindelighed til den i Indledningen S. 31 f. givne Kommentar. Udg. gør opmærksom paa, at Junge i denne Sammenligning ikke har taget det fjerneste Hensyn til Kronborg Amt, rimeligvis fordi han ikke tilstrækkelig kendte Forholdene der (jf. S. 91 N. 7).

skiondt disse længst have baaret deres Slavelænker, og ingen fattigere end de paa Hirschholms Amt, som saa længe have nydt den gyldne Frihed: en Omstændighed, som maaskee vil frappe Frihedens Talsmænd, og som ikke maatte synes at stemme overeens med Friheds-Principet, men det er dog en øiensynlig Sandhed. Ved en mageløs Velgierning gav Dronning Sophia Magdalena paa den ældre Grev Stolbergs¹⁾ Raad og efter hans Indretning i Holsteen dette, som det kalder sig Dronningens Gods, Frihed og Eiendom²⁾, paa en Tid, da hele den danske agerdyrkende Verden bar Lænker; men hvad hielper det, at man rækker den Syge et Sundhedsmiddel, naar man ikke tillige viser ham Maaden, paa hvilken han skal bruge det? Man løsnede alle Baand for Hirschholms Bonden paa engang og han lignede da det uforsøgte Barn; hvad Ragekniven er i dets Haand, det var Friheden i hans. Bøndernes Jorder vare ikke udskiftede, og selv bundne til gamle Fordomme og begavede med Frihed til selv stærkere at lænke sig til disse, maatte den ene stedse følge den anden og det blev ham umueligt at gjøre et eneste Skridt forud den anden. Vel kunde denne fælles Ulykke siden efter have været hævet, da adskillige Fremmede, som Skiebnen omplantede iblandt disse frie Folk, yttrede det Ønske at kunne arbeide for sig selv³⁾, og Landets Fader var faderlig nok til at paatage sig Udskiftningens første betydelige Bekostninger⁴⁾, og undertiden mere end eengang igientagne Bekostninger, og de øvrige maatte da følge Strømmen, men endnu er ingen sand Nytte deraf flydt tilbage til den Kilde, hvorfra dette Gode havde sit Udspring⁵⁾. Et Aarhundrede vil maaskee endnu synke hen i Evighedens Dyb, førend det Amts Børn vil kunne indhøste Fordelene af den sande Eiendom, som allene Indhegningen

¹⁾ (1714—1765). Sofie Magdalenes Fætter og Overhofmester. Han havde som den første tyske Adelsmand ophævet Vornedskabet paa sit Gods Stedinghof ved Bramstedt, og efter hans »vise Raad« (Dronningens Mindestøtte over ham 1766 i Hørsholm; H.s Historie, 193 n.) læste Sophia Magdalene sine Undergivne for Høveri og gav dem Arvefæste (1759—1761). J. henviser i sin Note til hans Søns Ode til Kronpr. Frederik i Herders Humanitetsbreve, 177 N. [Herder, Werke XVII, Side 69]; se endvidere E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814, III, 2, S. 96—98; Hørsholms Historie, 186—187. — ²⁾ saaledes hedder det hos Herder, i Virkeligheden var det Arvefæste og Afløsning af Høveri mod en endog ret betydelig Pengeafgift (se Udg. Indl. S. 32, N. 2) — en ikke helt saa mageløs Velgierning, som J. og Herder tror. — ³⁾ udskiftede af Fællesskabsdyrkningen (Jf. S. 102 f.). — ⁴⁾ se Hørsh. Hist., 205 flg. — ⁵⁾ jf. om Forholdene i Frederiksborg Amt, her S. 99 f. Christensen bekræfter Junges Fremstilling (S. 207 flg.).

kan forskaffe¹⁾; thi som Selveiere ere de udelukte fra den Understøttelse, som andre have nydt, og som Frie ligge de uden for Lovens Grændser, og de kan da, hvad Bonden saa gierne vil, tillukke Øinene for den haandgribeligste Fordeel. Den Hirschholmer Bonde lever derfor næsten i den naturlige Stand; hvad Cicero siger om hine: *terra cedebat primo occupanti*²⁾, gielder vel ikke om hans Jorde, men vel om det, som avles derpaa; thi neppe har den ene begyndt at udbrede sin Høstlee, førend den anden, ja undertiden Folk, som end ikke have Adkomst til Byejordene, give det høstede til Priis for de saa kaldte Smaa-Creature³⁾, som om det var *res nullius*⁴⁾ og som de endnu levede *in communione primæva*⁵⁾, og denne Giestfrihed vedvarer saaledes til det følgende Aars Maidag⁶⁾, og denne Bonde beviser endnu Sandheden af Ennii⁷⁾ Ord: *benefacta malè locata malefacta arbitror*⁷⁾.

*) Paa den Tid bindes og kun af tre Heste den ene; hvo som derfor kommer bag efter, om ham siger Bonden smilende: han maae høste med Svinene.

¹⁾ Christensen bemærker hertil (S. 209), at det kom dog ikke til at vare helt saa længe, og at det var ikke Indhegningen, men den langt om længe tilvejebragte, almindelige Markfred [ved Forordningen af 9de Juli 1817], der gav Bonden fuld Ejendoms- og Brugsret af hans Jord. — ²⁾ Jorden tilfaldt den, som først satte sig i Besiddelse deraf. — ³⁾ (Latin) ∅: Ingens Ejendom. Romersk Betegnelse for fjendtlig Ejendom, som skulde gøres til Bytte. — ⁴⁾ (Latin) i de gamle Tiders Ejendomsfællesskab. — ⁵⁾ eller rettere til omtrent d. 25de Maj; sml. S. 102. — ⁶⁾ Ennius er den romerske Digtningens »Fader» (239—169 f. Chr.). — ⁷⁾ Ilde anbragte Velgerninger anser jeg for Misgerninger. Dette Citat af Ennius er opbevaret i Ciceros Skrift: Om Pligterne II, 18, 62, (i et Afsnit om Gerrighed og Gavnildhed), hvorfra Junge kender det.

Tillæg.

Fortegnelse over Udeladelser og Referater.

I Junges Forord og Indledning S. 57—64 L. 11 ingen Udeladelser. Udeladt er ellers S. 64,21 svagt 8 L. (norske Fjældboere, Patagoniere);* 65,4 Kierligheds-Sager? 16 L. (B. Franklins Anbefaling af tidlige Ægteskaber); 65,7 Mangfoldighed 8 L. (: i kultiverede Lag tidlige Ægteskaber ikke raadelige;); 68,1 Søskenbørn N. (7 L., Søskenbørn kaldte hinanden Søsken); 71,14 voxer op 2 1/2 L. (tysk Citat); 71,15 sig og 5 O.; 72,6 angaae, da 3 L. + N. (C. af Englænderen Jardin); 72,30 (3 f. n.) fagert. 6 L. (Negerinder med hvid Paryk); 72,32 mørkebrune 14 L. (Haarets Farve og Climaet); 73,15 Særsyn 9 L. (Exempler paa Haarfarvens Skiften); 74,1 f. n. Beenhuset 6 L. (Anekdote om Cartesius); 75,16 Skikke 1 S. (Haandkyssets Østerlandskhed, jf. N. 5); 78,13 og sine*) 1 1/2 L. (H. til Ciceros Paradoxe); 78,24 Hieroglypher*) 2 1/2 S. (1ste U. 34, 18 f, 3die Udg. 29,18 f.: Forskellen mellem Mennesker i aandelige Ævner); 79,18 Bestemmelse 6 L. (H. til Holbergs »skionne Prolog til Socrates«); 81,4 f. n. meget 4 1/2 L. (kortere Pleieler i Nederlandene og Engelland); 82,6 Muus 8 L. (Aristoteles Dyrehistorie); 82,30 (L. 1 f. n.) svare de 6 O. (ligesom Hr. Bouguer fortæller om Perouvianerne); 84 Referat af 1ste Udg. 46,1—49,25; 3die Udg. S. 40,1—43,17); 89,2 Dyd 5 L. (Egenkærlighed); 89,2 det er: Ordet »der for« udeladt; 92,18 første Gang: 6 L. (lat. C.); 92,20 uerfarne 4 O. (Horats); 92,21 Formuen 6 L. (R. over Laster); 93,6 Lyksalighed: 12 L. (Menneskets Natur); 93,6 søger, udeladt »dog«; 93,15 Opium 1 1/2 L. (fransk C.); 93,1 f. n. Drikke 4 L. (Hysteron—proteron); 94,21 Borgerne 9 L. (jf. N. 9); 94,1 f. n. Velvillighed 20 L. (Brændevin af andet end Sød); 95,16 mobile*) 8 L. (Børnenes Driftighed); 95,2 f. n. Aanden 14 L. (Amerikaner, Negers Uvirksomhed); 96,9 tænke 9 L. (Tænkeævine hos raa Mennesker blot Virtualitet); 97,11 Liv 12 L. (Mycerinus og Frederik d. 2den prøver at undgaa Søvn); 99,28 Steen 2 L. (Ovids Deucalion); 99,1 f. n. det nu 2 L. (Deucalion); 101 (2 f. n.) maaske 5 L. (H. til Lepechin); 103,11 lider 14 L. (Prisskrift fra Göttingen); 103,11 maae man 3 1/2 L. (C. af en Programmatiker); 105,8 Uredelighed*) 4 L. (C. af Vergil jf. N. 2); 110,5 Personer 6 L. (Tiberius Mistænksomhed); 110 riig*) 1 L. (C. af Horats, jf. N. 8); 114,24 Scepter 2 L. (tysk C.); 115 Forfædre*) 13 L. (jf.

* »64,21 svagt 8 L. (norske Fjældboere, Patagoniere)« betyder: Side 64 Linie 21 er der efter Ordet svagt udeladt 8 Linier (regnet efter den gamle 1ste Udgave, hvorfra een hel Normal Side = 28 Linier fylder 24 til 25 Linier i denne ny Udgave), der handler om norske Fjældboere og Patagonier o. s. v. — 204 Svovlets*) betyder S. 204 efter Ordet Svovlets, hvor N. 9 findes. De af Junges Noter, som Udg. har brugt i sine egne Noter, er ikke anførte i denne Fortegnelse. — Forkortelser: C for Citat, F for Filosofi, H for Hentydning, L for Linie, N for Note, O for Ord, R for Reflexion, Ref. for Referat, S for Side).

N. 2); 116 Fremmed⁹) 3 L. + N. (jf. N. 6); 117,15 Fædreneland 2½ L. (samme paa en anden Maade); 117,24 Referat af 1ste Udg. 98,8—99,17 jf. 2den Udg. 86,30—87,5 3die Udg. 86,30—88,5; 121,2 Træer, 4 L. (Holstenske Lunde; 121 (L. 1 f. n.) Jorde N. (Anvisninger til Spurvefangst ønskelig); 124,21 behøver 2 L. (C. af Properts); 126,7 Udlænder 11 L. (Hyperboræere, Forklaring deraf); 129,3 bliver da 8 O. (formedelst Ideeassociationen, om jeg saa maae kalde det); 131,3 Levetid 3 L. (70 Aars Barn faar Hug); 131,1 (f. n.) hastig 13 L. (Kirkeur i Basel); 133,12 Sviin 12 Lin. (H. til Pennant, Baggesen); 134,9 Giering 9 L. (Tartarernes Koumiss); 135,25 Tosse 24 L. (R. over Mængde og Geni); 138,7 Skidenstrædet 22 L. (R. over Ligefremhed hos Oltidsdigtere); 138 bestyrtse⁶) 5 L. (indhyllede Ord farligere); 138,19 Folkeslægter 21 L. (Ordsprogenes Oprindelse af Gnomer); 139,3 billedlig 2½ L. (analytisk og syntetisk Læremaade); 139 Fragmenter⁹) 15 L. (Karakteristik af Eddas Stil m. m.); 146 Interjectioner⁹) 10 + N. (raa Menneskers Brug af Eder); 146,2 (f. n.) Tapperhed 6 O. (eller som Bayle kalder det, Ære); 146 Veltalenhed¹¹) 3 L. (C. af Horats, jf. N.); 149 Skov-Krag⁴) 9 L. (C. af Horats og R); 155,3 Forvovenheder 10 L. (R. over Menneskets Tilpasningsævne); 156,1 Levemaade 9 L. (ingen Wertheriader, Siegwardiader, Othelloniader paa Landet); 156 Fynter⁹) 12 L. (hver Tid sit Modeæmne); 156,7 ikke er 7 O. (at jeg igien skal komme til Bonden); 161 Cultur⁴) 6 L. (jf. N.); 162 Guldax³) 2 L. (Amalthæ Horn); 163,5 Orden 3½ L. + 2 N. (Klingstedts Lignelse); 163 deelte⁹) 14 L. (jf. N.); 167 døe¹) 2½ L. (se N. 1); 168 Forstand⁹) 5 L. (Tartarer, Maurer); 169,23 Tallerkener 9 L. (jf. N. 5); 170,7 Kiephest¹) 1 S. + 17 L. (se N. 7); 171 Contredands⁹) 5 L. (Lacedæmonernes Hormus; »som« tilføjet); 172,26 efter Dands 8 L. (Vilde Kvinders Dands); 172,28 blotte det 2½ L. (H. til Hervararsaga); 175,1 Taget¹) N. (jf. N. 1); 176 Øre⁹) 1 L. (som Ostersen siger skal have været syv og en halv Skilling); 177 Huus⁹) 1 S. + 3 L. (Grosses Abdankungs-Reden bey Hochzeiten (1752)); 179,13 Legeme 10 L. + 2 N. (H. til Phædon, Apostlenes Gerninger 9,37); 179,1 (f. n.) laae dem 4 O. (ligesom den Virgilske Mezentius); 180 Referat af 1ste Udg. 194,22—206 nederst (3die Udg. 173,10—184,4); 183,18 Aander, som 1 L. (efter Thales's Platonikernes og Jødernes Meninger); 183,20 Aand 14 L. (Exempler hos Klassikere, Kinesere, Malabarere); 184 begraves⁹) 4 L. (Hentydn. til Juda Brev, Vers 9); 184 Degnene⁹) 11 L. (jf. N. 7); 185,12 Peber 10 L. (Russerens og Franklins Middel derimod); 187,11 Beparelse N.; 189,25 for os 4 L. (Refl.); 192 Romere⁹) 1 S. + 3 L. (jf. N. 6); 192,26 Jernscepter 7 L. (raa Folks Læger); 193,20 til dem 11 L. (H. til Tacitus & Snorres Edda: Eyra); 193,24 nok 7 L. (C. af melankolsk Englænder); 193 *mignature*¹¹) 3½ L. (F.); 194,8 fordum 2 L. (H. til Montagne; 194,21 Cultur 22 L. (den vildes Karakter og Behandling af Kvinderne); 194,24 Svaghed N.; 194,27 Virkning 4½ L. (R. over Overtro); 195,5 Døde¹) 3 L. (R.); 197 tre Gange⁴) 1½ L. (se N. 4); 198,22 Haabet 1 S. + 4 L. (R. over Haabet, Hovedpænde som Bæger); 199,10 ilede hen 8 L. (R.); 202,7 Gudsdyrkelse 20 L. + N. (Magi hos forskellige Folk); 203,3 Udslaget N.; 204 være⁹) 6 L. (Peripatetikernes Opfattelse af Drømme); 204 Svovlets⁹) 9 L. + N. (se N. 9); 205 druidisk⁴) 3½ S. (1ste Udg. 245,7—248,19, 3die Udg. 217,22—221,2; se N. 4); 205 Fem-Angel⁹) 6½ L. + N. (Fem-Angelen i Tyskland); 205 Tydskere⁹) 1 S. + 3 L. (Ariovists Maanereligion, ty. Digt til Maanen); 206 Nyt-Aars Nyet¹)

5 S. 16 L. (1ste Udg. 250,20 f., 3die Udg. 222,23—227,14, jf. N. 1); 207,6 Overlæg 3 L. (druidiske Stone-henge); 207 *Referat* af 1ste Udg. 257,18—260,21, 3die Udg. 228,14—231,9; 209,17 *Straaestykker* 8 L. (Plato Lovene XI: katadesis); 209,22 derimod 6 1/2 (Vergil Bucolica VIII); 209,1 (f. n.) før 5 L. + N. (Buchanan: vesl. Hebrider); 210 *Referat* af 1ste Udg. 263,25—269,17, 3die Udg. 234,4—239,5; 211,4 (f. n.) Hielp 6 L. (R. over Imagination); 212 foregaaende⁷) 6 L. (C. af P. Paars); 213,15 end han 3 L. (Lævii Digte, jf. N. 4); 213,21 Peber 6 L. (Artikel i Dalelaghen); 213,22 da der 5 O. (i Følge Leibnitzes Identitets-Princip); 214,1 (f. n.) Egteskaber 1 S. (Szujews Raskolnik); 216,20 Ungdom 9 L. + N. (Hug til Voltaire); 220 *Handler* 7 L. (H. til Kant); 221,22 Fordom: 6 1/2 L. (Pastor Lüdke i Berlin); 222,14 Lægemiddel 5 1/2 L. (Ælianus, Zaleucus); 222 Skade⁹) 1 1/2 L. (Lafontaine); 225 røre meer¹) 8 L. (Sagnets Opr., Romernes Sylvanus); 226,11 Gud 4 L. (R. over Mængdens Antropomorfisme); 226,18 kalde Gud 1 1/2 L. (efter de gnostiske ved Symboler vidt og bredt forplantede Ideer); 226,19 end er, 7 O. (ja end ikke orbis pictus's Spottere selv.); 227,6 (f. n.) Lasten. 4 1/2 (Gud Produkt af den renere Metafysik); 231,7 tusinde Tal, 1 1/2 L. (som Hesiodus og efter ham en Milton, en Steele, en Dedekind og flere mene.); 232,1 (f. n.) Hustruer 2 L. (Lactantius og Jamblichus); 233,9 Natten. 11 L. + 2 N. (Forsøg til »Mares« Etymologi); 233,14 Mare-Ridt N. (Bomarc); 234,18 langt mere 4 L. (Negernes Chigilla); 237 *Sumper*⁹) 1 1/2 L. + N. (men Perseren seer endnu noget græsseligere, en Ild, som næres af Fandens Fet, (Gmelins Rejser III 43)); 238,3 Metal, 4 1/2 L. (som katolske Smaae-Helgene); 238 Kiøkkenet⁵) 1 1/2 L. (Plautus, se N. 5); 238,4 (f. n.) Leiesvend 26 L. (Furius Cresinus, Hirzels sokratiske Landmand, Platons Lære under Socrates Navn); 239 Depositair¹) 16 L. (se N. 1); 239 Vexel-Daler²) 2 O. (Pasetis Obolus); 239,9 Aander 21 L. (Alrune og Mandragora); 239 Ref. af 313,22—317,14, 3die Udg. 278,8—281,17; 240 Haiduk⁷) 1 1/2 L. (jage Gudernes Sønner paa Flugt (Pindar)); 241 realiseres⁴) 9 L. (Proteus Døtre, Hilarion); 241,22 underjordisk 13 L. + N. (Vergils Fortællinger om Underverdenen, Maillets Beskrivelse af Ægypten); 241,24 Forraadnelse 1 1/2 L. (Maillets mærkelige Exempel); 241 Mord⁶) 5 L. (Diodor, jf. N. 8); 242,11 og her 17 L. + N. (Lyksaligheds-Marker hos forskellige Folk); 242,21 Legemerne, 3 L. (Quintilians Deklamation: den forhexede Grav); 243,1 Been N. (Trollers Vaaben); 243,12 Vandrende 2 1/2 L. (Steen til Merkurs Støtter); 243,17 Steengierde 7 L. (Townsend: Rejse i Spanien); 247,5 Oprindelse 9 L. (Persernes dualistiske System, Anchises Genfærd hos Vergil); 247 Meeldruer⁶) 2 L. (H. til Horats Oder 3,23); 253,28 Skiold 20 L. (General Steenbuks muntre Soldaternavne, de lærdes Navne); 256,8 Krage: 1 S. 2. L. (Aarsager til Dyrenes Forhold til Vejr og Barometerstand); 256 Seegen¹²) 1 S. 4 L. (de klassiske Forfatters Tillid til Dyre- og Fuglevarsler); 257,7 (f. n.) besynges 21 L. (Aarsagen til Fordomme mod den døde Hest); 258 Fredagen⁷) 8 L. (se N. 9); 259,8 Tøe 1 L. (ligesom og dette allerede er en Virkning af Luftens Slapning); 265,10 thi 1 1/2 L. (se N. 4); 269,1 (f. n.) ikke ærer, N. (J's Opfattelse af Krigsvæsenet); 270 Mode⁷) 21 L. (Ogier, se N. 7). — Endelig er udeladt hele Junges Ordbog (jf. Indl. S. 51).

Tilføjelser til Noter.

I dette Tillæg vil man, foruden enkelte Oplysninger som først er kommet Udgifveren i Hænde efter Rentrykningen af de paagældende Steder, særlig finde det tilsvarende Folkemindestof fra Nutidens Nordsjælland, der ligger utrykt paa Dansk Folkemindesamling (DFS. 1906/23) — desværre ikke saa meget som man gjerne kunde ønske.

- S. 75, N. 3:** Jf. Kr. Nyrop: Kysset og dets Historie S. 136; Erasmus Montanus, 2den Akt, hvor Jakob hilser sin latinske Broder paa den Maade.
- S. 88, N. 6:** I Julen maatte man ikke sige Rotter og Mus, men store og smaa Teder, ellers blev man oversvømmet af dem (Kornerup). I Store Havelse (Ølsted Sogn) maatte man heller ikke sige Teder (det sædvanlige Navn for Mus) — men kun Utøj (DFS. 1906/23, Topografi 46).
- S. 110, N. 10.** Ved denne klodsede Rettelse i 3die Udgave er jo Hyperblen betydelig forringet. Den Kiste, 4 Karle ikke kan løfte, kunde de maaske nok endnu »lætte«.
- S. 121, N. 6:** Samme Overtro kendes i Nutiden fra Kornerup og Store Havelse. Man smed altid Hønsefjerene væk. Man trak altid Hovedpuderne fra den døende for det Tilfælde, at der skulde være en Hønsefjer deri (DFS. 1906/23, Topografi 46).
- S. 131, L. 16, Indvold:** Dette har Junge lært af Wezel (Kentniss der Menschen II, S. 91); denne tror det er derfor, at mange Mennesker kan taale Sult.
- S. 149, N. 3:** Se Kocks og Peterséns Tekstudgave S. 3.
- S. 167, N. 1:** Se om denne Lehmann: Overtro og Trolddom IV, 187—89.
- S. 201, N. 4:** Naar Sæden var baaret fra Tærskeloen til Loftet og der udglattet, slog man Kors over den. Ligeledes slog man Kors ved Saaingen, første Gang Sæden blev udstrøet (Bakkebjerg, Blidstrup Sogn, DFS. 1906/23, Topografi 29).
- S. 201, N. 5:** »Naar Meddelerens Moder skulde ud at køre, tog hun altid Pisken og slog med den et Kors foran Hestene, naar disse var spændt for Vognen« (DFS. 1906/23, Topografi 71, Sigerslevvester).
- S. 203, N. 1:** Jf. Tylor: Primitive Culture I, S. 116.
- S. 209, N. 6:** »I et Vandhul paa Præstens Mark var der »Vandtaaser«, og derfor turde ingen gaa til det Hul«. — Er disse »Vandtaaser« Junges Vandkalve? (Birkerød, DFS. 1906/23, Topografi 46).
- S. 231, N. 10:** Samme Tro Bakkebjerg, Blidstrup (DFS. 1906/23, Top. 29).
- S. 233, N. 7:** Naar Hestene var svedte om Morgen, og deres Manker saa ud, som om de var flettede med Hænder, mente man, at Marerne havde redet dem om Natten (DFS. 1906/23, Top. 29, Bakkebjerg, Blidstrup). — Det kunde hænde om Morgen, at Hestenes Manker var saa sammenfiltrede, at ingen kunde rede dem ud. Det maatte ingen tale om, og man skulde ikke prøve at rede det ud, det gik i Orden af sig selv. Det var kun enkelte bestemte Heste, det hændte, de andre hændte det aldrig (Store Havelse, Ølsted Sogn, DFS. 1906/23, Top. 46). — Det var

kun Vallaker, ikke Hopper, Maren red. Vi kunde kæmme Manken om Aftenen meget omhyggeligt (paa en af hans Farbroders Heste), men om Morgen en var den sammenfiltret i de mest forunderlige Fletninger, desuden var Hesten i Reglen svedig (fhv. Folketingsmand Lars Larsen i Nordsjæl. Venstreblad, 12te Okt. 1907).

- S. 238, N. 10:** En velhavende Gaardmand i Mønge vilde laane sin Nisse ud til en god Ven, men hos ham vilde Nissen ikke være, da man der sov saa længe om Morgen. . . Det er en Hovedbetingelse for at beholde Nissen, at man maa staa tidlig op og saa være meget flittig ved sit Arbejde. (Lars Larsen: Nordsjæl. Venstreblad, 12te Oktober 1907).
- S. 247, N. 5:** Samme Overtro kendes i Veiby, Holbo H. (DFS. 1906/43, Top. 31). — En Mand hvis Svin dør, tror, det er fordi han ikke har brændt Blus forrige Aar, som kunde holde alle Hekse og Trolde væk (Lyng, DFS. 1906/43, Top. 64).
- S. 256, N. 10:** Første Gang man ser Storken: Vadende, Sygdom; flyvende, Flytning; staaende paa Reden, alt ved det gamle (St. Havelse, Ølsted S. DFS. 1906/23, Top. 46).

Trykfejlsliste.

Udgiveren har desværre ikke i de 3 første Ark af Junges Tekst været opmærksom paa, at Citater paa fremmede Sprog er trykt med afvigende Tryk (Antiqua), og har derfor ikke sørget for at lade disse Citater trykke Kursiv, saadan som det er sket i den øvrige Del af Bogen. —

Paa S. 31 L. 23 skal staa: (S. 273) — S. 31 L. 32: (S. 274) — S. 32 L. 2 og 10: (S. 273) — S. 58 N. 5: N. 4 — S. 70 N. 6 L. 3: Svecicum; — S. 73 N. 4 L. 1: vævet — S. 75 N. 5 L. 2: jf. S. 19 n. — S. 82 L. 1 (fn.): svare — S. 83 L. 6 (fn.): din Fakkell — S. 101 L. 2 (fn.): maaskee; — S. 127 N. 2 L. 3: Helmond (Faderen) — S. 132 N. 7: Bayrischer udelades — S. 148 L. 9: af udgaar — S. 156 N. 1: vocatur; — S. 161 L. 20: ere — S. 169 L. 13: indbrændte — S. 171 L. 1: allerede saaledes — S. 203 L. 26: gaaer — S. 204 L. 15: Konger — S. 218 L. 11: Fornuftloven — S. 222 L. 21: Men (i Stedet for Merk) — S. 224 L. 5 (fn.): vare — S. 232 L. 19: Bonden, — S. 234 L. 17: lidet. — S. 235 L. 4: Eeder — S. 240 L. 19: at udelades; jeg (i Stedet for han) — S. 241 L. 22: var og, —

Foreningen „Danmarks Folkeminder“

har udgivet:

Bogladepri

1. **Fra Dansk Folkemindesamling I.** Meddelelser og spørgsmål v. *Axel Olrik* (1908)..... 2 kr. 50 ør.
2. **Livet i Klokkergården.** Gammeldags fæsttersk bondeliv efter Lars Rasmussens skildringer ved *Fred. L. Grundtvig*. Udgivet af *Jørgen Olrik* (1908—1909)..... 6 kr.
3. **Løke i nyere folkeoverlevering** af *Axel Olrik* (1909) 1 kr.
4. **Fra Dansk Folkemindesamling II.** Meddelelser og optegnelser ved *Hjalmar Thuren* (1909) 1 kr. 50 ør.
5. **Bjærgtagen.** Af *H. F. Feilberg* (1910) 2 kr. 50 ør.
6. **Fra Dansk Folkemindesamling III.** Meddelelser og optegnelser ved *Hjalmar Thuren* (1910) 1 kr. 50 ør.
7. **Dansk Folkekarakter. Sjællændere og Jyder.** Af *Thorkild Graulund* (1911) 2 kr. 50 ør.
8. **Danske Ordsprog, især fra Thy** ved *S. Ditlevsen* og *Karl Ludvigsen*. (1911)..... 1 kr.
9. **Dansk Fiskerliv I.** Furboerne ved *Hans Kyrre* (1912) 2 kr. 50 ør.
10. **Sjæletro** ved *H. F. Feilberg* (1914)..... 4 kr.
11. **Minder fra Erritsø** ved *Henrik Ussing* (1915). 1ste Halvbind 2 kr.
12. **Fra Sydsjælland.** Barndoms minder fra Bakkebølle ved *I. Olsen* (1913) 1 kr. 50 ør.
13. **Nordsjællandsk Landalmue** af *Pastor Joachim Junge*. Ny Udgave ved *Hans Ellekilde* (1915) .. 3 kr. 50 ør.
14. **Dansk Folkekarakter. Fynboer.** Af *Thorkild Graulund* (1914)..... 2. kr. 50 ør.

Til udgivelse forberedes:

Dansk Fiskerliv II (Taarbæk). — **Minder fra Erritsø** ved *Henrik Ussing*. 2det Halvbind. — **Fra Dansk Folkemindesamling IV.** — **Spørgbog om Folkeminder.** — **Fra Vestsjælland.** — **Nissens Historie** af *H. F. Feilberg*.

Foreningen „Danmarks Folkeminder“,

der stiftedes 1908, har til mål at fremme kendskabet til de nu svindende levninger af gammel tro, tænke måde, digtning, skik, sprog og dagligliv.

Indmeldelser i foreningen sendes til „Dansk Folkemindesamling“, Kgl. Bibliotek, København. Foreningens medlemsbidrag er 3 kr. aarlig eller 50 kr. én gang for alle, for udenlandske medlemmer med tillæg af 50 øre for porto; som vederlag herfor leveres en samling skrifter. Ny tiltrædende medlemmer kan få de i 1908—1914 udgivne skrifter for 15 kr. (Enkelte skrifter nedsat bogladepri).